SYMPOSIUM XIV

การสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2534

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

วันที่ 12-13 กุมภาพันธ์ 2534

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ณ ห้องราชหงส์ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพมหานคร

พร้อมด้วยบทความ 7 บทความวิเคราะห์กลุ่มลึก

และการอภิปรายโดย ผู้ทรงคุณวุฒิ

คณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทำไมผมอยากเป็นหมอ

ผมไม่สบาย
คุณแม่พาผมไปหาหมอ
ผมร้องไห้
หมอยิ้มกับผม
หมอบอกว่า "เจ็บเหมือนมดกัด"
ผมยังร้องไห้อยู่

ผมอยากอยู่ใกล้คุณแม่
ถ้าท่านไม่สบาย
ผมไม่ต้องพาคุณแม่ไปหาหมอ
เพราะผมจะเป็นหมอเสียเอง

ผมอ่อนวิชาวิทยาศาสตร์
แต่ผมจะตั้งใจครับ

เครือซิเมนต์ไทย
เชื่อมั่นในคุณค่าของคน

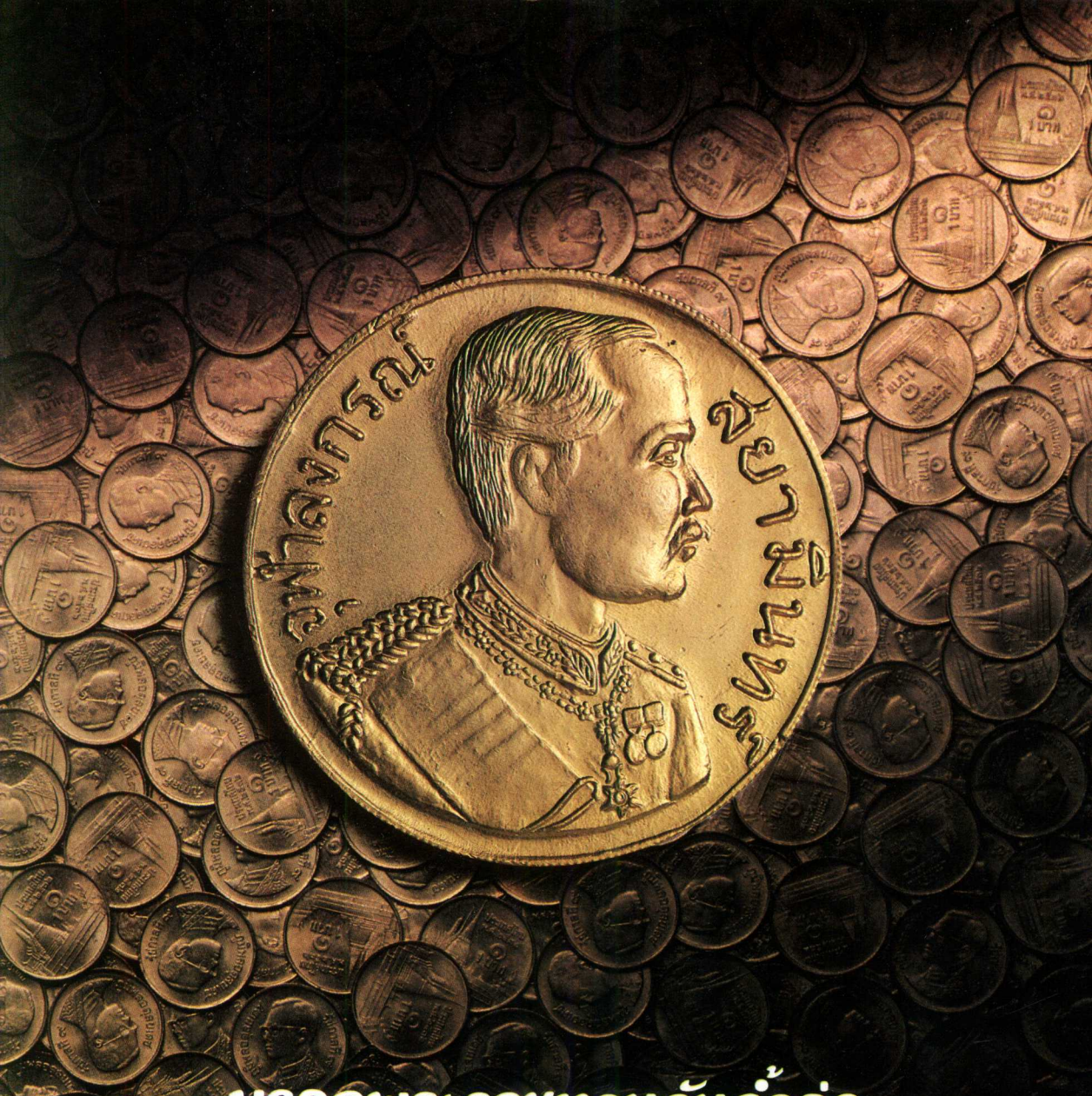

มรดกพระราชทานอันล้ำค่า

"การแบงก์ของบ้านเมือง ไม่ต้องสงไสยว่าถ้าไทยมีอำนาจในการนี้ขึ้นได้เพียงใดก็เท่ากับเปนไทยแก่ตัวขึ้นเพียงนั้น ฟิแนนซ์เปนเครื่องป้องกันผลประโยชน์ของบ้านเมืองฝ่ายการพลเรือนทหารเปนเครื่องรักษาผลประโยชน์ในการอุกฉกรรจ์ กำลังทั้งสองฝ่ายนี้เมื่อพร้อมจึงนับว่าเปนกำลัง ถ้าขาดฝ่ายหนึ่งก็ไม่เปนองค์....."

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
"บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด" ธนาคารแห่งแรกของคนไทยจึงได้ถือกำเนิดขึ้น

๓๐ มกราคม
วันแห่งการถือกำเนิดธนาคารไทยแห่งแรก

ธนาคารไทยพาณิชย์
SIAM COMMERCIAL BANK
ธนาคารไทยแห่งแรก
มั่นคงด้วยรากฐาน บริการด้วยน้ำใจ

ทุกหยดมีค่า
ช่วยพัฒนาบ้านเมือง

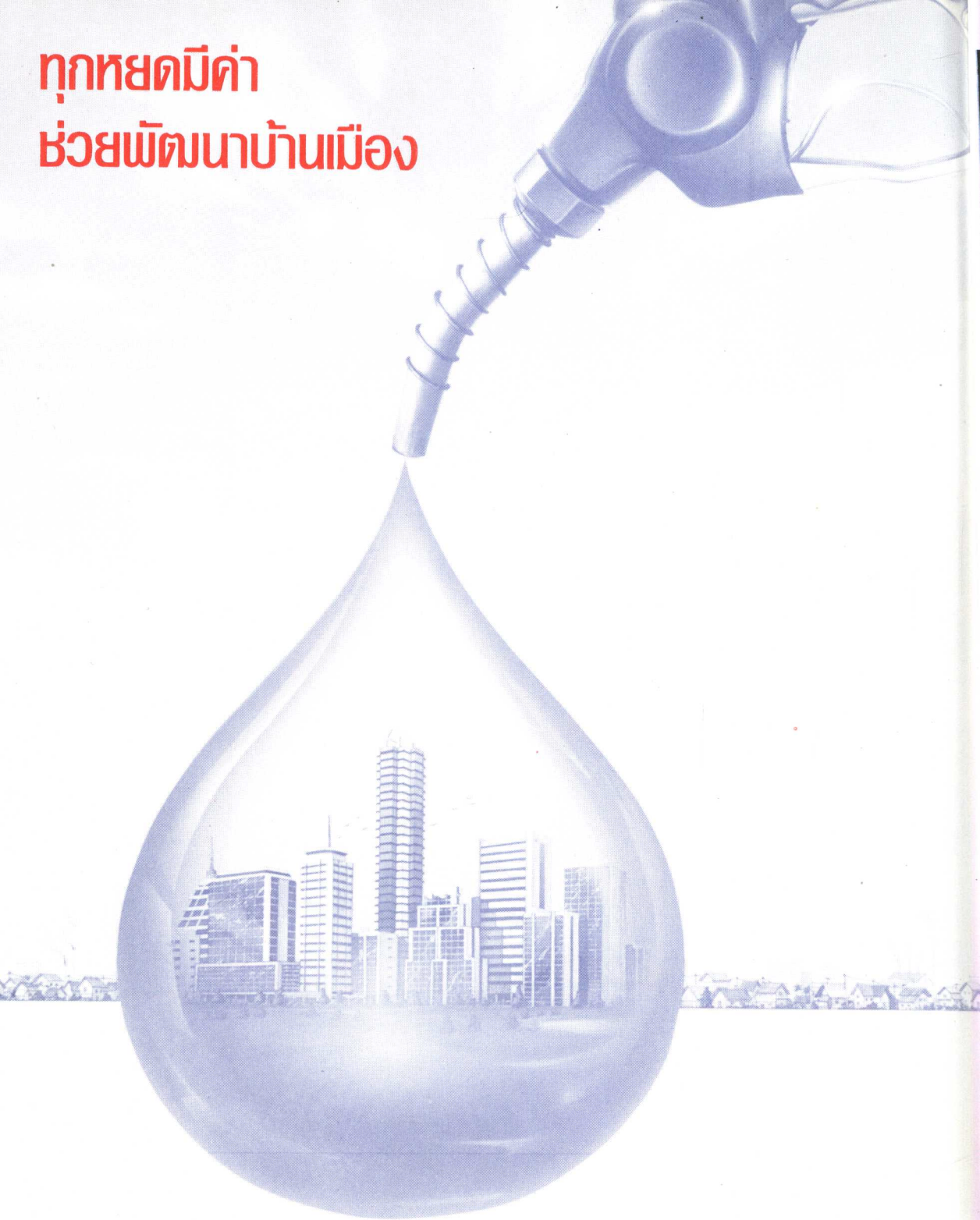

อดีต...เราค้นพบทรัพยากรธรรมชาติ
ที่เรียกว่าน้ำมัน ซึ่งให้คุณประโยชน์
อย่างมหาศาลแก่มวลมนุษย์
ปัจจุบัน..เรานำน้ำมันมาใช้กันอย่างมากมาย
ในการพัฒนาบ้านเมืองและความเป็นอยู่
อนาคต..เราคงจำเป็นต้องใช้น้ำมันกัน
ต่อไปอีก แต่..จะมีให้ใช้ได้นานแค่ไหน...
เอสโซ่ เชื่อว่าถึงเวลาแล้วที่การใช้พลังงาน
น้ำมัน ควรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด
โดยให้ประโยชน์คุ้มค่า และสิ้นเปลืองน้อยที่สุด

Esso

บริษัทในเครือเอ็กซอน

ความรู้สึกเช่นนี้ ไม่มีใครอยากให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองของเรา

เตรียมตัวให้พร้อมเพื่อรับวิกฤตการณ์ทางพลังงาน ที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ ช่วยกันประหยัดพลังงาน ปตท. พลังไทย เพื่อไทย

HOYA CRYSTAL

A DREAM OF CRYSTAL

HOYA

AILABLE AT SOGO (AMARIN PLAZA, ERAWAN) TOKYU, THAI DAIMARU (RAJDAMRI) ROBINSON (RACHADA) INTERNATIONAL COSMETICS CO.,LT

ใช่...
นั่นคือความมั่นคง

อาชีพของคุณ จำเป็นต้องเดินทางอยู่เป็นนิจเพื่อการประชุม สัมมนาหรือติดต่องานธุรกิจ ทั้งนี้จุดหมายก็เพื่อสร้างอนาคตสำหรับตัวคุณและครอบครัว ความระมัดระวังในเหตุการณ์อันคาดไม่ถึงซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ จึงเป็นเรื่องที่คุณตระหนัก ฉะนั้นคุณย่อมปรารถนาที่จะเสริมความมั่นใจในการสร้างอนาคตที่มั่นคง

เริ่มต้นประกันชีวิต.....กับ TSLife

เพื่อว่าวันนี้....คุณมั่นใจที่จะปฏิบัติภารกิจของคุณอย่างเต็มประสิทธิภาพ

วันข้างหน้า....คุณยิ่งมั่นใจได้ว่า ครอบครัวของคุณจะสุขสบายเช่นกันกับวิถีทางแห่งอนาคตที่คุณและทีเอสไลฟ์ เพื่อนชีวิตของคุณได้ร่วมกันจัดเตรียมไว้อย่างพร้อมสรรพ

TSLife

บริษัท ไทยเศรษฐกิจประกันชีวิต จำกัด

"ทีเอสไลฟ์ เพื่อนสนิทเพื่อชีวิต"

สำนักงานใหญ่ : ชั้น 16 อาคารสาธรธานี เลขที่ 90/42-43 ถนนสาธรเหนือ เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500

โทร. 233-1678, 233-7295, 234-7672, 234-7723, 234-7789, 237-1175-83 โทรสาร 236-3315

สำนักงานฝ่ายการตลาด ชั้น 10 อาคารสิทธิวรกิจ เลขที่ 5 ซอยพิพัฒน์ ถนนสีลม กทม. 10500 โทร. 235-2366-9

พร้อมทุกบริการ ตั้งใจนึก

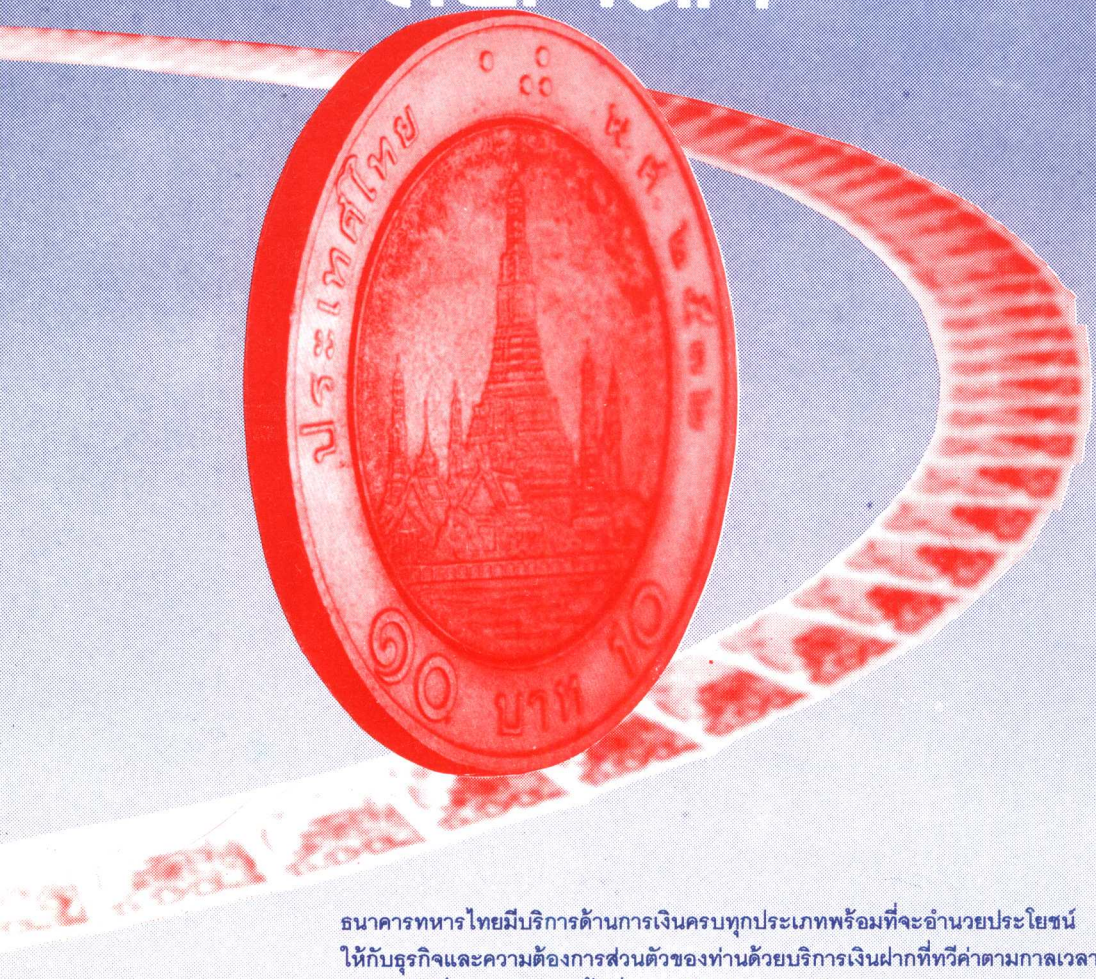

ธนาคารทหารไทยมีบริการด้านการเงินครบทุกประเภทพร้อมที่จะอำนวยประโยชน์ให้กับธุรกิจและความต้องการส่วนตัวของท่านด้วยบริการเงินฝากที่ทวีค่าตามกาลเวลา บริการสินเชื่อมากประเภททั้งเพื่อการสร้างบ้าน การศึกษา ประกอบธุรกิจการค้าอุตสาหกรรม การเกษตร บริการด้านต่างประเทศ บัตรเครดิตวีซ่า/มาสเตอร์การ์ด บัตรเครดิตขวัญนคร บริการตู้นิรภัย ประกันอุบัติเหตุ รวมทั้งระบบเทเลแบงค์ บริการชำระค่าสาธารณูปโภค และบริการอื่น ๆ อีกมาก สะดวก รวดเร็ว ในทุกบริการที่ท่านประสงค์ด้วยระบบธนาคารอิเล็กโทรนิก ที่มีเครือข่ายสาขาพร้อมบริการท่านทั่วประเทศ

...สร้างความมั่นใจให้กับอนาคตและธุรกิจ ด้วยบริการด้านการเงินของธนาคารทหารไทย

เชิญใช้บริการได้ที่ธนาคารทหารไทย สำนักงานใหญ่ โทร. 246-0020 หรือที่สาขาของธนาคารทุกแห่งทั่วประเทศ

อบอุ่นใจ เมื่อใช้บริการ

ธนาคารทหารไทย
รับใช้ประชาชน

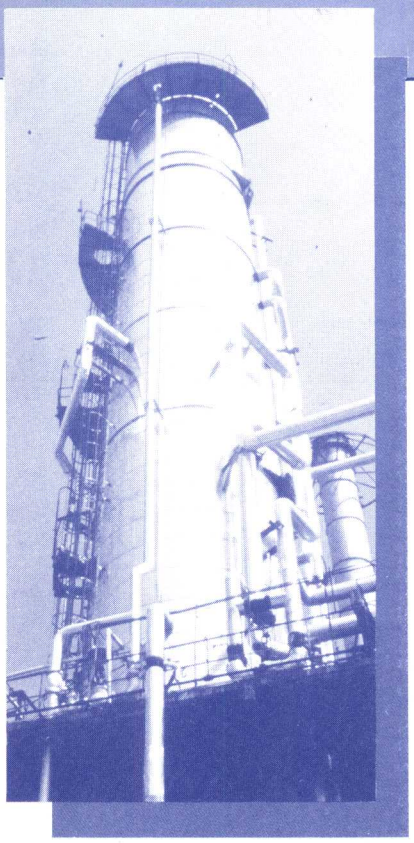

เราต้องโตไปด้วยกัน

อุตสาหกรรมเพื่อสังคม ต้องมีเป้าหมาย
เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคม
กลมกลืน รับผิดชอบ ดูแล ถนอมรักษา
สภาพแวดล้อมที่งดงาม ให้ดำรงสืบเนื่อง
พัฒนา เติบใหญ่ ไปด้วยกัน

Bangchak

น้ำมันบางจาก

คุณภาพตรงจากโรงกลั่น

บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด 210 สุขุมวิท 64 เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร 10260 โทร. 331 0047, 331 0060 เทเล็กซ์ 87434, 72367 BCP TH แฟกซ์ : (662) 398-5876

สังคมไทยๆ ผูกใจสัมพันธ์ ครอบครัวเดียวกัน รักมั่นตลอดไป

น้ำใจไมตรีที่มีต่อกัน
บอกความสัมพันธ์ฉันเพื่อนพี่น้อง

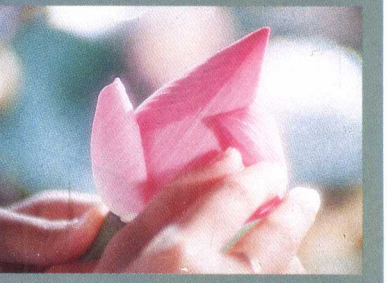

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด
เพื่อนคู่คิดมิตรคู่บ้าน

ปชส. (ค) 111/2531

คณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอขอบพระคุณ

ผู้ให้การสนับสนุนการจัดสัมมนาวิชาการประจำปี 2534 ครั้งที่ 14

ทุกท่าน

With Compliment

of

Mr. F. Ingo Gertner

Resident Director
Friedrich Ebert Stiftung

Turismo Thai Building, 3rd Floor
511 Si Ayudhaya Road
Payathai, Bangkok 10400

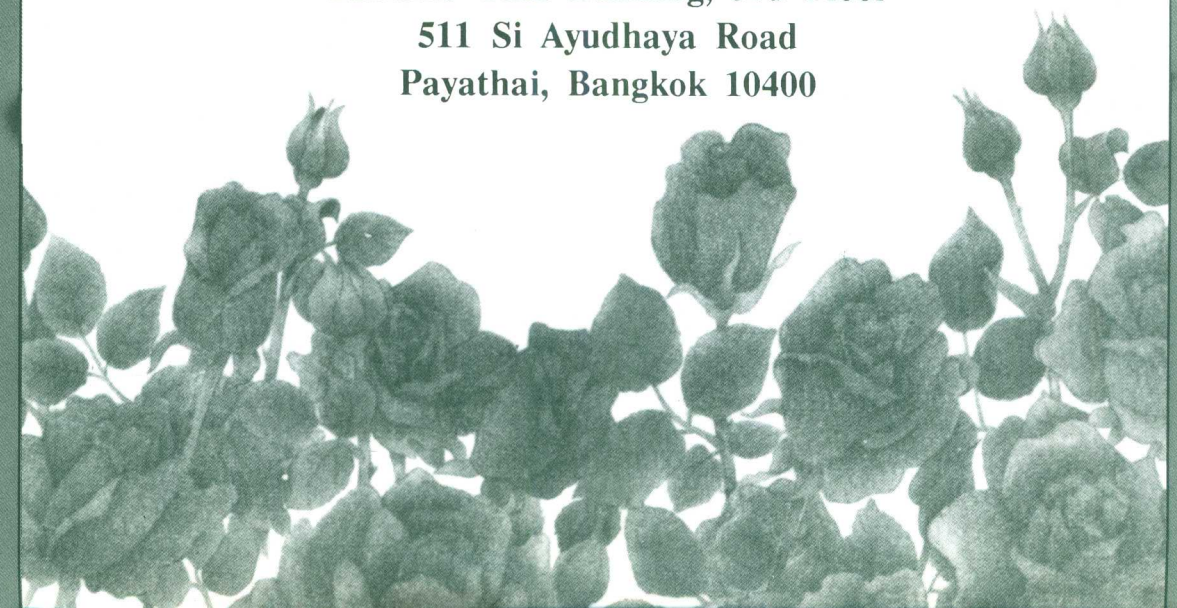

เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 14

ประจำปี 2534

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ณ ห้องราชเทวี โรงแรมเอเชีย

วันที่ 12-13 กุมภาพันธ์ 2534

เวลาเปลี่ยน...น้ำใจไม่เคยเปลี่ยน

วันวาน อบร่ำมะลิจากสวน
ขันเงินใส่น้ำไว้ เผื่อใครมาถึงเรือนชาน
วันนี้ แม้ไม่ใช่วันวาน น้ำใจก็ยังเต็มปรี่
ยังมีสิ่งใหม่ไว้คอยท่า ให้ชื่นใจไม่แพ้กัน

เบียร์สิงห์ โซดาสิงห์ สิงห์โกลด์ไลท์เบียร์ น้ำดื่มสิงห์

เย็นชื่นใจ

จากผู้จัดการสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 14

ในอดีตที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องตลาดแรงงานมักจะมุ่งประเด็นการศึกษาไปที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมองว่ามนุษย์เป็นเพียงปัจจัยการผลิตอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเป็นการละเลยความสำคัญของคุณค่าของมนุษย์ นั่นคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการให้การศึกษา ตลอดจนการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในการทำงานหรือการผลิตแต่เพียงโสตเดียว จึงยังผลให้ประเทศไทยยังมีความด้อยพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งยังผลต่อการพัฒนากระบวนการผลิต ตลอดจนเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงควรให้ความสนใจแก่คุณค่าของมนุษย์ เช่น การให้แรงงานได้มีส่วนร่วม หรือมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการผลิต ตลอดจนพัฒนาความถนัดหรือความเชี่ยวชาญของแรงงานอย่างแท้จริง ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากแนวทางการพัฒนาดังกล่าวจะทำให้การพัฒนาของกระบวนการผลิต การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปได้ในระดับที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับวัตถุประสงค์ของการสัมมนาในปีนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาถึงปรัชญาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบต่าง ๆ โดยเน้นถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางมนุษยนิยม
2. เพื่อศึกษาถึงแนวโน้มและสภาพการจ้างงาน การเคลื่อนย้ายแรงงานระบบการว่าจ้าง ตลอดจนนโยบายของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อการจ้างงาน
3. เพื่อศึกษาถึงการพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ว่าสามารถทำได้อย่างไร รวมทั้งขบวนการเรียนรู้และสั่งสมฝีมือของคนงาน
4. เพื่อศึกษาแรงงานบางประเภทโดยจะแยกการศึกษาเป็นกรณีต่าง ๆ 3 กรณี ภายในแต่ละกรณีจะศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อแรงงานเหล่านี้

ท้ายสุดนี้ ทางคณะผู้จัดใคร่ขอขอบพระคุณในความช่วยเหลือและร่วมมือที่ดีจากภาคเอกชน ภาครัฐบาล ผู้เขียนบทความ ผู้วิจารณ์ ผู้อภิปราย นักศึกษาช่วยงานและที่สำคัญคือ คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ธุรการคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การจัดสัมมนาในลักษณะนี้คงจะสำเร็จได้ยากหากขาดการสนับสนุนทางการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากภาคเอกชน คณะผู้จัดงานทุกท่านขอขอบพระคุณผู้ให้การสนับสนุนดังรายชื่อต่อไปนี้

บริษัท สตาร์บล็อค จำกัด

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ จี เอฟ จำกัด

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด

บริษัท ไทยเศรษฐกิจประกันชีวิต จำกัด

การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย

ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด

ธนาคารทหารไทย จำกัด

บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด

บริษัท ค้าผลผลิตน้ำตาล จำกัด

บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด

บริษัท มิตซูบิชิ (ประเทศไทย) จำกัด

บริษัท เอสโซ่แสตนดาร์ดประเทศไทย จำกัด

บริษัท สังกะสีฟาร์อีสต์ จำกัด

บริษัท ตรีเพชรอีซูซุเซลส์ จำกัด

รศ.ดร.จีระ หงส์ลดารมภ์

บริษัท อีซูซุมอเตอร์ (ประเทศไทย) จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ มหาธนกิจ จำกัด

บริษัท อินเตอร์เนชั่นแนล คอสเมติค จำกัด

บริษัท ตะวันออกแมกกาซีน จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ สินเอเซีย จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ บางกอกอินเวสท์เมนท์ จำกัด

บรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

บริษัท โรบินสันกรุ๊ป อ๊อฟคัมปานี จำกัด

บริษัท พรีแพคประเทศไทย จำกัด

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด

ธนาคารแห่งโตเกียว จำกัด

ธนาคารเอเชีย จำกัด

คุณธรรมนูญ ดวงมณี

บริษัท กรุงไทยแทรคเตอร์ จำกัด

บริษัท นครหลวงค้าข้าว จำกัด

บริษัทเงินทุน เอราวัณทรัสต์ จำกัด

โรงเรียนพาณิชยการราชดำเนิน-ธนบุรี

คุณมนูญ พุฒทอง

คุณบุญทิน บุญลักขะ

ธนาคารกรุงไทย จำกัด สาขาท่าเตียน

บริษัท ต.ไทยเจริญซุปเปอร์มาร์เก็ต จำกัด

บริษัท ไทยพาณิชย์ประกันชีวิต จำกัด

บริษัท มหาจักรอุตสาหกรรม จำกัด

JAPANESE BUDDHIST ORGANIZATION

บริษัท สยามน้ำมันละหุ่ง จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ นครหลวง จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ธนานันต์ จำกัด

MR.STEPHEN V. ARBOGAST

(นายสุพจน์ จุนอนันตธรรม)
ในนามของคณะผู้จัดการสัมมนาประจำปี 2534

รายชื่อผู้จัดการสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 14

คณะกรรมการดูแลการดำเนินงาน

1.	นายสุพจน์	จุนอนันตธรรม	ประธานกรรมการ
2.	นางประภัสสร	เลียวไพโรจน์	กรรมการ
3.	นายสกนธ์	วรัญญูวัฒนา	กรรมการ
4.	นายศุภัช	ศุภชลาศัย	กรรมการ
5.	นายเจิมศักดิ์	ปิ่นทอง	กรรมการ
6.	นายนิพนธ์	พัวพงศกร	กรรมการ
7.	นายจุมภฏ	สุวพร	กรรมการ
8.	นายวเรศ	อุปปาติก	กรรมการ
9.	นายบัญญัติ	สุรการวิทย์	กรรมการ
10.	นางรัศมิ์ดารา	ขันติกุล	กรรมการ
11.	นางชื่นฤทัย	พรภัทรกุล	กรรมการ
12.	นางพยอม	ครุสาตะ	กรรมการ
13.	นายสมชัย	โชติมาโนช	กรรมการ
14.	นายมานะ	เทียนขาว	กรรมการ
15.	นายบุญสม	สร้อยสิงห์	กรรมการ
16.	นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการและเลขานุการ
17.	นางพรรณพิไล	ดิษฐ์คำเริง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
18.	นางสาวสมร	เมืองเผือก	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการสัมมนาและเผยแพร่ ชุด 2533-2534

1.	นายสกนธ์	วรัญญูวัฒนา	ประธานกรรมการร่วม
2.	นายศุภัช	ศุภชลาศัย	ประธานกรรมการร่วม
3.	นายเจิมศักดิ์	ปิ่นทอง	กรรมการ
4.	นายนิพนธ์	พัวพงศกร	กรรมการ
5.	นายจุมภฏ	สุวพร	กรรมการ

6.	นายวเรศ	อุปปาติก	กรรมการ
7.	นายบัญญัติ	สรุการวิทย์	กรรมการ
8.	นางรัศมิ์ดารา	ขันติกุล	กรรมการ
9.	นางชื่นฤทัย	พรภัทรกุล	กรรมการ
10.	นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการและเลขานุการ
11.	นางสาวสมร	เมืองเผือก	ผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายจัดหาทุน

1.	นายสุพจน์	จุนอนันตธรรม	ประธานกรรมการ
2.	นายจีระ	หงส์ลดารมภ์	กรรมการ
3.	นายพรายพล	คุ้มทรัพย์	กรรมการ
4.	นางสาวลิลี่	โกศัยยานนท์	กรรมการ
5.	นางรัศมิ์ดารา	ขันติกุล	กรรมการ
6.	นางสุพรรณ	นพสุวรรณชัย	กรรมการ
7.	นายวรากรณ์	สามโกเศศ	กรรมการ
8.	นายพิชัย	จรรย์ศุภรินทร์	กรรมการ
9.	นายเต็มใจ	สุวรรณทัต	กรรมการ
10.	นายประเสริฐ	วัตราเศรษฐ์	กรรมการ
11.	นายวเรศ	อุปปาติก	กรรมการ
12.	นายพิบูลย์	ลิมประภัทร์	กรรมการ
13.	นางประภัสสร	เลียวไพโรจน์	กรรมการ
14.	นางสุกฤตา	สัจจมาร์ค	กรรมการ
15.	นางวรรณศิริ	นัยวิทิต	กรรมการ
16.	นายบัญญัติ	สุรการวิทย์	กรรมการ
17.	นายสุรพันธ์	จั่นเจริญ	กรรมการ
18.	นางมาดี	วีระกิจพานิช	กรรมการ
19.	นางสุวรรณี	วัชนจิตต์	กรรมการ
20.	นายนริศ	ชัยสูตร	กรรมการ

21.	นายสกนธ์	วรัญญูวัฒนา	กรรมการและเลขานุการ
22.	นางพรรณพิไล	ดิษฐคำเริง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายติดต่อประสานงาน

1.	นายสกนธ์	วรัญญูวัฒนา	ประธานกรรมการ
2.	นายศุภัช	ศุภชลาศัย	กรรมการ
3.	นางชื่นฤทัย	พรภัทรกุล	กรรมการ
4.	นางสาวสมร	เมืองเผือก	กรรมการ
5.	นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการ

ฝ่ายจัดทำเอกสาร

1.	นายนิพนธ์	พัวพงศกร	ประธานกรรมการ
2.	นางชื่นฤทัย	พรภัทรกุล	กรรมการ
3.	นางจำลอง	ถาวรกีรติขจร	กรรมการ
4.	นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการ
5.	นางสาวสมร	เมืองเผือก	กรรมการและเลขานุการ

ฝ่ายอาหารและเครื่องดื่ม

1.	นางรัศมิ์ดารา	ขันติกุล	ประธานกรรมการ
2.	นางเยาวเรศ	ทับพันธุ์	กรรมการ
3.	นางพยอม	ครุสาตะ	กรรมการ
4.	นางณัฐา	หงษ์ปรีชา	กรรมการ
5.	นางเยาวลักษณ์	ดวงเนตร	กรรมการ

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และจดหมายเชิญ

1.	นายเจิมศักดิ์	ปิ่นทอง	ที่ปรึกษาคณะกรรมการ
2.	นายสกนธ์	วรัญญูวัฒนา	ประธานกรรมการ

3.	นายศุภัช	ศุภชาศัย	กรรมการ
4.	นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการ
5.	นางสาวสมร	เมืองเผือก	กรรมการ

ฝ่ายต้อนรับและพิธีการ

1.	นายสุพจน์	จุนอนันตธรรม	ประธานกรรมการ
2.	นางประภัสสร	เลียวไพโรจน์	กรรมการ
3.	นายสมนึก	ทับพันธุ์	กรรมการ
4.	นางสาวชูศรี	มณีพฤกษ์	กรรมการ
5.	นางสาวจินตนา	เชิญศิริ	กรรมการ
6.	นางจรินทร์	พิพัฒน์กุล	กรรมการ
7.	นางสุวรรณี	วัธนจิตต์	กรรมการ
8.	นายนริศ	ชัยสูตร	กรรมการ
9.	นางชื่นฤทัย	พรภัทรกุล	กรรมการ
10.	นายจุมภฏ	สุวพร	กรรมการ
11.	นายศุภัช	ศุภชลาศัย	กรรมการ
12.	นายอภิสิทธิ์	เวชชาชีวะ	กรรมการ
13.	นายเกษมสันต์	วีระกุล	กรรมการ

ฝ่ายทะเบียนและการเงิน

1.	นางมาดี	วีระกิจพานิช	ประธานกรรมการ
2.	นางสาววิไลลักษณ์	เอกชนนิยม	กรรมการ
3.	นางสาวกนกวรรณ	โตอุรวงศ์	กรรมการ
4.	นางพรรณพิไล	ดิษฐคำเริง	กรรมการ
5.	นางสาวรัชนี	ทรัพย์สันทัด	กรรมการ
6.	นางเยาวลักษณ์	ดวงเนตร	กรรมการ
7.	นางสุชาดา	วรรณประสพ	กรรมการ

8.	นางสาวพรทิพา	ภรภิญโญภาพ	กรรมการ
9.	นางสาวสุกัญญา	โทสังคหะทิสากุล	กรรมการ
10.	นางสาววรรณะ	เวชพราหมณ์	กรรมการ
11.	นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการและเลขานุการ

ฝ่ายจำหน่ายและแจกเอกสาร

1.	นางชื่นฤทัย	พรภัทรกุล	ประธานกรรมการ
2.	นางสุพรรณ	นพสุวรรณชัย	กรรมการ
3.	นายสมชัย	โชติมาโนช	กรรมการ
4.	นางสาวสมร	เมืองเผือก	กรรมการ

ฝ่ายจัดทำบทสรุป

1.	นายเกษมสันต์	วีระกุล	ประธานกรรมการ
2.	นายชัยยุทธ	ปัญญสวัสดิ์สุทธิ์	กรรมการ
3.	นางจำลอง	ถาวรกีรติขจร	กรรมการ

สารบัญ

เอกสารหมายเลข	ชื่อเรื่อง	ผู้เขียน
1	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางมนุษยนิยม	ศ.นพ.ประเวศ วะสี
2	ตลาดแรงงานในชนบท	ศ.ดร.อัมมาร สยามวาลา ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร
3	ตลาดแรงงานในโรงงาน	รศ.ดร.ภาวดี ทองอุไทย
4	ตลาดแรงงานในต่างประเทศ	ผศ.ดร.วัชรียา โตสงวน อ.วรรณศิริ นัยวิฑิต
5	ตลาดอาชีพอิสระ : มอเตอร์ไซค์รับจ้าง	คุณนุชจรินทร์ เกษมสุขวรรัตน์
6	ตลาดนักการเมือง	รศ.ดร.สมบัติ จันทรวงศ์
7	ตลาดแรงงานหญิงโสเภณี	ผศ.บัญญัติ สุรการวิทย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางมนุษยนิยม

โดย

ศ.นพ.ประเวศ วะสี

คณะแพทย์ศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ 2534

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

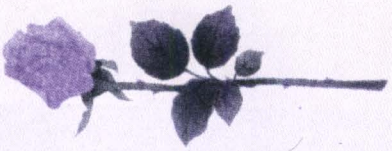

ด้วยอภินันทนาการจาก

บริษัท อีซูซุมอเตอร์ (ประเทศไทย) จำกัด

เลขที่ 38 หมู่ 22 ปู่เจ้าสมิงพราย ต.สำโรงใต้

อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ 10130

โทร. 394-2541-51, 394-0781-3

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางมนุษยนิยม

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

1. นำเรื่อง

หัวข้อเรื่องเป็นไปตามที่คณะผู้จัดตั้งให้คำว่า **ทรัพยากรมนุษย์** ซึ่งแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า **human resources** คือ จุดเริ่มต้นของความขัดแย้ง เพราะผู้ที่ถือแนวทางมนุษยนิยม ถือว่ามนุษย์ต้องเป็นมนุษย์ไม่ใช่ทรัพยากรเหมือนทุนและเทคโนโลยี แนวทางพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เห็นว่า ประเทศต้องพัฒนาเศรษฐกิจ และมีรูปแบบเศรษฐกิจที่ต้องพัฒนาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เข้ากับรูปแบบเศรษฐกิจ เช่น พัฒนา "แรงงาน" พัฒนาวิศวกร พัฒนานักธุรกิจ แนวทางมนุษยนิยมว่าทำอย่างนั้นผิด เพราะถือเอามนุษย์ประดุจวัตถุที่จะทำให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามใจผู้ที่กำหนดมาเสร็จว่า เศรษฐกิจจะต้องเป็นอย่างนั่นอย่างนี้ การพัฒนาจะต้องเอา **"มนุษย์เป็นตัวตั้ง"** มนุษย์ที่มีศักยภาพจะไปสร้างเศรษฐกิจเองตามที่เขาเห็นเหมาะสม ไม่ใช่ตามที่มีผู้กำหนดมาเสร็จ

ผู้ที่ใช้คำว่า **"ทรัพยากรมนุษย์"** ส่วนใหญ่คงจะมิใช่ผู้ถือแนวทางมนุษย์ประดุจวัตถุ แต่คงจะใช้เพราะความเคยชินและไม่ได้สะดุดใจหรือถือความหมายของคำเคร่งครัดนัก คงจะพูดไม่ได้ว่าผู้ที่ยึดแนวทาง **"เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง"** จะไม่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์เอาเสียเลย แต่เขามีความเชื่อว่าเศรษฐกิจเป็นเรื่องแกนกลางของมนุษย์และสังคม ถ้าพัฒนาเศรษฐกิจให้ดีแล้วอย่างอื่น ๆ ก็จะดีตามมาเอง สำหรับผู้ที่ถือแนวทางพัฒนามนุษย์เป็นตัวตั้ง ก็ไม่ได้แปลว่าเศรษฐกิจไม่สำคัญ แต่เขาคิดว่ามนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะไปสร้างเศรษฐกิจได้เอง

แม้เป้าหมายของสองแนวทางจะดูไม่ต่างกัน แต่วิธีการและผลไม่เหมือนกัน ในที่นี้จะไม่พูดถึงว่าแนวทางใดจะดีกว่ากัน เพราะได้รับการกำหนดให้พูดเฉพาะแนวทางมนุษยนิยม

2. แนวทางมนุษยนิยม

การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางมนุษยนิยมน่าจะหมายถึง 4 ประการ ดังนี้

ก. หมายถึงมนุษย์ทั้งมวล

ข. พัฒนาตลอดอายุขัยของมนุษย์

ค. คำนึงถึงธรรมชาติความเป็นมนุษย์

ง. พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์

การพัฒนามนุษย์จะต้องหมายถึง มนุษย์ทั้งมวล มิใช่แยกเฉพาะบางส่วน เช่น ตามชาติกำเนิด ตามเศรษฐฐานะ ตามที่อยู่อาศัย ตามสีผิว หรือตามที่เรียนเก่งเรียนไม่เก่ง เป็นต้น เพราะเมื่อเป็นมนุษย์แล้วต้องถือว่ามีคุณค่าเสมอกัน เสมอกันที่ความเป็นมนุษย์มิใช่สุดแล้วแต่ให้คุณค่าทางเศรษฐกิจมากน้อยเท่าไร มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนา เพราะฉะนั้นมนุษย์ทุกคนควรจะมีสิทธิและมีโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาเสมอกัน ถ้าใช้หลักมนุษยนิยมข้อนี้เข้าวัดการจัดการศึกษาและการคัดเลือกคนเข้าศึกษาในปัจจุบัน จะเห็นว่าตกจากเกณฑ์นี้เป็นอันมาก

มนุษย์ต้องการพัฒนาตลอดอายุขัย วิถีชีวิตมนุษย์จึงควรเป็นวิถีของการศึกษา อบรมฝึกฝนต่อเนื่อง ถ้าผิดไปจากนี้จะมีปัญหา เช่น ทำงานไม่ได้ผล ความสัมพันธ์ไม่ดี สุขภาพกายและสุขภาพจิตเสื่อม การพัฒนามนุษย์ไม่ใช่การผลิตวัตถุที่จะปั๊มกันออกมาทีเดียว ให้เป็นแรงงานโน่นแรงงานนี่ แต่จะต้องให้มีการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษาจะต้องสร้างฉันทะและสร้างความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์กับธรรมชาติของวัตถุไม่เหมือนกัน วัตถุนั้นมีขันธ์เดียวและค่อนข้างคงที่ ส่วนมนุษย์นั้นมีเบญจขันธ์ละเอียดลออซับซ้อนและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มนุษย์เห็นการผลิตวัตถุกันมาก และขาดความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ จึงอาจนำเอาวิธีการที่ใช้ในการผลิตวัตถุ มาใช้กับการผลิตมนุษย์ให้ออกมาเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นโหล ๆ หรือร้อย ๆ พัน ๆ เช่นเดียวกับการผลิตวัตถุได้ง่าย ๆ ดังที่เป็นกันอยู่เป็นอันมากในระบบการศึกษาปัจจุบัน ซึ่งหาเป็นไปตามแนวทางมนุษยนิยมไม่

คนเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง และอาจก่อพิษภัยได้มากกว่าเพราะมีความสามารถในการสนองกิเลสตัณหาสูงกว่า ฉะนั้นจึงหาเพียงพอไม่ที่จะพัฒนาคนให้ทำนั่นนี่เป็น แต่ต้องพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ด้วย คือหลุดพ้นจากความเป็นสัตว์หรือเป็นผู้มีจิตใจสูง

3. ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์

ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ

1. ความเป็นปัจเจกบุคคล
2. ธรรมชาติที่เป็นเบญจขันธ์
3. จินตนาการ
4. ความสามารถที่จะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง

5. จริยธรรม

6. ครอบครัว สังคม วัฒนธรรม

7. อิสรภาพ

ซึ่งจะขยายความดังต่อไปนี้

1. ความเป็นปัจเจกบุคคล

การพัฒนามนุษย์ต้องคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลไม่เหมือนการผลิตวัตถุ ซึ่งปั๊มหรือดังที่พูดกันว่าโขลกออกมาเป็นเหมือน ๆ กันไปหมด ข้อนี้ถ้าไม่ระวัง เราจะจัดการเรียนการสอนเหมือนวัตถุที่ทำเหมือน ๆ กันได้ เช่น เรียนสิ่งเดียวกัน จังหวะเดียวกัน เร็วช้าเท่ากัน ดังการเรียนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยขณะนี้ ซึ่งก่อให้เกิดความบีบคั้นทางประสาทและความเบื่อหน่ายแก่ผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง เพราะมนุษย์เป็นปัจเจกบุคคล มนุษย์แต่ละคนไม่มีเหมือนกัน สิ่งที่กำหนดชีวิตคือกรรมพันธุ์หรือดีเอ็นเอและสิ่งแวดล้อม ดีเอ็นเอของแต่ละคนไม่มีเหมือนกันนอกจากลูกแฝดไข่ใบเดียวกัน สิ่งแวดล้อมของแต่ละคนก็ไม่เหมือน ลูกแฝดไข่ใบเดียวแบบติดกันอย่างอิน-จัน จิตใจและความคิดก็ไม่เหมือนกัน ทะเลาะและตบตีกันเป็นประจำ การเรียนการสอนควรจะยืดหยุ่นและให้สอดคล้องเหมาะสมกับความเป็นปัจเจกบุคคลมากที่สุด การสอนแบบตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่มเล็กและมีการซักถามกันไปมา จะเหมาะกับความเป็นปัจเจกบุคคลมากกว่าการสอนเป็นกลุ่มใหญ่และเป็นการบรรยายทางเดียว

2. ธรรมชาติที่เป็นเบญจขันธ์

ในทางพุทธอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ว่า ประกอบด้วยขันธ์ 5 หรือ เบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือ ย่นย่อลงเหลือ 2 คือ รูป กับ นาม รูปหมายถึงกาย นามคือจิต เวทนาหมายถึงความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ สัญญาหมายถึงความจำ สังขารหมายถึงความคิด วิญญาณหมายถึงการรับรู้

วัตถุนั้นมีขันธ์เดียวคือ รูป เพราะฉะนั้นการพัฒนามนุษย์กับการผลิตวัตถุในโรงงานต้องไม่เหมือนกัน

ในที่นี้จะพูดถึงกายกับองค์ประกอบทางจิตบางตัว ส่วนตัวอื่นจะพูดถึงในข้ออื่น ๆ การพัฒนาควรจะพัฒนากายซึ่งหมายถึงการมีสุขภาพดี มีกำลัง และมีความคล่องแคล่ว มนุษย์มีเวทนาหรือความรู้สึกสุขหรือชอบ ทุกข์หรือไม่ชอบ ถ้าสัมผัสอะไรแล้วมีความสุขก็อยากทำอีก ถ้ามีความทุกข์ก็ไม่ชอบก็เกิดการปฏิเสธ ไม่อยากทำอีก ถ้าต้องทำก็ทำด้วยความทุกข์ในการเรียนรู้นั้นถ้าทำให้เป็นความสุขมนุษย์ก็จะติดใจและอยากเรียนอีก แต่ถ้าทำให้เกิดความทุกข์ก็จะเกลียดและไม่อยากเรียนอีก **คนไทยนั้นเป็นคนที่เกลียดการศึกษา** เพราะการศึกษาในโรงเรียนทำในลักษณะที่ทำให้เกิดความทุกข์

มนุษย์ต้องศึกษาตลอดชีวิต ถ้าเกลียดการศึกษาเสียแล้วก็ทำให้เกิดปัญหาในชีวิตการงานและสังคมมาก ควรจะต้องทำให้การเรียนรู้เป็นความสุข

3. จินตนาการ

วัตถุและสัตว์ชั้นต่ำไม่มีจินตนาการ แต่มนุษย์เป็นสัตว์ชั้นสูงสุดและมีจินตนาการอย่างลึกล้ำและมีประโยชน์มาก Einstein กล่าวว่า **"จินตนาการสำคัญกว่าความรู้" (Imagination is more important than knowledge)** เพราะความรู้มีกฎเกณฑ์และข้อจำกัด จึงติดขัดไปไม่ได้ไกล ส่วนจินตนาการนั้นสามารถไปได้ไกลโดยไม่มีข้อจำกัด จินตนาการนอกจากเป็นตัวนำในการทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ แล้วยังนำมาใช้ประโยชน์เช่นในการรักษาสุขภาพกายและสุขภาพจิต เป็นต้น

การเรียนของเรามักทำลายจินตนาการของผู้เรียน โดยการบังคับให้ทำตามที่ครูบอกหรือให้เหมือน ๆ กัน ซึ่งเป็นแบบพัฒนาวัตถุมากกว่าพัฒนามนุษย์ ถ้าส่งเสริมให้มีจินตนาการ มนุษย์จะมีความสุขและความสร้างสรรค์มากกว่าการเรียนแบบปัจจุบัน

4. ความสามารถที่จะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง

สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นอนิจจังหรือเปลี่ยนแปลง การที่สิ่งมีชีวิตจะดำรงชีวิตอยู่ได้หรืออยู่ได้ด้วยดี ต้องมีความสามารถที่จะปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง สิ่งมีชีวิตชั้นต่ำอาศัยความหลากหลายของกรรมพันธุ์เป็นเครื่องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง มนุษย์อาศัยปัญญา เพราะฉะนั้นการพัฒนามนุษย์ต้องส่งเสริมให้เกิดปัญญา รู้เห็นกว้างขวาง มีฉันทะ และความสามารถที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อปรับตัวได้เรื่อยไป

ข้อนี้เป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่สำคัญต่อการ **"พัฒนาทรัพยากรมนุษย์"** ว่าถ้าเราพัฒนามนุษย์แบบวัตถุสำเร็จรูปให้เป็นนั่นเป็นนี่ แต่สิ่งต่าง ๆ จะเปลี่ยนไป เช่น อายุ เทคโนโลยีการตลาด มนุษย์ที่ถูกพัฒนามาแบบวัตถุสำเร็จรูปจะปรับตัวไม่ได้กับสถานการณ์ใหม่และแก้ปัญหาใหม่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อวัตถุประสงค์จำเพาะอย่างใดอย่างหนึ่งไม่เพียงพอ แต่ต้องให้เขามีความสามารถในการเรียนรู้ทั่วไปอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับตัวได้เรื่อยไป

5. จริยธรรม

จริยธรรมคือการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และสิ่งไม่มีชีวิตอย่างถูกต้อง มนุษย์ต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม และปฏิบัติตัวให้ถูกต้องเพื่อความเป็นปรกติหรือศานติสุขของสรรพสิ่งทั้งหลาย จริยธรรมต้องเป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์จึงจะเกิดความถูกต้องในสากลจักรวาล บัดนี้เกิดความเดือดร้อนทั่วไป เพราะไม่เอาจริยธรรมเป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ แต่เอาไปเป็นวิชา ๆ หนึ่งเหมือนวิชาทั้งหลาย จริยธรรมไม่ใช่วิชา ๆ หนึ่ง แต่ต้อง

เป็นพื้นฐานหรือแกนของการดำรงชีวิตและของวิชาทั้งหลาย จริยธรรมคือการพัฒนาพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่สำคัญ

6. ครอบครัว สังคม วัฒนธรรม

มนุษย์ย่อมมีครอบครัว สังคม และวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นในการพัฒนามนุษย์ย่อมต้องคำนึงถึงครอบครัว สังคม และวัฒนธรรมไปพร้อมกัน การศึกษาสามัญของไทยเป็นตัวอย่างอย่างดีของการศึกษาที่ขาดการคำนึงถึงครอบครัว สังคม และวัฒนธรรม ผู้นำการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ไปเอาอย่างมาจากยุโรป ไทยกับยุโรปมีพัฒนาการอยู่คนละช่วง (เฟส) แต่ไปเอาอย่างการศึกษาของเขามาใช้กับไทย แล้วทำให้เด็กไทยแปลกแยกจากครอบครัว สังคม และวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่

อาชีพแต่ละอย่างไม่ได้มีคุณค่าอยู่ที่ระดับเงินเท่านั้น เงินบาทต่อบาทมีคุณค่าต่อชีวิตไม่เท่ากันในการบริบททางครอบครัว สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น การทอผ้าไหมอยู่ใต้ถุนบ้านและลูกช่วยพ่อแม่ทอด้วย มีคุณค่าทางครอบครัว สังคม และวัฒนธรรมมากกว่า แม้จะได้เงินน้อยกว่า การที่ถ้าพ่อต้องระเห็จออกจากบ้านไปรับจ้างทำงานที่กรุงเทพฯ หรือไปสิงคโปร์ หรือไปซาอุดิอาระเบีย หรือแม่ต้องไปแสดงจ้ำบ๊ะ หรือเป็นโสเภณี

ประเทศไทยมีดินแดนที่กว้างใหญ่และวัฒนธรรมที่หลากหลายกว่าสิงคโปร์ สิงคโปร์ที่มีแต่ตึกกับเงินคงจะมีความสุขน้อยกว่าคนไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมแม้จะมีเงินน้อยกว่า แม้เราควรจะต้องพัฒนาเศรษฐกิจ ไม่ได้แปลว่าเราต้องไปเป็นแบบสิงคโปร์และฮ่องกง ซึ่งมีความจำกัดในพื้นที่และวัฒนธรรมมากกว่าเรา แต่ควรคำนึงถึงครอบครัว สังคมและวัฒนธรรมไทยด้วย

7. อิสรภาพ

มนุษย์นั้นต้องการหยุดพ้นจากความบีบคั้นหรือต้องการอิสรภาพ ทั้งความบีบคั้นจากความขาดแคลนทางวัตถุ ความบีบคั้นทางสังคม และความบีบคั้นทางจิต ถ้าสังเกตวิวัฒนาการของมนุษย์จะเห็นความพยายามที่จะหนีจากความบีบคั้นทั้ง 3 ประการนี้ อันได้แก่ การพัฒนาการผลิตอาหาร การพัฒนาระบบศีลธรรม สังคม และศาสนา

มนุษย์ไม่ชอบที่จะอยู่ในฐานะถูกบีบคั้นไม่มีทางเลือก ถ้าเป็นอย่างนั้นจะก่อให้เกิดภาวะเครียดและปฏิกิริยาอันไม่พึงประสงค์นานาประการ การมีทางเลือกหรืออิสรภาพทำให้มนุษย์มีความสุขหรือเป็นคุณภาพของชีวิต การศึกษาไม่ควรทำให้ลักษณะบีบคั้นไม่ได้ทางเลือก ซึ่งจะทำให้สุขภาพจิตเสื่อมและทำลายการสร้างสรรค์ การศึกษาในปัจจุบันเป็นเช่นนั้นอยู่มาก จึงไม่สอดคล้องกับแนวทางมนุษยนิยม

4. วัตถุประสงค์ของการพัฒนามนุษย์

วัตถุประสงค์ของการพัฒนามนุษย์คือ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้โดยถูกต้องการดำรงชีวิตโดยถูกต้องคือ

(1) มีสุขภาพดี

(2) มีงานทำและทำงานได้ด้วยดี

(3) มีความผสานสอดคล้อง

(4) มีความสุข

ซึ่งขอขยายความสั้น ๆ ดังนี้

(1) มีสุขภาพดี

สุขภาพ หมายถึง สุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของมนุษย์ และเป็นเป้าหมายสุดยอดของการพัฒนามนุษย์ มนุษย์ต้องมีความรู้และความสามารถที่จะส่งเสริมและดำรงรักษาสุขภาวะของตนเองและครอบครัว

(2) มีงานทำและทำงานได้ด้วยดี

มนุษย์ต้องมีความรู้ความสามารถที่จะประกอบการงานเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้ การทำงานได้ด้วยดีหมายถึงมีฉันทะและความสุขในการทำงาน ถ้าขาดฉันทะและความสุขในการทำงานจะนำไปสู่พฤติกรรมทางลบอื่น ๆ อีกมาก การมีฉันทะและความสุขในการทำงานจะช่วยให้มีพฤติกรรมทางบวกอื่น ๆ อีกมาก ฉะนั้น การพัฒนามนุษย์จึงไม่ใช่สักแต่ว่าจะให้เป็นโน่นเป็นนี่ แต่ควรจะให้เกิดฉันทะและความสุขในการทำงานด้วย

(3) มีความผสานสอดคล้อง

หรือ harmony ทั้งกายและใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ข้อนี้ก็คือจริยธรรมในทางแคบดังกล่าวในข้อ 3(5) บวกการพัฒนาจิตหรือจริยธรรมในทางกว้าง ซึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตโดยถูกต้องทั้งหมดนั่นเอง

(4) มีความสุข

การมีชีวิตจะมีความสุขอาศัยข้อ (1) ถึง (3) ข้างต้นนั่นเอง บวกกับการมีสนุทรียะและการฝึกจิต

5. การพัฒนามนุษย์โดยสมบูรณ์

การพัฒนามนุษย์ที่ทำในรูปของการเรียนการสอนและการฝึกอบรมที่ทำกันทั่ว ๆ ไปนั้นมักขาดความสมบูรณ์ คือทำกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น เช่น การเรียนในโรงเรียนมักเน้นการท่องจำเนื้อหา การฝึก "แรงงาน" มักเน้นทักษะในการอาชีพนั้น ๆ

การพัฒนามนุษย์โดยสมบูรณ์นั้นต้องพัฒนาทุกมิติอันได้แก่ กาย สังคม จิต และปัญญา ซึ่งจะขยายความดังในตารางข้างล่างนี้

การพัฒนามนุษย์ทุกมิติ

กาย	หมายถึง การพัฒนาส่วนที่เป็นวัตถุได้แก่ ร่างกาย และการเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม
สังคม	หมายถึง การพัฒนาความรู้และทักษะของการอยู่ร่วมกัน เช่น จริยธรรม พฤติกรรมองค์กร การบริหารจัดการ การติดต่อสื่อสาร การแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธีการเอาตัวรอดได้ จากความกดดันทางลบของสังคม
จิต	หมายถึง การพัฒนาจิตใจให้มั่นคง การลดความกลัวและความเกลียด การเพิ่มความรักเพื่อน มนุษย์และสรรพสัตว์ การเห็นความงามของความหลากหลาย การมีสุนทรียะในศิลปะและดนตรี การให้จินตนาการให้เป็นประโยชน์ การเจริญสติ และเจริญสมาธิ
ปัญญา	หมายถึง พัฒนาฉันทะและความสามารถในการเรียนรู้ ทำให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นผู้ที่โลกทรรศน์ครบตามที่เป็นจริง เป็นผู้มีปัญญา เข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่น

ในตารางข้างบนนี้ อาจถือว่าเป็นการพัฒนาพื้นฐานความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และอาจถือได้ว่าการพัฒนามนุษย์ในแนวทางมนุษยนิยมนั้นคือการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือการสร้างพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ไม่ก่อปัญหาให้กันและกันมากเกินและแก้ปัญหาได้ง่าย

ทุกวันนี้มนุษย์มีความขัดแย้งกันสูง ก่อปัญหาให้กันและกันมากเกิน และแก้ปัญหาได้ยาก เพราะมนุษย์มีการศึกษาไม่ถูกต้อง ได้รับการเรียนเป็นส่วนเป็นเสี้ยว ไม่มีชีวทรรศน์และโลกทรรศน์ที่

สมบูรณ์ตามความเป็นจริง และไม่มีการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ครบทุกมิติ ซึ่งนับว่าน่าเสียดาย เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูง การศึกษาหรือการพัฒนามนุษย์ควรจะพัฒนามนุษย์ให้ครบทุกด้านและเป็นไปอย่างเต็มศักยภาพของมนุษย์เท่าที่จะเป็นไปได้

6. ทั้งมวลเพื่อการศึกษา

เมื่อได้พูดว่าการพัฒนาจำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งมวลและตลอดอายุขัย (EDUCATION FOR ALL) แล้ว ไม่มีทางที่จะเป็นอย่างอื่นที่จะต้องตีกลับมาว่า **ทั้งมวลเพื่อการศึกษา** (ALL FOR EDUCATION) การศึกษาจะจำกัดอยู่จำเพาะในโรงเรียนหาเพียงพอไม่ ทุกส่วนในสังคมจะต้องเป็นไปเพื่อการศึกษาของมนุษย์

นั่นคือ **ครอบครัว ชุมชน โรงงาน โรงพยาบาล บริษัท ธนาคาร กองทัพ** ฯลฯ จะต้องทำหน้าที่เป็นสถาบันพัฒนามนุษย์ นี้เป็นทรรศนะใหม่ที่ต้องการความเข้าใจ และต้องการการส่งเสริมสนับสนุนทั้งในด้านนโยบาย งบประมาณ และความสามารถที่หน่วยในสังคมนั้น ๆ จะสามารถทำหน้าที่เป็นสถาบันพัฒนามนุษย์ ในการนี้มีความต้องการศึกษาอบรมในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมให้กับคนจำนวนมาก

ในเมื่อทุกหน่วยในสังคมทำหน้าที่พัฒนามนุษย์อย่างต่อเนื่อง และมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม ชีวิตและสังคมจะเข้าสู่ยุคใหม่ที่

บุคคลเป็นบุคคลเรียนรู้ (learning persons)

สังคมเป็นสังคมเรียนรู้ (learning society)

อันเป็นอริยยุค ดังที่มีพูดถึงสังคมอนาคตกันมากในปัจจุบัน แต่เรื่องการเรียนรู้เป็นวิถีชีวิตของบุคคลและสังคมเรียนรู้นี้ไม่ใช่ความคิดใหม่ พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้ไว้เมื่อกว่า 2,500 ปีมาแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าทรงบัญญัติอริยมรรค ซึ่งหมายถึงวิถีชีวิต (ways of life) อันมีองค์ 8 แต่สรุปย่อเหลือ 3 เรียกว่า**ไตรสิกขา** สิกขาเป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่าศึกษา เพราะฉะนั้น**วิถีชีวิตคือการศึกษาอบรม** คำว่า**สังฆะ** แปลว่าหมู่พวกหรือชุมชน บุคคลเข้าไปเป็นหมู่พวกโดยการบวชเรียน สงฆ์คือตัวอย่างของชุมชนในอุดมคติที่มีการศึกษาอบรม

ทั้งมวลเพื่อการศึกษานี้น่าจะเป็นนโยบายใหญ่ที่สุดของประเทศและของโลกน่าจะมีการเผยแพร่กันให้เข้าใจความข้อนี้ และมีการปรับนโยบาย แผน กิจกรรม และงบประมาณ เพื่อเรื่องนี้กันทั้งฝ่ายรัฐ เอกชน และชุมชน

เอกชน และชุมชน

7. องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน

เนื่องจากความยากจนทั้งในชนบทและในเมืองของประเทศโลกที่สาม เป็นปัญหาใหญ่ที่สุด และส่งต่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ และยากแก่การแก้ไข จึงสมควรยกขึ้นมากล่าวไว้เป็นพิเศษ ถึงแม้มีความพยายามแก้ปัญหาความยากจนในชนบทกันมาก เกือบทั้งหมดไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปัญหาเส้นผมบังภูเขาซึ่งมักมองไม่เห็นกัน และเป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์ในแนวทางมนุษยนิยม

ในการแก้ปัญหาชนบทมักไปจับกันที่วัตถุ เช่น ถนน ไฟฟ้า ชลประทาน เงินทุน ซึ่งมีความจำเป็น แต่ถ้าไม่จับตรงการพัฒนามนุษย์ไม่มีทางแก้ปัญหาได้สำเร็จ

การพัฒนาที่แท้จริงและเป็นต้นตอของการพัฒนาอื่น ๆ คือการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์

ถ้าจับประเด็นตรงนี้ได้และมีวิธีการที่ถูกต้องจะแก้ปัญหาความยากจนทั้งในชนบทและในเมืองได้โดยรวดเร็ว มนุษย์ที่ต่อสู้กับปัญหายาก ๆ ต้องมีองค์กร และมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม

องค์กรต้องเป็นองค์กรที่ชาวบ้านจัดตั้งเอง ไม่ใช่ทางราชการจัดตั้งและยัดลงไปให้ ต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกันและเกิดมีผู้นำธรรมชาติเกิดขึ้น และมีกระบวนการเรียนรู้โดยวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจทางเลือกที่ถูกต้อง นี่คือกระบวนการเรียนรู้ที่ทรงพลังมาก

ควรสังเกตว่ากระบวนการเรียนรู้ในที่นี้ไม่ใช่การท่องหนังสือ หรือมีครูไปสอนความรู้ทั้งดุ้น ซึ่งจะแก้ความยากจนไม่ได้ แต่เกิดจากชาวบ้านรวมตัวกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังมากกว่า

โดยการมีองค์กรและกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ชาวบ้านจะแก้ปัญหาความยากจนได้โดยรวดเร็ว นี้เป็นสิ่งที่ควรได้รับความสนใจอย่างมาก ถ้าจะพูดถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางมนุษยนิยม ซึ่งหมายถึงมนุษย์ทั้งมวล และคนยากจนก็เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ

ฉะนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามโอกาสหรือรูปแบบทางเศรษฐกิจที่มีหรือคิดขึ้นจึงเป็นการไม่เพียงพอ จำเป็นต้องคิดถึงการพัฒนามนุษย์ทั้งมวลให้สามารถสร้างเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงจะมีความสมบูรณ์และเป็นแนวทางแห่งมนุษย์นิยม

ตลาดแรงงานในชนบท

โดย

ศ.ดร.อัมมาร สยามวาลา

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ **2534**

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

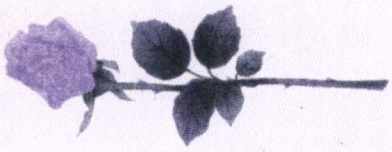

ด้วยอภินันทนาการจาก

บริษัท มิตซูบิชิ (ประเทศไทย) จำกัด

เลขที่ 1705 ถนนพหลโยธิน ลาดยาว

บางเขน กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 513-0101-9

คนชนบทกับชีวิตการทำงาน*

ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร

ศ.ดร.อัมมาร สยามวาลา

คนในเมืองจำนวนมากมักจะมองภาพคนชนบทในลักษณะต่อไปนี้ คนชนบทเป็นคนบ้านนอก เป็น "คนโง่" ไร้การศึกษา ไม่ชอบส่งลูกเรียนหนังสือ ชอบเลี้ยงเด็กทารกด้วยนมข้นหวานที่ไม่มีประโยชน์ทางโภชนาการ เวลาทำงานก็ชอบกินยาทัมใจและยาม้า พอที่ดินมีราคาก็ขายกินหมด

คนชนบทยากจนเพราะ "ขี้เกียจ" หน้าแล้งเอาแต่สนุก ตีไก่ พนันมวยตู้ไม่ยอมหางานทำ พอถึงหน้านาก็ขี้เกียจขอบหยุดพักเที่ยงหลาย ๆ ชั่วโมง

เวลาเจ็บป่วย คนชนบทไม่ยอมหาหมอ หรือถ้ามาหาแล้ว หมอสั่งให้กลับไปหาอีกก็ขี้เกียจ ไม่ยอมกลับไปหา คนชนบทชอบใช้สมุนไพรรักษากันเอง หรือไม่ก็ชอบซื้อยาชุดกินเองทั้ง ๆ ที่มีอันตราย

พอหาเงินได้ก็ใช้จ่าย "ฟุ่มเฟือย" ซื้อเหล้ากิน ซื้อมอเตอร์ไซด์ให้ลูกขี่ พอมีไฟฟ้าเข้าบ้าน ก็ซื้อโทรทัศน์สี ซื้อตู้เย็น

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการมองชาวชนบทจากสายตาของคนในเมือง อคติที่คนในเมืองมักจะมีต่อคนชนบทนั้น เกิดขึ้นเพราะส่วนใหญ่ความสัมพันธ์ที่คนในเมืองมีต่อคนชนบทเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เช่น เป็นนายจ้าง เป็นเจ้าของนา เป็นเจ้าหนี้ หรือเป็นข้าราชการที่ถูกส่งไป "ปกครอง" ชาวชนบทเหล่านี้ คนชนบทจึงเป็นเป้าของความต้องการต่าง ๆ ของคนในเมืองเหล่านี้ นายจ้างก็ย่อมต้องการได้แรงงานที่ขยันขันแข็งจากลูกจ้าง เจ้าหนี้ก็ย่อมประสงค์ให้ลูกหนี้จ่ายต้นและดอกโดยไม่บิดพลิ้ว และข้าราชการก็ย่อมประสงค์ให้ชาวบ้านปฏิบัติตามนโยบายที่ "หน่วยเหนือ" ของตนส่งมา เมื่อชาวชนบทที่เป็นคู่กรณี ไม่สามารถปฏิบัติได้ตามความประสงค์ของคนในเมืองทั้งหลาย อคติต่าง ๆ ที่กล่าวถึงจึงเป็นผลพวงตามมาโดยธรรมชาติ

---

* ผู้เขียนขอขอบคุณ นายเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง นายประยงค์ เนตยารักษ์ นายสมนึก ทับพันธุ์ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ และนางอุบล พัวพงศกร ที่กรุณาเล่าเรื่องชีวิตบางช่วงของชาวชนบทในภาคกลาง

บทความฉบับนี้ พยายามมองความต้องการและขีดจำกัดของชาวชนบทเอง ชาวชนบทต่างก็มีวิถีชีวิตของตน และจะต้องแก้ปัญหาที่ตนต้องประสบอยู่ทุกวัน ซึ่งในบรรดาปัญหาเหล่านั้นคนในเมืองและความประสงค์ของคนในเมืองเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของปัญหาทั้งหมดที่เขาต้องแก้ไข การจะเข้าใจปัญหาชนบทอย่างถ่องแท้ จำเป็นต้องเข้าใจว่าคนชนบทมองปัญหาของตนอย่างไร แก้ปัญหาอย่างไร และทำไมจึงเลือกวิธีแก้ปัญหาเช่นนั้น

บทความฉบับนี้จะอธิบายชีวิตและพฤติกรรมการทำงาน หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตการทำงานของคนชนบทในภาคกลาง โดยเริ่มตั้งแต่การตัดสินใจมีลูก การเข้าเรียน ชีวิตวัยรุ่น การแต่งงาน ชีวิตในตลาดแรงงาน และชีวิตยามชรา

ผู้เขียนเชื่อว่า การศึกษาชีวิตและพฤติกรรมของคนชนบทจากมุมของเขาเองจะเป็นกุญแจสำคัญที่ช่วยให้เราสามารถเข้าใจปัญหาเศรษฐกิจสังคม และการเมืองในชนบทได้ถ่องแท้ขึ้น ในการนำเสนอชีวิตของคนชนบท ผู้เขียนจะใช้วิธีการเล่าเรื่องชีวิตของชายผู้หนึ่ง รวมทั้งชีวิตของคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชายผู้นี้

ชายผู้นี้ หรือ "นายบุญหลง" อยู่ในวัยกลางคน เป็นบุคคลสมมุติ ซึ่งไม่มีตัวตนในโลก แต่สร้างจากคนชนบทหลาย ๆ คนที่ผู้เขียนเคยสัมภาษณ์ระหว่างการทำวิจัย 6 ปีที่ผ่านมา ได้แก่ การวิจัยเรื่องสินเชื่อชนบท การบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคกลาง และการจ้างงานในชนบท (ซึ่งกำลังทำอยู่ขณะนี้)

แม้ตัวละครทุกตัวจะไม่มีตัวตน แต่พฤติกรรมของตัวละครทุกตัวเป็นเรื่องจริงหรืออย่างน้อยก็เป็นเรื่องที่ผู้เขียนได้ฟังได้ประสบมา และเพื่อยืนยันว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นจริง ผู้เขียนได้พยายามหาข้อมูลและผลงานศึกษาวิจัยมาสนับสนุน เพื่อให้เห็นบริบทของปัญหาที่ "นายบุญหลง" ต้องเผชิญอยู่ตลอดชีวิตของเขา ดังนั้นสภาพเศรษฐกิจ และสังคมในยุคต่าง ๆ ของบุญหลงก็เป็นไปตามลำดับเหตุการณ์จริงของประเทศไทย ผู้อ่านสามารถตรวจสอบสภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบทความกับเหตุการณ์จริงของประเทศจากปี พ.ศ. ในประวัติย่อของนายบุญหลง ซึ่งอยู่ในภาคผนวก

แนวการเขียนที่นำมาใช้ครั้งนี้ แตกต่างไปจากแนวการเขียนทางด้านวิชาการไม่ว่าในแขนงเศรษฐศาสตร์หรือมานุษยวิทยา เหตุที่ผู้เขียนเขียนในแนวนี้ ก็เพราะเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดที่ผู้อ่านจะเข้าใจถึงปัญหาและวิธีแก้ปัญหา จากมุมมองของคนในชนบท

แน่นอน ชีวิตของคนชนบท 30 ล้านคน จะนำมาสรุปในชีวิตของคนๆ เดียวไม่ได้ แต่ผู้เขียนหวังว่า ชีวิตของคนอื่นๆ ที่นายบุญหลงได้มีโอกาสสัมผัสด้วย อาจมีส่วนช่วยให้ผู้อ่านเริ่มเข้าใจปัญหาชีวิตของชาวชนบทอื่นที่มิได้เป็นชาวนาภาคกลางอีกด้วย

ผู้เขียนยอมรับว่าตนยังขาดความรู้เรื่องชีวิตบางช่วงของคนชนบท สิ่งที่เขียนจึงถือเป็นการท้าทายให้ท่านผู้รู้ช่วยติช่วยติง และช่วยกันค้นคว้าเพื่อเป็นความรู้ต่ออนุชนรุ่นหลัง

เกิด

นายบุญหลงเกิดเมื่อ พ.ศ. 2489 ที่จังหวัดสุพรรณบุรี เขาเป็นลูกคนที่ห้าจากทั้งหมด 7 คน[1] ซึ่งมีชีวิตรอดเพียง 5 คน[2] สมัยที่เขาเกิดยังไม่มีสุขศาลา ยายเม้า ซึ่งเป็นหมอตำแยของหมู่บ้านเป็นคนทำคลอดให้ ยายเม้ามีความชำนาญในการทำคลอดมาก สามารถช่วยให้ทารกในท้องที่หัวไม่ลงคลอดได้อย่างปลอดภัย และยังรู้จักวิธีทำแท้งด้วยวิธีนวดและยาดวินิน

สมัยนั้น ใคร ๆ ในหมู่บ้านก็มีลูกมาก บางบ้านมีลูกถึง 10 คน ไม่ค่อยมีคนยอมมีลูกน้อย ๆ พ่อแม่ของนายบุญหลงอธิบายว่า บ้านที่มีลูกหลายคนโดยเฉพาะผู้ชาย บ้านนั้นก็สามารถทำนาได้มาก เพราะสมัยนั้นยังไม่มีรถไถ นอกจากนั้นพ่อแม่ของนายบุญหลงยังกลัวว่าลูกบางคนอาจตายก่อนโตเป็นผู้ใหญ่ ถ้าอยากรู้ว่าพ่อของนายบุญหลงมีลูกกี่คน คนยุคนั้นจะถามว่า "มีลูกกี่คน ตายกี่คน" เด็กทารกที่เกิดไล่เลี่ยกับนายบุญหลงตายไปถึงร้อยละ 10 นายบุญหลงบอกว่าเวลานั้นชาวบ้านยังไม่มีความรู้เรื่องอนามัยดีพอ สมัยนั้นไม่มีการต้มภาชนะต่าง ๆ ที่ใช้เลี้ยงเด็ก โรคท้องร่วงและอหิวาต์เป็นโรคที่ชาวบ้านกลัวมาก

ตัวนายบุญหลงมีลูกแค่ 3 คน ลูกสาวคนโตเกิดเมื่อ พ.ศ. 2514 นายบุญหลงมีที่ดินเพียง 22 ไร่ จึงกลัวว่าจะไม่มีที่ดินแบ่งให้ลูก ๆ คนรุ่นเดียวกับบุญหลงก็มีลูกน้อยเช่นกันเพราะในสมัยหลัง เด็กทารกตายน้อยลงมาก[3] พ่อแม่จึงไม่ต้องมีลูกไว้เผื่อตาย พ่อแม่รุ่นหลังที่เรียนหนังสือมากก็มีลูกน้อยลงเพราะต้องทำงานนอกบ้าน นอกจากนี้พ่อแม่ที่ไม่อยากมีลูกมากก็มีวิธีคุมกำเนิดที่ได้ผลดี[4]

บุญหลงจำไม่ได้ว่าตอนเด็ก ๆ ตนอดอยากหรือไม่ แต่แม่เล่าให้ฟังว่าสมัยนั้นมีกุ้ง หอย ปู ปลาชุกชุม แต่ปัจจุบันแทบจะไม่มีสัตว์น้ำเหลืออยู่ตามคลองและตามหนอง เพราะจำนวนคนในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก[5] ในหมู่บ้านเลย เมื่อ 20 ปีก่อน บุญหลงเริ่มสังเกตเห็นว่าเด็กในหมู่บ้านบางคนเป็นโรคขาดอาหาร แต่จำนวนเด็กขาดอาหารยังมีไม่มากเท่าในหมู่บ้านภาคอีสาน บุญหลงเคยติดรถสิบล้อของเพื่อนบ้านไปรับคนงานตัดอ้อยในภาคอีสาน เขาแทบไม่เชื่อว่าในประเทศที่อ้างว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" จะมีเด็กอดอยากมากขนาดนั้น เด็กบางคนผอมจนเห็นแต่ซี่โครง หัวโต แก้มตอบ ขาลีบ บางคนเป็นคอหอยพอก ดวงตาไม่มีแววแจ่มใสหลงเหลืออยู่ พวกสาธารณสุขที่เข้าไปอยู่ในหมู่บ้านเล่าให้บุญหลงฟังว่า พ่อแม่ของเด็กเหล่านั้นยากจนมากอาหารที่ใช้เลี้ยงลูกแทบจะไม่มีโปรตีนเลย มิหนำซ้ำพ่อแม่ยังต้องออกไปรับจ้างนอกบ้านจนไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูก[6]

เวลาบุญหลงป่วย แม่จะใช้ยากลางบ้าน หรือสมุนไพรรักษาให้ บางครั้งมีพวกรถฉายหนังขายยาและพวกแสดงปาที่เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ได้ซื้อยาจากคนพวกนั้น โรคบางอย่างก็ปล่อยให้หายไปเอง คนสมัยนั้นจึงมีอายุค่อนข้างสั้น[7] บุญหลงจำได้ว่าก่อนที่จะมีถนนจากหมู่บ้านเข้าอำเภอเมื่อประมาณ 10 ปีก่อน ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมไปหาหมอที่อำเภอ ยิ่งถ้าเป็นเวลาทำนายิ่งไม่มีใครยอมไปหาหมอปล่อยให้โรคหายไป หรือยกยอดไปรักษาตอนเสร็จงาน เพื่อนคนหนึ่งของบุญหลงเคยถูกกาบหอยบาดเป็นแผลฉกรรจ์ ต้องหามส่งโรงหมอในเมือง หมอสั่งให้กลับไปหาอีก เพื่อนคนนี้ก็ไม่เคยไปอีกจนกระทั่งแผลเป็นบาดทะยักจึงกลับไปหาหมอ เมื่อถูกหมอดุ เขาจึงบอกหมอว่าเดินทางลำบาก และไม่มีเงินค่าเดินทาง ปัจจุบันการเดินทางเข้าเมืองสะดวกขึ้น แต่ชาวบ้านหลายคนไม่ยอมไปรักษาตัวในเมือง เพราะกลัวไม่หาย กลับเข้ามารักษาตัวที่โรงพยาบาลของหลวงในกรุงเทพฯ ทั้ง ๆ ที่เป็นโรคธรรมดา[8]

พออายุได้ 8 ขวบ บุญหลงได้เข้าโรงเรียนประชาบาล ซึ่งอยู่ในอีกหมู่บ้านหนึ่งต้องใช้เวลาเดินเกือบหนึ่งชั่วโมง แต่บุญหลงกลับรู้สึกสนุก เพราะเดินกันไปเป็นกลุ่ม กลางวันบุญหลงไม่ได้กินข้าวที่โรงเรียน มีแม่ค้ามาขายขนม แต่บุญหลงไม่มีสตางค์ พอโรงเรียนเลิกตอนบ่ายสามโมงก็รีบกลับบ้าน หาข้าวกิน

บุญหลงได้หยุดเทอมปีละ 3 ครั้ง คือ ช่วงดำนา ช่วงเกี่ยวข้าว และช่วงฤดูร้อน บุญหลงและลูกชาวนาทุกคนจึงต้องช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนาตอนหยุดเทอม ครูหลายคนก็ทำนาเช่นกัน เพราะเป็นลูกชาวนา การเรียนสมัยนั้นจึงไม่เป็นอุปรรคต่อการทำนา[9]

สมัยนั้นโรงเรียนส่วนใหญ่อยู่ในวัด ครูจึงต้องหยุดสอนวันพระ เพราะชาวบ้านมาทำบุญกันเนืองแน่นผิดกับสมัยนี้ที่มีแต่คนแก่คนเฒ่า

บุญหลงจำได้ว่า ในห้องเรียนมีเด็กผู้หญิงจำนวนเกือบเท่ากับเด็กผู้ชาย[10] จำนวนนักเรียนในห้องมีไม่มากนัก เพราะพ่อแม่ไม่นิยมส่งลูกเรียนหนังสือ บุญหลงโชคดีที่พ่อยอมให้เรียน เพราะที่บ้านมีพี่ ๆ ช่วยทำงานในไร่นามากพอ พี่ ๆ ของบุญหลงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ เพื่อนบางคนในห้องประถม 1 มีอายุ 9-10 ขวบ พอเรียนถึงชั้นประถม 2-3 พ่อแม่ก็ไม่ให้มาเรียนอีก เพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำนา[11] เวลานั้นชาวบ้านยังไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษา คนในหมู่บ้านไม่มีโอกาสได้รับรู้ข่าวสารจากภายนอก เพราะยังไม่มีวิทยุ หมู่บ้านยังไม่มีไฟฟ้า ถนนเข้าออกก็เป็นแค่ทางเกวียน กว่าจะเดินทางถึงอำเภอก็กินเวลาครึ่งวัน เมื่อลูกชายกำนันกลับจากสงครามเกาหลี เขาซื้อวิทยุมาให้พ่อ ชาวบ้านตื่นเต้นกันมากที่ได้ยินเสียงเพลง และเสียงคนพูดออกจากตู้สี่เหลี่ยม นอกจากฟังรายการบันเทิงแล้ว ชาวบ้านยังได้รับรู้ข่าวสารภายนอกด้วย

บุญหลงจำได้ว่าประมาณปี 2504 หลังจากที่ออกจากโรงเรียนแล้วได้สามปี รัฐบาลเริ่มบังคับให้นักเรียนเรียนถึงชั้นประถม 7 สมัยนั้นชาวบ้านไม่พอใจมาก ในบางท้องที่ผู้ใหญ่บ้านและกำนันเคยเรียกพ่อแม่บางคนที่ไม่ส่งลูกเข้าเรียนไปว่ากล่าวตักเตือนแต่ชาวบ้านจำนวนมากก็ยังไม่นิยมส่งลูกเข้าเรียน เพราะนอกจากต้องการให้ลูกช่วยทำนาแล้วก็ไม่เห็นประโยชน์ของการเรียน จนกระทั่งบุญหลงเริ่มส่งลูกของตนเข้าโรงเรียนในช่วงหลังปี 2522 จึงสังเกตเห็นว่าเด็กในหมู่บ้านเกือบทุกคนได้ไปโรงเรียน เด็กส่วนใหญ่ไม่ต้องเดินไปเรียนหนังสือที่หมู่บ้านอื่น เพราะหลวงท่านสร้างโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้าน มีอาคารเรียนทันสมัย มีครูมาประจำทุกชั้น มิหนำซ้ำหลักสูตรการศึกษาก็ลดเหลือแค่ 6 ปี นักเรียนที่สอบตกมีโอกาสสอบซ่อมได้ ทำให้ไม่ต้องเรียนซ้ำชั้นเหมือนสมัยก่อน[12] ชาวบ้านเริ่มเห็นว่าความรู้ชั้นประถมมีประโยชน์ เช่น ช่วยให้คิดรายได้จากการขายข้าวเปลือกได้ ช่วยให้สามารถอ่านสัญญากู้เงินออก ทำให้ไม่ถูกเจ้าหน้าที่คดโกงเหมือนรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ช่วยให้อ่านฉลากติดขวดยาและถุงปุ๋ยเคมีได้ ทำให้รู้วิธีใช้ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า และปุ๋ยอย่างถูกต้อง[13]

หลังจากจบชั้นประถม 4 บุญหลงและเพื่อนเกือบทั้งหมดก็ไม่ได้มีโอกาสเรียนต่อมัธยม เพราะโรงเรียนมัธยมอยู่ในเมือง เพื่อนของบุญหลงที่ได้เรียนมัธยมมีเพียงลูกชายของกำนันและลูกชายครู เพื่อนทั้งสองไปอาศัยอยู่กับญาติในเมือง เดี๋ยวนี้คนหนึ่งเป็นนายจ่าตำรวจ อีกคนเป็นปลัดอำเภอ นาน ๆ บุญหลงจึงจะเห็นเพื่อนทั้งสองกลับมาเยี่ยมบ้าน

บุญหลงสังเกตว่าเด็กส่วนใหญ่ในรุ่นลูกของตนมีโอกาสเรียนจนจบประถม 6 และเริ่มมีเด็กไปเรียนต่อมัธยมมากขึ้น เพราะมีรถโดยสารวิ่งเข้าอำเภอทุกวัน คนที่ส่งลูกเรียนมัธยมส่วนใหญ่จะเป็นคนมีฐานะดี ไม่ต้องการให้ลูกประกอบอาชีพทำไร่ทำนา พ่อแม่ส่วนใหญ่อยากให้ลูกชายเรียนแค่มัธยมต้น แล้วเรียนต่อสาขาช่าง หรือเข้าโรงเรียนนายสิบตำรวจ นายสิบทหาร เพราะอาชีพเหล่านี้มีเงินเดือนประจำและมีเกียรติ[14]

ส่วนลูกสาวเมื่อจบชั้นประถม ถ้าพ่อแม่มีเงินก็มักจะส่งไปเรียนวิชาเย็บเสื้อผ้าและทำผม เพราะเป็นวิชาที่หางานง่าย[15]

การที่คนชนบทในจังหวัดใกล้กรุงเทพฯ เริ่มนิยมส่งลูกเรียนมัธยม[16] เพราะคนพวกนี้เคยเข้ามาทำงานหรือทำธุระในกรุงเทพฯ และได้รับข่าวสารต่าง ๆ ผ่านสื่อมวลชน จึงเห็นความสำคัญของการศึกษามัธยม นอกจากนี้ยังมีญาติอยู่ในเมือง ลูกจึงไปพักอยู่ได้ ส่วนคนชนบทส่วนใหญ่ในจังหวัดอื่น ๆ โดยเฉพาะในอีสาน และภาคเหนือ รวมทั้งตัวนายบุญหลงเองยังเห็นว่าการเรียนมัธยมไม่ได้ประโยชน์นัก ถ้าลูกจบแค่ชั้นมัธยมสายสามัญโดยไม่เรียนต่อ คงต้องไปทำงานโรงงานได้ค่าจ้างรายวันเท่ากับลูกบ้านอื่นที่เรียนแค่ชั้นประถม[17] มิหนำซ้ำถ้าลูกกลับมาอยู่บ้านคงทำนาไม่เป็น บุญหลงเคยได้ยินชาวบ้านนินทา

เด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านที่จบมัธยมว่า "พวกนี้แก่งแต่เล่นกีฬา ทำไร่ทำนาก็ไม่ได้" แม้แต่คนที่จบปวช. บางคนยังไม่มีงานทำต้องกลับมาทำนา[18] นอกจากนั้น ถ้าให้ลูกไปเรียนก็จะขาดแรงงานไปหนึ่งคน ยิ่งถ้าเป็นลูกผู้หญิงในครอบครัวที่ยากจน คงไม่มีโอกาสได้เรียน เพราะต้องทำงานทดแทนบุญคุณของแม่ผู้ให้กำเนิด[19]

บุญหลง รู้ว่าถ้าจะส่งลูกเรียนต่อ ต้องส่งให้เรียนจนจบมหาวิทยาลัย จึงจะมีโอกาสเป็นเจ้าคนนายคนเหมือนอย่างลูกชายกำนัน หรือถ้าหัวไม่ดี ก็ต้องให้เรียนจบช่างจึงจะพอหางานดี ๆ ในเมืองทำได้ ชาวบ้านรู้ข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่าคนที่จบพาณิชย์ หรือจบสังคม หางานทำยาก ครูในหมู่บ้านเคยเล่าให้บุญหลงฟังว่า ถ้าอยากให้ลูกเข้ามหาวิทยาลัยได้ ต้องส่งลูกไปเรียนที่สวนกุหลาบ หรือเตรียมอุดม แต่บุญหลงไม่มีญาติในกรุงเทพฯ จึงไม่รู้ว่าจะให้ลูกไปอยู่กับใคร นอกจากนั้นถ้าส่งไปเรียนกรุงเทพฯ ก็ยังต้องเสียเงินค่ากวดวิชาทุกปี โดยเฉพาะพวกวิชาภาษาอังกฤษและวิทยาศาสตร์ บุญหลงลองคำนวณค่าใช้จ่ายพบว่า คงจะส่งลูกเรียนไม่ไหว ยกเว้นว่าจะขายที่นา หรือกู้เงินจากเถ้าแก่ในเมืองโดยเอาที่นาไปจำนองไว้[20]

ระหว่างที่ลูกกำลังเรียนอยู่ในปี 2525 นายบุญหลงเคยไปที่โรงเรียน และ พบว่าเด็กที่เป็นลูกของคนยากจนซึ่งไม่มีที่ดินทำกินมีอาการเซื่องซึม ผอมผิดปกติ เพราะขาดอาหาร ภายหลังปรากฏว่าเด็กเหล่านี้เรียนไม่จบ เพราะมีสติปัญญาต่ำ เนื่องจากการขาดโปรตีนตั้งแต่อยู่ในท้องแม่ นอกจากนี้เด็กพวกนี้ยังเจ็บป่วยบ่อย เข้าทำนอง "โง่ จน เจ็บ"[21]

ชีวิตวัยรุ่น

เมื่อจบประถมปีที่ 4 บุญหลงอายุ 12 ปี เขาอยากไปเที่ยวกรุงเทพฯ เพราะเคยได้ยินครูเล่าว่าที่กรุงเทพฯ มีตึกรามบ้านช่องใหญ่โต คนใช้รถยนต์แทนเกวียน พอตกกลางคืนก็มีแสงไฟสว่างไสว บุญหลงเคยรู้จักกับคนขนของในเรือขาวที่รับส่งสินค้าระหว่างสุพรรณบุรีกับท่าเตียน วันหนึ่งเมื่อสบโอกาสบุญหลงจึงหนีออกจากบ้าน ไปสมัครเป็นคนงานของเรือขาวลำดังกล่าวเพื่อเข้ากรุงเทพฯ คืนนั้นเรือมาถึงท่าเตียนเวลาตีสี่ นายท้ายเรือสั่งให้ทุกคนเฝ้าเรือ ห้ามขึ้นฝั่ง เพราะมีโจรขโมยของชุม

งานกุลีบนเรือขนส่งสินค้าเป็นงานหนัก ขามาจากสุพรรณบุรีต้องแวะส่งปลาตามจุดต่าง ๆ ริมแม่น้ำ ส่วนขากลับก็ต้องขนของใช้เบ็ดเตล็ดไปขายที่สุพรรณบุรี หลังจากทำงานบนเรืออยู่กว่าสองปี บุญหลงก็เริ่มรู้จักกับเพื่อน ๆ ที่ทำงานตามร้านค้า บุญหลงจึงลาออกไปเป็นลูกจ้างร้านขายของแถวปากคลองตลาด บุญหลงต้องติดรถไปส่งของในกรุงเทพฯ ในที่สุดลูกพี่คนขับรถบรรทุกก็สอนวิธีขับรถให้บุญหลง พออายุ 19 ปี เพื่อนก็ชวนบุญหลงไปขับรถบรรทุก

สมัยก่อนที่บุญหลงหนีออกจากบ้านในปี 2503 เด็กคนอื่นเกือบทั้งหมดยังมีอาศัยในบ้านช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนา[22] เด็กที่ออกจากบ้านมี 2 พวก คือ พวกที่หนีพ่อแม่มาเที่ยวกับพวกที่พ่อแม่ยากจนต้องออกมาทำงานนอกบ้าน ตลอด 6 ปีที่ออกจากบ้าน บุญหลงกลับไปเยี่ยมบ้านตอนสงกรานต์เป็นประจำ ทุกครั้งจะมีเพื่อนในหมู่บ้านขอให้ช่วยพามาทำงานที่กรุงเทพฯ ปัจจุบันบุญหลงสังเกตว่าเด็กที่จบประถมแล้วไม่ค่อยชอบอยู่บ้าน แต่จะเข้ากรุงเทพฯ มากกว่าสมัยก่อน[23]

ที่ปากคลองตลาด บุญหลงได้พบรักครั้งแรกกับสมศรี ซึ่งมาทำงานเป็นเด็กรับใช้ในร้านที่อยู่ติดกับร้านที่บุญหลงทำงานอยู่ ตอนนั้นสมศรีอายุ 17 ปี ออกจากบ้านมาได้ 2 ปีแล้ว ตอนสมศรีจบประถม 4 ใหม่ ๆ ได้ยินพ่อบอกว่าจะให้มาทำงานกรุงเทพฯ แต่แม่คัดค้านเพราะเห็นว่ายังเด็กมาก สมศรีจึงต้องอยู่บ้านช่วยงานบ้าน เลี้ยงน้อง และทำนา หลังจากนั้นอีกสามปี ญาติของสมศรีซึ่งรู้จักกับเถ้าแก่เจ้าของร้านที่ปากคลองตลาด *ก็พาสมศรีเข้ากรุงเทพฯ*[24] *สมศรีไม่รู้ว่ากรุงเทพฯ เป็นอย่างไร แต่* เคยได้ยินคนเขาพูดกันว่า กรุงเทพฯ เป็นเมืองสวรรค์ มีคนแต่งตัวสวย ๆ

ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา ถนนจากหมู่บ้านกับอำเภอดีขึ้นมาก ทำให้การเดินทางสู่กรุงเทพฯ สะดวกขึ้น นอกจากนี้ตั้งแต่มีไฟฟ้า และโทรทัศน์เข้าไปในหมู่บ้าน บุญหลงรู้สึกว่าเด็กวัยรุ่นเริ่มเข้าไปเที่ยวและทำงานในกรุงเทพฯ มากขึ้นอย่างผิดสังเกต เพราะได้ทราบข่าวสารเกี่ยวกับช่วงโอกาสของการทำงาน คนที่เรียนสูง ๆ จะไม่กลับบ้านเลย เดี๋ยวนี้เด็กผู้หญิงเข้ากรุงเทพฯ มากกว่าเด็กผู้ชาย เพราะหางานทำได้ง่ายกว่า[25] เด็กผู้หญิงบางคนถึงกับหนีออกจากบ้านเมื่อพ่อแม่ไม่ยอมให้มากรุงเทพฯ ผิดกับสมัยก่อนซึ่งพ่อแม่จะเป็นฝ่ายพาลูกผู้หญิงเข้ากรุงเทพฯ เมื่อมาทำงานกรุงเทพฯ แล้ว ก็จะไม่กลับบ้านทำงาน โดยเฉพาะคนที่เรียนสูง ๆ จะย้ายออกจากหมู่บ้านถาวร[26] การกลับบ้านก็เพียงเป็นการเยี่ยมเยียนพ่อแม่ เพราะยังมีความผูกพันกัน และที่สำคัญคือยังเป็นห่วงเรื่องทรัพย์สิน[27]

วัยรุ่นสมัยนี้ก็ไม่ต่างจากสมัยบุญหลง คืออยากมาเห็นแสงสี และความทันสมัยของกรุงเทพฯ อยากมาเปิดหูเปิดตา และที่สำคัญอยากมาหาเงิน จะได้มีโอกาสแต่งตัวสวย ๆ

บุญหลงเองจำได้ว่าตัวเองไม่ค่อยได้ส่งเงินกลับบ้านบ่อยนัก ปีหนึ่ง ๆ ได้ส่งเงินกลับบ้านแค่ 400 - 500 บาท เพราะเที่ยวมาก แต่ก็ยังพอมีเงินเก็บบ้างเพราะสมัยนั้นสิ่งยั่วยวนใจมีน้อยกว่าปัจจุบัน ส่วนสมศรีซึ่งมีเงินเดือนเพียงเดือนละ 400 บาท กลับส่งเงินกลับบ้านทุกเดือน ๆ ละ 200-250 บาท สมศรีค่อนข้างประหยัด ใช้แต่ผ้าถุง และเสื้อถูก ๆ อยู่กินกับนายจ้างจึงไม่ค่อยมีรายจ่าย หลังจากทำงานได้สามปี สมศรีสามารถส่งเงิน 2,000 บาทกลับไปให้พ่อซื้อที่ดินถึง 10 ไร่ แต่วัยรุ่นสมัยนี้มีรายจ่ายมาก ไหนจะค่าเสื้อยืด ค่ากางเกงยีนส์ ค่าเครื่องสำอางค์ ค่าดูหนัง และค่าคอนเสริต วัยรุ่นผู้หญิงจึง

มีแรงกดดันมาก เพราะอยากสวย แต่ก็ต้องเจียดเงินเดือนส่วนหนึ่งส่งกลับไปทางบ้านเพื่อทดแทนบุญคุณ เพราะตนไม่สามารถช่วยทำงานบ้านให้ได้ คนที่ไม่ส่งเงินกลับบ้านจะถูกตราหน้าว่าไม่รู้จักบุญคุณพ่อแม่ ที่หมู่บ้านของบุญหลง มีลูกสาวบ้านหนึ่งไม่ยอมส่งเงินกลับบ้านให้พ่อแม่ ภายหลังเมื่อถูกนายจ้างให้ออกจากงานเพราะมีลูก หญิงคนนั้นกลับมาอยู่ในหมู่บ้านปรากฏว่าคนในหมู่บ้านไม่ยอมคบค้าด้วย ชาวบ้านนินทาว่าหญิงคนนี้ไม่มีความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่[28] แต่ถ้าเป็นลูกผู้ชาย การไม่ส่งเงินกลับบ้านไม่ใช่ความผิดฉกรรจ์ สังคมไทยถือว่าผู้ชายสามารถตอบแทนบุญคุณด้วยการบวชพระ พ่อแม่จึงมักพูดในเชิงเห็นใจว่า "มันเป็นผู้ชาย ไหนจะต้องเที่ยว ไหนจะต้องคบเพื่อนฝูง รายจ่ายจึงมาก"[29] แต่ศาสนาพุทธไม่ยอมให้ผู้หญิงบวชพระ การตอบแทนบุญคุณพ่อแม่คือการทำงานปรนนิบัติรับใช้พ่อแม่จนกว่าจะออกเรือนไปถ้าออกจากบ้านก็ต้องส่งเงินให้พ่อแม่เป็นการทดแทน

บุญหลงสังเกตว่าคนส่วนใหญ่ที่เคยเข้ากรุงเทพฯ เมื่อแต่งงานแล้วจะกลับมาตั้งรกรากในหมู่บ้าน เพื่อน ๆ ที่กรุงเทพฯ เคยถามว่าทำไมต้องกลับบ้าน[30] อยู่กรุงเทพฯ ก็มีรายได้ดี บุญหลงบอกเพื่อนว่าชีวิตในกรุงเทพฯ มันเหงา ไม่มีเพื่อนมากเท่าในหมู่บ้าน ไม่มีญาติพี่น้อง และบ้านที่อาศัยอยู่ก็คับแคบอบอ้าว อยู่ในสลัม มีกลิ่นเหม็น

สมศรีเองก็ไม่อยากอยู่เป็นคนรับใช้ตลอดไป เพราะขาดอิสระภาพ แม้แต่เพื่อนบางคนของสมศรีที่ไปทำงานในโรงงานเย็บเสื้อผ้าก็อยากกลับบ้าน เพราะถ้าแต่งงานก็จะถูกให้ออกจากงาน หรือถ้าไปเดินขบวนเรียกร้องค่าจ้างก็จะถูกไล่ออกเช่นกัน ถ้าถูกไล่ออก[31] ชีวิตคงลำบาก ไม่มีเงินใช้ เพราะระหว่างทำงานก็แทบจะไม่มีเงินเหลือเก็บเลย ทางรอดทางเดียว คือบ่ายหน้ากลับบ้าน แต่ถ้ากลับบ้านแบบมือเปล่า ไม่เคยส่งเงินให้พ่อแม่ใช้จ่ายหรือปลูกบ้าน ซื้อที่ดิน ชาวบ้านก็จะดูถูก ฉะนั้นสมศรีและเพื่อน ๆ จึงถูกแรงกดดัน 2 ด้าน ด้านหนึ่งก็อยากมีเงินไว้แต่งตัวสวย ๆ ไว้เที่ยวเตร่ แต่อีกด้านหนึ่งตนมีภาระต้องทดแทนบุญคุณพ่อแม่

ในภายหลังบุญหลงก็เห็นตัวอย่างวัยรุ่นรุ่นหลังที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ แต่พอแต่งงานแล้วต้องกลับบ้าน เพราะไม่มีเงินพอหาที่อยู่อาศัยในกรุงเทพฯ ได้ บางคนต้องเอาลูกมาทิ้งไว้ให้ตากับยายในหมู่บ้านเป็นคนเลี้ยงดู วัยรุ่นบางคนที่ทำงานโรงงานพอมีท้องก็ต้องทำแท้ง เพราะนอกจากจะมีปัญหาเรื่องไม่มีคนดูแลลูกและไม่มีที่พักแล้ว ยังกลัวถูกไล่ออกจากงานด้วย

แต่เพื่อนบางคนของบุญหลงก็ไม่ยอมกลับหมู่บ้าน โดยเฉพาะคนที่มาทำการค้าจนรุ่งเรือง บางคนเปิดร้านเย็บเสื้อผ้า ร้านเย็บร้องเท้า นอกจากไม่กลับบ้านแล้วยังจ้างพวกวัยรุ่นจากหมู่บ้านให้มาทำงานด้วยกับตนที่กรุงเทพฯ[32]

บุญหลงทำงานอยู่กรุงเทพฯ ได้เกือบ 6 ปี พ่อก็มาตามกลับไปบวชที่บ้าน ขณะนั้นบุญหลงมีเงินออมเหลือกลับมาถึง 2,000 บาท พ่อกับบุญหลงตกลงว่าจะจัดงานบวชให้ใหญ่โต มีงานเลี้ยงและลิเก

สามวันสามคืน บุญหลงจึงยกเงินทั้งหมดให้พ่อไว้ใช้จัดงานบวช บุญหลงไม่รู้สึกเสียดายเงิน เพราะรู้ว่าการบวชครั้งนี้เป็นการทดแทนหนี้บุญคุณของพ่อแม่ผู้ให้กำเนิด[33] ปลัดอำเภอซึ่งแวะมาคุยกับพ่อของบุญหลงติงว่าเป็นงานที่ฟุ่มเฟือยเกินไป แต่พ่อของบุญหลงอธิบายว่า "ผมต้องจัดงานใหญ่ให้ไอ้บุญหลง ชาวบ้านจะได้นับหน้าถือตามัน เวลามันไปขอความช่วยเหลือใคร คนเขาจะได้เกรงใจ"

เกณฑ์ทหาร และแต่งงาน

บุญหลงบวชได้หนึ่งพรรษาก็สึก หลังจากนั้นไม่นานบุญหลงก็พบรักครั้งที่สองกับนวล สาวบ้านเดียวกัน นวลอ่อนกว่าบุญหลง 3 ปี[34] บุญหลงอยากแต่งงานกับนวลทันที พ่อแม่ของนวลชอบบุญหลงมาก เพราะพ่อแม่ฐานะดี[35] และบุญหลงเป็นคนเอาการเอางาน แต่พ่อแม่ของนวลบอกว่านวลยังไม่โตพอ ต้องรออีกหน่อย ให้นวลรับผิดชอบครอบครัวได้จึงค่อยแต่งงานกัน[36]

พอดีบุญหลงอายุครบ 21 ปี จึงถูกหมายเรียกไปเป็นทหารเกณฑ์ แม้บุญหลงจะเรียนหนังสือน้อยเหมือนกับลูกชาวนาคนอื่น ๆ แต่บุญหลงโชคดีที่ขับรถเป็น ผู้พันคนหนึ่งจึงขอตัวบุญหลงไปช่วยขับรถให้ เพื่อนทหารเกณฑ์บางคนที่ไม่มีความรู้อะไรหรือไม่มีเส้น จะถูกเรียกตัวไปเป็นทหารรับใช้ในบ้านนายทหาร ทหารเกณฑ์บางคนโดยเฉพาะคนที่พอมีความรู้มักถูกใช้ให้เป็นเสมียนพิมพ์ดีด ส่งเอกสาร บางคนก็ได้หัดขับรถทหาร พอปลดประจำการก็พอมีอาชีพขับรถหรือเป็นเสมียนในบริษัทได้

เมื่อกลับจากการรับใช้ชาติ บุญหลงจึงได้แต่งงานกับนวล โดยจัดพิธีใหญ่โตสมหน้าตาของครอบครัวทั้งสองฝ่าย หลังแต่งงานบุญหลงต้องย้ายไปอยู่กับแม่ยาย[37] ก่อนหน้านั้นไม่นานพี่สาวของนวลซึ่งแต่งงานก่อน 3 ปี ได้ย้ายออกไปจากบ้าน โดยปลูกบ้านอยู่ต่างหากแม่ของนวลแบ่งที่ดินให้พี่สาวและสามี 20 ไร่[38]

บุญหลงต้องช่วยพ่อตาและแม่ยายทำนา แม่ของนวลแบ่งที่ทำนาให้แปลงหนึ่งประมาณ 22 ไร่ เพราะแม่มีที่ดินมาก พ่อแม่ของนวลเป็นคนรุ่นแรกที่มาจับจองที่ดินในหมู่บ้านแห่งนี้ นวลช่วยทั้งทำนาและช่วยทำครัว บุญหลงกับนวลจึงไม่มีภาระเรื่องการกินอยู่ เวลาขายข้าวจากที่ดินที่พ่อแม่แบ่งให้ทำกินก็ได้เงินเก็บเป็นของตนเอง นอกจากนั้นพอเสร็จจากงานในนาของตนและของพ่อแม่ ทั้งคู่ต่างก็ขวนขวายออกไปทำงานรับจ้างเพื่อเก็บเงินไว้ปลูกบ้าน อีก 3-4 ปี น้องสาวคนสุดท้องของนวลก็จะแต่งงาน ถึงตอนนั้นบุญหลงกับเมียก็ไม่ต้องรับภาระช่วยทำนาให้พ่อตาแม่ยาย ทั้งคู่ก็สามารถย้ายออกไปปลูกบ้านอยู่โดยอิสระได้[39]

เพื่อนของบุญหลงบางคนไม่ได้อยู่กับบ้านแม่ยายเหมือนอย่างบุญหลง เพื่อนคนหนึ่งพาเมียเข้าไปอยู่ในบ้าน เพราะครอบครัวของฝ่ายหญิงมีที่ดินน้อย ส่วนเพื่อนอีกคน เป็นลูกคนจน ฝ่ายเมียก็จน ทั้งคู่เลยต้องแยกครอบครัวไปปลูกเพิงในที่สาธารณะของหมู่บ้าน นอกจากนั้นมีเพื่อนอีกคนหนึ่ง ฐานะยากจนมาก แต่ไปชอบลูกสาวของครอบครัวที่มีฐานะ พ่อแม่ของฝ่ายหญิงกีดกันทั้งคู่ไม่ให้พบกัน ในที่สุดเพื่อนคนนี้ก็เลยใช้วิธีวิวาห์เหาะ พาฝ่ายหญิงหนีออกนอกหมู่บ้าน หลังจากเมียตั้งท้องแล้วจึงพากลับมาขอขมาพ่อตาแม่ยาย[40]

บุกเบิกป่า - ขุดทองซาอุดิอารเบีย

แต่งงานได้ไม่นาน บุญหลงได้ลูกสาวคนแรกในปี 2514 จากนั้นอีกปีเศษก็ได้ลูกชาย บุญหลงดีใจมากที่ได้ลูกชาย แต่ก็เริ่มเป็นห่วงอนาคตของลูก เพราะตนมีที่ดินทำกินเพียง 22 ไร่ ที่ดินรอบ ๆ หมู่บ้านที่เคยเป็นป่าก็ถูกบุกเบิกจนหมด เพราะคนในหมู่บ้านเพิ่มจำนวนขึ้นมาก พอดีในปี 2518 รัฐบาล มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ออกประกาศว่าทางราชการจะไม่จับกุมราษฎรที่บุกรุกที่ป่าสงวน[41] ประกอบกับในปี 2517-18 ราคาพืชไร่ถีบตัวขึ้นสูงเป็นประวัติการณ์[42] เพื่อนบ้านหลายคนไปจับจองที่ดินป่าสงวนในจังหวัดกาญจนบุรี และนครสวรรค์คนพวกนี้กลับมาเล่าให้ฟังว่าที่ดินมีมากมายนับหมื่นไร่ แต่ละคนจับจองได้หลายร้อยไร่ ที่ดินก็อุดมสมบูรณ์ไม่ต้องใส่ปุ๋ย[43] อาหารประเภทเนื้อสัตว์ก็หาได้จากในป่า บุญหลงตั้งใจว่าจะต้องตามพวกเพื่อน ๆ ไป "เที่ยว" ป่า และถ้าจังหวะดีจะได้จับจองที่ดินทำไร่ พอดีนายจวงซึ่งเป็นลูกของลุงกลับมาจากป่าที่นครสวรรค์ เพื่อมาเยี่ยมญาติ หลังจากสอบถามเรื่องที่ทำกินแล้ว บุญหลงก็ตัดสินใจไปเที่ยวนครสวรรค์กับนายจวง บุญหลงเอาเงินติดตัวไปด้วย 9 พันบาท ตั้งใจว่าถ้าเจอที่ดินทำเลดี ราคาถูกก็จะซื้อไว้ทำไร่

นายจวงอายุแก่กว่าบุญหลง 10 ปี ฐานะทางบ้านยากจนจึงออกจากบ้านพเนจรเที่ยวหางานรับจ้าง ตั้งแต่ปี 2495 เมื่อมาถึงนครสวรรค์ได้เป็นลูกจ้างในไร่ของนักการเมืองคนหนึ่ง[44] จนในที่สุดกลายเป็นลูกน้องคนสนิทสมัยนั้นรัฐบาลเปิดให้จองสัมปทานทำน้ำมันยาง[45] นักการเมืองดังกล่าวได้จองพื้นที่ทำน้ำมันยางหลายล้อค และได้แบ่งให้นายจวงทำน้ำมันยางหนึ่งล้อก นายจวงว่าจ้างคนงานจากภาคอีสานและคนขมุเกือบ 30 คนเข้าไปตักน้ำมันยาง คนงานตั้งค่ายพักอยู่ในป่าติดกับป่ายาง[46] ทุกเดือนนายจวงจะเอาน้ำมันยางใส่เกวียน 6 เล่ม ไปขายที่นครสวรรค์ แต่ละครั้งขายได้เงิน ประมาณ 3 หมื่นบาท ขากลับก็จะซื้อข้าวสาร อาหารแห้ง และของใช้จำเป็นต่าง ๆ สำหรับคนงาน นายจวงไม่เคยคิดถางที่ดินปลูกข้าว เพราะการทำน้ำมันยางทำรายได้ดีกว่า

ในช่วงปี 2500 เศษ มีบริษัททำไม้ได้รับสัมปทานเข้ามาทำไม้ในบริเวณที่นายจวงตักน้ำมันยาง เนื่องจากนายจวงเป็นคนมีอิทธิพลในพื้นที่ บริษัทจึงต้องจ่ายเงินค่าชดเชยต้นยางให้แก่นายจวง และยังจ้างนายจวงเป็นหัวหน้าคนงาน หลังจากตัดไม้อยู่ 2-3 ปีสภาพป่าที่เคยหนาทึบจนแสงแดดส่องไม่ถึงพื้นก็กลายเป็นป่าโปร่ง เหลือแต่ไม้ขนาดเล็ก คนงานบางคนซึ่งมารับจ้างตัดไม้ เริ่มจับจองที่ดินทำไร่ โดยขอแบ่งที่ดินจากเจ้าของป่าต้นยางที่ประกาศตนเป็นเจ้าของพื้นที่ในระยะแรกเจ้าของป่าต้นยางอยากมีเพื่อนมาอยู่ด้วย จึงแบ่งที่ดินให้ไปเปล่า ๆ[47] ต่อมาบุคคลเหล่านี้ส่งข่าวเรื่องที่ดินทำกินอุดมสมบูรณ์ไปให้ญาติพี่น้องทางบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคอีสานและภาคกลาง คนจึงเริ่มอพยพกันเข้ามามากขึ้นโดยอาศัยเส้นทางชักลากไม้ของบริษัททำไม้ นายจวงเริ่มเห็นช่องทางการค้าที่ดิน ซึ่งประกาศสิทธิ์เหนือที่ดินส่วนที่ตนเคยได้สัมปทานน้ำมันยางไว้ อาณาเขตของที่ดินผืนดังกล่าวมีดภูเขาและลำห้วยเป็นแนวเขต จากนั้นก็แบ่งที่ดินขายให้ผู้อพยพเป็นแปลง ๆ การแบ่งที่ดินจะวัดเฉพาะด้านหน้าโดยการทำเครื่องหมายบนต้นไม้ ส่วนความลึกใช้สภาพธรรมชาติเป็นเขตแดน ในระยะแรกราคาที่ดินที่ซื้อขายเฉลี่ยไร่ละ 100-200 บาท ต่อมาเมื่อมีผู้อพยพเข้ามามาก นายจวงจำได้ว่าบางวันมีคนอพยพเข้ามาหลายสิบคน ราคาจึงค่อย ๆ ถีบตัวขึ้นสูง

ผู้อพยพรุ่นแรก ๆ จะมากันเป็นกลุ่มจากหมู่บ้านเดียวกัน ตอนซื้อที่ดินก็จะซื้อเป็นแปลงใหญ่แล้วนำมาแบ่งกัน คนรุ่นแรก ๆ มักซื้อที่ดินรายละหลายร้อยไร่ ต่อมาก็แบ่งขายให้กับญาติพี่น้องที่ตามมาภายหลัง การมาซื้อที่ดินเป็นกลุ่ม เป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยป้องกันปัญหาความขัดแย้งกับบุคคลอื่น ๆ เมื่อซื้อที่ดินแล้ว ชาวบ้านจะทำเครื่องหมายตามต้นไม้แสดงเขตของตนบางรายก็ถางต้นไม้เป็นแนว จากนั้นก็จะเริ่มถางป่าโดยใช้มีดและขวานตัดต้นไม้ขนาดเล็กที่เหลืออยู่ แล้วจุดไฟเผา ครอบครัวหนึ่งจะถางป่าทำไร่ได้เพียง 10-20 ไร่ในหนึ่งปี พืชที่นิยมปลูกได้แก่ข้าวไร่ ซึ่งปลูกไว้เพื่อบริโภค และพืชไร่บางชนิด โดยเฉพาะข้าวโพดและมันสำปะหลัง เหตุที่เลือกปลูกพืชเหล่านี้เพราะเป็นพืชใช้แรงงานต่อไร่น้อย

ผู้อพยพรุ่นหลังเกือบทั้งหมดต้องเข้ามาขอแบ่งซื้อที่ดินจากผู้มีอิทธิพลและผู้อพยพรุ่นแรก ๆ คนเหล่านี้จึงต้องมีเงินทุนพอสมควร แต่มีผู้อพยพบางคนที่ไม่มีเงิน คนกลุ่มนี้จะมาทำงานรับจ้างถางป่า ทำไร่ บางรายก็มาขอเช่าที่ดินของผู้ที่มีที่ดินจำนวนมาก โดยทำสัญญา 3 ปี ผู้ให้เช่าต้องได้แรงงานช่วยถางที่ดินให้ แต่ไม่มีกำลังทำเอง ผู้เช่าต้องการที่ดินทำกินเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ และเก็บเงินทุนไว้ซื้อที่ดินภายหลัง นอกจากนี้ในบางพื้นที่ เช่น ชลบุรี และระยอง เจ้าของโรงงานน้ำตาลและนายทุนบางคนยังใช้ระบบลูกไร่ว่าจ้างให้คนยากจนเป็นผู้ถางป่าเพื่อปลูกอ้อยจำนวนนับพันไร่

ปัญหาของผู้บุกเบิกป่า มี 3 อย่าง ปัญหาแรกคือ ต้องเผชิญกับไข้ป่าอย่างแรง ปัญหาที่สองคือ ความปลอดภัย ผู้อพยพจากภาคกลางรุ่นแรกจึงนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม แต่ภายหลังจะ

แยกตัวไปอยู่ตามไร่นาของตน[48] ปัญหาที่สาม คือปัญหาอิทธิพลที่เกิดจากการแก่งแย่งที่ดิน ยุคแรกของการบุกเบิก เป็นยุคบ้านป่าเมืองเถื่อน ไม่มีกฎหมาย มีแต่อิทธิพลและลูกปืน ผู้มีอิทธิพลจะใช้กำลังขับไล่ผู้อ่อนแอออกจากที่ดิน

เมื่อบุญหลงติดตามนายจวงไปถึงนครสวรรค์ นายจวงได้ขายที่ดินของตนไปหมดแล้ว เวลานั้นมีพวกเสือเข้ามาหลบซ่อนตัวในหมู่บ้าน และจับจองที่ดินในป่าขาย ผู้อพยพบางคนซื้อที่ดินจากเสือคนหนึ่ง ต่อมาถูกเสืออีกรายข่มขู่เรียกร้องเงิน โดยอ้างว่าเป็นที่ดินของตนชาวบ้านบางคนก็ต้องเสียเงินครั้งที่สอง บางคนไม่ยอมก็ถูกฆ่า บางคนก็อพยพกลับบ้านเดิม

นายแก้วก็เป็นคนหนึ่งที่ชวนสมัครพรรคพวกมาจากจังหวัดเลย แต่ภายหลังเพื่อนที่มาด้วยตัดสินใจกลับบ้าน นายแก้วไม่ยอมกลับบ้านเพราะตนขายที่นาที่บ้านไปหมดแล้ว นายแก้วซื้อที่ดินจำนวน 70 ไร่ จากเสือแทน ปีแรกแก้วบุกเบิกป่าทำไร่ได้เพียง 20 ไร่ แต่วันหนึ่ง ลูกน้องของเสือส่งเข้ามาข่มขู่นายแก้วว่าที่ดินแปลงดังกล่าวเป็นของเสือส่ง ขอให้จ่ายเงินให้เสือส่ง หรือไม่ก็ย้ายออกไป เพราะมีคนต้องการซื้อที่ดินแปลงดังกล่าว หลังจากนั้นนายแก้วก็ถูกข่มขู่อีกครั้ง แก้วรู้ว่าเสือพวกนี้เอาจริงแน่ แต่ตัวเองไม่มีเงินอีกแล้วความกลัวและห่วงความปลอดภัยของลูกเมีย ทำให้แก้วตัดสินใจหนีจากหมู่บ้านเพื่อกลับบ้านที่จังหวัดเลย บุญหลงได้พบกับแก้วโดยบังเอิญที่ร้านค้าของจวง แก้วเล่าว่าตนคงจะต้องกลับบ้านเพราะที่นั่นยังมีญาติพี่น้องอยู่ แม้ตนจะไม่มีที่ดินทำกินเหลืออยู่ แต่ก็คงพอหางานรับจ้าง และเผาถ่านขายได้

บุญหลงยังได้พบกับ นางจันทร์ ซึ่งเป็นม่าย จันทร์เข้ามาซื้อที่ป่ากับสามีซื่อรอดแต่รอดเกิดป่วยเป็นไข้ป่า อาการหนักจนต้องขายที่ดินเอาเงินมารักษา ในที่สุดรอดก็ตายทิ้งจันทร์และลูกเล็ก ๆ อีกสองคนให้ต้องเผชิญโลกตามลำพัง เวลานั้นจันทร์จึงต้องเที่ยวหางานรับจ้างตามไร่ ค่าจ้างที่ได้เกือบจะไม่พอเลี้ยงลูก ๆ พอถึงหน้าแล้ง ไม่มีงานในหมู่บ้านจันทร์ก็ต้องเข้าป่าหาของป่าออกมาขาย กลางวันตอนที่จันทร์ออกไปรับจ้างก็ทิ้งให้ลูกสาวคนโต ซึ่งอายุ 4 ขวบ คอยเลี้ยงลูกคนเล็กที่เพิ่งอายุได้ 9 เดือน จันทร์ไม่มีเงินซื้อนมผงให้ลูกกิน จึงต้องเลี้ยงด้วยนมข้นหวาน ทั้ง ๆ ที่รู้ว่านมข้นหวานไม่มีประโยชน์นัก

อีกคนหนึ่งที่บุญหลงรู้จักคือ ตาสุข แกเป็นคนจากลพบุรี เดิมตาสุขมีที่ดินทำกิน15 ไร่ แต่ฝนแล้งติดต่อกันหลายปี ตาสุขจึงต้องขายที่ดินใช้หนี้พ่อค้า จากนั้นตาสุขก็พาครอบครัวร่อนเร่ เที่ยวหางานรับจ้างตามหมู่บ้านต่าง ๆ ตาสุขเคยไปรับจ้างตัดไม้หมอนรถไฟและฟืนหลาที่พิษณุโลก พองานหมดก็ย้ายไปกำแพงเพชร เพราะได้ยินว่ามีที่ป่าพอจับจองได้แต่ก็ถูกอิทธิพลขับไล่ออกมา ตาสุขจึงกลับบ้านที่ลพบุรี ภายหลังได้ยินว่าที่นครสวรรค์มีป่าอุดมสมบูรณ์ จึงพาครอบครัวอพยพมา แต่ก็ไม่สามารถจับจองที่ดินได้ เพราะที่ป่าทั้งหมดมีผู้มีอิทธิพลจับจองไว้แล้ว ตาสุขจึงต้องหางานรับจ้างทำ ฤดูเพาะปลูก

ตาสุขจะเที่ยวรับจ้างทำนา หยอดข้าวโพด ดายหญ้า เก็บข้าวโพด เกี่ยวข้าว พอหมดงานในหมู่บ้านก็จะออกนอกหมู่บ้านไปรับจ้างตัดอ้อย เดือนมีนาคมก็รับจ้างเลื่อยไม้ เก็บของป่า นอกจากนี้ลูกชายตาสุขยังช่วยรับเลี้ยงวัวฝูงใหญ่ แม้จะทำงานหนักตลอดปี แต่เงินที่ได้ก็พอซื้อข้าวสารกรอกหม้อและซื้อของจำเป็นเท่านั้น พอฤดูแล้ง งานรับจ้างน้อยลง ตาสุขจึงต้องกู้ยืมเงินจากชาวบ้านที่มีที่ดินทำกิน เงินที่กู้ยืมเพียงครั้งละ 100-120 บาท ไม่มีใครให้ยืมเงินมากกว่านั้น ปกติตาสุขจะยืมเงินในเดือนเมษายน หรือพฤษภาคม พอฝนตกในเดือนมิถุนายน เจ้าของนาก็จะมาตามตาสุขไปดำนาใช้หนี้ ในวันนั้นแม้ตาสุขจะมีงานรับจ้างอื่นทำ ตาสุขก็ต้องทิ้งงานอื่นเพื่อไปดำนาใช้หนี้ มิฉะนั้นเจ้าของนาจะไม่ให้เงินกู้ในภายหลัง เวลาไปดำนาใช้หนี้ เจ้าของนาจะคิดค่าจ้างให้เพียงวันละ 25 บาท ปกติลูกจ้างทั่วไปที่ไม่เป็นหนี้จะได้ค่าจ้างวันละ 35 บาท

ตาสุขตรากตรำงานหนักมากว่า 20 ปี บางวันเป็นไข้ก็ต้องฝืนสังขารออกไปทำงาน ถ้าหยุดงานก็แปลว่าไม่มีกิน สิ่งเดียวที่ตาสุขพอหาความสุขให้ตัวเองได้คือ เหล้าขาว วันไหนถ้าไม่กินเหล้า ตาสุขจะรู้สึกครั่นเนื้อครั่นตัว ตั้งแต่ออกจากบ้านมา ตาสุขก็ไม่เคยกลับบ้านอีกเลย ทั้ง ๆ ที่อยากกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้อง แต่ตาสุขไม่มีเงินค่ารถ และไม่กล้าบากหน้าไปให้ญาติเห็นขณะที่ตนยังยากจนอยู่

บ้านของตาสุขอยู่ด้านหลังหมู่บ้าน เป็นเพิงเล็ก ๆ ปลูกติดกับคนจนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน บุญหลงเห็นแล้วก็นึกถึงสภาพคนจนไร้ที่ดินในหมู่บ้านของตน ขณะที่ชาวบ้านมีไฟฟ้าใช้คนกลุ่มนี้กลับต้องใช้น้ำมันก๊าด ทั้ง ๆ ที่น้ำมันแพงกว่าค่าไฟฟ้า แต่คนพวกนี้ก็ไม่มีเงินก้อนเพื่อขอไฟฟ้า บริเวณที่คนพวกนี้อาศัยอยู่ก็เป็นเขตที่ไม่มีใครเหลียวแล เวลาฝนตกถนนหน้าบ้านกลายเป็นทะเลโคลน ชาวบ้านทั่วไปไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย ยกเว้นเวลาว่าจ้างให้ทำงาน เวลาไปวัดก็ต้องแยกกลุ่มออกจากชาวบ้านคนอื่น ๆ จะทำบุญร่วมกันไม่ได้

ประสบการณ์ดังกล่าวทำให้นายบุญหลงตัดสินใจกลับบ้าน เพราะเกรงว่าถ้าตนเสี่ยงเอาเงินซื้อที่ดินที่นครสวรรค์ นอกจากจะเจอปัญหาอิทธิพลแล้ว ยังมีโอกาสป่วยเป็นไข้ป่า ถ้าตัวเองเป็นอะไรไปลูกเมียคงลำบากมาก

กลับถึงบ้านได้สามปี บุญหลงก็ได้พบกับมานพ ซึ่งกลับจากทำงานที่ซาอุดิอารเบีย มานพออกจากบ้านไปตั้งแต่อายุ 15 ปี และเคยไปทำงานที่ฐานทัพตาคลีในระหว่างสงครามเวียตนาม หลังจากอเมริกาถอนฐานทัพไป มานพก็กลับมาอยู่บ้านทำนา ต่อมาบริษัทอเมริกันที่เคยว่าจ้างมานพก็ไปรับงานก่อสร้างที่ซาอุดิอารเบีย บริษัทส่งคนมาตามมานพไปทำงานที่ซาอุดิอารเบีย โดยออกค่าใช้จ่ายในการเดินทางให้หมด มานพไปทำงานอยู่สามปีเหลือเงินกลับบ้านกว่า 3 แสนบาท จึงซื้อที่ดินและปลูกบ้านใหม่ หลังจากนั้นไม่นานมานพก็เริ่มชักชวนให้เพื่อนบ้านไปทำงานต่างประเทศ โดย

มานพทำหน้าที่เป็นสายติดต่อกับบริษัทจัดหางานให้ บุญหลงอยากไปทำงานต่างประเทศ เพราะคิดว่าคงช่วยให้ตนสร้างฐานะได้ แต่ตอนนั้นลูกสาวกำลังจะเข้าโรงเรียน ภาระรับผิดชอบมีมาก จึงตัดสินใจไม่ไปนอก

ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ตัดสินใจไปทำงานกับมานพล้วนแต่ประสบความสำเร็จ มีเงินเก็บกลับมารายละไม่ต่ำกว่าหนึ่งแสนบาท นอกจากนั้นทุกครั้งที่คนเหล่านี้กลับมา บุญหลงก็เห็นเขาซื้อสเตอริโอและโทรทัศน์สีกลับมาด้วย

เมื่อมีคนต้องการไปทำงานซาอุดิอารเบียมากขึ้น ค่านายหน้าของพวกสายก็เริ่มแพงขึ้น จากหัวละ 10,000 บาท จนเป็น 35,000 บาท

จวบเป็นอีกคนหนึ่งในหมู่บ้านที่อยากไปขุดทองที่ซาอุฯ วันหนึ่งเพื่อนของจวบแนะนำให้รู้จักกับชายคนหนึ่งซึ่งเป็นสายของบริษัทจัดหางานมีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง สายคนนั้นบอกว่ามีตำแหน่งงานว่างที่อิรัก ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ 30,000 บาท จวบจึงรวบรวมเงินที่ตนพอมีอยู่และขายวัวไปหนึ่งตัว เอาไปจ่ายค่านายหน้า นับตั้งแต่วันนั้น จวบก็ไม่เคยเห็นหน้าชายคนนั้นอีกเลย

แต่จวบก็ไม่ละความตั้งใจที่จะไปทำงานต่างประเทศ คราวนี้จวบพบกับนายหน้าที่เคยเป็นเพื่อนกัน เพื่อนคนนี้เรียกค่านายหน้า 35,000 บาท และช่วยวิ่งเต้นทำหนังสือเดินทาง ใบตรวจโรค และโปลิสเคลียแรนซ์ให้ จวบมั่นใจว่าตนต้องได้ไปจอร์แดนแน่ ๆ จึงขอยืมเงินจากนายทุนในหมู่บ้าน โดยเอาใบ น.ส.3 ของตนไปวางเป็นประกัน นายทุนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน แล้ววันเดินทางก็มาถึง หลังจากที่เครื่องบินออกจากดอนเมืองได้สองชั่วโมงเศษ ๆ จวบก็พบว่าตนถูกหลอก เพราะเครื่องบินมาลงที่กัวลาลัมเปอร์[49]

จวบยังไม่ยอมแพ้ คราวนี้จวบเดินทางมาติดต่อกับบริษัทจัดหางานที่กรุงเทพฯ เอง บริษัทเรียกค่านายหน้า 40,000 บาท ตำแหน่งงานคือขับรถแมคโครที่คูเวต เงินเดือน 11,000 บาท สัญญา 2 ปี จวบจึงขายที่ดินและทรัพย์สินต่าง ๆ รวบรวมเงินได้ 45,000 บาท เหลือไว้ให้เมีย 2,000 บาท แต่เมื่อไปถึงคูเวต ปรากฏว่าไม่มีงานให้จวบทำ แต่จวบถอยไม่ได้อีกแล้ว จึงยอมไปทำงานก่อสร้างได้เงินเดือน ๆ ละ 7,000 บาท ทำอยู่ 5 เดือน แต่ไม่ได้รับเงินเดือน เพราะถูกนายจ้างโกง จึงไปหาเจ้าหน้าที่กรมแรงงานให้ช่วยหางานให้ใหม่ งานใหม่หนักมาก และได้ค่าจ้างน้อยมาก จวบทำงานอยู่อีกหนึ่งปีร่างกายก็หมดสภาพ ไม่สามารถทำงานต่อไปได้อีก จึงต้องกลับเมืองไทย ตอนกลับถึงบ้านจวบเหลือเงินกลับมาแค่ 5,000 บาท แต่ที่ร้ายกว่านั้นก็คือเมียของจวบหนีไปอยู่กับผัวคนใหม่ ทิ้งลูก ๆ 3 คนไว้กับแม่ของจวบซึ่งก็แก่มากแล้ว จวบจึงต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างที่ไม่มีที่นาทำกินอีกคนหนึ่งของหมู่บ้าน

ด้วยเหตุนี้บุญหลงจึงไม่ได้ไปต่างประเทศ บุญหลงไม่แน่ใจว่าที่ตนไม่ไปนอกนั้นเป็นบุญหรือเป็นกรรมของตนกันแน่

งานในรอบปีของชาวไร่ชาวนา[50]

หมู่บ้านที่บุญหลงอาศัยอยู่มีครัวเรือนประมาณ 150 หลังคาเรือน ครัวเรือนส่วนใหญ่ทำนาเป็นหลัก นาส่วนใหญ่เป็นนาดำ แต่ก็มีบางส่วนที่เป็นนาหว่านน้ำตม เพราะหมู่บ้านมีปัญหาการขาดแคลนแรงงานมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510[51] พื้นที่นาบางส่วนได้รับน้ำจากคลองชลประทาน (ซึ่งมาถึงหมู่บ้านของบุญหลงประมาณ พ.ศ.2510) จึงสามารถทำนาปรังได้ นอกจากการทำนาก็มีครัวเรือน 40 ครัวเรือนที่ปลูกอ้อยบนที่ดอน การปลูกอ้อยในหมู่บ้านนี้เริ่มทำกันเมื่อ 15 ปีก่อน หมู่บ้านนี้มีร้านค้า 2 ร้าน ร้านตัดเสื้อผู้หญิง 1 ร้านและร้านซ่อมรถไถอีก 1 ร้าน

บุญหลงทำนาดำ 22 ไร่ ที่นาของบุญหลงห่างจากคลองชลประทานใหญ่จึงทำนาปรังไม่ได้ สาเหตุที่บุญหลงทำนาดำเพราะไม่มีเงินทุนพอเพียงที่จะซื้อยาฆ่าหญ้า บุญหลงมีคนช่วยทำนา 4 คน คือ เมีย ลูกสาวคนโต อายุ 19 ปี และลูกเขยซึ่งเพิ่งแต่งงานกันและมาอาศัยอยู่ในบ้าน และลูกชายคนเล็ก อายุ 14 ปี ส่วนลูกชายคนที่สองเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นอกจากนั้นบุญหลงยังเลี้ยงวัวเนื้อ 5 ตัว ส่วนลูกเขยของบุญหลงก็เช่าที่ดินปลูกอ้อย 15 ไร่จากพ่อของบุญหลง

บุญหลงสังเกตว่า ผู้หญิงในหมู่บ้านช่วยทำงานในไร่ในนากันเกือบทุกบ้าน[52]ภรรยาและลูกสาวของตนก็ทำงานอย่างขยันขันแข็ง

สมัยที่ลูก ๆ ยังเล็กอยู่ นวลซึ่งเป็นเมียของบุญหลงต้องทำงานหนัก ไหนจะเป็นคนเลี้ยงลูก หุงข้าว ทำงานบ้าน ไหนจะต้องช่วยทำนา พอถึงช่วงทำนาและเกี่ยวข้าว ทั้งสองคนต้องทำงานในนาตั้งแต่เช้ามืดจนค่ำ[53] นวลไม่มีเวลาทำครัวจึงต้องกินอยู่อย่างง่าย ๆ อาหารส่วนใหญ่จึงหนักไปทางน้ำพริกผักจิ้ม นอกจากงานบ้านและช่วยทำนาแล้วนวลยังคอยเก็บกล้วย ผลไม้ และพริกในไร่ออกขายอีกด้วย สมัยก่อนนวลต้องหาบของไปขายที่ตลาดแต่ปัจจุบันมีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน

นวลเป็นคนดูแลเรื่องเงินทองในบ้าน เป็นคนเก็บเงินที่ได้จากการขายผลผลิตทั้งหมด ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ทั้งในบ้านและค่าใช้จ่ายในไร่ในนาก็เป็นหน้าที่ของนวล ตัวบุญหลงเองไม่ได้ยุ่งเกี่ยวเลย[54] นอกจากนี้ในยามขัดสน ถ้าต้องกู้เงิน บุญหลงต้องบอกให้นวลรับรู้ก่อน มิฉะนั้นคนให้กู้ในหมู่บ้านจะไม่ยอมให้กู้[55]

เดี๋ยวนี้ภาระของนวลค่อยเบาลง เพราะลูกสาวโตแล้ว จึงสามารถรับหน้าที่บางอย่างในบ้านแทนเสร็จจากงานครัว นาถซึ่งเป็นลูกสาวคนโตก็ต้องช่วยดำนา ดายหญ้าหอบข้าว เกี่ยวข้าว ปลูกอ้อย และรับจ้าง[56]

ส่วนผู้ชายในบ้านจะมีหน้าที่ไถนา ไถไร่ ทำคันนา หว่านข้าว[57] ถอนต้นกล้า ช่วยดำนา เกี่ยว

ข้าว ซ่อมเครื่องมือเครื่องไม้ และรับจ้าง ฯลฯ งานไถนาด้วยรถไถเดินตามหว่านข้าว และทำคันนา เป็นงานหลักของผู้ชาย เพราะต้องใช้กำลังและความชำนาญ[58] งานสำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้ชาย คือการรับแขก เวลามีคนมาหาที่บ้าน และอยู่กินข้าวที่บ้าน เมียกับลูกสาวมักจะไปร่วมวงด้วย นอกจากนั้นผู้ชายจะเป็นฝ่ายไปติดต่อราชการ ไปประชุมชาวบ้านที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน[59] ผู้หญิงที่ไปร่วมประชุมด้วยจะไม่แสดงความเห็น เมื่อว่างจากงานต่าง ๆ แล้วผู้ชายมักจับกลุ่มชนไก่ พนันมวยตู้ ฯลฯ

เด็กทุกคนทั้งชายและหญิง พออายุได้ 8-10 ขวบ พ่อแม่ก็จะสอนให้ทำงานในไร่นา พออายุ 15 ปี ก็สามารถทำงานบ้านและงานในนาได้หมดทุกอย่าง[60]

ลูกชายของบุญหลงก็มีหน้าที่เหมือนเด็กในหมู่บ้าน คือช่วยดำนา ถอนกล้า อุดคันนา เวลาฝนตก ตายหญ้า เกี่ยวข้าว เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว เอาข้าวไปส่งให้พ่อแม่ และพี่ที่นา สูบน้ำจากบ่อใส่โอ่ง บุญหลงจำได้ว่าก่อนที่จะมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ทุกคนต้องช่วยกันตักน้ำจากบ่อใส่โอ่ง ลูก ๆ มักจะเกี่ยงกันทำ ตั้งแต่ซื้อปั๊มน้ำไฟฟ้ามาติดตั้ง ชีวิตก็สบายขึ้นนอกจากจะสูบน้ำขึ้นห้องน้ำบนบ้านได้แล้ว การทำครัวบนเรือนก็สะดวกขึ้นมาก

เดือนพฤษภาคม เมื่อทางชลประทานปล่อยน้ำผ่านคลองซอยเข้ามา ชาวนาทุกคนก็จะลงมือไถที่นาของตน โดยเริ่มจากการเตรียมดินในแปลงกล้า หว่านข้าว และไถนาแปลงที่จะใช้ดำนา เนื่องจากชลประทานมีกำหนดการปล่อยน้ำในแต่ละเขต ชาวนาในแต่ละพื้นที่จึงต้องรีบไถนาของตนให้เสร็จทันจังหวะน้ำ ชาวนาที่มีที่นาอยู่ด้านในก็ต้องทำนาพร้อมชาวนาอื่น ๆ เพราะถ้าทำช้าจะไม่สามารถเอารถไถผ่านที่นาของคนอื่น ๆ ได้

การที่ชาวนาทุกคนลงมือทำนาพร้อมกัน ทำให้ต้องเร่งดำนาพร้อม ๆ กัน ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่ต้องการแรงงานมาก บุญหลงต้องให้เมียและลูกทุกคนช่วยกันดำนา และบางครั้งยังต้องจ้างเพื่อนบ้านให้มาช่วยด้วย คนที่มารับจ้างดำนาส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้าน บางคนมีนาของตน แต่ดำนาของตัวเสร็จแล้ว บางคนเป็นแรงงานรับจ้างไม่มีที่นาของตน มีคนรับจ้างคนหนึ่งเคยมาขอกู้เงิน 200-300 บาท จากนวลทุกปี พอถึงเวลาดำนา บุญหลงก็จะไปตามให้มาทำงานเพื่อหักหนี้

สาเหตุที่ชาวนาต้องจ้างแรงงานดำนาก็เพราะขณะนี้ชาวนาส่วนใหญ่มีลูกจำนวนน้อยกว่าสมัยพ่อแม่ มิหนำซ้ำลูก ๆ ที่กำลังเป็นวัยรุ่นส่วนใหญ่จะอพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ

ในสมัยเด็ก ๆ บุญหลงจำได้ว่าพอถึงเวลาดำนา เพื่อนบ้านจะมาช่วยกันลงแขกเอาแรง แต่ตอนหลังต่างคนต่างเร่งทำงานของตนให้เสร็จ การเอาแรงเริ่มมีปัญหาว่าบางคนติดแรงเพื่อนบ้านแล้วกลับไม่ไปช่วยเขา ระบบการจ้างจึงค่อย ๆ เข้ามาแทนที่ พอจ้างเป็นเงินก็หมดปัญหา ถ้างานของตนเสร็จ ตนก็สามารถไปรับจ้างคนอื่นในหมู่บ้านได้

ในหมู่บ้านของบุญหลง การดำนาจะจ้างกันเป็นไร่ เพราะต้องการให้งานเสร็จเร็ว คนงานจากภาคอีสานที่มาตัดอ้อยที่หมู่บ้าน เล่าให้บุญหลงฟังว่า คนอีสานจ้างดำนาเป็นรายวัน โดยเจ้าของนาจะเลี้ยงข้าวมื้อกลางวัน และลงมือดำนาไปพร้อม ๆ กับลูกจ้างด้วย

พอเสร็จจากงานดำนา ลูกเขยของบุญหลงก็เริ่มไถที่ดินเพื่อเตรียมปลูกอ้อย เนื่องจากลูกเขยเป็นลูกเกี๊ยวปลูกอ้อย หัวหน้าโควต้าอ้อยจึงเป็นคนจัดหารถไถ พันธุ์อ้อยปุ๋ยให้ลูกเกี๊ยวก่อน โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2.5 ต่อเดือน

ปลายเดือนพฤศจิกายน มีผู้หญิงกลางคนซึ่งเป็นเจ้าของนารายใหญ่จากลพบุรีมา "ฉาบ" บุญหลงและญาติ ๆ ให้ไปเป็นแขกเกี่ยวข้าวในตอนต้นเดือนธันวาคม เป็นเวลา 2 อาทิตย์ เพราะช่วงเกี่ยวข้าวเป็นฤดูที่มีปัญหาขาดแคลนแรงงานในท้องถิ่น[61] หญิงผู้นั้นจึงต้องมาหาแรงงานนอกหมู่บ้าน บางคนก็เดินทางไปหาแรงงานด้านเหนือ เช่นที่นครสวรรค์เพราะชาวนาที่นั่นจะเกี่ยวข้าวเสร็จก่อน เนื่องจากข้าวจะสุกจากทางเหนือของประเทศก่อน

หญิงที่มาฉาบแรงงาน "แขกเกี่ยวข้าว" เคยมาว่าจ้างบุญหลงติดต่อกันเป็นปีที่สาม เริ่มต้นเพราะบุญหลงมีคนรู้จักอยู่ในหมู่บ้านเดียวกับหญิงคนดังกล่าว ค่าจ้างเกี่ยวข้าวที่ตกลงกันว่ากันเป็นไร่ แต่มีข้อแม้ว่า ถ้าค่าจ้างในบริเวณที่เกี่ยวข้าวสูงกว่าที่ตกลงแต่แรกเจ้าของนาต้องจ่ายเพิ่มขึ้น มิฉะนั้นแขกสามารถหันไปรับจ้างเจ้าของนารายอื่นได้ นอกจากนั้นถ้าข้าวในนามีหนา หรือมีน้ำขัง ค่าจ้างเกี่ยวต้องแพงขึ้น ทั้งนี้หัวหน้าแขกจะเป็นผู้ตกลงกับเจ้าของนาแทนแขกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม เจ้าของนานัดว่าจะเอารถมารับในวันที่ 6 ธันวาคมกลุ่มของบุญหลงมีด้วยกัน 17 คน บุญหลงพาเมียและลูกสาวคนโตและลูกเขยไปด้วย บางบ้านก็พาลูกสาวอายุ 13-14 ขวบไปด้วย สิ่งที่พวกแขกเตรียมไปก็มีพวกข้าวสารอาหารแห้ง เคียว แต่ที่ขาดไม่ได้คือ ยาทัมใจ และน้ำตาลอ้อย[62] บางคนพกยาม้าไปด้วย พอไปถึงเจ้าของนาก็จะพาแขกไปปลูกเพิงพักอยู่ที่ชายทุ่งนาติดกับบริเวณที่จะเกี่ยวข้าว เจ้าของนาจะเตรียมวัสดุการปลูกเพิงและช่วยปลูกเพิงให้ นอกจากนั้นก็จะเตรียมน้ำ และเตาหุงต้มให้แขก

เสร็จจากรับจ้างเกี่ยวข้าวตอนปลายธันวาคม บุญหลงก็ต้องกลับมาเตรียมหาแขกเช่นกัน เพราะข้าวที่สุพรรณบุรีต้องเก็บเกี่ยวกลางเดือนมกราคม และแรงงานในหมู่บ้านก็มีไม่เพียงพอ เนื่องจากบุญหลงมีนาจำนวนน้อย จึงตกลงกับพี่น้องว่าจะไปจ้างแขกเกี่ยวข้าวชุดเดียวกันมา ปกติบุญหลงมักจะจ้างนายหน้าให้ไปหาแขกเกี่ยวข้าวมาจากแถบชัยนาท เพราะชาวนาแถบนั้นเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว

นอกจากต้องการแรงงานเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวไร่ในหมู่บ้านของบุญหลงยังต้องการแรงงานตัดอ้อยจำนวนมากในเดือนมกราคม[63] เพราะเป็นเดือนที่โรงงานน้ำตาลเริ่มเปิดหีบอ้อย แต่เจ้าของไร่ไม่สามารถหาคนงานตัดอ้อยจากภาคกลางได้ เพราะงานตัดอ้อยเป็นงานหนัก คนอีสานเองยังพูดว่าการตัดอ้อยมัน

"คาย" คนภาคกลางก็มีช่องโอกาสที่จะไปทำงานรับจ้างอื่น ๆ ที่สบายกว่าการตัดอ้อย เจ้าของไร่อ้อยภาคกลางจึงต้องไปหาคนงานจากภาคอีสาน เพราะหลังเกี่ยวข้าวในเดือนพฤศจิกายน-มกราคมแล้ว คนอีสานก็ไม่มีงานอื่นทำติดต่อกันเป็นเดือน

การหาคนงานมาตัดอ้อยเป็นหน้าที่ของหัวหน้าโควต้า นายชัยซึ่งปล่อยเงินเกี๊ยวให้ลูกเขยของบุญหลงจะเดินทางไปหาคนงานที่ชัยภูมิ ชัยเคยรู้จักกับนายสา ซึ่งเป็นคนชัยภูมิและเคยมารับจ้างที่สุพรรณบุรี สาเป็นคนที่กว้างขวาง มีเพื่อนมาก ชัยจึงว่าจ้างให้ช่วยติดต่อหาคนงานตัดอ้อยมาสี่ปี

ทุกปีพอถึงเดือนกันยายน-ตุลคม ชัยก็จะไปติดต่อกับสา โดยชัยจะนำเงินจำนวนหนึ่งไปให้สาเพื่อแจกจ่ายให้กับคนงานที่จะมาตัดอ้อยแต่ครอบครัวต้องใช้เงิน คนงานแต่ละคนจะเบิกเงินประมาณ 500 -2,000 บาท เงินดังกล่าวคล้าย ๆ เป็นเงินวางมัดจำเพื่อจองแรงงาน นายชัยจะไม่คิดดอกเบี้ยจากเงินดังกล่าว แต่จะหักคืนจากค่าแรงตัดอ้อยของแต่ละคนในภายหลัง[64] จำนวนเงินที่จ่ายขึ้นอยู่กับจำนวนคนงานที่ชัยต้องการ ถ้าปีใดชัยได้โควต้าส่งอ้อยเข้าโรงงานมากขึ้น ชัยก็จะต้องมีลูกไร่ปลูกอ้อยเพิ่มขึ้น ทำให้ต้องจ้างคนงานตัดอ้อยเพิ่มขึ้น

หลังจากตกลงกันแล้ว ชัยก็จะนัดแนะวันเวลาที่จะมารับคนงาน หรือส่งโทรเลขมานัดหมายภายหลัง โดยชัยจะเอารถไปรับคนงานที่ชัยภูมิเอง ถึงเวลาถ้าได้คนงานน้อยกว่าที่ตกลง หรือระหว่างทำงานคนงานบางคนกลับบ้านก่อน หัวหน้ากลุ่มคนงานจะเป็นผู้รับผิดชอบ เพราะชัยจ่ายเงินรางวัลค่านายหน้าให้หัวหน้ากลุ่มดังกล่าว

นายชัยมีหน้าที่จัดหาที่พักให้คนงานตัดอ้อย ส่วนคนงานก็จะนำข้าวสาร อาหารแห้งมาเองคล้าย ๆ กับแขกเกี่ยวข้าว ค่าจ้างตัดอ้อยคิดเป็นมัด โดยปกติคนงานตัดอ้อยจะมากันเป็นครอบครัว แต่ละครอบครัวจะช่วยกันตัดอ้อย มัด และโยนขึ้นรถบรรทุก อัตราค่าจ้างตัดอ้อย 40 บาท ต่อ 100 มัด (มัดละ 15 ลำ) ค่าขึ้นอ้อยตันละ 20 บาท คนงานจะตัดอ้อยตั้งแต่มกราคมถึงสงกรานต์ บางคนจะกลับมาตัดอ้อยจนถึงกลางพฤษภาคม แต่ละคนจะมีเงินเหลือกลับบ้านประมาณ 2,000-4,000 บาท ขากลับจะซื้อเสื้อผ้าหรือวิทยุกลับไปฝากลูกเมียที่บ้าน ทำให้ตลาดในตัวเมืองที่ปลูกอ้อยมาก ๆ คึกคัก

คนงานตัดอ้อยขยันมาก เพราะได้ค่าจ้างต่อมัด คนตัดอ้อยเก่งบางคนได้เงินวันละเกือบ 150 บาท บางคนกินยาม้า เพื่อให้สามารถตัดอ้อยได้จำนวนมาก นายจ้างบางคนใส่ยาม้าลงในกระติกน้ำบางลูกให้คนงานเลือกดื่มได้ ทุกครั้งที่กลับจากตัดอ้อย คนงานหญิงที่กินยาม้าก็จะรู้สึกปวดหัวเป็นแรมเดือนกว่าจะหายเป็นปกติ

บุญหลงสังเกตว่าการทำไร่ทำนาทุกวันนี้ เจ้าของมักจะไม่ค่อยยอมลงมือทำเองแต่นิยมจ้างคนทำแทน ยิ่งถ้าเป็นคนมีฐานะแล้วยิ่งจ้างมากขึ้น บุญหลงเคยได้ยินคนกรุงเทพฯพูดในทำนองดูถูกว่า เดี๋ยวนี้

ชาวไร่ชาวนาขี้เกียจมากขึ้น บุญหลงรู้ว่าตนไม่ได้ขี้เกียจ แต่ตนก็ยังต้องจ้างคนงานช่วยทำงาน เมื่อคิดถามตัวเองว่าทำไมต้องจ้าง บุญหลงตอบตัวเองว่าคงจะมีหลายเหตุผล เช่น เดี๋ยวนี้คนในหมู่บ้านมีลูกน้อยกว่าแต่ก่อน มิหนำซ้ำพวกวัยรุ่นยังทิ้งไร่ทิ้งนาไปทำงานในเมือง รวมทั้งลูกคนที่สองของบุญหลงเอง นอกจากนั้นบุญหลงสังเกตว่าปัจจุบันแต่ละบ้านจะมีพื้นที่เพาะปลูกมากกว่าสมัยพ่อแม่ และเวลาถึงฤดูดำนา ทุกคนต้องทำอย่างเร่งรีบ เพราะทางชลประทานมีกำหนดการส่งน้ำมาให้ตายตัว ทุกสิ่งทุกอย่างก็เลยต้องทำอย่างเร่งรีบไปหมด

ร้านค้าที่หมู่บ้านมี 2 ร้าน ร้านแรกเป็นของนายอู๊ด ซึ่งร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงไม่สามารถทำนาได้ ส่วนร้านที่สองเป็นของครูในหมู่บ้าน เมียของครูซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเป็นคนขายของ ตัวครูเป็นคนเข้าเมืองซื้อของ เพราะมีรถปิคอัพ ส่วนร้านตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นร้านของรัศมี ซึ่งเป็นคนรักสวยรักงาม พ่อแม่จึงส่งไปเรียนวิชาตัดเสื้อในเมือง ร้านบริการร้านสุดท้าย เป็นร้านซ่อมรถไถ เจ้าของคือนายชู ซึ่งแต่งงานกับหญิงสาวในหมู่บ้านแล้วอพยพเข้ามาอยู่กับแม่ยาย นายชูกับเมียพบกันที่กรุงเทพฯ นายชูมาจากภาคอีสานตามพี่ชายซึ่งเป็นช่างซ่อมรถไถออกจากบ้านไปตั้งแต่เด็ก พี่ชายพาไปฝากให้ทำงานกับร้านอาหารที่ชลบุรี แต่ภายหลังนายชูก็ลาออกแล้วไปสมัครทำงานกับร้านซ่อมรถไถแถวมีนบุรี แม้จะไม่มีใครสอนให้รู้จักวิธีเชื่อมเหล็ก แต่ชูก็ใช้ความช่างสังเกตเรียนรู้เอง จนในที่สุดก็กลายเป็นช่างซ่อมฝีมือดี เมื่อแต่งงานกับสุดาและมีลูกคนแรก สุดาก็ชวนให้ชูกลับไปทำนาที่สุพรรณบุรี เพราะสุดาเป็นลูกคนสุดท้อง และทั้งคู่ไม่มีเงินพอจะซื้อบ้านอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อมาอยู่ในหมู่บ้าน ชูเริ่มเห็นช่องทางการใช้ความรู้ช่างให้เป็นประโยชน์โดยการเปิดร้านซ่อมรถไถ ตอนเปิดร้านใหม่ ๆ ยังไม่มีไฟฟ้าในหมู่บ้าน การอ๊อกต้องใช้แก๊ส ราคาค่าอ๊อกจึงแพงมาก ชาวบ้านไม่นิยมเอารถมาซ่อม ต่อเมื่อมีไฟฟ้าในหมู่บ้าน การอ๊อกก็มีต้นทุนต่ำลงธุรกิจจึงเริ่มดีขึ้น[65]

บุญหลงสังเกตว่าสมัยเด็ก ๆ ไม่เคยมีร้านค้า ร้านตัดเสื้อ หรือร้านซ่อมรถไถชาวบ้านยังทอผ้าใช้กันเอง หรือซื้อเสื้อจากตลาด ร้านค้าก็ไม่มีเพราะไม่มีใครเป็นลูกค้าการทำไร่ทำนาในสมัยนั้นไม่มีการจ้าง มีแต่การเอาแรง นอกจากนั้นเมื่อการเกษตรก้าวหน้าขึ้น จนมีการใช้รถไถเดินตาม ความจำเป็นที่จะต้องมีบริการซ่อมรถไถจึงเกิดขึ้นในหมู่บ้าน

หลังการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวบ้านจำนวนมากต่างก็พากันอพยพไปทำงานที่กรุงเทพฯ บุญหลงคิดว่าคนในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดคงเคยไปกรุงเทพฯ มาแล้ว และกว่าครึ่งของผู้ใหญ่ในหมู่บ้านก็เคยทำงานที่กรุงเทพฯ[66] สมัยก่อนที่จะมีถนนและมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้านมีคนไปกรุงเทพฯ ไม่มากนัก เพราะการเดินทางลำบาก และไม่ค่อยมีข่าวสารเกี่ยวกับกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านจะไปบุกเบิกทำไร่และรับจ้างที่กาญจนบุรี และนครสวรรค์[67]

คนที่ไปกรุงเทพฯ มี 3 พวก พวกแรกคือพวกวัยรุ่นผู้หญิงเดี๋ยวนี้วัยรุ่นผู้หญิงส่วนใหญ่จะไปทำงานในเมือง เพราะหางานง่ายผิดกับสมัยก่อน บุญหลงจำได้ว่าเมื่อหลายปีก่อนลูกสาวของพี่ชายไปได้งานเย็บเสื้อผ้าที่โบ๊เบ๊ ต่อมานายจ้างก็วานให้มาหาคนในหมู่บ้านไปทำงาน ตั้งแต่นั้นมาก็มีคนไปเย็บเสื้อกันมาก เพราะมีการชักชวนกันต่อ ๆ มาอีก แต่บางคนไปทำงานได้พักหนึ่งก็เปลี่ยนไปทำงานที่อื่น จากนั้นก็มาชวนเพื่อนในหมู่บ้านไปทำงานด้วย วัยรุ่นผู้หญิงส่วนใหญ่จึงได้งานก่อนออกเดินทาง เพราะถ้าไม่มีงาน และไม่มีเพื่อนหรือญาติพาไป พ่อแม่ก็จะไม่ให้ไป ส่วนคนที่ไปโดยยังไม่ได้งานก็มักไปอยู่กับเพื่อนและมักหางานทำได้เร็ว[68]

พวกที่สอง คือพวกวัยรุ่นผู้ชาย บางคนไปฝึกงานเป็นช่างตามอู่ซ่อมรถยนต์บางคนไปเป็นลูกจ้างตามโรงงาน เพราะเรียนจบมัธยม บางคนก็ไปเที่ยว

วัยรุ่นส่วนใหญ่มักจะไปอยู่กรุงเทพฯ เกือบทั้งปี จะกลับมาบ้านเฉพาะตอนสงกรานต์ ปีใหม่ เพื่อมาเยี่ยมพ่อแม่พี่น้อง

พวกที่ไปกรุงเทพฯ กลุ่มที่สาม คือพวกชายฉกรรจ์ที่แต่งงานแล้ว พวกนี้ออกไปรับจ้างก่อสร้าง หัวหน้าคนงานก่อสร้าง ซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกัน จะมาตามชาวบ้านไปทำงานทุกปี ชาวบ้านพวกนี้บางคนหัดงานก่อสร้างจากช่างในหมู่บ้าน บางคนก็หัดจากพ่อเวลาซ่อมแซมบ้านตัวเอง แต่ส่วนใหญ่ก็ไปหัดจากงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ พวกที่ไปทำงานก่อสร้างส่วนใหญ่จะไปทำเฉพาะฤดูแล้ง บางคนพาเมียไปทำงานด้วย โดยทิ้งลูกให้พ่อแม่ดูแลนอกจากงานก่อสร้าง บางคนก็ไปค้าขายและรับจ้าง พอปลายเดือนพฤษภาคมก็จะกลับมาทำนา บางคนจะเดินทางไป ๆ มา ๆ ระหว่างหมู่บ้านกับกรุงเทพฯ ในที่สุดก็ตัดสินใจย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ อย่างถาวร

บุญหลงจำได้ว่าในสมัยที่ตนไปเที่ยวนครสวรรค์ คนในหมู่บ้านบางคนก็ไปบุกเบิกที่ดิน และทำงานรับจ้างแถบกาญจนบุรี ส่วนใหญ่จะเดินทางกันไปในฤดูแล้ง โดยไปกันเป็นกลุ่ม ๆ แรกทีเดียวมีชาวบ้านในหมู่บ้าน 2-3 คน ชวนไปเที่ยวล่าสัตว์ในกาญจนบุรี เมื่อไปพบพื้นที่ที่เหมาะต่อการทำไร่ จึงเริ่มไปปลูกเพิงทำไร่ชั่วคราว จากนั้นก็ชักชวนญาติพี่น้องให้ย้ายตามไปด้วย การย้ายไปกาญจนบุรีจึงเป็นแบบไป ๆ มา ๆ พักใหญ่ ก่อนที่จะตัดสินใจย้ายไปอยู่ถาวร[69]

นอกจากนั้น คนจากหมู่บ้านบางคนก็ย้ายไปหางานทำชั่วคราวที่กาญจนบุรี[70] โดยเฉพาะการไปรับจ้างทำเหมือง และตัดอ้อย คนกลุ่มนี้มักเดินทางไปมาระหว่างสุพรรณบุรีกับกาญจนบุรี และชักชวนเพื่อน ๆ ไปทำงานด้วย ในที่สุดเมื่อแน่ใจว่างานที่กาญจนบุรีดีกว่าที่บ้านเดิม ก็จะตัดสินใจย้ายไปอยู่อย่างถาวร[71] แต่บุญหลงเคยไปเที่ยวหมู่บ้านหลายแห่ง และพบว่า บางหมู่บ้านที่มีงานในหมู่บ้านให้คนทุกวัยทำ จะไม่ค่อยมีคนนิยมอพยพออกจากหมู่บ้านอย่างถาวร[72]

ชีวิตบั้นปลาย[73]

บุญหลงค่อนข้างโชคดี เพราะเมื่อแต่งงานแม่ยายก็แบ่งที่นาให้ทำกิน 22 ไร่โดยคิดค่าเช่าเพียงเล็กน้อย เมื่อน้องสาวของนวลแต่งงาน บุญหลงกับนวลก็ย้ายออกมาปลูกบ้านของตนเอง ตอนนั้นแม่ของนวลจึงโอนที่ดินให้บุญหลงตอนบุญหลงได้ลูกคนที่สอง บุญหลงเคยคิดจะไปบุกเบิกที่ดินเพิ่มเติมเผื่อไว้แบ่งให้ลูกทำกิน แต่บังเอิญบุญหลงไปเจอปัญหาอิทธิพลที่นครสวรรค์จึงต้องเลิกล้มความตั้งใจ พอลูกสาวคนโตอายุ 16 ปี และลูกชายจบชั้นประถม 6 บุญหลงจึงเช่าที่นาเพิ่มอีก 10 ไร่จากพ่อ บุญหลงคิดว่าการทำนาเพิ่มเติมคงจะช่วยให้มีข้าวเหลือขายได้มากขึ้น เงินที่ได้ก็จะได้เก็บไว้ซื้อที่ดิน[74] พอดีปีที่แล้วคนในหมู่บ้านมาบอกขายที่ดิน 15 ไร่ บุญหลงจึงซื้อไว้ขณะนี้บุญหลงรู้สึกว่าตนคงนอนตายตาหลับเหมือนพ่อ เพราะหลังจากตรากตรำงานหนักมาเกือบ 20 ปี ตนก็มีที่ดินพอแบ่งให้ลูก 3 คน เพราะพ่อบอกว่าปลายปีนี้จะแบ่งที่ดินให้ 18 ไร่

เมื่อเร็ว ๆ นี้เคยมีนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งเข้ามาศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้าน นักวิจัยผู้นั้นเคยถามบุญหลงว่าชีวิตชาวนาสมัยนี้มีรายได้มากกว่าสมัยก่อน แต่อยากรู้ว่าชาวนามีความสุขมากกว่าก่อนหรือไม่ บุญหลงตอบไปว่า "**เดี๋ยวนี้สบายขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำนาก็มีรถไถช่วย เข้าเมืองก็มีรถโดยสาร ตกกลางคืนก็มีทีวีให้ดูไม่ต้องเดินไปดูหนังกลางแปลง แต่ชาวนาสมัยนี้เหนื่อยกว่าสมัย 20 กว่าปีก่อนมาก**"

ชีวิตของบุญหลงก็คล้ายคลึงกับชาวไร่ชาวนาส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน ชีวิตความเป็นผู้ใหญ่และความรับผิดชอบเริ่มต้นเมื่อแต่งงานและแยกครอบครัวออกจากบ้านพ่อแม่ จากนั้นก็มุมานะทำงานเก็บสะสมทรัพย์สมบัติไว้ใช้ในยามชรา พออายุได้ 5 รอบ สังขารก็เริ่มร่วงโรยเพราะตรากตรำงานหนัก วัยนี้จึงต้องค่อย ๆ วางมือจากงานในไร่ในนา ปล่อยให้เป็นหน้าที่รับผิดชอบของลูกหลานต่อไป แต่มิได้หมายความว่าคนแก่จะเลิกทำงานโดยสิ้นเชิง พ่อของบุญหลงเป็นตัวแทนที่ดีของคนแก่ส่วนใหญ่

ขณะนี้พ่อของบุญหลงอายุได้ 65 ปี ไม่สามารถทำไร่ทำนาได้อีกต่อไป แต่ทุกวันก็ยังออกไปช่วยดูแลไร่นา ฟันดิน สานกระบุงตะกร้า ซ่อมแซมบ้าน และช่วยเลี้ยงหลานส่วนแม่ของบุญหลงจะรับหน้าที่เลี้ยงหลานเป็นหลัก นอกจากนั้นก็จะช่วยทำครัวบ้างบางครั้งทั้งพ่อและแม่เริ่มหันหน้าเข้าวัดอย่างจริงจัง บางครั้งแม่ก็ออกไปเที่ยวต่างจังหวัดกับรถผ้าป่าและรถกฐิน ส่วนพ่อแทบจะไม่ยอมออกนอกบ้านยกเว้นเวลาไปตัดผมหรือไปวัดเท่านั้น[75]

ขณะนี้พ่อแม่ของบุญหลงอยู่กับน้องสาวคนสุดท้องของบุญหลง และลูกเขย ลูกอีกสี่คนแยกบ้านออกไปหมดแล้ว พ่อของบุญหลงทำนาไม่ไหวแล้วจึงยกที่ดิน 25 ไร่ให้กับลูกคนเล็ก ที่นาที่เหลือก็ให้เช่า ปีนี้พ่อกับแม่บอกลูกทุกคนว่าจะแบ่งที่ดินให้ทุกคน ลูกแต่ละคนจะได้แบ่งที่ดินคนละ 18-20 ไร่

ยกเว้นลูกสาวคนเล็กซึ่งนอกจากจะได้ที่ดิน 25 ไร่แล้ว ก็จะได้บ้าน และที่ดินที่ปัจจุบันอาศัยอยู่ประมาณ 3 งาน เพราะลูกสาวคนเล็กต้องมีหน้าที่ดูแลพ่อแม่จนกว่าจะตาย[76] ลูกคนอื่น ๆ ก็ได้ส่วนแบ่งของตน เพราะเคยช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน และช่วยเลี้ยงน้องสาวคนเล็ก พ่อแม่ของบุญหลงจึงโชคดี เพราะลูก ๆ ทุกคนอยู่ในหมู่บ้าน แวะมาเยี่ยมเยียน และปรนนิบัติได้

ลุงทองดีมีที่ดินเพียง 12 ไร่ และที่ดินปลูกบ้านอีก 2 งาน แต่ลุงทองดีมีลูกชาย 3 คน และลูกสาวคนสุดท้องหนึ่งคน ลูกชายทั้งสามคนย้ายไปอยู่นอกหมู่บ้าน ลุงทองดีต้องการยกที่ปลูกบ้านให้ลูกสาวคนเล็ก[77] เพราะหวังฝากผีฝากไข้ด้วย ส่วนที่นาต้องแบ่งให้ทุกคน ๆ ละเท่า ๆ กัน[78] แต่การแบ่งที่นา 4 ส่วน จะทำให้เหลือที่นาเพียงคนละ 3 ไร่ ลุงทองดีจึงขอร้องให้ลูกชายทั้งสามคนขายส่วนแบ่งของตนให้ลูกสาวคนเล็กในราคาถูก

ทั้งลุงทองดี และพ่อแม่ของบุญหลงยังโชคดีที่มีมรดกเหลือให้ลูก เพราะสามารถหวังพึ่งลูกได้ ในยามชราแต่คนอีกสามคนในหมู่บ้านไม่ได้โชคดีเหมือนคนอื่น

ลุงคงเคยมีที่ดินทำกิน แต่ขายเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือ และขายใช้หนี้จนหมดปัจจุบันลูก ๆ 3 คน ของลุงคงไปอยู่นอกหมู่บ้าน ลูกสาวคนโตแต่งงานกับนายทหารไปอยู่กรุงเทพฯ ลูกอีกสองคนก็อพยพไปจับจองที่ดินแปลงใหญ่ที่กาญจนบุรี ลูก ๆ เคยมารับตัวลุงคงไปอยู่ด้วย แต่ลุงคงก็อยู่ไม่ได้นาน เพราะนอกจากจะเหงาไม่มีเพื่อนแล้ว ลุงคงยังรู้สึกว่าตัวเข้ากับลูกเขยและลูกสะใภ้ไม่ค่อยได้ ในที่สุดลุงคงจึงกลับมาปลูกบ้านบนที่ดินของญาติคนหนึ่ง ชีวิตวัยชราก็อาศัยความช่วยเหลือจากญาติ ๆ ในหมู่บ้าน เก็บข้าวตกในนา หาผักหญ้าตามบริเวณบ้าน และหาปลาตามหนอง แต่ลุงคงรู้สึกว่าแม้จะลำบากกาย แต่ก็สบายใจกว่าการอยู่กับลูก ๆ ในที่ซึ่งขาดญาติพี่น้อง

ตลอดชีวิต ลุงมีเช่านาของเพื่อนบ้านทำกินมาโดยตลอด ลุงมีไม่เคยมีเงินเก็บมากพอที่จะซื้อที่ดินของตน ลูก ๆ ทุกคนจึงต้องออกจากบ้านไปหางานรับจ้างที่อื่น เวลานี้ลุงมีจึงอยู่กับยายสายเพียงลำพัง เวลาทำนาก็ต้องอาศัยการจ้างแรงงานบ้าง ทำเองบ้างปี ๆ หนึ่งก็มีข้าวเหลือพอกินเกือบทั้งปี บางครั้งลูกแวะมาเยี่ยมก็เอาเงินมาให้บ้างเล็กน้อยลุงมียังไม่รู้ว่าถ้าตนทำนาไม่ไหว จะอยู่กินได้อย่างไร

มานพอายุเพิ่ง 45 ปี แต่มานพก็กลายเป็นแรงงานไร้ที่ดิน เพราะถูกโกงตอนไปทำงานต่างประเทศ หลังจากต้องทำงานหนักหน่วงจนหมดสภาพ มานพก็กลับมาบ้านด้วยเงินไม่กี่พันบาท ขณะนี้เมียของมานพก็ไปแต่งงานใหม่ ทิ้งลูกไว้ให้ตายายเป็นผู้เลี้ยงดูมานพเองก็ไม่สามารถทำงานหนักต่อไปได้ทั้ง ๆ ที่อายุไม่มาก จะพึ่งพ่อแม่ก็ไม่ได้ เพราะพ่อแม่ก็แบ่งที่ดินให้ลูกทุกคนไปแล้ว ทุกวันนี้มานพทำได้เพียงรับจ้างเล็กน้อย ๆ เท่านั้น

บทส่งท้าย : คำถามที่ยังเหลืออยู่

ชีวิตของนายบุญหลงเป็นชีวิตที่โลดโผนมากกว่าชีวิตของคนในเมืองโดยทั่วไปซึ่งมีฐานะที่มั่นคงและแน่นอนกว่าตลอดมา นายบุญหลงสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามาได้เรื่อย ๆ ปัญหาที่นายบุญหลงต้องเผชิญอยู่นั้น มิได้เป็นแต่เพียงปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่เป็นปัญหาในระยะยาว ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมรอบ ๆ ตัวนายบุญหลงอีกด้วย

ตั้งแต่มีสังคมมนุษย์ขึ้นมา ทุกคนก็ทราบดีว่า กำลังความสามารถของตนก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามวงจรชีวิต ตอนเด็ก ๆ ก็เป็นวัยที่ยังมีกำลังวังชาน้อย และเป็นวัยที่จะต้องแสวงหาความรู้เพื่อความอยู่รอดในระยะต่อมา พอเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีครอบครัว และมีภาระต้องดูแลลูก อีกทั้งเป็นวัยที่ตนจะมีกำลังวังชาและความสามารถสูง ฉะนั้นจึงอยู่ในสภาพที่ไม่เพียงแต่จะดูแลครอบครัวของตนได้เท่านั้น แต่พอที่จะดูแลพ่อแม่ของตนที่จะเริ่มแก่ชราอีกด้วย และเมื่อตนเองย่างเข้าสู่วัยนั้น ก็สามารถพึ่งลูกที่ตนเลี้ยงดูมา

ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงช้า คนอย่างนายบุญหลงไม่จำเป็นต้องมานั่งไตร่ตรอง วางแผนเศรษฐกิจสำหรับตนเอง ว่าจะให้ลูกเรียนหนังสือแค่ไหน จะซื้อหรือจับจองที่ดินเพื่อยกให้ลูก หรือเพื่อเป็นแหล่งรายได้ยามชรามากน้อยเพียงใด ส่วนใหญ่แล้ว กฎเกณฑ์ของสังคมจะจำกัดทางเลือกของตนอย่างนายบุญเหลือว่า ตนมีความรับผิดชอบต่อลูก และต่อพ่อแม่ของตนอย่างไร และลูกของตนที่อาจจะอพยพไปอยู่นอกหมู่บ้าน มีภาระผูกพันกับตนมากน้อยแค่ไหน กฎเกณฑ์ของสังคมเหล่านี้ได้วิวัฒนาการมาเพื่อให้สังคมและบุคคลอย่างนายบุญเหลืออยู่รอดได้

แต่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่เป็นอยู่ในขณะนี้ กฎเกณฑ์ที่กล่าวถึงเหล่านี้ เริ่มสั่นคลอนลงอย่างมาก แผนของสังคมที่เคยเป็นตัวค้ำจุนให้ชาวชนบทอยู่รอดต่อไปได้ตลอดวงจรชีวิตได้เริ่มเจือจางหายไป คนอย่างนายบุญเหลือจะต้องเริ่มไตร่ตรองและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งไม่เคยเป็นเรื่องที่จะต้องคิดมากนักในอดีต เช่น

- จะให้ลูกของตนเรียนอะไร ถึงระดับไหน ซึ่งผูกพันไปกับปัญหาต่อมา คือ
- เมื่อตนแก่ตัวลง จะมีลูกอยู่ช่วยปรนนิบัติดูแลหรือไม่
- ในอดีตรูปแบบของการออมทรัพย์ของคนชนบท คือสะสมที่ดินไว้ "ล่อ" ลูกในอนาคต คนชนบทจะออมในรูปแบบอะไร
- หากตนจะออกไป "เที่ยว" ทำงานในกรุงเทพฯ หรือในท้องที่อื่น ชีวิตใน กรุงเทพฯ จะเป็นชีวิตที่ถาวรหรือไม่ และถ้าไม่ประสบผลสำเร็จ ตนยังจะมีทางกลับเข้ามาสู่บ้านของตนอีกได้หรือไม่

เมื่อกฎเกณฑ์ของสังคมในระดับหมู่บ้านเริ่มสลายลงเช่นนี้ ควรหรือไม่ที่สังคมไทยโดยส่วนรวมจะเริ่มแสวงหากฎเกณฑ์และกระบวนการ (เช่นการประกันสังคม) ในระดับชาติเข้ามาแทนที่?

ภาคผนวก (ก)

ชีวประวัติของนายบุญหลง

2489	เกิดที่สุพรรณบุรี เป็นลูกชายคนที่สี่
2497	เข้าโรงเรียนประชาบาล
2501	จบประถม 4 ช่วยพ่อแม่ทำนา
2502	ตามพ่อไปเที่ยวป่า
2503	หนีออกจากบ้านไปเที่ยวกรุงเทพฯ
2509	พ่อตามให้กลับมาบวช
2510	เกณฑ์ทหาร 2 ปี
2513	แต่งงาน ย้ายไปอยู่กับแม่ยาย
2514	มีลูกสาวคนแรก
2516	ได้ลูกชาย
2518	บุกเบิกป่านครสวรรค์
2520	ได้ลูกชาย
2522	ลูกคนแรกเข้าโรงเรียน
2524	ลูกคนที่สองเข้าโรงเรียน
2526	ลูกสาวคนแรกจบ ป.6 แล้วไปทำงานในเมือง
2526	ลูกคนที่สามเข้าโรงเรียน
2530	ลูกคนที่สองจบ ป.6 แล้วไปทำงานในเมือง
2532	ลูกสาวคนโตแต่งงาน
2533	พ่อแบ่งมรดกให้

ภาคผนวก (ข) : ตารางข้อมูล

ตารางที่ 1

สถิติประชากรที่สำคัญ

(ร้อยละ)

		2493	2503	2507-08	2513	2517-21	2523	2527-29
อัตราเกิด (CBR) ทั่วประเทศ		-	45.9	42.2	42.3	37.0	27.2	19.0
	ชนบท	-	-	43.2		36.7	-	-
อัตราการตาย (CDR)		24.6	15.2	11.0	10.3	8.9	-	-
อัตราเจริญพันธุ์ (TFR)	รวม	7.0	6.6	6.3	5.4	3.9	3.8	3.5
	ชนบท	-	6.7	6.6	5.8	4.2	-	-
อัตราตายทารก	รวม	-	7.7	7.1	6.1	-	4.1	-
	เมือง	-	-	6.8	2.7	2.0	3.4	-
	ชนบท	-	-	8.6	6.5	5.9	4.2	-
อายุชัยชาย (ปี)		40.0	51.0	54.0	55.5	58.0	-	62.0
อายุชัยหญิง (ปี)		44.0	55.0	58.0	59.8	63.8	-	66.0
อายุแต่งงาน (ปี)								
ชาย (ชนบท)		-	-	-	24.2			
หญิง (ชนบท)		-	-	-	21.4			
จำนวนบุตรที่เกิดกับหญิงที่เคยแต่งงาน ทั่วประเทศ ชนบท					4.8			

ที่มา : (1) TDRI (1988 : 7)

(2) Apichat Chamratrithirong (1981)

(3) Knodel, Debavalya and Kamnuansilpa (undated)

(4) Knodel, Chamratrithirong and Debavalya (1987)

(5) Arnold, Retherford and Wanglee (1977)

ตารางที่ 2

ร้อยละของเด็กอายุ 0-5 ปีที่มีปัญหาทุพโภชนาการ

(ร้อยละ)

ภาค	2522-2525			2529		
	ภาวะความรุนแรง			ภาวะความรุนแรง		
	น้อย	ปานกลาง	มาก	น้อย	ปานกลาง	มาก
ตะวันออกเฉียงเหนือ	39.1	15.2	2.4	27.5	4.1	0.1
เหนือ	34.8	13.4	2.7	20.9	2.6	0.1
กลาง	28.4	7.2	1.1	11.3	0.5	0.02
ใต้	31.3	10.5	1.8	19.6	2.5	0.1
ตะวันออก	27.2	8.0	1.7	11.5	1.2	0.06
ทั่วประเทศ	35.7	13.0	2.1	22.1	3.0	0.1

ที่มา : กองโภชนาการ กระทรวงสาธารณสุข

ตารางที่ 3 (ก)

อัตราส่วนนักเรียนต่อประชากรวัยเรียน[1]

(ร้อยละ)

	2508	2513	2518	2523	2528
ประถมศึกษา	78	83	83	99	97
ชาย	82	86	87		
หญิง	74	79	80		
มัธยมศึกษา	14	17	26	29	30
ชาย	16	20	28		
หญิง	11	15	23		
อุดมศึกษา	2	1.7	3.4	13	20
ชาย	-	1.9	4.0		
หญิง	-	1.4	2.7		

หมายเหตุ: ประชากรวัยเรียนชั้นประถมศึกษา อายุ 7-13 ปี
ประชากรวัยเรียนชั้นมัธยมศึกษา อายุ 14-18 ปี
ประชากรวัยเนรียนชั้นอุดมศึกษา อายุ 19-22 ปี

ที่มา: (1) UNESCO, STATICTICAL YEARBOOK
(2) IBRD, WORLD DEVELOPMENT REPORT และ WORLD TABLES

ตารางที่ 3 ข. ร้อยละของประชากรอายุ 6 ขึ้นไป จำแนกตามชั้นที่เรียนและเพศ

ชั้นที่เรียนสูงสุด	2503 (ทั่วราชอาณาจักร)		2513 (ทั่วราชอาณาจักร)		2523 (ในเขตเทศบาล)		2523 (นอกเขตเทศบาล)	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
ประชากรอายุ 6 ปีขึ้นไปทั้งสิ้น	10,578,997	10,566,585	13,683,266.00	13,912,697.00	3,283,374.00	3,458,854.00	15,691,974.00	15,831,707.00
ไม่มีการศึกษา (%)	31.10	44.32	21.04	30.66	8.75	13.61	13.63	19.87
มีการศึกษา (%)	68.90	55.68	78.95	69.34	88.79	84.52	85.37	79.18
- ประถมศึกษา (%)	84.48	91.80	87.99	91.93	58.92	66.95	89.56	93.33
- มัธยมศึกษาสายสามัญ (%)	11.30	6.58	6.68	4.16	26.13	19.02	7.89	4.65
- มัธยมศึกษาสายอาชีวะ (%)	0.70	0.01	0.77	0.60	5.32	5.01	0.70	0.50
- มัธยมศึกษาสายผักหัดครู (%)	1.09	0.52	0.38	0.30	0.39	0.70	0.43	0.38
- อุดมศึกษา (%)	1.00	0.55	1.08	0.17	9.23	8.31	2.16	1.11
- การศึกษาอื่น ๆ (%)	1.43	0.76	5.09	2.27	0.60	0.09	0.42	0.02

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำมะโนประชากรและการเกษตร พ.ศ. 2503, 2513, 2523 ทั่วราชอาณาจักร

ตารางที่ 4 ก ประชากรชายอายุ 11 ปีขึ้นไป ที่มีงานทำจำแนกตามหมวดอุตสาหกรรม, กลุ่มอายุและเขต พ.ศ.2503-2523

(ร้อยละ)

ปี,หมวดอาชีพ	กลุ่มอายุ(ปี)																	
	11- 14		15- 19		20- 24		25- 29		30- 34		35- 39		40- 44		50+		รวม	
	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย
2503																		
เกษตรกรรม	91.90	93.84	87.83	87.53	85.02	73.97	85.31	74.40	85.14	74.68	85.33	75.75	37.78	75.62	86.94	80.97	84.90	78.74
ทุยธ์	0.10	0.10	0.11	0.26	0.10	0.39	0.10	0.40	0.11	0.35	0.11	0.29	0.57	0.29	0.12	0.28	0.12	0.31
ทุรกรรมและหัตถกรรม	1.61	1.23	3.18	3.42	3.78	4.77	3.17	5.11	2.62	4.76	2.24	4.45	8.59	4.29	1.90	3.70	2.97	4.13
ลสร้าง	0.03	0.04	0.10	0.39	0.13	0.87	0.13	1.16	0.12	1.26	0.11	1.19	0.34	1.06	0.03	0.75	0.11	0.88
ชีวิตาธุชาติชาย	0.00	0.00	0.01	0.07	0.02	0.22	0.02	0.30	0.02	0.30	0.01	0.28	0.05	0.24	0.01	0.17	0.01	0.21
ขายสินค้า	3.78	2.64	4.60	3.53	5.22	4.14	5.98	4.81	6.75	5.31	7.31	5.60	36.10	6.67	8.01	6.99	6.97	5.12
การขนส่ง	0.08	0.19	0.11	1.27	0.17	2.66	0.17	3.57	0.17	3.38	0.15	2.83	0.54	2.05	0.10	1.04	0.15	2.20
บริการ	1.25	0.68	2.68	1.53	4.26	10.79	3.85	7.85	3.78	1.26	3.37	1.19	10.05	1.06	1.64	4.01	3.30	3.96
สถาบันการเงิน	0.00	0.00	0.01	0.03	0.03	0.10	0.05	0.16	0.05	5.33	0.04	5.60	0.08	6.67	0.01	0.09	0.03	2.28
อื่นๆ	1.24	1.27	1.38	1.97	1.26	2.05	1.21	2.24	1.27	3.38	1.32	2.83	5.89	2.05	1.24	2.80	1.44	2.24
รวม	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ตารางที่ 4 ก (ต่อ) (ร้อยละ)

สถานภาพการทำงาน	กลุ่มอายุ(ปี)																	
	11- 14		15- 19		20- 24		25- 29		30- 34		35- 39		40- 44		50+		รวม	
	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย
2513																		
เอกชนการ	91.88	93.69	84.49	83.42	80.03	62.92	80.07	68.86	90.59	68.74	81.81	70.85	82.93	72.79	85.16	78.97	83.38	74.55
รัฐบาล	0.30	0.35	0.33	0.70	0.24	0.68	0.26	0.85	0.31	0.85	0.32	0.83	0.32	0.74	0.26	0.64	0.29	0.71
รัฐบาลการและรัฐวิสาหกิจ	2.53	2.13	5.05	5.32	5.01	5.00	3.99	5.44	3.88	5.03	3.29	4.39	2.59	3.70	2.43	3.48	3.70	4.40
ก่อสร้าง	0.21	0.32	0.47	1.42	0.37	1.55	0.33	2.19	0.39	2.45	0.37	2.37	0.29	2.14	0.12	1.36	0.33	1.75
อุตสาหกรรม	0.00	0.01	0.01	0.09	0.08	0.27	0.10	0.45	0.07	0.46	0.03	0.31	0.03	0.26	0.01	0.14	0.04	0.25
การค้าขาย	2.19	1.52	3.81	2.95	5.11	3.69	6.00	4.77	7.28	5.25	8.11	5.29	8.23	5.51	8.53	6.61	6.00	4.53
การขนส่ง	0.03	0.10	0.11	1.24	0.32	3.25	0.35	4.85	0.30	5.12	0.24	4.23	0.20	2.89	0.11	1.19	0.20	2.84
บริการ	2.54	1.25	5.00	3.36	8.03	13.37	8.10	10.64	6.65	10.22	5.31	10.12	4.95	10.67	3.02	6.71	5.46	8.46
สหพันธการเงิน	0.00	0.00	0.02	0.04	0.21	0.24	0.25	0.37	0.14	0.30	0.09	0.24	0.07	0.23	0.03	0.15	0.10	0.20
อื่นๆ	0.39	0.62	0.71	1.47	0.59	9.02	0.56	1.59	0.47	1.57	0.42	1.39	0.39	1.06	0.33	0.74	0.50	2.32
รวม	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ตารางที่ 4 ก (ต่อ)

(ร้อยละ)

ปี, สถานภาพสมรส	กลุ่มอายุ(ปี)																	
	11- 14		15- 19		20- 24		25- 29		30- 34		35- 39		40- 44		50+		รวม	
	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย
2523																		
โสดชายหญิง	88.20	91.10	79.31	88.81	70.10	62.93	60.20	61.12	70.74	61.97	76.32	63.86	76.72	67.31	81.02	75.12	75.65	69.35
หย่า	0.24	0.27	0.29	0.58	0.26	0.60	0.25	0.61	0.25	0.57	0.27	0.56	0.28	0.56	0.22	0.43	0.26	0.54
หม้ายหม้ายและร้างชายหญิง	3.02	2.66	6.94	6.37	8.31	7.51	7.25	8.08	5.51	6.64	0.45	5.44	3.49	4.52	2.76	3.57	5.11	5.79
ร้างร้าง	0.45	0.67	0.86	2.25	0.75	2.54	0.70	2.77	0.64	2.68	0.62	2.72	0.46	2.78	0.18	1.74	0.60	2.57
ชีวิตคู่ชายหญิง	0.00	0.01	0.02	0.10	0.10	0.39	0.16	0.64	0.18	0.42	0.14	0.69	0.06	0.52	0.02	0.22	0.08	0.39
ชายชายหญิง	3.24	2.22	4.82	3.24	6.74	4.46	9.59	5.76	9.89	6.46	11.16	6.58	11.20	6.75	10.29	6.94	8.34	5.50
ชายหย่า	0.06	0.35	0.18	1.46	0.41	2.98	0.52	4.56	0.47	5.00	0.38	4.74	0.24	3.92	0.11	1.77	0.30	3.18
ม่ายชาย	2.63	0.65	5.12	2.07	10.16	14.67	10.96	11.76	9.33	11.34	7.82	11.26	5.02	9.91	3.14	7.27	6.91	9.19
สถานภาพอื่นๆ	0.01	0.02	0.06	0.09	0.58	0.64	0.83	1.13	0.59	1.00	0.35	0.75	0.17	0.53	0.10	0.39	0.34	0.59
อื่นๆ	2.14	2.04	2.40	3.02	2.61	3.29	2.55	3.57	2.39	3.43	2.50	3.39	2.36	3.20	2.17	2.56	2.41	3.12
รวม	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

หมายเหตุ : สำมะโนประชากรและการเกษตร พ.ศ 2503,2513,2523

ตารางที่ 4 (ข)

สถานภาพของผู้มีงานทำที่สำเร็จชั้นประถมศึกษาในชนบท

(ร้อยละ)

อายุ	ชาย					
	ลูกจ้าง		นายจ้าง	ทำงานส่วนตัว	ช่วยธุรกิจครัวเรือน	รวม
2521 รอบ 2	เอกชน	รัฐบาล				
11 - 14	8.9	0.0	0.0	1.1	90.0	100
15 - 19	14.7	0.7	0.0	2.9	81.8	100
20 - 24	16.2	0.9	0.4	15.8	66.7	100
25 - 29	14.0	2.8	1.3	44.0	38.0	100
30 - 34	14.9	2.8	2.8	62.7	16.8	100
35 - 39	10.4	3.2	3.1	73.6	9.7	100
40 - 49	10.2	3.1	2.6	81.3	2.8	100
50 - 59	6.0	5.0	2.7	83.9	2.4	100
60+	6.1	0.5	4.3	87.0	2.0	100
2531 รอบ 3						
11 - 14	11.0	0.0	0.0	2.5	86.5	100
15 - 19	20.2	0.6	0.0	4.2	75.1	100
20 - 24	21.4	0.7	0.2	14.6	63.3	100
25 - 29	23.3	1.0	0.3	41.9	33.5	100
30 - 34	17.5	2.3	1.2	60.8	18.2	100
35 - 39	18.6	2.5	2.2	69.0	7.7	100
40 - 49	14.0	2.6	1.7	77.4	4.3	100
50 - 59	10.0	4.0	1.4	82.2	2.3	100
60+	8.3	0.4	3.4	84.9	3.0	100

ตารางที่ 4 (ก)

(ร้อยละ)

อายุ	หญิง					
	ลูกจ้าง		นายจ้าง	ทำงานส่วนตัว	ช่วยธุรกิจครัวเรือน	รวม
2521 รอบ 2	เอกชน	รัฐบาล				
11 - 14	8.4	0.0	0.0	1.4	90.2	100
15 - 19	13.1	0.2	0.2	2.7	83.9	100
20 - 24	9.7	0.2	0.1	7.2	82.7	100
25 - 29	9.1	0.3	0.2	11.0	79.4	100
30 - 34	7.2	0.2	0.8	17.8	74.0	100
35 - 39	6.1	0.1	0.3	17.7	75.8	100
40 - 49	6.3	0.3	0.2	22.9	70.4	100
50 - 59	4.2	1.0	0.5	31.5	62.8	100
60+	3.6	0.2	1.9	12.4	44.8	100
2531 รอบ 3						
11 - 14	10.4	0.0	0.0	1.2	88.4	100
15 - 19	21.1	0.1	0.1	2.1	76.5	100
20 - 24	16.5	0.2	0.0	7.7	75.7	100
25 - 29	16.4	0.4	0.2	16.0	67.0	100
30 - 34	16.5	0.0	0.9	19.2	63.4	100
35 - 39	12.8	0.3	0.6	23.5	62.7	100
40 - 49	9.1	0.2	0.6	26.5	63.7	100
50 - 59	8.0	0.8	0.5	32.1	58.6	100
60+	9.0	0.0	0.4	37.5	53.2	100

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานการสำรวจแรงงาน ปี 2521 รอบ 2 ปี 2531 รอบ 3

ตารางที่ 4 (ค)

ร้อยละของผู้มีงานทำนอกเขตเทศบาล จำแนกตามสถานภาพ

อายุ	ชาย						
	ลูกจ้าง		นายจ้าง	ทำงานส่วนตัว	ช่วยธุรกิจครัวเรือน	คน	ร้อยละ
2521 รอบ 2	เอกชน	รัฐบาล					
11 - 14	9.4	0.0	0.0	1.0	89.6	6.1	100
15 - 19	15.3	0.8	0.0	2.9	81.1	15.6	100
20 - 24	17.3	4.6	0.6	14.8	62.7	13.4	100
25 - 29	15.0	7.1	1.2	41.3	35.5	12.3	100
30 - 34	14.8	6.8	2.5	59.3	16.5	11.7	100
35 - 39	11.7	5.5	3.1	69.7	9.8	10.3	100
40 - 49	11.1	4.5	2.7	78.5	3.2	15.4	100
50 - 59	7.2	6.4	3.2	80.7	2.5	9.4	100
60+	6.0	0.2	3.3	88.0	2.4	5.3	100
รวม (คน)	126,885	42,504	17,433	460,274	343,843	990,937	100
2531 รอบ 3							
11 - 14	11.2	0.0	0.0	2.3	86.4	4.4	100
15 - 19	21.2	0.6	0.1	4.4	73.8	14.5	100
20 - 24	20.8	2.4	0.2	14.5	62.2	16.4	100
25 - 29	24.2	8.2	0.5	34.8	32.4	14.1	100
30 - 34	17.1	10.0	1.2	55.3	16.4	11.9	100
35 - 39	17.7	8.8	2.1	63.8	7.5	9.7	100
40 - 49	14.3	6.9	1.7	72.9	4.1	14.1	100
50 - 59	9.1	5.2	1.8	80.9	3.0	9.7	100
60+	7.5	0.6	3.5	85.2	3.2	5.2	100
รวม (คน)	23,030	6,814	1,385	57,215	43,545	131,989	100

ตารางที่ 4 (ค) (ต่อ)

อายุ	หญิง						
	ลูกจ้าง		นายจ้าง	ทำงานส่วนตัว	ช่วยธุรกิจครัวเรือน	คน	ร้อยละ
2521 รอบ 2	เอกชน	รัฐบาล					
11 - 14	8.9	0.0	0.0	1.4	89.6	7.6	100
15 - 19	13.9	0.4	0.1	2.6	82.9	17.1	100
20 - 24	10.8	3.0	0.1	6.8	79.3	13.9	100
25 - 29	10.4	2.4	0.2	10.6	76.4	12.2	100
30 - 34	8.6	2.4	0.7	16.9	71.4	11.5	100
35 - 39	7.6	1.2	0.3	17.6	73.3	10.7	100
40 - 49	7.7	0.8	0.2	22.6	68.7	14.9	100
50 - 59	6.6	0.6	0.8	32.1	59.9	8.6	100
60+	5.6	0.0	1.2	42.3	50.8	3.5	100
รวม (คน)	86,212	1,266	2,869	128,667	672,672	902,585	100
2531 รอบ 3							
11 - 14	10.9	0.0	0.0	1.2	87.9	4.8	100
15 - 19	21.1	0.3	0.1	2.5	76.0	15.6	100
20 - 24	17.5	2.3	0.1	7.8	72.3	16.2	100
25 - 29	18.2	6.5	0.2	14.6	60.5	13.4	100
30 - 34	16.5	7.1	1.1	17.7	57.6	12.0	100
35 - 39	15.5	3.5	0.5	21.8	58.7	9.8	100
40 - 49	9.6	1.7	0.8	26.2	61.7	14.5	100
50 - 59	8.5	1.0	0.5	31.5	58.5	10.2	100
60+	8.4	0.0	0.4	41.3	49.9	3.5	100
รวม (คน)	17,646	3,293	484	19,083	75,951	116,456	100

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานการสำรวจแรงงาน ปี 2521 รอบ 2 และ 2531 รอบ 3

ตารางที่ 5

อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของหญิงและชายบางประเทศ

(ร้อยละ)

ประเทศ	ปี	กลุ่มอายุ	อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงาน	
			ชาย	หญิง
ออสเตรเลีย	2529	15+	75.2	47.5
บังคลาเทศ	2526/27	10+	78.2	8.0
จีน	2525	15+	86.4	70.6
ฮ่องกง	2529	15+	80.4	48.9
อินเดีย	2524	15+	83.1	29.8
อินโดนีเซีย	2528	10+	68.9	37.6
อิหร่าน	2525	10+	65.3	10.0
ญี่ปุ่น	2529	15+	77.8	48.6
เกาหลี	2529	15+	67.4	43.0
มาเลเซีย	2523	15+	80.1	42.1
เนปาล	2524	15+	87.7	45.2
นิวซีแลนด์	2529	15+	77.0	53.1
ปากีสถาน	2527/28	10+	77.0	8.7
ฟิลิปปินส์	2828	15+	80.2	48.0
สิงคโปร์	2529	15+	79.4	45.3
ศรีลังกา	2528	10+	68.6	32.3
ไทย	2527	11+	77.0	53.1

ที่มา: Thailand Development Research Institute (1988 : 18).

ตารางที่ 6

ชั่วโมงทำงานของชายและหญิง สิงหาคม 2533

(ร้อยละ)

ชั่วโมงทำงาน	นอกเขตเทศบาล		ในเขตเทศบาล	
ต่อสัปดาห์	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
ต่ำกว่า 10	0.4	0.6	0.2	0.2
10 - 19	1.2	1.6	0.9	1.5
20 - 29	3.1	4.5	2.2	3.1
30 - 39	9.6	11.7	15.1	16.8
40 - 49	19.0	23.8	42.0	37.7
50 ขึ้นไป	66.7	57.9	39.6	40.9
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0
รวม (พันคน)	13,201	11,647	2,5190	2,099
เฉลี่ย (ชั่วโมง/สัปดาห์)	62.8	59.4	54.3	54.1

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, รายงานผลการสำรวจแรงงาน พ.ศ.2533 รอบที่ 3

ตารางที่ 7

กระแสการย้ายถิ่น 2508-2513 และ 2518-2523

(ร้อยละ)

กระแสย้ายถิ่น	2508-2513	2518-2523
ชนบทสู่ชนบท	62.6	52.0
ชนบทสู่เมือง	10.5	14.3
เมืองสู่ชนบท	5.4	9.4
เมืองสู่เมือง	8.9	17.2
ไม่ทราบ	12.6	7.1
รวม	100.0	100.0

ที่มา: (1) 2508-13 จาก อาร์โนลด์ และปราณี บุญประเทือง (2519)

(2) 2518-23 จาก Pejaranonda, Goldstein and Goldstein (1984)

เชิงอรรถ

1 นักประชากรพบว่าในช่วง 1950-60 หญิงไทยมีลูกค่อนข้างมาก การศึกษาพบว่าหญิงไทยที่มีอายุ 43-49 ปี และเคยแต่งงานมาแล้วมีลูกถึง 7 คน (Kamnuansilpa and Chamratrithirong 1985).

2 นักวิชาการรายงานว่าช่วง 2470-2495 ครัวเรือนชนบทมีลูกเฉลี่ยเพียง 5-6 คน (deyoung 1963: 49) สาเหตุไม่น่าเกิดจากอัตราการเกิดต่ำ เพราะคนไทยไม่นิยมคุมกำเนิดโดยธรรมชาติ และการทำแท้ง แต่น่าจะเกิดจากปัญหาโภชนาการและการตายของทารกมากกว่า 5-6 คน ซึ่งคงเป็นผลจากปัญหาด้านโภชนาการ และการตายของทารก (deyoung 1963:49)

3 อัตราการตายของทารกในชนบทลดลงจาก 86 ต่อพันคนในปี 2507 มาเหลือ 59 ต่อพันคน ในปี 2517-18 และ 42 ต่อพันคนในปี 2523 (ดูตารางที่ 1)

4 งานศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีลูก ได้แก่ Phananiramai (1979) Hongladdarom (1978), Kiranandana (1977), Chalamwong and Sussangkarn (1989), Knodel, Chamratrithirong and Debavalya (1987)

5 อัตราการเพิ่มของประชากรในระหว่างปี 2500-2515 ประมาณร้อยละ 3 ต่อปี อัตรานี้สูงกว่าช่วงก่อนปี 2500 และหลังปี 2515

6 ปัจจัยที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้เด็กอายุ 0-6 ปี เป็นโรคขาดอาหาร คือ การที่แม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ฐานะพ่อแม่มีผลกระทบเช่นกัน แต่ไม่สำคัญเท่าปัจจัยแรก ดู Sirilaksana Chutikul (1986) ดูตารางที่ 2 ประกอบ

7 ชายมีอายุขัยตอนเกิด 40 ปี หญิงมีอายุขัย 44 ปี ใน พ.ศ.2493 อายุขัยตอนเกิดเพิ่มขึ้นถึง 22 ปี ในช่วง 2493-2527

8 งานวิจัยหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดอยุธยาพบว่าร้อยละ 6 ของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป เคยมารักษาตัวที่กรุงเทพฯ (อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ 2526 : 25) การที่ชาวชนบทนิยมมารักษาตัวที่โรงพยาบาลของรัฐในกรุงเทพฯ และโรงพยาบาลประจำจังหวัดเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งทำให้โรงพยาบาลมีคนไข้นอกจำนวนมากผิดปกติ

9 โรงเรียนในแต่ละภาคจะมีช่วงปิดเทอมแตกต่างกัน ดู deYoung (1963: 55).

10 ก่อนหน้าที่จะมีการออกกฎหมายการศึกษาภาคบังคับในปี 2464 เด็กผู้หญิงเกือบไม่มีโอกาสได้เล่าเรียน เพราะเด็กต้องเรียนหนังสือกับพระในวัด งานวิจัยหมู่บ้านในปี 2519 พบว่าหญิงที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่ (79%) ไม่ได้เรียนหนังสือ ขณะที่ 65% ของชายวัยเดียวกันได้เรียนชั้นประถม แต่ในช่วงต่อมา โอกาสของหญิงในการศึกษาก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ดู N. Jayasut 1977 : 38-39)

11 คาดว่าในช่วงทศวรรษ 2490 อัตราส่วนนักเรียนประถมต่อประชากรอายุ 7-12 ปี คงจะต่ำกว่าร้อยละ 65 สถิติในชนบทอาจต่ำกว่าร้อยละ 50 นอกจากนั้นอัตราการออกกลางคันก็ค่อนข้างสูง ดูข้อมูลตั้งแต่ พ.ศ. 2503 ถึงปัจจุบันในตารางที่ 3

12 การตกซ้ำชั้นเป็นปัญหาใหญ่ของการประถมศึกษาในช่วงปี 2503-2522 ดูนิยม ดำนวณมาสก และคณะ (2516 : 6-12); เจริญ จิตวารินทร์ (ไม่มีวันที่ : 12-13).

13 ดูการศึกษาเรื่องประโยชน์ของการศึกษาของชาวไร่ชาวนาใน Jamisonand Lau (1982)

14 พัชนีบูรณ์ เจริญยิ่ง (2433 : 55)

15 สุรัตนา ทองประภา (2533 : 50)

16 ดูเหตุผลของชาวบ้านที่ต้องการ และไม่ต้องการให้ลูกเรียนต่อมัธยมในงานของพัชนีบูรณ์ (2533 : 52-55); ณรงค์ ชมพูป่า (2533 : 58-59); สุรัตนา ทองประภา(2533: 47-50); เงาฝัลป์ คงแก้ว (2533: 13-14); เฟื่องฟ้า เปียจำปา (2533: 27)

17 สุรัตนา ทองประภา (2533 : 49)

18 สุรัตนา ทองประภา (2533 : 49)

19 ดู Akin Rabibhadana (1984 : 23)

20 งานวิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนตัดสินใจเรียนต่อมัธยมเพิ่มขึ้น ได้แก่ การศึกษาของพ่อแม่ รายได้และทรัพย์สิน ลูกชายมีโอกาสเรียนต่อมากกว่าลูกสาว เด็กในหมู่บ้านที่มีไฟฟ้ามีโอกาสเรียนต่อสูง แต่ถ้าครัวเรือนมีลูกมากขึ้น หรือคุณภาพโรงเรียนมัธยมในท้องถิ่นต่ำ หรือพ่อแม่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โอกาสที่คนตัดสินใจเรียนต่อจะลดลง ดู Chalongphob Sussangkarn (1988) และ TDRI (1989)

21 มีงานวิจัยพบว่าเด็กที่มีปัญหาทุนโภชนาการจะมีสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาต่ำกว่าเด็กปกติ ดู S. Chutikul (1986) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2527) และ อารีย์ วัลยะเสวี (2521-22)

22 ปี 2503 ร้อยละ 94 และ 92 ของแรงงานชายและหญิงอายุ 11-14 ปี ทำงานในภาคเกษตร เมื่อแรงงานกลุ่มนี้อายุ 20-24 ปี จำนวนผู้ที่ทำงานในภาคเกษตรลดลงเหลือร้อยละ 63 และร้อยละ

80 (ดูตารางที่ 4-ก) แต่มีข้อสังเกตว่าสถิติในตารางที่ 4 เป็นสถิติทั่วประเทศ มิใช่นอกเขตเทศบาล ดังนั้นสัดส่วนของผู้มีงานทำนอกเขตเทศบาล ที่อยู่ในภาคเกษตรจะสูงกว่าตัวเลขข้างต้น

23 ตารางที่ 4-ข พบว่า (ก) ผู้จบประถมในชนบท อายุ 11-19 ปีที่อยู่ช่วยธุรกิจในครัวเรือนในปี 2531 มีน้อยกว่าปี 2521 (ข) ในปี 2521 ผู้จบประถมอายุ 11-14 ปี ที่ทำงานเป็นลูกจ้างเอกชน (นอกบ้าน) มีเพียง 9% แต่เมื่อคนกลุ่มนี้มีอายุ 20-24 ปี ในปี 2531 จะกลายเป็นลูกจ้างมากขึ้นถึง 21% แสดงว่าเด็กชนบทที่อายุมากขึ้นจะค่อยๆ ออกจากบ้านไปทำงานเป็นลูกจ้างเพิ่มขึ้น

24 งานวิจัยเรื่องลักษณะของผู้อพยพเข้าเมืองพบว่า ผู้อพยพส่วนใหญ่มีอายุไม่เกิน 25 ปี ส่วนมากเป็นคนโสด นอกจากนี้ผู้อพยพส่วนใหญ่จะมีงานรออยู่ที่กรุงเทพฯ เพื่อนและญาติในกรุงเทพฯ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่ช่วยหางานแรกให้ทำ รองลงมา คือการหางานเองและนายจ้าง (ดู Chamratrithirong 1982; Fuller, et. al. 1983; อภิชาติจำรัสฤทธิ์รงค์ 2526 : 70)

25 การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่น พบว่าในช่วง 15 ปี ที่ผ่านมา จำนวนหญิงอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองมีมากกว่าผู้ชาย เพราะโอกาสในการหางานทำในกรุงเทพฯ สูงกว่า(ดู เฟร์ด อาร์โนลด์ และสุปราณี บุญประเทือง 2519 และ อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์ (2526 : 54, 100) นอกจากนี้ข้อมูลการสำรวจแรงงานในเดือนสิงหาคม 2424-30 ปรากฏว่า จำนวนหญิงมีงานทำเพิ่มขึ้น 1.2 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มในสาขาบริการถึง 5.5 แสนคน สาขาการค้า 5 แสนคน และสาขาอุตสาหกรรมเกือบ 4 แสนคน ส่วนสาขาการเกษตรกลับจ้างผู้หญิงลดลงเกือบ 3 แสนคน สำหรับผู้ชาย ปรากฏว่าการจ้างงานส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นในสาขาเกษตร คือเพิ่มขึ้น 5.6 แสนคน

26 อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์ (2526 : 54-55) พบว่าการย้ายถิ่นมีลักษณะเลือกสรร (Selectivity) ทั้งแง่บวกและลบ กล่าวคือ คนที่ย้ายเข้ากรุงเทพฯ จะมีพวกพวกแรกคือผู้มีการศึกษาสูงกว่าประถม 4 พวกที่สองคือ พวกไม่จบประถม 4 และพวกไม่มีการศึกษา พวกแรกมีแนวโน้มกลับชนบทมากกว่าพวกหลัง (Chamratrithirong 1979 :53) นักวิจัยบางคนให้ความเห็นว่าปรากฏการณ์นี้ทำให้ชนบทเหลือแต่คนด้อยประสิทธิภาพแต่ความเห็นนี้มองข้ามข้อเท็จจริงว่าคนชนบทที่กลับบ้านได้นำความรู้และความชำนาญที่ได้มานอกห้องเรียนมาใช้ประโยชน์ในหมู่บ้าน

27 อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ (2526) พบว่าความผูกพันส่วนบุคคลไม่สำคัญเท่ากับความห่วงสินทรัพย์ส่วนตัว

28 นอกจากนั้นเมื่อครอบครัวมีปัญหาเศรษฐกิจ ลูกผู้หญิงคือความหวังว่าจะชลอครอบครัวให้รอดพ้นได้ (ดู มรว.อดิน รพีพัฒน์ และนิธิเอียวศรีวงค์ 2533 : 108)

29 การเที่ยวเตร่ กินเหล้า และมั่วอบายมุขของผู้ชายเป็นเรื่องที่สังคมยอมรับได้(ดู ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์

และนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533 : 110) ส่วนลูกสาวที่ไม่ส่งเงินกลับบ้านไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน มีความผิดร้ายแรงยิ่งกว่าลูกชายที่ประกอบอาชญากรรมถึงขั้นติดคุก ดูการวิเคราะห์ประสบการณ์ของหญิงอพยพในกรุงเทพฯ ในงานของ Mary BethMills (1990) และ Rabibhadana (1984 :1-30).

30 การที่คนชนบทไม่คิดจะทำงานในเมืองตลอดไป เกิดผลสำคัญ 2 ข้อ ข้อแรกคนเหล่านี้ไม่มีแรงจูงใจที่จะรวมตัวเป็นสหภาพเพื่อเรียกร้องค่าจ้างและสวัสดิการเพิ่มขึ้นข้อสอง เมื่อไม่คิดทำงานในเมืองตลอดชีวิต ก็ไม่จำเป็นต้องลงทุนฝึกฝีมือที่ต้องใช้เวลาฝึกฝนนาน หรือฝึกฝีมือในงานเฉพาะบางอย่าง (specific skill) เพราะทักษะที่ได้จะไม่มีประโยชน์เลยเมื่อกลับไปทำไร่ทำนา

31 งานวิจัยผู้อพยพที่มาทำงานในกรุงเทพฯ พบว่าเมื่อถูกถามว่าหากตกงานผู้อพยพจะทำอย่างไร ผู้อพยพกว่าครึ่งบอกว่าจะกลับบ้านในชนบท มีข้อสังเกตว่าอัตราส่วนของผู้หญิงที่คิดจะกลับบ้าน (62%) สูงกว่าชาย (45%) นอกจากนั้นจากการติดตามสอบถามผู้อพยพเป็นเวลา 6 เดือน ก็พบว่า หญิงมีอัตราส่วนการอพยพกลับบ้านในชนบทสูงกว่าชาย (ดู Chamratrithirong, et.al. 1979 : 30,41)

32 ดู Kittiprapas (1989) นอกจากนี้นักศึกษาปริญญาโทคนหนึ่งของคณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ซึ่งกำลังศึกษาชีวิตของคนอิสานในกรุงเทพฯ โดยเปรียบเทียบผู้ประกอบการกับลูกจ้างชาวอิสาน พบว่าพวกผู้ประกอบการมีแนวโน้มจะตั้งหลักแหล่งถาวรในกรุงเทพฯ มากกว่าพวกลูกจ้าง

33 ดู Akin Rabibhadana (1984 : 21-22)

34 อายุเฉลี่ยตอนแต่งงานของหญิงไทยในชนบทประมาณ 21 ปี ชายแต่งงานอายุ 24 ปี (Chamratrithirong 1980 : 14)

35 สังคมไทยไม่นิยมให้ลูกสาวแต่งงานกับชายที่มีฐานะต่ำกว่าเพราะถ้าแต่งงานกับชายฐานะดี พ่อแม่ก็จะได้เงินสินสอดเป็นเครื่องตอบแทนบุญคุณ (Rabibhadana 1984 : 24)

36 สาเหตุที่หญิงไทยแต่งงานช้ากว่าชาติเอเชียอื่น ๆ เพราะสังคมไทยถือว่าผู้หญิงต้องทำงานทดแทนน้ำนมแม่ผู้ให้กำเนิด (ดู Akin Rabibhadana 1984 : 23)

37 สังคมชนบทไทยยังถือประเพณีให้ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง งานวิจัยในจังหวัดอ่างทองพบว่าร้อยละ 45 ของคู่สมรสอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิง (Chamratrithirong 1986 : 18) แต่คนไทยก็มิได้ยึดแบบแผนนี้ตายตัว (ดู DeYoung 1963 : 64-65) อย่างไรก็ตาม การที่คู่สมรสอาศัยกินอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง เป็นเรื่องมีเหตุผลทั้งเศรษฐกิจและสังคม (ดู Smith 1978 : 30)

38 ในภาคอีสาน เมื่อลูกสาวแยกครัวออกไป พ่อแม่ยังไม่ยกที่ดินให้ทันที แต่จะให้ลูกสาวและลูกเขยมาช่วยทำนาบนที่ดินของพ่อแม่สักระยะหนึ่ง โดยแบ่งข้าวให้ (ดู ChaiPadhisita 1984 : 102-103).

39 งานวิจัยในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของภาคอีสาน พบว่าคู่แต่งงานจะแยกตัวออกจากบ้านพ่อตาแม่ยายเร็วขึ้น

ถ้าพ่อแม่มีที่ดินน้อย เหตุผลคือ หมู่บ้านนี้ไม่มีปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน แต่อาจมีปัญหาขาดแคลนแรงงาน บ้านที่มีที่ดินมากจึงต้องการให้ลูกเขยอยู่ช่วยทำไร่ทำนา (ดู Chai Podhisita 1984 : 100)

40 ปรากฏการณ์เช่นนี้พบบ่อยในหมู่บ้านที่มีคนยากจน ซึ่งไม่มีที่ดินทำกิน เช่น หมู่บ้านหนองสองห้อง จังหวัดนครสวรรค์ ในงานของ ณรงค์ ชมพูป่า (2533)

41 แต่ในภายหลังรัฐบาลพบว่าคำสั่งดังกล่าวผิดกฎหมาย จึงต้องออกประกาศสำนักนายกรัฐมนตรียกเลิกคำสั่งดังกล่าว

42 ในช่วง 2517-2519 ดัชนีราคาข้าวโพดเท่ากับ 1.3-1.6 มันสำปะหลังเท่ากับ 1.27-1.33 ข้าว 1.27 -1.37 อ้อย 1.3-1.43 คือระหว่างปี 2504-2516 ดัชนีราคาเฉลี่ยของข้าวโพดเท่ากับ 1.16 มันสำปะหลังเฉลี่ย 0.929 ข้าวเฉลี่ย 1.10 และอ้อยเฉลี่ย 0.978

43 การบุกเบิกป่าทำไร่ขนานใหญ่ในทศวรรษ 1960 และ 1970 เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิดการเจริญเติบโตในภาคการเกษตร ซึ่งยังผลให้สัดส่วนของคนจนในชนบทลดลงจากร้อยละ 30 ในปี 2519 มาเหลือร้อยละ 23 ในปี 2531 (Ammar Siamwalla1990 : 29)

44 ประวัติการก่อตั้งชุมชนในช่วงนี้ได้จากงานวิจัยของอนัญญา ภุชงค์กลุ และนิพนธ์ พัวพงศกร (2534) และ Hirsch (1988)

45 น้ำมันยางเป็นน้ำมันจากไม้ตระกูลยาง (Dipterocarpaceae) ซึ่งขึ้นอยู่ในป่าดงดิบบริเวณที่ราบริมแม่น้ำ ไม้เหล่านี้มีหลายชนิด เช่น ยางขาว ยางขน ยางปาน ยางกล่อง ฯลฯ วิธีทำน้ำมันยางคือเจาะหลุมเป็นรูปสามเหลี่ยมที่ต้นยาง หลุมสูงจากพื้น 1 เมตรน้ำมันยางจะไหลออกมา น้ำมันยางส่วนที่ใสใช้ผสมวานิชทาเนื้อไม้ ผสมกับชันทาเรือ หรือใช้ทาเครื่องจักสาน ขี้น้ำมันยางซึ่งผสมกับเศษไม้ใช้ทำขี้ไต้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม บริเวณที่มีการทำน้ำมันยางมาก เช่น นครสวรรค์ อุทัยธานี ระยอง ฉะเชิงเทรา และกาญจนบุรีในช่วงปี 2490-2510 น้ำมันยางเป็นสินค้าที่ทำรายได้ค่อนข้างสูง ดู อนัญญา ภุชงค์กุลและนิพนธ์ พัวพงศกร (2534)

46 ที่ระยองและฉะเชิงเทรา กลุ่มเจาะน้ำมันยางจะเป็นครอบครัวกลุ่มละ 4-5 คน โดยตั้งชุมนุมอยู่ในป่าที่ติดกับเขตป่าต้นยาง บางครอบครัวถางที่ปลูกข้าวไร่เล็กน้อย แต่มักไม่พอกิน

47 บางครั้งผู้อพยพเพียงซื้อเหล้าเลี้ยงอาหารเจ้าของที่ดินเป็นการตอบแทน ในยุคนี้ที่ดินไม่มีราคาเพราะยังมีอุปสงค์ต่อที่ดินน้อยเมื่อเทียบกับอุปทานของที่ดิน แต่ถ้าเป็นที่ดินถางเตียนแล้ว ราคาที่ดินจะเท่ากับต้นทุนแรงงานในการถางเพราะการขาดแคลนแรงงาน

48 Hirsch (1988 : 303) อธิบายเหตุผลที่ผู้บุกเบิกป่าจากภาคกลางนิยมปลูกบ้านอยู่ด้วยกัน ในระยะแรกของการบุกเบิกว่ามี 2 ข้อ คือ ความปลอดภัยและการมีแรงงานช่วยกันแผ้วถางป่า ส่วนผู้บุก

เบิกชาวอิสานจะไม่นิยมแยกบ้านเรือนไปอยู่โดดเดี่ยว

49 วิทยานิพนธ์ของ หงส์ฟ้า แสงธนาพฤกษ์ (2532) พบว่าร้อยละ 49 ของผู้ที่ไปทำงานต่างประเทศเคยถูกนายหน้าและบริษัทจัดหางานหลอกอย่างน้อยหนึ่งครั้ง (H.Sangthanapurk 1988 : 112).

50 เนื้อหาในตอนนี้สร้างขึ้นจากผลการวิจัยเชิงคุณภาพของนักวิจัย 3 ท่าน ซึ่งเข้าไปศึกษาเรื่องการจ้างงานในบ้านลาด ลพบุรี (รัศมี หาญวจนวงศ์ 2533) บ้านหนองสองห้องนครสวรรค์ (ณรงค์ ชมพูป่า 2533) และบ้านทัพคล้าย อุทัยธานี (พัชนีบูลย์ เจริญผิว 2533)

51 ดู Bertrand and Squire (1980) นาหว่านน้ำตม เป็นการทำนาที่ประหยัดแรงงาน การถอนกล้าและปักดำ แต่ต้องลงทุนสูง ได้แก่การปรับพื้นดินเพื่อให้ควบคุมระดับน้ำในนาได้ การใช้ยาฆ่าหญ้าควบคุมหญ้าในที่นาเป็นต้น

52 หญิงไทยมีอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานสูงที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง (ดูตารางที่ 5)

53 คนที่ไม่ใช่เกษตรกรมักหาว่าชาวนาขี้เกียจ เพราะตอนกลางวันหยุดงานหลายชั่วโมง สถิติชั่วโมงทำงานในฤดูเพาะปลูกพบว่า คนชนบททำงานสัปดาห์ละ 59-63 ชั่วโมงขณะที่คนในเมือง (เขตเทศบาล) ทำงานเพียงสัปดาห์ละ 54 ชั่วโมง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2533) ดูตารางที่ 6

54 งานวิจัยของนักมานุษยวิทยาพบว่าผู้หญิงไทยเป็นผู้กุมอำนาจเศรษฐกิจ (DeYoung 1955) ส่วนผู้ชายมีบทบาททางการเมือง (A.Thomas Kirsch 1975) ทั้งนี้เพราะความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธที่ให้ผู้ชายบวชได้ และกษัตริย์เป็นผู้นำทางการเมือง เนื่องจากเป็นผู้เชื่อมโยงอำนาจฝ่ายปกครองกับฝ่ายสงฆ์

55 เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และประยงค์ เนตยารักษ์ (2530)

56 งานวิจัยเรื่องการใช้เวลาพบว่า ถ้ารวมชั่วโมงทำงานบ้าน งานเลี้ยงเด็กงานเกษตร และบ้านนอกภาคเกษตร จะปรากฏว่า ผู้หญิงทำงานหนักกว่าผู้ชาย เช่นในฤดูเตรียมดิน ผู้หญิงทำงานวันละ 13.7 ชั่วโมง ผู้ชายทำงาน 9.7 ชั่วโมง (R.Jaisaard1980 : 69)

57 หว่านข้าวเป็นงานของผู้ชาย เพราะเป็นงานหนัก คนหว่านต้องลุยโคลน และห้อยกระบุงข้าวเปลือกไว้ข้างหน้า จากนั้นจึงเอาเมล็ดข้าวชัดกับกระบุงเพื่อให้เมล็ดข้าวกระจาย ถ้าคนหว่านไม่ชำนาญข้าวจะไม่กระจาย ด้วยเหตุนี้คนภาคเหนือจึงถือว่าการหว่านข้าวเป็นงานศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้หญิงแตะต้องไม่ได้ (S.Potter 1977 : 57).

58 แม้ว่าการไถจะเป็นงานของผู้ชาย แต่งานวิจัยสนามพบว่าบางครั้งผู้หญิงก็ไถนาได้เมื่อจำเป็น ดูงานของ S.Potter (1977 : 56-57).

59 บทบาทเหล่านี้นักมานุษยวิทยาเรียกว่า บทบาททางการเมือง (A. Thomas Kirsh 1975).

60 Smith (1978 : 36)

61 การขาดแคลนแรงงานเกี่ยวข้าวรุนแรงมากในภาคกลาง เพราะ (ก) ข้าวสุกพร้อมกันในเขตชลประทาน ทุกคนปลูกข้าวพร้อมกันดังกล่าวแล้ว เมื่อข้าวสุก ถ้าไม่รีบเกี่ยวจะเสียหายและถูกหนูกิน (ข) แรงงานในภาคกลางมีจำนวนน้อยลงดังกล่าวมาแล้ว

62 พวกแขกเกี่ยวข้าวเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เวลาทำงานกลางแดดเหนื่อย ๆ จะปวดหัว และปวดเมื่อย เพราะต้องก้ม ๆ เงย ๆ จึงต้องกินทัมใจ หรือบวดหาย วันละ 1-2 ซอง น้ำตาลอ้อยใช้ช่วงเวลาเหนื่อย จะได้มีแรงทำงาน แขกบางคนอยากได้งานมาก ๆ ก็จะกินยาม้าด้วย

63 ประมาณว่าแต่ละปีมีแรงงานจากภาคอีสานมาตัดอ้อยในภาคกลางประมาณ 2 แสนคน (Siamwalla 1990; Panpiemras and Krusuansombat, 1985)

64 ฉะนั้นเงินดังกล่าวจึงเหมือนกับเงินวางมัดจำล่วงหน้าเพื่อซื้อสินค้าและบริการ (Forward purchase) คนงานตัดอ้อยได้กำไรจากดอกเบี้ยของเงินจำนวนดังกล่าว ระบบนี้เกิดขึ้นเพราะนายจ้างมีปัญหาการขาดแคลนแรงงานอย่างรุนแรงในตอนตัดอ้อย ดู นิพนธ์พัวพงศกร (2530) และ นรเศรษฐ พิสิฐพันพร (2529)

65 ข้อมูลสนามจากบ้านทัพคล้าย อุทัยธานี และบ้านลาด ลพบุรี

66 อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ (2526 : 23-24) พบว่าร้อยละ 88 ของประชากรอายุ 15 ปี ขึ้นไปในหมู่บ้านทางช้าง อยุธยาเคยไปกรุงเทพฯ และกว่า 50% เคยไปทำงานแสดงว่าอัตราการย้ายถิ่นตามฤดูกาลสูงมาก อัตราของหญิงต่ำกว่าของชายเล็กน้อย

67 ในปี 2508-2513 กระแสย้ายถิ่นที่มากที่สุดคือ จากชนบทสู่ชนบท (62.6%) ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด แต่พอถึงปี 2518-23 กระแสดังกล่าวลดความสำคัญเหลือ 52% โดยที่การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองเพิ่มขึ้นจาก 10.5% เป็น 14.3% (ดูตารางที่ 7)

68 การที่อัตราการย้ายถิ่นชั่วคราวอยู่ในเกณฑ์สูง และคนย้ายถิ่นมีงานรออยู่ก่อนหรือสามารถหางานทำได้อย่างรวดเร็ว (Tougudai 198 ; Chamratrithirong) แสดงว่า ตลาดแรงงานมีประสิทธิภาพ หรืออีกนัยหนึ่ง การว่างงานตามฤดูกาลในชนบทซึ่งมีอยู่ประมาณ 4-5 ล้านคน อาจไม่ใช่ปัญหาร้ายแรง เพราะคนที่อยากทำงานก็สามารถโยกย้ายไปหางานที่อื่นทำได้ ส่วนคนที่ไม่ทำงานก็เป็นความสมัครใจที่ต้องการถอนตัวออกจากตลาดแรงงาน โดยเฉพาะหญิง คนชรา และเด็ก ซึ่งเข้ามาช่วยงานการเกษตร เฉพาะฤดูที่มีความต้องการแรงงานมาก พอหมดฤดูทำนาผู้หญิงก็จะทำงานบ้าน เด็กก็ต้องการเวลาพักผ่อน และเที่ยวเตร่ (Bertrand and Squire 1980) แต่มีนักวิจัยบางคนแย้งว่าข้อสรุปดังกล่าวไม่จริง ตลาดแรงงานอาจมีปัญหาไม่สามารถช่วยให้คนที่อยากทำ

งานได้งานทำเหตุผลสำคัญคือผู้ว่างงานตามฤดูกาลจำนวนมากไม่มีข้อมูล (information) เกี่ยวกับวิธีการหางาน (Sussangkarn 1987, Phongpaichit and Baker 1984) แต่ปัญหานี้ยังไม่มีข้อยุติ

69 การย้ายถิ่นแบบนี้เรียกว่า circular mobility ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะเด่นของแบบฉบับการย้ายถิ่นของชาวชนบทไทย

70 การศึกษาติดตามผู้อพยพจากอยุธยาไปกาญจนบุรี พบว่างานหลักของผู้ย้ายถิ่นชั่วคราวได้แก่การทำไร่ (27.8%) รับจ้างทั่วไป (22%) รับจ้างตัดอ้อย (19.8%) และรับจ้างทำไร่ทำนา (4.3%) ดู อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ (2526)

71 งานวิจัยของหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอยุธยาพบว่า การย้ายถิ่นถาวร เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่นชั่วคราวเป็นเวลาหลาย ๆ ครั้ง เพราะผู้ย้ายถิ่นไม่มีความมั่นใจเรื่องช่วงโอกาสการทำมาหากินในสถานที่ปลายทาง ก่อนตัดสินใจ ผู้ย้ายถิ่นมักมีประสบการณ์ย้ายถิ่นไปหลาย ๆ จุด ดังนั้นอัตราการย้ายถิ่นถาวรจึงค่อนข้างต่ำ (อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ 2526)

72 งานวิจัยในหมู่บ้านจังหวัดแพร่ พบว่าหมู่บ้านที่มีผู้อพยพถาวรน้อย เพราะมีงานหลายชนิดในหมู่บ้าน ผู้ชายสามารถทำไร่ในฤดูแล้ง เพราะมีชลประทาน หญิงวัยรุ่นทำงานในโรงงานใกล้หมู่บ้าน ฯลฯ (ดู Kittiprapas 1989) นอกจากนั้นงานวิจัยเชิงคุณภาพในหมู่บ้านที่ขอนแก่นยังพบว่าเมื่อมีงานรายได้สูงในหมู่บ้าน ได้แก่ การเจียรนัยพลอย คนหนุ่มสาวที่เคยย้ายไปทำงานนอกหมู่บ้าน ก็อพยพกลับบ้าน พ่อแม่ได้มีโอกาสอยู่กับลูก ๆ มากขึ้น (ดู เจาศิลป์ ดวงแก้ว 2533)

73 โปรดสังเกตว่า ผู้เขียนยังไม่ได้พูดถึงการตายของนายบุญหลง ทั้งนี้เพราะผู้เขียนยังไม่มีความรู้พอเพียงเรื่องความเชื่อของชาวบ้าน เช่น การที่คนภาคกลางไม่ตั้งศพที่บ้าน คนตายห่าต้องเผา คนตายโหงต้องฝัง ศพคนตายนอกบ้านห้ามนำเข้าบ้าน ความรู้ด้านการแพทย์สมัยโบราณ และเหตุผลที่ชาวชนบทจัดงานศพที่มีพิธีรีตรองมากขึ้นกว่าสมัยก่อน มีนักมานุษยวิทยาพูดถึงเรื่องการตายบ้าง เช่น S.Potter (1977 : 120-122) และ DeYoung (1963 : 68-74).

74 Stifel อธิบายวงจรชีวิตของชาวนาโดยอ้างผลงานของ Leedom Lifferts ดังนี้ ชีวิตชาวนาเริ่มต้นจากการเป็นผู้เช่า โดยอาจเช่าที่ดินจากพ่อแม่หรือญาติ เมื่อมีลูกก็เช่าที่ดินเพิ่ม และสะสมเงินไว้จนกลายเป็นเจ้าของที่ดิน ในที่สุดก็แบ่งที่ดินให้ลูกหลาน (ดู Stifel 1976 : 262-263).

75 ดูชีวิตคนแก่ในหมู่บ้านไทย ในงานของ De Young (1963 : 66074).

76 การแบ่งมรดกแบบนี้ก็คือ การประกันสังคมหรือประกันชีวิตแบบสะสมทรัพย์รูปแบบหนึ่งนั่นเอง แท้จริงแล้วลูกสาวคนเล็กก็มิได้เป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่แต่เป็นผู้จัดการมรดกให้ โดยได้รับผลตอบแทนเป็นที่ดิน

77 ดูตัวอย่างการแบ่งมรดกแบบต่าง ๆ ของคนภาคเหนือใน Jack Potter (1976 : 127-136)

78 ประเพณีไทยนิยมแบ่งมรดกให้ลูกเท่า ๆ กันแต่ก็ไม่ได้เป็นกฎตายตัว (ดู Rabibhadana 1983 : 26).

บรรณานุกรม

ก. เอกสารภาษาไทย

คณะกรรมการประชากรศาสตร์ฝ่ายไทย (2523) การพัฒนาและความแตกต่าง ในภาวะเจริญพันธุ์ในภูมิภาคของประเทศไทย รายงานการสัมมนาเรื่องการพัฒนาและความแตกต่างในภาวะเจริญพันธุ์ในภูมิภาคของประเทศไทย ที่พัทยา ในวันที่ 25-28 กรกฎาคม 2522 โดยคณะกรรมการประชากรศาสตร์ฝ่ายไทย

เงาศิลป์ คงแก้ว (2533) อาชีพและการจ้างงานของบ้านพรสวรรค์ จังหวัดขอนแก่นเมษายน

เจริญ จิตวารินทร์ (ไม่บอกปีพิมพ์) รายงานการวิจัย : การศึกษาสาเหตุการซ้ำซ้อนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา ปีที่ 1 ในจังหวัดพังงา หน่วยงานศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษา

ณรงค์ ชมพูป่า (2533) บ้านหนองสองห้อง จังหวัดนครสวรรค์ โครงการวิจัย การจ้างงานในชนบท สถาบันวิจัย เพื่อพัฒนาประเทศไทย

นรเศรษฐ พิสิฐพันพร (2529) รายงานการศึกษาเรื่องตลาดสินเชื่อในชนบทไทย กรณีศึกษาเฉพาะหมู่บ้านในตำบลห้วยแถลง อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา โครงการวิจัยเรื่องสินเชื่อชนบท สถาบันไทยคดีศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

นิพนธ์ พัวพงศกร (2530) ตลาดสินเชื่อนอกระบบในชนบทไทย : กรณีศึกษาเรื่องสัญญากู้ โครงสร้างตลาด พฤติกรรม และอัตราดอกเบี้ย สถาบันไทยคดีศึกษา และคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

นิพนธ์ พัวพงศกร และ นิตยา ภัสสรศิริ, (2527). ทรัพยากรมนุษย์และการจ้างงานในชนบท เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง นโยบายการพัฒนาประเทศ : แนวทางการศึกษาวิจัย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ห้องประชุมชั้น 4 ตึกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 13-15 มิถุนายน 2527.

นิยม คำนวนมาสก และ คณะ (2516) "การสูญเปล่าอันเนื่องมาจากความล้มเหลวทางการเรียนของนักเรียนในชั้นประถมศึกษา" รายงานการวิจัยของสถาบันระหว่างชาติสำหรับค้นคว้าเรื่องเด็ก โรงพิมพ์คุรุสภา

บุญมา นครอินทร์ และ สิริณภรณ์ เชฏฐากุล (2525) รายงานการวิจัย : โอกาสการเข้าศึกษาในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บุญเลิศ เลี้ยวประไพ และ บุปผา ศิริรัศมี (2531) "สถานภาพทางด้านสุขภาพอนามัยและการใช้บริการสาธารณสุขของประชาชนในท้องถิ่นชนบท" รายงานการวิจัยโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาบุคลากรสาธารณสุขระดับตำบล สถาบันวิจัยประชากร และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล กรกฎาคม

พัชนีบูรณ์ เจริญผิว. (2533) บ้านทัพคล้าย จังหวัดอุทัยธานี, โครงการวิจัยการจ้างงานในชนบท สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

เพื่องฟ้า เปียจำปา (2533) บ้านทุ่งยาว. โครงการวิจัยการจ้างงานในชนบท สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533) "ผ้าขาวม้ากับผ้าชิ้น และกางเกงใน" ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (ธันวาคม) : 106-116.

รัศมี หาญวจนวงศ์ (2533) บ้านลาด ลพบุรี โครงการวิจัย การจ้างงานในชนบท สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ

สุชาติ ประสิทธิรัฐสินธุ์, บรรณาธิการ (2528) ประชากรและโครงการพัฒนาในประเทศไทย คณะกรรมการบริหารโครงการวิจัยระดับจุลภาคในประเทศไทย เรื่อง ประชากรและการพัฒนา สมาคมนักประชากรไทย. สิงหาคม

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, (2530) การศึกษาการเปลี่ยนแปลง : ความเป็นเมือง การเติบโตของเมืองและการย้ายถิ่น สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มีนาคม

สุรัตนา ทองประภา (2533) บ้านเรืองชัย จังหวัดอุดรธานี. โครงการวิจัยการจ้างงานในชนบทสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2518) "ความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา" รายงานการวิจัยประสิทธิภาพโรงเรียนประถมศึกษา โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2519) "รายงานสภาพโดยทั่วไปของบิดามารดาหรือผู้ปกครองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3" รายงานการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2524) "การประเมินสัมฤทธิผลทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา ปีที่ 3 ปี 2523" รายงานการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2527) การศึกษาสภาพการอบรมในศูนย์เด็กปฐมวัย ประเภทต่าง ๆ เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงวิชาการ โครงการประเมินผลการจัดการศึกษาสำหรับ

เด็กปฐมวัย, 28-29 มกราคม ณ โรงแรมอิมพีเรียล

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2521) รายงานผลการสำรวจแรงงาน รอบที่ 2 กรกฎาคม - กันยายน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2531) รายงานผลการสำรวจแรงงาน รอบที่ 3 สิงหาคม

อารีย์ วัลยะเสวี (2521-22) "ทุโภชนาการกับการพัฒนาการทางสมอง" วารสารการ ศึกษาแห่งชาติ ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (ธันวาคม-มกราคม) : 32-42.

อารีย์ วัลยะเสวี และ คณะ (2523) โรคโภชนาการ เล่ม 1 โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ

อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ (2526) ทางเลือกของชาวชนบทภาคกลาง : การศึกษาติดตามและเปรียบเทียบผู้ย้ายถิ่นจากบ้านทางช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. พฤษภาคม

ข. บรรณานุกรมภาษาอังกฤษ

Bertrand, T.J. and L. Squire (1980). "The Relevance of the Dual Economy Model : A Case Study of Thailand" Oxford Economic Papers. (January)

Chalamwong, Yongyuth and Chalongphob Sussangkam (1989) Determinants of the Number of Surviving Children : A Recent Experience in Thailand Prepared as part of the National Economic and Social Development board's project on "Promotion of Analysis and Consideration of Population Consequences of Development Planning and Policy in Thailand". September.

Chamratrithirong, Aphichat (1980). Nuptiality in Thailand : A Cross-Sectional Analysis of the 1970 Census. East-West Population Institute. November.

Chamratrithirong, Aphichat (1981). Mortality Trends and Differentials in Thailand 1950-1975. Institute for Population and Social Research, Mahidol University. June.

Chamratrithirong, Aphichat (1982). "A Study of Migrants in Bangkok" International Journal of Asian Studies Vol. II No.2

Chamratrithirong, Aphichat, Krittaya Archavanitkul, and Uraiwan Kanungsukkasem (1979). Recent Migrants in Bangkok Metropolis : a Follow-up Study of Migrants' Adjustment, Assimilation and Integration. Institute For Population and Social Research, Mahidol University. November.

Cherlin, Andrew and Aphichat Chamratrithirong (1986). Variations in Marriage Patterns in Central Thailand. Institution for Population and Social Research , Mahidol University September.

Chongratana, Noppavan, and Jutha Manaspaibul (1985). The Survey of the Cost of Children in Rural-Urban Northeastern Thailand. Institute of Population Studies, Chulalongkorn University. January.

Chutikul, Sirilaksana (1986). Malnourished Children : An economic approach to the

causes and consequences in Rural Thailand. East-West Population Institute. December.

Chutikul, Sirilaksana (1989). Equity Concerns in the Development of Human Resources in Thailand with Particular Reference to Education Paper prepared for the USAID/TDRI Workshop on Human Resource Problems and Policies, Hua Hin, February 24-25, 1989 February.

Committee on Population and Demography (1980). Fertility and Mortality Changes In Thailand, 1950-1975. National Academy of Sciences. Washington, D.C.

DeYoung, John E. (1963) Village Life in Modern Thailand. Institute of East Asiatic Studies, University of California.

Fuller, Theodore D., Kamnuansilpa, P., Lightfoot, P. and Rathanamongkolmas, S. (1983). Migration and Development in Thailand The Social Science Association of Thailand, Bangkok.

Goldstein, Sidney, and Penporn Tirasawat (1977). The Fertility of Migrants to Urban Places in Thailand. East-West Population Institute, Honolulu, Hawaii. April.

Hirsch, Philip (1988). "Patterns of Settlement in Western Thailand". Australian Geographical Studies, 26(2) : 295-308.

Hongladorom, Chira (1978). "The Effect of Child Mortality on Fertility in Thailand" Ph.D. Dissertation, University of Washington, USA.

Hongladorom, Suchart and Suchart Prasith-rathsint, and Warren C. Robinson (19) "The Economic and Social Impact of Declining Fertility : A Case Study of Thailand" Asia-Pacific Population Journal, Vol 2, No.2

Hutaserani,Suganya (1989). Determinants of Household Structure In Thailand. Thailand Development Research Institute. Paper prepared as part of the National Economic andSocial Development Board's Project on "Promotion of Analysis and Comsideration of Population Consequences of Development Planning and Policy in Thailand". July

Hutaserani, Suganya (Undated). Female Migration, Self-Selection, And Fertility in

Thailand. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Thailand.

Hutaserani, Suganya and Chulongphob Sussangkarn (1989). Determinants of Assortative Mating In Thai Marriage Markets and Implications for the Stability of Intact Households. Thailand Development Research Institute. December.

Ishii, Yoneo, editor, (1978). Thailand : A Rice-Growing Society. The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, Japan. Translated by Peter and Stephanie Hawkes.

Jaisaard, Rapeepun, and Benchavan Tongsiri (1980). The Allocation of Mothers' time to Household and Economic Activities and Its Effects on Fertility. Faculty of Agriculture, Chiang Mai University, Thailand.

Jamison, Dean T. and Lawrence J. Lau (1982). Farmer Education and Farm Efficiency. Pub. for the World Bank, Baltimore : John Hopkins University.

Jayasut, Nantanee, et. al. (1977). Status of Thai Women In Two Rural Areas Thailand National Council of Women.

Keyes, Charles F. (1967). Isan : Regionalism in Northeastern Thailand. Southeast Asia Program, Cornell University, Ithaca, New York. March.

Kiranandana, Thienchay (1977). An Economic Analysis of Fertility Determination Among Rural and Urban Thai Women. Institute of Population Studies, Chulalongkorn University. January.

Kirsh, A. Thomas (1975). "Economy, Polity, and Religion" in G. William Skinner and A Thomas Kirsh edited, Change and Persistence in Thai Society. Cornell University Press.

Kittiprapas, Sauwalak (1989). "Factors Affecting Migration Decision and Role of Information A Comparative study of Two Villages" MA. Thesis, Faculty of Economics. Thammasat University May.

Knodel, John and Aphichat Chamratrithirong, and Nibhon Debavalya (1987). Thailand's Reproductive Revolution : Rapid Fertility Decline in a Third-World Setting.

The University of Wisconsin Press.

Knodel, John and Napaporn Havanon, and Anthony Pramualratana (1983). A Tale of two Generations : A qualitativeanalysis of fertility in Thailand. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, December.

Knodel, John and Nibhon Debavalya, and Peerasit Kamnuansilpa (Undated). Thailand's Continuing Fertility Decline. Institute of Population Studies, Chula longkorn University.

Lightfoot, Paul, Theodore Fuller, and Peerasit Kamnuansilpa (1983). "Circulation and Interpersonal Networks Linking Rural and Urban Areas : The Case of Roi-et Northeast Thailand" Paper of the East-West Population Institute No. 84 East - West Center. March.

Limanonda, Bhassorn (1979). Mate Selection and Post Nuptial Residence In Thailand Institute of Population studies, Chulalongkorn University. June.

Limanonda, Bhassorn (1983). Marriage Patterns in Thailand : Rural - Urban Differen tials Institute of Population Studies, Chalalongkorn University. January.

Mason, Andrew and Mathana Phananiramai, and Nipon Poapongsakorn (1987). Households and their Characteristics In the Kingdom of Thailand : Projections from 1980 to 2015 Using Homes. East-West Population Institute, Honolulu, Hawaii. November.

Mills, Mary Beth (1990). Between the Bright City Lights and the Family Hearth : The Dilemma of Village Daughters Working in Bangkok, a paper for submission to the volume "Being in Bangkok". Herbert P. Phillips, editor.

Myers, Charles N. and Chalongphob Sussangkarn (1989). Economic Transformation And Flexibility of the Education System. prepared for the Workshop on Human Resource Problems and Policies, Hua Hin, February 24-25, 1989. January. anpiemras, Kosit, and Somchai Krusuansombat (1985). "Seasonal Migration and Employment in Thailand" Food Policy Analysis In Thailand Theodore Panayotou, editor. Agricultural Development Council.

Pejaranonda, Chintana, S. Goldstein and A. Goldstein (1984). Migration, Subject Report No. 2, 1980 Population and Housing Census, Bangkok : National Statistical Office.

Phananiramai, Mathana (1979). "A Micro-Economic Analysis of the Determinants of Fertility in Thailand" Ph.D. Dissertation, University of Hawaii, Honolulu.

Phongpaichit, P. and C.J. Baker (1984). Bertrand's choice and Seasonal Unemployment Reconsidered. Mimeo, Faculty of Economics, Chulalongkorn University.

Podhisita, Chai (1984). "Marriage in Rural Northeast Thailand : A Household Perspective" Perspective on the Thai Marriage. Apichat Chamratrithirong, editor. Institute for Population and Social Research, Mahidol University.

Potter, Jack M. (1976). Thai Peasant Social Structure. University of Chicago Press, Chicago.

Potter, Sulamith Hiens (1977). Family Life in a Northern Thai Village. University of California Press, California.

Rabibhadana, Akin (1984). "Kinship, Marriage, and the Thai Social System" Perspective on the Thai Marriage. Apichat Chamratrithirong, editor. Institute for Population and Social Research, Mahidol University.

Sangthanapurk, Hongpha (1988). "The Consequences of Overseas Migration on Rural Labour Market : Udonthani". MA. thesis, Faculty of Economics, Thammasat University. May.

Siamwalla, Ammar (1991). Land-Abundant Agricultural Growth and Some of Its Consequences : The Case of Thailand. Thailand Development Research Institute.

Silcock, T.H., editor, (1967). Thailand : Social and Economic Studies in Development. Australian National University Press.

Siripirom, Chavalit (1982). Fertility studies and Influence of Wife's Employment on Family Decision-Making Patterns: A Family Planning Perspective. Southeast Asia Population Research Awards Program, Institute of Southeast Asian Studies. May.

Smith, Harold E. (1987). "The Thai Rural Family" The Family in Asia Man Singh Das and Panos D. Bardis, editor. Vikas Publishing House PVT. Ltd.

Stifel, Laurence D. (1976). "Patterns of Land Ownership in Central Thailand During the Twentieth Century" Journal of the Siam Society, Vol. 64, Part 1.

Sussangkarn, Chalongphob (1987). The Thai Labour Market : a study of Seasonality and Segmentation. Paper from International Conference on Thai Studies at the Australian National University, Canberra on 3-6 July, 1987.

Sussangkarn, Chalongphob (1988). Elementary Education In the Thai Economy and Role For Non-formal Education. Paper prepared for Ministry of Education Seminar on "Alternative Education for Primary School Leavers", Rose Garden, July 18-19.

Thailand Development Research Institute Foundation (1986). Human Resources Management. Paper from 1986 TDRI Year-End conference on Resources Management. December 13-14 1986, Pattaya.

Thailand Development Research Institute (1988). Human Resources Problems and Policy Priorities For Thailand. Report prepared for the Asian Development Bank as part of a project on "Policy Study of Human Resources in Relation to Development" November.

Thailand Development Research Institute (1989). Population andEconomic Development in Thailand : Some Critical Household Behavioral Relations Thailand Development Research Institute Foundation. January.

Thavornjit, Rachaniwan (1973). Patterns and Consequences of Regional Migration in Thailand. MA. Thesis, Faculty of Economics, Thammasat University. May.
Tongudai, Pawadee (1982). "Women Migration and Employment : A study of Migrant Workers in Bangkok". Unpublished Ph.D. Thesis, New York University.

ตลาดแรงงานในโรงงาน

โดย

รศ.ดร.ภาวดี ทองอุไทย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ 2534

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

ด้วยอภินันทนาการจาก

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ มหาธนกิจ จำกัด

FIRST BANGKOK CITY FINANCE CO., LTD.

สมาชิกตลาดหลักทรัพย์หมายเลข **40**

22-24 ถนนยุคล 2 สวนมะลิ กรุงเทพมหานคร
โทร. 223-5856-9, 225-8290-9 (สายตรงห้องค้าหลักทรัพย์) FAX: 225-6453

สารบัญ

ตอนที่		หน้า
1.	บทนำ	1
2.	จากท้องนามากรุงเทพฯ	2
3.	โลกใหม่ในโรงงาน	6
4.	ฝันร้ายของฉันทนา	11
5.	ณ เบื้องล่างของทางไปสู่นิค	16
6.	บทลงท้าย	20

ฤาจะทิ้งผืนนา..มาโรงงาน

รศ.ดร.ภาวดี ทองอุไทย

1. บทนำ

เนื้อหาของบทความนี้มุ่งบรรยายและวิเคราะห์พฤติกรรมของแรงงานกลุ่มหนึ่งในโรงงานอุตสาหกรรม ได้แก่ กลุ่มที่เดินทางจากหมู่บ้านในชนบทภาคต่าง ๆ ของ ประเทศไทยเข้ามาหางานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมที่กระจัดกระจายอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและบริเวณใกล้เคียง

แรงงานกลุ่มนี้ยังคงมีความรักและผูกพันกับถิ่นเดิม ยังมีความยึดมั่นว่าตัวเขาคือสายเลือดของชาวนา เพราะในชนบทเขายังมีพ่อแม่ญาติพี่น้อง มีเพื่อน มีบ้าน มีผืนดินที่ได้อาศัยทำกินกันมาแต่สมัยปู่ย่าตายาย แม้ว่าปัจจุบันนี้ความอุดมสมบูรณ์ของผืนนาจะลดลง ราคาสินค้าเกษตรจะผันผวน แต่ความเคยชินกับวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับไร่นาและดินฟ้าอากาศยังไม่ถูกสลัดทิ้งไปได้ง่าย ๆ

อย่างไรก็ดี ความกดดันด้านค่าครองชีพ ความยั่วยวนใจของสินค้าอุปโภคบริโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกรูปแบบแปลกใหม่ที่แพร่กระจายไปจากเมืองหลวงพร้อมกับความเจริญทางวัตถุได้สร้างความต้องการและความจำเป็นที่จะต้องมีเงินสดมาใช้จ่ายให้กับชาวชนบทมากขึ้นทุกวัน

ทางออกของพวกเขาจากแรงกดดันและสิ่งจูงใจดังกล่าวยังพอมีอยู่บ้าง หนทางที่สะดวกรวดเร็วและแน่นอนที่สุดก็คือ การเข้ามาเป็นคนงานตามโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองหลวง งานที่ว่านั้นมีมากมายหลายหลาก ค่าจ้างที่ได้รับถึงแม้จะไม่สูง แต่ก็จัดว่าพอเพียงที่จะสนองความต้องการช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่บีบรัดอยู่เฉพาะหน้าให้กับชาวชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพพอสมควร เมื่อได้สิ่งที่ต้องการแล้วแรงงานเหล่านี้ก็จะกลับไปชนบทตามเดิม

บทความนี้จะกล่าวถึงขบวนการตัดสินใจของชาวชนบทที่จะละทิ้งผืนนาและครอบครัวเข้ามาหางานทำชั่วคราวในกรุงเทพฯ สภาพการจ้างงานในโรงงานอุตสาหกรรม ทัศนคติของคนงานและนายจ้าง ซึ่งรวมถึงปัญหาเรื่องการฝึกอบรมเพื่อปรับปรุงฝีมือและความชำนาญ

แนวคิดหลักของบทความคือการเชื่อมโยงสถานภาพการเป็นแรงงานย้ายถิ่นกับค่าจ้างที่เขาได้รับ ความผูกพันกับงาน ความสำเร็จและความมั่นคงของงานที่ทำ อีกทั้งจะพยายามเสนอข้อคิดว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยจะพึ่งพาอาศัยแรงงานประเภทนี้ต่อไปอีกสักแค่ไหน การเปลี่ยนแปลงจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้เพราะสาเหตุทางด้านใด และแรงงานจะได้รับผลกระทบอย่างไรจากการเปลี่ยนแปลงนั้น

2. จากท้องนามากรุงเทพฯ

ความผูกพันของคนไทยต่อผืนแผ่นดินที่ตนเป็นเจ้าของนั้นมีอยู่อย่างแนบแน่นมาแต่ไหนแต่ไร ความรักถิ่นฐานอันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างหนึ่งของไทย ทำให้ชาวชนบทไม่ค่อยอยากเคลื่อนย้ายไปหาที่อยู่ใหม่อย่างถาวร อาจมีการเดินทางไปมาค้าขายบ้างเป็นครั้งคราว แต่ในที่สุดก็จะกลับมาถิ่นเดิมอยู่เสมอ ระบบแรงงานไพร่ที่มีอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาคงจะเป็นประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติและวัฒนธรรมของชาวชนบท ทำให้ไม่คุ้นเคยกับการอพยพย้ายถิ่น นอกเสียจากจะเป็นการกระทำชั่วคราวเพื่อไปทำงาน

ตามวิธีการควบคุมไพร่นั้น ราษฎรทุกคนต้องไปขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย ผู้ใดหลีกเลี่ยงต้องถูกลงโทษ ไพร่จะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายบ้านเมืองก็โดยผ่านจากมูลนายของตนเท่านั้น และที่สำคัญ ไพร่ยังถูกกฎหมายกำหนดให้ต้องอยู่ติดที่ของตน จะอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากทางราชการ การจะย้ายสังกัดมูลนายก็เช่นกัน นอกจากนี้ กฎหมายยังมีบทบัญญัติรับรองสิทธิของมูลนายเหนือไพร่อีกหลายข้อ มีการกำหนดบทลงโทษผู้ที่ไปเบียดบังเอาไพร่ของผู้อื่นมา หรือช่วยให้ไพร่หลบหนี

ไพร่ที่เป็นชายยังต้องถูกเกณฑ์แรงงานอีกถึงปีละ 6 เดือน ซึ่งต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์จำนวนเดือนได้รับการลดหย่อนลงมาเรื่อย ๆ และในที่สุดยกเลิกไปทั้งหมดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไพร่ที่ถูกเกณฑ์เข้ามาทำงานต่าง ๆ ในเมืองหลวง เช่น สร้างป้อมปราการ วัด วัง ขุดคูคลอง สร้างถนน ฯลฯ นั้น เมื่อเสร็จราชการแล้วต้องรีบรุดเดินทางกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวของตนในชนบทตามเดิม มิฉะนั้น อาจถูกข้อหาว่าพยายามหลบหนีต้องถูกลงโทษอีก

แต่ถึงแม้ในช่วงหลังจากการยกเลิกระบบแรงงานไพร่ไปแล้ว ชาวชนบทที่มุ่งแสวงอาชีพทำมาหากินก็ไม่ได้มีความคิดว่ากรุงเทพฯ จะเป็นแหล่งที่น่าจะไปตั้งรกราก เมืองหลวงและงานรับจ้างนอกไร่นาเปรียบเสมือนอีกโลกหนึ่ง ห่างไกลจากความเป็นอยู่ที่เคยชินในถิ่นเดิมอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่แท้จริง แม้จะมีวิกฤตกาลทำให้แห้งแล้งถึงกับต้องอดอยากเป็นบางฤดู ชาวชนบทก็ยังพอจะอดทนได้ ไม่สนใจจะเปลี่ยนไปทำงานอย่างอื่น เมื่อความต้องการใช้แรงงานในเมืองมีมากขึ้น บรรดานายงานก็ต้องหันไปอาศัยผู้อพยพจากเมืองจีน ช่วยทำงานโยธาประเภทต่าง ๆ แก้ปัญหาขาดแคลนแรงงานไปได้

โอกาสใหม่ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นหลังจากการทำสนธิสัญญาเปิดประเทศค้าขายกับชาวต่างชาตินับแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา สินค้าเกษตรกรรมของไทยโดยเฉพาะข้าวถูกนำเข้าสู่ตลาดโลก เกิดการ

เปลี่ยนปรับระบบการผลิตของชาวนาไทย จากเพียงการยังชีพเลี้ยงดูกันในครอบครัวและเพื่อการแลกเปลี่ยนเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้า พื้นที่เพาะปลูกจึงแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ภาคกลางซึ่งเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำหล่อเลี้ยงสมบูรณ์กว่าภาคอื่น เป็นบริเวณที่ชาวนาขยายเนื้อที่ปลูกข้าวมากที่สุด จนเหลือกว่าที่แรงงานในภาคกลางจะทำได้เองทั้งหมด

ระหว่างสมัย ร.5 - ร.7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มมีแรงงานจากภาคอีสานย้ายถิ่นมาเพื่อรับจ้างทำนาในภาคกลางตอนปักดำและเก็บเกี่ยวเป็นระยะเวลาสั้น ๆ โดยมีนายหน้าจัดหางานเรียกว่า "นายฮ้อย" เป็นผู้ไปกวาดต้อนชักชวนมาเป็นกลุ่ม ๆ มีตั้งแต่กลุ่มเล็กขนาด 5 - 10 คน ไปจนถึงเป็นขบวนใหญ่ประกอบด้วยผู้คนนับร้อยก็มี นายหน้าจะดูแลจัดการเรื่องเดินทาง แหล่งที่ทำงาน ที่พักอาศัย ฯลฯ ให้ทุกอย่าง ค่าจ้างแรงงานสมัยนั้นก็เหมาจ่ายเป็นทั้งฤดูกาลจนเสร็จงาน ประมาณ 60 - 80 บาท และฝ่ายนายหน้าก็หักค่าบริการไปตามระเบียบ

ในระยะนั้นการโยกย้ายถิ่นฐานเริ่มมีปรากฏขึ้นเป็นประจำ แต่ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นระหว่างเขตชนบทด้วยกันเอง ผืนแผ่นดินไทยอันแผ่ไพศาลเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนที่อยู่แก้ปัญหาเมื่อดินฟ้าอากาศในถิ่นเดิมแปรปรวนสร้างความเสียหายแก่พืชผลไร่นา

ส่วนการโยกย้ายจากชนบทเข้าสู่ตัวเมืองนั้น ในระยะที่โรงงานในประเทศไทยมีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง เป็นพวกโรงสี โรงเลื่อย โรงน้ำตาล โรงปูนซิเมนต์ และอาศัยกุลีชาวจีนแทบทั้งหมดชาวไทยจากหมู่บ้านต่างจังหวัดที่ย้ายเข้ามาในเมืองจึงมีจุดประสงค์เพื่อการศึกษาเป็นสำคัญ มีพระภิกษุสามเณรที่รอนแรมเข้ามาฝึกอบรมพระธรรมคำสอนตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และเด็กหนุ่มที่เข้ามาศึกษาเล่าเรียนก็มาอาศัยอยู่กับภิกษุจากบ้านเดิมของตนอีกทอดหนึ่ง ได้พึ่งพาทั้งที่พักและข้าวก้นบาตรจนเติบใหญ่สำเร็จวิชาเข้ารับราชการทั้งทหารและพลเรือนได้ดีไปก็มากต่อมาก

อาชีพหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นที่นิยมของชายชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอีสานคือ การขี่สามล้อรับจ้าง ส่วนใหญ่เป็นชายอายุราว 30 ปีเศษ มีครอบครัวแล้ว แต่จะย้ายมาเพียงคนเดียว เพราะเป็นการย้ายชั่วคราวแทบทั้งนั้น และจะคงความผูกพันกับถิ่นเดิมอย่างเหนียวแน่น มีการเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ และบ้านเดิมหลายครั้ง เฉลี่ยจำนวนเวลาที่หาเงินอยู่ในกรุงเทพฯ จะเป็นราวคนละ 4 ปี และเฉลี่ยจำนวนเดินทาง 5 - 10 เที่ยว

คนเหล่านี้ยึดมั่นว่าตัวเองเป็นชาวนา กรุงเทพฯ นั้นเป็นเพียงแหล่งหาลำไพ่พิเศษ เขาจึงพยายามใช้ชีวิตอย่างประหยัดที่สุด อยู่กันอย่างแออัดในห้องเล็ก ๆ ซึ่งใช้เพียงอาศัยเป็นที่ซุกหัวนอน พวกที่ยึดเบาะหลังของสามล้อเป็นที่นอนประจำก็มีอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพื่อกระเบียดกระเสียนอดออมเก็บเงินกลับไปบ้านให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

หลังจากที่รัฐบาลไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมโดยเน้นสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนนั้น ได้มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นตั้งแต่ราว ๆ ปี 2500 เป็นต้นมามากมายหลายประเภท โรงงานเหล่านี้ใช้เครื่องจักรแบบง่าย ๆ ขั้นตอนการผลิตไม่ซับซ้อน แรงงานฝีมือต่ำและการศึกษาน้อยก็สามารถทำงานได้อย่างสะดวกภายหลังการฝึกเพียงไม่กี่วัน

ความต้องการแรงงานราคาถูกเกิดขึ้นในระยะนั้นเป็นปริมาณสูง กลุ่มที่นายจ้างมุ่งความสนใจไปมากที่สุดคือ แรงงานจากชนบทโดยเฉพาะจากอีสานอันเป็นภาคที่ยากจนที่สุดของประเทศ โดยพยายามเสาะหาแรงงานในวัยหนุ่มสาว ตั้งแต่ 15 - 16 ปีขึ้นไป

มองจากทางด้านชนบทก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเช่นกัน เศรษฐกิจแบบพอยังชีพพึ่งตนเองได้สลายตัวไปเกือบหมดแล้ว กลายเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดซึ่งมีเงินสดเป็นเส้นเลือดสำคัญของการซื้อขายแลกเปลี่ยน ความรับรู้เกี่ยวกับสินค้าอุปโภคบริโภคประเภทต่าง ๆ ได้สร้างความต้องการใหม่ ๆ ขึ้นมา ซึ่งแน่นอนไม่อาจตอบสนองได้ด้วยเงินสดที่จะหามาได้เพียงจากการทำไร่ไถนาบนพื้นที่ถือครอง ที่มีกันอยู่เพียงครัวเรือนละไม่กี่สิบไร่นั้นได้ ปีใดดินฟ้าอากาศปรวนแปร ทำให้เกิดหนี้สิน หรือครัวใดที่เกิดมีความต้องการพิเศษนอกเหนือจากสิ่งจำเป็นพื้นฐานขึ้น ชาวชนบทเหล่านั้นก็ต้องคิดมองหาหนทางอยู่รอดที่ไกลไปกว่าหมู่บ้านที่ตนอยู่อาศัย และหนทางที่ว่านั้นดูจะมุ่งตรงไปที่กรุงเทพฯ เสียเป็นหลัก

ความต้องการจากโรงงานในกรุงเทพฯ ก็เกิดขึ้นแล้ว แรงผลักดันที่จะให้ชาวชนบทออกมาหางานทำก็มีอยู่ พลังจากสองฝ่ายนี้ได้รับการกระตุ้นให้มาพบกันเร็วขึ้น โดยบทบาทของคนกลางตัวสำคัญคือ นายหน้าจัดหางาน โรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งขึ้นมาใหม่จะรอให้คนงานรู้ข่าวและเดินทางมาสมัครวันละสามสี่คนย่อมไม่ทันความต้องการ และแรงงานประเภทที่นายจ้างเสาะแสวงหานั้นก็ไม่ใช่กลุ่มที่จะขวนขวายคอยอ่านประกาศรับสมัครงานจากหน้าหนังสือพิมพ์

การติดต่อของนายหน้าจัดหางานนี้อธิบายได้ว่า ทำไมการอพยพย้ายถิ่นจึงเกิดขึ้นมากน้อยไม่เท่ากันในท้องที่ซึ่งดูเผิน ๆ แล้วมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมคล้ายคลึงกันทุกอย่าง หรือทำไมหมู่บ้านที่ยากจนจึงอาจมีผู้ย้ายถิ่นออกไปทำงานในเมืองน้อยกว่าหมู่บ้านที่มีฐานะดี นายหน้าจะเลือกไปติดต่อหมู่บ้านที่ตนพอจะมีเส้นสายคนรู้จักอยู่บ้าง โดยมักจะเริ่มจากหมู่บ้านถิ่นเดิมของตนนั่นเอง เพราะนายหน้านั้นส่วนหนึ่งได้แก่คนจากชนบทที่เข้ามาอยู่ในโรงงานก่อน และได้รับการมอบหมายจากนายจ้างให้มาทำหน้าที่ติดต่อชักชวนคนอื่น ๆ

ในระยะแรก ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างนายหน้ากับผู้นำหมู่บ้าน และโดยเฉพาะกับหัวหน้าครอบครัวจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือโน้มน้าวให้พ่อแม่ยอมให้ลูกของตนจากบ้านไปกรุงเทพฯ ยิ่งในกรณีของลูกสาวนั้น ยากนักที่พ่อแม่จะปล่อยให้เดินทางไปต่างถิ่นตามลำพัง แต่ถ้ามีคนรู้จักให้คำสัญญา

เป็นมั่นเหมาะว่าจะหางานให้ทำได้ทันที จัดหาดูแลให้พักอย่างปลอดภัย และอาจแถมท้ายด้วยการย้ำว่า หลังจากได้งานทำแล้ว ลูกสาวจะมีเงินส่งมาให้ได้บ่อย ๆ พ่อแม่ก็เริ่มจะมีจิตใจโอนเอียงเห็นดีเห็นงามไปด้วย

หนุ่มสาวบ้านนาเริ่มรู้จักกรุงเทพฯ มากขึ้นแล้วจากข่าวสารทางวิทยุ หนังสือพิมพ์ จากคำบอกเล่า และจากการไปเที่ยวระยะสั้น ๆ แรงดึงดูดใจจากแสงสีบรรเจิดตาของเมืองหลวงก็มีอยู่ไม่น้อย มาถูกเติมเชื้อด้วยแรงล่อใจของเงินสดเข้าให้อีก ผสมผสานกับความคิดที่ว่าเป็นโอกาสที่ตนจะได้ตอบแทนบุญคุณ แสดงความกตัญญูต่อบุพการีด้วยการหาเงินกลับมาให้ได้ใช้สอยอย่างสบายในยามแก่เฒ่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็ไม่เป็นเรื่องลำบากเลยที่นายหน้าจะสามารถนำหนุ่มสาวจากท้องนาเข้ามาส่งตามโรงงานได้เที่ยวละหลายสิบคน

หลังจากช่วงต้นนั้นแล้ว กลุ่มต่อ ๆ มาที่คิดจะย้ายเข้ากรุงเทพฯ มาโรงงานก็อาจไม่จำเป็นต้องคอยพึ่งนายหน้าอีก หากแต่จะอาศัยคำบอกกล่าวชักชวน แนะนำแหล่งงานตลอดจนที่พักจากลูกบ้านเดียวกันเป็นหลัก ยิ่งเวลาผ่านไป การโยกย้ายแรงงานก็ทวี จำนวนมากขึ้นและบ่อยครั้งขึ้นทุกที แหล่งที่มาของแรงงานดูจะมีมากมายไม่รู้จบ พอเริ่มขาดแคลนก็จะมีนายหน้าไปติดต่อหาแหล่งใหม่ ๆ มาได้อีก

งานที่หาได้ก็เริ่มกระจายประเภทต่าง ๆ กัน งานของผู้ชายเป็นประเภทที่ใช้แรงและความอดทน เช่น งานก่อสร้าง ขับขี่สามล้อ โรงกลึง อู่ซ่อมรถ ฯลฯ ในขณะที่งานของผู้หญิงเริ่มจากการเป็นเด็กรับใช้ตามบ้าน ร้านอาหาร ร้านดัดผมหรือตัดเสื้อ ข้อแม้สำคัญคือต้องเป็นงานที่มีที่พักให้ด้วย

สรุปได้ว่าหลังจากรัฐบาลไทยเริ่มนโยบายส่งเสริมการลงทุนของเอกชนในภาคอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมา วงจรและโอกาสในชีวิตทำงานของคนชนบทก็เปลี่ยนรูปไปอย่างไม่มีวันกลับไปเหมือนเดิมได้อีก การจากท้องนามากรุงเทพฯ ไม่ใช่เป็นเพียงพฤติกรรมของคนกลุ่มเล็ก ๆ บางท้องที่แต่กลายเป็นขั้นตอนหนึ่งของชีวิตชาวชนบทแทบทุกคน

งานในโรงงานกลายเป็นความใฝ่ฝันของหนุ่มสาวบ้านนา ยิ่งสำหรับเด็กสาวนั้น การได้อยู่โรงงานเป็นความฝันอันสวยหรู จากสภาพที่ต้องช่วยครอบครัวทำไร่ทำนา เหน็ดเหนื่อยมาแสนนานแทบจะว่าตั้งแต่เริ่มจำความได้ แต่ไม่เคยมีรายได้เป็นของตนเองเลยแม้แต่บาทเดียว เปลี่ยนมาเป็นชีวิตที่ได้มีเงินสดเป็นกอบเป็นกำส่วนตัว ได้ส่งมาให้พ่อแม่ใช้จ่าย อีกทั้งไม่ต้องออกไปกลางไร่นาตากแดดตากลมให้ผิวพรรณหยาบกร้าน มีอิสระเสรีที่จะได้แต่งกายสวยงามทันสมัย เที่ยวเตร่ดูมหรสพและพบปะชายหนุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่แปลกไปจากหนุ่มบ้านนา

สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงเหล่านี้เปลี่ยนไปทันที หนุ่มคนรักเดิมที่บ้านนอกดูจะต่ำต้อยด้อยค่าลงไป คำว่า "สาวโรงงาน" กลายเป็นคำที่มีหน้ามีตา ดังปรากฏในเพลงลูกทุ่งที่แม้แต่หนุ่ม

สาวลูกกรุงก็ร้องกันจนติดปากหลายต่อหลายเพลง เนื้อหาจะกล่าวถึงสาวเจ้าผู้ไปได้ดีอยู่ในเมือง ละเลยความหลังกับหนุ่มท้องนาที่เต่อดำยากจนไม่มีการศึกษา ทิ้งให้หนุ่มต้องคอยชะเง้อดูรถทัวร์อย่างผิดหวัง เพราะหวังไว้ว่าสาวจะกลับมาเยี่ยมบ้านบ่อย ๆ ตามสัญญา ฯลฯ

ความเข้าใจและความใฝ่ฝันเกี่ยวกับงานโรงงานและชีวิตในกรุงเทพฯ ดังกล่าวข้างต้นนี้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่เขาได้เผชิญหรือไม่ สาวและหนุ่มจากบ้านนาที่มาหาเงินในโรงงานมีสภาพการทำงานและค่าจ้างดีเลวอย่างไร และมีโอกาสก้าวหน้าในสังคมเมืองหลวงมากน้อยแค่ไหน จะเป็นประเด็นที่กล่าวถึงในตอนต่อไป

3. โลกใหม่ในโรงงาน

ตอนที่ 3 ของบทความนี้จะเป็นการวิเคราะห์ว่า ภูมิหลังและขบวนการตัดสินใจของแรงงานที่ย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมในเมืองตามที่บรรยายไว้ในตอนที่ 2 นั้น มีอิทธิพลอย่างไรต่อพฤติกรรมและความสำเร็จหรือความล้มเหลวของคนเหล่านั้นในงานใหม่ของเขา

3.1 ค่าจ้างและสภาพการทำงาน

ค่าจ้าง สภาพการทำงาน และโอกาสก้าวหน้าในงานใด ๆ ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งทางด้านตัวแรงงานเองและด้านนายจ้าง

แรงงานชนบทที่กำลังพิจารณาจะเข้าสู่งานอุตสาหกรรมก็ย่อมจะมองถึงค่าจ้างที่คาดว่าจะได้รับจากงานนั้น เทียบกับการใช้เวลาไปในงานเกษตรกรรม สำหรับคนชนบทที่มองไปรอบตัวเห็นแต่ผืนนาที่แห้งแล้งหลังสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว เพาะปลูกอะไรไม่ได้มาก แต่ถ้าเขาคาดว่าจะเป็นเพียงการแล้งที่เกิดขึ้นชั่วคราว ก็อาจเลือกไปหางานในโรงงานทำเพื่อหาเงินมาใช้ในช่วงที่ว่างจากการเพาะปลูกอยู่นี้ ซึ่งเป็นทางเลือกที่แทบจะเรียกได้ว่าไม่มีความเสี่ยง เพราะในเมืองมีงานให้ทำอยู่แทบตลอดเวลา ความรู้ความสามารถอย่างชาวนาที่พวกเขามีอยู่นั้นก็อาจนำไปปรับใช้ได้ภายในเวลาไม่กี่วัน

แรงงานจากชนบทนี้ไม่เคยเป็นที่รังเกียจเดียดฉันท์หรือเป็นเป้าแห่งความหวั่นระแวงของคนในเมือง เพราะพวกเขาไม่ได้มาแย่งงานไปจากใคร เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ด้อยฝีมือ ด้อยการศึกษากว่าแรงงานในเมือง งานที่ทำจึงเป็นคนละประเภทกันอยู่ดี

และจากการที่แรงงานชนบทย้ายเข้ามาโดยสนองตอบต่อความต้องการจากนายจ้างเองที่ส่งนายหน้าไปชักชวนมา เรื่องที่พวกเขาจะต้องตุหรัจตุเหร่ เที่ยวตระเวนไปเคาะประตูโรงงานของงานทำ

หรือกลายเป็นคนว่างงานอยู่นาน ๆ ประกอบมิจฉาชีพใด ๆ จึงไม่มี เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ก็จะได้เข้าทำงานแทบจะในทันที แม้แต่กลุ่มที่เดินทางเข้ามาเสี่ยงโชคหางานเอาเอง โดยเข้ามาติดต่อสำนักงานจัดหางานก็ไม่ต้องเสียเวลารอคอยเช่นกัน สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะพวกเขาไม่ต้องการจะคอย ต้องการได้เงินเร็ว ๆ มากกว่าที่จะมัวเสียเวลาคอยเลือกงานอยู่ มีงานอะไรเสนอมาเขาก็จะรีบคว้าเอาไว้ก่อน ถ้าทำไปแล้วไม่พอใจค่อยคิดเปลี่ยนแปลงเอาใหม่ทีหลัง

จากการที่พื้นฐานการศึกษาของแรงงานเหล่านี้ยังคงอยู่เพียงระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งไม่เคยมีประสบการณ์งานในโรงงานมาก่อน จึงไม่ใช่ของแปลกที่จะได้พบว่ากลุ่มแรงงานย้ายถิ่นจากชนบทนี้ไปกระจุกตัวอยู่แต่ในงานประเภทที่ใช้ฝีมือระดับต่ำและได้ค่าจ้างต่ำ

ประเด็นหนึ่งที่บทความนี้จะให้ความสนใจเป็นพิเศษก็คือ การเป็นแรงงานย้ายถิ่นชั่วคราวนั้นในตัวของมันเองนั้นมีส่วนอยู่มากทีเดียวที่ทำให้เขาวนเวียนอยู่แต่ในงานระดับฝีมือต่ำ เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าและความมั่นคงของตัวเขาในงานอุตสาหกรรม

นายจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่ทำการผลิตสินค้าโดยไม่ลงทุนด้านเครื่องจักรสูงนัก ไม่เน้นคุณภาพของสินค้าที่ผลิต จะอาศัยการใช้แรงงานราคาถูกเป็นปัจจัยสำคัญ เขามักรู้แหล่งที่จะไปค้นหาแรงงานเหล่านี้มาได้ แต่ความเสี่ยงอย่างหนึ่งที่นายจ้างก็รู้อยู่และต้องยอมรับเพื่อแลกกับการได้แรงงานราคาถูก ทันอกทันใจกับความต้องการก็คือ ความโลเลของคนงาน ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการเข้า-ออกงานเป็นว่าเล่น และการขาดระเบียบวินัยทางอุตสาหกรรม

หลังจากที่นายจ้างคำนึงถึงผลดี-ผลเสียของการรับแรงงานย้ายถิ่นเข้าทำงานแล้ว สิ่งต่อไปที่จะต้องพิจารณาคือ จะจ่ายค่าจ้างสักเท่าไหร่จึงจะเหมาะสม

ถ้าเป็นโรงงานขนาดใหญ่ ทางเลือกก็คงมีน้อยเพราะโรงงานต้องได้รับการจดทะเบียนกับกรมโรงงานอุตสาหกรรมและกรมแรงงาน ต้องอยู่ในความควบคุมตรวจตราของเจ้าหน้าที่แรงงาน จะหลบเลี่ยงไม่ได้ง่าย ๆ จึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายค่าจ้างขั้นต่ำ

ส่วนโรงงานขนาดย่อมลงมา ไม่ค่อยอยู่ในสายตาของเจ้าหน้าที่แรงงานนัก ก็พอจะหลบเลี่ยงจ่ายเงินให้คนงานน้อยกว่าค่าจ้างขั้นต่ำได้ แต่ส่วนใหญ่แรงงานพวกนี้จะให้ที่พักอาศัยและอาหารการกินกับลูกจ้างด้วย ดังนั้นถึงแม้จะถูกตรวจพบว่าจ่ายเงินต่ำกว่าที่กฎหมายกำหนด บางทีเจ้าหน้าที่แรงงานก็ไม่อยากจะเข้มงวด ทั้ง ๆ ที่ถ้าจะดูกันตามตัวบทกฎหมายกันจริง ๆ แล้ว ค่าจ้างขั้นต่ำหมายถึงค่าจ้างที่เป็นตัวเงินเท่านั้น ไม่รวมสิ่งอื่น ๆ ที่นายจ้างให้แก่คนงาน

ในกรณีที่นายจ้างพิจารณาว่าการจ่ายค่าจ้างสูงอาจมีส่วนเป็นแรงจูงใจให้คนงานกระตือรือล้นกับงาน เพิ่มความขยันขันแข็งและมีความผูกพันกับงานมากขึ้น เขาก็เต็มใจจะเพิ่มค่าแรงให้กับคนงาน เพราะไม่ได้ทำให้เดือดร้อนอะไรนัก

แต่ทว่าประสบการณ์ที่ทำให้นายจ้างหลายคนเหนื่อยหน่ายท้อแท้กับคนงานย้ายถิ่นบางกลุ่มก็คือ การให้ค่าจ้างสูงกลับเป็นปัจจัยทำให้เขาลาออกจากงานเร็วขึ้นกว่าที่ตั้งใจไว้แต่เดิมเสียด้วยซ้ำไป ลูกจ้างพวกนี้ได้แก่พวกที่เข้ามาหางานทำในเมือง โดยมีจุดประสงค์ค่อนข้างจะแน่วแน่ในใจอยู่แล้วว่าต้องการจะได้เงินจำนวนหนึ่งเพื่อไปซื้อสินค้าบางอย่างที่จำเป็นหรือที่อยากได้เป็นพิเศษ เช่น จักรยานยนต์ ดังนั้น เมื่อค่าจ้างสูงกว่าที่เขาคาดไว้แต่แรก ระยะเวลาที่เขาจะต้องใช้ในการหาเงินก้อนนั้นก็ลดลง เขาก็สามารถลาออกจากงาน และเดินทางกลับบ้านได้เร็วขึ้น

เมื่อสภาพการณ์เป็นเช่นนั้น นายจ้างซึ่งมุ่งหากำไรให้มากที่สุดจากการประกอบธุรกิจนี้ ก็จะเบนความสนใจไปยังประเด็นที่ว่า ทำอย่างไรจะแสวงหาผลประโยชน์จากคนงานเหล่านี้ให้ได้มากที่สุดภายในระยะเวลาจำกัดที่ยังสามารถยึดคนงานไว้กับโรงงานได้

วิธีการหนึ่งก็คือ แทนที่จะจ่ายเป็นค่าจ้างรายวัน นายจ้างก็จะใช้การกำหนดผลตอบแทนโดยอาศัยจำนวนผลผลิตต่อวันเป็นเกณฑ์ โรงงานซึ่งผลิตสินค้าที่ไม่จำเป็นต้องเข้มงวดกวดขันเรื่องคุณภาพเท่าใดนัก มักจะใช้วิธีการจ่ายต่อชิ้นดังที่ว่านี้ได้สะดวก หรือนายจ้างอาจจะจัดการแบ่งงานในขั้นตอนของกระบวนการผลิตเสียใหม่ โดยซอยให้แต่ละขั้นตอนสั้นลงและง่ายขึ้น

อีกวิธีหนึ่งก็คือ หันมาใช้ระบบให้คนงานควบคุมกันเอง โดยจะจัดตั้งหัวหน้าทีมเป็นผู้รับผิดชอบผลงานของลูกทีม หัวหน้าทีมนี้ได้แก่คนงานที่อยู่กับนายจ้างมานานพอควร และอาจเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ไปหาคนงานที่เป็นลูกทีมมาเองตั้งแต่ต้น ซึ่งก็มาจากหมู่บ้านเดิมของหัวหน้าทีมเสียเองเป็นส่วนใหญ่ ผลตอบแทนของตัวหัวหน้าทีมนั้นส่วนหนึ่งก็จะขึ้นอยู่กับผลงานของลูกทีมนี้ด้วย ถ้ามีหัวหน้าทีมเก่ง ๆ ควบคุมการทำงานอย่างเข้มงวด ลูกทีมอาจได้รับค่าจ้างเป็นรายวันก็ได้ นอกเสียจากหัวหน้าทีมจะใช้การจ่ายเป็นรายชิ้น เพื่อเป็นวิธีที่จะกระตุ้นหรือบังคับกลาย ๆ ให้ลูกทีมขยันขึ้น ไม่อู้งาน

ผลกระทบที่เห็นชัดอย่างหนึ่งของการจ่ายเป็นรายชิ้นก็คือ คนงานจะเกิดความเครียดมาก เพื่อเร่งตัวเองให้ทำงานได้มากที่สุดต่อวัน บางครั้งหัวหน้าทีมหรือนายจ้างจะกำหนดเป้าหมายจำนวนชิ้นต่อวันไว้ให้ โดยมีเงินล่อใจเพิ่มอีก เช่น ถ้าทำเกินเป้าได้เท่านั้นเท่านี้ชิ้น จะมีเงินแถมให้หรืออาจใช้การลงโทษกลาย ๆ เช่น ถ้าผลงานต่ำกว่าเป้าหมายบ่อยครั้ง จะถูกไล่ออกถ้ายังอยู่ในระหว่างทดลองงาน ดังนี้เป็นต้น

ในบางโรงงาน ทั้ง ๆ ที่มีสิทธิพักกลางวันได้ 1 ชั่วโมง แต่คนงานจะใช้เวลากินอาหารอย่างรวดเร็วที่สุดเพียงไม่เกิน 15 นาที เพื่อจะได้รีบกลับไปทำให้ได้ตรงหรือเกินกว่า "เป้า" ที่ว่านั้น การอาศัยยากระตุ้นหรือยาขยันเป็นเรื่องที่พบบ่อย ๆ โดยนายจ้างเป็นผู้สนับสนุนให้ใช้เสียด้วยซ้ำ

การใช้ยากระตุ้นซึ่งมีผลทำให้เกิดอาการประสาทหลอนนอนไม่หลับได้นี้ จะพบในคนงานที่ทำ

งานล่วงเวลามาก ๆ ชั่วโมงด้วย ซึ่งอาจเป็นเพราะถูกขอร้องแกมบังคับจากนายจ้างในช่วงที่มีคำสั่งซื้อมาเป็นจำนวนมากและเร่งด่วน หรือคนงานอาจจำใจต้องทำเนื่องจากรายได้ประจำจากการทำงานกะละ 8 ชั่วโมงนั้นไม่พอใช้ ต้องส่งเงินกลับบ้านมากในช่วงนั้นเพราะเกิดความจำเป็นพิเศษ ฯลฯ

3.2 โอกาสก้าวหน้าและปรับปรุงฝีมือ

ลักษณะพิเศษของแรงงานย้ายถิ่นจากชนบทนี้ก็คือ พวกเขามีความยึดมั่นเกี่ยวโยงกับงานอุตสาหกรรมเพียงผิวเผินเท่านั้นเอง ในความคิดของเขานั้น ความผูกพันต่องานที่ทำในโรงงานและต่อตลาดแรงงานในเมืองเป็นเรื่องชั่วคราว เขามองว่าตัวเองนั้นแท้ที่จริงเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมประเภทอื่น ไม่ใช่งานอุตสาหกรรม

กิจกรรมนั้นก็คืองานต่าง ๆ ที่เกี่ยวโยงกับผืนนาที่เขาคุ้นเคยมาแต่อ้อนแต่ออกนั่นเอง ถ้าจะให้เขาประเมินคุณค่าของตัวเองและสถานภาพในสังคมของเขาว่าสูงต่ำหรือดีเลวอย่างไรแล้วละก็เขาจะโยงไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับถิ่นเดิม หาใช่ความสัมพันธ์ใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นเนื่องในงานอุตสาหกรรมนี้ไม่

เหตุผลก็คือ งานโรงงานเป็นเพียงเรื่องชั่วครั้งชั่วคราวที่ผ่านเข้ามาในช่วงหนึ่งของชีวิตแล้วก็จะผ่านไป ผลประโยชน์สำคัญที่เกิดขึ้นก็เป็นแต่เพียงเงินสดก้อนหนึ่งกับประสบการณ์ในเมือง ท้ายที่สุดจุดมุ่งหมายของชีวิตเขาคือการได้ใช้เวลากับท้องไร่ท้องนา ซึ่งไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องเป็นงานเกษตรเสมอไป แต่อาจจะรวมถึงการไปเปิดร้านขายของชำเล็ก ๆ ร้านซ่อมจักรยาน ร้านตัดผมตัดเสื้อ เป็นต้น

แนวคิดที่ว่านี้ ทำให้เขาสามารถแยกตัวเองออกจากงานที่ทำได้ เพราะมีจิตยึดมั่นอยู่ว่าเขาเป็นคนชนบท ไม่ใช่คนโรงงาน เมื่อใดที่กิจกรรมที่เขาเห็นว่าสำคัญกว่าในชีวิตของเขาเรียกร้อง เขาจะไม่ลังเลเลยที่จะทิ้งโรงงานเพื่อไปทำสิ่งนั้น ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ การกลับไปบ้านเดิมในช่วงเก็บเกี่ยวและปักดำ ในช่วงเวลานั้น คำขอร้องทักท้วงจากนายจ้างจะไม่มีผลเหนี่ยวรั้งให้เขาอยู่เลย เพราะบทบาททางสังคมของเขาในบ้านเดิมมีพลังโน้มน้าวใจมากกว่า

เขาไม่ได้คิดว่ากรุงเทพฯ เป็นบ้านของเขา สังคมของเขาไม่ได้อยู่ที่นี่ เขามุ่งมั่นเพียงจะมาหาเงิน หาประสบการณ์ชีวิตชั่วคราว ประเด็นเรื่องความรับผิดชอบต่องาน ความซื่อสัตย์ต่อนายจ้าง และความก้าวหน้าในงานอุตสาหกรรมนั้นจัดเป็นเรื่องสำคัญลำดับรองลงมา การได้งานในโรงงานนั้นก็ดีอยู่หรอก แต่งานในกรุงเทพฯ เป็นเสมือนเครื่องมือที่จะทำให้เขาหาเงินก้อนได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น เมื่อได้ครบแล้วก็ไม่เสียดายอะไรเลยที่จะทิ้งงานนั้นกลับบ้านเดิม งานโรงงานเป็นแค่สิ่งแก้ขัด หาใช่อนาคตของเขาไม่

ทางด้านนายจ้างนั้นเล่า ก็ได้แต่น้อยใจและแค้นเคืองว่าคนงานไม่มีความรับผิดชอบต่องาน ไม่สำนึกในบุญคุณของนายจ้างบ้างเลย นายจ้างจะบ่นถึงความเสียหายต่อผลผลิตของโรงงานที่มีแต่คนมาทำงานเพียงระยะสั้น ๆ ไม่กี่อาทิตย์ หรือไม่กี่เดือน จะไปจะมาไม่มีการบอกกล่าวล่วงหน้า รับเงินค่าจ้างประจำงวดเสร็จแล้ววันรุ่งขึ้นก็หายตัวไปเสียเฉย ๆ บางทีมาลาเป็นเรื่องเป็นราว ให้สัญญาเป็นมั่นเป็นเหมาะว่าขอกลับไปช่วยที่บ้านทำนา ไปเยี่ยมพ่อแม่ที่กำลังป่วยหนัก ไปงานบวชน้องชาย ไปทอดผ้าป่า ฯลฯ แล้วจะกลับมาอีก แต่ก็ไม่ทำตามสัญญา บางทีกลับมาทำงานกับโรงงานที่อยู่ในซอยเดียวกันนั่นเอง ทั้ง ๆ ที่เขาให้เงินมากกว่าเพียงเดือนละร้อยสองร้อยเท่านั้น น่าช้ำใจนัก

คำบ่นว่าเช่นนี้ แสดงถึงทัศนคติอันไม่ถูกต้องนักของนายจ้างที่คาดว่าคนงานที่เพิ่งย้ายถิ่นเข้ามาจากชนบท เคยมีชีวิตอยู่กับงานเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาดินฟ้าอากาศมาตลอดมีความเป็นอิสระจะปรับตัวเข้ากับงานใหม่ได้ทันที สามารถประพฤติตนอยู่ในกฎเกณฑ์ของสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างง่ายดายและอย่างเต็มใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับทัศนคติของลูกจ้างที่มีต่องานอุตสาหกรรม

ทัศนคติของฝ่ายคนงานและนายจ้างดังที่กล่าวมาข้างต้น มีผลกระทบอย่างไรหรือไม่ต่อการฝึกอบรมพัฒนาฝีมือของคนงาน

คนงานที่เห็นงานโรงงานเป็นเพียงสิ่งแก้ขัด เป็นเครื่องมือในการหาเงินสดมาได้เร็ว ๆ สักก้อนหนึ่งเท่านั้น แต่ไม่ใช่จะยึดมั่นเป็นอนาคตของเขา ย่อมไม่เต็มใจจะเสียแรงเสียเวลาไปกับการฝึกอบรม สำหรับแรงงานฝีมือต่ำ การฝึกอบรมที่เขาจะได้รับมักเป็นแบบทั่วไป หมายความว่า ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมโดยนายจ้างในโรงงานแห่งนั้น สามารถนำไปใช้กับงานทำนองเดียวกันในโรงงานอื่น ๆ ได้ ค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรมประเภทนี้ จึงไม่ค่อยมีนายจ้างใดอยากรับภาระ เพราะเมื่ออบรมไปแล้ว ลูกจ้างมีฝีมือดีขึ้น ก็อาจเล่นตัวเพราะคิดว่าตนเริ่มมีอำนาจต่อรองมากขึ้น เรียกร้องขอขึ้นค่าจ้างหรือลาออกไปอยู่กับโรงงานที่เสนอค่าจ้างให้มากกว่า

นายจ้างที่มีการอบรมให้ลูกจ้างในสถานที่ทำงาน จึงมักจะจ่ายค่าจ้างให้แก่ลูกจ้างในช่วงทำการฝึกหัดงานนี้น้อยกว่าอัตราปกติ บางรายไม่ให้อะไรเลยด้วยซ้ำนอกจากจะมีการทำงานล่วงเวลาซึ่งทำให้ลูกจ้างที่มุ่งจะหาเงินให้เร็วที่สุดไม่ค่อยพอใจ และเลือกที่จะไปอยู่โรงงานอื่น ๆ ที่จะลงมือเข้าทำงานได้เต็มที่และรับค่าจ้างในอัตราปกติได้ภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่วัน

ตามสภาพการณ์ที่โรงงานอุตสาหกรรมหลายประเภทจำต้องอาศัยแรงงานจากชนบท ซึ่งก็มีแต่พวกที่ระดับการศึกษาเพียงชั้นประถมและฝีมือต่ำนั้น นายจ้างบางคนก็อาจลองเสี่ยงให้โอกาสแก่คนเหล่านั้นเข้ามาทดลองงาน โดยรับเข้ามาในระดับล่างสุดก่อน และค่อย ๆ อบรมไปด้วยวิธีฝึกไปทำไป

แต่นายจ้างจะเต็มใจปฏิบัติเช่นนั้นก็ต่อเมื่อเขาคาดคะเนว่า คนงานจะอยู่ทำงานให้เขาเป็นเวลานานพอที่จะให้โอกาสเขาได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ตอบแทนจนคุ้มค่าใช้จ่ายที่เสียไปในการฝึกอบรมในระยะต้น นายจ้างที่พิจารณาผลได้-ผลเสียเช่นนี้จึงย่อมลังเลที่จะจ้างและฝึกหัดงานให้กับแรงงานไร้ฝีมือที่เขามองดูแล้วรู้สึกว่าคงจะทำงานอยู่ได้ไม่นาน นายจ้างที่เคยมีประสบการณ์กับแรงงานชั่วคราวจากชนบทมาแล้ว ย่อมเข้าใจได้ดีว่าพวกเขาหาได้มีความตั้งใจจะยึดงานอุตสาหกรรมเป็นหลักไม่ จึงเป็นการลำบากอยู่สักหน่อยที่จะเชื่อใจและรับไว้ฝึกอบรม

เมื่อเป็นดังนั้น งานประเภทที่นายจ้างจะมอบให้แรงงานจากชนบทได้ทำก็จะเป็นประเภทที่ใช้ฝีมือต่ำสุด ถ้าจะต้องมีการใช้เวลาฝึกอบรมบ้างก็เพียงไม่กี่วัน ในการจ้างงานประเภทนี้ นายจ้างจะไม่ต้องถูกกระทบกระเทือนเดือดร้อนมากนัก ถ้าจะมีการเข้า-ออกงานกันบ่อย ๆ ประสิทธิภาพของการทำงานจะไม่เสียหายจนเกินแก้ไข

4. ฝันร้ายของฉันทนา

หนุ่มสาวจากชนบทต่างก็มีความกระตือรือร้นจะได้มาหางานทำในโรงงานที่กรุงเทพฯ เพราะถูกดึงดูดใจโดยโอกาสที่จะได้เงินกลับไปใช้จ่ายเพื่อครอบครัวและตัวเอง คนไหนยังไม่เคยไปก็ดูจะยังขาดอะไรไปสักอย่างในชีวิต อย่างน้อยสักช่วงหนึ่งก็ต้องหาโอกาสไปมีประสบการณ์กับงานโรงงานดูสักที

หญิงสาวที่ต้องตรากตรำทำนาช่วยครอบครัวมาตั้งแต่เล็ก โดยไม่มีรายได้เป็นของตัวเองแต่ต้องอาศัยเงินกองกลางมาตลอด ยิ่งมีแรงจูงใจเป็นพิเศษที่จะเข้าไปหางานทำในโรงงาน เพราะเป็นโอกาสจะได้มีเงินใช้ส่วนตัวกับเขาบ้าง และยังจะได้พ้นจากการควบคุมของพ่อแม่ ได้ใส่เสื้อผ้าทันสมัยเหมือนที่เห็นในหนังสือ ต่างก็ใฝ่ฝันจะเปลี่ยนสภาพจากสาวบ้านนามาเป็นสาวโรงงานกันทั้งนั้น

บางคนก็โชคดีได้มีความฝันที่กลายเป็นจริง ได้งานที่สภาพแวดล้อมดี เจ็บป่วยก็ได้รับการเอาใจใส่ดูแล มีเพื่อนร่วมงานที่ถูกคอ ค่าจ้างเป็นที่พอใจ และยังได้เก็บออมเงินกลับไปสร้างหรือซ่อมแซมบ้านที่ชนบทได้อีกด้วย ได้มีเงินส่วนตัวไว้จับจ่ายซื้อของในเมืองให้ตัวเอง เมื่อกลับไปหมู่บ้านก็กลายเป็นที่หมายปองของเพศตรงข้ามเพราะได้เคยไปชุบตัวจากกรุงเทพฯ มาแล้ว มีเงิน มีศักดิ์ศรีดีกว่าคนที่ไม่เคยไป

แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่ต้องเผชิญกับฝันร้าย ไปได้งานที่เจ้านายมุ่งหวังค้ากำไรเกินควร กดค่าจ้างให้ต่ำจนแทบไม่พอเลี้ยงตนในแต่ละวัน แต่เมื่อได้มุ่งมากรุงเทพฯ เพื่อหาเงินกลับไปบ้าน จะกลับไปมือเปล่าอย่างไรได้ บางทีพ่อแม่เกิดเจ็บป่วยหรือมีธุระต้องใช้เงินกระทันหัน ก็ต้องฝืนกายทำงานล่วงเวลาจนสุขภาพเสื่อมโทรมเกิดความกดดันทั้งร่างกายและจิตใจ

สิ่งที่เกิดขึ้นกับสาวโรงงานในกรุงเทพฯ บางคนที่จะกล่าวถึงเป็นตัวอย่างในตอนที่ 4 นี้ คงเป็นเครื่องเตือนใจให้เราได้ระลึกว่า สภาพโรงงานและสภาพของแรงงานในยุคที่ไทยกำลังจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในไม่ช้าไม่นานแล้วนี้ แทบไม่แตกต่างจากที่เคยได้ยินได้ฟังกันว่า เกิดขึ้นในบางประเทศเมื่อร้อยกว่าปีก่อนนี้แต่อย่างใดเลย

กรณีที่ 1 "ดาวเรือง"

วันนี้เป็นวันจันทร์ ดาวเรืองทำงานไปได้สักสองชั่วโมงก็เริ่มรู้สึกจุกแน่นที่หน้าอก หายใจถี่ ๆ และติดขัด ถ้าหายใจแรงก็จะมีเสียงออกมาทางจมูกดังหวีด ๆ ช่วงนี้กำลังมีงานเร่ง ดาวเรืองเกรงใจนายจ้างก็เลยไม่กล้าขอลาป่วย ฝืนใจทำงานไปจนหมดเวลา แต่ก็มีอาการหอบและเหนื่อยอยู่เป็นระยะตลอดทั้งวัน

ในโรงงานทอผ้าที่ดาวเรืองเป็นพนักงานอยู่ในแผนกปั่นด้ายนี้ มีเพื่อนร่วมงานหลายคนที่มีอาการคล้ายคลึงกับดาวเรือง พวกเขาเรียกกันว่าเป็น "โรคฝุ่นฝ้าย"

หมอผู้หญิงข้างนอกที่ดาวเรืองเคยไปหาตอนเริ่มมีอาการอย่างนี้ใหม่ ๆ อธิบายให้ฟังว่า โรคนี้เป็นโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ เกิดมากกับคนงานในโรงงานทอผ้าที่ต้องอยู่ท่ามกลางฝุ่นที่กระจายออกมาจากใยฝ้ายหรือเส้นใยธรรมชาติอื่น ๆ เป็นประจำ เช่น พวกที่ทำหน้าที่ผสมฝ้าย สางใจและปั่นด้าย ฝุ่นจากฝ้ายจะถูกสูดเข้าไปในระบบทางเดินหายใจ เกิดผลเสีย ต่อปอดและทางเดินหายใจ

อาการจะกำเริบขึ้นโดยเฉพาะในวันแรกที่มาเริ่มทำงานหลังวันหยุดพักประจำอาทิตย์ คนงานที่ทำอยู่ในโรงงานทอผ้าติดต่อกันนานหลาย ๆ ปี จะกลายเป็นโรคปอดอักเสบได้ง่าย หรือถ้าสูบบุหรี่ด้วยก็จะมีอาการของโรค หลอดลมอักเสบเรื้อรังแทรกเข้าไปอีก

ดาวเรืองคิดถึงบ้านที่ศรีสะเกษเหลือเกิน คิดถึงท้องนาที่กว้างใหญ่ ถึงแม้เดือนนี้เป็นหน้าแล้งอากาศจะร้อนจัด ปลูกอะไรก็ไม่ค่อยได้ แต่ตอนช่วงหน้าฝนที่บางทีดาวเรืองอาจต้องกลับไปช่วยเขาปักดำและช่วงหน้าหนาว ที่เริ่มเก็บเกี่ยวกันนั้น อากาศรอบตัวดูช่างสะอาดสดชื่น ดาวเรืองจะสูดหายใจเข้าให้เต็มปอด เพราะจะไม่มีเศษผงเศษละอองจากฝ้ายอย่างใน โรงงานทอผ้าแห่งนี้เลย

โรคฝุ่นฝ้ายที่กล่าวถึงนี้อาจป้องกันได้ถ้ามีอุปกรณ์ที่ถูกต้อง เช่น มีเครื่องดูดอากาศ บางโรงงานจะจัดหาผ้าปิดจมูกไว้ให้ แต่คนงานก็มักจะรำคาญ ปิดไว้เพียงครึ่ง ๆ เพื่อจะได้พูดคุยกันบ้าง หรือไม่ยอมใช้เลย บอกว่าอึดอัดหายใจไม่ออก แผนกตัดผ้าของโรงงานเสื้อผ้าสำเร็จรูปก็อาจมีปัญหานี้เช่นกัน

แต่มีโรงงานส่วนน้อยที่นายจ้างจะจัดหาผ้าปิดจมูกเตรียมไว้ จึงมีคนงานโรงงานเสื้อผ้าที่เป็นโรคหอบหรือเป็นลมบ่อย ๆ ถ้าเป็นอยู่นาน ๆ ก็กลายเป็นโรคโพรงจมูกอักเสบได้

อีกโรคหนึ่งที่คนงานทอผ้ามีโอกาสเป็นได้มากคือโรคเกี่ยวกับหู โรงงานที่ใช้เครื่องจักรเก่าจะมีเสียงดังอึกทึกก้องไปหมด โดยเฉพาะที่แผนกกรอด้ายและทอผ้า โรงงานอาจจัดที่อุดหูเป็นโฟมแท่งเล็ก ๆ ให้ แต่บางคนก็ไม่ชอบใส่อีกเหมือนกันโรคประสาทหูเสื่อมจึงเป็นโรคที่พบได้บ่อย คนงานบางคนที่ทำอยู่เป็นสิบปีจะหูหนวกไปเลยก็มี หรือเป็นเนื้องอกในหูไปก็หลายคน

กรณีที่ 2 "ชบา"

ชบากำลังตั้งครรภ์อ่อน ๆ ทำงานอยู่แผนกพ่นสีในโรงงานผลิตของเด็กเล่นแห่งหนึ่ง ทุกวันชบาต้องใช้ทินเนอร์ผสมสีที่ใช้ทาชิ้นส่วนของเล่นวันละมาก ๆ ก่อนจะกลับบ้านตอนเย็นก็ต้องใช้ทินเนอร์ล้างสีที่ติดอยู่กับเครื่องมือเครื่องใช้ให้สะอาดหมดจดทุกชิ้น

สองสามอาทิตย์ที่ผ่านมานี้ ชบารู้สึกคลื่นไส้ หายใจขัด ๆ และบางทีก็อาเจียรจนทำงานไม่ไหว ต้องลาป่วยทีละวันสองวัน นายจ้างชักรำคาญและไม่พอใจเลยสั่งให้พักงานเสียเลย ค่าจ้างก็ไม่ให้ พอเพื่อนที่ทำงานพาชบาไปหาหมอที่คลีนิคใกล้ ๆ โรงงาน ชบาเลยได้รู้ว่า อาการคลื่นไส้เวียนหัวนั้นไม่ใช่มาจากการแพ้ท้องของชบาแต่อย่างเดียวหรอก แต่มาจากพิษของสี และทินเนอร์ที่ชบาจำเป็นต้องคลุกคลีอยู่กับมันตั้งแต่เช้าจดเย็นอาทิตย์ละหกวันนั่นเองแหละ

ที่ร้ายแรงยิ่งกว่านั้นก็คือ ลูกเล็ก ๆ ในท้องของชบาอาจไม่มีโอกาสออกมาดูโลกเสียแล้ว หมอแนะนำให้ชบาทำแท้ง เพราะกลัวว่าสารพิษจากสี และทินเนอร์ที่ชาบซึมเข้าไปทางผิวหนังและกับลมหายใจของชบานั้น นอกจากจะทำลายเนื้อเยื่อในจมูกของชบาเองไปส่วนหนึ่งแล้ว ยังได้แทรกตัวผ่านเข้าไปสู่ลูกในท้องของชบาด้วย ถ้าอยู่ได้จนครบกำหนด ลูกก็อาจจะตายตอนคลอด หรือถ้ารอดมาได้ลูกของชบาก็อาจจะกลายเป็นเด็กพิการหรือปัญญาอ่อน

สารพิษที่เกิดจากการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมีหลายชนิดแล้วแต่ประเภทของงานที่ทำ อุตสาหกรรมเหล็กและโลหะซึ่งมีหลอมเหล็กและทำเหล็กเส้นจะมีสารตะกั่วจำนวนมาก คนงานที่ได้รับสารตะกั่วเข้าไปสะสมในร่างกายจำนวนมากติดต่อกันนาน ๆ อาจเป็นอัมพาต หรือถึงตายได้

คนงานในโรงงานอีเล็คโทรนิคส์บางแผนกที่ต้องทำหน้าที่เชื่อมชิ้นส่วนอุปกรณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอก็จะได้รับพิษจากสารตะกั่วซึ่งล่องลอยปนอยู่ในอากาศรอบตัวทั่วไป บางคนอุตส่าห์หนีจากฝุ่นฝ้ายในโรงงานทอผ้ามาที่โรงงานอีเทคโทรนิคส์ ก็ต้องมาผจญกับฝุ่นสารตะกั่วนี้เข้าอีก แต่คนงานมักจะไม่ค่อยรู้ตัว เพราะอย่างหลังนี้ไม่ได้ลอยฟุ้งให้เห็นชัดเหมือนฝุ่นฝ้ายที่บางแห่งจะปรากฏเป็นสีขาวหม่นไปทั้งโรงงานราวกับหิมะตก

กรณีที่ 3 "ราตรี"

ลูกสาวของราตรีอายุ 2 ขวบครึ่ง กำลังน่ารักน่าเล่นเป็นที่สุด แต่ราตรีจะมีโอกาสได้เห็นหน้าลูกเพียง 3 - 4 เดือนต่อครั้งเท่านั้น เพราะลูกอยู่กับตายายไกลถึงร้อยเอ็ด ไม่ใช่ว่าราตรีจะไม่รักลูก แต่จะให้เลี้ยงเขาอยู่ในกรุงเทพฯ ได้อย่างไร งานที่โรงงานอย่างน้อยก็วันละ 8 ชั่วโมงเข้าไปแล้ว และยังต้องทำล่วงเวลาอีก ก็ถ้าไม่ทำจะให้ราตรีเอาเงินที่ไหนส่งไปให้พ่อแม่เป็นค่าขนมสำหรับหลานได้เล่า

บ่อยครั้งที่มีงานเร่งด่วน คนงานก็ต้องทำถึงสองกะรวมเป็นวันละ 16 ชั่วโมง เวลาทำกะดึกที่เปลี่ยนกะตอนสองยาม ราตรีกลัวมากตอนเดินเข้า-ออกในซอยที่เช่าบ้านอยู่ เคยมีคนถูกจี้ มีผู้หญิงถูกข่มขืนไปหลายคนแล้ว เมื่อก่อนนี้ราตรีเคยอยู่หอพักของโรงงานก็ยังไม่ค่อยลำบากเท่าไหร่ แต่พอแต่งงานแล้วก็ต้องออกมาหาห้องอยู่เอง ที่ใกล้ ๆ โรงงานก็ค่าเช่าแพงมากจนสู้ไม่ไหว แต่นี่ราตรีได้ข่าวว่าเจ้าของโรงงานเขากำลังจะทุบหอพักทิ้งไม่เหลือเลยสักหลังเดียว เพราะต้องการที่ไปสร้างโรงเก็บของ เพื่อน ๆ กำลังเดือดร้อนวิ่งหาที่พักกันให้วุ่นไปหมด

แถว ๆ บ้านที่ราตรีเช่าห้องอยู่มีคนรับเลี้ยงเด็กเหมือนกัน แต่เมื่อตอนน้ำท่วมใหญ่ในซอย มีเด็กคนหนึ่งตกน้ำตาย พ่อแม่ก็ไม่รู้จะไปเรียกร้อง ความรับผิดชอบค่าเสียหายได้จากใคร ราตรีเลยเลือกส่งไปไว้ที่ร้อยเอ็ดดีกว่า ลูกจะได้มีที่วิ่งเล่นด้วย แต่เดือนก่อนนี้ราตรีไปเยี่ยมลูกแล้วต้องกลับมาร้องไห้เสียใหญ่เลย เพราะลูกเห็นราตรีเป็นคนแปลกหน้าไปเสียแล้วไม่ยอมให้อุ้ม ไม่ยอมเรียกราตรีว่าแม่เสียด้วยซ้ำไป

ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่หรือเรื่องแปลกประหลาดแต่อย่างใด เจ้าของโรงงาน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และนักสังคมสงเคราะห์ก็รู้กันดีอยู่ แต่การปรับปรุงแก้ไขดูจะไม่มีการรุดหน้าไปได้เท่าใดเลย ยิ่งในโรงงานที่มีแต่คนงานจากชนบท ซึ่งมีความรู้น้อย ไม่มีการรวมตัว ไม่กล้าและไม่รู้จะไปร้องเรียนเอากับใคร ปัญหาดังกล่าวก็ยังคงเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก และอาจรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่อคนงานเกิดเจ็บป่วยขึ้น ถ้าทนได้เขาก็จะทนไปจนถึงวันเงินเดือนออก แล้วก็อาจลากลับไปอยู่บ้านนอกให้สบายใจหายป่วยสักพัก พออาการดีขึ้นแล้วและมีความจำเป็นอยากได้เงินขึ้นมา เขาก็จะเข้ามากรุงเทพฯ อีก อาจจะเปลี่ยนไปทำงานอย่างอื่นหรือไม่ก็กลับไปที่โรงงานเดิม

เขาคิดว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งก่อนเปรียบเสมือนเป็นเพียงฝันร้ายชั่วคืน ก็พยายามลืมมันเสีย กลับมาเริ่มต้นกันใหม่อีกที คราวนี้บางทีจะดีกว่าเก่า

แต่สำหรับบางคนนั้น เขาไม่มีโอกาสจะได้เริ่มต้นใหม่อีกแล้ว ชีวิตในเมืองหลวงของเขาจบลงด้วยการเป็นข่าวพาดหัวในหนังสือพิมพ์หน้าหนึ่ง เช่นที่ปรากฏเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2533 ดังนี้

"โศกนาฏกรรมย่างสดที่โรงงานถักเสื้อไหมพรม คนงานหญิง 11 คน ติดอยู่ในเหล็กดัด"

สถานที่เกิดเหตุอยู่ในตึกแถว 4 ชั้น เป็นโรงงานรับเหมาช่วง รับผ้ามาจากโรงงานเสื้อผ้าสำเร็จรูปหลายแห่งมาเย็บเป็นตัวเสื้อ มีคนงานประมาณ 50 คน จักรเย็บผ้า 30 คัน ตั้งมาสามปีแล้วโดยไม่เคยมีใบอนุญาต เจ้าของโรงงานและครอบครัวก็อาศัยอยู่ในตึกแถวเดียวกันนี้ แต่รอดตายเพราะชั้นสองที่พวกเขาอยู่นั้นไม่มีเหล็กดัดติดที่หน้าต่าง จึงปีนหนีไฟออกมาได้ทัน เหล็กดัดติดไว้แต่ที่ชั้นสามและชั้นสี่ที่จัดไว้ให้คนงานพัก เพราะจุดประสงค์ไม่ใช่เพื่อป้องกันคนข้างนอกลอบปีนเข้ามา แต่เพื่อกั้นคนงานข้างในแอบขโมยของหนีไป

ต้นเพลิงมาจากก้นบุหรี่ที่ลูกชายนายจ้างดับไม่สนิทลุกลามไปติดผ้าที่กองสุมไว้มากมาย โดยเฉพาะส่วนใหญ่เป็นผ้าใยสังเคราะห์ที่ติดไฟเร็วมาก เด็กสาว 11 คนที่ถูกไฟคลอกตายเป็นคนต่างจังหวัด ทั้งนั้น จึงต้องอาศัยอยู่กินกับนายจ้าง ทำงานวันละ 14 ชั่วโมง แลกกับค่าจ้างเฉลี่ย 2,000 - 3,000 บาทต่อเดือน

โรงงานและสภาพการจ้างงานเช่นนี้ไม่ใช่เป็นกรณีพิเศษที่นักข่าวจับมาพาดหัวให้คนฮือฮากันเล่นเพื่อให้หนังสือพิมพ์ขายดี แต่เป็นปรากฏการณ์ที่กำลังแพร่ขยายไปทุกตรอกซอกซอยในกรุงเทพมหานคร ความเจริญเติบโตของกิจการเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่เป็นไปอย่างรวดเร็วเกินความคาดหมาย ทำให้เจ้าของโรงงานต้องเร่งผลิตทั้งวันทั้งคืน เมื่อทำไม่ทันก็พยายามหาผู้รับเหมาช่วงต่อไป ซึ่งนอกจากจะได้ราคาถูกแล้วยังสะดวกกว่าที่จะขยายโรงงานและรับคนงานประจำเพิ่มขึ้น เพราะไม่แน่ว่าความต้องการซื้อในตลาดจะผันแปรไปในรูปใด อาจลดลงอย่างฮวบฮาบเมื่อใดก็ไม่อาจคาดคะเนได้ ฉะนั้น แทนที่จะรับความเสี่ยงไว้เสียเอง ก็กระจายความเสี่ยงนั้นไปให้ผู้รับเหมาช่วงรายย่อย ๆ จะดีกว่า

ในตอนที่ 5 เราจะพิจารณาถึงสภาพการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย ซึ่งได้อาศัยแรงงานดังเช่นดาวเรือง ชบา ราตรี และเด็กสาว 11 คนนั้น เป็นฐานรองรับมาเป็นเวลาเนิ่นนานเต็มทีแล้ว

5. ณ เบื้องล่างของทางไปสู่นิก

ในระยะที่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงใหม่ ๆ นั้น ประเทศไทยถูกจัดอยู่ในอันดับปลายของขั้นตอนการพัฒนา เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับสินค้าหลักทางเกษตรกรรม เช่น ข้าว ไม้สัก ยางพารา ซึ่งส่งออกไปขายให้แก่คู่ค้ารายใหญ่จำนวนเพียงไม่กี่ประเทศ แต่แล้วเมื่อเร็ว ๆ นี้ ประชาคมเศรษฐกิจของโลกต่างพากันตื่นใจกับการก้าวกระโดดของไทย ที่ประสพความสำเร็จในการขยายตัวได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง อัตราการเจริญเติบโตของผลผลิตประชาชาตินั้นสามารถก้าวรุดล้ำหน้าคู่แข่งทั้งหมดในเอเชียและประเทศกำลังพัฒนาอื่นทั้งหมด ไม่มีใครปฏิเสธได้เลยว่า สถานภาพความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NIC) นั้นอยู่เพียงแค่เอื้อมนี้แล้ว

ภายในช่วงเวลาสามทศวรรษของการใช้นโยบายส่งเสริมสนับสนุนภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเร่งกระตุ้นหัตถอุตสาหกรรมประเภทที่ใช้แรงงานมากเพื่อผลิตสินค้าออกเป็นต้นมา ในตลาดสำคัญคือสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และประชาคมยุโรปนั้น ไทยก็แย่งชิงส่วนแบ่งมาจากประเทศผู้ส่งออกชั้นแนวหน้าในเอเชีย คือเกาหลีใต้ ฮ่องกง ไต้หวัน และสิงคโปร์มาได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในที่สุด แม้แต่ประเทศคู่แข่งเองก็ตัดสินใจหันมาใช้กลยุทธย้ายทุนและโรงงานเข้ามาให้ไทยเป็นแหล่งผลิตแห่งใหม่ของเขาเสียเลย เพื่อเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ ที่ประเทศของเขาต้องเผชิญ เช่น การขึ้นค่าแรง การปรับเพิ่มของอัตราแลกเปลี่ยน การถูกตัดโควต้าและสิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากรโดยประเทศคู่ค้าตะวันตก เป็นต้น

เวลาสิบปีที่ผ่านมานี้เรียกได้ว่าเป็นการเข้าสู่ยุคทองของสินค้าหัตถอุตสาหกรรมไทย นอกจากจะสร้างงานให้กับแรงงานฝีมือระดับกลางและต่ำเป็นจำนวนนับล้านคนแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญยิ่งในการหาเงินตราต่างประเทศให้แก่รัฐบาล สินค้าส่งออกอันดับต้น ๆ ได้แก่ สิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป อัญมณีและเครื่องประดับ อุปกรณ์ไฟฟ้าและวงจรอีเล็คโทรนิคส์ อาหารกระป๋อง รองเท้าและเครื่องหนัง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสินค้าที่มีแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานหญิง เป็นหลักในขบวนการผลิตทั้งสิ้น

รัฐบาลไทย นักอุตสาหกรรม และสื่อมวลชนทั้งไทยและเทศต่างพากันปลาบปลื้มชื่นชมกับความสำเร็จดังกล่าว ในการวิเคราะห์ถึงเบื้องหลังของความสำเร็จอันเหลือเชื่อนี้ สิ่งหนึ่งที่ถูกนำมากล่าวถึงอยู่ไม่ได้ขาดก็คือ "ความได้เปรียบด้านแรงงานของประเทศไทย"

น้อยครั้งเหลือเกินที่จะมีการมองให้ลึกลงไปอีกสักนิดว่า "ความได้เปรียบ" ที่ว่านั้นเป็นของใครกันบ้าง

เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมได้เปรียบตรงที่สามารถกดต้นทุนค่าใช้จ่ายด้านค่าจ้างให้อยู่ในระดับ

ต่ำได้ติดต่อกันเป็นเวลานาน เพราะมีแรงงานราคาถูกจากชนบทจำนวนมากคอยสับเปลี่ยนเวียนวนกันมาทำงานให้อยู่แทบไม่ขาดสาย

พ่อค้าส่งออกได้เปรียบคู่แข่งจากประเทศที่มีค่าจ้างแรงงานสูง ผู้ซื้อมากรายในต่างแดนต่างหันมาสั่งสินค้าไทย ทำกำไรให้ผู้ส่งออกกลายเป็นเศรษฐีขึ้นอย่างทันตาเห็น

รัฐบาลไทยก็ได้เปรียบตรงที่เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองสามารถเก็บภาษีได้จนเกินเป้าหมายที่ตั้งไว้ เงินตราต่างประเทศทั้งจากการส่งสินค้าออกและการลงทุนของต่างชาติก็ไหลมาเทมาจนเงินสำรองพอกพูนขึ้นทุกวัน

แต่ตัวแรงงานเองเล่า มีสิทธิมีส่วนได้เปรียบอะไรกับเขาสักแค่ไหนอย่างไร ยังน่าสงสัยอยู่

ผู้ที่รับหน้าที่ไปโฆษณาชักชวนชาวต่างชาติให้มาลงทุนในประเทศไทยนั้น พบว่าในระยะหลัง ๆ นี้ คำอ้างอิงถึงนโยบายส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาล การลดหย่อนภาษีและสิ่งจูงใจอื่น ๆ มีน้ำหนักในการโน้มน้าวจิตใจนักลงทุนน้อยลงกว่าเมื่อก่อนมาก ทั้งนี้ เพราะประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ โดยเฉพาะเพื่อนบ้านอาเซียนของเราเองนั้นก็ให้สิ่งจูงใจในการลงทุนเหมือนกับประเทศไทยแทบจะทุกประการ ในขณะที่สิ่งที่นักลงทุนให้ความสำคัญอย่างยิ่งคือ บริการสาธารณูปโภคและโทรคมนาคมนั้น ประเทศไทยพัฒนาไปอย่างอืดอาดล้าหลังไม่ทันกับการเจริญเติบโตด้านอื่น ๆ เลย

ดังนั้น ประเด็นที่ถูกนำมาใช้ตอกย้ำเป็นเครื่องล่อใจนักลงทุนจึงหนีไม่พ้นเรื่องที่ว่า ไทยมีแรงงานที่ยังคงราคาถูกมากเมื่อเทียบกับผลผลิตที่พวกเขาจะสร้างขึ้นมาให้กับนายจ้างได้ ฝึกหัดก็ง่าย มีนิสัยอ่อนน้อมเชื่อฟัง อดทน ไม่ก้าวร้าวเรียกร้องสิทธิ การรวมตัวเป็นสหภาพแรงงานก็ยังมีน้อย

เราจะลองหยุดถามตัวเองกันสักหน่อยไหมว่า ประเทศไทยจะเร่งรุดสร้างความเจริญเติบโตให้กับเศรษฐกิจส่วนรวม โดยอาศัยแรงงานราคาถูกเป็นรากฐานอยู่เบื้องล่างนี้กันไปอีกนานสักแค่ไหน เราจะไม่ให้โอกาสเขาได้ขึ้นมาเดินร่วมทางไปสู่ความเป็นนิกอย่างเทียมบ่าเทียมไหล่กับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมนี้บ้างดอกหรือ

ประเทศไทยมุ่งหวังว่าเราคงจะสามารถเดินไปตามทางเดียวกับที่ประเทศนิกในเอเชียเคยใช้เป็นบันไดไปสู่ความสำเร็จมั่งคั่งมาแล้ว นั่นคือ อาศัยการส่งออกสินค้าหัตถอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากเป็นกลยุทธหลักในการพัฒนา แต่ถ้าหากไทยได้ใช้ความสามารถไล่กวดประเทศเหล่านั้นมาได้จนเกือบจะทันโดยเอาความถูกของค่าจ้างแรงงานเป็นอาวุธในการแย่งชิงตลาดมาจากเขาได้ ขณะนี้ก็ต้องมีประเทศอื่น ๆ คอยจ้องจะเลียนแบบยุทธวิธีของเราเหมือนกัน

อีกไม่ช้า เราก็จะต้องเผชิญชะตากรรมเดียวกับที่ประทศนิกได้ประสบมาแล้ว แม้แต่แถบใกล้ ๆ ในเอเชียด้วยกันนี่เองก็มีอยู่หลายประเทศ เช่น จีน อินโดนีเซีย ศรีลังกา และบังคลาเทศ ที่สามารถ

ผลิตสินค้าที่เป็นตัวเงินตัวทองในการส่งออกของไทยอยู่ขณะนี้ได้ด้วยราคาต่ำกว่าอย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่ง ได้อย่างสบาย เพราะเขายิ่งมีแรงงานเหลือเฟือและค่าจ้างต่ำกว่าเราอย่างเทียบกันไม่ได้เลย

ฉะนั้น ประเทศไทยควรจะเตรียมพร้อมรับสถานการณ์แข่งขันที่กำลังจะมาถึง ด้วยการร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาล นักวางแผน นักธุรกิจอุตสาหกรรม และแรงงาน เพื่อหาวิธีป้องกันอุตสาหกรรมและการจ้างงานของเราไว้ไม่ให้เดือดร้อนหรือต้องถึงกาลสูญสลายไป

น่าเป็นห่วงที่ว่า ในทัศนคติของนักอุตสาหกรรมบางรายนั้น หวังแต่จะให้แรงงานเป็นผู้รับภาระเสียทั้งหมดโดยการยอมรับค่าจ้างต่ำอยู่ต่อไปอีกเรื่อย ๆ ถ้าหากค่าใช้จ่ายของเขาด้านแรงงานต้องเพิ่มขึ้น เขาก็ไม่ลังเลหรือเดือดร้อนใจอะไรเลยที่จะยุบเลิกกิจการเสียให้สิ้นเรื่องแทนที่จะเสียเวลามาคิดหาวิธีแก้ไขปรับโครงสร้างและขบวนการผลิตเสียใหม่

ขอยกตัวอย่างจากคำให้สัมภาษณ์ของนายกสมาคมอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องนุ่งห่มต่อหนังสือพิมพ์ "กรุงเทพธุรกิจ" เมื่อต้นเดือนมกราคม 2534 ซึ่งเขากล่าวว่า

"...ค่าแรงงานของประเทศไทยขณะนี้เริ่มไม่เหมาะสมกับอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูปแล้ว ทั้งนี้เพราะอุตสาหกรรมเครื่องนุ่งห่มนั้นจะมีกำไรหรือขาดทุน จะวัดกันที่ต้นทุนค่าแรงงานนี้เอง... คิดว่าไม่น่าจะเกิน 5 ปี ประเทศไทยจะไม่เหมาะกับอุตสาหกรรมนี้ และก็คงต้องหมดไปในที่สุด และจะได้มีการเคลื่อนย้ายไปสู่ประเทศอื่นที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร เพราะวัฏจักรของอุตสาหกรรมเสื้อผ้าจะเป็นอย่างนี้เสมอ"

คำกล่าวข้างต้นนั้น มีข้อน่าพิจารณาอยู่ 2 ประเด็นด้วยกัน

ประเด็นแรก

ถ้าหากเป็นความจริงอันหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ว่าอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูป ซึ่งมีการจ้างงานหลายแสนคนทั้งในโรงงานใหญ่น้อยที่กรุงเทพฯ และตามหมู่บ้านต่างจังหวัดกำลังถึงวาระจะต้องสลายตัวไปจากเมืองไทย อะไรจะเกิดขึ้นกับคนงานเหล่านั้น พวกเขาจะถูกจับเหวี่ยงทิ้งให้กลับไปสู่หมู่บ้านชนบทของเขาตามเดิมอย่างนั้นหรือ ได้มีใครสนใจเตรียมแก้ไขสถานการณ์ด้วยการเริ่มฝึกหัดอบรมฝีมือ เพื่อให้เขาเปลี่ยนไปทำงานอุตสาหกรรมอื่นกันบ้างหรือยัง หรือจะโมเมคาดหวังกันเอาง่าย ๆ ว่า คงมีนักธุรกิจหัวใสรายอื่นค้นหาสินค้าที่จะใช้แรงงานฝีมือต่ำราคาถูกนี้ได้ต่อไปอีกแน่นอน จึงไม่จำเป็นต้องไปฝึกหัดอบรมเพิ่มเติมอะไรกันอีกให้เสียเงินเสียเวลา ขอแต่ให้มีงานทำก็แล้วกัน หัดเอา 4-5 วันก็ได้แล้ว

ประเด็นที่สอง

ผู้ผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปของไทยที่ประสบความสำเร็จส่งออกไปขายจนได้กำไรปีละหลายร้อยล้านนั้น มีความสามารถและสนใจกันอยู่แต่เพียงที่ว่า จะไปเสาะหากวาดต้อนแรงงานราคาถูกมาผลิตสินค้า

เพื่อให้ได้จำนวนชิ้นมากที่สุด เร็วที่สุด ทำกำไรให้เจ้าของโรงงานได้มากที่สุด ในเวลาสั้นที่สุด เท่านั้นเองหรืออย่างไร จึงได้คิดว่าเมื่อผู้ผลิตในประเทศอื่นเขากดราคาค่าจ้างแรงงานคนของเขาลงไปได้ต่ำกว่าเราสู้เขาในเรื่องนั้นไม่ได้ก็ต้องยอมยกธงขาวเสีย ปล่อยตลาดให้เขาไปดีกว่า เพราะผลกำไรที่ได้สะสมมาในช่วงยุคทองของเสื้อผ้าสำเร็จรูปนั้นก็มากมายล้นเหลือ ตอนนี้เอาเงินนั้นไปลงทุนซื้อหุ้น ซื้อที่ดินสร้างคอนโดมิเนียม สนามกอล์ฟ จะได้ผลตอบแทนดีกว่าละมัง

เหตุใดแนวคิดของนักอุตสาหกรรมไทยบางท่านจึงคับแคบเสียยิ่งนัก

ความสำเร็จของอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูปในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมานั้น เน้นอยู่ก็แต่เพียงในด้านของจำนวนชิ้นที่ส่งออกไปขาย จำนวนเงินที่ได้กลับมาเข้าประเทศ และการจ้างงานแรงงานฝีมือต่ำ ส่วนในด้านการพัฒนาความสามารถในการออกแบบ การควบคุมคุณภาพและการปรับปรุงฝีมือแรงงานนั้นมีอยู่อย่างจำกัด

ไม่มีความจำเป็นอะไรจะมาบีบบังคับเลยว่าอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูป จะต้องหมดไปจากประเทศไทยภายใน 5 ปีหรือ 10 ปี อุตสาหกรรมนี้ยังอาจมีอนาคตที่จะรุ่งเรืองต่อไปได้อีกยาวไกล

ถ้าเพียงแต่ว่าผู้ผลิตจะหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนาคุณภาพของสินค้า คิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ เช่น ประเภทที่มีเอกลักษณ์ของความเป็นไทย เน้นการใช้ฝีมือตัดเย็บและความละเอียดลออ เพื่อให้สินค้าแต่ละชิ้นที่เราส่งออกไปขายมีมูลค่าสูงขึ้น ไม่ใช่มัวเป็นห่วงกันอยู่แต่ว่าจะได้รับการจัดสรรโควต้ามาปีละกี่พันกี่หมื่นชิ้น ไม่ใช่จะพอใจอยู่เพียงแต่การได้ปฏิบัติงานเป็นเสมือนผู้รับช่วงการผลิตจากต่างประเทศ ทำตามคำสั่งรายละเอียดที่ผู้ซื้อชี้เฉพาะเจาะจงมาให้ และรับหน้าที่สำคัญเพียงแค่การหาวิธีผลิตด้วยค่าจ้างแรงงานถูกที่สุดที่จะทำได้เท่านั้น

น่าเศร้าใจนัก ถ้าคนงานของเราจะมีบทบาทเพียงเป็นผู้ปั่นแรงกายออกมาแลกเปลี่ยนกับค่าจ้างไปแค่วันต่อวัน โดยไม่มีหลักประกันความมั่นคงอะไรให้ยึดเหนี่ยวได้เลย จะมีงานให้ทำอยู่เพียงตราบเท่าที่สินค้าที่ตนผลิตออกมานั้นยังเป็นที่ต้องการ ยังทำกำไรให้เป็นที่พอใจของเจ้าของโรงงาน แต่พอมีแนวโน้มว่าค่าแรงอาจจะเพิ่มขึ้น กำไรจะลดลง เจ้าของโรงงานก็เลือกการตัดรำคาญ ตัดช่องน้อยแต่พอตัว ยุบเลิกกิจการเสียง่าย ๆ ปล่อยคนงานให้เอาตัวรอดกันเองตามสะดวก

ขณะที่เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมมีข้อมูลเกี่ยวกับการแข่งขันในตลาดโลก ได้รับรู้การเปลี่ยนแปลงในสถานภาพความต้องการที่มีต่อสินค้าของตน มีเวลาและมีเงินเพียงพอที่จะเตรียมตัวปรับตนไปสู่ธุรกิจอื่นที่สามารถให้ผลตอบแทนสูงกว่า ตัวแรงงานนั้นจะได้มีโอกาสระแคะระคายถึงความผันผวนที่จะมาถึงงานที่ตนทำอยู่ทุกวันนี้บ้างหรือไม่ แต่ถึงจะรู้ทางเลือกของเขาก็คงไม่มีอะไรจะดีไปกว่าต้องยอมรับสภาพเร่งก้มหน้าทำงานไปจนกว่าจะถึงวันถูกปลดออก และค่อยไปคิดแก้ปัญหาเอาใหม่เมื่อวันนั้นมาถึงเข้าจริง ๆ

ในความพยายามจะไปสู่การเป็นนิกของประเทศไทยนั้น จะต้องมีการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจในหลายสาขา เพื่อตอบสนองต่อสภาพการณ์ในประเทศและในตลาดโลกที่ผันแปรไปอย่างรวดเร็ว ต้องหาทางแก้ไขปัญหาการกีดกันทางการค้า การถดถอยตัวของเศรษฐกิจ ฯลฯ แรงงานระดับสูงและระดับกลางยังพอมีโอกาสจะปรับตัวให้เข้ากับงานใหม่ ๆ ที่อาศัยความชำนาญและฝีมือแตกต่างไปจากที่ตนมีอยู่

แต่แรงงานระดับต่ำจากชนบทนั้น จะมีใครเป็นผู้เข้ามาแบ่งเบาการแบกรับภาระไปจากเขา ช่วยให้พวกเขามีส่วนร่วมในการก้าวไปสู่การเป็นนิกด้วยบ้างหรือไม่ หรือเราได้อาศัยใช้เขาเป็นบันไดให้ไต่เต้ามาได้จนถึงขั้นนี้ หมดความต้องการจะพึ่งพาหาประโยชน์อีกต่อไปแล้ว ก็ปล่อยพวกเขาทิ้งไว้ที่เดิมตามยถากรรมก็แล้วกัน

6. บทลงท้าย

การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยได้สร้างโอกาสใหม่ ๆ ทางเศรษฐกิจให้กับคนส่วนหนึ่งในชนบทคือ ชาวไร่ชาวนาที่ต้องผจญกับปัญหาที่โหมเร้าเข้ามารอบด้าน เช่น การว่างงานระหว่างฤดูกาลเพาะปลูก ความแร้นแค้นทางการเงิน ค่าครองชีพที่เขยิบสูงขึ้นทุกที ความเสียหายของผลผลิตจากภัยธรรมชาติ และราคาพืชผลที่ตกต่ำหรือขึ้นลงไม่แน่นอน

วิธีแก้ปัญหาอย่างหนึ่งของพวกเขาที่ใช้กันมาอยู่เป็นเวลาหลายสิบปีแล้ว คือการย้ายถิ่นชั่วคราวเข้ามาหางานในโรงงาน ทั้งหญิง ชาย ทั้งวัยฉกรรจ์ วัยรุ่น ได้เลือกการเข้ามาขายแรงงานในโรงงานเพื่อหาเงินก้อนไปเสริมรายได้ของตนเองและครอบครัว

สำหรับหลายคน ทางเลือกที่ว่านี้หมายถึงความแตกต่างระหว่างการต้องอดตายและการอยู่รอดต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน งานในโรงงานนี้ก็เป็นได้อย่างมากแค่เพียงการต่อชีวิตให้อยู่ไปได้อีกเพียงวันต่อวัน ไม่เปิดโอกาสให้คนงานมีสิทธิได้หยุดพักเพื่อจะฝันถึงอนาคตได้เลย ลมหายใจของคนงานและครอบครัวต้องแขวนไว้กับค่าจ้างที่ได้มาแต่ละชั่วโมง

การที่จะได้พัฒนาฝีมือ ความคิด หรือจิตใจนั้น ดูเป็นสิ่งที่อยู่แสนไกลเกินกว่ามือจะไขว่คว้า แม้แต่จะเอ่ยถึงคำว่า "ความสุข" หรือ "อนาคต" คนงานหลายคนตอบว่า "ไม่รู้จัก ไม่เคยคิดถึง"

หยาดเหงื่อแรงงานของคนเหล่านี้ เป็นรากฐานที่ช่วยให้ประเทศไทยได้ก้าวมาถึงความสำเร็จทางเศรษฐกิจได้จนระดับนี้ การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมจัดว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ไทยมีอัตราการเจริญเติบโตมากกว่า 10% ต่อเนื่องกันมาถึงสามปี

คนไทยทุกคนเชื่อมั่นว่าประเทศของเรามีแต่จะก้าวรุดหน้าต่อไปบนเส้นทางของการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่เราให้ความห่วงใยกันแค่ไหนกับผู้ที่เป็นบันไดให้เราได้ก้าวมาจนถึงจุดนี้ พวกเขาจะมีโอกาสได้เลื่อนสถานภาพในสังคม ได้ปรับปรุงบทบาททางเศรษฐกิจของเขาอีกบ้างหรือไม่

สภาพการณ์จ้างงานในโรงงานอุตสาหกรรมตามที่กล่าวถึงในบทความนี้ ได้ดำเนินมาเป็นเวลาหลายสิบปี ตั้งแต่ไทยยังเป็นประเทศกำลังเริ่มพัฒนาหัดเดินเพียงเตาะแตะ มาจนถึงได้รับสมญาว่าเป็นประเทศมหัศจรรย์ เป็นที่กล่าวขวัญยกย่องไปทั่วโลก คนไทยได้ปลาบปลื้มกับการจะได้เป็น "นิก" เป็น "เสือตัวที่ห้า" อยู่แค่เอื้อมนี้แล้ว

ความตื่นเต้นกับการจะได้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้เราพุ่งความสนใจไปที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี่ โรงงานอุตสาหกรรมประเภทที่มีเทคนิคการผลิตสูงส่งสลับซับซ้อนได้เกิดขึ้นในประเทศไทยแล้วเป็นจำนวนไม่น้อย ความขาดแคลนวิศวกร ช่างเทคนิค ผู้บริหารระดับกลางที่กำลังเป็นอยู่ได้สร้างความเป็นห่วงกังวลให้กับเจ้าหน้าที่รัฐบาล ผู้วางแผน และนักการศึกษา ฯลฯ อย่างมากมาย

พวกเขาต่างทุ่มเทความสนใจไปที่การแก้ปัญหาแรงงานระดับกลางและระดับสูงดังกล่าวกันเสียจนหมด ไม่มีเวลาจะได้รำลึกว่า เรายังมีแรงงานระดับล่างอยู่อีกเป็นจำนวนสุดคณานับที่ยังรอความช่วยเหลืออยู่ ด้วยเหตุที่แรงงานพวกนี้อยู่กับเรามาหลายสิบปี ก็เป็นไปได้ว่าคนส่วนใหญ่จะหลงลืมเลอะเลือน หรือเข้าใจเอาเองว่าพวกเขาคงจะได้สลายตัว ปรับปรุงโฉมใหม่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้วโดยอัตโนมัติ

ในสายเลือดของคนไทยจำนวนหนึ่งนั้นยังมีความผูกพันกับผืนนาแทรกซึมอยู่อย่างลึกซึ้ง แม้ฝนจะแล้ง น้ำจะท่วม แผ่นดินจะกันดารอย่างไรก็ตาม พวกเขาก็ยังอดทนต่อสู้ ยังคงเห็นผืนนาเป็นที่พึ่งแหล่งสุดท้าย งานอื่น ๆ นอกภาคเกษตรนั้นอาจได้อาศัยเป็นประโยชน์ในยามอับจนก็จริง แต่ก็จัดเป็นแต่เพียงสิ่งแก้ขัดในยามยากชั่วคราวเท่านั้น มิใช่สิ่งที่เขาจะมุ่งมั่นใช้เป็นแหล่งที่จะสร้างความฝันและความหวังเกี่ยวกับอนาคตของเขาและลูกหลาน

แต่ทว่า เศรษฐกิจและสังคมไทยจะยังคงความยืดหยุ่นพอที่จะรองรับสภาพการณ์ดังกล่าวไปได้อีกนานสักแค่ไหน การรีบเร่งพัฒนาเศรษฐกิจเริ่มทำให้ที่นาอันเคยเป็นแหล่งของความหวังและความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัวค่อย ๆ หมดความหมาย ชาวนาที่เคยยึดมั่นจะสร้างอนาคตให้คนรุ่นหลังกับแผ่นดินอันเขียวขจีอุดมสมบูรณ์ เคยดิ้นรนขวนขวายออกมาขายแรงงานในโรงงานเพื่อยึดผืนนาไม่ให้หลุดมือไปเป็นของใครอื่น กลับเริ่มถูกอิทธิพลของความนิยมในวัตถุชักจูงให้นำนาผืนเดียวกันกับที่เคยรักเคยหวงนั้นไปแลกกับเงินสดมากขึ้นกันทุกที

ฉะนั้น ในไม่ช้านี้อาจเป็นไปได้ว่า จะไม่มีการต้องตัดสินใจเลือกระหว่างผืนนากับโรงงานอีกต่อไป เมื่อคนไทยเข้าสู่ยุคการเป็น "มนุษย์โรงงาน" กันเต็มตัว ไม่ใช่กึ่งชาวนา-กึ่งคนงานอย่างที่เป็นอยู่ จำเป็นต้องฝากอนาคตและความหวังทั้งสิ้นไว้กับงานในโรงงาน ผู้เป็นนายจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมจะพร้อมต้อนรับพวกเขาหรือไม่ จะเต็มใจเสียสละเวลาฝึกอบรมสนับสนุนให้เขาได้ปรับตัวเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่ ได้มีสิทธิมีเสียงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจได้อย่างเสมอภาคกับผู้เป็นนายจ้างเพียงไร

หรือจะกลับกลายเป็นว่า เมื่อพวกเขาไม่มีทางเลือกจะเดินย้อนกลับไปสู่ผืนนาอีกแล้ว จะเป็นโอกาสอันดีของฝ่ายนายจ้างที่ไม่จำเป็นต้องคอยงอนง้อ ก็เลยจะพยายามหาประโยชน์จากแรงงานเหล่านั้นให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ โดยสนใจแต่เพียงว่าทำอย่างไรจึงจะเสียค่าใช้จ่ายเป็นผลตอบแทนแก่เขาให้น้อยที่สุดที่จะทำได้เท่านั้น

ตลาดแรงงานในต่างประเทศ

โดย

ผศ.ดร.วัชรียา โตสงวน

อ.วรรณศิริ นัยวิฑิต

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ 2534

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

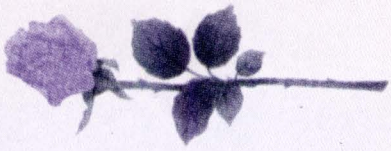

ด้วยอภินันทนาการจาก

บริษัท ตรีเพชรอีซูซุเซลส์ จำกัด

ศูนย์จำหน่าย บริการ และอะไหล่แท้อีซูซุ

1705 หมู่ 9 ลาดยาว ถนนพหลโยธิน บางเขน กรุงเทพฯ 10900

โทร. 513-0101-9

แรงงานไทยในต่างประเทศ

โดย ผศ.ดร.วัชรียา โตสงวน

อ.วรรณศิริ นัยวิฑิต

ความนำและวัตถุประสงค์

สงครามในอ่าวเปอร์เซีย ถึงจุดระเบิดเมื่อกองกำลังนานาชาติของกลุ่มประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ใช้กำลังทหารทางอากาศบุกเข้าไปในดินแดนของประเทศอิรัค เพื่อต้องการบีบบังคับให้อิรัคถอนทหารออกจากประเทศคูเวต ภายในวันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2534 นั้น ข่าวคราวของสงครามที่เกิดขึ้นและยังไม่มีทีท่าว่าจะสงบลงง่าย ๆ ได้รับความสนใจจากประชาชนโดยทั่วไปกันอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้มิใช่เป็นเพียงต้องการติดตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของโลกเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งแล้วทุกคนต่างก็มีความรู้สึกเป็นห่วงว่ามีแรงงานไทยจำนวนนับแสนคนที่ทำงานอยู่ในกลุ่มประเทศตะวันออกกลางอยู่ในขณะนี้ ที่จะต้องหลบลี้หนีภัยอันเกิดจากสงครามและความทารุณโหดร้าย มิใยจะต้องกล่าวถึงความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัว ญาติมิตรของเพื่อนผู้ใช้แรงงานเหล่านี้ว่าเป็นเช่นใด หรือข่าวคราวการขนย้ายคนงานกลับจำนวนมากจากประเทศสิงคโปร์เมื่อทางรัฐบาลสิงคโปร์ใช้มาตรการทางกฎหมายในระดับที่หลู่เกียรติแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้ใช้แรงงานที่ลักลอบเข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมายด้วยการเฆี่ยนตี หรือข่าวการตายของคนงานไทยในสิงคโปร์อย่างไร้สาเหตุที่ทางการแพทย์จะสามารถวินิจฉัยได้

ข่าวใหญ่ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นภาพความสำคัญของแรงงานไทยว่ามีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยที่ได้เดินทางไปทำงานในหลาย ๆ ประเทศ การไปทำงานนอกประเทศของเขาและเธอเหล่านี้ย่อมเป็นประโยชน์โดยตรงแก่คนงานผู้โชคดีได้ไปทำงาน (โดยไม่ถูกหลอกก่อน) และเป็นประโยชน์แก่นายจ้างผู้ว่าจ้าง หรือโดยรวมแล้วการที่คนงานในต่างประเทศได้ช่วยนำเงินตราต่างประเทศจำนวนไม่ต่ำกว่า 10,000 ล้านบาท ในแต่ละปีผลกระทบของการเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศที่มีต่อระบบเศรษฐกิจและสังคม มีอยู่อย่างมากมาย ซึ่งรัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ตระหนักเป็นอย่างดี มีงานทางวิชาการเป็นจำนวนพอสมควรที่ได้ศึกษาและอธิบายถึงสาเหตุ ผลกระทบ ปัญหาและข้อเสนอทางนโยบายของแรงงานไทยในต่างประเทศ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่างานศึกษาจะสะท้อนภาพของแรงงานเหล่านี้ในแง่มุมของความเป็นมนุษย์แทบจะไม่มีเลย

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงสาเหตุที่มีคนงานไทยไปทำงานในต่างประเทศ สภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นและผลของการเคลื่อนย้ายแรงงาน โดยนำข้อมูลและข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เคยเดินทางไปทำงานมาแล้ว กำลังทำอยู่ คิดว่าจะไปทำงาน และครอบครัวของผู้ที่มีสมาชิกภายในครอบครัวได้เดินทางไป เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐ และบริษัทจัดหางานเอกชน มาวิเคราะห์ภายใต้กรอบของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ โดยหวังว่าจะทำให้ภาพที่ขาดหายไปของแรงงานในส่วนของความเป็นมนุษย์ในตลาดแรงงานจักได้รับความเข้าใจมากขึ้น และในที่สุดอาจนำไปสู่แนวนโยบายที่มีความละเอียดอ่อนต่อชีวิตจิตใจของเขาเหล่านี้ได้มากขึ้นกว่าเดิม

การนำเสนอบทความนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ในส่วนแรก จะเป็นการสรุปสถานการณ์แรงงานตั้งแต่เริ่มมีการจัดส่งแรงงานไปต่างประเทศ ในเชิงธุรกิจอย่างมีระบบจนกระทั่งปัจจุบัน ในส่วนที่สองจะเป็นการนำเสนอสถานการณ์และปัญหาการไปทำงานต่างประเทศอย่างเป็นรูปธรรม โดยเล่าผ่านชีวิตและความรู้สึกของเพื่อนผู้ใช้แรงงานทั้งชายและหญิง

1 ความเป็นมา

การเดินทางไปทำงานในต่างประเทศของแรงงานไทยนั้นมีมาช้านานแล้ว โดยในระยะแรก ๆ เป็นแรงงานอิสระ ที่มีการศึกษา และฝีมือค่อนข้างสูง ได้แก่ แพทย์ วิศวกร และพยาบาล เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีงานทำอยู่แล้ว แต่เดินทางไปทำงานในต่างประเทศเพื่อต้องการแสวงหาแหล่งงานที่ให้รายได้ และประสบการณ์ในการทำงานสูงขึ้น ส่วนใหญ่จะเดินทางไปทำงานในประเทศสหรัฐอเมริกา รองลงมาได้แก่บางประเทศในยุโรป เช่น ประเทศอังกฤษ แรงงานซึ่งเดินทางไปทำงานในประเทศสหรัฐอเมริกานั้นแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. กลุ่มผู้ที่เดินทางไปทำงานโดยเปิดเผย โดยได้รับอนุญาตให้เข้าสหรัฐอเมริกา ประเภท **Immigrant visas** ซึ่งสามารถอยู่ประจำตลอดไป และมีสิทธิทำงานตามกฎหมาย เช่นเดียวกับชาวอเมริกัน และส่วนใหญ่ก็จะตั้งรกรากอยู่ในสหรัฐอเมริกา

2. กลุ่มผู้ไปทำงานโดยไม่เปิดเผย จะลักลอบ หรือแอบหลบเจ้าหน้าที่รัฐบาลเพื่อทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ ในลักษณะที่เรารู้จักกันดี ที่เรียกว่า "โรบินฮูด" คนกลุ่มนี้ได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองประเภท **Nonimmigrant visas** ในฐานะนักท่องเที่ยว นักธุรกิจ นักเรียน และนักศึกษา ซึ่งไม่มีสิทธิทำงาน เนื่องจากมีกฎหมายห้ามไว้ อย่างไรก็ตาม กฎหมายก็มีข้อยกเว้น กรณี ฝึกหัดงาน หรือนักเรียนที่ทางบ้านส่งค่าใช้จ่ายไปให้ไม่ทัน จะทำงานได้ก็ต่อเมื่อได้ขอรับอนุญาตจากทางการเสียก่อน อย่างไรก็ดี เชื่อกันว่ากลุ่มบุคคลนี้ ส่วนใหญ่ทำงานโดยมิได้ขออนุญาตให้ถูกต้องตามกฎหมาย

3. กลุ่มนักเรียน ซึ่งไปศึกษาต่อ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วไม่กลับประเทศไทย แต่มีแนวโน้มที่จะทำงานต่อในประเทศสหรัฐอเมริกา

แรงงานดังกล่าวข้างต้น เดินทางไปทำงานด้วยตนเอง ไม่ได้สมัครผ่านสำนักจัดหางานทั้งของเอกชนและมิได้แจ้งต่อกรมแรงงาน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแรงงานและกระทรวงการต่างประเทศเพื่อทราบ จึงไม่มีการจัดเก็บข้อมูลสถิติที่แน่นอน ทำให้ไม่ทราบว่าในแต่ละปีมีคนงานไทยไปทำงานในต่างประเทศ โดยเฉพาะยุโรป และอเมริกามากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลไม่เป็นทางการโดยสำนักงานบริหารแรงงานไทยในต่างประเทศ พบว่า นับแต่ปี 2509 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน มีคนไทยอยู่ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ประมาณ 400,000 คน

ในปี 2516 ประเทศอังกฤษมีความต้องการแรงงานเพื่อไปทำงานด้านบริการต่าง ๆ เช่น พนักงานเสริฟ เลี้ยงเด็ก พนักงานรับใช้ในโรงแรม คนรับใช้เป็นต้น จึงเริ่มมีการจัดส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศในรูปของธุรกิจ จัดหางาน โดยผ่านสำนักงานจัดหางานเอกชน จากรายงานของธนาคารแห่งประเทศไทย หน่วยการอุตสาหกรรม ฝ่ายวิชาการ เรื่อง "แรงงานไทยในต่างประเทศ" ธันวาคม 2521 ปรากฏว่า ตั้งแต่ปี 2515-2520 จำนวนคนไทยที่ขออนุญาตเข้าไปทำงานในประเทศอังกฤษมีประมาณ 1,743 คน แต่จากสถิติของกรมแรงงานปรากฏว่ามีเพียง 293 คน เท่านั้น และแนวโน้มคนงานไทยในประเทศอังกฤษลดลงอย่างมาก ตั้งแต่ปี 2519 เนื่องจากประเทศอังกฤษเริ่มมีการเข้มงวดการทำงานของคนต่างชาติมากขึ้น

แรงงานไทยเริ่มอพยพไปทำงานในตะวันออกกลาง นับแต่ปี 2516 เป็นต้นมาแต่ในระยะแรกมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่ไปกันเอง โดยบริษัทรับเหมาก่อสร้างอเมริกันจะมาติดต่อจ้างแรงงานไทยโดยตรง บริษัทเหล่านี้เคยทำงานอยู่ในฐานทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย ภายหลังไปรับงานก่อสร้างในตะวันออกกลาง จึงติดต่อว่าจ้างคนไทยซึ่งเคยเป็นลูกจ้างให้ไปทำงานด้วย ต่อมาเมื่อคนงานไทยกลุ่มแรกนี้กลับจากต่างประเทศโดยมีเงินออมเหลือกลับมามาก ทำให้มีคนต้องการไปทำงานต่างประเทศจำนวนมากขึ้น

ในช่วงเวลาดังกล่าว ประเทศไทยประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง รวมทั้งการถอนฐานทัพอเมริกันจากประเทศไทย รวมตลอดจนถึงผลกระทบจากเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อันเป็นผลจากการที่กลุ่มประเทศโอเปค ซึ่งเป็นผู้ส่งออกน้ำมัน เช่น ประเทศซาอุดิอาระเบีย สหรัฐอาหรับอิมิเรต คูเวตบาห์เรน เป็นต้น ได้เพิ่มราคาน้ำมันดิบหลายครั้ง เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจต่อรองกับประเทศมหาอำนาจทางอุตสาหกรรม การขึ้นราคาน้ำมันดิบในครั้งนั้นส่งผลกระทบก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจโลกอย่างกว้างขวาง และรวมทั้งส่งผลกระทบ

ถึงประเทศไทยด้วย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในสภาวะชะงักงัน ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้นมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ค่าครองชีพสูงขึ้น การลงทุนทั่วไปมีน้อย อุตสาหกรรมไม่ขยายตัวเพิ่มขึ้น สภาวะการว่างงานเพิ่มมากขึ้นจาก 0.8 ล้านคน ในปี 2516 เป็น 1.2 ล้านคน ในปี 2520 หรือเพิ่มจากร้อยละ 4.7 ในปี 2516 เป็นร้อยละ 5.7 ในปี 2520 สภาวะการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวจึงเป็นแรงผลักดันให้แรงงานซึ่งว่างงานเหล่านี้บางส่วนต้องดิ้นรนแสวงงานทำในต่างประเทศ สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวชนบทจำนวนมากต้องการไปทำงานในต่างประเทศก็เพราะปัญหาความจนและการว่างงานในฤดูแล้ง ขณะที่งานในต่างประเทศมีรายได้สูงมาก

สาเหตุที่ประเทศตะวันออกกลางต้องการจ้างแรงงานชาวต่างชาติมาก เพราะประเทศเหล่านี้ร่ำรวยขึ้นจากการขึ้นราคาน้ำมัน และมีแผนเร่งรัดการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเริ่มจากการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ถนน เขื่อน สนามบิน ท่าเรือ สะพาน สาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่นไฟฟ้า ประปา ที่อยู่อาศัย เป็นต้น แต่ประเทศเหล่านี้มีประชากรจำนวนน้อย ทำให้ขาดแคลนแรงงาน ทั้งระดับกรรมกร แรงงานกึ่งฝีมือ และแรงงานที่มีฝีมือและประสบการณ์ทำงานบางประเภท จึงจำเป็นต้องจ้างแรงงานจากภายนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ความต้องการแรงงานดังกล่าวทำให้แรงงานจาก กลุ่มประเทศที่ กำลังพัฒนาในเอเชีย เช่นได้แก่ ปากีสถาน อินเดีย ศรีลังกา เกาหลี ฟิลิปปินส์ และไทย เป็นต้น พากันหลั่งไหลเข้าไปทำงานในตะวันออกกลางเป็นจำนวนมาก ในช่วงปี 2508 ประมาณการว่ามีคนต่างชาติทำงานอยู่ในประเทศแถบอ่าวเปอร์เซีย จำนวน 1.25 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นชาวอาหรับมีชาวเอเชียประมาณ 1 ใน 3 เท่านั้น แต่ในระยะต่อมาสัดส่วนของชาวเอเชียเพิ่มขึ้นเป็น 2 ใน 3 ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1

ประมาณการจำนวนแรงงานต่างชาติในประเทศแถบอ่าวเปอร์เซีย

ตอนต้นทศวรรษ 1

ประเทศ	เฉพาะในซาอุดิอาระเบีย	ประเทศในอ่าวเปอร์เซีย ทุกประเทศ (รวมซาอุดิอาระเบีย)
1 จากประเทศอาหรับ		
อียิปต์	800,000	1,150,000
เยเมนเหนือ	325,000	336,145
จอร์แดน ปาเลสไตน์	140,000	227,850
เยเมนใต้	65,000	83,845
ซีเรีย	24,600	67,150
ซูดาน	55,600	65,470
เลบานอน	33,200	54,850
อิรัก	3,250	44,760
โอมาน	10,000	33,450
โซมาเลีย	8,300	12,200
ตูนีเซีย /โมรอกโค	500	900
รวมอาหรับ	1,456,500	2,076,640
2 ประเทศจากเอเชีย		
อินเดีย	(ไม่ทราบ)	800,000
ปากีสถาน	1,200,000	1,700,000-2,300,000
ศรีลังกา	(ไม่ทราบ)	50,000
บังคลาเทศ	57,834	178,824
ฟิลิปินส์	253,080	342,310

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเทศ	เฉพาะในซาอุดิอาระเบีย	ประเทศในอ่าวเปอร์เซีย ทุกประเทศ (รวมซาอุดิอาระเบีย)
เกาหลีใต้	102,305	171,040
ประเทศไทย*	150,000	200,000
อินโดนีเซีย	200,000	20,000
ตุรกี	40,000	250,000
รวมเอเชีย	2,003,219	3,712,174-4,312,174
รวมทั้งหมด	3,459,719	5,788,814-6,388,814

ที่มา : Dr.Roger, Owen Migrant Worker in the gulf ซึ่งใช้ข้อมูลจากการศึกษาของ Birks และ Sinclair และ Demery อ้างในหนังสือของสำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย เรื่องแรงงานไทยในต่างประเทศ 2529

1 สภาวะการไปทำงานในตะวันออกกลาง

ในปี 2528 ได้มีการจัดส่งคนงานไปทำงานต่างประเทศ โดยผู้จัดหางานทั้งสิ้นประมาณ 400,000 คน โดยการจัดส่งของนายจ้าง จำนวน 4,884 คน โดยกรมแรงงาน 6,245 คน กระจายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ เกือบทั่วโลก[1] โดยเฉพาะในภูมิภาคตะวันออกกลาง และนับแต่ปี 2518 เป็นต้นมา แรงงานไทยซึ่งไปทำงานในตะวันออกกลางส่วนใหญ่จะไปทำงานในประเทศซาอุดิอาระเบีย และมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 8 ปีแรกจากจำนวน 984 คน ในปี 2518 เป็น 23,848 คน ในปี เพิ่มอย่างมากในปี 2525 มีจำนวนทั้งสิ้น 105,535 คน ในปี 2526 เริ่มมีแนวโน้มลดลงประมาณ 38.6% และลดลงเหลือประมาณ 58,301 คน ในปี 2528 ซึ่งเป็นปีที่รายได้จากตะวันออกกลางลดลง และนับจากปี 2529 จำนวนแรงงานไทยในตะวันออกกลางค่อนข้างคงตัว และในปี 2532 มีจำนวนทั้งสิ้น 86,758 คน โดยกระจายไปตามประเทศต่าง ๆ และประมาณร้อยละ 70 จะทำงานในประเทศซาอุดิอาระเบีย รองลงไปได้แก่ ลิเบีย อิรัก กาตาร์ ซึ่งมีคนงานประมาณร้อยละ 8.6, 3 และ 2.5 ตามลำดับ นอกจากนั้นกระจายอยู่ในประเทศอื่น ๆ ดังแสดงในตารางที่ 2 และ 2.1

1 วิธีการจัดส่งแรงงาน

ปัจจุบันสำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กรมแรงงานเป็นผู้รับผิดชอบ การบริหารงานจัดหางานสำหรับแรงงานไทยไปต่างประเทศ โดยกรมแรงงานได้กำหนดระเบียบและขั้นตอนในการจัดส่งคนไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ในการจัดส่งคนหางานเพื่อไปทำงานกับนายจ้างในต่างประเทศ ผู้รับอนุญาตจัดหางานจะต้องยื่นคำขออนุญาตส่งคนงานไปทำงานต่างประเทศต่ออธิบดีกรมแรงงาน ตามมาตรา 36 แห่ง พรบ.จัดหางานและคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2528[2] (หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษ ปรับไม่เกิน 5,000) ตามระเบียบกรมแรงงานว่าด้วยการขออนุญาตจัดส่งคนไปทำงานต่างประเทศ ฉบับลงวันที่ 20 มกราคม 2529 เมื่อได้รับอนุญาตเป็นสำนักจัดหางาน ส่งคนงานไปทำงานต่างประเทศแล้ว สำนักจัดหางานจะต้องยื่นหลักฐานประกอบการพิจารณา ได้แก่ หนังสือจากนายจ้างขอให้จัดส่งคนงาน พร้อมหนังสือมอบอำนาจ

---

[1]สำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กรมแรงงาน เรื่อง แรงงานไทยในต่างประเทศ

[2]โดยสาระสำคัญของ พรบ.ฉบับนี้กำหนดให้มีสำนักงานทะเบียนจัดหางาน (ปัจจุบันเป็นหน่วยงานระดับฝ่ายพิจารณาอนุญาตสำนักจัดหางาน) โดยมีอธิบดีกรมแรงงานเป็นนายทะเบียนทำหน้าที่ควบคุมสำนักจัดหางานเอกชน ในส่วนภูมิภาคมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นนายทะเบียนและอนุญาตให้สำนักจัดหางานเรียกเก็บค่าบริการได้ตามข้อกำหนด

ตารางที่ 2

จำนวนคนงานไทยที่เดินทางไปทำงานในต่างประเทศ 2518-2532

ประเทศ	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525	2526	2527	2528	2529	2530	2531	2532
รวม	984	1,287	3,870	14,215	8,469	20,780	23,848	105,535	64,633	57,538	58,301	94,890	87,310	91,905	83,929
ซาอุดิฯ	16	327	2,855	8,502	7,645	9,948	9,420	88,178	51,955	47,587	42,684	67,743	64,131	66,154	61,442
ลิเบีย	-	-	-	-	-	8,497	10,020	9,034	5,084	-	7,401	9,231	9,216	13,386	13,215
อิรัก	-	-	-	-	-	959	1,823	3,140	-	5,900	6,101	8,116	4,434	2,756	2,829
กาตาร์	-	-	-	76	165	1,107	1,538	2,825	1,472	801	746	1,649	1,813	1,981	2,328
คูเวต	-	-	-	2,176	188	958	606	577	2,573	2,514	1,200	4,405	3,215	3,952	3,473
บาห์เรน	968	960	776	-	75	306	380	10	198	-	-	1,123	1,156	1,532	1,773
สหรัฐอาหรับ เอมิเรทส์	-	-	-	262	146	757	59	310	161	-	-	1,698	2,328	1,158	1,048
เยเมนใต้	-	-	-	-	6	215	-	20	-	-	-	-	-	-	-
ลิบยา	-	-	-	-	-	-	-	150	228	-	-	-	-	-	121
จอร์แดน	-	-	-	-	10	33	-	580	1,833	-	-	235	147	415	127
อิสราเอล	-	-	-	-	100	-	-	362	-	-	-	-	-	-	-
อิหร่าน	-	-	-	3,199	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
เกาะเวค	-	-	-	-	134	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ดูไบ	-	-	239	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
โอมาน	-	-	-	-	-	-	-	-	109	736	189	544	214	349	357
เยเมนเหนือ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,116	652	221	45

ตารางที่ 2.1

จำนวนแรงงานไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ โดยผ่านกรมแรงงาน

ปี พ.ศ.2533

ประเทศ	เดินทางด้วยตนเอง		กรมแรงงานจัดส่ง		นายจ้างพาไป		บริษัทจัดส่ง	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
ซาอุดิอาระเบีย	7,378	313	44	1	57	0	1,911	266
อิรัก	302	8	0	0	38	0	847	0
กาตาร์	864	4	23	0	0	0	624	0
บาห์เรน	455	196	6	0	2	0	279	4
สหรัฐอาหรับเอมิเรทส์	570	156	1	2	0	0	339	4
จอร์แดน	29	19	0	0	0	0	0	0
คูเวต	622	85	0	5	0	0	613	1
โอมาน	309	23	11	0	0	0	18	4
เยเมนเหนือ	13	0	0	0	0	0	0	0
ประเทศอื่น ๆ ใน M/E	174	51	0	0	28	0	84	0
ลิเบีย	3,319	15	0	0	2	0	7,274	0
อัลจีเรีย	1	0	0	0	0	0	86	0

รวม

ที่มา : สำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กรมแรงงาน

ให้ผู้จัดหางานดำเนินการจัดหาคนงาน สัญญาจ้าง และหลักฐานจากรัฐบาลประเทศของนายจ้าง ซึ่งอนุญาตให้นายจ้างนำคนงานเข้าไปทำงานในประเทศนั้น ๆ ได้ เมื่อรับเอกสารแล้ว กรมแรงงานจะตรวจสอบหลักฐานว่าถูกต้องหรือไม่ งานได้มาตรฐานหรือไม่เงื่อนไขการจ้าง ค่าจ้าง และสวัสดิการจะต้องไม่ต่ำกว่ามาตรฐานที่กรมแรงงานเป็นผู้กำหนด หากถูกต้องก็จะอนุญาตให้สำนักจัดหางานดำเนินการขั้นต่อไป

2. การคัดเลือก และนำคนงานเข้าอบรมปฐมนิเทศจากเจ้าหน้าที่กรมแรงงาน เพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้น เพื่อที่แรงงานจะได้ทราบสิทธิหน้าที่และสามารถปรับตัว และปฏิบัติตนให้ถูกต้องในต่างประเทศ

3. เมื่อคนงานเดินทางไปถึงประเทศที่ทำงานแล้ว ผู้รับอนุญาตจัดหางานจะต้องแจ้งหนังสือโดยแนบรายชื่อและสถานที่ทำงานต่อสำนักแรงงานไทย หรือสถานฑูต หรือสถานกงศุล แล้วแต่กรณี ภายใน 15 วัน

ในอดีตก่อนปี 2516 สำนักจัดหางานมีอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก แต่เมื่อมีผู้ประสงค์จะเดินทางไปทำงานต่างประเทศมากขึ้น จึงทำให้มีสำนักจัดหางานเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งที่ได้รับอนุญาตจากกรมแรงงานตามกฎหมายและสำนักงานเถื่อน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านการหลอกลวงคนงานไปทำงานต่างประเทศ

ปัจจุบันมีสำนักจัดหางานไปต่างประเทศซึ่งได้จดทะเบียนถูกต้องกับกรมแรงงานจำนวน 287 แห่ง ในจำนวนนี้เป็นสำนักจัดหางานในส่วนภูมิภาค จำนวน 40 แห่ง จำนวนเป็นรายปี แสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3

จำนวนสำนักจัดหางานในต่างประเทศ 2

พ.ศ.	ขอรับอนุญาตใหม่ ส่วนกลาง	เพิกถอน	สิ้นสภาพ	ไม่ต่ออายุ	ยกเลิก รายปี	ยอดคงเหลือ
2527	361	2	-	-	10	349
2528	107	9	14	15	63	355
2529	33	-	30	5	23	330
2530	43	11	2	4	23	333
2531	48	11	21	2	34	313
2532	51	7	9	1	13	334
2533	37	5	51	4	24	287

ที่มา: ฝ่ายพิจารณาอนุญาตสำนักจัดหางาน สำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศกรมแรงงาน

1.3 ลักษณะของแรงงานไทยที่ไปทำงานในตะวันออกกลาง

ภูมิหลังของผู้ที่เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลาง จากการศึกษาของ พีรเทพรุ่งชีวิน ในปี 2524 (ตารางที่ 3) พบว่า ส่วนใหญ่เป็นคนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนรองลงมาร้อยละ 38 เป็นชาวภาคกลาง ร้อยละ 22 เป็นชาวเหนือ และ ร้อยละ 0.4 เป็นชาวใต้ ซึ่งค่อนข้างต่ำมาก อาจเป็นเพราะภาคใต้มีแหล่งงานที่มีรายได้ที่มั่นคงอยู่แล้ว ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือส่วนใหญ่ประสบปัญหาไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ เพราะสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศไม่อำนวย นอกจากนั้นอาจประสบภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ ซึ่งทำให้รายได้จากการทำงานไม่แน่นอน จึงจำเป็นที่จะต้องอพยพไปหาแหล่งงานใหม่ เพื่อแสวงหารายได้ที่ดีกว่าเดิมมาเลี้ยงครอบครัว ประกอบกับเห็นคนอื่นที่เป็นเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องไปทำงานเมื่อกลับมาแล้วมีฐานะดีขึ้น จึงทำให้เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางกันมากขึ้น

ตารางที่ 4
ร้อยละของแรงงานที่เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลาง
จำแนกตามภาค

ปี	ภาค				
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
2524[1]	39.5	22.0	38.0	0.4	100
2527[2]	41.2	29.0	28.9	0.9	100
2529	39.7	35.9	22.35	2.05	100

[1]พีรเทพ รุ่งชีวิน และ สุชาย ปิยภัณฑ์ การขุดทองในทะเลทราย แรงงานไทยในต่างประเทศ เอกสารประกอบการสัมมนา NIEO ครั้งที่ 11

[2]สำนักบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย แรงงานไทยในต่างประเทศ 2529

จากข้อมูลในปี 2527 และ 2529 พบว่าภูมิลำเนาของผู้เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางมีสัดส่วนเปลี่ยนแปลงไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงสัดส่วนที่สูงที่สุด ประมาณร้อยละ 40 ภาคเหนือมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จาก ร้อยละ 22 ในปี 2524 เป็นร้อยละ 29 ในปี 2527 และ ร้อยละ 35.9 ในปี 2529 ส่วนภาคกลางมีแนวโน้มลดน้อยลงจากร้อยละ 38 เป็น 28.9 และ 22.35 ตามลำดับ ในปี 2534 ผู้อพยพไปทำงานในตะวันออกกลาง จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางใกล้เคียง สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะผู้ซึ่งเดินทางไปจากภาคกลางนั้น ส่วนหนึ่งเป็นแรงงานที่อพยพมาจากภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ เข้ามาหางานทำ และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในภาคกลาง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เมื่อแรงงานเหล่านี้อพยพไปทำงานในตะวันออกกลางในช่วงแรก ๆ เป็นจำนวนมาก จึงทำให้สัดส่วนของภาคกลางลดลงในปีต่อมา ขณะเดียวกันสัดส่วนของภาคเหนือก็เพิ่มขึ้น

เพศของคนงาน

แรงงานไทยที่เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางโดยได้รับอนุญาตจากกรมแรงงานเกือบทั้งหมด เป็นแรงงานชายส่วนใหญ่แต่งงาน และมีครอบครัวแล้ว แต่ละปีจะมีการจัดส่งแรงงานหญิงไปทำงานเพียงประมาณร้อยละ 1.2 ของการจัดส่งคนงานทั้งหมดแรงงานหญิงจะไปทำงานในตำแหน่งแม่บ้าน พนักงานทำความสะอาด การตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นต้น อย่างไรก็ตามการส่งแรงงานหญิงไปทำงานในตะวันออกกลาง ประสบกับปัญหาหลายประการ เช่นการถูกนายจ้างชาวอาหรับลวนลาม ข่มขืน หรือทำอนาจาร ในขณะเดียวกันก็อาจมีหญิงไทยบางคนไปประกอบอาชีพที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี กรมแรงงานจึงได้พยายามป้องกันปัญหาโดยการควบคุม และตรวจสอบการจัดส่งอย่างเคร่งครัด

อายุ

ผลจากการศึกษาของหน่วยงานเช่นธนาคารแห่งประเทศไทย พีรเทพ รุ่งชีวินและ C.W. Stahl[3] พบว่า ผู้เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางกว่าร้อยละ 80 มีอายุอยู่ระหว่าง 21-40 ปี ต่ำกว่า 20 ปี มีร้อยละ 1.2 ตั้งแต่อายุ 40 ปีขึ้นไป ร้อยละ 13 และกลุ่มที่มีจำนวนน้อยที่สุดประมาณร้อยละ 0.8 มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ทั้งนี้เนื่องจากมีการห้ามผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี และสูงกว่า 50 ปี ไปทำงาน

[3]C.W.Stahl, International Labor Migration and the Asian Economies, ILO, Geneva 1984

ในตะวันออกกลาง โดยมีเหตุผลว่า อายุต่ำกว่า 20 ปี อาจเป็นวัยที่ยังมีความรับผิดชอบไม่เพียงพอ การทำสัญญาจ้างจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองก่อน ซึ่งอาจมีปัญหาและผลกระทบต่อการทำงานในภายหลัง ฉะนั้น นายจ้างในตะวันออกกลางเองก็ไม่ประสงค์จะรับผู้มีอายุต่ำกว่า 20 ปี เข้าทำงานด้วย ส่วนผู้ที่มีอายุเกิน 50 ปี แม้จะมีความรับผิดชอบ และประสบการณ์สูง ก็อาจมีปัญหาด้านสุขภาพ ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม อาหารการกิน ตลอดจนสภาพการทำงาน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการห้าม แต่ในทางปฏิบัติคนทั้ง 2 วัยนี้อาจมีการลักลอบเดินทางไปทำงานบ้าง โดยวิธีการโกงอายุนั่นเอง

ระดับฝีมือ

แรงงานไทยที่ไปทำงานในตะวันออกกลางเป็นระดับช่างฝีมือ และกึ่งฝีมือ รองลงมาได้แก่แรงงานซึ่งไร้ฝีมือ เช่น กรรมกร พนักงานทำความสะอาด พนักงานขนกระเป๋าเป็นต้น ระดับวิชาชีพจะมีไม่มากนัก โดยมีสัดส่วนเฉลี่ยดังนี้

วิชาชีพ - แรงงานฝีมือ - กึ่งฝีมือ ร้อยละ 65-70

แรงงานไร้ฝีมือ ร้อยละ 35-30

สัดส่วนนี้จะเปลี่ยนแปลงไปแต่ละปี และแรงงานไร้ฝีมือมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5

อัตราส่วนร้อยของระดับฝีมือ แรงงานไทยในตะวันออกกลาง

ระดับฝีมือ	2521	2523	2524	2526	2527
วิชาชีพ แรงงานฝีมือ - กึ่งฝีมือ	77.0	63.23	69.56	62.83	57.05
แรงงานไร้ฝีมือ	23.0	36.77	30.44	37.17	42.95
รวม	100	100	100	100	100

ตารางที่ 6

จำนวนและอัตราส่วนร้อยละของแรงงานไทยในตะวันออกกลาง

แยกตามตำแหน่งงาน

ตำแหน่ง	ปี 2526		ปี 2527		หมายเหตุ
	จำนวน	ร้อยละของจำนวนที่อนุมัติ	จำนวน	ร้อยละของจำนวนที่อนุมัติ	
ผู้ปรุงอาหาร	1,002	1.50	788	1.09	
พนักงานทำความสะอาด	66	0.99	2,768	3.86	
พนักงานคุมเครื่อง	506	0.76	341	0.47	
ช่างซ่อมรถยนต์	463	0.69	452	0.62	
ช่างแอร์	454	0.68	422	0.58	
ช่างติดตั้งเครื่องฉนวน	317	0.47	45	0.06	
วิศวกร	243	0.36	212	0.29	
ช่างสำรวจ	207	0.31	259	0.36	
พนักงานรับใช้	192	0.29	284	0.39	
เสมียน	158	0.24	176	0.24	
พนักงานโทรคมนาคม	156	0.23	80	0.11	
ช่างโครงสร้าง	144	0.22	12	0.02	
ช่างไฟฟ้าผู้ชำนาญการ	125	0.19	6	0.01	
พนักงานบริการอาหาร	120	0.18	61	0.08	
เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร	113	0.17	35	0.05	
เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัสดุ	112	0.17	80	0.11	
ช่างไฟฟ้ารถยนต์	109	0.16	123	0.17	
อื่น ๆ	2,487	3.71	3,473	4.79	
รวม	66,998	-	72,513	-	

ที่มา: สำนักงานบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ กรมแรงงาน

หากพิจารณาจากตำแหน่งงานในปี 2527 สัดส่วนที่สูงที่สุดคือ พนักงานทำความสะอาดร้อยละ 3.85 รองลงไปได้แก่ผู้ปรุงอาหาร ร้อยละ 1.06 และระดับช่างฝีมือ เช่น ช่างซ่อมรถยนต์ และช่างก่อสร้าง หรือกิจการที่เกี่ยวข้อง ส่วนวิศวกร มีจำนวนน้อยจึงกล่าวได้ว่า ผู้เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางแม้จะมีฝีมืออยู่บ้างแต่ก็มิใช่ประเภท"สมอง" จึงไม่น่าจะก่อให้เกิดปัญหา "สมองไหล" (Brain Drain) แต่จะเป็นแรงงานระดับ "มือ เท้า" มากกว่า (ดูตารางที่ 6)

ระดับการศึกษา

แรงงานไทยที่ไปทำงานในตะวันออกกลางล้วนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษาประมาณร้อยละ 81 รองลงมาได้แก่ ระดับอาชีวศึกษา และมัธยมศึกษา ผู้ซึ่งจบระดับปริญญาตรีขึ้นไปมีประมาณร้อยละ 2 ตามรายละเอียดในตารางที่ 7

ตารางที่ 7
ร้อยละของแรงงานไทยในตะวันออกกลาง
แยกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	ร้อยละ
เคยรับการศึกษาระดับประถมศึกษา	68.0
จบการศึกษาระดับประถมศึกษา	13.0
เคยเข้าศึกษาระดับมัธยมศึกษา	8.4
จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา	4.2
อาชีวะศึกษา	8.4
เคยเข้าศึกษาระดับปริญญา	4.2
จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป	2.0

ที่มา : สำนักงานบริหารแรงงานไทยในต่างประเทศ กรมแรงงาน แรงงานไทยใน ต่างประเทศ 2529.

ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นภาพแรงงานไทยในตะวันออกกลางเป็นแรงงานระดับช่างฝีมือ และไร้ฝีมือส่วนใหญ่ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา และไม่ได้รับการฝึกหัดฝีมือจากสถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการ แต่จะเป็นการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน เรียนรู้จากการทำงาน ดังนั้น จึงอาศัยประสบการณ์ความชำนิชำนาญในการปฏิบัติงาน และประกอบกับเป็นแรงงานที่มีความอดทน สู้งาน เป็นพื้นฐาน และมีความต้องการอย่างแรงกล้า เพื่อไปทำงานต่างประเทศ เพื่อแสวงหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว และพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเองให้มีสภาวะที่ดีขึ้น

ระดับการมีงานทำ

แรงงานไทยที่เดินทางไปทำงานในต่างประเทศส่วนใหญ่มีงานทำก่อนออกเดินทางไปทำงาน โดยเป็นผู้มีงานทำร้อยละ 80-90 โดยเฉลี่ยและแตกต่างกันไปเป็นรายปีจากการศึกษาโดยการสุ่มตัวอย่าง ในปี 2529 พบว่า ร้อยละ 91.9 มีงานทำ ร้อยละ 7.2 เป็นผู้ไม่มีงานทำ ในจำนวนนี้ร้อยละ 38.2 มีอาชีพเดิมเป็นเกษตรกร รองลงมาร้อยละ 24.2 มีอาชีพรับจ้างเป็นพนักงานโรงแรมหรือสถานประกอบการ ร้อยละ 22.4 รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 5.9 มีอาชีพค้าขาย อีกประมาณร้อยละ 9 มีอาชีพเป็นช่างไม้ ช่างเครื่องยนต์ ช่างก่อสร้าง รับราชการ และอื่น ๆ ผู้ไปทำงานต่างประเทศ กรณีที่ดำเนินกิจการของตนเองไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรมหรือค้าขาย ก็จะให้ญาติพี่น้องดำเนินกิจการแทนต่อไป

1.4 ระยะเวลาการจ้าง

ตามสัญญาการจ้างงานระหว่างแรงงานไทยกับนายจ้างต่างประเทศ โดยเฉพาะตะวันออกกลาง จะมีระยะเวลา 1 หรือ 2 ปี สัดส่วนร้อยละ 50 จะเป็นสัญญาการจ้างที่มีระยะเวลา 1 ปี และอีกร้อยละ 50 จะมีสัญญาการจ้าง 2 ปี เมื่อระยะเวลาการทำงานสิ้นสุดลงตามสัญญาจ้าง อาจมีการต่อสัญญาการจ้างออกไปอีก ครั้งละ 1 ปี

1.5 รายได้จากการทำงานในตะวันออกกลาง

นักเศรษฐศาสตร์เชื่อว่า การที่แรงงานไทยตัดสินใจกล้าเสี่ยง เพื่อเดินทางไปทำงานในต่างประเทศโดยเฉพาะตะวันออกกลาง ซึ่งมีความแตกต่างในด้านต่าง ๆ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และภูมิอากาศซึ่งเป็นทะเลทรายร้อนระอุ รวมทั้งภาษาด้วย ก็เพราะความแตกต่าง

ระหว่างค่าจ้างแรงงานในไทยกับต่างประเทศนั่นเอง[4] จากการศึกษาของ ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร พบว่า รายได้ของต่างประเทศสูงกว่ารายได้ในประเทศประมาณ 2-3 เท่าตัวถึง 5.3 เท่าตัว ทั้งนี้ยังไม่รวมรายได้อื่น ๆ เช่น ค่าล่วงเวลา โบนัส และสวัสดิการอื่น ๆ โดยเฉพาะทางด้านสวัสดิการประเทศในแถบตะวันออกกลางนับว่ามีระบบสวัสดิการอยู่ในเกณฑ์ดีมาก และสูงกว่าประเทศไทย สวัสดิการต่าง ๆ ที่แรงงานได้รับ มีอาทิเช่น

1. วันหยุดประจำปี ซึ่งจะกำหนดไว้ในสัญญาจ้าง จำนวนวันเป็นไปตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ และนายจ้างต้องจ่ายค่าจ้างให้แก่ลูกจ้างที่ลาหยุดประจำปีด้วย

2. ค่าเดินทาง ซึ่งได้แก่ ค่าเครื่องบินไป-กลับ บางรายแรงงานเองอาจจ่ายค่าเครื่องบินเที่ยวไป ส่วนเที่ยวกลับนายจ้างจะเป็นผู้จ่ายให้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงในสัญญาจ้าง รวมความถึงค่าพาหนะหรือค่าใช้จ่ายในการเดินทางระหว่างที่พักและที่ทำงานกรณีที่พักและที่ทำงานไม่ได้อยู่ที่เดียวกัน

3. ค่าอาหาร นายจ้างจะจัดอาหารให้ลูกจ้างวันละ 3 มื้อ โดยได้คิดมูลค่าหรือหักเป็นค่าใช้จ่าย กรณีที่ไม่ได้จัดอาหารให้ นายจ้างจะจ่ายเงินเป็นรายเดือน ๆ ละ 50 เหรียญสหรัฐ

4. ค่าที่พัก นายจ้างจะจัดให้โดยให้หักค่าใช้จ่ายใด ๆ

5. การรักษาพยาบาล นายจ้างอาจจัดให้ในที่ทำงาน หรือจัดส่งลูกจ้างไปรับการรักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาล โดยนายจ้างเป็นผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาลให้

ดังนั้นเมื่อนำค่าจ้างและสวัสดิการต่าง ๆ มารวมกันเป็นรายรับของแรงงานแล้ว จะทำให้รายรับของคนงานสูงขึ้นมากจนเป็นแรงจูงใจให้แรงงานเดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางกันมาก

กรมแรงงานได้กำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ หรืออัตราค่าจ้างมาตรฐานและเป็นอัตราค่าจ้างที่ไม่รวมค่าล่วงเวลา อาหาร ค่าที่พัก และคิดจากการทำงานวันละ 8 ชั่วโมง สัปดาห์ละ 6 วัน สำหรับประเทศในกลุ่มตะวันออกกลางโดยแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้

(ก) กลุ่มประเทศซาอุดิอาระเบีย จอร์แดน คูเวต บาห์เรน โอมาน สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ซีเรีย และเลบานอน โดยมีสาระสรุปได้ดังนี้

1. แรงงานทั่วไปด้านการก่อสร้างและอื่น ๆ 145-170 เหรียญสหรัฐต่อเดือน

[4]รายละเอียดการวิเคราะห์ดูจาก นิพนธ์ พัวพงศกร, "คนงานไทยในต่างประเทศ : สาเหตุ ผลกระทบ ปัญหา และนโยบาย" เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องแรงงานไทยในต่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2525

2. ช่างฝีมือ ได้แก่ ช่างไม้ก่อสร้าง, พนักงานขับรถโดยสาร, ช่างไฟฟ้า ช่างเหล็ก ฯลฯ เป็นต้น 230-315 เหรียญสหรัฐต่อเดือน

3. พนักงานเครื่องมือหนัก เช่น พนักงานขับรถขนาดใหญ่ พนักงานขับรถผสมปูน ขับรถขุด ฯลฯ 285-400 เหรียญสหรัฐต่อเดือน

4. ตำแหน่งอื่น ๆ โดยเฉพาะตำแหน่งระดับสูง มิได้กำหนดไว้ ขึ้นอยู่กับการต่อรองกับนายจ้าง

(ข) ประเทศอิรัก และอิหร่าน มีอัตราค่าจ้างสูงกว่า กลุ่ม ก ร้อยละ 15

(ค) ประเทศลิเบีย มีอัตราค่าจ้างสูงกว่า กลุ่ม ก ร้อยละ 20

กรมแรงงานจะตรวจสอบสัญญาจ้าง เพื่อทราบว่าแรงงานจะต้องได้รับค่าจ้างไม่น้อยกว่ามาตรฐานที่กรมแรงงานกำหนดไว้ และกรณีมีข้อพิพาทกรมแรงงานจะถือเป็นหลักฐานในการยุติข้อพิพาทและให้ความคุ้มครองแก่แรงงาน นายจ้างรายย่อยบางรายหรือสำนักจัดหางานบางรายเอาเปรียบคนหางาน โดยให้คนหางานสมยอมทำสัญญาไว้อีกฉบับหนึ่ง ซึ่งได้รับค่าจ้างและสวัสดิการไม่ตรงตามมาตรฐานที่กรมแรงงานกำหนด ทั้งนี้อาจเป็นการไม่ทราบข่าวสารข้อมูลดีเพียงพอ ขาดความรู้ด้านภาษา ประกอบกับมีความตั้งใจต้องการเดินทางไปทำงานชนิดยอมตายเอาดาบหน้า ฉะนั้นหากเกิดกรณีพิพาทแรงงานเองมักจะเสียเปรียบ เพราะกรมแรงงานจะใช้สัญญาฉบับที่กรมแรงงานถือเพื่อเป็นหลักฐานในการยุติข้อพิพาทดังกล่าว

คาดกันว่า แรงงานไทยที่ไร้ฝีมือในตะวันออกกลางจะมีรายได้ประมาณ 7,000-8,000 บาทต่อเดือน และบางรายจะได้ค่าล่วงเวลาด้วย คาดว่าแต่ละเดือนคนงานไทยจะมีเงินเหลือประมาณร้อยละ 80 ของรายได้ที่ได้รับแต่ละเดือน เพราะนายจ้างมีสวัสดิการให้ ทำให้แรงงานเสียค่าใช้จ่ายน้อย สถานที่พักผ่อนหย่อนใจและสถานเริงรมย์ก็ไม่ค่อยมี ฉะนั้นแรงงานส่วนใหญ่จะมีเงินส่งกลับมาให้ครอบครัวเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย รายได้ที่คนงานไทยเฉพาะในตะวันออกกลางส่งกลับประเทศไทย โดยผ่านระบบธนาคาร ดังแสดงในตารางที่ 7

จากข้อมูลพบว่า รายได้ที่คนงานไทยเฉพาะตะวันออกกลางส่งกลับนับแต่ปี 2519 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากจาก 15 ล้าน ในปี 2519 เป็น 511.7 ล้านบาท ในปี 2521 4,234 ล้านบาท, 10,326.8 ล้านบาท ในปี 2523 และ 2525 ตามลำดับ รายได้นี้สูงสุดในปี 2527 คือ 16,326.8 ล้านบาท เพิ่มจากปี 2519 ประมาณ 1,088 เท่า ตัวเลขรายได้ที่กล่าวมานี้ยังไม่รวมเงินสดและสิ่งของมีค่าที่คนงาน

ไทยนำติดตัวกลับมาประเทศไทยด้วย ในระยะหลังรายได้ส่งกลับจากกลุ่มประเทศตะวันออกกลางมีแนวโน้มลดลง แต่ยังคงยืนอยู่ในระดับใกล้เคียงกับหนึ่งหมื่นล้านบาท หรือลดลงประมาณร้อยละ 50 เมื่อเทียบกับปี 2527 ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการแรงงานในตะวันออกกลางลดน้อยลง เพราะราคาน้ำมันในตลาดโลกเริ่มตกต่ำลงทำให้รายได้หลักของประเทศซึ่งพึ่งพา น้ำมันลดลงอย่างไรก็ตาม รายได้ส่งกลับโดยรวมของประเทศกลับไม่ได้ลดลง เพราะแรงงานไทยมีแนวโน้มไปทำงานในภูมิภาคอื่นเพิ่มขึ้น ซึ่งได้แก่ บรูไน สิงคโปร์ เยอรมัน ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น รายได้ส่งกลับรวมทั้งประเทศเท่ากับ 481.1 ล้านบาท ในปี 2529 และเพิ่มเป็น 24239.9 ล้านบาท ในปี 2532 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 50 เท่า

นับว่าการที่แรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศส่งผลดีต่อประเทศไทย ในแง่ของการนำเงินตราต่างประเทศเข้ามา และเงินตราต่างประเทศ ซึ่งย่อมทำให้อำนาจซื้อในประเทศเพิ่มขึ้น อันจะส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจขึ้น นอกจากนั้นรายได้ดังกล่าวยังทำให้คนชนบทมีฐานะดีขึ้นอีกด้วย

ค่าใช้จ่ายของผู้หางานในตะวันออกกลาง

ค่าใช้จ่ายของผู้หางานหรือผู้ประสงค์จะไปทำงานในตะวันออกกลาง ปัจจุบันประมาณ 35,000-50,000 บาทต่อคน แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ค่านายหน้าจัดหางาน เนื่องจากตลาดแรงงานเป็นตลาดต่างประเทศ ฉะนั้นทั้งนายจ้างและตำแหน่งงานจึงอยู่ในต่างประเทศ ในขณะที่แรงงานอยู่ภายในประเทศไทย จึงได้เกิดสำนักงานจัดหางานขึ้น สำนักจัดหางานทำหน้าที่เป็นตัวแทน จะติดต่อหาตำแหน่งงานกับนายจ้างในต่างประเทศ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็มีการแข่งขันธุรกิจในการจัดหางานเป็นธุรกิจที่ต้องอาศัยความรวดเร็วและความคล่องตัวสูง ดังนั้นสำนักจัดหางานจึงต้องมีการลงทุนค่อนข้างสูงพอสมควร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในด้านการติดต่อกับนายจ้างในต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายในสำนักงานในกรุงเทพฯ หรือในต่างประเทศ รวมตลอดจนถึงค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารต่าง ๆ สำนักจัดหางานจึงจำเป็นจะต้องหารายได้ หรือรายรับให้คุ้มกับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของสำนักงาน ซึ่งได้แก่ "ค่านายหน้า" ที่เรียกเก็บจากคนหางานนั่นเอง บางสำนักจัดหางานบางแห่งที่มีการดำเนินงานดีอาจเป็นตัวแทนนายจ้างในต่างประเทศจัดหาคนงานและรับค่านายหน้าเป็นค่าบริการอีกส่วนหนึ่งด้วย การเรียกเก็บค่านายหน้านี้อาจมากหรือน้อยแตกต่างกันไปตามตำแหน่งงาน โดยเฉลี่ยอาจมีจำนวนตั้งแต่ 15,000-35,000 บาท ต่อคน แต่ตามกฎหมายระบุว่าค่านายหน้าหรือค่าบริการ สำนักงานจัดหางานจะเรียกเก็บได้ไม่เกินจำนวนค่าจ้างเดือนแรก สำหรับการจ้างงานที่มี ระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี และหากมีสัญญาการจ้างน้อยกว่านี้ให้ลดลงตามส่วน

2. ค่าธรรมเนียมหนังสือเดินทางและวีซ่า เนื่องจากผู้หางานส่วนใหญ่อยู่ต่างจังหวัด ความรู้ไม่สูงนัก คือระดับประถมศึกษา อาจมีความไม่สะดวกในการจัดทำหนังสือเดินทาง หรือ วีซ่า ด้วยตนเอง ในกรณีนี้จึงเป็นช่องทางให้สำนักจัดหางานเรียกเก็บค่าบริการเพิ่มเติมจากแรงงานต่างหากจากค่านายหน้า บางรายอาจสูงถึง 2,000-3,000 บาท

3. ค่าทดสอบฝีมือ สำหรับผู้หางานจำเป็นจะต้องมีการทดสอบฝีมือหรือความสามารถเสียก่อน จึงจะพิจารณาตำแหน่งให้ จึงเป็นอีกลู่ทางหนึ่งซึ่งสำนักจัดหางานจะเรียกเก็บค่าบริการที่สูงกว่าที่กฎหมายกำหนด คือคนละ 500 บาท มิฉะนั้นคนงานอาจต้องมีการทดสอบครั้งแล้วครั้งเล่า ทำให้เสียทั้งเวลา และเสียเงินค่าทดสอบเป็นคราว ๆ ไป

4. ค่าตรวจสุขภาพ ตามกฎหมายเรียกเก็บได้ 500 บาท

5. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่นค่าเดินทางมาติดต่อสมัครงาน ค่าใบสมัคร และที่สำคัญค่าดอกเบี้ย ในกรณีที่ต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายเป็นค่าบริการต่าง ๆ หากคนงานหางานเป็นผู้มีฐานะยากจน ไม่มีหลักทรัพย์หรือที่ดินทำกิน หรือมีแต่ก็ไม่มีเอกสารสิทธิการถือครองที่ดิน ก็ไม่สามารถเป็นหลักฐานในการกู้ยืมจากสถาบันการเงินซึ่งคิดดอกเบี้ยตามกฎหมาย (ประมาณร้อยละ 15 ต่อปี) ก็จำเป็นต้องกู้จากตลาดเงินนอกระบบ ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยแพงมาก เฉลี่ยประมาณร้อยละ 10 ต่อเดือน ซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนนี้นับเป็นภาระแก่ผู้หางานมาก บางรายซึ่งประสบความล้มเหลว กรณีถูกหลอกลวงก็ดี หรือเนื่องจากไม่สามารถเดินทางไปทำงานก็ดี หรือไปแล้วไม่สามารถทนทำงานในต่างประเทศ ต้องกลับก่อนก็ไม่สามารถที่จะชำระหนี้ได้ กลายเป็นผู้หมดเนื้อหมดตัว หนี้สินล้นพ้นตัว ทำให้ครอบครัวต้องได้รับความเดือดร้อน และถึงกับฆ่าตัวตายก็มีมาก

ผลกระทบที่ได้รับจากการไปทำงานในต่างประเทศ

1. เงินตราเข้าประเทศ เป็นการหารายได้เข้าประเทศเช่นเดียวกับการส่งสินค้าออกต่างประเทศ นับแต่ปี 2526 เป็นต้นมา เงินส่งกลับประเทศไทยโดยผ่านระบบธนาคารมีมากกว่าปีละ 20,000 ล้านบาท ไม่นับรายได้ที่ส่งกลับในรูปอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสินค้าที่นำติดตัวมา หรือโดยการฝากส่งมากับเพื่อนฝูง สำนักจัดหางาน หรือนำติดตัวกลับมาเงินจำนวนดังกล่าวเท่ากับเป็นการเพิ่มเงินออมและอำนาจซื้อในมือ หากมีการใช้ให้เกิดประโยชน์ในรูปของการลงทุนใด ๆ เช่นการไถ่ถอนคืน ซื้อที่ดินเพื่อการเกษตร ซื้อเครื่องมือ หรือเพื่อลงทุนทำกิจการค้าขาย หรือ เปิดร้านซ่อมเครื่องยนต์ เครื่องกล ซื้อรถเพื่อบริการขนส่ง หรือรับส่งผู้โดยสาร ฯลฯ ย่อมทำให้รายได้ของครอบครัวเพิ่มขึ้น

2. ผลทางด้านการจ้างงาน การที่แรงงานไทยเดินทางไปทำงานต่างประเทศ นับเป็นการลดปัญหาการว่างงานไปได้ส่วนหนึ่ง

3. ผลด้านการเพิ่มทักษะในการทำงาน การที่แรงงานได้เดินทางไปทำงานในต่างประเทศย่อมทำให้แรงงานได้เรียนรู้วิธีการทำงาน การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีระเบียบวินัยในการทำงาน และสามารถทำงานร่วมกับต่างชาติคนอื่น ๆ ย่อมเป็นสิ่งที่ดี และหากไปทำงานที่ต้องใช้เครื่องมือ เครื่องจักร ก็จะได้มีการเรียนรู้ทักษะการทำงานใหม่ ๆ โดยเฉพาะประเภทกิจการเป็นกิจการขนาดใหญ่ เช่นการก่อสร้างขนาดใหญ่ การสร้างสนามบิน อาคารที่พักอาศัย อาคารสำนักงาน เขื่อน หรือแม้แต่การบำรุงรักษา ซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องใช้ในงานบริการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า-โทรทัศน์ หรืออื่น ๆ ย่อมทำให้แรงงานมีทักษะและประสบการณ์เพิ่มขึ้น เมื่อหมดสัญญาและกลับประเทศ ย่อมมีโอกาสหางาน ในลักษณะเดียวกันทำได้ง่ายขึ้น และจะเป็นการเพิ่มพูนรายได้มากขึ้น แต่แรงงานส่วนใหญ่เมื่อกลับมา ส่วนหนึ่งมักประกอบอาชีพเดิม ทั้งนี้เพราะไม่สามารถหางานที่ใกล้กับงานในต่างประเทศได้ หากเป็นกรณีนี้ก็นับได้ว่าไม่ช่วยในการเพิ่มทักษะ อีกส่วนหนึ่ง อาจประกอบอาชีพอิสระ ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ทั้งนี้อาจเพราะมีเงินสะสมกลับมาไม่มากพอ และได้ใช้จ่ายไปในการชำระหนี้หรือสินค้าประเภทอื่น ๆเพื่อใช้อำนวยความสะดวกในครอบครัว และการดำเนินชีวิตประจำวัน

4. ผลกระทบด้านอื่น ๆ และผลกระทบต่อเนื่อง

ก. นักลงทุนไทยสามารถรับงานจ้างเหมาในต่างประเทศได้ ซึ่งนักลงทุนเหล่านี้บางส่วนเคยเป็นผู้รับเหมาค่าจ้างแรงงานจากนายจ้างต่างประเทศมาก่อน และมีผลการดำเนินงานดีจนเป็นที่เชื่อถือของนายจ้างต่างประเทศ จึงได้ร่วมดำเนินกิจการรับเหมางานบางส่วนและขยายงานมากขึ้นเรื่อย ๆ จนสามารถเป็นผู้รับเหมางานในต่างประเทศในลักษณะงานที่ต้องใช้แรงงานมาก เป็นฐานในการขยายธุรกิจในต่างประเทศ

ข. ผลกระทบด้านการจัดส่งอาหารและสินค้าจากประเทศไทยไปในต่างประเทศในระยะแรกเพื่อการบริโภคของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหารต่าง ๆ และเสื้อผ้า และ เฟอร์นิเจอร์ ต่อมาก็เพื่อสนองความต้องการของตลาดในตะวันออกกลาง ซึ่งมีกำลังซื้อค่อนข้างสูง และเป็นตลาดต่างประเทศที่สำคัญต่อไป

การส่งแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ แม้จะเป็นการสร้างประโยชน์แก่ไทยในรูปของรายได้และอื่น ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีผลกระทบทางลบแก่ไทยด้วย

1. ก่อให้เกิดช่องทางของการเอารัดเอาเปรียบด้วยการคิดค่าบริการสูง ๆ การหลอกลวง ซึ่งทำให้ผู้หางานล้มเหลว ไม่สามารถเดินทางไปทำงานได้ หรือไปแล้วไม่ได้งานและค่าจ้างไม่ตรงกับที่ได้รับ

ทราบก่อน หรือกรณีเดินทางไปแล้วไม่ได้งานบ้าง ย่อมทำให้เกิดผลเสียต่อสังคม

2. ผลกระทบทางด้านครอบครัว การที่หัวหน้าครอบครัวต้องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น ว้าเหว่ และประกอบกับสามีหรือหัวหน้าครอบครัวส่งเงินกลับมาเพื่อการใช้จ่ายของครอบครัว ทำให้มีเงินเพื่อจับจ่ายใช้สอยมากขึ้นและหลาย ๆ รายจะใช้จ่ายไปด้านการบันเทิงคบเพื่อน เที่ยวเตร่ ตามสถานบริการต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาทางเพศได้ เช่นการ "คบชู้" เป็นต้น

3. ผลเสียทางด้านจิตใจ มีผู้กล่าวว่าคนไทยเป็นคนหลงประเทศตนมากที่สุด ฉะนั้น การไปทำงานต่างประเทศในระยะแรก ๆ แรงงานไทยจะต้องปรับตัวมาก ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ ทางด้านภาษาที่มีความแตกต่างกันทำให้ไม่สามารถสื่อสารกับนายจ้างได้ ทั้งยังต้องปรับตัวเข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ จึงทำให้คนงานไทยเกิดความ "คิดถึงบ้าน" มากที่สุด เกิดเหงา ซึ่งอาจนำไปสู่การประพฤติที่ผิดทำนองครองธรรม เช่นเกิดปัญหาทางเพศ หรือหาทางออกอื่น ๆ ที่เรียกว่าการพักผ่อนแบบไทย ๆ เช่น การพนัน หรือลักลอบดื่มเหล้า เป็นต้น

4. กรณีผู้เดินทางไปทำงานในต่างประเทศ ถ้าเป็นแรงงานที่มีฝีมือก็อาจทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานขึ้น เช่น แพทย์ วิศวะ สถาปนิก หรือนักวิทยาศาสตร์ได้

สำหรับปัญหาที่เกิดแก่แรงงานไทย ทั้งก่อนและหลังการเดินทางไปต่างประเทศของแรงงานจะได้กล่าวถึงอย่างเป็นรูปธรรมในส่วนที่ 2

ภาคสอง

การนำเสนอสภาพการณ์และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวกับแรงงานในต่างประเทศของการศึกษาในช่วงนี้จะเป็นการวิเคราะห์โดยผ่านกรณีศึกษาของชีวิตเพื่อนผู้ใช้แรงงานทั้งหญิงและชายที่มีเลือดเนื้อมีวิญญาณ มีความรู้สึกดีใจ เสียใจ เจ็บปวด สมหวังและผิดหวังตามปรกติแห่งวิถีชีวิตของความเป็นคน มากกว่าจะถือว่าเขาและเธอเหล่านี้เป็นเพียงตัวแปร (input variable) ที่สำคัญในฟังชั่นการผลิต (production function) เหมือนๆ กับปัจจัยการผลิตอื่นๆ เช่น ที่ดิน ทุน และผู้ประกอบการ ที่จะก่อให้เกิดผลผลิตและบริการเท่านั้น โดยหวังว่าการนำเสนอในรูปแบบเช่นว่านี้ จักช่วยให้การพิจารณาและการวิเคราะห์ปัญหาสามารถกระทำได้ในแง่มุมที่ละเอียดอ่อนขึ้น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในสภาพการณ์ของปัญหาและการวางมาตราการ ตลอดจนนโยบายที่จะนำไปสู่ประโยชน์ของผู้ใช้แรงงานและประเทศโดยส่วนรวมได้ดีขึ้น ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ยุคบุกเบิกของการขุดทองในตะวันออกกลาง (พ.ศ.2516-2518)

ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2516 นั้นการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศของไทยนั้นจำกัดวงแคบอยู่ในเฉพาะแรงงานระดับวิชาชีพ เช่น แพทย์ พยาบาล วิศวกร เป็นส่วนใหญ่ แต่หลังจากที่ประเทศในกลุ่มผู้ผลิตน้ำมัน ได้ประสพความสำเร็จในการรวมตัวกันควบคุมปริมาณน้ำมัน และร่วมกันตรึงราคาน้ำมันให้อยู่ในระดับของการผูกขาดระดับคาร์เทลได้สำเร็จในปี ค.ศ.1973 (Arab oil embargo of 1973) ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศที่มีแรงงานเหลือเฟือ กับกลุ่มประเทศอาหรับในตะวันออกกลาง ผลประโยชน์ของการตรึงราคาน้ำมันไว้ได้นั้น ถูกแปรเปลี่ยนเป็นการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน(infrastructure) เช่น ถนนหนทาง สนามบิน โรงพยาบาล โรงเรียน ที่พักอาศัย ฯลฯ อันเป็นเหตุทำให้เกิดความต้องการแรงงานอย่างมากมาย

เพื่อตอบสนองความเร่งด่วนของการพัฒนาประเทศในกลุ่มเศรษฐีใหม่อาหรับเหล่านี้ได้มีการหลั่งไหลของแรงงานจากกลุ่มประเทศในเอเชีย เช่น ปากีสถาน อินเดีย ฟิลิปปินส์ เกาหลี ศรีลังกา บังคลาเทศ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ในบรรดาแรงงานต่างชาตินับแสนคนที่ได้เข้าไปทำงานในตะวันออกกลางนี้รวมทั้ง **ทิดห่ม ทาสูงเนิน** จากอำเภอเริงนกทาจังหวัดอุดรธานี อยู่ด้วย

ทิดห่ม ทาสูงเนิน เป็นชาวอุดรธานีโดยกำเนิด และก็คงเหมือนๆ กับครอบครัวส่วนใหญ่ของชาวอีสานที่เกิดมาและเติบโตมากับความยากไร้ และด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ค.ช.ห่ม เรียนหนังสือที่โรง

เรียนในอำเภอจนจบการศึกษาชั้น ป.6 จากนั้นจึงได้ออกโรงเรียนมาช่วยพ่อแม่ทำนา ปลูกข้าว อ้อย และมันสำปะหลัง สลับกันไปตามฤดูกาล รายได้จากการทำนาในแต่ละปีมิได้ช่วยให้สถานะภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวเขยิบสูงขึ้นตามกาลเวลา แต่เนื่องจากในครอบครัวห่มมีลูกชายถึง 3 คน และลูกสาวอีก 2 คน ดังนั้นจึงพอเป็นกำลังแรงงานให้แก่ครอบครัวได้พอสมควร ไม่ถึงกับเป็นหนี้สินรุงรังมากนักเมื่อครบเกณฑ์บวช ก็ดังเช่นชายไทยในชนบททั่วไปที่จะใช้ช่วงระยะเวลาหนึ่งบวชเรียนในพระพุทธศาสนา ตลอดระยะเวลาที่บวชเรียนอยู่นั้น ความที่เป็นคนขยันขันแข็งในการทำงานทำให้ห่มได้เรียนรู้งานก่อสร้างเพิ่มขึ้นอีกด้วย จากการช่วยงานก่อสร้างพระอุโบสถ เมื่อห่มสึกเป็นทิดออกมา เถ้าแก่รับเหมาก่อสร้างเล็งเห็นแววของความเป็นคนดี มีความกระตือรือล้นในการเรียนรู้งาน มีความรับผิดชอบในหน้าที่ จึงได้ชวนให้ร่วมงานในตำแหน่งช่างปูนและยังช่วยแนะนำเทคนิคในการทำงานให้อีกหลายอย่าง

ทิดห่มได้ทำงานรับเหมาก่อสร้างอยู่กับเถ้าแก่อยู่หลายปี ในยุคที่จังหวัดอุดรธานี สะพัดด้วยเงินดอลล่าร์อเมริกัน อันเป็นผลพวงจากสงครามเวียตนามอยู่นั้น เถ้าแก่ก็มีส่วนได้รับงานเหมาช่วงเล็กๆ ในการก่อสร้างของฐานทัพอเมริกันในประเทศไทยด้วย วิถีชีวิตของห่มได้เริ่มเปลี่ยนแปลงเมื่อนายช่างฝรั่งได้กลับมาเมืองไทยอีกครั้ง หลังจากที่ได้เดินทางกลับไปเมืองนอกเมื่อแคมป์ทหารอเมริกันปิดลง หัวหน้านายช่างไทยได้มาตามตัวห่มจนถึงบ้าน เพื่อชักชวนให้ร่วมทีมไปสมัครงานกับนายช่างฝรั่งที่ต้องการคนไปทำงานก่อสร้างสนามบินที่เมืองเจดดาร์ ประเทศซาอุดิอาระเบีย ด้วยว่าพอจะเคยรู้ฝีมือการทำงานอยู่ และรู้ใจในการทำงานด้วยกัน ในขณะนั้นห่มไม่รู้เสียด้วยซ้ำไปว่าประเทศซาอุดิอาระเบียนั้นอยู่ส่วนไหนของโลก รู้แต่เพียงว่าเป็นเมืองแขกอาหรับ และเป็นเมืองที่พี่น้องไทยอิสลามจะไปแสวงบุญกันทุกปีที่กรุงเมกกะ ตอนนั้นเขายังคิดว่าแขกอาหรับก็คงเหมือนๆ กับแขกขายผ้าในตลาดนั่นแหละ

การคัดเลือกคนงานค่อนข้างทำด้วยความรีบเร่ง นายช่างอธิบายว่างานทางโน้นต้องการคนด่วนมาก ต้องเร่งทำงานกันทั้งวันทั้งคืน ดังนั้นผู้ที่ผ่านการคัดเลือกจะต้องออกเดินทางภายใน 1 เดือน ที่จริงนายช่างฝรั่งอยากจะให้ไปทันทีเสียด้วยซ้ำไป แต่ต้องรอการขอหนังสือเดินทาง ซึ่งในขณะนั้นมิได้สามารถทำเสร็จอย่างรวดเร็วภายในอาทิตย์เดียวเช่นปัจจุบัน ห่มจำได้ว่าข่าวการเดินทางไปทำงานประเทศนอกของเขานั้นดังทั่วหมู่บ้าน เมื่อได้รู้ว่าในตำแหน่งช่างปูนชั้น 2 นั้น จะได้รับเงินเดือนถึงเดือนละแปดพันบาทและยังมีทำงานล่วงเวลาอีก ซึ่งถ้าหากรวมๆ แล้ว รายได้อาจจะสูงถึงเดือนละ 15,000 บาท ทำงานปีหนึ่งตามสัญญาจะได้เงินเป็นแสนส่งกลับบ้าน นายจ้างจะออกเงินค่าเรือบินทั้งไปและกลับให้ ออกค่าเสื้อผ้าให้ 3 ชุด และยังให้เงินติดกระเป๋าอีกคนละ 2 พันบาทแถมอีกด้วย ในรุ่นนั้นมีเพื่อนคนไทยไปด้วยกันถึง 40 คน มาจากอีสานด้วยกันทั้งนั้น และส่วนใหญ่จะเป็นงานด้วยกันทั้งนั้น เพราะนายช่างฝรั่งย้ำอยู่บ่อยครั้งว่าเมื่อไปถึงค่ายก่อสร้างจะต้องรีบลงมือทำงานภายใน 7 วันทันที

ในเรื่องของการทำงานนั้น ห่มพบว่าไม่ค่อยมีปัญหาอะไรหนักใจมากนัก เพราะหัวหน้าช่างเป็นคนไทย ไม่เข้าใจอะไรก็พอจะถามข้อสงสัยได้บ้าง มารู้ภายหลังว่าบริษัทก่อสร้างที่ห่มเซ็นสัญญามาทำงานด้วยนั้น เป็นบริษัทฝรั่งขนาดใหญ่ ที่เขาเรียกกันว่าบรรษัทข้ามชาติ มีสาขาการทำงานอยู่หลายแห่งทั่วโลก ดังนั้นการทำงานและสวัสดิการที่ได้รับค่อนข้างดี การจ่ายค่าแรงตรงเวลาสม่ำเสมอ ไม่เคยต้องมีปัญหากับแผนกบัญชี การสั่งงานดูจะเป็นระบบดีกว่าที่ทำอยู่กับเถ้าแก่มาก

ส่วนที่ห่มและเพื่อนๆ คิดว่าเป็นปัญหาอยู่พอสมควรคือการปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของคนในประเทศอาหรับที่นับถืออิสลาม มีข้อห้ามหลายอย่างที่ไม่สู้จะคุ้นเคยในหมู่คนไทย คือการห้ามดื่มเหล้า ห้ามเล่นการพนันทุกรูปแบบ และห้ามจ้องมองสตรีมุสลิม หรือถ่ายภาพ พูดคุย เกี้ยวพาราสีเป็นอันขาด พวกเพื่อนๆ บอกว่าห้าม 3 อย่างนี้แล้ว ชีวิตจะเหลืออะไรให้รื่นรมย์ เรื่องความร้อนเสียอีกที่พอจะทนได้ เพราะห่มเคยทำนากลางแดดอยู่เป็นเวลานานๆ ความเหงาคิดถึงบ้านก็คงเป็นเรื่องธรรมดา แต่เมื่อเห็นตัวเลขในบัญชีที่เพิ่มขึ้นทุกเดือน ทำให้ห่มมีกำลังใจทำงานขึ้นอีามาก ความลำบากในการทำงานและปรับสภาพตัวเองจึงเป็นเรื่องที่พอจะทนได้ แต่กระนั้นก็ตามแทบทุกคนที่เดินทางมารุ่นเดียวกันต่างจำวันที่เหลือจะกลับบ้านได้อย่างแม่นยำ

เนื่องจากแรงงานไทยรุ่นที่ห่มไปทำงานนั้นเป็นยุคแรกๆ ดังนั้นระบบการส่งเงินกลับประเทศไม่ค่อยสะดวก หรือความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเทศในตะวันออกกลางจึงไม่มีอย่างแพร่หลายเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้นมีเพื่อนคนงานหลายคนที่ต้องมีปัญหากับตำรวจและคนพื้นเมือง เท่าที่ทราบก็ถูกส่งตัวกลับหลายราย แต่สำหรับห่มนั้นในปีแรกที่ได้กลับมาเยี่ยมบ้านเมื่อทำงานครบ 11 เดือนตามสัญญานั้น ห่มคิดดูแล้วเงินทั้งหมดที่ส่งกลับบ้านและที่เหลือติดตัวมา รวมแล้วเป็นเงินถึง 130,000 บาท ยังได้ซื้อเครื่องสเตริโอแบบไม่ต้องเสียภาษีติดมือมาอีกด้วย แล้วก็ทำให้หายเหนื่อยคือทราบว่าเงินที่ห่มหามาได้นั้นได้ช่วยให้ความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้นมาก บางส่วนใช้ไปซ่อมแซมบ้านที่ทรุดโทรมเต็มที น้องสาวได้เงินไปดาวน์จักรเย็บผ้า และสามารถล้างหนี้ค่าปุ๋ยได้หมด แม่ยังแบ่งเงินอีกส่วนไปซื้อที่แปลงเล็กๆ ไว้ให้ห่มอีกด้วยเผื่อว่าจะแยกครอบครัว

ห่มได้กลับไปทำงานกับบริษัทเดิมอยู่อีก 1 ปี และทำงานกับบริษัทใหม่อีก 1 ปีรวมแล้ว 3 ปีที่ทำงานในตะวันออกกลาง ในปีที่สามเขาสามารถต่อรองเงินเดือนได้สูงขึ้นกว่าเก่า เพราะประสบการณ์การทำงานที่มีอยู่กับบริษัทเดิม ประกอบกับความกล้าที่จะต่อรองมีมากขึ้นเมื่อเทียบกับการเดินทางไปปีแรกที่มัวแต่ตื่นเต้นกับการจะได้ไปทำงานเมืองนอกและรู้ว่าสามารถหาเงินได้ปีละเป็นแสน

ในรุ่นของห่มและเพื่อนๆ ที่ได้ทำงานรุ่นแรกๆ นั้น ถ้าหากจะมีคนถามว่าคุ้มหรือไม่กับการไปลำบากทำงานที่ตะวันออกกลาง หลายคนคงต้องว่าถ้าหากคิดในเรื่องของเงินทอง คุ้มแน่ๆ การหาเงินได้ปี

ละกว่าแสนมิใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายในระดับพื้นความรู้ และการขาดโอกาสในทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ห่มและเพื่อนๆ แต่สำหรับเรื่องของจิตใจที่บางคนก็ต้องทิ้งลูกเมียและลูกน้อยไป บางคนต้องหาคนมาช่วยพ่อแม่ทำนาแทน และเมื่อกลับมาแล้ว บางคนไม่มีเงินเหลือกลับมา เพราะเผาเงินตัวเสียไฮโล ต้องกลายมาเป็นคนตกงานเมื่ออายุมาก การนำเรื่องราวปลีกย่อยที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในแต่ละคนขึ้นมาประกอบคำตอบอาจจะแปรเปลี่ยนจาก "คุ้มแน่ๆ" เป็น "พอคุ้มอยู่" แต่ไม่มากเท่าที่คิดหรือควรจะเป็น

ปัจจุบันห่มทำงานเป็นผู้รับเหมางานก่อสร้างรายย่อย โดยใช้เงินที่ได้เก็บสะสมไว้ตลอดระยะเวลา 3 ปี ที่ผ่านมานั้นเองเป็นเงินทุน

2.2 ยุคตื่นทองของแรงงานไทย (พ.ศ.2519-2528)

ข่าวคราวความสำเร็จในการทำงานของคนงานไทยในยุคแรก ข่าวการหาเงินได้ปีละเกือบสองแสนบาท สำหรับแรงงานระดับช่างที่ต้องใช้ฝีมือและความรู้ไม่มากนัก หลักฐานทางด้านวัตถุที่ปรากฏเห็นอย่างเด่นชัด เช่น การซ่อมบ้านใหม่ สามารถดาวน์รถกระบะปิคอัพขนาดเล็กได้ หรือซื้อมอเตอร์ไซด์ได้ รวมทั้งสถานะภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่มีลูกชายหรือสามีไปทำงานในตะวันออกกลางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 23-35 ปี มีความหวังอยากจะไปทำงานในต่างประเทศ

และในช่วงนี้เองที่ปัญหาต่างๆ ได้เกิดขึ้นอย่างมากมาย นับตั้งแต่เริ่มสมัครไปทำงาน ระหว่างทำงาน และเมื่อกลับมาแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นที่เด่นชัดและสร้างความเดือดร้อนอย่างยิ่งแก่ผู้ใช้แรงงาน คือ ปัญหาการหลอกลวง ซึ่งมีลักษณะต่างกันออกไป เช่น สาย/นายหน้า/บริษัทจัดหางานเถื่อน และบริษัทจัดหางาน จดทะเบียน รับเงินจากคนหางานแล้วไม่จัดส่งคนงานไปทำงาน หรือบริษัทจัดหางานให้ข้อมูลไม่ตรงกับความเป็นจริงแก่คนหางาน เมื่อเดินทางไปทำงานในต่างประเทศแล้ว ได้รับสภาพการจ้างที่แตกต่างไปจากสัญญาบริษัทจัดหางานเรียกและรับค่าบริการจากคนงานล่วงหน้าเป็นเวลานานเพื่อแสวงหาประโยชน์ ก่อนจัดส่งคนงานไปทำงาน บริษัทจัดหางานประกาศรับสมัครคนงานโดยไม่มีตำแหน่งงานหรือมีน้อยกว่าที่โฆษณา เพื่อแสวงหาประโยชน์ค่าสมัคร ค่าทดสอบฝีมือ และค่าธรรมเนียมอื่นๆ หรือเมื่อเดินทางไปแล้วขณะที่ทำงานอยู่ในต่างประเทศ ก็มีปัญหามากมายอีกเช่นกัน เช่น ไม่ได้รับค่าจ้าง หรือนายจ้างค้างค่าจ้าง รวมทั้งการไม่ให้สวัสดิการตามสัญญา มีการเปลี่ยนแปลงสัญญาจ้างลดสวัสดิการค่าจ้างลงต่ำกว่าสัญญาฉบับที่ผ่านการอนุญาตของกรมแรงงาน ถูกเลิกจ้างก่อนหมดอายุสัญญา เนื่องจากงานหมด ฝีมือไม่ได้มาตราฐานหรือตรวจโรกไม่ผ่าน หรือการได้ทำผิดกฎหมายท้องถิ่น การโอนเงินกลับได้น้อยกว่าจำนวนที่ได้รับการบอกเล่าจากประเทศไทย ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นปัญหาที่มักจะพบบ่อยๆ

สาเหตุแห่งปัญหานั้นมาจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดส่งคนงานไปต่างประเทศ ไม่ว่าจะมาจากบริษัทจัดหางาน จากตัวคนหางานเอง จากนายจ้างในต่างประเทศ จากระบบการทำงานของหน่วยราชการ และจากความไม่พร้อมของกฎหมายที่ใช้บังคับ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีบางส่วนได้รับการแก้ไขโดยการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและมาตราการที่บังคับใช้ ปัญหาบางส่วนทุเลาลงเองตามลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน และการแพร่หลายทางด้านข้อมูลข่าวสาร แต่ก็ยังมีอยู่อีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ยังเป็นปัญหาเรื้อรังอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

กรณีของ บันลือ แก้วดี ก็คงเหมือนๆ กับอีกหลายๆ คน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีโอกาสได้รับรู้ และเห็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุสิ่งของ เครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลายของบ้านที่มีบุคคลในครอบครัวได้เดินทางไปทำงานในตะวันออกกลาง

บันลืออยู่ที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ห่างจากเขตอำเภอเมืองเพียง 40 กิโลเมตรเท่านั้น ดังนั้นการติดต่อกับสำนักงานจัดหางานในเมืองจึงไม่เป็นเรื่องที่ยุ่งยากแต่อย่างใด บันลือได้รับการบอกเล่าถึงเรื่องการหลอกลวงคนงานไปต่างประเทศอยู่บ้าง หรือแม้แต่ หนังสือพิมพ์และวิทยุ ก็ลงข่าวการหลอกลวงในรูปแบบต่างๆ กัน ทำให้เขาใช้ความระมัดระวังอย่างมากในการเลือกติดต่อกับบริษัทจัดหางานในต่างประเทศ ในที่สุดบันลือตัดสินเลือกบริษัทที่ติดป้ายจดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมายของกรมแรงงานไว้ที่ข้างโต๊ะรับสมัคร และนอกเหนือไปจากนั้น น้าบุญมีซึ่งเป็นคนขับรถประจำทางขนาดเล็กระหว่างอ.บ้านไผ่ กับ อ.เมือง ยังได้รับรองอย่างแข็งขันว่าญาติของน้ามีเองก็ไปทำงานที่ซาอุด้วยบริการจัดส่งของบริษัทที่บันลือเลือก ทางบริษัทเรียกค่าหัว 4 หมื่นบาท สำหรับตำแหน่งพนักงานขับรถเทท้าย (รถดั้มพ์) ที่บันลือคิดว่าพอจะขับได้ และต้องการไปทำงานในตำแหน่งดังกล่าว ด้วยอัตราเงินเดือนไม่ต่ำกว่าเดือนละ 8,970 บาท ทั้งนี้ไม่รวมเงินค่าล่วงเวลาอีกต่างหาก ซึ่งทางบริษัทรับรองว่าจะได้พิเศษอีกเดือนละไม่ต่ำกว่า 5 พันบาทซึ่งถ้าหากทำครบสัญญาหนึ่งปี ก็จะพอมีเงินเหลือเก็บอยู่ไม่น้อย

การหาเงินค่าหัว 4 หมื่นบาท ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย สำหรับบันลือที่เพิ่งจะสร้างครอบครัว เพราะก่อนตัดสินใจจะไปทำงานที่ประเทศโอมานตามตำแหน่งงานที่ว่าง และมีความประสงค์จะรับคนงานเป็นจำนวนมากนั้น บันลือรับจ้างขับรถทั่วไป บางครั้งก็ได้งานก่อสร้างถนน ทำหน้าที่ขับรถเทหิน บางครั้งก็รับขับรถบรรทุกขนาดเล็กส่งผักวิ่งระหว่างเมืองเงินที่ได้มาก็ใช้ไป ไม่มีเหลือเก็บ เมียของบันลืออยู่บ้านช่วยแม่ยายของเขาทำนาและเลี้ยงวัว 2-3 ตัว บันลือไม่สามารถขอยืมที่ดินของแม่ยายไปจำนองกับธนาคารได้ เพราะกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นยังอยู่ในรูปของ น.ส.3 ข.อยู่ ทางธนาคารไม่ยอมรับเป็นหนังสือค้ำประกันเงินกู้ได้ ในที่สุดหลังจากพยายามอยู่หลายลู่ทาง บันลือก็สามารถหากู้ได้ด้วยอัตราดอกเบี้ยร้อยละ8 ต่อเดือน ซึ่งเป็นอัตราที่ให้กู้กันอยู่ในหมู่บ้าน และมีคนที่รู้จักรับรอง

บันลือสอบผ่านความรู้ความสามารถทั้งสามระดับ คือ ผ่านการสอบข้อเขียนสอบสัมภาษณ์และทดสอบภาคปฏิบัติ เมื่อเรียบร้อยแล้วเจ้าหน้าที่ของบริษัทจึงพาไปทำหนังสือเดินทางและตรวจร่างกาย และผ่านการ อบรมก่อนเดินทางให้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของประเทศโอมาน ตลอดจนชี้แจงข้อสัญญาต่างๆ ในสัญญาจ้าง เงื่อนไขการทำงานและจ้างงาน

สำหรับการจ่ายเงินค่านายหน้านั้น บันลือได้จ่ายให้แก่บริษัทครั้งแรก 15,000 บาทก่อนเมื่อเริ่มสมัคร และเมื่อผ่านการอบรมขั้นสุดท้ายก่อนเดินทางจึงจ่ายงวดที่เหลืออีก25,000 บาท ทางบริษัทได้จัดที่พักไว้ให้รวมกันที่ตึกแถวแถบฝั่งธนบุรี เพื่อให้ทุกคนพร้อมจะเดินทางแต่เช้ามืดไปประเทศโอมาน ทั้งหมดรวม 70 คน วันที่จะออกเดินทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดการของบริษัทแจ้งให้ทุกคนทราบว่า สนามบินของโอมานปิด เพราะกษัตริย์โอมานสิ้นพระชนม์ ช่วงนั้นบังเอิญเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงในประเทศซาอุดิอาระเบียสิ้นพระชนม์ชีพ จึงมีข่าวลงในหน้าหนังสือพิมพ์ประกอบ แต่บันลือและเพื่อนๆ ไม่สามารถแยกรายละเอียดระหว่างประเทศโอมานและซาอุดิอาระเบียได้ จึงพากันเชื่อ และรอต่อที่ห้องแถวนั้นอีก 3 วัน ในท้ายที่สุดได้รับการยืนยันจากเจ้าหน้าที่กรมแรงงานว่า บริษัทดังกล่าวนี้ถูกถอนทะเบียนจากกรมแรงงานไปเมื่อปีที่แล้ว โดยทางกรมก็ได้ออกหนังสือเวียนไปยังแรงงานจังหวัด เอกสารโรเนียวข่าวแรงงานไทย และติดป้ายไว้ที่บอร์ดกรมแรงงาน สิ่งต่างๆเหล่านี้แม้จะเป็นข้อมูลที่เปิดเผย แต่คนอย่างบันลือและเพื่อนคงไม่มีโอกาสได้ผ่านตาเป็นแน่

การสูญเสียเงิน 4 หมื่นบาท พร้อมทั้งดอกเบี้ยที่จะต้องจ่ายอีกร้อยละ 8 ต่อเดือน ผสมกับความแค้นใจและอับอายได้สร้างแรงกดดันให้แก่บันลือและครอบครัวเป็นอย่างมาก เขาได้ยอมเสี่ยงขั้นสุดท้ายคือ ขอร้องให้แม่ยายขายที่นาทำกินไปเสียเพื่อใช้หนี้ และเงินส่วนที่เหลือนำมาเป็นค่านายหน้าอีก 4 หมื่นบาท สำหรับการเดินทางไปยังตะวันออกกลางอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งที่สองบันลือถูกส่งไปยังประเทศอิรัก ในตำแหน่งงานเดิมคือพนักงานขับรถดัมพ์ในอัตราเงินเดือน 9 พันบาท ตามสัญญาที่ได้ให้กรมแรงงานตรวจสอบ ทั้งๆ ที่มีความระมัดระวังว่าจะถูกหลอกอีก ที่สนามบินก่อนออกเดินทางบันลือคนโชคร้ายก็ยังถูก เจ้าหน้าที่ของบริษัท ขอให้เลือกเอาว่าจะเซ็นสัญญาจ้างงานซ้อนใหม่อีกใบหนึ่งที่มีเงื่อนไขแตกต่างจากใบเดิม หรือจะไม่เดินทางไปด้วยกัน ในขณะนั้นหลายคนคิดว่าการได้รับน้อยกว่าก็ยังดีกว่าจะต้องเสียค่าหัวอีก 4 หมื่นบาทไป เหมือนผีมาถึงป่าช้าแล้วทำอย่างไรก็ต้องเผา ไม่มีทางเลือกให้เลือกมากนักบันลือเชื่อว่าบริษัทที่มีความรับผิดชอบและต้องการรักษาชื่อเสียงในระยะยาวของกิจการก็คงมีอยู่มากในธุรกิจการจัดหางานในต่างประเทศ เพียงแต่เขาเองต่างหากที่บังเอิญให้พานพบกับเหตุการณ์เลวร้ายอย่างซ้ำซ้อน

ในเรื่องของการทำงานกลับปรากฏว่า บันลือสามารถเรียนรู้การใช้รถดัมพ์รุ่นใหม่ได้ในเวลาเพียงไม่กี่วัน เครื่องรุ่นใหม่ไม่หนักแรงเหมือนที่บันลือเคยรับจ้างขับที่เมืองไทย หัวหน้าสั่งงานเป็นนายช่างคนไทย ทำให้ปัญหาลดลงไปมาก จะมีก็เพียงแต่ต้องปรับตัวเองให้เข้ากับเพื่อนคนงานที่มาจากชาติอื่นด้วยกัน ซึ่งบันลือคิดว่า คนเราทั่วไปก็คงมีดีบ้างไม่ดีบ้าง เอาเปรียบบ้าง มีน้ำใจต่อกันบ้าง คงเป็นเรื่องธรรมดาไม่ว่าจะเป็นเพื่อนคนไทยหรือเพื่อนต่างชาติ

สภาพความเป็นอยู่ที่อิรัคในแคมป์งาน บันลือพบว่าจะมีไม่สะดวกก็ตรงเรื่องของอาหาร และน้ำดื่ม ที่ค่อนข้างขาดแคลน และราคาแพง สำหรับรสชาดก็พอทนได้ เพราะมีพ่อครัวคนไทยคอยดูแลในเรื่องอาหาร เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ยังมีหมอไทยคอยช่วยตรวจอาการเบื้องต้น ถ้าหากหนักหนาจึงจะส่งโรงพยาบาล อาการเจ็บป่วยที่พวกคนงานไทยเป็นบ่อยก็จำพวก ปวดหัว ปวดท้อง ปวดคอ และกล้ามเนื้อ ซึ่งคุณหมอบอกว่าเป็นโรคเครียดการพักผ่อนหย่อนใจระหว่างหมู่คนงานด้วยกันเองมีพอสมควร อุปกรณ์กีฬาในแคมป์งานส่วนใหญ่จะมีอย่างง่าย ๆ เล่นตะกร้อ โยกขมากรุก แข่งฟุตบอลล์ ก็พอแก้เหงาไปได้บ้าง แต่บางพวกไม่สู้จะนิยมกีฬาประเภทนี้ หันไปสนใจเรื่องการได้-เสีย และความระทึกใจจากการเสี่ยงในการพนันทุกรูปแบบเท่าที่จะคิดค้นอุปกรณ์เครื่องมือมาได้ ทั้ง ๆ ที่โทษของการเล่นการพนันและการกินเหล้ารุนแรงถึงขั้นจองจำ บันลือยอมรับว่าเพื่อนคนงานไทยบางคนช่างเป็นอัจฉริยะในอบายมุขเหล่านี้เป็นพิเศษ สามารถค้นหาวิธีการต่าง ๆ นานา ในการตบตาเจ้าหน้าที่

โดยรวมแล้วสภาพความเป็นอยู่และการทำงานจะเป็นเช่นไรนั้นขึ้นอยู่กับบทบาทในการเลือกสรรนายจ้างในต่างประเทศของบริษัทจัดหางานเป็นอย่างมาก งานบางอย่างนั้น กว่าจะตกทอดมาถึงบริษัทจัดหางานเมืองไทยได้ก็ผ่านขั้นตอนการตลาดมาหลายทอดเต็มที คงเหมือน ๆ กับของขายบางอย่างที่ผ่าน ยี่ปั๊ว ซาปั๊ว ส่งต่อกันเป็นทอด ๆ จึงจะถึงมือผู้ซื้อ ทำให้ราคาสินค้าก็แพงขึ้นเหลือใจ แต่พอเป็นเรื่องของการว่าจ้างคนกลับตรงกันข้ามรายได้ที่คนงานได้รับ ในที่สุดกลับถูกลดทอนลงไปมาก นอกจากนี้แล้วในบางกรณีนายจ้างบางคนหมุนเงินไม่ทันจึงผลักภาระนี้ต่อมาให้คนงานด้วยการรวบยอด 2-3 เดือนจึงจะให้เงินค่าจ้างเสียที

เมื่อมีปัญหาที่เพื่อนคนงานไทยได้รับความไม่เป็นธรรม หรือถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง การร้องเรียนกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นโดยตรงเองก็ถูกจำกัดด้วยปัญหาทางด้านภาษาทำให้ไม่สามารถสื่อความเข้าใจกันได้ ส่วนเรื่องจะไปร้องเรียนโดยตรงกับเจ้าหน้าที่ทางราชการของรัฐบาลไทยไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ของกรมแรงงานที่ส่งไป หรือของกระทรวงต่างประเทศ เป็นเรื่องที่ทำได้ยากเพราะการเดินทางในบางครั้งต้องใช้เวลาถึง 2 วันจากแคมป์งานถึงในเมือง นายจ้างมักจะหาเรื่องว่าทิ้งงานและจงใจหลบหนี ครั้นเจ้าหน้าที่จะไปเยี่ยมเองบ่อย ๆ ก็ไม่สะดวกในการเดินทาง บางครั้งจึงต้องส่งจดหมายร้องทุกข์มายัง

เมืองไทย ต่อจากนั้นทางเมืองไทยจะจัดส่งเรื่องย้อนกลับมาให้เจ้าหน้าที่ตามมาดูอีกครั้งหนึ่ง แต่ที่เห็นได้ผลคือเขียนมาลงหนังสือพิมพ์ในเมืองไทย ซึ่งถ้าหากเป็นข่าวก็จะได้รับการสนใจเรื่องลำบากใจเช่นว่านี้ บันลือเองก็ไม่สามารถจะหาคำตอบได้

บันลือทำงานอยู่ในอิรักรวม 2 ปี รายได้ที่ส่งกลับมาก็เป็นค่าใช้จ่ายอยู่กินของครอบครัว เขาไม่มีเงินเหลือเก็บพอที่จะใช้ลงทุนต่อเหมือนคนอื่น ๆ และยังต้องสูญเสียที่นาทำกินไปอีกด้วย ปัจจุบันบันลือมีอาชีพรับจ้างขับรถวิ่งระหว่าง อ.บางไผ่ และตัวเมืองขอนแก่น

2.3 กรณีแรงงานสตรีไทยในต่างประเทศ

เมื่อกล่าวถึงแรงงานสตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ โดยทั่วไปแล้วเราท่านทั้งหลายมักจะพากันนึกถึงบุคคลอยู่สองกลุ่มคือ สตรีที่อยู่ในอาชีพการรักษาพยาบาล และกลุ่มสตรีที่อยู่ในธุรกิจการให้บริการทางเพศ ข่าวคราวของโสเภณีไทยในต่างแดนมักจะได้รับการประโคมในหลายแง่มุมจากหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ แต่ทว่าในความเป็นจริงนั้นในช่วงเวลากว่าสิบปีที่ผ่านมานี้ ยังมีสตรีอีกจำนวนไม่น้อยที่ได้เดินทางไปทำงานในต่างประเทศด้วยหยาดเหงื่อและแรงงานในสาขาอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นที่ยอมรับของสังคม กลุ่มสตรีเหล่านี้มีฐานะยากจน แต่มีความสามารถ ความขยันและอดทนในการทำงาน ทำให้สามารถนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาได้ในสัดส่วนที่ไม่น้อยกว่าแรงงานชาย

แต่เรื่องราวของสตรีเหล่านี้มักจะเลือนหายและถูกกลบด้วยข่าวการทำงานในต่างประเทศของแรงงานชาย แม้กระทั่งงานทางด้านวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับแรงงานสตรีที่ทำงานในต่างประเทศก็ยังมีอยู่น้อยกว่า ดังนั้นการนำเสนอบทความในส่วนนี้จะเป็นการเสนอภาพของการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศของสตรีไทยโดยผ่านวิถีชีวิตของนางสาวฟ้าใส แก้วคำดี ด้วยหวังว่าจะเป็นการกระตุ้นให้นักวิชาการ ทั้งหลายที่ศึกษาเรื่องสตรีไทย หรือหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องและรับผิดชอบในการควบคุมและบริหารงานจัดส่งคนงานไทยไปทำงานต่างประเทศได้หันมามองสตรีไทยกลุ่มนี้ในบางแง่มุมที่ยังไม่สู้จะมีผู้ใดเอาใจใส่อย่างจริงจัง

ฟ้าใส แก้วคำดี ก็คงเหมือนกับสตรีในชนบททั่วไปของประเทศไทยที่พ่อแม่ให้ลูกสาวออกจากโรงเรียนเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ เพราะไม่มีเงินที่จะส่งให้เรียนต่อและไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องลำบากส่งลูกสาวเรียนต่อสูง ๆ พ่อแม่ให้ฟ้าใสออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมปีที่ เพื่อออกมาช่วยเลี้ยงน้อง ทำงานบ้าน และช่วยแม่ทำกับข้าว ทางภาคเหนือในบางจังหวัดนั้นนอกจากการปลูกข้าวใน

ฤดูทำนาแล้ว ชาวบ้านยังทำไร่ยาสูบหรือไร่กระเทียม ในฤดูที่ไม่สามารถทำนาได้อีกด้วย ดังนั้นนอกเหนือจากบ้านแล้วฟ้าใสยังต้องช่วยพ่อแม่คัดเลือกใบยาสูบ จัดกลุ่มของใบยาตามสีสรร และความสมบูรณ์ของใบยาร้อยเป็นตับเพื่อให้พ่อนำไปขายที่โรงบ่มยาในหมู่บ้าน การคัดเกรดตามคุณภาพของใบยาสดนี้จะทำให้โรงบ่มตีราคาใบยาได้สูงกว่า การเหมารวมขาย

เมื่อน้อง ๆ โตขึ้นบ้างและไม่เป็นภาระในการเลี้ยงดูอีกต่อไป แม่เห็นว่าฟ้าใสน่าจะช่วยหาเงินเข้าบ้านได้อีกแรงหนึ่ง จึงได้ขอให้น้องชายแม่ซึ่งเป็นช่างเครื่องในโรงบ่มฝากงานโรงบ่มใบยาให้ ที่จริงแล้วฟ้าใสอยากจะช่วยแม่ทำงานในนามากกว่า แต่พ่อแม่บอกว่าที่นาเรามีไม่มากนัก ลำพังพ่อแม่สองคนก็พอทำไหว รายได้จากการขายข้าวใบยาสูบ และกระเทียมที่ได้ในแต่ละปีนั้นไม่แน่นอน บางปีราคาตกมากจนแทบจะไม่คุ้มค่าปุ๋ยค่ายาฆ่าแมลง เสียด้วยซ้ำไป แม่อยากให้ฟ้าใสทำงานอื่นที่ไม่ต้องหนักและลำบากเหมือนงานนา และที่สำคัญคือฟ้าใสต้องช่วยพ่อแม่หาเงินส่งให้น้องชายเรียนต่อชั้นมัธยม เพื่อจะได้มีอนาคตที่ก้าวหน้าไปไกล

ฟ้าใสทำงานในโรงงานบ่มใบยาอยู่หลายปีเริ่ม ตั้งแต่เป็นลูกจ้างรายวันได้รับค่าจ้างวันละ 35 บาท จนกระทั่งได้ค่าจ้างวันละ 50 บาท ซึ่งนับว่าสูงมากสำหรับระดับคนงานที่มีความชำนาญในการคัดเลือกใบยา แต่งานโรงบ่มใบยาก็จะมีเฉพาะช่วงฤดูใบยาเท่านั้น มิได้เป็นรายได้ต่อเนื่องกันทั้งปี ทำให้

วันเพ็ญซึ่งเป็นเพื่อนนักเรียนเก่าของฟ้าใสได้กลับมาเยี่ยมบ้านตอนตรุษจีน และชักชวนให้ฟ้าใสลงไปทำงานที่กรุงเทพฯด้วยกันในโรงงานที่เธอทำอยู่แถบอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เธอทำงานอยู่ในโรงงานญี่ปุ่นทำส่วนประกอบอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า วันเพ็ญเล่าให้ฟังถึงชีวิตสาวโรงงานในเมืองหลวง เล่าถึงชีวิตที่มีอิสระเสรีในการดูแลตนเอง ไม่ต้องห่วงปากชาวบ้านจะเก็บเรื่องไปฟ้องแม่หรือซุบซิบนินทาให้รกหูรำคาญใจแม้ว่ารายได้และค่าใช้จ่ายในเมืองหลวงที่ต้องออกเองทุกส่วน ค่าน้ำค่าไฟ ค่าเช่าบ้าน ค่าอาหาร เสื้อผ้า ค่ารถ อะไรต่ออะไรอีกหลายอย่างที่ตามมา เมื่อหักกลบลบล้างกันแล้วในแต่ละเดือนแทบจะเรียกว่าไม่มีเงินเหลือเก็บส่งมาให้แม่เท่าใดนัก หรือเมื่อวันเพ็ญได้เล่าถึงชีวิตความเป็นอยู่ในรายละเอียดเกี่ยวกับการเช่าห้องพักอยู่ร่วมกันอย่างแออัด ชีวิตที่พึ่งพิงปลากระป๋องหรือบะหมี่สำเร็จรูป ประเภทมาม่า ยำยำ เป็นอาหารหลักเพราะเมื่อเปรียบเทียบกับอย่างอื่นแล้วอาหารเหล่านี้จะแพงน้อยกว่า และสะดวกกว่ามาก

แต่ฟ้าใสก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นทุกข์แต่อย่างใด และในที่สุดเมื่อได้รับการรับรองอย่างเข้มแข็งจากวันเพ็ญว่าจะช่วยสอนงานให้แก่ฟ้าใส รวมทั้งจะช่วยเป็นพี่เลี้ยงให้ในระยะแรกเริ่ม ฟ้าใสจึงกล้าที่จะเอ่ยปากขอแม่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ

ชีวิตของการทำงานในโรงงานที่กรุงเทพฯแตกต่างกันมากกับการทำงานในโรงบ่มใบยาแถวบ้าน แต่ฟ้าใสก็ใช้เวลาไม่นานนักที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบของการทำงานที่ต้องแข่งขันกับเวลา ทำงานให้ได้จำนวนงานตามเป้าที่ทางหัวหน้างานกำหนด โดยมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดให้น้อยที่สุดเพื่อว่าแผนกของเธอจะได้รับรางวัลซีโร่ ดีเฟค (Zero Defect) จากผู้จัดการญี่ปุ่นติดต่อกันเป็นปีที่สามซึ่งเป็นการเพิ่มแรงกดดันในการทำงานแก่ทุกคนในทีมพอสมควร

สำหรับรายได้นั้น ในปีแรกๆ ฟ้าใสยังพอมีเงินเหลือเก็บส่งให้ทางบ้านอยู่บ้างแต่ในปีที่สามและปีที่สี่นั้น แม้จะใช้ส่วนตัวเองให้พอครบสิ้นเดือนยังยากอยู่ เมื่อเริ่มทำงานฟ้าใสได้รับเงินเดือนรวมทั้งโอที (ค่าแรงทำงานล่วงเวลา) รวมแล้วจากประมาณเดือนละ1,600 บาท และเมื่อเวลาผ่านไปสี่ปีรายได้ของเธอเฉลี่ยเดือนละประมาณ 2,100 บาทดูเผิน ๆ แล้วน่าจะดีขึ้นแต่ฟ้าใสก็รู้แก่ใจตนเองว่ารูปแบบของการใช้จ่ายของเธอนั้นมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่อย่างไร มีแต่จะต้องระมัดระวังการใช้จ่ายในแต่ละเดือนให้มากขึ้น ด้วยว่าราคาสินค้าแทบทุกอย่างแพงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

การใช้ชีวิตแบบสาวโรงงานในกรุงเทพฯ นานถึงสี่ปีนั้นได้มีส่วนทำให้ฟ้าใสกล้าพอที่จะคิดไปติดต่อกับหน่วยราชการบ้าง ดังนั้นเมื่ออ่านพบประกาศในหน้าหนังสือพิมพ์ว่าบริษัทญี่ปุ่นต้องการจ้างแรงงานหญิงไทยจำนวนมากไปทำงานในประเทศสิงคโปร์ เธอจึงชักชวนเพื่อนร่วมกะเดียวกันอีก 4-5 คน เพื่อไปลองสมัครดูเล่น ๆ แต่พอจะไปเข้าจริง ๆ ก็ไม่ค่อยกล้าไปกันเองตามลำพัง จึงต้องไปชวนแฟนเพื่อนในกลุ่มซึ่งเป็นกรรมการสหภาพแรงงานและรู้จักที่ตั้งของกรมแรงงานดีด้วยว่าเคยไปร่วมประท้วงเรียกร้องเพิ่มค่าจ้างขั้นต่ำที่หน้ากรมแรงงานทุกปี ให้ไปเป็นเพื่อน

ถ้าจะถามว่าเพราะเหตุใดฟ้าใสจึงจะไปทำงานเมืองนอกเท่าที่จำได้เธอมักจะตอบว่าอยากไปเที่ยวและคงจะมันส์ดี ส่วนเรื่องเงินทองนั้นก็เป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่าต้องสูงกว่าที่ได้รับจากการทำงานในบ้านเราอย่างแน่นอน ทางโรงงานที่สิงคโปร์ส่งเจ้าหน้าที่มาคัดเลือก 2 คน คนหนึ่งเป็นคนจีน ท่าทางกระฉับกระเฉง ว่องไว ไม่พูดอะไรคอยแต่จ้องมองท่าทีผู้เข้าสัมภาษณ์และตัดสิน อีกคนเป็นผู้หญิงไทยที่คล่องแคล่ว ไม่แพ้คนจีนสิงคโปร์คอยสอบถามเรื่องเกี่ยวกับการทำงาน ชีวิตความเป็นอยู่ เรื่องของพ่อแม่พี่น้องทางบ้านรวมไปถึงเรื่องของแฟนอีกด้วย บางทีก็มีคำถามกวนประสาทยั่วให้โมโห ฟ้าใสจำได้ว่ามีผู้มาสมัครสอบในรุ่นนั้นดูเหมือนจะราว 450 คน และสอบผ่านรอบแรกที่ทางบริษัทนัดให้มาทดสอบฝีมือ 150 คน การทดสอบฝีมือไม่เป็นเรื่องยากสำหรับฟ้าใส เครื่องมือที่ทดสอบนั้นแม้จะไม่เหมือนกันเสียทีเดียวแต่ก็ใช้หลักในการทำงานอย่างเดียวกัน ฟ้าใสพยายามแสดงฝีมือเต็มที่ตอนทดสอบฝีมือ ความกลัวว่าจะไม่ได้ไปดูจะน้อยกว่าเสียหน้ากับเพื่อน ๆ ที่โรงงาน เพราะเมื่อเธอสอบสัมภาษณ์ผ่านรอบแรกนั้นข่าวนี้รู้กันทั่ว หลายคนเตรียมจะจัดงานเลี้ยงส่งด้วยซ้ำไป หลายคนเริ่มคึกคักคิดจะไปทำงานเมืองนอก

ตาม ๆ กัน

อีกเพียงไม่กี่วันฟ้าใสก็ได้รับข่าวดีว่าเธอเป็นหนึ่งใน 40 คนที่ได้รับการคัดเลือกไปทำงานที่สิงคโปร์ ทางตัวแทนของบริษัทได้จัดอบรม บอกถึงเงื่อนไขสัญญาจ้างในรายละเอียด ข้อห้ามต่าง ๆ มากมาย ถ้าหากฝ่าฝืนจะถูกปรับไปหมด ห้ามบ้วนน้ำลายบนท้องถนน ห้ามทิ้งขยะเปะปะ ห้ามข้ามถนนตามสบาย ที่ตลกสำหรับฟ้าใสก็คือ ข้อห้ามมีท้องระหว่างสัญญาทำงาน ทุกๆ 6 เดือน คนงานหญิงทุกคนจะต้องมีใบรับรองจากหมอว่าไม่มีปัญหาในเรื่องนี้เกิดขึ้น ถ้าหากพบว่าใครอยู่ในสภาวะการเป็นมารดาจะต้องถูกส่งกลับทันทีและนายจ้างยังถูกปรับอีกด้วย

ทางกรมแรงงานได้ส่งเจ้าหน้าที่มาอบรมเสริมด้วย แต่ก็เป็นการให้ความรู้ทั่วๆไปเกี่ยวกับประเทศสิงคโปร์ ภาษาราชการนี่ฟังดูเข้าใจยาก จำได้ว่าเจ้าหน้าที่ได้เน้นมากเรื่องอย่าทำให้ประเทศเสื่อมเสียชื่อเสียง และถ้าหากมีปัญหาให้ติดต่อเจ้าหน้าที่สถานทูตไทย ฟ้าใสยอมรับว่าตอนนั่งฟังคำแนะนำอะไรก็ไม่สู้จะเข้าหัวเท่าใดนักเพราะมัวแต่ตื่นเต้นกับการจะได้ไปเมืองนอก และลึก ๆ ไปแล้วก็ใจหายเหมือนกันที่ต้องจากเพื่อน ๆ หลายคนไปและจากแฟนที่สัญญาไว้ว่าจะแต่งงานกันเมื่อฟ้าใสกลับมาจากนอก

เมื่อฟ้าใสไปถึงสิงคโปร์แล้วจึงได้ทราบว่าที่นั่นมีคนไทยอยู่จำนวนไม่น้อยที่ทำงานทั้งในโรงงานและอยู่ตามแคมป์ก่อสร้าง พวกผู้ชายส่วนใหญ่จะทำงานก่อสร้าง มีตั้งแต่กรรมกร ก่อสร้างทั่วไป ช่างไม้ ช่างปูน ช่างเหล็ก ช่างเชื่อม คนขับรถ ส่วนพวกผู้หญิงส่วนใหญ่จะทำงานอยู่ในโรงงานรวม ๆ แล้วดูเหมือนจะตกราวสี่หมื่นคน ทางรัฐบาลสิงคโปร์ไม่ยอมเปิดเผยข้อมูลตัวเลขที่แท้จริงว่ามีคนงานต่างชาติเท่าไหร่ที่ทำงานอยู่ในนั้นโดยถือว่าเป็นความลับทางราชการ ที่จริงแล้วฟ้าใสคิดว่าคงไม่ยุ่งยากจะให้รายละเอียดกับบทบาทสำคัญของแรงงานต่างชาติในการรักษาระดับอัตราค่าจ้างภายในประเทศมิให้สูงเกินไปจนกระทั่งสิงคโปร์ไม่สามารถจะแข่งขันกับประเทศอื่นในด้านต้นทุนการผลิต

นอกจากคนไทยแล้วก็ยังมีคนงานชาติอื่น ๆ อีกด้วย เช่นคนงานจากศรีลังกา บังคลาเทศ ปากีสถาน อินเดีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดเนเซียรวมอยู่ทั้งคนงานผู้หญิงและผู้ชายอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน

สำหรับลักษณะของงานที่ทำ ฟ้าใสทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ตามสัญญาว่าจ้างในตำแหน่งพนักงานต่อขาไมโครชิพ เป็นงานที่ต้องใช้สายตามาก เพราะชิ้นส่วนแต่ละชิ้นมีขนาดเล็กมากต้องมองผ่านกล้องขยาย และมือต้องเที่ยงมากต้องจ้องเขม็งเกือบจะตลอดเวลาในปีแรกของการทำงานเธอไม่รู้สึกเท่าไหร่เพราะตอนนั้นอายุเพียง 23 ปี ก็เรียกว่ายังสาวอยู่ แต่พอขึ้นปีที่สองที่ได้รับการต่อสัญญาว่าจ้างใหม่นั้น ตัวฟ้าใสเองและเพื่อน ๆ หลายคนที่มาสิงคโปร์รุ่นเดียวกันผลัดกันบ่นเรื่องปวดตา

สภาพการทำงานทั่วไปก็มีระบบคล้าย ๆ กับโรงงานญี่ปุ่นที่เคยทำอยู่ในเมืองไทย เพียงแต่ที่นี่เข้มงวดกว่า ไม่มีโอกาสได้พูดจาหยอกล้อกันระหว่างหมู่เพื่อนคนงานในระหว่างเวลาทำงานมากนัก เพราะพูดภาษากันไม่รู้เรื่อง เพื่อนที่นั่งถัดฟ้าใสไปทางขวามือเป็นผู้หญิงมาเลย์ ทางซ้ายเป็นผู้หญิงมาจากฟิลิปปินส์ ดังนั้นวัน ๆ จึงแทบจะไม่ได้พูดกับใคร ยกเว้นเวลาพักกินข้าวกลางวันก็จับกลุ่มชาติใครชาติมัน จะมีก็ทักทายกันเพียง ๆน้อย ๆ การสั่งงานไม่ลำบากอะไรเพราะมีหัวหน้าสายเป็นคนไทยคอยมอบงานในแต่ละวันและงานที่ทำก็สามารถเรียนรู้ได้ภายใน อาทิตย์เดียว ส่วนที่เหลือก็เป็นเรื่องของความชำนาญและความระมัดระวังในการทำงานของแต่ละคน

ตลอดระยะเวลาสองปีที่อยู่ที่นั่น ฟ้าใสไม่คิดว่าเธอได้รับการพัฒนาทักษะในการทำงานเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด นอกเหนือไปจากการทำงานที่มีวินัยมากขึ้นและทำงานเร็วขึ้นกว่าเดิม การจัดระบบงานไม่ค่อยมีเรื่องของพวกพ้องหรือประเภทคนของนายดังเช่นโรงงานในเมืองไทย ทำให้ทุกคนต้องทำงานกันอย่างจริงจัง ส่วนความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษนั้น พอได้เรียนรู้จากเพื่อนร่วมงานอยู่บ้าง แต่ก็เป็นประโยคง่าย ๆ ที่ไม่เกิน 4 คำ ส่วนการฟังก็ต้องใช้ความสามารถในการเดาจากกริยาท่าทางเป็นส่วนใหญ่ เรียกได้ว่าพูดกันจนเมื่อยมือกว่าจะรู้ความต้องการของแต่ละฝ่าย

ในเรื่องของชีวิตความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้น ไปใหม่ ๆ ก็คงจะเหมือนกันทุกคนที่มีความเหงาคิดถึงบ้าน บางคนห่วงลูกที่ฝากแม่เลี้ยงไว้ที่บ้านนอก บางคนห่วงพ่อแม่ที่บ้านที่ดูเหมือนจะห่วงกันถ้วนหน้าก็คือ ห่วงว่าสามีหรือภริยาจะนอกใจ เนื่องจากทุกคนก็มีสภาพไม่แตกต่างกันมากนัก จึงถ้อยทีถ้อยปลอบโยนกันไปมา

เมืองสิงคโปร์เป็นเมืองที่มีแต่ตึกสูง ๆ เต็มไปหมด แม้ว่าจะไม่น่าเกลียดเท่าตึกสูงในกรุงเทพฯ แต่สถานที่พักผ่อนหย่อนใจมีเพียงไม่กี่แห่ง นอกจากซื้อของ ช้อปปิ้งตามศูนย์การค้าซึ่งของก็แพงและไม่มีเงินจะซื้อ นอกจากจะเดินดูให้เพิ่มความอยากได้แล้วก็แทบจะไม่มีอะไร ดังนั้นกีฬายอดนิยมของหญิงไทยในสิงคโปร์เห็นจะเป็นการเล่นไพ่กบดำกบแดงซึ่งพอ ๆ กับแรงงานชายที่นิยมเล่นการพนันทุกรูปแบบ

เรื่องอาหารการกินไม่สู้จะเป็นปัญหา เครื่องปรุงส่วนใหญ่ไปจากเมืองไทย มีขายที่ตลาดรถบัสโดยสารที่มาจากกรุงเทพฯ หรือหาดใหญ่ สำหรับที่พักอาศัยนั้นพวกผู้หญิงที่ทำงานในโรงงานมีปัญหาน้อยกว่าแรงงานชายที่ทำงานก่อสร้าง เพราะเขาเหล่านั้นอาศัยอยู่ตามเพิงใกล้ ๆ ที่ก่อสร้างเป็นส่วนใหญ่ที่อยู่สกปรกรกรุงรัง น้ำขังแฉะ ๆ ส้วมเหม็นหึ่ง ที่ทำกับข้าวหุงหาอาหารก็ไม่สะอาด รวมแล้วเรียกได้ว่าสภาพแย่มาก พวกผู้หญิงส่วนใหญ่ได้อยู่ในแฟลตที่พักของโรงงานหรือไม่ก็เช่าอยู่รวมกันหลายคน นอนแบบเตียงทหาร 2 ชั้น ห้องละ 8-10 คน มีตู้เป็นกล่องเล็ก ๆ อยู่ปลายเตียงสำหรับเก็บเสื้อผ้าและของใช้ส่วนตัว

ในช่วงเวลาที่ฟ้าใสอยู่ตอน พ.ศ.2525-2527 นั้น พวกผู้หญิงไทยถูกจัดให้อยู่ในแฟลตกลุ่มเดียวกันมีอยู่ 4-5 แฟลต และมีรั้วพิเศษสูงกั้นล้อมคอกอยู่ ประตูรั้วเปิดถึง 4 ทุ่ม ผู้คนในสิงคโปร์จึงเห็นภาพประจำคือภาพของชายหนุ่มหญิงสาวเกาะรั้วคุยกันกันละฟากในเวลาเลยจากนั้นจนดึกดื่น หรือฟ้าสางเพื่อนบางคนไม่ชอบการล้อมคอกเอาอย่างมาก ๆ ถือว่าเป็นการจำกัดสิทธิมนุษยชน และการเลือกปฏิบัติเฉพาะผู้หญิงไทยที่ทำงานในสิงคโปร์แต่ถึงกระนั้นก็ตาม หัวหน้าคนงานไทยก็มีเหตุต้องพาลูกน้องสาวๆ หลายคนไปใช้บริการทำแท้งเพื่อป้องกันมิให้เธอเหล่านั้นต้องถูกส่งตัวกลับก่อนหมดสัญญาอยู่บ่อย ๆ ปัญหาในเรื่องเพศสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย หรือหญิงกับหญิงก็มีอยู่ไม่น้อย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้มิได้มีการพูดถึงกันมากนัก

ส่วนการปรับตัวให้เข้ากันได้กับวัฒนธรรมเจ้าของประเทศตามคำแนะนำของทางราชการก่อนเดินทางมานั้น ฟ้าใสและเพื่อน ๆ ไม่เห็นว่ามีวัฒนธรรมอันใดที่น่าจะปรับตัวเข้าหา จะเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมหรือไม่ยังเป็นเรื่องที่น่าสงสัย และฟ้าใสเองก็ไม่สันทัดในเรื่องนี้นัก รู้แต่เพียงว่าคนที่นี่มีระเบียบวินัยดี ทำงานคล่องแคล่วว่องไว แล้งน้ำใจ และออกจะไม่ค่อยมีมารยาทนัก แต่ก็เป็นเรื่องที่พอทนได้ ถ้าหากคิดว่าจะอยู่ทำงานเพียงปีสองปีเท่าที่จำได้เคยมีเรื่องใหญ่เพียงครั้งเดียวที่ถึงกับประชุมคนงานไทยทั้งโรงงาน คือ ช่วงสงกรานต์ที่คนงานขอหยุดพิเศษโดยจะทำงานชดเชยให้ แต่ทางบริษัทไม่ถือเป็นเหตุผลที่เพียงพอ จึงไม่อนุญาต ในที่สุดหลายคนอดใจไม่ได้เลยเล่นสาดน้ำกันในโรงงาน น้ำกระเด็นไปถูกเครื่องจักรเสียหายจึงเกิดเป็นเรื่องเป็นราวขึ้น ส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงไทยที่ทำงานในสิงคโปร์ก็ได้รับคำชมเชยไม่แพ้แรงงานชายว่า ทำงานเก่ง มีฝีมือ เรียนรู้เร็ว ไม่สู้จะมีวินัยนัก

ถ้าหากจะถามว่าคุ้มหรือไม่ที่ไปทำงานต่างประเทศ เรื่องนี้ตอบโดยรวมค่อนข้างยาก ในระหว่างที่ทำงานอยู่ที่สิงคโปร์นั้นได้มีการเปรียบเทียบกันเองในหมู่เพื่อนคนงานที่ทำงานประเภทเดียวกัน พบว่ารายได้ที่ได้รับไม่ว่าจะเป็นจากค่าจ้างหรือเงินพิเศษ ส่วนอื่น ๆ นั้นไม่สู้จะแตกต่างกันมากนัก แต่ส่วนที่ทำให้คำตอบของแต่ละคนว่าจะคุ้มหรือไม่นั้นสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันมากคือ วิธีการเดินทางมาทำงานที่นี่ ฟ้าใสพบว่าตนเองนั้นโชคดีกว่าเพื่อน ๆ คนงานอีกหลาย ๆ คน ที่ต้องจ่ายค่าหัวให้แก่บริษัทจัดหางานเอกชนที่ช่วยติดต่องานและช่วยจัดการเรื่องการเดินทาง ซึ่งในช่วงเวลาขณะนั้น (พ.ศ. 2525-2528) ตกราวคนละ 13,000-20,000 บาทต่อคน เมื่อเทียบกับค่าหัวของการเดินทางไปทำงานในประเทศแถบตะวันออกกลางประมาณ 40,000 บาท แต่ในปัจจุบันนี้ ฟ้าใสทราบว่าค่าหัวของการไปทำงานในสิงคโปร์เพิ่มขึ้นเป็นราว ๆ หัวละ 30,000 บาท ในขณะที่ไปทำงานแถบประเทศตะวันออกกลางเพิ่มขึ้นไม่มากนัก คือจะตกหัวละประมาณ 45,000 บาทถึง 50,000 บาท

เพื่อนบางคนกว่าจะได้มาก็ถูกนายหน้าหลอกลวงมาก่อน ต้องเสียเงินค่าหัวซ้ำถึงสองครั้ง นอกเหนือไปจากนั้นแล้วกว่าที่แต่ละคนจะหาเงินค่าหัวเพื่อนำไปจ่ายให้แก่บริษัทนายหน้าได้นั้น ต่างก็ต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาด้วยกันทั้งนั้น สำหรับของฟ้าใสนั้น พ่อและแม่ยอมตัดใจเอาที่ดินทำกินไปจำนองไว้กับทางธนาคาร ส่วนเพื่อนคนอื่น ๆได้เงินมาจากการกู้ยืมจากเถ้าแก่โรงสีของหมู่บ้านบ้าง ผู้ใหญ่บ้าง กำนันหรือไม่ก็ได้จากนายทุนเงินกู้ในเมืองเสียดอกเบี้ยร้อยละ 3-5 ต่อเดือน แต่ที่คิดง่าย ๆ ตามวิธีคิดแบบชาวบ้านจะอยู่ในอัตราหมื่นต่อหมื่น คือยืมไปหมื่นบาท เมื่อสิ้นปีนำมาคืนสองหมื่นบาท

สำหรับรายได้ในแต่ละเดือนก็คงคล้าย ๆ กับระบบการจ่ายในเมืองไทย คือ มีเงินเดือนประจำในแต่ละเดือน เบี้ยเลี้ยงพิเศษประจำกะถ้าหากทำงานในตอนกะกลางคืน(shift allowance) เบี้ยขยัน (attendance allowance) โบนัส และค่าล่วงเวลา นอกเหนือไปจากเงินเดือน และเงินพิเศษอื่น ๆ ก็ยังได้รับบริการทางด้านที่พักอาศัยแบบหอพัก (เพราะที่พักที่สิงคโปร์หายากมาก) บางบริษัทช่วยค่าน้ำค่าไฟเป็นบางส่วน ส่วนสิทธิประโยชน์ด้านอื่นที่คนงานพึงได้รับนั้นก็เหมือน ๆ กับคนงานสิงคโปร์ได้รับตามกฎหมายแรงงานที่แปลกไปจากของเมืองไทยก็คือ ผู้ใช้แรงงานทุกคนในสิงคโปร์ไม่ว่าจะเป็นคนที่มีเชื้อชาติสิงคโปร์หรือผู้ใช้แรงงานต่างชาติ จะต้องมีเงินสะสมสมทบทุนกลาง (Central Provident Fund) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าเงิน CPF ซึ่งเป็นเงินสะสมที่คนงานทุกคนจะได้รับคืน เมื่ออายุ 45 ปี หรือเมื่อแพทย์รับรองว่าเป็นผู้มีร่างกายและจิตใจไม่สามารถทำงานได้ สำหรับคนงานต่างชาติจะได้รับเงิน CPF คืน เมื่อเลิกสัญญาว่าจ้างและจะไม่กลับไปทำงานในสิงคโปร์อีกต่อไป เงินสะสมดังกล่าวนี้ตกแล้วประมาณร้อยละ 42 ของรายได้ทั้งหมดของคนงาน โดยแบ่งกันออกจากส่วนของนายจ้างและส่วนของคนงานเอง ถ้าหากกินใช้อย่างประหยัดในแต่ละปี จะได้เงินกลับบ้านทั้งหมดจะตกราว 25,000-30,000 บาทซึ่งก็ไม่มากนักเมื่อเทียบกับเพื่อน ๆ ที่ไปทำงานซาอุ แต่ถ้าหากคิดว่าการทำงานในตะวันออกกลางจะต้องทนทุกข์ทรมานกับอากาศร้อน และงานหนักกว่ามากนัก รายได้จากสิงคโปร์ก็คงไม่เลวร้ายจนเกินไป

ดังนั้นสำหรับฟ้าใสนั้น ในด้านรายได้ที่เป็นตัวเงิน คิดว่าคุ้มที่จะไปทำงานที่นั่นแต่ถ้าหากถามว่าไปแล้วดีหรือไม่ ก็คงตอบว่าไม่ได้ดีอย่างที่คิด ฟ้าใสไม่คิดว่าตัวเองได้เรียนรู้อะไรเพิ่มขึ้น แถมจะติดนิสัยรีบร้อน ไร้น้ำใจมาหน่อย ๆ เสียด้วยซ้ำไป และที่แย่ก็คือ ฟ้าใสไม่อยากจะกลับไปทำงานในโรงงานเมืองไทยอีกต่อไป ติดนิสัยที่จะได้รับเงินทีละมาก ๆ โดยเผลอไปว่า อาหารการกินในเมืองไทยถูกกว่าที่สิงคโปร์อยู่ไม่น้อย ทางด้านสุขภาพนั้น แม้จะไม่มีใครทักว่าทรุดโทรมลง แต่ตัวเธอเองรู้ดีว่าการทำงานหนักและใช้สายตาเพ่งต่อขาไมโครชิพอยู่ทุก ๆ วัน วันละ 8 ชั่วโมงนั้น ทำให้สายตาเธอเสื่อมลงมาก มักจะปวดกระบอกตา ปวดหัวบ่อย ๆ แม่ฟ้าใสทำงานในนาไม่เคยบ่นเรื่องนี้เลย ทั้ง ๆ ที่อายุมากกว่าเป็นสิบ ๆ ปี

ฟ้าใสทำงานอยู่สิงคโปร์ 2 ปี ตามสัญญาที่ได้ต่อเพิ่มจากปีแรก ในปี พ.ศ.2528 ทางบริษัทชี้แจงว่าเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ต้องชลอการผลิต ดังนั้นหลาย ๆ บริษัทในสิงคโปร์จึงไม่ต่อสัญญาให้แก่คนงานต่างชาติ เพื่อน ๆ สิงคโปร์ตกงานหลายคน ฟ้าใสคิดว่าการแข่งขันกันลดต้นทุนการผลิตเพื่อขายของได้ในตลาดโลกนี่ช่างโหดร้ายกับคนงานเสียจริง เธอแสนจะไม่ชอบคำว่า "ประสิทธิภาพ" ที่ได้ยินย้ำอยู่เป็นประจำในขณะที่อยู่ในสิงคโปร์ว่าทุกคนต้องทำงานให้มีประสิทธิภาพที่สุด ดีที่สุดต้นทุนต่ำสุดแข่งขันในตลาดโลกให้ได้ ทั้ง ๆ ที่ทุกคนก็ทำงานกันอย่างเต็มที่ แต่เมื่อเกิดการผันแปรทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น ผู้ใช้แรงงานจะเป็นกลุ่มแรกที่โดนปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งสำหรับฟ้าใสและเพื่อน ๆนั้นไม่เข้าใจว่าคืออะไรกันแน่ รู้แต่เพียงว่าหลายคนต้องหางานทำใหม่ ขาดรายได้ ครอบครัวลำบากเท่านั้นเอง

เมื่อกลับมาเมืองไทยแล้ว ฟ้าใสใช้เงินสะสม CPF ที่ได้คืนมาเป็นเงินทุนเปิดร้านตัดเสื้อเล็ก ๆ อยู่ในตลาด รายได้พออยู่ได้ไม่มากนัก แต่ก็เป็นงานอิสระดี และไม่เคร่งเครียดจนเกินไปนัก

แม้จะไม่มีความผูกพันเป็นพิเศษอะไรมากนักกับประเทศสิงคโปร์ แต่เมื่อใดก็ตามที่มีข่าวคราวเกี่ยวพันเรื่องแรงงานไทยที่นั่น ฟ้าใสก็พยายามติดตามข่าวอย่างตั้งใจมากกว่าเดิม เมื่อต้นปี พ.ศ.2532 รัฐบาลสิงคโปร์ได้ออกมาตรการเข้มงวดกับแรงงานต่างชาติที่เข้าเมืองอย่างไม่ถูกกฎหมาย ไม่ว่าแรงงานเหล่านั้นจะตกอยู่ในภาระจำยอมเพราะถูกหลอกลวงมา เมื่อมาถึงแล้วก็จำเป็นต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ ทำงานหาเงินไป หรือหลายคนนั้นเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย ด้วยการรู้เห็นเป็นใจระหว่างนายจ้างและบริษัทนายหน้า ด้วยว่าแรงงานเหล่านี้จะเสียค่าจ้างถูกกว่าค่าจ้างในราคาตลาด เพราะตามกฎหมายแล้ว นายจ้างสิงคโปร์จะต้องจ่ายภาษีให้แก่รัฐสำหรับการว่าจ้างคนงานต่างชาติคนละ 3,300 บาทแต่ถ้าหากเป็นการเข้าเมืองแบบไม่ถูกกฎหมาย รายจ่ายส่วนนี้ก็ไม่ปรากฏขึ้น รวมทั้งคนงานไม่กล้าจะเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมที่พึงจะได้รับจากนายจ้างอีกด้วย

ดังนั้นจึงไม่น่าจะแปลกใจเลยว่าตัวเลขประมาณการณ์ว่ามีคนไทยที่เข้าเมืองอย่างไม่ถูกกฎหมายสูงถึง 15,000-20,000 คน จากจำนวนแรงงานไทยประมาณ40,000-50,000 คน คนงานที่เข้าเมืองอย่างไม่ถูกกฎหมายส่วนใหญ่จะอยู่ในสาขาการก่อสร้าง เมื่อการก่อสร้างขนาดใหญ่เช่นการสร้างรถไฟใต้ดิน (Metro mass transit system) โครงการบ้านที่พักอาศัย และโรงงานอุตสาหกรรม ได้เสร็จสิ้นหรือเริ่มชะลอตัวลง จึงได้เกิดมาตรการเข้มงวดกับคนงานต่างชาติ รวมทั้งกฎหมายใหม่ที่ออกในเดือนเมษายน 2532 ให้เพิ่มโทษเป็นการจำคุก 3 เดือน และเฆี่ยนคนงาน 3 ที ในที่สาธารณะในทุกสัปดาห์สำหรับคนงานต่างชาติที่อยู่เกินกำหนดที่กฎหมายอนุญาตภายใน 90 วัน

หรือข่าวใหญ่เมื่อกลางปี 2533 เกี่ยวกับคนงานไทยนอนหลับตายอย่างไม่ทราบสาเหตุ หรือที่

เรียกกันตามศัพท์หนังสือพิมพ์ว่า "ไหลตาย" นั้น สำหรับฟ้าใสซึ่งเคยเห็นสภาพความเป็นอยู่ของเพื่อนคนงานก่อสร้างในสิงคโปร์ที่ตกอยู่ในสภาวะจำยอม เพื่อหารายได้มาใช้หนี้สินดั้งเดิม หรือต้องการหาเงินก้อนใหญ่สักก้อนไว้ใช้ตั้งหลักของครอบครัวแล้วเธอเชื่อว่าการที่เพื่อนคนงานเหล่านั้นต้องโหมทำงานหนักเกินกว่าสุขภาพแรงงานของมนุษย์ปกติจะรับได้ ประกอบกับสภาพการกินอยู่อย่างอดอยาก และแร้นแค้น รวมทั้งความเครียดความวิตกหวาดหวั่นกับการถูกจับฐานเข้าเมืองไม่ถูกกฎหมายนั่นเองเป็นสาเหตุที่ทำให้เขาเหล่านั้นต้องจากไปก่อนวัยอันสมควร ข่าวสารต่างๆ เหล่านี้สำหรับฟ้าใสเองเธอรู้สึกเศร้าใจแทนเพื่อนผู้ใช้แรงงานด้วยกัน และยังสงสัยอีกด้วยว่าหน่วยงานของรัฐ หรือผู้ที่มีส่วนในการวางนโยบายแรงงานของประเทศนั้น ได้หันมาเอาใจใส่เรื่องนี้กันอย่างจริงจังกันมากน้อยเพียงใด ความฉับพลันในการแก้ปัญหาของรัฐเท่าที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ก็นับว่าสมควรจะได้รับคำชมเชยเป็นอย่างยิ่ง แต่การพิจารณาและหาทางป้องกันปัญหามิให้เกิดและการวางแผนในระยะยาวคงเป็นสิ่งที่จำเป็น และคงไม่สามารถจะผลัดผ่อนไปได้อีกต่อไป

เมื่ออาทิตย์ก่อน ฟ้าใสแวะไปที่อำเภอเพื่อหาซื้อผ้าใหม่ ๆ มาให้ลูกค้า ได้เห็นหนังสือพิมพ์แรงงานไทย ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่วางขายตามแผงตามท้องตลาดทั่วไป ดูเหมือนจะออกอาทิตย์ละฉบับ มีประกาศข่าวต้องการรับคนงานหญิงไปทำงานต่างประเทศหลายตำแหน่ง ส่วนใหญ่ให้ไปเป็นผู้ช่วยแม่บ้าน ที่ฮ่องกงรายได้สูงเดือนละเป็นหมื่น แต่ต้องพูดภาษาจีนหรือภาษาอังกฤษได้ ที่ประเทศคานาดาเดือนละเกือบสองหมื่นบาท รวมทั้งค่าอาหาร และที่พักพร้อม แรงงานจังหวัดซึ่งบังเอิญเป็นลูกค้าตัดเสื้อของเธอเล่าให้ฟังว่า ตลาดฮ่องกงและสิงคโปร์สำหรับตำแหน่งผู้ช่วยแม่บ้านกำลังเป็นที่นิยมมาก สำหรับแรงงานผู้หญิง ค่าหัวในการจัดส่งจะตกราว 40,000-50,000 บาท นับว่าแพงเอาการ เท่าที่ทราบงานไม่หนักหนาอะไรมากนัก แต่สภาพความเป็นอยู่ที่แออัดในแฟลตคับแคบที่ต้องอยู่รวมกับนายจ้างตลอด 24 ชั่วโมง และความเจ้าชู้ของนายผู้ชาย บวกกับความเค็มของนายผู้หญิง รวมทั้งการมี อามาอากง ลูกเล็กเด็กแดง อัดกันอยู่ในนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้เธอต้องคิดหนักถึงเงินหมื่นที่คาดว่าจะได้รับอยู่ไม่น้อย

สำหรับตลาดแรงงานในญี่ปุ่น ส่วนใหญ่แล้วแรงงานผู้หญิงจะเข้าไปในรูปของการฝึกงานของบริษัทแม่ที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่น ก็คงได้แต่ค่าจ้าง แต่สวัสดิการอื่น ๆ คงไม่ได้เพราะถือว่ายังอยู่ในสถานะภาพ "ฝึกงาน" อยู่ ฟ้าใสเองคงจะหมดสิทธิ์ในเรื่องนี้ เพราะเธอได้ออกมาจากโรงงานหลายปี และคนงานที่ได้รับการคัดเลือกไปก็อายุยังน้อยทั้งนั้นส่วนพวกผู้หญิงที่ไปทำงานในด้านบริการทาง พศในญี่ปุ่นก็คงมีอยู่ไม่น้อย พวกคนงานผู้ชายส่วนใหญ่ไปทำงานในไร่ตามบ้านนอกญี่ปุ่น ทำงานหนักแต่เงินดี เพราะค่าจ้างที่ญี่ปุ่นนั้นได้ข่าวว่าแพงมาก แต่ค่าหัวไปญี่ปุ่นก็แพงเหลือใจ คิดว่าตกราว 70,000-80,000

บาท แล้วที่ร้ายคือ ยังต้องตกอยู่ในสภาพของการเข้าเมืองแบบไม่ถูกกฎหมายอีกด้วย เพราะทางญี่ปุ่นไม่ยอมให้คนงานต่างชาติที่มีความรู้น้อยเข้าไปทำงานในญี่ปุ่น ทั้ง ๆ ที่ญี่ปุ่นเองก็ขาดแคลนแรงงานสำหรับงานที่คนญี่ปุ่นถือว่าเป็นงานหนัก เช่น การก่อสร้าง งานสกปรกเลอะเทอะ ซึ่งงานเหล่านี้ถ้าหากเงินดีเสียอย่าง ฟ้าใสเชื่อว่ายังมีแรงงานต่างชาติอีกจำนวนไม่น้อยยินดีจะรับทำ

โดยส่วนตัวของฟ้าใสในขณะนี้แล้ว แม้ว่ารายได้ของการทำงานในต่างประเทศจะน่าสนใจอยู่มาก แต่การตัดสินใจไปทำงานเมืองนอกของเธอนั้นมิได้สามารถตัดสินใจง่ายเหมือนแต่ก่อน ด้วยว่าอายุเธอเพิ่มมากขึ้น พ่อแม่เริ่มบ่นเจ็บไข้ออดแอดและต้องการคนเลี้ยงดูเอาใจใส่ ทุกวันนี้เธอก็พอจะมีรายได้จากการตัดเย็บเสื้อผ้าพอเลี้ยงตัวเองได้ ไม่ลำบากเหมือนแต่ก่อน และที่บอกใครไม่ได้คือ อ้ายณรงค์ เพื่อนเก่าสมัยนักเรียน ได้ยื่นคำขาดว่าถ้าปีนี้เธอไม่ใจอ่อนยอมแต่งงานด้วยเขาจะไปขอสาวโรงบ่มมาเป็นเมียแทน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ฟ้าใสบอกกับตัวเองว่า การนำเงินตราต่างประเทศเพื่อทำให้ดุลย์การชำระเงินของไทยดูดีขึ้นนั้นคงจะตกเป็นเรื่องของการส่งออก การนำเข้า หรือการเคลื่อนย้ายแรงงานคนอื่น ๆ ซึ่งมิใช่เธออีกต่อไป

2.4 สถานการณ์ปัจจุบันของตลาดแรงงานต่างประเทศ

หลังจากปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมาหลายโครงการก่อสร้างสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ในหลาย ๆ ประเทศแถบตะวันออกกลางได้เริ่มเสร็จสมบูรณ์ลง ดังนั้น ความต้องการแรงงานต่างชาติเริ่มแปรเปลี่ยนประเภทของแรงงานไปบ้าง งานส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของการซ่อมบำรุงรักษา หรืองานภาคบริการเช่น โรงแรม โรงพยาบาล และโรงเรียนได้เพิ่มขึ้น ทำให้ความต้องการแรงงานลดลงและเปลี่ยนเป็นแรงงานที่กึ่งมีฝีมือ หรือแรงงานระดับช่างและวิศวกร หรือแรงงานสตรีแทน

การที่ความต้องการแรงงานจำนวนมากในประเทศแถบตะวันออกกลางเริ่มลดลง (โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลอดปี พ.ศ.2533 ที่ประเทศซาอุดิอาระเบียประกาศงด วีซ่าให้กับแรงงานไทย เนื่องจากต้องการสร้างแรงกดดันให้แก่รัฐบาลไทย รีบเร่งสะสางกรณีฆาตกรรมนักการทูตของซาอุดิอาระเบีย) มีผลให้การแข่งขันในตลาดตะวันออกกลางเริ่มเข้มข้นมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็เป็นแรงผลักดันให้บริษัทจัดหางานในต่างประเทศจำเป็นต้องให้ความสนใจตลาดแรงงานในประเทศอื่น ประกอบกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เพิ่มขึ้นสม่ำเสมอและอยู่ในอัตราที่สูงตลอดในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมานี้ ทำให้ความต้องการแรงงานทั้งภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และการบริการได้เพิ่มขึ้น เช่นในญี่ปุ่น ไต้หวัน เกาะไซปัน ฮ่องกงและสิงคโปร์ และถึงแม้ว่าโอกาสของการเข้าไปทำงานในตลาดใหม่ ๆ ดังกล่าวนี้จะขยายเพิ่มขึ้นอยู่บ้าง แต่เมื่อพิจารณาใน

รายละเอียดของตลาดใหม่ ๆ นี้ก็ยังพบเงื่อนไข และข้อจำกัดอีกหลายประการ เช่นกรณีของประเทศญี่ปุ่นที่กฎหมายภายในไม่ยินยอมให้แรงงานไร้ฝีมือ หรือกึ่งมีฝีมือ จากประเทศอื่นเข้าไปทำงานในญี่ปุ่นโดยเด็ดขาด ทำให้ลักษณะการติดต่อกลับกลายเป็นรูปแบบของการฝึกงาน หรือการเข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย เงื่อนไขเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุทำให้แรงงานไทยเสียสิทธิอันพึงได้รับจากการคุ้มครองแรงงานในญี่ปุ่น และเป็นช่องทางให้มีการขูดรีดแรงงาน (exploitation) ได้อีกด้วย

ถ้าหากจะพิจารณาจากแง่มุมของผู้ใช้แรงงาน ตลาดของการทำงานในต่างประเทศในช่วงนี้ เป็นช่วงเวลาที่ที่เปิดให้มีโอกาสได้ตัดสินใจเลือกได้มากกว่า ทั้งลักษณะของการกระจายของตลาด (market diversification) และลักษณะของงานมีทั้งภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และภาคการบริการ ที่สำคัญคือการเลือกที่จะทำงานในประเทศไทย ได้มีน้ำหนักเพิ่มขึ้นมาก ทั้งนี้เป็นเพราะการขยายตัวทางเศรษฐกิจภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอุตสาหกรรมและการบริการ ทำให้ความต้องการแรงงานเพิ่มสูงมากอย่างเกินคาด บางสาขาประสบกับปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ระดับอัตราค่าจ้างภายในสูงขึ้น ดังนั้นมักจะพบว่าผู้ใช้แรงงานจำนวนไม่น้อยตัดสินใจเลือกทำงานในประเทศหลังจากที่ได้พิจารณาเปรียบเทียบเงื่อนไขต่าง ๆ

ส่วนสถานการณ์ของตลาดแรงงานไทยในตะวันออกกลาง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิกฤติการณ์สู้รบในอ่าวเปอร์เซีย ที่ได้เริ่มชัดอย่างเป็นรูปธรรมนับตั้งแต่ท่านประธานาธิบดีซัดดัม ฮุสเซน ผู้นำแห่งอิรัค ได้ส่งกองทัพเข้าบุกยึดคูเวต เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2533 และการบุกเข้าโจมตีอิรักเป็นการตอบโต้จากกองกำลังพันธมิตร หลังวันที่ 15 มกราคม 2534 ซึ่งเป็นกำหนดวันที่มติของกลุ่มประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติ มีผลทำให้ทางรัฐบาลไทยสั่งระงับการจัดส่งคนงานไทยไปยังตะวันออกกลางอย่างไม่มีกำหนด เพื่อความปลอดภัยของผู้ใช้แรงงานเอง และมีมาตรการให้ความช่วยเหลืออพยพคนงานไทยจากภัยสงครามได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ผลกระทบของสงครามจะมีมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับความรุนแรงและระยะเวลาของการสู้รบเป็นสำคัญ

บทส่งท้าย

ความยากจนและความหวังถึงอนาคตที่ดีกว่าในกาลข้างหน้า เป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้หญิงชายชาวไทยจำนวนนับแสนคน ได้เดินทางออกไปขายแรงงานในต่างประเทศหยาดเหงื่อและแรงงานของเขาและเธอเหล่านี้ได้มีส่วนสร้างเสริมเศรษฐกิจอย่างมหาศาลสามารถนำมาซึ่งเงินตราต่างประเทศจำนวนนับหมื่นล้าน มากกว่ารายได้จากการส่งออกของสินค้าหลักดั้งเดิมของประเทศ เช่น ข้าว มากกว่ารายได้จากการท่องเที่ยวที่รัฐชื่นชมยินดี คำถามมีอยู่ว่า จักมีเพียงกี่คนที่ได้เล็งเห็นว่า เพื่อนหญิงชายเหล่านี้ได้ใช้อะไรแลกออกไปบ้าง บทความนี้จึงหวังเพียงความเข้าใจ

ตลาดอาชีพอิสระ : มอเตอร์ไซค์รับจ้าง

โดย

คุณนุชจรินทร์ เกษมสุขวรรัตน์

บริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหารสัตว์ จำกัด

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ 2534

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

บริษัท ค้าผลผลิตน้ำตาล จำกัด

THE THAI SUGAR TRADING CORPORATION LIMITED

78 ตรอกกัปตันบุช ถนนเจริญกรุง บางรัก กรุงเทพฯ 5 โทร. 2331882-9
78 CAPTIAN BUSH LANE NEW ROAD BANGKOK 5 THAILAND
Tel. 2331882-9 TELEX. SUGARAD TH 82317 CABLE: SUGRADE
FAX. 236 3094

อุตสาหกรรมน้ำตาลจะเจริญก้าวหน้า เราต้องร่วมกันพัฒนาผลผลิต เศรษฐกิจ เจริญรุ่งเรือง สมเป็นเมืองน้ำตาล เพราะเราสมัครสมานสามัคคีเป็นผลดีต่อประเทศชาติ

รายชื่อโรงงานน้ำตาลที่ถือหุ้นและส่งน้ำตาลทรายผ่านบริษัทฯ มีดังต่อไปนี้

1. บริษัท น้ำตาลมิตรสยาม จำกัด
2. บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด
3. บริษัท รวมเกษตรกรอุตสาหกรรม จำกัด
4. บริษัท อุตสาหกรรมมิตรเกษตร จำกัด
5. บริษัท น้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
6. บริษัท น้ำตาลทรายกำแพงเพชร จำกัด
7. บริษัท น้ำตาลเชียงใหม่ จำกัด
8. บริษัท โรงงานน้ำตาลนิวกรุงไทย จำกัด
9. บริษัท น้ำตาลท่ามะกา จำกัด
10. บริษัท น้ำตาลนิวกว้างสุ้นหลี จำกัด
11. บริษัท น้ำตาลขอนแก่น จำกัด
12. บริษัท ประจวบอุตสาหกรรม จำกัด
13. บริษัท น้ำตาลบุรีรัมย์ จำกัด
14. บริษัท อุตสาหกรรมน้ำตาลปราณบุรี จำกัด
15. บริษัท น้ำตาลกุมภวาปี จำกัด
16. บริษัท น้ำตาลราชบุรี จำกัด
17. บริษัท อุตสาหกรรมหนองใหญ่ จำกัด
18. บริษัท น้ำตาลตะวันออก จำกัด
19. บริษัท น้ำตาลนครเพชร จำกัด
20. บริษัท น้ำตาลบ้านโป่ง จำกัด
21. บริษัท น้ำตาลธนราช จำกัด
22. บริษัท น้ำตาลเกษตรผล จำกัด
23. บริษัท รวมผลอุตสาหกรรมนครสวรรค์ จำกัด
24. บริษัท น้ำตาลไทยเอกลักษณ์ จำกัด
25. บริษัท น้ำตาลเกษตรไทย จำกัด
26. บริษัท น้ำตาลสิงห์บุรี จำกัด

และโรงงานน้ำตาลเหล่านี้เป็นโรงงานสมาชิกในกลุ่มของ

สมาคมการค้าผู้ผลิตน้ำตาลไทย
THAI SUGAR MANUFACTURING ASSOCIATION

78 อาคารเกียรตินาคิน ซอยกัปตันบุช ถนนเจริญกรุง กรุงเทพมหานคร

78 Kiatnakin Building, Captain Bush Lane, New Road, Bangkok.
Tel. 2334156, 2335858

ตลาดอาชีพอิสระ : มอเตอร์ไซค์รับจ้าง

นุชจรินทร์ เกษมสุขวรรัตน์[1]

หากเราย้อนกลับไปเมื่อสัก 7 - 8 ปีก่อน สมัยที่มอเตอร์ไซค์รับจ้างยังเป็นของใหม่สำหรับกรุงเทพฯ ผู้คนคงยังไม่ค่อยกล้านั่งใช้บริการรถชนิดนี้กันมากนัก เพราะไม่คุ้นหน้าคุ้นตาคนขับ และไม่ไว้ใจว่าจะปลอดภัย ไม่ถูกหลอกหรือพาไปชิงทรัพย์ เนื่องจากรถมอเตอร์ไซค์เป็นพาหนะยอดนิยมของพวกมิจฉาชีพ โดยเฉพาะพวกฉกชิงวิ่งราว แต่ในปัจจุบันนี้ อาจกล่าวได้ว่า ภาพมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ซึ่งสังเกตได้จากคนขับที่จะสวมเสื้อกั๊กสีต่างๆ กลายเป็นภาพที่ชินตาไปแล้วตามตรอก ซอก ซอย หรือตามท้องถนนใหญ่ในกรุงเทพฯ และที่สำคัญบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้างได้กลายเป็นบริการที่จำเป็นอย่างหนึ่งของคนกรุงฯ อีกด้วย

ถ้าเราถือว่าบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เป็นสถาบันๆ หนึ่งที่ให้บริการด้านการคมนาคมแก่คนในสังคม การถือกำเนิดของมอเตอร์ไซค์รับจ้างจึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ต้นทุนที่สังคมเสียไปเพื่อธำรงสถาบันนี้ไว้น้อยกว่าผลประโยชน์ที่สังคมได้รับจากสถาบัน ทั้งๆ ที่สถาบันนี้ยังไม่มีสถานภาพทางกฎหมายที่รับรองอย่างถูกต้อง เราใช้บริการนี้ ทั้งๆ ที่รู้ว่าคนขับหรือผู้ให้บริการล้วนแล้วแต่ใช้รถมอเตอร์ไซค์ป้ายทะเบียนสีดำ ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้มาใช้ขับรถส่งผู้โดยสาร ดังเช่นรถป้ายทะเบียนสีเหลืองทั่วไป เช่น รถเมล์ รถแทกซี่ สามล้อ สองแถว และทั้งๆที่รู้ว่า การเดินทางโดยพาหนะนี้มีความปลอดภัยน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับรถโดยสารชนิดอื่น ยิ่งกว่านั้นบางคนยังกล้าเรียกใช้บริการเพียงแค่เห็นคนขับสวมเสื้อกั๊ก ซึ่งเป็นสัญญลักษณ์ของมอเตอร์ไซค์รับจ้าง โดยที่ไม่คุ้นหน้าคุ้นตามาก่อนด้วยซ้ำ ดังนั้น คำถามแรกก็คือ อะไรล่ะที่เป็นตัวผลักดันให้สถาบันนี้ถือกำเนิดขึ้น และทำไมคนกรุงฯ ถึงเลือกสถาบันนี้เพื่อมาให้บริการทางคมนาคมแก่สมาชิกในสังคม

---

1 บทความนี้ส่วนใหญ่เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทของผู้เขียน เรื่อง " The Economic Analysis of Hired-Motorcycle Service in Bangkok " เมื่อปี 2533 ดังนั้นเนื้อหาของบทความ จึงเป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิได้เกี่ยวข้องใด ๆ กับองค์กรที่ผู้เขียนสังกัดอยู่

นอกจากนี้ ความไม่มีสถานภาพในทางกฎหมาย ยังทำให้สถาบันนี้น่าสนใจมากขึ้นในเรื่องของตัวละครแต่ละตัวในสถาบัน ซึ่งได้แก่ หัวหน้าวิน หรือเจ้าของสิทธิในวินหนึ่งๆ ลูกวินหรือคนขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง และตำรวจจราจรในฐานะผู้กำกับดูแลความเรียบร้อยบนท้องถนนแล้ว ว่าตัวละครแต่ละตัวมีบทบาทอย่างไร ให้ความรู้ในเรื่องสถาบันนี้แก่เราในประเด็นอะไร และตัวละครได้ผลประโยชน์อย่างไรจากบทบาทนั้นๆ

บทความนี้จึงเป็นงานที่พยายามศึกษาและเข้าใจบทบาทของตลาดอาชีพอิสระนี้ใน 3 ประเด็น คือ

1. วิวัฒนาการของมอเตอร์ไซค์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร
2. บทบาทของตัวละคร
3. รายได้ของตัวละคร

วิธีและขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการสำรวจ เนื่องจากข้อมูลทุติยภูมิมีไม่มากเท่าที่ควร เช่น กรมตำรวจได้สำรวจไว้ว่า ในปี 2531 มีจำนวนรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร 16,051 คัน ให้บริการทั้งสิ้น 479 เส้นทางแต่ไม่ได้รายงานตัวเลขในแต่ละเขต ดังนั้นผู้เขียนจึงทำการศึกษาและเลือกตัวอย่างโดยใช้แผนที่กรุงเทพมหานครเป็นหลัก โดยพยายามกระจายตัวอย่างให้ทั่วกรุงเทพฯ ทั้งในเขตชั้นใน ชานเมือง และเขตต่อจังหวัดรอบนอก ได้แก่ สมุทรปราการ นนทบุรี และปทุมธานี

การสำรวจตัวอย่างได้ใช้วิธีการสำรวจแบบเจาะจงกลุ่ม (Purposive Survey) ซึ่งต่างจากการสำรวจโดยทั่วไปที่นิยมใช้วิธีสุ่มตัวอย่าง (Sampling Method) ทั้งนี้เพราะ ประการแรก เราไม่ทราบจำนวนตัวอย่างในแต่ละเขตดังกล่าว ประการที่สอง การศึกษาพฤติกรรมของตำรวจ ซึ่งเป็นตัวละครตัวหนึ่งของเรื่องนี้ ต้องศึกษาผ่านตัวละครอื่นที่ยินดีที่จะตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับตำรวจ การสำรวจแบบเจาะจงกลุ่มตัวอย่างจึงมีความเหมาะสมกว่าและสะดวกกว่า โดยที่บางตัวอย่างเป็นตัวอย่างที่ผู้เขียนรู้จักหรือมีผู้แนะนำให้รู้จัก

งานศึกษานี้ประกอบด้วยตัวอย่างวินมอเตอร์ไซค์รับจ้างจำนวนทั้งสิ้น 48 วิน คิดเป็นร้อยละ 10 ของจำนวนวินในปี 2531 มีจำนวนเสื้อวินรวมกัน 2,600 ตัว (จำนวนคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างมีมากกว่า 2,600 คน เนื่องจากเสื้อบางตัวมีคนใช้ใส่เพื่อขับมากกว่า 1 คน) ถ้าอนุโลมให้เสื้อวินเป็นตัวแทนของ

คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างแล้ว จำนวนคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างที่สำรวจจะมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 16 ของคนขับในปี 2531 วินตัวอย่างเหล่านี้ให้บริการอยู่ในเขตสถานีตำรวจ 19 สถานีจากจำนวนสถานีตำรวจในกรุงเทพฯ ทั้งสิ้น 69 สถานี (ดูตารางที่ 1 และรูปที่ 1)

การสำรวจแบ่งออกเป็น 2 รอบ รอบแรก เริ่มต้นในเดือนตุลาคม 2532 และ รอบที่สอง ในเดือนมกราคม 2533 การสำรวจในรอบแรกใช้การสัมภาษณ์หัวหน้าวินและ/หรือคนขับมอเตอร์ไซค์รุ่นเก่าเป็นหลัก เพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของวินและการดำเนินธุรกิจ โดยไม่ใช้แบบสอบถามหรือการอัดเทปใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อมิให้ผู้ตอบต้องกังวลใจ แต่คำถามต่าง ๆ ได้ถูกตระเตรียมไว้ล่วงหน้า **รอบที่สอง** เป็นการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม และทำแบบสอบถามจากคนขับ 157 คน จากจำนวนวินตัวอย่างในรอบแรก 41 วิน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 0.09 ของจำนวนคนขับในปี 2531 เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคนขับโดยตรง เช่น ภูมิลำเนา การศึกษา รายได้จากการขับ เป็นต้น

วิวัฒนาการของมอเตอร์ไซค์รับจ้าง

มอเตอร์ไซค์รับจ้างมีมานานแล้วตามต่างจังหวัดในพื้นที่ที่การคมนาคมไม่สะดวก เนื่องจากสภาพถนนไม่ดีหรือไม่มีรถประจำทางให้บริการ แต่ในกรุงเทพมหานครนั้น อาจกล่าวได้ว่าเพิ่งจะเป็นที่นิยมเมื่อ 7 - 8 ปีที่ผ่านมานี้เอง จากการสำรวจเราพบว่า วินแรก ๆ ซึ่งเป็นวินที่สำคัญของกรุงเทพฯ นั้นเกิดขึ้นที่ซอยงามดูพลี บนถนนพระรามสี่ เมื่อประมาณ 13 ปีมาแล้ว

โดยทั่วไปตลาดสินค้าหนึ่งๆ จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีอุปสงค์และอุปทานของสินค้านั้นๆ บริการมอเตอร์ไซค์รับจ้างก็เช่นกัน ทั้งปัจจัยทางด้านอุปสงค์และอุปทานต่างก็มีส่วนอธิบายการถือกำเนิดขึ้นของสถาบันนี้ แต่นอกเหนือจากปัจจัยทั้งสองแล้วยังมีปัจจัยทางด้านสถาบัน ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายในสถาบันนี้เองและสถาบันที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่สถาบันทางด้านกฎหมาย ซึ่งในที่นี้ได้แก่ ตำรวจ เป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญซึ่งทำให้สถาบันนี้ถูกคัดเลือกขึ้นมาเป็นสถาบันที่ให้บริการทางด้านคมนาคมอีกสถาบันหนึ่ง

ปัจจัยทางด้านอุปสงค์ มาจากการขยายตัวของเมืองตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่ให้ความสำคัญแก่กรุงเทพมหานคร ส่งผลให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้น ปัจจุบันคาดกันว่าประชากรในกรุงเทพฯ มีไม่ต่ำกว่า 8 ล้านคน ทำให้ความต้องการทางด้านบริการขนส่งมีมากขึ้นตามไปด้วย พร้อมๆ ไปกับการขยายตัวของเมือง ราคาที่ดินในเขตกรุงเทพมหานครก็เขยิบสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยที่ผลักให้คนในกรุงเทพฯ ต้องหันไปอาศัยอยู่ตามชานเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียง จะเห็นได้จากโครงการบ้านจัดสรรที่ผุดขึ้นตามชานเมืองและเขตจังหวัดใกล้เคียง คนที่อาศัยอยู่ตามชานเมืองเหล่านี้มัก

จะอยู่ไกลจากถนนใหญ่ เพราะพื้นที่ริมถนนใหญ่มักจะเป็นตึกแถวอาคารพาณิชย์ หรือบริษัทห้างร้าน จึงต้องการบริการด้านการขนส่งระหว่างซอยที่อยู่อาศัยของตนและถนนใหญ่

นอกจากนี้ การที่คนกรุงเทพฯ มีรายได้เพิ่มขึ้นก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อุปสงค์ของการขนส่งเพิ่มขึ้น เพราะคนส่วนหนึ่งยินดีที่จะจ่ายค่าบริการเพื่อแลกกับความสะดวกสบาย หรือการเดินทางไปให้ทันเวลา ในอีกทางหนึ่ง การที่รายได้เพิ่มขึ้นทำให้คนหาซื้อรถยนต์เพิ่มขึ้น เป็นผลให้การจราจรแออัดมากกว่าเดิม เนื่องจากถนนขยายตัวเพื่อรองรับปริมาณรถยนต์ที่เพิ่มขึ้นไม่ทัน กอปรกับการเติบโตของเมืองที่ปราศจากการวางผังเมืองที่เหมาะสม ทำให้พื้นที่ในกรุงเทพฯ เต็มไปด้วย ตรอก ซอก ซอยเล็ก ๆ หรือซอยตัน ที่ไม่สามารถใช้เป็นทางระบายการจราจรได้ ทำให้คนบางส่วนต้องการลดเวลาในการเดินทางลง หรือต้องการเดินทางแข่งกับเวลามากขึ้น จึงต้องการบริการที่สะดวกและรวดเร็ว

ปัจจัยทางด้านอุปทาน จากปัจจัยทางด้านอุปสงค์นั้นแสดงให้เห็นว่าความต้องการบริการขนส่งนั้นมีแน่ ประเด็นจึงอยู่ที่ว่า ทำไมผู้คนถึงเลือกบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้างนอกเหนือไปจากหรือแทนที่บริการรถรับจ้างประเภทอื่นที่มีอยู่แล้ว ซึ่งได้แก่ รถเมล์ รถสองแถว แท็กซี่ สามล้อ และสี่ล้อเล็ก เหตุผลสืบเนื่องมาจากข้อได้เปรียบของบริการรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างเมื่อเปรียบเทียบกับรถเหล่านั้น กล่าวคือ แม้ว่ามอเตอร์ไซค์รับจ้างจะเก็บค่าโดยสารแพงกว่ารถเมล์และรถสองแถว แต่มอเตอร์ไซค์รับจ้างก็ให้บริการที่รวดเร็วกว่าและถึงที่กว่า เช่น สามารถส่งถึงประตูบ้านซึ่งแม้จะอยู่ในตรอกแคบๆ ที่รถสองแถวไม่มีทางเข้าไปได้ นอกจากนี้ผู้โดยสารยังไม่ต้องมานั่งรอให้มีคนโดยสารเต็มรถก่อนถึงจะออกเดินทางได้อย่างรถสองแถว และเมื่อเปรียบเทียบกับรถรับจ้างประเภทที่เหลือ นอกจากมอเตอร์ไซค์รับจ้างจะเด่นกว่าทั้งในเรื่องของความเร็วและความสามารถในการลัดเลาะไปตามตรอกซอยที่แคบได้มากกว่าแล้ว ยังมีความได้เปรียบในเรื่องของราคาค่าโดยสารที่ถูกกว่าอีกด้วย เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้โดยสารเลือกบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ให้เป็นอุปทานทางด้านการคมนาคมตอบสนองความต้องการของคนในกรุงเทพฯ

อีกปัจจัยหนึ่งที่เสริมให้บริการมอเตอร์ไซค์รับจ้างกลายเป็นของคู่กรุงเทพฯ ก็คือ การที่รัฐควบคุมจำนวนรถรับจ้างประเภทอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น รถแท็กซี่ รถสามล้อ และรถสี่ล้อเล็กรับจ้าง เพราะการจำกัดปริมาณของรถเหล่านี้ทำให้คนต้องหันไปหาทางเลือกอื่นในการเดินทาง มอเตอร์ไซค์รับจ้างจึงเป็นทางเลือกใหม่ทางหนึ่งของคนกรุงได้อย่างดี

จากการศึกษาสำรวจ เราพบว่ามีตัวอย่างวินมอเตอร์ไซค์ปากซอยจำนวน 13 วิน จากตัวอย่างวินปากซอยจำนวน 37 วิน ตั้งอยู่ในซอยที่มีรถโดยสารประเภทอื่นให้บริการอยู่ด้วย และบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้างก็สามารถอยู่รอดได้ ยิ่งกว่านั้นในหลายๆ ซอยมอเตอร์ไซค์รับจ้างสามารถเข้ามาแย่งตลาดจนรถ

โดยสารประเภทอื่นต้องเลิกกิจการไปเลย หรือหันมาร่วมทำอาชีพมอเตอร์ไซค์รับจ้างในที่สุด

ปัจจัยทางสถาบัน นอกเหนือไปจากปัจจัยทางด้านอุปสงค์และอุปทานดังกล่าวข้างต้น การศึกษาพบว่าสถาบันก็มีวิวัฒนาการในตัวของมันเองทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งได้รับการกระตุ้นในทางอ้อมจากสถาบันที่เกี่ยวข้อง

วิวัฒนาการภายในสถาบันเองนั้น งานชิ้นนี้เชื่อในสมมติฐานที่ว่า สถาบันนี้มีวิวัฒนาการส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้รถมอเตอร์ไซค์ของคนกรุงฯ กล่าวคือ แต่เดิมนั้นรถมอเตอร์ไซค์มักจะถูกใช้ในกิจการของครัวเรือนเหมือนสินค้าเพื่อการบริโภคสินค้าหนึ่ง เช่น พ่อบ้านแม่บ้านอาจใช้รถเพื่อขับไปทำงาน รับส่งบุตรหลานไปโรงเรียน ใช้ไปจ่ายกับข้าว เป็นต้น ส่วนการใช้รถมอเตอร์ไซค์ในแวดวงธุรกิจยังจำกัดอยู่ในเรื่องของการส่งเอกสาร หรือส่งของที่มีขนาดที่ไม่ใหญ่โตเพื่อความรวดเร็ว จะมีก็เพียงตามต่างจังหวัดที่การใช้มอเตอร์ไซค์เพื่อรับจ้างโดยสารนั้นมีมานานแล้ว เนื่องจากรถประจำทางไม่เพียงพอ หรือถนนหนทางกันดารเกินกว่ารถประเภทอื่นจะวิ่งได้

เราพบว่า การเปลี่ยนรูปแบบการใช้รถมอเตอร์ไซค์มาใช้วิ่งรับจ้างส่งผู้โดยสารในกรุงเทพฯ นั้น ส่วนหนึ่งเริ่มจากซอยงามดูพลีซึ่งตั้งอยู่บนถนนพระรามสี่ ผู้ก่อตั้งวินซึ่งเป็นทหารเรือในซอยดังกล่าว ได้ให้คำอธิบายไว้ในนิตยสารฉบับหนึ่งถึงการจัดตั้งชมรมมอเตอร์ไซค์ไว้ว่า เริ่มมาจากทหารเรือไม่กี่คนที่มีรถเป็นของตนเอง ช่วยขับรถรับหรือส่งคนรู้จักที่เข้าออกจากซอยโดยไม่คิดสตางค์ เนื่องจากซอยเป็นที่ตั้งของแฟลตทหารเรือ ทั้งยังมีชุมชนแออัด คนในซอยมีรายได้ไม่มากนักจึงไม่มีเงินพอที่จะนั่งแท็กซี่หรือสามล้อเข้าหรือออกจากซอย จากบริการฟรีนั้นค่อยๆ พัฒนามาเป็นอาชีพเพราะผู้ที่ได้รับบริการเองเต็มใจอยากที่จะให้ค่าตอบแทน ในระยะแรกที่ตั้งชมรมนั้นยังถือว่าการขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างยังเป็นเพียงอาชีพเสริมที่หารายได้ในตอนเช้าก่อนที่ทหารเรือเหล่านั้นจะทำงานและตอนเย็นหลังเลิกงาน เวลานอกเหนือจากนั้นก็ให้เสื้อวินแก่เพื่อนในซอยยืมไปใส่ขับโดยไม่คิดค่าเช่าใดๆ แต่พอพบว่าเป็นอาชีพที่มีรายได้ดีก็หันมาทำให้เป็นธุรกิจ โดยให้เช่าเสื้อแก่คนที่สนใจขับในช่วงเวลาที่เจ้าของไม่ว่างขับเองแทนการให้ยืมฟรี ๆ

ต่อมารูปแบบมอเตอร์ไซค์รับจ้างในซอยนี้ ได้กลายเป็นแม่แบบแก่คนในซอยอื่นหรือทหารเรือในซอยเอง ให้ไปริเริ่มธุรกิจในซอยใกล้เคียงและซอยที่ห่างออกไปจนแผ่ขยายไปทั่วกรุงฯ ทั้งนี้เพราะได้รับรู้ว่าอาชีพนี้เป็นอีกหนทางหนึ่งที่ก่อให้เกิดรายได้ โดยที่ข้อยืนยันสมมติฐานนี้มาจากการสำรวจของผู้เขียนเอง ซึ่งพบว่าทหารเรือชั้นประทวนได้กลายเป็นผู้ริเริ่มธุรกิจนี้ในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น แถบสุขุมวิทบางกอกน้อย และสาธุประดิษฐ์

บทบาทที่โดดเด่นของทหารเรือในการเริ่มต้นธุรกิจนี้ อาจสืบเนื่องมาจากข้อได้เปรียบหลายประการ ประการแรกก็คือ ทหารเหล่านี้มีความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาการทำงานมากพอสมควร เช่น สามารถ

ไปทำงานสายและเลิกงานเร็วกว่ากำหนด โดยเฉพาะในเวลาที่ไม่ต้องอยู่เวร ประการที่สอง ทหารเรือเหล่านี้มีข้อได้เปรียบในเรื่องของเงินกู้เพื่อสวัสดิการ จึงสามารถกู้เงินมาดาวน์รถมอเตอร์ไซค์เพื่อเริ่มงานไม่ยากนัก และประการสุดท้าย ตำรวจมีความเกรงใจข้าราชการทหาร จึงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการหารายได้พิเศษของพวกทหารเหล่านี้

อย่างไรก็ดี ผู้ก่อตั้งวินบางส่วนนั้นได้รับความคิดมาจากมอเตอร์ไซค์รับจ้างตามต่างจังหวัด จากการสำรวจพบว่าวินในแถบชานเมือง เช่น แถวรามคำแหง นนทบุรี จะมีมาก่อนวินในแถบพระรามสี่ สุขุมวิท ทั้งนี้เพราะในสมัยก่อนถนนหนทางบริเวณเหล่านั้นก็มีสภาพไม่ต่างไปจากถนนหนทางตามบ้านนอกเท่าไรนัก นอกจากนี้ผู้ก่อตั้งวินบางวินในเขตกรุงเทพชั้นใน ซึ่งเป็นคนต่างจังหวัดที่มาทำงานในกรุงเทพฯ แล้วเปลี่ยนมาทำอาชีพนี้ ยังได้อธิบายว่าพวกตนได้รับความคิดในการทำอาชีพนี้มาจากบ้านเกิด

การเลียนแบบที่เกิดขึ้น ทำให้จำนวนวินมอเตอร์ไซค์รับจ้างเพิ่มจำนวนมากขึ้น ในส่วนของผู้โดยสารเองก็เริ่มรู้สึกชินกับภาพมอเตอร์ไซค์รับจ้าง จึงลดความหวาดระแวงที่เคยมีอยู่ลงไปได้ แต่นอกจากนี้ เรายังพบว่าสถาบันนี้ได้มีพัฒนาตนเองมาสู่ความเป็นมืออาชีพเพื่อให้ผู้โดยสารยอมรับในบริการ การพัฒนาที่พูดถึง คือ การสร้างสัญญลักษณ์ของความเป็นมอเตอร์ไซค์รับจ้างด้วยการสวมเสื้อวิน พร้อมทั้งติดหมายเลขประจำตัวของคนขับที่เสื้อวิน เพื่อให้ผู้โดยสารมีความมั่นใจว่าสามารถแบ่งแยกระหว่างคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างจากคนขับมอเตอร์ไซค์ทั่วไป และให้มีหลักฐานซึ่งได้แก่ เบอร์ของคนขับ ในกรณีที่มีปัญหาใดๆ เกิดขึ้น นอกจากนี้วินส่วนใหญ่ยังได้ตั้งกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมความประพฤติคนขับและเพื่อคุ้มครองผู้โดยสาร ได้แก่ การเข้าคิวเพื่อรับผู้โดยสาร ห้ามเก็บค่าโดยสารแพงเกินกว่าอัตราที่วินตั้งไว้ ห้ามดื่มเหล้าในขณะขับรถ ห้ามขับรถเร็วจนเกินไป และห้ามแซวหรือไม่สุภาพต่อผู้โดยสาร บางวินยังมีกฎเกณฑ์มากกว่านี้ เช่น ห้ามคนขับสวมกางเกงขาสั้น ห้ามไว้ผมยาวจนเกินไป กฎเกณฑ์เหล่านี้นับเป็นการพัฒนาอีกระดับหนึ่งที่ทำให้ผู้โดยสารยอมรับบริการชนิดนี้ได้สนิทใจขึ้น

นอกจากนี้ สถาบันทางกฎหมายซึ่งมีตำรวจในฐานะเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยในการจราจรเป็นตัวแทน ยังเป็นปัจจัยอีกอันหนึ่งที่มีบทบาทต่อการเติบโตของธุรกิจนี้กล่าวคือ ตำรวจได้มีการให้การยอมรับว่าอาชีพมอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นอาชีพที่สุจริตอาชีพหนึ่ง ในปี 2526 กองบัญชาการตำรวจนครบาลได้มีคำสั่งให้สถานีตำรวจทั่วกรุงเทพมหานครเข้าไปควบคุมดูแลกลุ่มอาชีพมอเตอร์ไซค์รับจ้าง โดยให้สถานีตำรวจแต่ละเขตเก็บรายละเอียดต่างๆ ของคนขับ และหัวหน้าวิน เช่น สำเนาใบขับขี่ บัตรประชาชน เลขทะเบียนรถ และ/หรือเบอร์เสื้อที่ใส่ และชื่อที่อยู่ของหัวหน้าวิน เพื่อให้ความสะดวกแก่ผู้โดยสาร

ในกรณีที่ประสบอุบัติเหตุจากการโดยสาร และเพื่อกันพวกมิจฉาชีพเข้ามาแฝงในคราบของมอเตอร์ไซค์รับจ้าง นอกจากนี้สถานีตำรวจหรือโรงพักส่วนใหญ่ยังจัดให้มีการอบรมทางด้านกฎจราจรให้แก่คนขับ และยังวานให้คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างช่วยเป็นหูเป็นตา ช่วยสอดส่องรายงานพฤติกรรมของคนที่ไม่ชอบมาพากล เช่น พวกฉกชิงวิ่งราว ให้โรงพักทราบอีกด้วย

คำสั่งนี้จึงมีนัยยะสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก คือ แต่เดิมนั้นสถานภาพทางกฎหมายของคนขับยังไม่ชัดเจน ทำให้คนขับไม่กล้าที่จะสวมเสื้อวินเวลาที่จะพาผู้โดยสารออกนอกเส้นทางปกติที่วิ่งอยู่ เพราะกลัวว่าอาจถูกตำรวจจับข้อหานำรถส่วนตัวมาใช้วิ่งรับผู้โดยสาร การยอมรับของตำรวจดังกล่าวจึงทำให้คนขับไม่ต้องกังวลอีกต่อไป ประการที่สอง คำสั่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าจำนวนคนที่เข้ามาประกอบอาชีพนี้มากพอที่ควรจะได้รับการควบคุมดูแลจากหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ความคุ้มครองแก่ผู้โดยสาร นอกจากนี้การควบคุมไม่ให้เกิดวินใหม่ๆ คงเป็นไปได้ยากแล้วจึงควรยอมรับเสียเลยการยอมรับเช่นนี้ ได้กลายเป็นไฟเขียวให้คนเข้าสู่ธุรกิจมอเตอร์ไซค์รับจ้างในกรุงเทพฯ ได้เต็มที่ จะเห็นได้จากการสำรวจซึ่งเราพบว่า ประมาณร้อยละ 60 ของวินตัวอย่างเกิดขึ้นในปี 2526 และหลังจากนั้น โดยวินที่สำรวจนั้นมีอายุเฉลี่ยประมาณ 7.7 ปี

บทบาทของตัวละคร

เป็นที่น่าสนใจว่าธุรกิจนี้ไม่ได้ประกอบด้วยนายจ้างและลูกจ้างเหมือนบริษัททั่วไป วิน ๆ หนึ่งจะประกอบด้วยผู้ประกอบการทั้งสิ้น กล่าวคือหัวหน้าวินคือผู้ประกอบการคนหนึ่ง ลูกวินแต่ละคนก็คือผู้ประกอบการที่มาเช่าสิทธิ์ของหัวหน้าวินในการทำงานของแต่ละคน โดยที่หัวหน้าวินมีหน้าที่ให้บริการตอบแทนต่อค่าเช่าที่ลูกวินจ่ายให้แก่ตน และควบคุมให้ลูกวินอยู่ในกฎระเบียบที่ตนหรือวินร่วมกันตั้งไว้ ลูกวินแต่ละคนก็จะดำเนินธุรกิจโดยพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนเองภายใต้กฎระเบียบของวินที่กำกับอยู่ ส่วนตำรวจนั้น อาจกล่าวได้ว่าตำรวจเป็นมือที่สามที่ได้ประโยชน์ทั้งขึ้นทั้งล่อง เพราะตำรวจอาศัยอำนาจกฎหมายที่มีอยู่ในมือเข้ามาฉกฉวยหาผลประโยชน์จากธุรกิจนี้ พร้อมๆ การอาศัยพวกมอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นผู้ช่วยสอดส่องดูแลความเรียบร้อยของบ้านเมืองโดยไม่ต้องจ่ายค่าแรง อย่างไรก็ดีบทความนี้เราจะอธิบายบทบาทของหัวหน้าวินและบทบาทของคนขับเป็นหลัก ส่วนบทบาทของตำรวจจะนำมาพูดถึงเมื่อมีประเด็นเกี่ยวข้อง

หัวหน้าวิน

คำถามที่น่าสนใจอันแรกที่เกี่ยวกับหัวหน้าวิน คือ หัวหน้าวินคือใคร และใครบ้างคือหัวหน้าวิน หัวหน้าวิน คือ ผู้มีสิทธิ์ในการดูแลและหารายได้จากวินซึ่งตนเป็นเจ้าของ ในแวดวงของบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้างนั้น กล่าวได้ว่าในปัจจุบันคนที่เป็นหัวหน้าวินส่วนใหญ่มักจะจำกัดอยู่ในแวดวงอาชีพไม่กี่อาชีพ ดังได้แสดงไว้ในตารางที่ 2 ซึ่งจะเห็นได้ว่า นักเลงมีสัดส่วนสูงที่สุดคือร้อยละ 27 รองลงมาได้แก่คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างเอง มีสัดส่วนเท่าๆ กับนักธุรกิจคือร้อยละ 23 ถัดมาคือทหารและตำรวจคิดเป็นร้อยละ 18 โดยที่ตำรวจมีสัดส่วนมากที่สุด ข้าราชการพลเรือนมีสัดส่วนเข้ามาเป็นหัวหน้าวินน้อยที่สุดคือมีเพียงร้อยละ 8 เท่านั้น

คำถามจึงมีอยู่ว่าทำไมถึงเป็นเช่นนี้ การจะตอบคำถามนี้จำเป็นต้องศึกษาบทบาทของหัวหน้าวินในเรื่องของการจัดตั้งวิน และพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อการรักษาสิทธิ์ในวินนั้นไว้ซึ่งนอกจากจะได้คำตอบว่าใครที่เหมาะจะเป็นหัวหน้าวินแล้ว ยังจะทำให้เข้าใจธุรกิจว่าเขาตั้งวินกันอย่างไร รวมทั้งจะเห็นภาพการแจกจ่ายรายได้ หรือที่ในทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า **"Economic Rent"** กันอย่างไรอีกด้วย

1) การตั้งวิน

การตั้งวินก็คือ การเข้ามาจับจองเส้นทางเพื่อใช้วิ่งรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เราพบว่าการจับจองส่วนใหญ่จะเป็นการเข้ามาจับจองเส้นทางตามใจชอบ เพราะไม่มีหน่วยงานไหนของรัฐทำหน้าที่รับผิดชอบในการให้สัมปทานอย่างถูกต้อง โดยเริ่มจากกลุ่มคนขับมอเตอร์ไซค์กลุ่มเล็กๆ 4 - 5 คน ที่ไม่มีงานทำ อาจมีหัวหน้ากลุ่มมาตั้งแต่ต้น และส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่หรือคนในซอยนั้นๆ เอง คิดเป็นร้อยละ 77 หรือประมาณ 3 ใน 4 ของตัวอย่างที่สำรวจ โดยเริ่มมาจับจองพื้นที่เป็นจุดจอดและเริ่มรับส่งคนโดยสาร วินส่วนใหญ่จะประชาสัมพันธ์ธุรกิจของตนโดยนำป้าย "บริการมอเตอร์ไซค์รับจ้าง" มาติดไว้ การที่คนที่ริเริ่มธุรกิจส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่นั้น แสดงถึงความได้เปรียบคนภายนอกในเรื่องข้อมูลข่าวสารในเรื่องของขนาดของตลาดว่ามีมากพอหรือไม่

ส่วนที่เหลืออีก 1 ใน 4 ของวินที่เราสำรวจนั้นมีผู้ริเริ่มเป็นคนต่างถิ่น พวกนี้จะมาดูทำเลก่อนว่าเหมาะสมหรือไม่ โดยจะนับจำนวนคนเข้าหรือออกจากซอยในตอนเช้าและเย็น หรือนับจำนวนตึกหรืออาคารที่เป็นออฟฟิศว่ามีมากน้อยเท่าไร เพื่อประมาณขนาดของตลาดคร่าวๆ หลังจากเชื่อว่ามีโอกาสที่ธุรกิจจะอยู่รอดได้ก็จะเริ่มดำเนินกิจการ ครึ่งหนึ่งของวินประเภทนี้จัดตั้งขึ้นโดยทหารเรือซึ่งรวมกันมาเป็นกลุ่มเล็กๆ มาขับให้บริการในตอนเช้าและเย็นเป็นหลัก

การแบ่งประเภทของผู้ที่มาริเริ่มธุรกิจออกเป็น 2 พวก คือ พวกที่เป็นคนในซอยและคนจากต่างถิ่นนั้นนำไปสู่ข้อเท็จจริงที่น่าสนใจบางประการ

ประการแรก คนในซอยมักตั้งวินตามอำเภอใจในขณะที่คนต่างถิ่นที่ยกเว้นพวกทหารเรือ จะมีการติดต่อขออนุญาตจากสถานีตำรวจในเขตที่ตนจะตั้งวิน โดยส่วนใหญ่จะขออนุญาตกับสารวัตรจราจร ชี้ให้เห็นว่าข้อแตกต่างที่ว่าคนต่างถิ่นต้องการความชอบธรรมและการยอมรับจากตำรวจตั้งแต่เริ่มแรก และทหารตั้งวินได้ง่ายกว่าพลเรือนธรรมดา ทั้งยังไม่ต้องเสียเวลาวิ่งเข้าหาใครเพื่อปูทางก่อน อย่างไรก็ดี สำหรับพวกที่ไปเจรจาเพื่อปูทางกับทางตำรวจนั้น เราพบว่าไม่มีใครถูกปฏิเสธจากทางตำรวจเลยแม้แต่รายเดียว

ประการที่สอง โดยปกติผู้ตั้งวินไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม จะไม่ตั้งวินทับเส้นทางกับของวินอื่นโดยสิ้นเชิง หรือพูดง่ายๆ ว่าจะไม่จอดรถคู่กับวินอื่นเพื่อแย่งผู้โดยสารกันซึ่งๆ หน้า แต่ข้อแตกต่างก็คือพวกที่เป็นคนต่างถิ่นจะเลือกตั้งวินในซอยที่ไม่มีรถประเภทอื่นและวินมอเตอร์ไซด์ให้บริการอยู่ก่อนหน้า ทั้งนี้เพราะไม่ต้องการให้เกิดความขัดแย้งกับรถเจ้าถิ่นเดิม ในขณะที่คนในซอยกล้าเริ่มต้นธุรกิจในซอยนั้น แม้ว่าจะมีบริการรถชนิดอื่นให้บริการอยู่ก่อนแล้ว แต่ทั้งนี้จะมีการติดต่อเพื่อบอกกล่าวทำความเข้าใจ หรือเพื่อขออนุญาตรถประเภทอื่นก่อนตั้งวิน เพื่อหลีกเลี่ยงหรือลดความขัดแย้งที่อาจเกิดตามมา เนื่องจากรถเหล่านี้ต้องเสียลูกค้าให้แก่วินไม่มากก็น้อย ดังนั้นในกรณีเช่นนี้พื้นฐานและภูมิหลังของคนที่จะตั้งวิน หรือคนที่หนุนหลังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ตั้งวินได้สำเร็จ เช่น คนที่เป็นนักเลง หรือมีพ่อ มีลูกพี่เป็นนักเลง มีตำรวจคอยเจรจาไกล่เกลี่ยให้ หรือเป็นตำรวจเสียเอง เป็นต้น

2) การรักษาวิน

เมื่อวินๆ หนึ่งถูกตั้งขึ้นไม่ว่าจะโดยใครก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจกว่าก็คือวินของใครจะรักษาตัวรอดได้ดีกว่ากัน รักษาตัวรอดในที่นี้หมายถึง การที่หัวหน้าวินหรือเจ้าของวินสามารถรักษาสิทธิ์ในความเป็นเจ้าของวินและสิทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ไปให้ผู้อื่น ทั้งนี้เพราะเมื่อหัวหน้าวินคนหนึ่งตั้งวินเป็นผลสำเร็จ เขาจะสามารถแสวงหารายได้จากการเป็นเจ้าของข้อมูลข่าวสารเหนือคนอื่น จากการขายเสื้อวินให้แก่คนที่สนใจเข้ามาขับ และจากค่าวินรายวันและ/หรือรายเดือนที่เก็บจากลูกวินในระหว่างที่ขับ ซึ่งอาจจะดึงดูดให้คนอื่นสนใจเข้ามาแสวงหารายได้แบบนั้นบ้าง โดยอาจสนใจเข้ามาเป็นหัวหน้าวินแทน หรือการตั้งวินใหม่แข่ง การศึกษาพฤติกรรมเพื่อรักษาวินจะสามารถชี้ให้เห็นว่า ธุรกิจนี้ไม่ใช่ธุรกิจที่เปิดกว้างสำหรับใครก็ได้ และจริงๆ แล้วการรักษาวินก็คือการแจกจ่ายค่าเช่าทางเศรษฐกิจของหัวหน้าวินไปให้แก่ตำรวจนั่นเอง

เมื่อตั้งวินได้แล้วหน้าที่ต่อไปของหัวหน้าวินก็คือ การปกป้องรักษาวินของตนไว้ให้ได้ การปกป้องนั้นทำได้ 2 วิธี วิธีหนึ่งก็คือช่วยตนเอง อีกวิธีได้แก่การขอความคุ้มครองจากตำรวจ จากการสำรวจเราพบว่าหัวหน้าวินต้องทำทั้งสองวิธีไปพร้อม ๆ กัน

การช่วยตัวเอง

การปกป้องกันสิทธิ์ด้วยตนเองก็คือ การที่หัวหน้าวินต้องแก้ปัญหาเวลามีคนจะมายึดวิน การยึดวินอาจทำได้โดยการทำร้ายหัวหน้าวินโดยตรง หรือการบีบบังคับให้หัวหน้าวินต้องละทิ้งวินไป ดังนั้นในเมื่อต้องปกป้องสิทธิ์ด้วยตนเองแล้ว จึงไม่แปลกเลยที่เราพบว่ากลุ่มคนบางประเภทเท่านั้นที่มีความได้เปรียบในการเข้ามาทำธุรกิจมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ได้แก่ นักเลง ทหาร หรือตำรวจ ทั้งนี้เพราะกลุ่มคนเหล่านี้มีความสามารถที่จะปกป้องสิทธิ์ และรักษาค่าเช่าทางเศรษฐกิจที่ได้รับจากการเข้าไปทำธุรกิจนั้นด้วยตัวของตัวเอง นอกจากนักเลงและคนในเครื่องแบบแล้ว คนขับมอเตอร์ไซค์เองและนักธุรกิจที่มีเส้นมีสายกับตำรวจ เป็นกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความได้เปรียบในการอยู่ในธุรกิจนี้ เพราะคนขับเองสามารถทำความคุ้นเคยสร้างสัมพันธ์อันดีกับตำรวจ ในขณะที่นักธุรกิจเหล่านี้สามารถจ้างนักเลงมาคุมวิน รวมทั้งอาศัยเส้นสายที่มีอยู่กับตำรวจเป็นเครื่องคุ้มครองอีกโสตหนึ่งด้วย

หลักฐานที่ทำให้เราเชื่อเช่นนี้ได้แสดงไว้ในตารางที่ 3 ที่แสดงอาชีพเปรียบเทียบของหัวหน้าวินคนแรก และหัวหน้าวินเมื่อเดือนมกราคม 2533 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำการสำรวจที่ได้เคยแสดงไว้แล้วในตารางที่ 2 จากตารางจะเห็นได้ว่าสัดส่วนของวินที่มีคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นหัวหน้าวินเองได้ลดลงมากที่สุดจากร้อยละ 37.5 ของวินทั้งหมด เหลือเพียงร้อยละ 22.9 วินที่เป็นของทหารเรือก็ลดลงจากร้อยละ 14.6 เหลือ 4.2 ในขณะที่สัดส่วนวินของนักธุรกิจได้เพิ่มจากร้อยละ 14.6 เป็นร้อยละ 22.9 ของนักเลงจากร้อยละ 20.8 เป็นร้อยละ 27.1 และของตำรวจจากร้อยละ 2.1 เป็น 8.3 ตามลำดับ

ตัวเลขเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์มักจะเกิดขึ้นกับวินที่คนขับมอเตอร์ไซค์เป็นเจ้าของ รองลงมาก็คือวินที่เป็นของทหารเรือ แต่เมื่อดูรายละเอียดของการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ว่าเปลี่ยนกันด้วยวิธีใดแล้ว เรากลับพบว่าการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ของวินที่มีคนขับมอเตอร์ไซค์เป็นเจ้าของนั้นเกิดขึ้นโดยการซื้อขายวินกันต่อเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะกรรมสิทธิ์ในวินเหล่านี้ได้รับความยอมรับแล้วจากตำรวจ ในขณะที่วินของทหารเรือซึ่งมักจะตั้งขึ้นตามอำเภอใจมักจะถูกยึดโดยนักเลงในท้องถิ่นโดยที่ตำรวจไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในวินของทหารเรือมักจะเกิดขึ้นหลังจากจำนวนสมาชิกในวินของทหารเรือเพิ่มขึ้น โดยมีสัดส่วนของคนในพื้นที่นั้นๆ เข้ามาร่วมวินมากขึ้นจนกระทั่งทหารเรือได้กลายเป็นคนกลุ่มน้อย และถูกบีบออกจากวินในที่สุด

สำหรับนักธุรกิจซึ่งมีสัดส่วนในธุรกิจนี้เพิ่มขึ้นนั้น เราพบว่านักธุรกิจเข้ามาในธุรกิจนี้โดยการซื้อวินต่อจากเจ้าของวินเดิม ไม่นิยมการยึดวินดังเช่นพวกนักเลง ราคาค่าวินที่ซื้อขายกันนั้นอยู่ระหว่าง 12,000 - 170,000 บาท โดยราคาที่ต่ำสุดเป็นราคาซื้อขายวินในแถวถนนศรีนครินทร์เมื่อปี 2528 ส่วนราคาสูงสุดที่เราพบนั้นเป็นราคาของวินแถวถนนพหลโยธินที่ขายเมื่อปี 2529 ในกรณีวินที่เป็นของ

ตำรวจนั้นมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากเดิมมี 1 วิน เป็น 4 วิน หรือเพิ่มขึ้น 3 วิน 2 ใน 3 ของวินที่เพิ่มขึ้นนั้น ตำรวจได้มาโดยใช้วิธีเดียวกับพวกนักเลง ก็คือใช้การแย่งวินมาจากหัวหน้าวินคนเดิมโดยไม่ให้ค่าตอบแทนใด ๆ มีเพียงวินเดียวเท่านั้นที่เราพบว่า ตำรวจได้มาโดยความยินยอมพร้อมใจจากหัวหน้าวินคนเดิมซึ่งเป็นลูกน้องของนายตำรวจท่านนั้น

การขอความคุ้มครองจากตำรวจ

นอกเหนือไปจากการช่วยตนเองนั้น การให้ตำรวจช่วยก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะทำให้การดำเนินธุรกิจเป็นไปอย่างราบรื่น คำว่า "ราบรื่น" ในที่นี้หมายถึงการที่หัวหน้าวินจะได้รับการยอมรับจากตำรวจในเรื่องกรรมสิทธิ์ จึงให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีคนอื่นมาแย่งวิน และการที่ตำรวจในเขตสถานีที่รับผิดชอบดูแลวินนั้น ไม่เข้ามายุ่งกับการดำเนินธุรกิจของวิน เช่น ไม่คอยมาตามตรวจตามจับจนลูกวินไม่เป็นอันทำมาหากิน โดยที่เจ้าของวินต้องจ่ายค่าเหนื่อยตอบแทนแก่ตำรวจ ในรูปของค่าธรรมเนียมรายเดือน ซึ่งในบางเขตอาจมีศัพท์ที่เป็นที่รู้กันในหมู่คนขับและตำรวจว่า "ค่าแชร์" หรือ "ค่าบำรุงท้องที่" เป็นต้น

คำถามจึงมีอยู่ว่า ถ้าหัวหน้าวินมีความสามารถพอที่จะดูแลวินโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยตำรวจเป็นผู้ช่วยแล้ว หัวหน้าวินยังคงต้องจ่ายค่าธรรมเนียมรายเดือนให้แก่ตำรวจหรือไม่ และอีกประการหนึ่งในเมื่อมีการยอมรับจากตำรวจว่ามอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นอาชีพที่สุจริตดังที่ได้กล่าวไว้แต่แรกแล้ว ทำไมหัวหน้าวินถึงกลัวตำรวจเข้ามายุ่งกับการทำมาหากินของลูกวินด้วย

คำตอบก็คือ ต้องจ่าย ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่าคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างจะทำอาชีพที่สุจริต แต่เราพบว่า คนขับจำนวนมากยินดีที่จะใช้รถที่มีอุปกรณ์ไม่ครบ หรือไม่ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนด กล่าวคือ คนขับมอเตอร์ไซค์ส่วนใหญ่จะถอดกระจกข้างออก เพราะกระจกรถทำให้คนขับขับรถไม่สะดวก และทำให้โอกาสที่กระจกรถจะไปขูดด้านข้างของรถอื่นๆ เวลาที่คนขับขับมอเตอร์ไซค์ไปบนถนนมีมากขึ้นด้วย นอกจากนี้บางวินยังจอดรถไว้บนถนนบริเวณที่มีเครื่องหมายห้ามจอด ตำรวจจึงอาศัยข้อบกพร่องอันนี้เข้าไปแสวงหาและแบ่งปันผลประโยชน์ของหัวหน้าวิน โดยการเที่ยวจับลูกวินในข้อหาจิปาถะ เช่น ใช้รถที่มีอุปกรณ์ไม่ครบ จอดรถเกะกะถนน เป็นต้น เพื่อเป็นสัญญาณแก่หัวหน้าวินให้ติดต่อจ่ายค่าธรรมเนียม พฤติกรรมเช่นนี้เป็นเครื่องแสดงที่ชัดเจนว่าการจับกุมของตำรวจเป็นไปเพื่อแสวงหารายได้จากธุรกิจนี้เป็นหลัก ไม่ได้เป็นไปเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยของวินต่างๆ ดังนั้นหัวหน้าวินไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ในที่สุดแล้วก็ต้องจ่ายค่าธรรมเนียมให้แก่สถานีตำรวจ แม้แต่ในวินที่มีหัวหน้าวินเป็นตำรวจเราก็พบว่าต้องจ่ายค่าธรรมเนียมอันนี้

จะเห็นได้ว่าตำรวจไม่ได้เข้ามาหากินจากธุรกิจ จากช่องโหว่ ที่ว่าอาชีพนี้ขาดสถานภาพทางกฎหมายมารองรับ เพราะการใช้ข้อหาว่านำรถส่วนตัวมาวิ่งรับจ้างนั้นต้องการผู้โดยสารมาเป็นพยานให้แก่ตำรวจ ซึ่งผู้โดยสารก็คงไม่เต็มใจที่จะเสียเวลามาให้ปากคำปรักปรำคนขับรถซึ่งตนเองเป็นผู้จ้างมาเอง หากแต่ตำรวจได้อาศัยข้อบกพร่องของตัวธุรกิจเองมาเป็นเครื่องมือในการหารายได้จากเจ้าของวิน ดังนั้นนัยยะสำคัญของพฤติกรรมเช่นนี้จึงมีอยู่ว่า ต่อให้กฎหมายรับรองอาชีพมอเตอร์ไซค์รับจ้างอย่างเป็นทางการ และอนุญาตให้มีการจดทะเบียนรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างให้เป็นรถป้ายทะเบียนเหลืองอย่างถูกต้อง ตำรวจก็ยังสามารถหารายได้จากอาชีพนี้ได้ตราบเท่าที่คนขับยังใช้รถที่ไม่เป็นไปตามที่กฎหมายระบุไว้

ราคาของค่าธรรมเนียม

ค่าธรรมเนียมที่จ่ายให้แก่ตำรวจเพื่อการรักษาวินมีทั้งค่าธรรมเนียมในรูปของเงินสดและสิ่งของ สำหรับการศึกษานี้เราศึกษาเฉพาะค่าธรรมเนียมในรูปของเงินสดที่จ่ายให้แก่สถานีตำรวจในเขตที่วินสังกัดอยู่เท่านั้น จึงไม่ควรลืมว่ายังมีค่าธรรมเนียมในรูปของสิ่งของที่ต้องจ่ายเป็นครั้งคราวด้วย เช่น ต้องซื้อเหล้าให้เวลามีงานเทศกาลต่าง ๆ ส่วนค่าธรรมเนียมในรูปเงินสดนั้น หัวหน้าวินต้องจ่ายให้แก่จราจรกลางอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นค่าธรรมเนียมที่เราศึกษาจึงต่ำกว่าความเป็นจริงไม่มากก็น้อย นอกจากนั้นหัวหน้าวินบางคนยังต้องแบ่งรายได้บางส่วนจากเสื้อวินที่ขายให้แก่คนขับใหม่ของวิน หรือต้องทำการเพิ่มเสื้อเพื่อหาเงินเป็นสินน้ำใจให้แก่นายตำรวจที่กำลังจะย้ายไปอยู่สถานีอื่น หรือให้แก่นายตำรวจที่ย้ายเข้ามาใหม่ เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อีกด้วย

จากข้อมูลที่หาได้จากตัวอย่าง 24 วิน หรือครึ่งหนึ่งของตัวอย่างทั้งหมดเราพบว่าราคาของค่าธรรมเนียมที่พบอยู่ระหว่างเดือนละ 800 - 8,400 บาทต่อเดือน โดยที่วินส่วนใหญ่จ่ายแบบเหมาทั้งวิน คิดเป็นร้อยละ 71 ของวินในกลุ่มนี้ ที่เหลือจะจ่ายแบบเป็นรายคันต่อเดือน เมื่อคิดค่าธรรมเนียมโดยเฉลี่ยทั้งหมดจะตกคันละ 74 บาทต่อเดือน แต่เมื่อเปรียบเทียบการจ่ายทั้งสองแบบแล้วเราพบว่า การจ่ายแบบเหมาวินจะทำให้ค่าธรรมเนียมต่อคันโดยเฉลี่ยจะตกคันละ 77 บาทต่อเดือน ซึ่งถูกกว่าการจ่ายแบบรายคันซึ่งตกคันละ 131 บาทต่อเดือน

นอกจากนี้การศึกษาเรื่องการจ่ายค่าธรรมเนียม ทำให้เราพบสิ่งที่น่าสนใจบางประการ

ประการแรก วินส่วนใหญ่จะได้รับบริการค่าปรับราคาต่ำเป็นผลตอบแทนของค่าธรรมเนียมที่วินจ่าย เช่น คนขับส่วนใหญ่สามารถเสียค่าปรับเพียง 100 บาท ซึ่งเป็นอัตราที่ต่ำสุดที่ทางโรงพักจะปรับได้

ประการที่สอง ค่าธรรมเนียมที่วินจ่ายจะมีความสัมพันธ์กับบริการที่ได้จากตำรวจ ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 4 ซึ่งเป็นตัวอย่างของวินที่อยู่ในเขตสถานีตำรวจเดียวกันที่เราเก็บ

ตัวเลขการจ่ายค่าธรรมเนียมมาได้ จากตารางจะเห็นได้ว่า วินที่อยู่ในเขตสถานีตำรวจต่างกัน จ่ายค่าบริการในราคาที่ต่างกันด้วย เพราะบริการที่ได้ไม่เท่ากันตัวอย่าง เช่น เราพบว่าคนขับบางวินบนถนนเพชรบุรีตัดใหม่บางจุดสามารถขับรถฝ่าไฟแดงหรือย้อนศรจราจรในบางจุดได้ ส่วนวินที่อยู่ในเขตสถานีเดียวกันนั้น จะเสียค่าธรรมเนียมรายเดือนเฉลี่ยต่อคันในอัตราที่ไม่ต่างกันมากนักถ้าบริการที่ได้รับจากตำรวจไม่ต่างกัน หรืออีกนัยหนึ่ง ค่าธรรมเนียมจะต่างกันหากตำรวจต้องลงแรงให้ความช่วยเหลือแก่วินบางวินมากขึ้น

ประการที่สาม เราพบว่าวินทุกวินหากมีเส้นทางหลักวิ่งอยู่ในเขตสถานีตำรวจมากกว่า 1 สถานีแล้ว หัวหน้าวินต้องจ่ายค่าธรรมเนียมให้สถานีตำรวจมากกว่า 1 สถานีด้วย สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า สถานีตำรวจหลัก อันได้แก่สถานีที่ดูแลพื้นที่ที่วินใช้เป็นจุดจอดไม่สามารถป้องกันการรบกวนจากตำรวจในสถานีอื่นได้

ประการที่สี่ ค่าธรรมเนียมรายเดือนที่จ่ายแก่สถานีตำรวจ คือ ต้นทุนตัวที่ใหญ่ที่สุดของหัวหน้าวิน กล่าวคือ ต้นทุนนี้มีสัดส่วนเฉลี่ยประมาณร้อยละ 20 ของรายได้ที่หัวหน้าวินได้จากการเก็บค่าวินรายวันจากคนขับ ต้นทุนตัวอื่น ได้แก่ ค่าน้ำแข็งเพื่อบริการคนขับ ซึ่งตกประมาณ 450 - 600 บาทต่อเดือน นอกจากนี้หัวหน้าวินบางคนได้จ้างให้มีคนจดคิว หรือคอยดูแลอยู่ที่คิว จากการสำรวจเราพบว่า มีอยู่ 6 วินที่มีการจ้างคนคุมคิวหรือดูแลวิน โดยได้รับเงินเดือนประจำระหว่าง 1,200 - 4,500 บาทต่อเดือน และในกรณีที่วินจอดบนพื้นที่ส่วนบุคคลแล้ว หัวหน้าวินส่วนใหญ่ต้องจ่ายค่าเช่าที่ให้แก่เจ้าของที่อีกด้วย ค่าเช่าที่พบอยู่ระหว่าง 600 - 3,000 บาทต่อเดือน

คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง

1) ลักษณะโดยทั่วไป

ในปัจจุบันนั้น ถ้าเราสังเกตจะเห็นว่าคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เราพบว่า มีคนขับผู้หญิงเพียงประมาณ 15 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 0.5 เท่านั้นจากจำนวนคนขับทั้งในวินตัวอย่างทั้งสิ้น 2600 คน การที่อาชีพนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมในหมู่ผู้หญิง อาจเป็นเพราะอาชีพนี้ยังมีความเสี่ยงในเรื่องของความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย เพราะเราพบว่าคนขับผู้หญิงจะไม่ค่อยกล้าขับรถออกนอกเขตที่วิ่งปกติไกลนักเพราะกลัวถูกคนร้ายหลอกไปทำร้ายร่างกายหรือชิงรถ ทำ

ให้เสียเปรียบในเรื่องโอกาสของการหารายได้ นอกจากนี้ เรายังพบอีกว่า อาชีพนี้เป็นอาชีพของคนหนุ่มมากกว่าคนที่มีอายุ คนขับร้อยละ 60 มีอายุระหว่าง 20 - 29 ปี หรือโดยเฉลี่ยแล้วคนขับที่เราสำรวจมีอายุประมาณ 25 ปี ส่วนคนขับที่มีอายุมากกว่า 35 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น

เมื่อพิจารณาอายุงานหรือระยะเวลาที่คนขับเข้ามาประกอบอาชีพนี้ ซึ่งได้แสดงไว้ในตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่า โดยเฉลี่ยแล้วคนขับที่สำรวจนั้นเข้ามาขับรถได้ประมาณ 2.3 ปี ในขณะที่อายุเฉลี่ยของวินที่สำรวจคือ 7.7 ปี ตัวเลขที่ต่างกันเช่นนี้น่าจะเป็นตัวชี้ที่ดีว่า มีการเข้าหรือออกจากอาชีพอยู่เสมอ การเข้าออกจากอาชีพนี้อาจพิจารณาได้จากวิธีการที่คนขับใหม่เข้ามาขับรถในวิน กล่าวคือ ถ้าคนขับซื้อหรือเช่าเสื้อวินจากเจ้าของเสื้อรายอื่นนอกเหนือไปจากหัวหน้าวินแล้ว ก็แสดงว่ามีคนขับเก่าออกจากอาชีพนี้ เราพบว่าร้อยละ 46 ของคนที่เข้ามาสู่อาชีพนี้โดยการซื้อเสื้อวินนั้นจะซื้อเสื้อต่อเจ้าของเสื้อเดิม และคนขับที่มาโดยการเช่าเสื้อวินนั้นร้อยละ 68 ไม่ได้เช่าเสื้อจากหัวหน้าวิน จะเห็นได้ว่ามีการเข้าหรือออกจากอาชีพนี้อยู่เสมอ

สำหรับเรื่องการศึกษาแล้ว อาชีพนี้เป็นอาชีพที่เปิดกว้างให้แก่คนทุกระดับการศึกษา จากการสำรวจเราพบว่า คนขับมีการศึกษาระหว่าง ป. 4 - ปริญญาตรี โดยมีสัดส่วนของคนที่จบ ม. 3 หรือ มศ. 3 เข้ามาประกอบอาชีพนี้สูงที่สุด คือร้อยละ 28.8 รองลงมาคือ คนที่จบ ป. 4 ร้อยละ 23, ป. 6 หรือ ป. 7 ร้อยละ 19.2, ปวช. ร้อยละ 13.5, มศ. 5 หรือ ม. 6 ร้อยละ 7.1, ปริญญาตรีร้อยละ 4.5 และ ปวส. ร้อยละ 3.8 จะเห็นได้ว่าคนขับที่จบการศึกษาในระดับ ม. 3 หรือ มศ. 3 ลงมามีสัดส่วนมากที่สุด นอกจากนี้สัดส่วนของคนขับที่จบการศึกษาจากสายสามัญก็น้อยกว่าคนที่เรียนจบจากสายอาชีพ สำหรับคนขับที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี หรือ ปวส. นั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนี้เพื่อรอหางานที่ดีกว่า ซึ่งเป็นธรรมดาของคนที่อยู่ในตลาดอาชีพอิสระ ทั้งนี้เพราะระดับการศึกษาไม่ใช่ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของคนในอาชีพนี้

เราพบว่า คนขับส่วนใหญ่ไม่ว่าจะมีการศึกษาระดับไหนก็ตาม จะขับรถเป็นงานหลักเพียงอย่างเดียว คิดเป็นประมาณร้อยละ 80 ของคนขับที่ถูกสัมภาษณ์ สำหรับคนที่ขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นงานพิเศษนั้นส่วนใหญ่จะมีงานหลักคือทำงานในบริษัทเอกชน โดยเฉพาะงานที่ต้องใช้รถมอเตอร์ไซค์เป็นพาหนะอยู่แล้ว คิดเป็นร้อยละ 38 ทำงานส่วนตัวร้อยละ 28 เรียนหนังสืออยู่ร้อยละ 25 มีข้าราชการเพียงร้อยละ 9 เท่านั้น

2) เหตุผลของการเข้ามาประกอบอาชีพ

เราพบว่าคนขับร้อยละ 63 เคยประกอบอาชีพอื่นมาก่อน ส่วนใหญ่เคยทำงานบริษัทเอกชนมาก่อนหรือทำงานส่วนตัวมาก่อน แทบจะไม่มีคนขับที่ออกจากราชการมาประกอบอาชีพนี้เลย

คำถามจึงมีอยู่ว่า ทำไมคนถึงออกจากอาชีพเดิมแล้วหันมาขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เราพบว่าคนขับหลายคนออกจากอาชีพเดิม เพราะเชื่อว่าการขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างจะมีรายได้ที่ดีกว่า บางคนเข้ามาเพราะประสบปัญหาจากอาชีพเดิม เช่น ทำงานได้ไม่เป็นที่พอใจของนายจ้าง ถูกไล่ออกจากงานเดิม เป็นต้น นอกจากเรื่องรายได้แล้ว เสน่ห์ของอาชีพนี้ยังอยู่ที่ความมีอิสระในการทำงาน ไม่ต้องมีเจ้านายหรือมีผู้สั่งการ คนขับซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับวินสามารถกลับบ้านไปพักผ่อนในตอนบ่ายหรือในช่วงเวลาที่มีผู้โดยสารน้อย และสามารถพูดคุยเล่นกับกับเพื่อนร่วมวินได้ตลอดเวลานอกจากนี้ เราพบว่าคนขับสามารถออกจากอาชีพนี้ได้โดยไม่เสียต้นทุนจมใดๆ เพราะคนขับสามารถขายหรือปล่อยเสื้อวินที่ตนมีอยู่ให้คนอื่นเช่าขับเพื่อหารายได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งสะดวกแก่คนขับที่เข้ามาขับเพียงเพื่อรองานอื่นที่ดีกว่า

สิ่งที่น่าสนใจต่อมาก็คือ คนขับเหล่านี้เข้ามาขับรถในวินได้อย่างไรนั้น เราพบว่า คนขับร้อยละ 49 สนใจที่จะเข้ามาประกอบอาชีพนี้เอง โดยรู้จักกับคนขับในวินนั้นๆ มาก่อน คนขับร้อยละ 42 เข้ามาขับรถเพราะได้รับคำชักชวนจากเพื่อนของตนซึ่งขับอยู่ก่อนหน้า มีคนขับเพียงร้อยละ 6.5 เท่านั้นที่เข้ามาขับรถในวินโดยมาสมัครเข้าวินเองโดยที่ไม่รู้จักในวินมาก่อนเลย จะเห็นได้ว่าคนขับส่วนใหญ่อาศัยข้อมูลข่าวสารจากคนขับด้วยกัน จึงไม่แปลกเลยที่เราพบว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพของคนกรุงฯ มากกว่าคนต่างจังหวัด โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 62 และส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในซอยที่วินของตนตั้งอยู่ คนขับที่มาจากต่างจังหวัดมีสัดส่วนร้อยละ 38 โดยที่ส่วนใหญ่จะทราบหรือได้รับการชักชวนจากญาติหรือเพื่อนที่มาอยู่ในซอยที่วินนั้นๆ ตั้งอยู่

3) ค่าเข้าวิน

คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างคือผู้ประกอบการที่สำคัญที่สุดของธุรกิจนี้ เพราะวินๆ หนึ่งอาจมีแต่กลุ่มคนขับโดยไม่จำเป็นมีหัวหน้าวินอยู่ด้วยก็ได้ แต่ไม่ว่าจะมีหัวหน้าวินหรือไม่ก็ตาม เราจะเห็นได้ว่า คนขับมอเตอร์ไซค์มักจะใส่เสื้อวินเวลาขับ ในสายตาของผู้โดยสารความหมายของเสื้อวินอาจหมายถึง ความสะดวกในการแบ่งแยกระหว่างคนขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างกับคนขับรถมอเตอร์ไซค์ทั่วไป และความสะดวกในการเรียกร้องค่าเสียหายจากคนขับในกรณีที่ตนได้รับอุบัติเหตุ ในสายตาของตำรวจเสื้อวินอาจหมายถึงการที่ตำรวจต้องเอาหูไปนาเอาตาไปไร่เวลาคนขับทำผิดเล็กๆ น้อยๆ แต่สำหรับคนขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างเองนั้นความหมายของเสื้อวินมีมากกว่านั้น เสื้อวินแสดงสิทธิ์ในการเข้าไปขับรถในวินหนึ่งๆ นั่นแสดงถึงว่าไม่ใช่เพียงแค่คนๆ หนึ่งคิดจะขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ก็จะทำได้ทันทีอย่างที่คิด

ดังนั้นสิ่งแรกที่คนๆ หนึ่งต้องทำเมื่อต้องการเข้ามาประกอบอาชีพนี้ ก็คือต้องหาเสื้อวินของวินที่ต้องการจะเข้าไปขับให้ได้ก่อนที่เขาจะหาซื้อรถมอเตอร์ไซค์เสียอีก ทั้งนี้เพราะธุรกิจของหัวหน้าวินอยู่ที่การขายเสื้อและการเก็บค่าตั๋งรายวันจากคนขับ เสื้อวินจึงมีทางไม่ได้มาเปล่าๆ นอกเสีย

จากคนขับเป็นญาติกับหัวหน้าวิน หรือเป็นคนที่ตำรวจนำมาฝากให้ขับในวิน หากไม่สามารถซื้อเสื้อวินจากหัวหน้าวินหรือจากเจ้าของเสื้อคนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเพราะไม่มีเงินซื้อ หรือมีเงินซื้อแต่ไม่มีคนจะขายให้ คนขับอาจมีทางเลือกอีกทางหนึ่งเพื่อเข้าสู่อาชีพนี้ ก็คือ การหาเช่าเสื้อ

ค่าเข้าวินหรือค่าเสื้อเฉลี่ยที่เราสำรวจจากคนขับที่เข้ามาในปีต่างๆ นั้นได้แสดงไว้ในตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่า คนขับที่เข้ามาขับโดยการซื้อเสื้อวินต้องเสียเงินซื้อเสื้อวินเฉลี่ยคนละประมาณ 7,650 บาท โดยราคาต่ำสุด คือ ตัวละ 100 บาท และสูงสุดตัวละ 59,000 บาท นอกจากนี้สำหรับบางวินธุรกิจชนิดนี้ได้ก้าวหน้าไปถึงขั้นที่ต้องมีการจ่ายค่านายหน้าแก่คนที่สามารถพาเข้าวินในราคาระหว่าง 500 - 2,000 บาท เสียค่าเปลี่ยนมือเจ้าของเสื้อให้แก่หัวหน้าวินในราคาระหว่าง 500 - 1,000 บาท อีกด้วย

นอกจากนี้จะเห็นได้จากตารางว่า เสื้อวินหรือต้นทุนของลิขสิทธิ์นั้นมีราคาแพงขึ้นเรื่อย ๆ คนขับที่เข้ามาขับในช่วงปี 2530-2532 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเข้าสู่อาชีพนี้อย่างมากนั้น ต้องเสียเงินซื้อเสื้อวินในราคาประมาณ 7,000 - 10,500 บาท ซึ่งแพงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับคนขับที่เข้ามาในปีก่อนๆ ที่สามารถซื้อเสื้อในราคาระหว่าง 100 - 4500 บาท สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าการเข้าสู่อาชีพจะต้องใช้เงินลงทุนเริ่มต้นที่สูงขึ้น จากการสำรวจในเดือนมกราคม 2533 พบว่าราคาเสื้อวินทุกวินที่เราสำรวจเฉลี่ยตกตัวละ 15,051 บาท และพบว่า คนขับร้อยละ 57 มีเสื้อวินและรถมอเตอร์ไซค์เป็นของตนเอง ร้อยละ 41 มีรถเองแต่ยังเช่าเสื้อคนอื่นขับ มีคนขับเพียงร้อยละ 2 เท่านั้นที่ต้องเช่ารถ หรือเช่าทั้งรถทั้งเสื้อจากคนอื่น จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของคนขับที่เช่าเสื้อมีเกือบถึงครึ่งหนึ่งของคนขับทั้งหมดแล้ว ราคาค่าเช่าเสื้อวินเฉลี่ยตกวันละ 38 บาท ค่าเช่าสูงสุดที่พบคือวันละ 100 บาท และต่ำสุดวันละ 10 บาทโดยค่าเช่าจะถูกคิดทุกวันไม่เว้นวันหยุด

อย่างไรก็ดี ยังโชคดีที่เราพบว่า คนขับเกือบทั้งหมดเป็นเจ้าของรถอันเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คนขับส่วนใหญ่จะซื้อรถแบบผ่อนส่ง ใช้เงินดาวน์เฉลี่ยคันละ 8,700 บาท ราคาดาวน์ต่ำสุดที่พบคือประมาณ 2,000 บาท และสูงสุดคือ 37,000 บาท และต้องรับผิดชอบค่าผ่อนส่งรถเฉลี่ยเดือนละประมาณ 1,900 บาทเป็นเวลา 22 เดือน โดยรถคันหนึ่งจะมีอายุใช้งานเฉลี่ยประมาณ 3 - 4 ปี จะเห็นได้ว่าคนขับมีทางเลือกมากพอสมควรในการเลือกรถที่เหมาะกับขนาดเงินทุนที่ตนมีอยู่ คนขับอาจเลือกใช้รถมือสองหรือมือสามถ้าหากมีเงินดาวน์ไม่มากนักแล้วค่อยเปลี่ยนไปใช้รถที่มีคุณภาพดีขึ้นหลังจากที่สามารถหารายได้ได้ดีขึ้น

คำถามที่ตามมาก็คือ คนขับเหล่านี้หาเงินลงทุนมาจากไหน เป็นที่น่าเสียดายว่างานศึกษาชิ้นนี้ยังไม่สามารถให้คำตอบในประเด็นนี้ได้อย่างชัดเจน แต่จากการพูดคุยกับคนขับบางราย

พบว่า คนขับส่วนใหญ่ต้องอาศัยเงินของตนเองของครอบครัว โดยเฉพาะในกรณีที่คนขับยังมีอายุน้อย บางรายอาจหยิบยืมจากญาติพี่น้อง คนรู้จัก หรือคนขับในวินนั้นๆ ในกรณีที่ตนมีเงินไม่พอเพื่อหาซื้อเสื้อวิน ในวินตัวอย่างบางวินนั้นเราพบว่า หัวหน้าวินหรือคนในซอยมีการปล่อยกู้ให้แก่คนในซอยเดียวกันที่สนใจมาขับในวินของตน โดยคิดอัตราดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 20 ต่อเดือนจากผู้กู้ หรือให้มีการผ่อนค่าซื้อเสื้อเป็น 2 - 3 งวด อย่างไรก็ดีในอีกทางหนึ่งคนขับหลายคนได้เริ่มต้นเข้ามาประกอบอาชีพ โดยเช่าเสื้อจากเจ้าของเสื้อหรือหัวหน้าวินในตอนแรกและค่อยๆ เก็บเงินไว้ค่อยซื้อเสื้อจากหัวหน้าวิน หรือต่อจากคนอื่นที่ต้องการขายในเวลาต่อมา

หัวหน้าวิน VS คนขับ : บทขัดแย้งของการแสวงหากำไรสูงสุด

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าวินๆ หนึ่งอาจจะมีหัวหน้าวินหรือไม่ก็ได้ ดังนั้นวินมอเตอร์ไซค์รับจ้างจึงแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ วินที่มีหัวหน้าวิน และวินที่ไม่มีหัวหน้าวิน ส่วนใหญ่วินที่เราสำรวจนั้นเป็นวินที่มีหัวหน้าวิน คิดเป็นร้อยละ 83 ของวินตัวอย่าง ดังนั้นในเมื่อต้องดำเนินธุรกิจร่วมกัน ทั้งสองฝ่ายจึงมีหน้าที่ต่อกัน หัวหน้าวินมีหน้าที่ปกป้องสิทธิ์ของลูกวินในการขับบนเส้นทางที่วินวิ่งเป็นปรกติ และทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการเจรจาไกล่เกลี่ยเวลาลูกวินประสบปัญหาต่างๆ เช่น ไปติดต่อตำรวจเพื่อเสียค่าปรับในราคามิตรภาพเมื่อคนขับโดนใบสั่ง เจรจาเรื่องค่าเสียหายกับผู้โดยสารที่ได้รับอุบัติเหตุเพราะลูกวินของตนเป็นต้น ในขณะที่ลูกวินต้องจ่ายค่าตอบแทนต่อหัวหน้าวิน คือต้องจ่ายค่าวินรายวัน และ/หรือรายเดือนให้แก่หัวหน้าวิน

บทขัดแย้งของการแสวงหากำไรสูงสุดจึงเริ่มต้นจากจุดนี้เอง กล่าวคือคนขับจะมีรายได้จากการขับมากถ้าหากจำนวนรถในวินมีน้อย ในขณะที่หัวหน้าวินจะมีรายได้จากค่าวินมากก็ต่อเมื่อจำนวนรถในวินมีมาก จึงไม่แปลกเลยที่เราพบว่าวินที่ไม่มีหัวหน้าวินจะมีจำนวนรถในวินเฉลี่ย 18 คัน น้อยกว่าวินที่มีหัวหน้าวินซึ่งมีจำนวนรถในวินเฉลี่ยถึง 60 คัน แต่กระนั้นก็ตามหัวหน้าวินบางวินยังคงแสวงหารายได้ต่อไปโดยยังเพิ่มจำนวนเสื้อวิน หรือยังเปิดรับคนขับใหม่อยู่ ในขณะที่วินที่ไม่มีหัวหน้าวินจะหยุดการเพิ่มหรือได้จำกัดจำนวนเสื้อวินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้เพราะวินประเภทนี้จะพยายามรักษาระดับรายได้เฉลี่ยของวินจากการขับไว้ให้สูงที่สุด ซึ่งจะส่งผลให้ราคาเสื้อวินที่มีอยู่จำกัดนั้นแพงขึ้นเป็นเงาตามตัวไปด้วย

นอกจากนี้การที่วินที่ไม่มีหัวหน้าวินพยายามกีดกันไม่ให้มีคนขับในวินมาก ส่งผลให้การเข้าไปขับในวินที่ไม่มีหัวหน้าวินนั้น ต้องผ่านขั้นตอนที่ยุ่งยากกว่าวินที่มีหัวหน้าวิน กล่าวคือ วินประเภทนี้จะ

ใช้วิธีชาวด์เสียงส่วนใหญ่ว่า ยินดีที่จะรับคนขับใหม่หรือไม่แม้ว่าคนขับที่เข้ามาใหม่นั้นจะเข้ามาโดยการซื้อเสื้อวินต่อจากเจ้าของเสื้อเดิม ซึ่งจะไม่ส่งผลให้จำนวนคนขับทั้งสิ้นเพิ่มขึ้นก็ตามที ทั้งนี้เพราะนอกจากจะพยายามรักษาระดับรายได้แล้ว วินประเภทนี้ยังพยายามคัดเลือกเฉพาะคนขับที่ดีเข้าวินเพื่อความสะดวกในการดูแลวิน และเพื่อความสงบราบรื่นในการทำมาหากินร่วมกันอีกด้วย ในขณะที่อำนาจการตัดสินใจของที่มีหัวหน้านั้น จะขึ้นกับหัวหน้าวินเป็นหลัก

อย่างไรก็ดีสำหรับวินที่มีหัวหน้าวินนั้น เราพบว่าวินประเภทนี้ส่วนใหญ่ก็ได้มีการจำกัดจำนวนเสื้อวินแล้วเช่นกัน ทั้งนี้เพราะหากเจ้าของวินเพิ่มจำนวนเสื้อมากจนเกินไป อาจก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งระหว่างหัวหน้าวินกับลูกวิน ซึ่งสภาพเช่นนี้อาจนำไปสู่ความไม่สงบในวิน เพราะคนขับจะไม่ชอบหัวหน้าวิน และพยายามที่จะเบี้ยวไม่จ่ายค่าวินรายวันอยู่เสมอ ยิ่งกว่านั้นลูกวินของวินตัวอย่างบางวินถึงขนาดบังคับให้หัวหน้าวินจำกัดเสื้อทางอ้อม โดยการทำการร้องเรียนพฤติกรรมเช่นนี้ของหัวหน้าวินของตนต่อสารวัตรจราจร ซึ่งต้องกลายเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และเป็นพยานในคำมั่นสัญญาที่หัวหน้าวินมีต่อลูกวินของตนในเรื่องของการจำกัดจำนวนรถ อาจกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างหัวหน้าวินกับลูกวินในเรื่องแหล่งรายได้นั้น ทำให้ยุคทองของวินแต่ละวินสิ้นสุดลงภายในเวลาไม่กี่ปี เพราะการเพิ่มจำนวนเสื้อทำให้รายได้ที่คนขับเคยได้ในระดับ 700-800 บาทนั้นกลายเป็นอดีตที่แสนหวานไปเสียแล้ว

หากพิจารณาถึงค่าวินที่คนขับจ่ายให้แก่หัวหน้าวิน ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่าโดยเฉลี่ยแล้วคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างจ่ายค่าวินเฉลี่ยวันละ 9 บาท ไม่ว่าวันนั้นจะมาขับหรือไม่ คนขับในวินที่มีหัวหน้าวินจะจ่ายค่าวินเฉลี่ยวันละ 10 บาท ในขณะที่คนขับในวินที่ไม่มีหัวหน้าวินจะจ่ายค่าวินเพียงวันละ 4 บาท ทั้งนี้เพราะค่าวินของวินประเภทแรกจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนใหญ่เป็นของหัวหน้าวินและอีกส่วนแบ่งให้แก่ตำรวจ ในขณะที่วินที่ไม่มีหัวหน้าวินนั้นเก็บค่าวินไว้เพื่อจ่ายตำรวจเป็นหลักที่เหลือส่วนน้อยนั้นจะเก็บไว้เพื่อเป็นสวัสดิการของกลุ่ม เช่น ให้กู้แก่สมาชิกที่ประสบอุบัติเหตุจากการขับ โดยไม่คิดดอกเบี้ยหรือคิดในอัตราต่ำ

แต่เมื่อดูถึงบริการที่คนขับได้รับ ซึ่งได้แสดงไว้ในตารางที่ 7 เช่นกันพบว่าวินที่มีหัวหน้าจะให้บริการดีกว่า ส่วนใหญ่หัวหน้าวินจะจัดหาบริการเรื่องค่าปรับที่ถูกกว่าปกติไว้ให้ ในขณะที่คนขับในวินที่ไม่มีหัวหน้าต้องช่วยเหลือตนเองเป็นหลัก โดยปกติคนขับที่ไม่ได้รับบริการใดๆ นั้นจะสามารถเจรจากับตำรวจได้เมื่อคนขับถูกจับข้อหาผิดกฎจราจร โดยการติดสินบนให้แก่ตำรวจหรือให้เพื่อนในวินที่รู้จักกับตำรวจดังกล่าวช่วยเจรจาขอลดค่าปรับให้ได้

รายได้ของตัวละคร

จากวิวัฒนาการของมอเตอร์ไซค์รับจ้างจากอดีตที่ไม่ค่อยมีคนยอมรับ จวบจนปัจจุบันที่ได้กลายมาเป็นพาหนะขวัญใจคนในซอย และจากการทำความเข้าใจเรื่องตัวละครในอาชีพนี้ ทำให้น่าคิดว่าตัวละครแต่ละตัวนั้นได้รับประโยชน์หรือมีรายได้กันเท่าไรอย่างไรก็ดี การศึกษาเรื่องรายได้ของคนขับนั้นไม่สามารถกระจ่างได้ ถ้าเราไม่เข้าใจเรื่องโครงสร้างตลาดและพฤติกรรมของตลาด ทั้งนี้เพราะโครงสร้างของตลาดเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและรายได้ของคนขับ

โครงสร้างและพฤติกรรมของตลาดบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้าง

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าวินมอเตอร์ไซค์รับจ้างมักจะเป็นวินที่มีหัวหน้าวิน คิดเป็นร้อยละ 83 ของวินที่สำรวจ แต่นอกจากลักษณะความเป็นเจ้าของแล้ว ตลาดบริการชนิดนี้ยังมีลักษณะโดยทั่วไปดังต่อไปนี้ คือ

1) ที่ตั้งของวิน ถ้าแบ่งตามที่ตั้งของวิน เราสามารถแบ่งวินที่สำรวจออกได้เป็น 3 ประเภท คือ วินปากซอย วินตามตลาดหรือแหล่งชุมชน และวินริมถนนใหญ่

วินส่วนใหญ่จะนิยมตั้งอยู่ตามปากซอย คิดเป็นร้อยละ 77 ของวินทั้งหมด ทั้งนี้เพราะวินตามปากซอยจะสามารถมีลูกค้าขาประจำที่อยู่ในซอยในระดับหนึ่ง นอกจากนี้การตั้งจุดจอดไว้ที่ปากซอยติดกับถนนใหญ่นั้นจะทำให้วินได้ลูกค้าขาจรด้วย เราพบว่าปากซอยๆ หนึ่งจะมีวินอยู่เพียงวินเดียวเท่านั้น ซึ่งต่างไปจากตลาดหรือแหล่งชุมชน บริเวณสถานีรถไฟใหญ่ๆ ที่มีจะมีวินหลายวินตั้งอยู่ใกล้กันมาก จนกระทั่งผู้โดยสารใช้เวลาเพียงนาทีหรือสองนาทีเท่านั้น ในการเดินจากวินหนึ่งไปอีกวินหนึ่ง ส่วนใหญ่ลูกค้าของวินประเภทนี้จะอยู่ใกล้กับบริเวณตลาดหรือแหล่งชุมชนนั้นๆ ส่วนวินที่อยู่ตามริมถนนใหญ่นั้นมักเป็นวินขนาดเล็ก มีรถในวินไม่เกิน 10 คัน และมีลูกค้าขาประจำไม่มากนัก

2) คู่แข่งของวิน การตั้งวินในแหล่งที่ต่างกันทำให้วินเผชิญคู่แข่งที่ต่างกันด้วย วินปากซอยมักจะมีวินอื่นที่อยู่ในซอยเดียวกัน เช่น วินนั้นมักจะมีวินที่ก้นซอย หรือวินที่อยู่ปากซอยอีกด้านหนึ่งเป็นคู่แข่งทางอ้อม หากซอยนั้นเป็นซอยที่เชื่อมระหว่างถนนใหญ่สำหรับวินตามตลาดก็มีวินอื่นที่ตั้งอยู่ใกล้ๆ กันเป็นคู่แข่งโดยตรง นอกจากนี้ วินทุกประเภทยังต้องเผชิญกับการแข่งขันจากรถรับจ้างประเภทอื่น เช่น สองแถว รถสี่ล้อเล็ก และสามล้อ ด้วย

3) ต้นทุนในการตั้งวินและการเข้าออกจากธุรกิจ จากการสำรวจพบว่าตอนตั้งวินนั้นหัวหน้าวินไม่ต้องเสียเงินก้อนเพื่อเป็นใบเบิกทางให้แก่ตำรวจเลย เนื่องจากในระยะแรกนั้นวินเองก็ยังไม่มีหลักประกันที่แน่นอนว่าจะอยู่รอด เพราะยังไม่รู้ว่าผู้โดยสารจะนิยมใช้บริการมากพอหรือไม่ ยิ่งถ้าหัวหน้าวินไม่ได้ขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างเองด้วยแล้วต้นทุนในการตั้งวินก็จะต่ำลง เพราะไม่ต้องลงทุนหาซื้อรถมอเตอร์ไซค์ ผลลัพธ์ก็คือ ตราบเท่าที่วินที่เข้ามาใหม่นั้นไม่มาตั้งวินแข่งกับวินเดิมเพื่อแย่งลูกค้ากันซึ่งๆหน้าแล้ว

วินนั้นก็สามารถดำเนินธุรกิจได้ นอกจากนั้นการที่เราพบว่าโดยปกติหัวหน้าวินสามารถขายวินต่อให้คนอื่นได้นั้น เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการออกจากธุรกิจนี้ไม่เกิดต้นทุนจม (Sunk Cost) ใดๆ แก่หัวหน้าวินอีกด้วย ดังนั้นการเข้าออกจากธุรกิจนี้จึงไม่ยากนัก

ลักษณะโครงสร้างตลาดดังกล่าวนำไปสู่พฤติกรรมของตลาดอย่างน้อย 3 ประการคือ

1) การแบ่งเส้นทางและกฎของมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ในกรณีวินตั้งแต่ 2 วินขึ้นไปมีเส้นทางซ้อนหรือทับกัน จะมีตกลงเกี่ยวกับเขตที่วินแต่ละวินไม่สามารถรับผู้โดยสารขากลับได้ ซึ่งข้อตกลงมักจะเกิดขึ้นหลังจากที่มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งเรื่องแย่งผู้โดยสารกัน ในกรณที่ไม่มีข้อตกลงวินทุกประเภทจะปฏิบัติเหมือนกัน คือคนขับในวินจะไม่กล้ารับผู้โดยสารจากซอยที่มีวินให้บริการอยู่แล้วและไม่รับผู้โดยสารหน้าวินอื่น ทั้งนี้เพื่อเลี่ยงการถูกทำร้ายจากคนขับของวินเจ้าถิ่น พฤติกรรมนี้เป็นระเบียบปฏิบัติที่รู้กันในหมู่คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ซึ่งบางคนถึงกับเรียกว่า นี่คือ **"กฎของมอเตอร์ไซค์รับจ้าง"**

นอกจากนี้เรายังพบพฤติกรรมของวินโดยเฉพาะวินปากซอย ในลักษณะที่ว่าบางวินจะป้องกันการเข้ามาของวินอื่น โดยการขยายหรือจับจองจุดจอดที่ดีเอาไว้เช่น จอดหน้าแหล่งที่มีชุมชนหนาแน่นในซอยอีกจุดหนึ่งเป็นการถาวร จอดในซอยเป็นหลักในตอนเช้าเพื่อรับลูกค้าออกจากซอย และจอดที่ปากซอยเป็นหลักในตอนเย็น เพื่อรับลูกค้าเข้าซอย เป็นต้น

(2) การกำหนดค่าโดยสาร พฤติกรรมในข้อ (1) นั้น ทำให้วินทุกประเภทมีลูกค้าขาไปเป็นลูกค้าหลัก ในขณะที่ลูกค้าขากลับมีความไม่แน่นอนแล้วแต่สภาพแวดล้อมที่วินเผชิญอยู่ และพฤติกรรมดังกล่าวได้กลายเป็นปัจจัยอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตั้งราคาค่าโดยสารของวิน นอกเหนือไปจากปัจจัยอื่น ๆ เช่น ระยะทาง ความหนาแน่นของลูกค้าในเส้นทางที่วินวิ่งอยู่ เป็นต้น

ค่าโดยสารรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างยังมีลักษณะที่น่าสนใจ กล่าวคือ วินต่างๆ ยกเว้นวินริมถนนใหญ่ จะกำหนดค่าโดยสารที่คล้ายกัน คือ มีอัตรา 3 5 7 10 15 บาท แล้วแต่ระยะทางบนเส้นทางที่วินวิ่งอยู่เป็นปกติ โดยที่ค่าโดยสารขาไปและขากลับจะเท่ากัน และค่าโดยสารในตอนกลางคืนจะขึ้นเป็น 5 บาทอย่างต่ำ ยกเว้นวินที่ตลาดหรือแหล่งชุมชน ซึ่งค่าโดยสารตอนกลางวันจะเท่ากับกลางคืน

การที่ลักษณะของค่าโดยสารเป็นเช่นนี้ ก็เพราะลักษณะของโครงสร้างตลาดที่เปิดโอกาสให้การเข้าออกจากธุรกิจนี้มีความเป็นได้ตลอดเวลา (Threat of Entry) กล่าวคือ ถ้าหากวินๆ หนึ่งเก็บค่าโดยสารต่างไปจากวินคู่แข่งแล้ว จะดึงดูดให้มีวินใหม่เข้ามาในรูปแบบต่างๆ เพื่อแย่งตลาดของวินเดิม วินจึงไม่กล้าตั้งอัตราค่าโดยสารต่างจากวินคู่แข่งหรือต่างจากรถรับจ้างประเภทอื่นมากนัก

สำหรับวินริมถนนใหญ่ วินประเภทนี้จะมีลูกค้าขาประจำไม่มากนักและส่วนใหญ่เส้นทางหลักของวินมักอยู่บนถนนใหญ่มากกว่าตามซอย พฤติกรรมการตั้งราคาค่าโดยสารจึงต่างไปจากวินปากซอย กล่าวคือ วินจะดูราคาค่าโดยสารของสามล้อหรือแท็กซี่เป็นเกณฑ์ในการกำหนดราคาค่าโดยสารของวิน วินจะคิดค่าโดยสารไม่ต่างจากสามล้อมากนัก แต่ค่าโดยสารจะถูกกว่าแท็กซี่ ทั้งนี้เพราะการเดินทางโดยรถมอเตอร์ไซค์มีความปลอดภัยน้อยกว่า อย่างไรก็ดีพฤติกรรมการตั้งราคาเช่นนี้ก็เป็นพฤติกรรมของวินประเภทอื่นด้วย ในกรณีที่มีผู้โดยสารจ้างเหมาออกไปนอกเส้นทางปรกติ นอกจากนี้การที่วินริมถนนใหญ่มีขาประจำไม่มาก วินเหล่านี้จึงต้องขยายบริการไปสู่ประเภทอื่นด้วยเช่น รับจ้างส่งเอกสาร ซื้ออาหารกลางวัน เป็นต้น

รายได้ของตัวละคร

ถ้าหากใช้ตัวเลขของกรมตำรวจ ซึ่งรายงานว่าในปี 2531 มีจำนวนมอเตอร์ไซค์รับจ้าง 16,051 คน เป็นฐานในการคำนวณรายได้ของคนขับต่อปี ตารางที่ 9 แสดงให้เห็นว่า ในปีหนึ่งๆ คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างจะมีรายได้จากการขับรวมกันทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่าปีละ 1,381 ล้านบาท ในจำนวนนี้ร้อยละ 3.8 หรือประมาณ 52 ล้านบาท คือต้นทุนของคนขับในรูปของค่าวินที่จ่ายให้แก่หัวหน้าวิน โดยที่หัวหน้าวินต้องแบ่งรายได้ของตนให้แก่ตำรวจปีละ 11 ล้านบาทหรือร้อยละ 20.7 หรือคิดเป็นค่าธรรมเนียมแก่สถานีตำรวจที่มีจำนวนทั้งสิ้น 69 สถานี ตกสถานีละ 159,420 บาทต่อปี หรือ 13,278 บาทต่อเดือน

จากตารางที่ 9 จะเห็นได้ว่าโดยเฉลี่ยแล้ว คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างมีรายได้วันละ 294 บาท หรือตกเดือนละ 7,350 บาทจากการทำงานเฉลี่ยวันละ 11 ชั่วโมง หลังจากหักค่าใช้จ่ายอันประกอบไปด้วย ค่าน้ำมัน ต้นทุนค่าเสียโอกาสของเสื้อ ต้นทุนค่าเสียโอกาสของรถ ค่าวินรายวันที่จ่ายให้หัวหน้าวิน และค่าใช้จ่ายเพื่อรักษารถแล้ว คนขับจะได้รับค่าแรงวันละ 127 บาท หรือตกเดือนละ 3,175 บาท ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 43 ของรายได้จากการขับ อย่างไรก็ดี ในกรณีที่คนขับเป็นเจ้าของรถและเจ้าของเสื้อด้วยแล้ว คนขับจะได้ค่าตอบแทนถึงประมาณร้อยละ 75 ของรายได้ทั้งหมด

จากโครงสร้างและพฤติกรรมของตลาดบริการ จะเห็นได้ว่า วินแต่ละวินจะมีการเก็บค่าโดยสารในอัตราที่ไม่ต่างกันนัก ดังนั้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อรายได้ของคนขับจึงอยู่ที่ที่ตั้งหรือทำเลของวินและดีกรีของการแข่งขันทั้งกับวินอื่นและภายในวินเอง ดีกรีของการแข่งขันกับวินอื่น อาจพิจารณาได้จากคู่แข่งที่เผชิญอยู่ เช่น วินปากซอยจะมีคู่แข่งน้อยกว่าวินที่ตลาด เพราะไม่มีวินไหนมาตั้งแข่งที่ปากซอยนั้นๆ สำหรับดีกรีของการแข่งขันภายในวินสามารถดูได้จากจำนวนรถที่มีอยู่ กล่าวคือ ถ้าหากวินมี 2 วินตั้งอยู่ที่ที่มีทำเลไม่ต่างกันแล้ว วินไหนมีรถมากกว่าคนขับก็จะมีรายได้ที่แย่กว่า เพราะกว่าที่คนขับจะได้ออกรถไปส่งผู้โดยสารแต่ละเที่ยวนั้น อาจต้องรอเป็นเวลานาน

จากตารางที่ 10 ซึ่งแสดงรายได้ของคนขับในวินที่มีที่ตั้งต่างกัน จะเห็นได้ว่าคนขับในวินปากซอยจะมีรายได้จากการขับมากที่สุด คือ ประมาณเดือนละ 7,700 บาท ในขณะที่วินที่ตลาดและวินริมถนนใหญ่มีรายได้พอๆ กัน คือ 6,200 บาท และ 6,100 บาทตามลำดับ และถ้าหากดูรายได้ของคนขับในวินที่มีหัวหน้าวินและที่ไม่มีหัวหน้าวิน ซึ่งได้แสดงไว้ในตารางที่ 11 จะเห็นได้ว่า คนขับในวินที่มีหัวหน้าวินมีรายได้ประมาณเดือนละ 7,175 บาท ในขณะที่วินที่ไม่มีหัวหน้าวินจะมีรายได้สูงกว่าคือ ประมาณเดือนละ 8,150 บาท ทั้งนี้เพราะมีจำนวนรถในวินน้อยกว่า

ราคาเสื้อวินก็เช่นกัน เมื่อรายได้ของคนขับที่วินปากซอยดีที่สุด ราคาเสื้อวินจึงแพงที่สุดตามไปด้วย จากตารางที่ 10 จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันราคาเสื้อวินของวินปากซอยจะตกตัวละ 17,600 บาท โดยเฉลี่ย ในขณะที่วินตามตลาดกับวินริมถนนใหญ่จะมีราคาเสื้อพอๆ กัน คือ ประมาณตัวละ 5,000 บาท และถ้าพิจารณาตามความเป็นเจ้าของวินแล้ว ก็จะพบว่าราคาเสื้อวินของวินที่มีหัวหน้าวินจะประมาณตัวละ 12,700 บาท ในขณะที่วินที่ไม่มีหัวหน้าวินมีราคาเสื้อเฉลี่ยตัวละ 23,100 บาท

ในทำนองเดียวกัน ราคาค่าเช่าเสื้อในวินที่มีหัวหน้าวินจะตกเดือนละ 625 บาท ซึ่งถูกกว่าวินที่ไม่มีหัวหน้าวินซึ่งมีค่าเช่าเดือนละ 800 บาท อย่างไรก็ดี ค่าเช่าเสื้อโดยเฉลี่ยทั้งหมดจะตกเดือนละ 650 บาท ในขณะที่ค่าเสื้อที่ขายกันตกตัวละ 15,051 บาท(เมื่อเดือนมกราคม 2533) ดังนั้นหากเราซื้อเสื้อวินแล้วปล่อยให้เช่าแล้ว จะได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนซื้อเสื้อคิดเป็นร้อยละ 4.3 ต่อเดือน ซึ่งนับว่าเป็นการลงทุนที่ไม่เลวทีเดียว

ในกรณีหัวหน้าวิน โดยเฉลี่ยหัวหน้าวินคนหนึ่งจะมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 14,735 บาทต่อเดือน และเมื่อเปรียบเทียบรายได้ของหัวหน้าวินในวินที่ตั้งต่างๆ ดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 10 พบว่า หัวหน้าวินตามตลาดหรือวินตามแหล่งชุมชนจะมีรายได้ดีที่สุด คือ ประมาณเดือนละ 17,500 บาท ในขณะที่หัวหน้าวินของวินปากซอยมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 14,700 บาท และหัวหน้าวินริมถนนใหญ่มีรายได้เพียงเดือนละ 4,200 บาท ทั้งนี้เพราะวินตามตลาดมักจะเป็นวินขนาดใหญ่มีรถในวินเฉลี่ยถึง 73 คัน

ในขณะที่วินปากซอยมี 52 คัน และวินริมถนนใหญ่มีรถเฉลี่ยเพียง 6 คันเท่านั้น

หากนำรายได้ของคนขับและรายได้ของหัวหน้าวินมาเปรียบเทียบกัน จะเห็นได้ว่าในขณะที่ผู้ประกอบการที่สำคัญที่สุดในธุรกิจนี้ คือ คนขับมอเตอร์ไซต์ แต่รายได้ของหัวหน้าวินกลับดีกว่า คนขับที่วินปากซอย และวินตามตลาดจะมีรายได้คิดเป็นร้อยละ 52 และร้อยละ 35 ของหัวหน้าวินของตนตามลำดับ ยกเว้นวินริมถนนใหญ่เท่านั้นที่หัวหน้าวินมีรายได้น้อยกว่าลูกวิน หัวหน้าวินริมถนนใหญ่จึงขับรถที่วินเพื่อหารายได้อีกทางหนึ่งด้วย

บทส่งท้าย

มอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นแล้ว แม้ปราศจากกฎหมายมารองรับทั้งนี้เพราะบริการนี้สามารถสนองตอบความต้องการของคนกรุงฯ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในซอยได้เป็นอย่างดี บริการชนิดนี้จะยังมีอยู่ต่อไปตราบเท่าที่ไม่มีบริการอะไรที่ดีกว่าจากรัฐที่จะสนองตอบต่อความต้องการของผู้คนเหล่านี้

โครงการคมนาคมต่างๆ ในปัจจุบันไม่ว่า จะเป็นรถไฟฟ้า รถไฟยกระดับ หรือรถรางไฟฟ้า ที่จะเกิดขึ้นในไม่กี่ปีข้างหน้านี้จะไม่สามารถมาแทนที่มอเตอร์ไซค์รับจ้างได้มากมายนัก เพราะบริการดังกล่าวยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการบริการขนส่งของคนที่อยู่ตามซอยได้

คำถามแรกจึงมีอยู่ว่า รัฐควรให้สถานภาพที่ถูกต้องแก่คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างหรือไม่ ผู้เขียนมีความเห็นว่า สถานภาพดังกล่าวจะไม่ส่งผลอะไรเลยต่อคนขับ ตราบเท่าที่คนขับยังต้องมีหัวหน้าวินและยังต้องแบ่งปันรายได้ส่วนหนึ่งไปให้ตำรวจ เพราะสถานภาพดังกล่าวไม่ได้ทำให้โครงสร้างของวินและโครงสร้างของการแจกจ่ายรายได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากในปัจจุบันระบบกรรมสิทธิ์ของอาชีพนี้ขึ้นอยู่กับเสื้อวิน ไม่ใช่ขึ้นกับทะเบียนรถ เหมือนอย่างเช่นรถรับจ้างประเภทอื่น นอกจากนั้นดังที่ได้อธิบายไว้แล้วว่า การเข้ามาหาผลประโยชน์ของตำรวจจากอาชีพนี้ ใช้ความบกพร่องของคนขับเองเป็นสะพานไม่ได้ใช้สถานภาพตามกฎหมายมาเป็นเครื่องชี้ให้เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ แต่การที่ควรให้สถานภาพที่ถูกต้อง เป็นเพราะจะสามารถให้ความคุ้มครองแก่ผู้โดยสารได้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะถึงแม้วินแต่ละวินจะมีกฎระเบียบเพื่อคุ้มครองผู้โดยสาร แต่ยังไม่มีหลักประกันที่แน่นอนว่า หัวหน้าวินทุกคนจะปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

นอกจากการให้สถานภาพที่ถูกต้องแล้ว ควรมีมาตรการที่จัดหาหลักประกันให้แก่คนขับด้วย กล่าวคือ ควรให้คนขับมีการทำประกันอุบัติเหตุหรือประกันชีวิต หรือไม่ก็มีมาตรการบังคับให้หัวหน้าวินจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือลูกวินของตน โดยแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งจากค่าวินที่หัวหน้าวินเก็บได้ เพราะ

ในปัจจุบันนั้น หัวหน้าวินส่วนใหญ่ยังไม่ได้จัดหาหรือทำกองทุนเพื่อเป็นสวัสดิการให้แก่คนขับ ในเวลาที่เจ็บป่วยหรือได้รับอุบัติเหตุจากการขับ

คำถามที่สองคือ ทิศทางการเติบโตของธุรกิจนี้จะเป็นไปอย่างไร จากการที่เราพบว่าวินปากซอยเป็นวินที่มีรายได้ดีที่สุดแก่คนขับนั้น ชี้ให้เห็นว่าการจับจองเส้นทางในซอยต่างๆ คงจะดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ต่อเมื่อไม่สามารถจับจองเส้นทางตามซอยได้ไม่ว่าจะเพราะอะไรก็ตาม คนขับหรือหัวหน้าวินจะหันมาตั้งวินกันบริเวณริมถนนใหญ่มากขึ้น เพราะง่ายที่สุด เนื่องจากไม่มีวินเจ้าถิ่นจับจองอยู่ก่อน

นอกจากนี้อาชีพนี้จะมีสัดส่วนของคนขับที่เป็นเพียงคนเช่าเสื้อวินจากคนอื่นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเท่าที่เราพบนั้น วินส่วนใหญ่จะมีการจำกัดเสื้อวินไม่ให้เพิ่มขึ้นแล้วราคาเสื้อจึงมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ทำให้อาชีพนี้เป็นอาชีพที่ต้องลงทุนมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งการที่ราคาเสื้อมีแนวโน้มสูงขึ้นนั้น จะทำให้ราคาเช่าเสื้อเพิ่มขึ้นตามไปด้วยส่งผลให้คนที่ถือครองเสื้อวินไว้ ซึ่งปัจจุบันได้รับผลตอบแทนโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 4.3 ต่อเดือนนั้น ยินดีที่จะเป็นเจ้าของเสื้อต่อไปเพื่อหารายได้จากค่าเช่านั้น

ตารางที่ 1

จำนวนตัวอย่างและผลทดสอบ

สถานที่สำรวจ	ถนน หรือ บริเวณ	รหัส	จำนวนตัวอย่าง
1	จรดสนามหลวง	JS1-3	3
2	จรดสนามหลวง	JS4-5	2
3	สยามฯ	SV1-6	6
4	พระราม 4	PRS1-2	2
5	หัวยขวาง	HK1-2	2
6	ลาดพร้าว	LP1-3	3
7	ดอนเมือง	DMRW1-3	2
8	พหลโยธิน	PHYT1-2	2
9	สามเสน	SS1 & BKB1	2
10	สีลม	SL1	2
11	นนทบุรี	NTBR1-2	2
12	ปากเกร็ด	PK1	1
13	ตากสิน	TS1-3	3
14	บางแค	BKM1-4	4
15	สาธุประดิษฐ	ST1-3	3
16	สยามฯ	SV7-8	2
17	ศรีนครินทร์	SNKR1	1
18	เพชรบุรีตัดใหม่	PCH1-3	3
19	รามคำแหง	RKH1-3	3
รวมจำนวนตัวอย่าง			48
รวมจำนวนเสียง			2600

ที่มา : การสำรวจเมื่อเดือนมีนาคม 2532

รูปที่ 1

การกระจายของวินตัวอย่าง

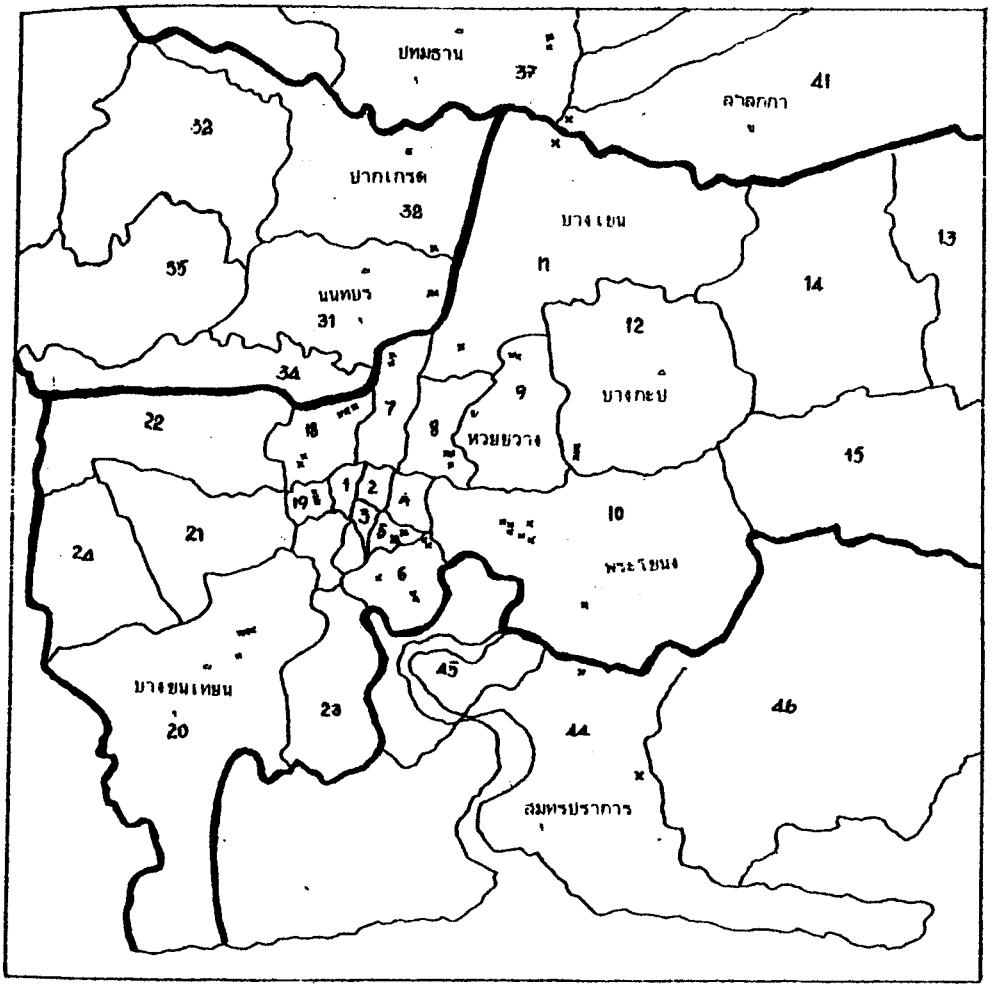

5	=	บางรัก	8	=	พญาไท	x	=	วินตัวอย่าง
6	=	ยานนาวา	18	=	บางกอกน้อย			
7	=	ดุสิต	19	=	บางกอกใหญ่			

ตารางที่ 2

อาชีพของหัวหน้าวินปัจจุบัน

อาชีพ	ร้อยละ
ขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง	22.9
ข้าราชการทหาร ตำรวจ	18.8
ทหารเรือ	4.2
ทหารบก	2.1
ทหารอากาศ	4.2
ตำรวจ	8.3
ข้าราชการพลเรือน	8.3
นักธุรกิจ	22.9
นักเลง	27.1
รวม	100.0

ที่มา : การสำรวจเมื่อตุลาคม 2532

ตารางที่ 3

อาชีพของหัวหน้าวินคนแรกและคนปัจจุบัน

ร้อยละ

อาชีพของหัวหน้าวิน	คนแรก	คนปัจจุบัน
ขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง	37.5	22.9
ข้าราชการทหาร ตำรวจ	23.0	18.8
ทหารเรือ	14.6	4.2
ทหารบก	4.2	2.1
ทหารอากาศ	2.1	4.2
ตำรวจ	2.1	8.3
ข้าราชการพลเรือน	4.2	8.3
นักธุรกิจ	14.6	22.9
นักเลง	20.8	27.1
รวม	100.0	100.0

ที่มา : การสำรวจเมื่อตุลาคม 2532 และ มกราคม 2533

ตารางที่ 4

ความสัมพันธ์ระหว่างค่าธรรมเนียมที่จ่ายให้แก่สถานีตรวจและบริการที่ได้รับ

วิน	จำนวนเสื้อวิน	ค่าธรรมเนียม (บาท)	ค่าธรรมเนียมต่อคัน (บาท)	บริการที่ได้รับ	
				ค่าปรับถูก	ผิดกฎจราจรได้
SV2	25	1000	45	/	
SV3	23	800	35	/	
SV4+SV5*	33	1500	45	/	
SV6**	31	1000	32	/	
PCH1***	15	1500	100	/	/
PCH3***	32	3840	120	/	/
SL1	11	3000	272	/	/
SRW1***	6	1800	300	/	/
TS1	130	7500	58	/	
TS2	55	3000	55	/	
TS3	70	3500	50	/	
SV7***	35	3500	150	/	
SV8**	60	2500	41	/	

ที่มา : การสำรวจ

หมายเหตุ: * เป็นวินของคนชั้นกลุ่มเดียวกัน
** เป็นวินที่ตั้งอยู่ในเขตสถานีตำรวจมากกว่า 1 เขต
*** เป็นวินที่จ่ายค่าธรรมเนียมเป็นรายคันไม่ใช่แบบเหมา

ตารางที่ 5

ปีที่คนขับเข้ามาประกอบอาชีพและสถานภาพของคนขับ

จำนวนคนขับ

ปีที่เข้ามาประกอบอาชีพ	สถานภาพ				จำนวนคนขับ	ร้อยละ
	1	2	3	4		
2523		1			1	0.7
2524		1			1	0.7
2525	2				2	1.3
2526	1	1			2	1.3
2527	2	1			3	2.0
2528	4	2			6	4.0
2529	7	4			11	7.4
2530	21	9			30	20.1
2531	23	10			33	22.1
2532	23	23	1	1	48	32.2
2533	4	7	1		12	8.1
อายุการขับเฉลี่ย (ปี)						2.3
รวม	87	59	2	1	149	100.0
ร้อยละ	58.4	39.6	1.3	0.7	100.0	

ที่มา : การสำรวจเมื่อมกราคม 2533

หมายเหตุ : สถานภาพ 1 หมายถึงคนขับที่เป็นทั้งเจ้าของรถและเจ้าของเสื้อวินเอง

สถานภาพ 2 หมายถึงคนขับที่เป็นเจ้าของรถแต่เป็นผู้เช่าเสื้อ

สถานภาพ 3 หมายถึงคนขับที่เป็นเจ้าของเสื้อแต่เป็นผู้เช่ารถ

สถานภาพ 4 หมายถึงคนขับที่เป็นทั้งผู้เช่ารถและเช่าเสื้อ

ตารางที่ 6

ราคาเสื้อวินเฉลี่ยที่สำรวจได้จากคนขับ ปี 2525-2533

บาท

ปีที่เข้า	ราคาเสื้อเฉลี่ย	จำนวนตัวอย่าง
1982	100	1
1983	800	2
1984	4500	1
1985	3550	4
1986	3250	5
1987	10504	17
1988	6948	16
1989	10126	15
1990	3710	3
ราคาเฉลี่ยทั้งหมด	7647	64

ที่มา : การสำรวจเมื่อมกราคม 2533

ตารางที่ 7

บริการพลกวนได้รับจำแนกตามประเภทยวน

จำนวนวน

	ประเภทยวน						รวม		
	วนหมหวหนาวน			วนหไมมหวหนาวน					
		(%)	ค่าวนเฉลี่ย (บาท)		(%)	ค่าวนเฉลี่ย (บาท)		(%)	ค่าวนเฉลี่ย (บาท)
ไม่เสียค่าปรับ	5	(12.5)	13	-	-	-	5	(10.4)	13
ค่าปรับกก	17	(42.5)	12	3	(37.5)	3	20	(41.7)	11
-ชวยออกบางส่วน	1	(2.5)	15	-	-	-	1	(2.1)	15
-คนชยออกเอง	16	(40.0)	12	3	(37.5)	3	19	(39.6)	11
ไม่ได้รับบริการจิด	18	(45.0)	8	5	(62.5)	4	23	(47.9)	7
รวม	40	(100.0)	10	8	(100.0)	4	48	(100.0)	9

หมา : การสำรวจเมอตลาคม 2532 และมกราคม 2533

ตารางที่ 8

รายได้และค่าใช้จ่ายของตัวละคร

ล้านบาท

ตัวละคร	รายได้ (1)	ค่าใช้จ่ายในการประกอบการ (2)	รายได้สุทธิ (1) - (2)
คนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง	1381 (100.0)	784 (56.8)	597 (43.2)
หัวหน้าวิน	53 (100.0)	11 (20.7)	42 (79.3)
ตำรวจ	11	N.A.	N.A.

ที่มา : การสำรวจเมื่อตุลาคม 2532 และมกราคม 2533

หมายเหตุ : รายได้ของหัวหน้าวินคำนวณจากค่าวินที่เก็บจากลูกวินเท่านั้น
ตัวเลขในวงเล็บ = (ร้อยละ)

ตารางที่ 9

รายได้และค่าใช้จ่ายในการขับของคนขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง

	บาท	ร้อยละ
รายได้รวม	7350	100.0
ค่าใช้จ่ายในการขับ	4175	56.8
ค่าน้ำมัน	1175	16.0
ค่าเช่ารถ	1725	23.5
ค่าเช่าเสื้อ	650	8.8
ค่าวิน	225	3.1
ค่าบำรุงรักษารถ	400	5.4
ผลตอบแทนต่อค่าแรงของคนขับ	3175	43.2

ที่มา : การสำรวจเมื่อมกราคม 2533

หมายเหตุ : คำนวณจากชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยวันละ 11 ชั่วโมง และเดือนหนึ่งทำงาน 25 วัน

ตารางที่ 10

รายได้และค่าใช้จ่ายในการขับของคนขับ รายได้ของห้างหน้าวิน และราคาเสื้อวิน

จำแนกตามที่ตั้งของวิน

บาทต่อเดือน

รายได้ / ค่าใช้จ่ายในการขับ	วินปากซอย		วินตามตลาด		รถมอเตอร์ไซค์ใหม่	
	บาท	ร้อยละ	บาท	ร้อยละ	บาท	ร้อยละ
รายได้รวม	7725	100.0	6200	100.0	6075	100.0
ค่าใช้จ่ายในการขับ	4300	55.7	3900	62.9	4025	66.3
ค่าน้ำมัน	1225	15.9	1100	17.7	950	15.6
ค่าเช่ารถ	1725	22.3	1750	28.2	1750	28.8
ค่าเช่าเสื้อ	750	9.7	350	5.6	500	8.2
ค่าวิน	200	2.6	300	4.8	375	6.2
ค่าบำรุงรักษารถ	400	5.2	400	6.5	450	7.4
ค่าตอบแทนแรงงานของคนขับ	3425	44.3	2300	37.1	2050	33.7
รายได้ห้างหน้าวินจากค่าวิน	14708		17488		4200	
ราคาเสื้อโดยเฉลี่ย	17597		4875		5000	
จำนวนวินตัวอย่าง	31		8		2	

ที่มา : การสำรวจเมื่อตุลาคม 2532 และมกราคม 2533

ตารางที่ 11

รายได้และค่าใช้จ่ายในการขับของคนขับ รายได้ของหัวหน้าวิน และราคาเสื้อวิน

จำแนกตามความเป็นเจ้าของวิน

บาทต่อเดือน

รายได้ / ค่าใช้จ่ายในการขับ	วินที่ไม่มีหัวหน้าวิน		วินที่มีหัวหน้าวิน		เฉลี่ยทุกวิน
	บาท	ร้อยละ	บาท	ร้อยละ	
รายได้รวม	8150	100.0	7175	100.0	7350
ค่าใช้จ่ายในการขับ	4275	52.5	4200	58.5	4175
ค่าน้ำมัน	1275	15.6	1150	16.0	1175
ค่าเช่ารถ	1650	20.2	1750	24.4	1725
ค่าเช่าเสื้อ	800	9.8	625	8.7	650
ค่าวิน	100	1.2	275	3.8	225
ค่าบำรุงรักษารถ	450	5.5	400	5.6	400
ค่าตอบแทนแรงงานของคนขับ	3875	47.5	2975	41.5	3175
รายได้หัวหน้าวินจากค่าวิน	3086		16881		14735
ราคาเสื้อโดยเฉลี่ย	23143		12745		15051
จำนวนวินตัวอย่าง	8		33		41

ที่มา : การสำรวจเมื่อตุลาคม 2532 และมกราคม 2533

ตลาดนักการเมือง

โดย

รศ.ดร.สมบัติ จันทรวงศ์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ 2534

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

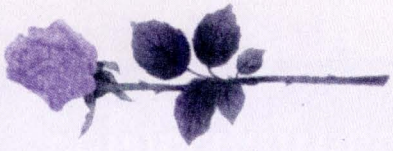

ด้วยอภินันทนาการจาก

บริษัท สังกะสีฟาร์อีสต์ จำกัด

ผู้ผลิตและจำหน่ายแผ่นสังกะสีตราสามแหวน

781-783 ถนนทรงวาด เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ 10100

โทร. 221-9201-2

ถ้อยแถลง

บทความเรื่อง "อาชีพนักการเมือง" นี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการปรับปรุงและตัดตอนงานเดิม เรื่องการเมืองเรื่องการเลือกตั้ง : ศึกษาเฉพาะการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2529 (มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา, กทม. พ.ศ.2530) และอีกส่วนหนึ่งได้มาจากการเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์นักการเมืองอีกจำนวนหนึ่งเพิ่มเติม ผู้เขียนขอขอบพระคุณนักการเมืองทั้งที่มาจากการเลือกตั้งและแต่งตั้ง ทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าให้สัมภาษณ์แก่ผู้เขียน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งขอขอบพระคุณ นายแพทย์อุดม ศิลป์ ศรีแสงนาม ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ คุณสุวิทย์ คุณกิตติ คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง คุณปิยณัฐ วัชราภรณ์ คุณคณิน บุญสุวรรณ และคุณชัชวาล ชมพูแดง ที่ยินดีให้เปิดเผยว่าเป็นผู้ให้สัมภาษณ์แก่ผู้เขียนในการทำรายงานครั้งนี้

สมบัติ จันทรวงศ์
ภาควิชารัฐศาสตร์ศึกษา
25 มกราคม 2534

อาชีพนักการเมือง

โดย รศ.ดร.สมบัติ จันทรวงศ์

ความนำ : อาชีพนักการเมือง หรือนักการเมืองอาชีพ?

การกล่าวถึง "อาชีพนักการเมือง" หรือ "แรงงานของนักการเมือง"ซึ่งในที่นี้จะจำกัดอยู่ในระดับชาตินั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะมีปัญหาอยู่มาก เริ่มตั้งแต่การให้คำนิยามของคำว่า "นักการเมือง" เลยทีเดียว ทั้งนี้ก็เพราะว่าในขณะที่นักการเมืองตามความเข้าใจของคนโดยทั่วไป ได้แก่ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญ ๆ ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างเช่น นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) แต่เมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดก็จะพบว่า แม้แต่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญ ๆ อย่างนี้ แท้จริงแล้วก็มีที่มาไม่เหมือนกัน นั่นคือ นักการเมืองเหล่านี้บางตำแหน่งเช่น ส.ส. ก็ถูกควบคุมโดยกฎหมายให้ต้องมาจากการเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว แต่บางตำแหน่งเช่น ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องมาจากการเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว คืออาจจะมาจากการแต่งตั้งก็ได้ นอกจากนี้แล้วบางตำแหน่งที่มาจากการแต่งตั้งอย่างเช่นตำแหน่งวุฒิสมาชิก (ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วคงยากที่จะปฏิเสธว่ามิใช่ตำแหน่งทางการเมือง) ก็กลับไม่ถือว่าเป็นตำแหน่งทางการเมืองตามกฎหมาย เพราะในขณะที่กฎหมายรัฐธรรมนูญแยกแยะและห้ามไม่ให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมืองอื่นใด กฎหมายรัฐธรรมนูญก็มิได้ห้ามให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งวุฒิสมาชิกควบคู่กันไปด้วย[1] เพราะฉะนั้น หากจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า นักการเมือง ได้แก่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยวิถีทางการเมือง ก็คงจะต้องเพิ่มเติมไปด้วยว่า "วิถีทางการเมือง" นั้น หมายรวมถึงการแต่งตั้งและเลือกตั้ง

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เราอาจยอมรับได้ว่า นักการเมืองตามความหมายข้างบนนี้รวมหมายถึงผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงที่มาจากการแต่งตั้งในทำเนียบรัฐบาล อย่างเช่นตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เลขาธิการและรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี โฆษกและรองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ รวมทั้งผู้ดำรงตำแหน่งประจำสำนักนายกรัฐมนตรี และประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี[2] รวมตลอดถึงผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาประจำของรัฐสภา เลขานุการประธานรัฐสภา เลขานุการประธานสภาผู้แทนราษฎร ตำแหน่งประจำรัฐสภา[3] แต่เมื่อมาถึงตำแหน่งที่มาจากการแต่งตั้งในระดับล่างอย่างผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยดำเนินงานของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ซึ่งส.ส.มีได้คนละ 3 คน) และตำแหน่งผู้ช่วยดำเนินงานของวุฒิสมาชิก (ซึ่ง ส.ว. มีได้คนละ 1 คน) ก็อาจเกิดข้อกังขาขึ้นมาได้ว่าผู้ช่วยเหล่านี้เป็น "นัก

การเมือง" ด้วยหรือไม่ อาจเป็นไปได้ที่เราจะไม่ยอมรับว่า ตำแหน่งแต่งตั้งระดับเล็ก ๆ อย่างนี้เป็น "นักการเมือง" ด้วยเหตุผลว่าผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านี้เป็นเพียงกลไกเล็ก ๆ ที่มุ่งจะให้ ส.ส. หรือ ส.ว. ได้ใช้เพื่อให้การทำงานประจำวันของตนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ความยุ่งยากก็อาจเกิดขึ้นได้ทันทีในกรณีที่ ส.ส. หรือ ส.ว. ใช้ผู้ช่วยดำเนินงานของตนเป็นกำลังสำคัญในการปฏิบัติงานทางการเมืองของตน ไม่ว่าจะเป็นงานบริการประชาชน งานออกพื้นที่เพื่อปฏิบัติการจิตวิทยามวลชน (เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเลือกตั้ง) นั่นคือ ความยากลำบากในการนิยามคำว่า นักการเมือง นั้นอยู่ที่ว่าเราไม่อาจละทิ้งหรือแยกความหมายของ "ผู้ปฏิบัติการทางการเมือง" ออกไปจาก "ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยวิถีทางการเมือง" ได้เพราะถ้าจะว่าไปแล้วนักการเมืองก็น่าจะหมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติการทางการเมืองนั่นเอง

แต่ถ้าเราถือว่าการเป็น "ผู้ปฏิบัติการทางการเมือง" คือส่วนสำคัญของคำนิยามของคำว่านักการเมืองแล้ว เราก็จะประสบกับปัญหายุ่งยากข้อต่อไปที่ว่าในขณะที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมดมีตัวตนเปิดเผยได้และได้รับค่าตอบแทนอย่างเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติจะมีผู้ปฏิบัติการทางการเมืองที่ไม่เปิดเผย และไม่ได้รับค่าตอบแทนอย่างเป็นทางการในการปฏิบัติหน้าที่ของตนอีกมากมาย และในหลาย ๆ กรณีบุคคลเหล่านี้อาจจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางการเมืองสูงกว่านักการเมืองที่มีตำแหน่งทางการเมืองก็ได้ การปฏิเสธผู้ปฏิบัติการทางการเมืองนอกสภาหรือนอกทำเนียบรัฐบาล ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งนักเคลื่อนไหวหรือนักประท้วงอาชีพ (ในความหมายที่กระทำไปเพราะความยึดมั่นในอุดมการณ์) หรือข้าราชการประจำหรือนายทุนหรือผู้มีอิทธิพลหนุนหลังนักการเมืองอีกทีหนึ่ง หรือแม้แต่นักวิชาการที่ไปเป็นที่ปรึกษาให้แก่นักการเมืองว่า ไม่ใช่นักการเมืองจึงย่อมเป็นการปฏิเสธความจริงที่สำคัญที่สุดส่วนหนึ่ง (ถ้าไม่ใช่ทั้งหมด) ของการเมืองไทยไปทีเดียว อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกและเพื่อความเป็นไปได้ของการศึกษานี้จึงจะขอจำกัดความหมายของนักการเมืองในที่นี้ว่า ได้แก่ ผู้ปฏิบัติการทางการเมืองที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง อันได้มาโดยวิถีทางการเมือง (คือการเลือกตั้ง) เท่านั้น

การกำหนดเงื่อนไขความหมายของนักการเมือง (ระดับชาติ) ว่าได้แก่ผู้ปฏิบัติการทางการเมืองที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองอันได้มาโดยทางการเมือง (คือการเลือกตั้ง) เพียงอย่างเดียวนั้น เป็นการกำหนดเงื่อนไขที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในแง่ของการมองนักการเมืองว่า "ประกอบอาชีพ" การเป็นนักการเมืองเป็นอย่างมากเพราะไม่เพียงแต่ว่าการเลือกตั้ง (ซึ่งเปรียบเสมือนกับเป็นการสอบใบอนุญาตเพื่อประกอบอาชีพนักการเมือง) จะเพิ่งมีขึ้นอย่างติดต่อกันเมื่อสิบกว่าปีมานี้เท่านั้น หากข้อสำคัญยังอยู่ที่ว่า การเลือกตั้งแต่ละครั้ง ผู้ที่ได้รับเลือกตั้ง (สอบใบอนุญาตผ่าน-ได้รับใบอนุญาตให้ประกอบอาชีพ) สามารถดำรงตำแหน่งได้อย่างมากคราวละไม่เกิน 4 ปีโดยประมาณแต่ใบอนุญาตประกอบอาชีพของ

นักการเมืองอาจถูกเพิกถอนหรือหมดอายุเร็วกว่านั้นเมื่อไรก็ได้ หากว่ามีการยุบสภา (ซึ่งถือว่าเป็นการถอนใบอนุญาตตามกฎหมาย) หรือมีการปฏิวัติรัฐประหาร (การเพิกถอนใบอนุญาตที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย) เกิดขึ้น แต่ไม่ว่าจะโดยกรณีใด ๆ การสอบใบอนุญาตที่ยากลำบาก ค่าตอบแทนที่ต่ำ[4] ค่าใช้จ่ายที่สูง และการที่ไม่มีหลักประกันใด ๆ เลยในอายุการทำงาน (หรือการถือใบอนุญาต) ทำให้นักการเมืองส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นการยากที่จะยึดอาชีพนักการเมืองเป็นอาชีพสำหรับเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว และส่วนมากทีเดียวเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นนักการเมืองควรจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีอยู่แล้วหรือควรที่จะมีอาชีพอิสระอย่างอื่นเสริมอยู่ก่อน บางคนเห็นว่าการเป็นนักการเมืองเป็นได้แค่อาชีพ "ชั่วคราว"[5] เท่านั้น หลายคนเสริมว่าความไม่มั่นคงของอาชีพนี้เป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ "คนดี ๆ" ไม่อยากเข้ามาเล่นการเมือง

ในเมื่อนักการเมืองยอมรับว่าเป็นการยากที่จะยึดเอาการเป็นนักการเมืองเป็นอาชีพจึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่นักการเมืองเองจะยอมรับด้วยเช่นกันว่าสภาพการณ์เช่นว่าประกอบกับ "ความใหม่" ของอาชีพนักการเมือง ทำให้ประเทศไทยขาด"นักการเมืองอาชีพ" ทั้งในความหมายของนักการเมืองที่ทำงานเต็มเวลา สามารถอุทิศเวลาทั้งหมดของตนให้กับภาระกิจหน้าที่และความรับผิดชอบ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดนักการเมืองอาชีพในแง่ของการมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่จะเป็นผู้ออกกฎหมายที่ดีหรือผู้บริหารราชการบ้านเมืองที่มีประสิทธิภาพ นั่นคือ อาชีพนักการเมืองนอกจากจะเป็นอาชีพที่ไม่ดึงดูดใจพอที่จะทำให้คนที่มีคุณภาพเข้ามาเป็นนักการเมืองอาชีพตั้งแต่ต้นแล้วสถานการณ์อื่น ๆ ก็มิได้ส่งเสริมให้นักการเมืองที่มีอยู่สามารถพัฒนาเป็นนักการเมืองมืออาชีพได้อีกด้วย คงได้แต่นักการเมืองที่ช่ำชองในการสอบใบอนุญาตหรือเก่งในทางโวหารสำบัดสำนวน และเก่งในการฉวยโอกาสแสดงตนเป็นคนเก่งเป็นส่วนใหญ่

มูลเหตุจูงใจให้เป็นนักการเมือง : อำนาจ และผลประโยชน์

สภาพการของอาชีพนักการเมืองและ "นักการเมืองอาชีพ" ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ดูจะมีอยู่ควบคู่กันไปกับภาพพจน์ที่ลบของนักการเมืองโดยส่วนรวม ในแง่หนึ่งนั้นนักการเมืองไทยก็คงไม่ได้แตกต่างอะไรจากนักการเมืองทั่วโลกที่ความจำเป็นในการประกอบอาชีพทำให้ต้อง "โกหก" หรือ "ไม่พูดความจริง" บ้าง และเพราะเหตุนี้จึงมักถูกมองว่าเป็นผู้ที่สาธารณชนไม่พึงให้ความไว้เนื้อเชื่อใจ คำพูดที่ว่านักการเมืองคือผู้ที่ต้องพูดขาวให้เป็นดำ หรือดำให้เป็นขาวเป็นสิ่งที่รู้จักกันดี แต่กรณีของนักการเมืองไทยอาจจะมีปัญหายุ่งยากมากกว่านักการเมืองในประเทศที่เจริญแล้วตรงที่ว่า แม้แต่กระบวน

การลงสมัครรับเลือกตั้ง (คือกระบวนการขอใบอนุญาตก่อนที่จะสามารถประกอบอาชีพได้จริง)ก็ถูกมองว่าเป็นเรื่องสกปรกที่มีการใช้เงินซื้อเสียง มีการใช้วิธีการที่สกปรก ทุจริตต่าง ๆในการหาเสียง มีการโจมตีคู่ต่อสู้อย่างไม่เป็นธรรม ฯลฯ เสียแล้วจนทำให้นักการเมืองระดับสูงที่มาจากการแต่งตั้งหลายคนตั้งปณิธานไว้ว่า ถึงโอกาสในการได้รับเลือกตั้งของตนจะสูงสักเพียงไร ก็จะไม่มีวันลงไป "เกลือกกลั้ว" กับกระบวนการรับสมัครเลือกตั้งเป็นอันขาด

กระนั้นก็ดี ก็คงจะต้องเป็นที่ยอมรับกันว่า อาชีพนักการเมืองหรือตำแหน่งทางการเมืองระดับสูง ๆ เป็นที่หมายปองของผู้คนจำนวนไม่น้อย จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่ามีผู้ลงสมัครเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อปี พ.ศ.2522 และปี พ.ศ. 2526 (อันเป็นการเลือกตั้งที่กฎหมายบังคับให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง และพรรคการเมืองที่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องส่งผู้สมัครไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะมีได้ทั้งหมดในสภา ยังไม่มีผลบังคับ) เป็นจำนวนถึง 1606 คน ต่อจำนวน ส.ส. ที่จะมีได้ 301 คน ในปี พ.ศ.2522 และมีผู้สมัครถึง 1880 คนต่อจำนวน ส.ส. ที่จะมีได้ 324 คน ในปี พ.ศ.2526

ตารางที่ 1

เปรียบเทียบ จำนวนผู้สมัคร พรรคการเมือง ที่ส่งผู้สมัครลงรับเลือกตั้ง ระหว่าง 2522-31

	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2522	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2526	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2529	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2531
จำนวนผู้สมัครลงรับเลือกตั้งทั่วประเทศ	1606	1880	3811	3612
จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีได้ในสภา	301	324	347	357
จำนวนผู้สมัครแยกตามเพศ				
ชาย	1576	1826	3449	3246
หญิง	30	54	362	366
จำนวนพรรคการเมืองที่ลงสมัคร	47	19	16	19
จำนวนพรรคการเมืองที่สมาชิกได้รับเลือกตั้งเข้าสภา	14	10	15	15

ในจำนวนผู้ที่แสดงความจำนงค์อยากจะเป็นนักการเมือง มีผู้ชายมากกว่าผู้หญิงหลายเท่าคือ ในปี พ.ศ.2522 มีผู้สมัครที่เป็นชายถึง 1576 คน ต่อผู้สมัครหญิง 30 คนและในปี พ.ศ.2526 มีผู้สมัครที่เป็นชายถึง 1826 คน ต่อผู้สมัครหญิง 54 คน และแม้เมื่อเริ่มมีการบังคับให้พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัครตามจำนวนขั้นต่ำในปี พ.ศ.2529 จนทำให้เกิดกรณีที่พรรคการเมืองต้องจ้างคนลงสมัครรับเลือกตั้ง ก็ยังปรากฏว่าผู้สมัครหญิงยังมีจำนวนน้อยกว่าผู้สมัครที่เป็นชายอยู่มาก คือในปี พ.ศ.2529 มีผู้สมัครชายรวม 3449 คนต่อผู้สมัครหญิง 362 คน และ 3246 คนต่อ 366 คน ในปี พ.ศ.2531

อะไรคือมูลเหตุจูงใจให้ผู้คนเหล่านี้อยากจะเป็นนักการเมือง อันเป็นอาชีพซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ๆ แล้ว มีลักษณะที่ไม่น่าจะจูงใจหรือมีความขัดแย้งอยู่ในตัวหลายประการด้วยกัน เช่น ถ้าจะว่าไปแล้วอาจกล่าวได้ว่า อาชีพนักการเมืองเป็นอาชีพที่มีกฎหมายควบคุมไว้มากที่สุด คือแม้แต่การใช้เงินในการหาเสียงก็ยังมีกฎหมายควบคุมไม่ให้ใช้เกินจำนวน 350,000 บาทต่อคน ซึ่งก็ส่งผลให้ในทางปฏิบัตินักการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ออกกฎหมายเกือบจะทุกคนต้องทำผิดกฎหมายเสียตั้งแต่ต้นเสียแล้ว? นอกจากนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ก็จะพบว่า ผู้ประกอบอาชีพอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นนักร้อง หรือนักมวย สามารถบอกได้ว่า เงินหรือค่าตอบแทนสูงคือ สิ่งที่ตนเองต้องการในการประกอบอาชีพของตน และคำตอบเช่นว่าเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับได้ แต่ผู้ที่ปรารถนาจะเป็นนักการเมืองจะไม่สามารถบอกได้เลย (อย่างน้อยที่สุดก็ไม่สามารถพูดอย่างเปิดเผยต่อสาธารณชน) ว่า ค่าตอบแทนหรือโอกาสหรือผลประโยชน์อื่นใดที่จะมากับตำแหน่งทางการเมืองคือสิ่งที่ตนต้องการจากอาชีพนี้ ในทางตรงกันข้าม แม้จะรู้ว่าค่าตอบแทนโดยสุจริตของตำแหน่งไม่เพียงพอที่จะใช้รักษาสถานภาพทางสังคมของตนไว้แม้แต่น้อย ผู้ที่ปรารถนาจะเป็นนักการเมืองทุกคนก็ยอมรับว่า เพียงเพื่อที่จะได้รับเลือกตั้งเป็นส.ส. ทุกคนต้องลงทุนลงแรงอย่างมหาศาล เพื่อจะได้มีโอกาสเข้าไป "รับใช้ประชาชน"และโดยไม่ต้องการค่าตอบแทนใด ๆ อีกด้วย ในขณะเดียวกันก็ดูเหมือนว่าข้อครหาที่มักจะได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับนักการเมืองก็คือ การคอรัปชั่น หรือตุกติกในเรื่องเงินทองนี่เอง อะไรคือสาเหตุที่ทำให้คนอยากจะเป็นนักการเมือง ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วคงจะเป็นอาชีพที่มีภาพพจน์โดยรวมเป็นลบมากที่สุดอาชีพหนึ่ง เข้าลักษณะที่ว่านักการเมืองทุกคนหรือส่วนใหญ่เป็นคนเลว ยกเว้นบางคนที่เรารู้จักสนิทสนมด้วย? อะไรคือสาเหตุที่ผู้คนอยากจะเป็นนักการเมือง ทั้ง ๆ ที่ก็รู้อยู่ว่าในทันทีที่นักการเมืองไร้อำนาจ หรือกลายเป็น ส.ส. สอบตกขึ้นมาสักครั้ง และเพียงครั้งเดียวก็อาจเพียงพอที่จะทำให้อำนาจวาสนาที่เคยมีแต่เดิมทั้งในรัฐบาลและในพรรคต้องสลายหายไปจนหมดสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนี่เป็นอาชีพที่ไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญ หรือสวัสดิการอะไรอื่นทั้งสิ้นเมื่อพ้นจากตำแหน่งไป อะไรคือสาเหตุที่ผู้คนอยากจะเข้ามาประกอบอาชีพซึ่ง

เรียกร้องให้มีการอุทิศเวลาอย่างเต็มที่ แต่ก็เป็นอาชีพที่ผู้ประกอบการควรจะมีอาชีพอย่างอื่นเป็นหลักอยู่ก่อนแล้วด้วย?

คำถามที่ว่า "ทำไมท่านจึงอยากเป็นนักการเมือง?" นี้ จะได้รับคำตอบที่แตกต่างกันไป สุดแต่ว่าเราตั้งคำถามกับผู้ที่แสดงความจำนงค์จะเป็นนักการเมืองเมื่อไรขณะกำลังหาเสียงเลือกตั้ง ผู้สมัคร ส.ส. จะให้คำตอบอย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะคล้าย ๆ กันคือ การเข้าไปรับใช้ชาติ รับใช้ประชาชน หลังจากรู้ผลการเลือกตั้งแล้ว ส.ส.ที่สอบตกมักจะให้คำตอบอีกอย่างหนึ่ง เช่น เป็นการปูพื้นฐาน หาประสบการณ์ของตนเพื่อเตรียมแนวทางสำหรับการเลือกตั้งครั้งต่อไป เพราะรู้ล่วงหน้าอยู่แล้วว่าคงจะไม่ได้รับเลือกตั้งสำหรับ ส.ส. ที่สอบได้ คำตอบที่ให้ก็อาจแตกต่างกันไปอีกสุดแต่ว่า ส.ส. ผู้นั้นเป็นส.ส.ฝ่ายค้านหรือฝ่ายรัฐบาล ส.ส.ผู้นั้นมีตำแน่งเป็น ส.ส. ธรรมดา หรือว่ามีตำแหน่งทางการเมืองอย่างอื่นควบคู่กันไปด้วย เช่น ได้เป็นเลขานุการรัฐมนตรี หรือเป็นถึงรัฐมนตรีเสียเอง

ในขณะที่นักการเมืองส่วนมากพร้อมที่จะกล่าวว่า นักการเมืองคนอื่น ๆ เข้ามาประกอบอาชีพนี้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ที่มิพึงมีพึงได้ หรือเข้ามาปกป้องผลประโยชน์ที่มีอยู่เดิม หรือเข้ามาใช้ตำแหน่งทางการเมือง "ขยาย" หรือ "เกื้อหนุน" หรืออำนวยความสะดวกให้แก่ธุรกิจเดิมของตน[6] ก็จะมีนักการเมืองเพียงไม่กี่คนที่พร้อมจะพูดว่าตนอยากเป็นนักการเมืองเพราะตนอยากได้ "อำนาจ" ซึ่งจะนำไปสู่เกียรติยศชื่อเสียงบารมี อิทธิพลและผลประโยชน์ มีนักการเมืองเพียงไม่กี่คนที่ยอมรับว่าตนเป็นนักการเมืองเพราะอาชีพนักการเมืองสามารถตลบันดาลให้ตนเป็นคนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป มีโอกาสได้สายสะพายเร็วกว่าคนรุ่นเดียวกัน หรือเป็นผู้มีอำนาจสั่งการ เช่น เป็นรัฐมนตรีขึ้นมาได้อย่างทันทีทันใด แม้เมื่อได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นสมัยแรก และเมื่อมีอำนาจแล้วก็จะสามารถ "แสดงออกได้อย่างเต็มที่" หรือสามารถสั่งการได้อย่างถูกต้องในความเข้าใจของตน ซึ่งเมื่อพิจารณาว่าอะไรที่นักการเมืองไม่เต็มใจที่จะกล่าวถึงนั้น น่าจะเป็นความจริงที่จริงยิ่งกว่าสิ่งที่นักการเมืองมักจะพูดกันแล้ว ก็คงพอจะสรุปได้ว่า มูลเหตุจูงใจให้ผู้คนอยากจะเป็นนักการเมืองน่าจะอยู่ที่เรื่องของอำนาจ ซึ่งสามารถผูกพันกับผลประโยชน์ได้อย่างใกล้ชิดนั่นเอง แน่นอนว่า อำนาจและผลประโยชน์ที่ว่านี้มีทั้งที่อาจได้มาโดยถูกกฎหมายและโดยผิดกฎหมาย ทั้งที่ถูกกฎหมายและโดยสุจริต และทั้งที่ถูกกฎหมายแต่อาจจะไม่สุจริต และที่ทั้งผิดกฎหมายและไม่สุจริต คือมีตั้งแต่อำนาจในการฝากคนเข้าทำงาน ฝากเด็กเข้าโรงเรียน วิ่งเต้นย้ายหรือเลื่อนตำแหน่งของข้าราชการประจำ การจัดงบประมาณงบพัฒนาจังหวัดเข้าไปสร้างความเจริญ เช่น การสร้างถนนหนทางให้แก่ที่ดินของพรรคพวกญาติพี่น้องของตนเอง ซึ่งมีแผนจะทำเป็นที่จัดสรรหรือการกินเปอร์เซนต์จากบริษัทรับเหมาที่ได้โครงการดังกล่าวไปทำ การอาศัยข้อมูลที่ได้จากตำแหน่งอำนาจหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์เอารัดเอาเปรียบบุคคลภายนอก การรับสินบน การยักยอกเงินหลวง ฯลฯ

ไปจนถึงการเข้าไปกีดกันมาตรการของรัฐที่อาจกระทบกระเทือนต่อธุรกิจของตน การผลักดันมาตรการที่จะเป็นประโยชน์ต่อธุรกิจของตน การผลักดันโครงการสาธารณะขนาดยักษ์ที่ตนเองได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากบริษัทที่ได้รับสัมปทาน ฯลฯ แต่แม้เมื่อเราจะสรุปว่าอำนาจและผลประโยชน์คือแรงผลักดันสำคัญของนักการเมืองส่วนใหญ่ สิ่งหนึ่งที่เราจะต้องยอมรับด้วยพร้อม ๆ กันก็คือว่า นักการเมืองเป็นบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะตัว นักการเมืองแต่ละคนมีความพิเศษอยู่ในตัวเอง อย่างที่นักการเมืองด้วยกันเองผู้หนึ่งกล่าวว่าผู้ที่เป็นนักการเมืองนั้นแต่ละคนจะต้องมีใจรักในทางการเมือง กล้าเสี่ยง มีความอดทนสูง และ "บ้าพอสมควร"

การลงสมัครรับเลือกตั้งหรือการสอบใบอนุญาตประกอบอาชีพนักการเมือง : การสำรวจวางแผนและการตลาดของผู้สมัคร

อาจกล่าวได้อย่างสั้น ๆ ว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดในการประกอบอาชีพนักการเมืองมีอยู่เพียง 2 ประการเท่านั้น นอกเหนือจากเงื่อนไขทางกฎหมายเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง ประการแรก เพื่อที่จะได้เป็นนักการเมือง หรือเพื่อที่จะได้รับเลือกตั้ง นักการเมืองจะต้องได้รับการยอมรับโดยประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนเป็นจำนวนที่มากพอ ประการที่สอง เพื่อที่จะได้ประสบกับความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพคือได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญ ๆ อื่นควบคู่กันไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งเลขานุการรัฐมนตรี รัฐมนตรีหรือแม้แต่นายกรัฐมนตรี นักการเมืองจะต้องได้รับการสนับสนุนโดยกลุ่มนักการเมืองด้วยกัน นั่นคือ นักการเมืองจะต้องเป็นที่ยอมรับกันในพรรคหรือในกลุ่มของตนเอง

สำหรับการที่จะเป็นที่ยอมรับโดยประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนเองนั้น หากเป็นไปได้ผู้ที่อยากจะเป็นนักการเมือง ควรจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบกับการได้ทำงานกับประชาชนอย่างแท้จริง ไม่เช่นนั้นก็ควรจะแสดงออกหรือมีทีท่าว่ายินดีที่จะใกล้ชิดกับประชาชน อย่างน้อยที่สุดก็ในขณะเตรียมตัววางรากฐานทางการเมืองก่อนฤดูกาลเลือกตั้งซึ่งอาจต้องใช้เวลานานเป็นปี ๆ ทีเดียวโดยเฉพาะนักการเมืองหน้าใหม่หรือผู้ที่ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรกนั้น หากเป็นผู้ที่ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพดั้งเดิมของตนอยู่แล้วไม่ว่าจะเป็นอาชีพอะไร คือ เป็นคนที่มีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้วก็จะช่วยได้มาก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้ที่อยากจะเป็นนักการเมืองก็จะต้องเข้าใจด้วยว่า ในการเริ่มวางรากฐานทางการเมืองนั้น ตนไม่อาจแสดงตนว่าเป็นเพียงนักการเมืองสมัครเล่นหรือเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชาชีพเดิมหากจะต้องสละเวลาเพื่อที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่แต่เดิมอาจไม่เป็นที่สนใจหรือไม่ง่ายสำหรับตน เพื่อแสดงต่อประชาชนด้วย ในเรื่องนี้นักการเมืองหลายท่านยอมรับว่าประสบการณ์เฉพาะตัวของผู้สมัคร

อาจช่วยได้มาก เช่น นักการเมืองบางคนเติบโตมาในครอบครัวของนักการเมืองเก่า ทำให้มีโอกาสที่จะเรียนรู้และได้รับผลประโยชน์ทางการเมืองจากพ่อแม่ญาติที่น้องที่เป็นนักการเมืองอยู่แล้ว อย่างน้อยที่สุดก็มีสมัครพรรคพวกอยู่ในท้องที่พร้อมจะเป็นเครือข่ายเป็นกำลังให้เมื่อตัดสินใจที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งบ้าง และถ้าจะว่าไปแล้วประสบการณ์เช่นว่า คือโอกาสที่ได้คลุกคลีใกล้ชิดกับประชาชน มีความสำคัญกว่าการศึกษาที่เป็นทางการของผู้สมัครรับเลือกตั้งเสียอีก

แต่สำหรับผู้ที่มิได้เติบโตมาในครอบครัวของนักการเมืองเก่า หากประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งโดยที่ไม่ได้มีพื้นฐานทางการเมืองมาก่อนนั้น ก็อาจเริ่มจากการประชาสัมพันธ์หาเสียงให้ตนเองในงานหน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่ในขณะนี้ก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพื้นฐานอาชีพที่ประกอบอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการหาเสียงอยู่แล้วเช่น อาชีพแพทย์ ทนายความ ข้าราชการกรมประชาสงเคราะห์ การเป็นวิทยากรลูกเสือชาวบ้าน การเป็นนักจัดรายการวิทยุประเภทที่ชาวบ้านนิยม เช่นรายการหมอลำ รายการเพลงลูกทุ่ง รายการสังคมประกอบเพลง เป็นโฆษกอ่านข่าวประจำสถานีวิทยุ ดังจะเห็นได้ว่าในการเลือกตั้งครั้งที่แล้ว (2531) และในครั้งที่ผ่าน ๆ มามี ส.ส. อยู่หลายคนที่มีพื้นฐานอาชีพเดิมมาจากการเป็นผู้ที่ได้ใกล้ชิด ได้ช่วยเหลือประชาชน หรือเป็นผู้ที่ประชาชนรู้จักชื่อและได้ยินเสียงของตนมาก่อนที่จะได้รู้จักตัวเสียอีก เช่น กรณีของนายเสกสรร แสนภูมิ สังกัดพรรคราษฎร แห่งจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นนักจัดรายการวิทยุและได้ชื่อว่าเป็น"โฆษกปากกล้า" นายชวลิต มหาจันทร์ แห่งจังหวัดชัยภูมิ นายมหาหิงค์ ไพรสิน แห่งจังหวัดศรีสะเกษ นายวิฑูรย์ วงศ์ไกร อดีต ส.ส.จังหวัดยโสธร หรือนายสังข์ทอง ศรีธเรศ สังกัดพรรคกิจสังคม แห่งจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเคยเป็นครูมาก่อนและยังเป็นโฆษกวิทยุเป็นนักจัดรายการข่าวสังคมประกอบเพลงทางวิทยุอีกด้วย แม้จนกระทั่งในปัจจุบันอาชีพนักร้องนักแสดง ก็เป็นพื้นฐานที่ดีเช่นเดียวกัน อย่างในกรณีของนายสุเทพ วงศ์กำแหง และ นายอภิชาติ หาลำเจียก เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาชีพนักกฎหมายหรือทนายความนั้น นักการเมืองหลายท่านเห็นว่าเป็นอาชีพที่เหมาะสมแก่ผู้ที่อยากจะเป็นนักการเมืองโดยการวางรากฐานจากประชาชนขึ้นมามากที่สุด เพราะการเป็นนักกฎหมายนั้นสามารถใช้คุ้มครองตนเองได้ และสามารถช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้ประชาชนได้ โดยไม่ต้องไปยืมมือผู้อื่นมาช่วยแก้ไขปัญหาให้ประชาชนอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้สำหรับสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีปัญหารอการแก้ไขอยู่อย่างมากมาย นักกฎหมายที่อยากจะเป็นนักการเมืองสามารถจะลงไปสัมผัสกับปัญหาและแก้ไขปัญหาให้ประชาชนได้เสมอ ในขณะเดียวกับสังคมไทยก็ยังขาดผู้นำสถานการณ์เช่นว่าสามารถสร้างผู้นำขึ้นมาได้ แม้ว่ากระบวนการเช่นว่านี้จะยาวนานและยากลำบาก เช่นผู้ที่เป็นทนายความอาจให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ชาวบ้านฟรี ๆ หรือถ้ารับว่าความให้ชาวบ้านก็ทำ

ในราคาที่ถูกเป็นพิเศษ เป็นการสร้างฐานทางการเมืองขึ้นมา เป็นต้น

นอกจากพื้นฐานอาชีพที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่คิดจะสมัคร ส.ส. สามารถเข้าถึงประชาชนในระดับล่างและได้คลุกคลีกับประชาชนที่ต้องการความช่วยเหลือในแง่บริการหรือให้ความบันเทิงแล้ว การเป็นนักธุรกิจหรือนายธนาคารขนาดใหญ่ในพื้นที่สามารถเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเตรียมตัวลงสมัครส.ส. ได้เหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าธุรกิจนั้น ๆ เป็นธุรกิจที่คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ เช่น ชาวไร่ ชาวนาต้องพึ่งพา ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจการรับซื้อพืชไร่ การปล่อยเงินกู้ กิจการสถานีบริการน้ำมัน ธุรกิจการเกษตรซึ่งจำหน่ายยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์พืช อาหารสัตว์ การค้าปุ๋ย ฯลฯ เพราะธุรกิจประเภทนี้เปิดโอกาสให้เจ้าของกิจการได้มีโอกาสสร้างบุญคุณและมีอำนาจต่อรองกับเกษตรกรได้มากที่สุด การอาศัยบารมีทางธุรกิจของผู้ที่อยากเป็นนักการเมืองเข้าไปประกอบกิจการด้านอุตสาหกรรมการเกษตร ทำให้เกิดธุรกิจแบบครบวงจร โดยการจัดตั้งโรงงานที่ใช้เทคโนโลยีสูง ช่วยให้ชาวบ้านมีอาชีพ มีงานทำ มีรายได้ดีขึ้น ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ผู้อยากเป็นนักการเมืองสามารถสร้างบารมีทางเศรษฐกิจในหมู่ประชาชนได้ หรือแม้แต่กิจการธุรกิจที่อาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับชาวนาชาวไร่โดยตรง ก็สามารถเป็นปัจจัยเสริมสำหรับการเตรียมการสมัคร ส.ส. ได้เช่นกัน ถ้าหากว่ากิจการดังกล่าวเป็นธุรกิจหรืออุตสาหกรรมหลักของพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งทำให้มีการจ้างแรงงานท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก เช่นการเป็นเจ้าของกิจการเดินรถประจำทางในจังหวัด การส่งคนงานไปทำงานต่างประเทศ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ก็ยังมีกรณีของผู้ที่เตรียมการสำหรับลงสมัครรับเลือกตั้งบางคนที่ใช้เวลาก่อนกำหนดการเลือกตั้ง ถึง 2 - 3 ปี เพื่อปูพื้นฐานด้วยการประชาสัมพันธ์ตนเองผ่านการบริจาคเงินให้แก่สถานศึกษา สถาบันศาสนา การออกเยี่ยมเยียนประชาชนและว่าจ้างนักจัดรายการวิทยุที่มีผู้นิยมมาก ๆ ให้เป็นโฆษกประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รู้จักชื่อของตน ในฐานะผู้บริจาครางวัลให้กับรายการกุศลต่าง ๆ ทั้งนี้โดยที่มิได้มีผู้ล่วงรู้ในขณะนั้นเลยว่านี้คือการเตรียมการหาเสียงเลือกตั้ง หรือกรณีของนายถวิล ไพรสณฑ์ ที่ลาออกจากราชการลงไปคลุกคลีช่วยเหลือชาวบ้านในเขตพื้นที่ ๆ ประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเวลานานเป็นปี หรือกรณีของดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ แห่งพรรคกิจประชาคม เดิมซึ่งอาศัยฐานของโรงพยาบาลพญาไท (ทำนองเดียวกันกับที่นายแพทย์เดชา สุขารมณ์ เคยใช้ฐานของโรงพยาบาลเดชาในเขต กทม.) ส่งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ลงไปให้บริการแก่ประชาชนในเขตจังหวัดฉะเชิงเทราก่อนล่วงหน้า แล้วเจาะบริการเฉพาะเขตเมื่อการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2531 มาถึง นอกจากนี้ก็ยังมีกรณีของนายสุวัจน์ ลิปตพัลลภ ส.ส.ใหม่จากจังหวัดนครราชสีมา ทายาทเศรษฐีพันล้านเจ้าของบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่ใหญ่ติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศ (บริษัทประยูรวิศว์การช่าง)

ซึ่งนายวิศว์ผู้เป็นบิดาได้สร้างสมบารมีไว้ก่อนนี้แล้วเป็นอย่างมาก โดยบริจาคเงินสร้างถนนในเขตเทศบาล โรงพยาบาล และอนุสาวรีย์วีรชนให้กับกองทัพภาคที่สองรวมวงเงินถึงกว่า 20 ล้านบาท เป็นต้น

การสร้าง "บารมี" เพื่อเตรียมตัวสำหรับการเลือกตั้งในลักษณะที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้เป็นสิ่งที่นักการเมืองดูจะยอมรับกันได้ แต่นักการเมืองหลายท่านได้แสดงความวิตกกังวลออกมา สำหรับกรณีที่มีการ "เรียนลัด" กล่าวคือกรณีที่มีนักการเมืองหน้าใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักธุรกิจจากท้องที่อื่นซึ่งอาศัยการที่ไม่มีข้อจำกัดเรื่องถิ่นที่อยู่ของผู้สมัครลงรับเลือกตั้ง มาเลือกลงสมัครในเขตเลือกตั้งนอกเขตที่เป็นบ้านเกิดของตน แต่อาจจะเป็นท้องที่ ๆ นักธุรกิจดังกล่าวมีเครือข่ายหรือสาขาธุรกิจตั้งอยู่ โดยมักจะมีข้อครหานินทาว่า นักการเมืองจากต่างถิ่นเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็น "นายทุน" ที่มิได้มีความผูกพันที่แท้จริงกับประชาชนในท้องถิ่น หากอาศัยอำนาจเงินที่เหนือกว่าผู้สมัครเดิมในท้องถิ่น เป็นเครื่องมือเบิกทางเข้าสู่ตำแหน่งการเมือง แต่ความจริงในเรื่องนี้อาจมีมากกว่านี้ได้ เพราะเมื่อการเลือกตั้งมีติดต่อกันเข้า การแข่งขันกันในหมู่นักการเมืองเองก็ทวีความรุนแรงขึ้น ทำให้ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ก็อาจเป็นได้ว่าเมื่อมีการยุบสภาเกิดขึ้นก็จะมีนักการเมืองหรืออดีต ส.ส. ในท้องถิ่นเองที่พยายามหาผู้สมัครที่เป็น"นายทุน" หรือเป็นผู้มีอิทธิพลในด้านที่ตนเองขาดเข้ามาสนับสนุนตนในการรณรงค์หาเสียง ในขณะเดียวกัน ทางฝ่ายผู้สมัครหน้าใหม่ที่เป็นนายทุนก็หวังจะพึ่งฐานมวลชนหรืออิทธิพลเดิมของนักการเมืองเก่าเป็นเครื่องมือไปสู่สภา และปรากฏการณ์เช่นว่านี้ดูเหมือนว่าจะมีเพิ่มมากยิ่งขึ้นทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเลือกตั้งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นในการเลือกตั้งคราวล่าสุด (2531) เมื่อนายเลิศ หงษ์ภักดี อดีต ส.ส.พรรคชาติไทย เขต 3 จังหวัดนครราชสีมาได้ย้ายพรรคมาอยู่พรรคประชาชนและลงสมัครในทีมเดียวกัน กับนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ หัวหน้าพรรคประชาชน และนายสัมพันธ์ เลิศนุวัฒน์ ซึ่งย้ายเขตเลือกตั้งออกมาจากกรุงเทพมหานครทั้งคู่ ปรากฏว่าคอลัมนิสต์บางคนถึงกับเขียนวิจารณ์ไว้ว่า "เลิศ หงษ์ภักดี สมัครทีมเดียวกับเศรษฐีเงินถุงเงินถังเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ สัมพันธ์ เลิศนุวัฒน์ ได้เก้าอี้รองหัวหน้าพรรคประชาชนเป็นรางวัลปลอบใจ แต่ประการสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหลายทั้งปวง เลือกตั้งหนนี้ฟรีหมดทุกอย่าง[7] "นอกจากนั้นก็มีกรณีของนายประโภชณ์ สภาวสุ (บุตรชายนายประมวล สภาวสุ ส.ส.อยุธยา) ซึ่งขึ้นไปลงสมัครคู่กับนายปิยะณัฐ วัชราภรณ์ ที่เขต 2 จังหวัดศรีสะเกษในนามของพรรครวมไทย หรือนายกอร์ปศักดิ์ สภาวสุ ซึ่งขึ้นไปสมัครเป็น ส.ส. เขต 5 จังหวัดนครราชสีมาคู่กับนายสุขุม เลาวัณย์ศิริ แห่งพรรคชาติไทย เป็นต้น

แต่ไม่ว่าจะเป็นผู้อยากเป็นนักการเมืองประเภทใด ๆ ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎข้อบังคับอันเดียวกัน บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ มาตรา 94 ข้อ 3 (ซึ่งเริ่มมีผลบังคับใช้ตั้งแต่การเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.

2529 เป็นต้นมา) กำหนดให้ผู้สมัครลงรับเลือกตั้งทุกคนต้องสังกัดพรรคการเมือง จะลงสมัครรับเลือกตั้งแบบอิสระไม่ได้ นี่หมายความว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกคนต้องหาพรรคลงสังกัดให้ได้ ในขณะเดียวกันบทบัญญัติของมาตราที่ 95 ของราษฎรฉบับนี้ (ซึ่งเริ่มมีผลบังคับใช้ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมาเช่นกัน)ก็กำหนดให้พรรคการเมืองดังกล่าวต้องเป็นพรรคที่ส่งสมาชิกเข้าสมัครเลือกตั้งทั้งหมดรวมกันไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดที่จะพึงมีได้ในการเลือกตั้งครั้งนั้น ๆ และจะต้องส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นคณะให้ครบ จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะพึงมีได้ในเขตเลือกตั้งนั้น ๆ อีกด้วย นี่หมายความว่า พรรคการเมืองเองก็ต้องหาผู้สมัครลงสมัครในพรรคของตนให้ได้จำนวนขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดไว้เป็นคราว ๆ ไปด้วย ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า "ตลาดนักการเมือง" ได้เกิดขึ้นตั้งแต่จุดนี้ตามข้อบังคับของกฎหมายนั่นเอง เพราะผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกคนต้อง "เลือก" หาพรรคสังกัดให้ได้ ในขณะเดียวกัน พรรคการเมืองก็ต้อง "เลือก" หาผู้มาลงสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคของตนให้ครบตามจำนวนที่กฎหมายกำหนดเป็นคราว ๆ ไปให้ได้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ดี โดยที่ฐานะของพรรคการเมืองและผู้สมัครต่าง ๆ มีแตกต่างกันไป อำนาจการต่อรองของทั้งพรรคการเมือง และผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคนก็แตกต่างกันไปด้วย

ในเรื่อง "การสำรวจตลาด" ของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งในส่วนที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองนั้น ส.ส. เก่าหรือนักการเมืองหน้าเดิมจะไม่มีปัญหามากนักในการหาพรรคการเมืองที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย แต่นักการเมืองหน้าใหม่ที่ไม่มีอะไรเด่นเป็นพิเศษจะรู้สึกว่าตนมีข้อจำกัดอยู่มากในการหาพรรคที่จะขอลงสมัครด้วย เช่นถ้าเป็นพรรคการเมืองใหม่ก็ต้องแน่ใจว่าพรรคการเมืองที่ตนสนใจจะลงสมัครในนามของพรรคนั้น ๆ จะต้องสามารถส่งคนลงสมัครได้ครบตามที่กฎหมายกำหนด เพราะมิฉะนั้นแล้วหากพรรคการเมืองดังกล่าวไม่สามารถส่งผู้สมัครได้ครบตามข้อกำหนด ตนก็จะต้องสูญเสียโอกาสไปด้วย แต่ถ้าเป็นพรรคการเมืองเก่าหรือเป็นพรรคการเมืองที่แน่ใจได้ว่าไม่มีปัญหาในเรื่องดังกล่าว ผู้สมัครประเภทนี้ก็ยังจะต้องประสบกับปัญหาอีกว่า การที่พรรคยอมรับให้ตนเข้าสังกัดพรรคด้วยนั้นอาจเป็นการยอมรับให้เป็นผู้สมัครประเภท "ตัวประกอบ" มิใช่ผู้สมัครประเภทที่จะได้รับความสนับสนุนจากพรรคอย่างจริงจัง ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากว่า เมื่อข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ บังคับว่าพรรคการเมืองจะต้องส่งผู้สมัครรวมกันทั้งสิ้นไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะพึงมีได้ในสภา และต้องส่งให้ครบตามจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะมีได้ในเขตเลือกตั้งนั้น ๆ พรรคการเมืองทั้งหลายก็ต้องขวนขวายหาคนมาลงสมัครรับเลือกตั้งให้ครบตามจำนวนในเขตและให้รวมกันทั้งหมดแล้วได้ตามจำนวนที่ต้องการไม่ว่าจะโดยวิธีใด ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้วพรรคการเมืองนั้น ๆ อาจจะมีตัวผู้สมัครที่มีความหวังที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงว่าจะได้รับเลือกตั้งเพียงไม่กี่สิบคนและในจำนวนนี้ก็อาจจะกระจัด

กระจายกันอยู่ตามเขตเลือกตั้งต่าง ๆ เขตละหนึ่งหรือสองคนเป็นอย่างสูงเท่านั้นเอง ในขณะที่เขตเลือกตั้งส่วนใหญ่มักจะมีผู้แทนราษฎรได้เขตละ 3 คน ปรากฏว่าในการเลือกตั้งทั่วไปที่ผ่านมาแล้วสองครั้ง ซึ่งบทบัญญัติข้อนี้เริ่มมีผลบังคับใช้ (ปี พ.ศ.2529 และ พ.ศ.2531) พรรคการเมืองเกิดใหม่หลายพรรคนิยมใช้วิธีการจ้างคนหนุ่มสาวซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษามาเป็นผู้สมัคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งถ้าเป็นกรณีการจ้างคนมาลงสมัครให้ครบทีมตามกฎหมาย ก็คงไม่มีปัญหาอะไรสำหรับตัวผู้สมัครเหล่านี้ที่จะถูกพรรคกำหนดให้ลงสมัครร่วมกับใครและลงเลือกตั้งในเขตอะไร เพราะพรรคการเมืองดังกล่าวเพียงพยายามหาตัวผู้สมัครประกอบให้ครบทีมตามกฎหมาย โดยเป็นที่เข้าใจกันว่าพรรคอาจให้ความสนับสนุนแก่ผู้สมัครที่เป็น "ตัวจริง" ของพรรคเพียงคนเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความช่วยเหลือในด้านการเงิน หรืออย่างมากที่สุดผู้สมัครประเภทตัวประกอบบางคนก็อาจถูกคัดให้เข้ามาอยู่ในทีมร่วมกับผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งตัวจริงของพรรคในเขตนั้น ๆ ก็เพราะได้มีการพิจารณาเห็นว่าผู้สมัครเช่นว่าบางคนสามารถจะตัดคะแนนนิยมของคู่แข่งและเพิ่มคะแนนในบางจุดบางอำเภอที่ตนไม่ค่อยจะได้รับความนิยมให้แก่ผู้สมัครตัวจริง หรือสามารถจะเรียกคะแนนนิยมจากหมู่คนบางอาชีพ เช่น จากพ่อค้าแม่ค้า หรือกลุ่มครู ให้แก่ผู้สมัครตัวจริงได้ ข้อที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ว่าผู้สมัครตัวจริงจะต้องแน่ใจว่าผู้สมัครประกอบทีมจะต้องให้ประโยชน์แก่ตนฝ่ายเดียว และผู้สมัครดังกล่าวจะไม่มีโอกาสได้รับเลือกตั้งเลย เพราะฉะนั้นผู้สมัครตัวจริงซึ่งได้คำนวณไว้แล้วว่าตนมีหวังอย่างมากที่สุด ก็แค่ได้รับเลือกเข้าไปเป็นหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสามของ ส.ส.ในเขต จะไม่ยอม (และจะกีดกัน) ไม่ให้ผู้สมัครหน้าใหม่หรือผู้สมัครที่มีลักษณะเป็นคนดังหรือเป็นผู้ที่มีโอกาสได้รับเลือกตั้งเข้ามาสมัครร่วมทีมด้วยกับตนเป็นอันขาด ในแง่นี้การขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ (Exploitation) ของนักการเมืองจึงเริ่มต้นด้วยการกระทำต่อผู้ที่ได้ชื่อว่าอยากเป็นนักการเมืองด้วยกันเลยทีเดียว

สำหรับผู้สมัครที่พรรคคัดเข้าร่วมทีมสมัครด้วย เพราะเห็นว่ามีประโยชน์ในการตัดคะแนนคู่แข่งขันหรือในการเพิ่มคะแนนในบางอำเภอ ในบางกลุ่มอาชีพให้แก่ตนหรือเป็นเพียงผู้สมัครประกอบให้ครบทีมนี้ ถ้าเกิดไม่ยอมรับสภาพของตนหรือเกิดมีวัตถุประสงค์อื่นใดที่นอกเหนือไปจากการที่จะใช้ชื่อเสียงของตนได้เป็นที่รู้จักของประชาชนบ้าง อย่างที่มักจะเป็น ๆ กันอยู่ก็จะพบว่าการต่อสู้เพื่อรณรงค์หาเสียงให้แก่ตนเอง หรือการสอบรับใบอนุญาตเป็นนักการเมืองในนามของพรรคที่ตนเองสังกัดอยู่จะถูกกีดกันโดยผู้สมัครทีมเดียวกัน เช่น ในการเลือกตั้งของปี พ.ศ.2531 ได้เริ่มมีรายงานข่าวในทำนองนี้ออกมามากขึ้น เช่นที่จังหวัดร้อยเอ็ด นายเทพนภา แก้วไกรสร ผู้สมัคร ส.ส. ของพรรคประชาธิปัตย์ให้สัมภาษณ์ว่าในเขตเลือกตั้งที่ 2 ตนกำลังประสบกับปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเงินหาเสียงเป็นอย่างมากเนื่องจากเงินที่พรรคส่งมาช่วยเหลือนั้นได้มีผู้สมัครบางคนของพรรคนำไปใช้จ่ายคนเดียวไม่ยอมแบ่งให้ผู้สมัครคน

อื่นที่ร่วมทีมกันเลยแม้ว่าจะให้ก็เป็นเงินเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยจะจ่ายให้ครั้งละไม่เกิน 500 บาท ในขณะที่พรรคส่งเงินมาช่วยเหลือไม่น้อยกว่าเขตละ 150,000 บาท นายเทพนภากล่าวว่า "การที่จะจ้างพวกผมให้มาสมัครในครั้งนี้ พวกผมไม่ได้คิดจะเป็นลูกหาบแต่มาสมัครด้วยความจริงใจหวังที่จะเป็น ส.ส.จริง ๆ โดยจะเห็นได้จากผมเล่นการเมืองมาแล้วเป็นเวลานานสมัครตั้งแต่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้าน กรรมการสุขาภิบาล ตลอดจนสมัคร สจ. ส.ส."[8] ซึ่งผลการเลือกตั้งก็ปรากฏออกมาในรูปที่ผู้สมัครตัวจริงของพรรคประชาธิปัตย์คนหนึ่งแม้ว่าจะไม่ได้รับเลือกตั้งก็มีคะแนนนำผู้สมัครทีมเดียวกันอยู่คนเดียวจริง

ในทางตรงกันข้าม นักการเมืองทั้งเก่าและใหม่ที่มีคุณสมบัติที่พรรคการเมืองต้องการ คือเป็นผู้ที่มีเกียรติคุณ ชื่อเสียงดี เป็นที่รู้จักของประชาชนในพื้นที่ และมีฐานะทางการเงินดีพอสมควรแล้ว ก็จะเป็นที่หมายปองของพรรคการเมืองใหญ่ ๆ และมีโอกาสเลือกหรือต่อรองกับพรรคที่ตนจะเข้าสังกัดด้วยมาก เช่น ก่อนการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 ผู้ลมัครหน้าใหม่ที่มีศักยภาพทางการเมืองสูงและยังไม่ปรากฏชัดว่ามีความฝักใฝ่กับพรรคการ-เมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งเป็นพิเศษ ท่านได้บันทึกไว้ว่าในช่วงนี้พรรคการเมืองสำคัญ ๆ มาติดต่อท่านทั้งพรรคร่วมรัฐบาลและพรรคฝ่ายค้านรวมกันถึง 5 พรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคก้าวหน้า พรรคกิจสังคม พรรคประชากรไทย และพรรคสหประชาธิปไตย[9]

สำหรับอดีต ส.ส.หรือนักการเมืองเก่าโอกาสที่จะเลือกและอำนาจต่อรองยิ่งมีมากขึ้นไปอีก ดังปรากฏว่าในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 นายบุญเลิศ สว่างกุล อดีต ส.ส.จังหวัดแม่ฮ่องสอน สังกัดพรรคสหประชาธิปไตย ได้ให้สัมภาษณ์ว่า นับตั้งแต่ตนได้ลาออกจากพรรคเดิมก็ได้มีพรรคต่าง ๆ มาขอให้ตนเข้าสังกัดเป็นสมาชิกมากมาย เช่นพรรคเสรีนิยม พรรครวมไทย พรรคพลังธรรม (ในที่สุดนายบุญเลิศ เข้าสังกัดพรรคชาติไทยและได้รับเลือกตั้งเข้ามาอีก) หรือ นายศุภสิทธิ์ เตชะตานนท์ อดีต ส.ส. จังหวัดขอนแก่นพรรคสหประชาธิปไตยก็มีข่าวว่าได้รับทาบทามจากพรรครวมไทยและพรรคชาติไทยให้เข้าสังกัดด้วย และปรากฏว่าในที่สุดนายศุภสิทธิ์ก็ย้ายไปเข้าพรรคชาติไทยและได้รับเลือกตั้งเข้ามาอีกเช่นกัน[10] ในด้านของ "การสำรวจตลาด"นั้นว่ากันว่าในกรณีการสมัครเข้าพรรคก่อนการเลือกตั้งใหม่นี้ สิ่งที่ผู้สมัครบางคนนำมาพิจารณาไม่ได้อยู่ที่ชื่อเสียงของพรรคการเมืองอย่างเดียวแต่จะอยู่ที่ความช่วยเหลือซึ่งจะได้รับจากพรรคเป็นตัวเงินมากกว่า ในเรื่องนี้นายสมรรค ศิริจันทร์ ส.ส. พรรคประชากรไทยจากจังหวัดสมุทรปราการได้กล่าวว่า "...อีกเรื่องหนึ่งที่พรรคการเมืองประสบมากคือการหาข้อเปรียบเทียบกันหลายพรรค พรรคนี้จะยื่นใบสมัครเป็นสมาชิกพรรคจะให้เท่าใด แต่ต้องยอมรับใช่ไหมครับ เป็นจริงครับ บางคนก็ตั้งเลยว่าผมเคยเป็นสมาชิกสภาจังหวัด เป็นอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นอะไรต่ออไรอีกหลายอย่าง มีความสำคัญมากบางทีเรียกตั้งหลาย ๆ แสน บางท่านนี่เป็น

ล้าน มาธรรมดา ๆ ขอบอกว่าต้องให้ตามกฎหมาย กำหนดไว้นะครับ สามแสนห้า..."[11]

สำหรับอดีตส.ส.ส่วนใหญ่ก็เข้าใจศักยภาพและอำนาจต่อรองของตนเองดีและก็มักจะเลือกร่วมหัวจมท้ายกับพรรคการเมืองที่มีข้อเสนอที่ดีที่สุดให้แก่ตน โดยไม่คำนึงถึงนโยบายพรรคเท่าใดนัก ส่วนใหญ่แล้วอดีต ส.ส. เหล่านี้หากย้ายเข้าพรรคใหม่มักจะให้เหตุผลในการย้ายพรรคว่าเป็นไปตามความเรียกร้องของประชาชน หรือเพื่อที่ว่าตนจะได้สามารถช่วยเหลือประชาชนได้มากขึ้นเนื่องจากพรรคที่ย้ายมาเข้าสังกัดเป็นพรรคใหญ่ หรือไม่ก็บอกว่าถึงจะย้ายพรรคแต่อุดมการณ์ส่วนตัวของตนก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น นายวิเชียร สอนน้อย อดีต ส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ (จังหวัดเพชรบูรณ์) จากการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 กล่าวถึงเหตุผลที่ย้ายมาสังกัดพรรคชาติไทยในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ว่าการจะไปอยู่พรรคการเมืองใด จะต้องพิจารณาและฟังข้อคิดจากประชาชนซึ่งประชาชนบอกว่าน่าจะไปอยู่กับพรรคการเมืองที่มีแนวโน้มจะเป็นรัฐบาลเพื่อที่จะช่วยเหลือประชาชนได้อย่างเต็มที่[12] หรือนางสมทรง จันทาภากุล อดีต ส.ส.พรรคราษฎรจังหวัดกาญจนบุรีกล่าวถึงเหตุผลที่เปลี่ยนพรรคมาอยู่กับพรรคชาติไทยว่า เป็นการกลับมาสู่พรรคเดิมเพราะพรรคชาติไทยเป็นพรรคที่ตนเองเคยอยู่ และเห็นว่าปัจจุบันเป็นพรรคใหญ่ที่จะเป็นรัฐบาลซึ่งตนย้ายพรรคนี้ก็จะทำให้สามารถช่วยเหลือประชาชนได้มากขึ้น[13] หรือนายตรงค์ สิงห์โตทอง อดีต ส.ส.จังหวัดชลบุรี กล่าวถึงการที่ย้ายจากพรรคกิจประชาคมมาอยู่พรรคก้าวหน้าว่า "เรื่องพรรคที่สังกัดไม่ใช่เป็นปัญหาใหญ่สำหรับผม ผมอยู่ได้ทั้งนั้นไม่ว่าพรรคการเมืองใดเพียงแต่ว่าให้มีจุดยืนที่ต้องการช่วยเหลือเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ตลอดจนผู้ยากจนอย่างแท้จริงก็แล้วกัน[14] แต่ผู้สมัครเก่าบางคนก็ยอมรับอย่างเปิดเผยว่าเหตุผลในการย้ายพรรคอยู่ที่การสนับสนุนทางด้านการเงินที่มากน้อยต่างกัน เช่น น.ส.ปาริชาติ ชาลีเครือ ผู้สมัคร ส.ส. เขต 3 จังหวัดชัยภูมิ กล่าวว่าเดิมตนเคยลงสมัครในนามของพรรคประชาธิปัตย์ แต่มีความไม่พร้อมหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการเงิน ทางพรรคช่วยแค่ 40,000 บาท จึงแพ้เลือกตั้งไป ได้แค่ที่ 3 แต่การเลือกตั้งครั้งใหม่ตนพร้อมและเอาจริงมากกว่าครั้งที่ผ่านมา โดยทางพรรคราษฎรให้เงินสนับสนุนอย่างพอเพียง[15] นอกจากนี้ยังมีรายงานด้วยว่าในบรรดาข้อเสนอความช่วยเหลือที่ทัดเทียมกันแล้ว ผู้สมัครส่วนใหญ่จะตกลงปลงใจร่วมหอจมท้ายกับพรรคที่จ่ายความช่วยเหลือมาเป็นตัวเงินสด ๆ ทีเดียวมากกว่าสั่งจ่ายโดยเช็คเป็นงวด ๆ

อย่างไรก็ดี ในขณะที่ชื่อเสียงและประสบการณ์ช่วยให้นักการเมืองหน้าเก่าประสบผลสำเร็จในการต่อรองกับพรรคการเมืองได้ สำหรับผู้ประสงค์จะเป็นนักการเมืองหน้าใหม่บางคนที่มีบารมีเดิมอยู่มากมีทุนพร้อมมาก ก็อาจเป็นเรื่องไม่ยากนักที่จะจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาใหม่เลยหรือหาพรรคลงสมัครได้ในเขตที่ตนเองต้องการจะลงแข่งขันเช่นในปี พ.ศ.2529 นายบุญชู โรจนเสถียร ก็จัดตั้งพรรค

กิจประชาคมขึ้นเช่นเดียวกับที่นายปรีดา พัฒนถาบุตร จัดตั้งพรรคเสรีนิยมขึ้น เป็นต้น และในการเลือกตั้งครั้งที่แล้วคือเมื่อปี พ.ศ. 2531 นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ อดีตหัวหน้าพรรคสหประชาธิปไตย เมื่อไม่สามารถจะจัดตั้งพรรคขึ้นมาใหม่ได้ทันก็เข้าไปรวมอยู่กับพรรครวมไทยโดยรั้งตำแหน่ง"ประธานที่ปรึกษา" ของพรรคไป หรือพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ซึ่งเมื่อประกาศตัวว่าจะลงสมัครรับเลือกตั้งแม้ว่าพรรคร่วมรัฐบาลเดิมจะแสดงความไม่พร้อมที่จะรับเข้าพรรค แต่พรรคการเมืองฝ่ายค้านบางพรรคก็ยินดีต้อนรับ และในที่สุดก็ได้เป็นหัวหน้าพรรคปวงชนชาวไทยไป และล่าสุดก็คือการจัดตั้งพรรคความหวังใหม่ของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นต้น เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญอาจจะไม่ปรากฏเด่นชัดออกมาว่าจะเป็นการสงวนอาชีพนักการเมืองไว้แก่เฉพาะผู้ที่มีอันจะกินหรือมีบารมีในสังคม แต่ความเป็นจริงในทางปฏิบัติก็คือ อาชีพนักการเมืองเป็นอาชีพที่คนบางจำพวกเท่านั้นที่มีโอกาสแม้แต่จะขอสอบใบอนุญาตเพื่อประกอบอาชีพนี้

การกลั่นกรองผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือการตลาดของพรรคการเมือง

ก่อนที่จะกล่าวถึงกระบวนการกลั่นกรองผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า พรรคการเมืองในสังคมไทยก็เช่นเดียวกันกับอาชีพนักการเมืองที่เป็นอาชีพ "ใหม่" และมีพัฒนาการอย่างค่อนข้างกระท่อนกระแท่น ส่วนใหญ่แล้วพรรคการเมืองต่าง ๆ เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลไม่กี่คนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะฉะนั้นพรรคการเมืองจะมีกิจกรรมให้เห็นเด่นชัดก็เฉพาะเมื่อถึงฤดูกาลเลือกตั้งเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรจะเป็นที่เข้าใจกันเสียตั้งแต่แรกเริ่มว่าพรรคการเมืองไทยปัจจุบันมีความแตกต่างกันน้อยมากในด้านอุดมการณ์หรือนโยบาย หากมีลักษณะเป็นเรื่องของหากใครพวกมันมากกว่าอย่างที่ นายชวน หลีกภัยส.ส.หลายสมัยจากจังหวัดตรังได้กล่าวไว้ว่า "....ในสภาพความเป็นจริงนั้นพรรคการเมืองไทยก็ใช่ว่า ความมากพรรคคือความมากความคิด หามิได้นะครับแท้จริงแล้วมีลักษณะของการที่เป็นประเทศราชคือ แต่ละท่านก็อยากเป็นหนึ่งในอาณาจักรของท่านเองความจริงเห็นว่าเมื่อนายทหารเกษียณราชการมาตั้งพรรคนี่ก็จะไม่ไปร่วมพรรคอื่นแต่จะตั้งพรรคของตัวขึ้นมา"[16] เพราะฉะนั้น บารมีของพรรคของหัวหน้าพรรค และเงินอุดหนุนจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดึงดูดผู้สมัครให้มาเข้าพรรคใดพรรคหนึ่ง

จริงอยู่การที่บทบัญญัติมาตรา 94 ข้อ 3 และมาตรา 95 แห่งรัฐธรรมนูญไทยฉบับ พ.ศ.2521 เริ่มมีผลใช้บังคับตั้งแต่การเลือกตั้งปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมาได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญต่ออำนาจการต่อรองของพรรคการเมืองอยู่บ้าง เช่นเงื่อนไขที่ว่าบุคคลจำเป็นต้องสังกัดพรรคการเมืองจึงจะมีสิทธิลงสมัครเป็น ส.ส.ได้ อาจจะทำให้พรรคการเมืองบางพรรคโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเลือกตั้งที่ชื่อเสียงของพรรคอาจจะมีผลในเรื่องคะแนนเสียงอยู่บ้าง สามารถมีน้ำหนักต่อรองกับผู้สมัครที่สนใจจะสมัครในนามของพรรคเพิ่มขึ้นบ้าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในการคัดคนเข้าสมัครรับเลือกตั้งเพื่อนำไปเสนอ "ขาย" ต่อประชาชนในนามของพรรคนั้น พรรคการเมืองทั้งหลายมุ่งไปที่คนที่มีโอกาสจะชนะการเลือกตั้งมากที่สุดเหมือนกันหมด บุคคลเหล่านี้นอกจาก ส.ส.เดิม (ซึ่งเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงการมีคะแนนนิยมอยู่ในระดับสูงแล้ว) ก็มักจะเป็นคนที่มีชื่อเสียงในชนบทมีตำแหน่งหน้าที่ที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้ว เช่น เป็นนายกเทศมนตรี เป็นสมาชิกสภาเทศบาลหรือสมาชิกสภาจังหวัดอยู่ก่อน หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นคหบดี เป็นนายแพทย์ ฯลฯ ทั้งนี้โดยที่แทบจะไม่ต้องคำนึงเลยว่าแท้จริงแล้วบุคคลดังกล่าวเป็นคนอย่างไรจะทำคุณประโยชน์ให้แก่พรรคหรือว่าจะเป็นบุคคลที่อาจสร้างปัญหาให้แก่พรรคในภายหลัง แม้แต่ผู้ที่ย้ายออกจากพรรคเดิมมาขอเข้าพรรคใหม่ หากผู้สมัครดังกล่าวเป็นผู้ที่มีโอกาสจะได้รับเลือกตั้งสูงแล้ว (ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเป็นนักการเมืองเก่าเคยเป็นรัฐมนตรีมาก่อน มีผลงานมาก มีทุนมาก สามารถเข้า

มาสนับสนุนพรรคในด้านการเงินได้เป็นอย่างดี และสามารถจะดึงผู้สมัครที่มีโอกาสสูงคนอื่น ๆ มาเสริมกำลังกับพรรคได้) ในกรณีเช่นนี้หากพรรคการเมืองดังกล่าวมีนโยบายไม่แน่นอนในเรื่องการคัดเลือกผู้สมัคร คือคำนึงถึงโอกาสที่ผู้สมัครคนดังกล่าวจะได้รับเลือกตั้งมากกว่าที่จะคำนึงถึงความใกล้เคียงกันของอุดมการณ์ พรรคนั้น ๆ ก็อาจเสี่ยงกับการทำให้เกิดการขัดแย้งภายในกับสมาชิกของพรรคเดิม ซึ่งเตรียมสมัครในพื้นที่ดังกล่าวในนามของพรรคอยู่แล้วได้ เช่นในปี พ.ศ.2529 ก็มีกรณีที่อดีตรัฐมนตรีบรรดาล เถียร แห่งจังหวัดพังงา ซึ่งออกจากพรรคกิจสังคมได้แสดงความประสงค์จะเข้าสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคประชาธิปัตย์ และก็ได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดีจากเลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ ทั้ง ๆ ที่นายจุรินทร์ ลักษณวิศิษฐ์ซึ่งเป็นสมาชิกและผู้สมัครคนเดิมของพรรคประชาธิปัตย์ได้เตรียมการที่จะลงสมัครในนามของพรรคตนมาตลอด ในกรณีนี้แม้ว่าในที่สุดแล้วเหตุการณ์จะลงเอยด้วยดี คือ พรรคประชาธิปัตย์ตัดสินใจส่งผู้สมัครคนเดิมที่เป็นสมาชิกพรรคของตนมาตลอดลงรับเลือกตั้ง แต่เหตุการณ์อันอื้อฉาวในครั้งนั้นก็เป็นการสะท้อนถึง "นโยบาย" การสำรวจตลาดของพรรคการเมืองใหญ่ ๆ ในการคัดเลือกบุคคลเข้าสมัครในนามของพรรคได้เป็นอย่างดี

โดยเฉพาะแนวทางปฏิบัติดังกล่าวเบื้องต้นของพรรคการเมืองนั้นสอดคล้องกับการจัดเกรดผู้สมัครลงเลือกตั้งของพรรคการเมืองไว้ต่าง ๆ กัน ดังที่นายเปรม มาลากุล ณ อยุธยา รองเลขาธิการพรรคสหประชาธิปไตยได้กล่าวว่าทางพรรคของตนได้แบ่งเกรดของผู้สมัครในปี พ.ศ.2529 ออกเป็น 4 เกรด คือ เกรด เอ เป็นพวกอดีต ส.ส.ปี 2526 พวกนี้มีแนวโน้มได้รับเลือกตั้งมีสูงมาก เกรดบี เป็นอดีต ส.ส.ปี 2522 แต่สอบตกปี 2526 ผสมกับนักการเมืองหน้าใหม่ที่มีชื่อเสียงในจังหวัด เช่น อัยการจังหวัด ประธานสภาจังหวัด พวกนี้แนวโน้มได้รับเลือกตั้งจะลดลงจากพวกเกรดเอ เกรดซีเป็นนักการเมืองหน้าใหม่เคยทำประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นอยู่บ้าง โอกาสจะลดลงมาอีก และกลุ่มสุดท้ายคือเกรดดี กลุ่มนี้เป็นนักการเมืองหน้าใหม่ยังไม่มีผลงานเท่าใดนัก แนวโน้มได้รับเลือกตั้งมีน้อย[17] ในการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 แนวโน้มที่พรรคการเมืองส่วนใหญ่จะพิจารณาโอกาสที่ผู้สมัครจะได้รับเลือกตั้งมากกว่าคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากความพยายามของหลาย ๆ พรรคที่จะดึงเอาตัวอดีตส.ส. ทั้งหลายหรือผู้สมัครที่มีศักยภาพสูงสุดมาเข้าพรรคของตน แม้ว่าจะหมายถึงการขับไล่ไสส่งผู้สมัครเก่าของพรรคก็ตาม เช่นที่จังหวัดพัทลุง มีกรณีที่นายสนั่น สันติยา ส.ส.สอบตกของพรรคชาติไทย ประกาศตนจะลงสมัครในนามของพรรคชาติไทยอย่างเดิม แต่เมื่อ นายพร้อม บุญญฤทธิ์ อดีต ส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ของจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็น "ตัวเก็ง" ที่จะได้รับเลือกตั้งเข้ามาใหม่อีกครั้ง ตัดสินใจย้ายตนเองไปสังกัดพรรคชาติไทย โดยต้องการจัดทีมสมัครเองและไม่ประสงค์จะเอานายสนั่นเข้าร่วมด้วย นายสนั่นก็ต้องย้ายไปลงสมัครในนามของพรรคกิจสังคมแทน เป็นต้น

ในเรื่องเดียวกันนี้ นายสมรรค ศิริจันทร์ ส.ส. พรรคประชากรไทย จากจังหวัดสมุทรปราการ เคยกล่าวไว้ว่า

"เราก็รู้ว่าเวลานี้คนจะเป็นผู้แทนได้นั้นจะประกอบด้วยองค์ประกอบมากมายหลายประการอาจจะต้องเป็นผู้กว้างขวาง มีผู้คนทั้งรักใคร่เกรงกลัวพอใจ แล้วก็รังเกียจ อาจจะเป็นผู้ที่มีคุณงามความดีเหลือเกิน แต่พวกนี้โอกาสที่จะเป็นนั้นยาก เราก็รู้ ๆ กันอยู่ ผมจะไม่นำมาพูดในที่นี้ เพราะว่า หลักนิยมเรื่องแรกก็คือจะต้องเอาคนที่สามารถจะมีคนลงคะแนนให้มากที่สุด ซึ่งประกอบด้วยบารมีหลายอย่าง ทั้งบารมีทางการเงิน บารมีทางคุณงามความดี ทั้งบารมีในทางที่เป็นผู้กว้างขวางที่สามารถจะบังคับให้ผู้คนมาลงคะแนนให้ได้ครับ"[18]

ส่วน นายนิยม คำแหง ส.ส.จากพรรคกิจสังคม จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้กล่าวถึงเกณฑ์ของพรรคกิจสังคมในการคัดเลือกผู้ลงสมัครเลือกตั้งไว้ดังนี้

".....เรามีเกณฑ์อยู่ 4 ประการ ที่เป็นเกณฑ์ใหญ่ ๆ คือ คนนี่จะต้องมีฐาน ทางคุณธรรมของนักการเมือง คือต้องมีอุดมการณ์มีจุดยืน... ประเด็นที่สอง เราต้องหาบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในทางการเมือง.... ต้องมีฐานทางการเมือง.... ประเด็นที่สาม คือ ฐานทางสังคม..... มีประชาชนยอมรับว่าคนนี้เขารู้จัก ต้องมีฐานทางสังคมยอมรับ ประเด็นที่สี่ ซึ่งไม่มีพรรคการเมืองไหนกล้าพูด ก็คือพรรคกิจสังคมนั้นบอกว่าคนที่จะลงสมัครที่เป็นตัวแทนของประชาชนนี้จะต้องมีฐานทางเศรษฐกิจ ตามอัตภาพ ไม่มีสตางค์เลยไม่เอา ต้องมีฐานทางเศรษฐกิจ.... จะต้องมีความพร้อมในเศรษฐกิจในการต่อสู้ การต่อสู้ในทางการเมืองมิได้หมายความว่าคนจะต้องร่ำรวยนะครับ แต่มีฐานพอจะรองรับฐานะของครอบครัวเขาได้"

แต่โดยที่ผู้สมัครประเภทที่พรรคการเมืองส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่ามีศักยภาพสูงมีจำนวนไม่มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีแนวโน้มว่าอาจพร้อมที่จะย้ายพรรคจากพรรคเดิมมาอยู่พรรคใหม่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อมีการยุบสภาหรือจะมีการเลือกตั้งใหม่จึงมีการ"ติดต่อ" ให้บุคคลประเภทนี้ย้ายสังกัดของพรรคการเมืองกันอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2531 ที่ผ่านมานี้ ความรุนแรงของการใช้เงินเป็นเครื่องต่อรองระหว่างผู้สมัคร ส.ส. ที่มีโอกาสสูงกับพรรคการเมืองนั้นดูเหมือนว่าจะถึงขนาดที่กลายเป็นการ "ประมูล" อดีต ส.ส.เข้าพรรคไปเลย ดังที่มีข่าวว่ามีผู้สมัครที่เป็นตัวเก็งจำนวนหนึ่งใช้วิธีตระเวณหาพรรคที่พร้อมจะสู้ค่าตัวของตนเอง ซึ่งว่ากันว่าค่าตัวที่แพงที่สุดคือ 3,000,000 บาท[20] ในขณะเดียวกันนักการเมืองเองก็ให้ข่าวว่าพรรคการเมืองใหญ่ ๆ บางพรรคใช้วิธีซื้อตัวอดีต ส.ส.

จากพรรคอื่นเอาเลย เช่น พลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคมในขณะนั้นได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า"เวลานี้มีคนพยายามมาซื้อตัวอดีต ส.ส.ของพรรคเรามาก"[21] หรือ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง หัวหน้าพรรคมวลชนถึงกับกล่าวว่ามีพรรคการเมืองบางพรรคอันเป็นพรรคร่วมรัฐบาลเก่าได้เงินทุนจากต่างประเทศมาซื้อตัวผู้สมัครจากพรรคอื่น[22]

อย่างไรก็ดีนี่มิได้หมายความว่า พรรคการเมืองไม่มีอำนาจต่อรองนอกจากเรื่องของเงินทุนสนับสนุนการเลือกตั้งเสียเลย เพราะโดยปรกติแล้วพรรคการเมืองที่มีแนวโน้มว่าจะได้เป็นพรรคที่ใหญ่ที่สุดหรือเป็นพรรคที่ผู้คนเชื่อกันว่าจะได้รับเลือกตั้งมากที่สุดก็จะสามารถดึงดูดผู้สมัครมาเข้าด้วยมากที่สุด พรรคจึงมีโอกาสเลือกเฟ้นตัวผู้สมัครได้มากขึ้นอย่างที่เกิดขึ้นกับกรณีของพรรคกิจสังคมในปี พ.ศ. 2526 พรรคประชาธิปัตย์ในปี พ.ศ.2529 (แต่ในปี พ.ศ.2531 ซึ่งเป็นปีเลือกตั้งที่ชื่อเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ตกต่ำเป็นอย่างมากนั้นปรากฏว่า นายเอนก ทับสุวรรณ รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งรับผิดชอบการเลือกตั้งภาคกลางยอมรับว่าการเลือกตั้งครั้งนี้มีผู้สมัครน้อยมาก เรียกได้ว่าปัญหาเรื่องไม่มีเงินของพรรคซึ่งเคยเป็นปัญหาหลัก กลายเป็นปัญหารองไป)[23] และพรรคชาติไทยในปี พ.ศ.2531 เป็นต้น แต่อำนาจการต่อรองคัดเลือกผู้สมัครลงรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองก็มักจะถูกจำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะแค่ผู้สมัครตัวจริงหรือผู้ที่พรรคเห็นว่ามีโอกาสได้รับเลือกตั้งสูงเท่านั้น ในส่วนของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งคนอื่น ๆ ในเขตเลือกตั้งซึ่งตามกฎหมายจะต้องมีอยู่ให้ครบทีมในแต่ละเขตแล้ว พรรคการเมืองส่วนใหญ่มักจะให้โอกาสส.ส. เดิมในพรรคหรือที่ย้ายพรรคมาอยู่กับตน ในท้องที่มีส่วนมีเสียงในการจัดตั้งทีมผู้สมัครหรือคัดเลือกตัวบุคคลที่พวกเขาเห็นว่า เป็นผู้มีชื่อเสียงดีพอสมควรเข้ามาสมัครในทีม แต่ก็มีโอกาสเป็นไปได้ว่าแทนที่จะคัดเลือกเอาคนดีมีชื่อเสียงจริงเข้ามา ส.ส.เดิมอาจจะพยายามผลักดันพรรคพวกของตนซึ่งไม่ดีหรือไม่มีชื่อเสียงพอเข้ามา หรือดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าถ้าหาก ส.ส.เดิมไม่แน่ใจในบารมีของตนว่ามีมากพอที่จะพาลูกทีมชนะหมดแทนที่จะพยายามหาคนที่ดีมีชื่อเสียงมาร่วมทีม ส.ส.เดิมก็อาจจะกีดกันไม่ให้บุคคลดังกล่าวมาร่วมทีมด้วยก็เป็นได้ เพราะเกรงว่าจะมาตัดคะแนนและทำให้ตนเองต้องแพ้การเลือกตั้งไป แม้ในกรณีที่พรรคการเมืองมีกลไกในการตรวจสอบคุณภาพของบุคคลบ้าง แต่ในท้ายที่สุดแล้วพรรคการเมือง (ซึ่งอยากจะเป็นพรรคใหญ่จะได้มีอำนาจต่อรองในการเข้าร่วมรัฐบาลมาก) ก็คงจะต้องเลือกเข้าข้าง ส.ส.เก่ามากกว่าผู้สมัครใหม่ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดีพร้อมอย่างไร มากกว่าอย่างอื่นด้วยเหตุนี้ผู้สมัครหน้าใหม่ถ้าไม่ใช่ผู้สมัครประเภทนายทุนที่พรรคหรือผู้สมัครที่เป็น ส.ส. เดิมต้องการความสนับสนุนแล้วจึงมีโอกาสได้รับคัดเลือกเป็นผู้สมัครตัวจริงในนามของพรรคการเมืองที่ตนประสงค์และในเขตเลือกตั้งที่ตนต้องการ ก็เฉพาะต่อเมื่อตนได้รับการยอมรับจากผู้สมัครที่เป็น ส.ส.เดิมผู้ซึ่งเชื่อในบารมีของตนว่าสามารถทำให้ลูกทีมชนะแบบยกทีม และปรารถนาจะขยายฐานของตนภายในพรรคด้วยการมีกลุ่มหรือมี ส.ส.ในสังกัดเพิ่มขึ้นเท่านั้น

นอกจากกรณีดังกล่าวแล้ว ถ้าผู้สมัครหน้าใหม่คนใดได้รับโอกาสจากพรรคของตนให้ลงสมัครและรวมถึงการจัดทีมผู้สมัครได้เองในเขตเลือกตั้งใด ก็หมายความว่าทางพรรคเองไม่ได้มีความหวังมากเท่าไรนักว่าผู้สมัครในนามของพรรคจะชนะเลือกตั้งในเขตนั้นได้ หรือถ้าพรรคการเมืองเห็นว่าไม่มีผลประโยชน์อะไรที่คัดตัวผู้สมัครอย่างละเอียดก็จะปล่อยให้เป็นหน้าที่ของผู้สมัครหน้าใหม่ ซึ่งมีทีท่ามากที่สุดอาจจะมีโอกาสบ้างทำกันไปเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลือกตั้งที่ผ่านมาซึ่งพรรคการเมืองต่าง ๆ มีเวลาเตรียมตัวน้อย เนื่องจากเป็นการเลือกตั้งที่เกิดจากการยุบสภา มิหนำซ้ำพรรคการเมืองยังมีภาระต้องส่งผู้สมัครให้ได้ทั่วประเทศ อย่างน้อยกึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกผู้แทนราษฎรที่มีได้อีกด้วย จึงทำให้ตัวบุคคลเข้ามามีบทบาทอย่างจริงจังในการกลั่นกรองผู้สมัครรับเลือกตั้งมากกว่าพรรค

ข้อจำกัดประการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พรรคการเมืองต้องมุ่งรักษาผู้สมัครที่เป็น ส.ส.เดิมไว้หรือพยายามแย่งชิงตัวผู้สมัครที่มีโอกาสมากที่สุดโดยตัวเองอยู่แล้วว่าจะชนะการเลือกตั้งมาเข้าพรรค ก็เนื่องมาจากว่าพรรคการเมืองทุกพรรคมีเงินทุนสำหรับการเลือกตั้งจำกัด ทั้ง ๆ ที่จะมีเงินเข้าพรรคมากที่สุดก็ในช่วงก่อนเลือกตั้งนี้เอง โดยปรกติแล้วพรรคการเมืองที่แม้จะเป็นพรรคใหญ่จึงไม่ทุ่มเทในการรณรงค์หาเสียงให้แก่ผู้สมัครที่แม้จะเป็นคนดีครบถ้วน แต่ไม่มีทุนทรัพย์เป็นของตัวเองเลยหรือแม้ว่าจะมีบ้างแต่บังเอิญไปอยู่ในเขตเลือกตั้งเดียวกันกับคู่แข่งที่มีกำลังทรัพย์มาก ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็มีผลลัพธ์อย่างเดียวกันคือ มีโอกาสที่จะชนะเลือกตั้งน้อย ความช่วยเหลือในเรื่องการเงินจากพรรคการเมืองที่จะให้แก่ผู้สมัคร จึงขึ้นอยู่กับว่าผู้สมัครนั้น ๆ มีโอกาสที่จะชนะการเลือกตั้งมากแค่ไหน ซึ่งจะต้องพิจารณาคุณสมบัติของตัวผู้สมัคร และความพร้อมด้านทุนทรัพย์ของคู่แข่งในเขตเลือกตั้งนั้น ๆ ประกอบด้วย

นอกจากนี้สำหรับพรรคเล็ก ๆ บางพรรคแล้ว ผู้สมัครยังมองไปว่าตนเสียอีกที่ต้องเข้าไปโอบอุ้มพรรคในทางการเงิน อย่างที่เป็นที่ทราบกันดีว่าตำแหน่งเลขาธิการพรรคการเมืองนั้นมักจะเป็นตำแหน่งนายทุนพรรคหรือผู้หาเงินให้พรรคนั่นเอง เพราะฉะนั้นผู้สมัครส่วนใหญ่จะไม่คิดว่าบทบาทและนโยบายของพรรคต่าง ๆ จะมีความสำคัญต่อผู้เลือกตั้ง ผู้สมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่เชื่อว่าการเลือกตั้งในประเทศไทยยังคงเป็นการเลือกตั้งบุคคลมากกว่าเลือกตั้งพรรคและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อพรรคการเมืองทั้งหลายไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องนโยบายอีกต่อไปแล้ว (เพราะพรรคที่มีนโยบายเฉพาะตัวเช่นพรรคสังคมนิยมต่างก็มีอันสูญสลายหายไปสิ้น) ส.ส.จะสังกัดพรรคอะไรก็ได้ ขอให้เป็นคนที่ทำให้ประชาชนพอใจก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นในการหาเสียงจึงมีการพูดถึงนโยบายของพรรคน้อยกว่าที่พูดถึงตัวบุคคลมาก หากจะมี ส.ส.คนใดพูดถึงพรรคการเมืองหรือเข้ามามีบทบาทในการช่วยรณรงค์หาเสียงให้แก่เพื่อนร่วมพรรคมากกว่าปรกติ ก็คงจะเป็นเพราะว่าบุคคลนั้น ๆ ดำรงตำแหน่งสำคัญในพรรคและ

ในคณะรัฐบาล หรืออยากจะขยายฐานการเมืองของตนภายในพรรค เพื่อจะได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในพรรคในรัฐบาลต่อไป จึงจำเป็นต้องออกมาช่วยเหลือ ส.ส. ในเขตความรับผิดชอบของตนหรือในสังกัดของตน และแม้แต่ในกรณีนี้ก็มักจะปรากฏว่าเฉพาะ ส.ส.ที่มีฐานทางเศรษฐกิจดีด้วยเท่านั้นที่สามารถจะทำหน้าที่นี้ได้ดี ส.ส.ที่มีเฉพาะแต่ฐานความนิยมของประชาชนหากต้องออกมารับหน้าที่นี้แล้วในที่สุดก็อาจพบว่าตนเองไม่สามารถแม้แต่จะรักษาที่นั่งของตนในสภาไว้ก็ได้ เพราะฉะนั้นผู้สมัครที่มาจากอดีต ส.ส.จึงมักจะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ หรืออย่างสูงสุดเท่าที่เป็นไปได้ เพราะอดีต ส.ส.ย่อมเชื่อถือได้ว่ามีคะแนนนิยมและมีฐานะอยู่บ้างแล้ว การลงทุนของพรรคจึงไม่น่าจะสูญเปล่า ส่วนผู้สมัครที่ทางพรรคมีความมั่นใจในชัยชนะน้อยมากหรือไม่มีเลยก็จะได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินน้อยหรือไม่ได้รับเลย ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติส่วนตัวดีวิเศษอย่างไร เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 มีข่าวเกี่ยวกับการให้เงินช่วยเหลือผู้สมัครของพรรคกิจสังคมว่า "ตกลงกันว่า ส.ส.เก่าพรรคจะช่วยคนละสามแสนห้า แบ่งจ่ายเป็นงวด ที่หน้าใหม่ก็จะลดน้อยลงตามส่วน"[24] ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ความช่วยเหลือด้านการเงินที่พรรคให้กับผู้สมัครก็ยังคงเน้นที่อดีต ส.ส.เป็นหลัก แต่ตัวเลขสูงขึ้นมากดังที่มีข่าวว่า พ.อ. พล เริงประเสริฐวิทย์ หัวหน้าพรรคสหประชาธิปไตยจ่ายเงินทุนให้แก่ลูกพรรคที่ลงสมัครรับเลือกตั้งหัวละ 750,000 สำหรับอดีต ส.ส. และหัวละ 1,000,000 บาทสำหรับอดีต ส.ส.บางคน ที่มีความสำคัญ[25] นอกจากนี้ยังจะแจกรถยนตร์เปอโยต์กะบะให้ลูกพรรคอีกคนละคันสำหรับใช้หาเสียง[26] ส่วนพรรคชาติไทยนั้นมีข่าวว่าได้รับหัวละ 1,500,000 บาท[27] ในขณะที่พรรครวมไทยได้รับคนละ 1,000,000 บาท[28] เป็นต้น

การเลือกเขตเลือกตั้งและการจัดทีมผู้สมัคร หรือการเลือกสนามและการจัดทีมสอบใบอนุญาต

เราได้เห็นว่าข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญที่บังคับให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง และในขณะเดียวกันพรรคการเมืองก็ต้องส่งผู้สมัครไม่น้อยกว่าจำนวนที่กฎหมายกำหนดได้ส่งผลกระทบต่ออำนาจต่อรองระหว่างพรรคการเมือง และนักการเมืองทั้งหน้าเก่าและหน้าใหม่ ในระดับหนึ่งไปแล้ว แต่การมี "สังกัด" หรือการมีสิทธิเข้าสอบใบอนุญาตเป็นนักการเมืองเป็นเพียงขั้นตอนแรก ๆ บนเส้นทางของการไปสู่ความเป็นนักการเมืองเท่านั้น เพราะข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญที่บังคับให้พรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นคณะให้ครบจำนวน ส.ส.ในแต่ละเขตเลือกตั้ง (รัฐธรรมนูญมาตรา 95) ได้มีผลกระทบในอีกมิติหนึ่งต่อการเลือกตั้งที่ผ่านมาแล้วด้วย เพราะในขณะเดียวกันกับที่

ทุกพรรคต้องส่งผู้สมัครเป็นทีม การกำหนดระบบเลือกตั้งแบบ "แบ่งเขต - เรียงเบอร์" อันได้แก่การที่ผู้เลือกตั้งสามารถเลือกผู้สมัครจากพรรคไหนก็ได้ขอเพียงอย่าให้เกินจำนวน ส.ส.ที่จะมีได้ในเขตนั้น ๆ เป็นพอ ได้เปิดโอกาสให้ผู้เลือกตั้งสามารถเลือกผู้สมัครเป็นรายบุคคลได้ (รัฐธรรมนูญมาตรา 91) ซึ่งในทางปฏิบัตินี่ก็คือการเปิดโอกาสให้มีการหาเสียงโดด และการช่วยกันหาเสียงข้ามพรรคนั่นเอง ประสบการณ์ของความแตกแยกการแข่งขันกันเองของทีมผู้สมัครในบางเขตเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งที่แล้ว ๆ มาเป็นเรื่องที่เกรียวกราวมากและชี้ให้เห็นว่าสาเหตุของการหาเสียงเป็นทีมที่ประสบกับความล้มเหลวกลายเป็นต่างคนต่างทำหรือโจมตีกันเองนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่ผู้สมัครในทีมไม่มีความมั่นคงเพียงพอเนื่องจากบางครั้งแต่ละคนไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ไม่เคยร่วมกิจกรรมทางการเมืองด้วยกัน ซ้ำร้ายบางครั้งยังเคยมีความขัดแย้งกันในทางส่วนตัวมาก่อนอีกด้วย ภาวะดังกล่าวทำให้ร่วมมือกันได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดความเกรงกลัวขึ้นมาว่าจะมีคู่แข่งคนใดคนหนึ่งจากพรรคอื่นสามารถสอดแทรกเข้ามาได้สำเร็จ ทำให้คนใดคนหนึ่งในทีมกลายเป็น ส.ส.สอบตก เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 มีข่าวว่า นายไตรรงค์ สุวรรณคีรี ผู้สมัครหมายเลข 1 เขต 3 จังหวัดสงขลาโจมตีนายสุรใจ สิรินุพงษ์ ผู้สมัครหมายเลข 3 เขต 1 ของพรรคเดียวกัน ว่าใช้เงินทุ่มเทเสียง "โดด" ซึ่งเรื่องนี้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันว่าเหตุเป็นเพราะนายไตรรงค์เกรงว่าพี่ชายคือ นายอำนวย สุวรรณคีรี ซึ่งลงสมัครหมายเลข 1 เขต 1 พรรคเดียวกันจะไม่ได้รับเลือกตั้งเพราะผู้สมัครของพรรคอื่นกำลังมีคะแนนเสียงดีขึ้น[29] หรือข่าวนายสราวุธ นิยมทรัพย์และนายประสาน บุญมี แห่งพรรคชาติไทยซึ่งลงสมัครในจังหวัดนครปฐมที่ต่างคนต่างหาเสียงโดด ในทันทีที่นายชัยยศ สะสมทรัพย์นักธุรกิจใหญ่และเกี่ยวดองกับตระกูลมหาเศรษฐีจากกรุงเทพฯ ลงสมัครด้วย เพราะต่างคนต่างก็กลัวว่าจะต้องมีคนใดคนหนึ่งในทีมถูกอำนาจเงินของนายชัยยศเบียดตกไป หรืออย่างที่จังหวัดราชบุรีก็มีข่าวที่ผู้สมัครคือนายทวิช กลิ่นประทุม ซึ่งลงสมัครพรรคเดียวกับ นายเชาวริน ลัทธศักดิ์ศิริ แต่ไม่หาเสียงให้เพื่อนร่วมทีม กลับไปสนับสนุนให้ผู้สมัครจากพรรคหนึ่งคือ นายกำจร เชาวนรัตน์เป็นต้น หรือในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมาก็มีกรณีของนายสง่า วัชราภรณ์ และนายจำนงค์ โพธิสาโร ผู้สมัครของพรรครวมไทยแห่งจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งถึงแม้ว่านายสง่าจะเคย "อุ้ม" นายจำนงค์เข้าสภาไปเมื่อปี พ.ศ.2529 แต่ในการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 ปรากฏว่าได้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้สมัครร่วมทีมทั้งสองอย่างรุนแรงถึงขนาดมีการถอดภาพของผู้สมัครอีกคนหนึ่งออกจากแผ่นป้ายโฆษณาหาเสียง และมีการออกแถลงการณ์โจมตีกัน[30] หรือที่จังหวัดอุตรดิตถ์ก็มีกรณีของนายชัยภักดิ์ ศิริวัฒน์รองเลขาธิการพรรคราษฎรที่ประกาศจะไม่ยอมลงสมัคร ส.ส.ร่วมทีมกับนายอารมณ์ พุ่มพิริยพฤนท์ อดีต ส.ส.อุตรดิตถ์แห่งพรรคกิจประชาคมผู้อื้อฉาว เนื่องจากนายอารมณ์เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ถอนชื่อจากการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลจนฝ่ายค้านไม่อาจเปิดอภิปรายได้ และเป็นบุคคลที่พรรคกิจประชาคมพยายามขับจากพรรค แม้จะกระทำไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตามเมื่อมติพรรคมีให้ลงสมัครร่วมทีมกัน

ทางออกก็คือต่างคนต่างก็หาเสียงของตนไป นอกจากนั้นในการปราศรัยหาเสียงของนายไตรรงค์ สุวรรณคีรี เมื่อการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 นายไตรรงค์ได้กล่าวว่า ความขัดแย้งระหว่าง นายพิชัย รัตตกุล หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ กับนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ อดีตสมาชิกคนสำคัญของพรรค มีสาเหตุย้อนไปตั้งแต่เมื่อทั้งสองยังลงสมัครร่วมทีมกันในเขตพระโขนงเมื่อปี พ.ศ.2529 เพราะนายพิชัยไปสืบทราบมาว่าระหว่างหาเสียงนั้น นายเฉลิมพันธ์แอบสั่งหัวคะแนนให้ยิงลูกโดด คือหาเสียงให้หมายเลขของนายเฉลิมพันธ์เพียงคนเดียว[31] ด้วยเหตุที่โอกาสแห่งความขัดแย้งเช่นว่านี้สามารถจะเป็นปัญหาสำหรับผู้สมัครได้ทุกคน ประเด็นเรื่องการจัดทีมและการเลือกเขตเลือกตั้งที่จะลงสมัครจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่ผู้สมัครซึ่งประสงค์จะแข่งขันเข้าเป็น ส.ส. อย่างจริงจังจะต้องพิจารณาไม่น้อยกว่าการเลือกพรรคที่จะสมัครลงแข่งขัน

สำหรับนักการเมืองที่คร่ำหวอดกับเวทีการเมืองมาเป็นเวลานานแล้วนั้น หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเขตเลือกตั้ง และทีมที่ตนจะลงสมัครด้วยนั้น ถูกกำหนดโดยมาตรฐานเดียวเท่านั้น นั่นคือ เพื่อให้ตนเองได้รับเลือกตั้งซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็มักจะเป็นเขตเลือกตั้งเดิมที่เป็นบ้านเกิดของตนหรือไม่ก็เป็นที่ ๆ ตนมีกิจการงานหรือประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่จะชนะการเลือกตั้งเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นจึงอาจมีการย้ายเขตเลือกตั้ง คือแทนที่จะลงสมัครในเขตเลือกตั้งเดิมที่ตนเคยเป็น ส.ส.อยู่ก็อาจ "หลบ" ไปลงสมัครในเขตเลือกตั้งอื่นภายในจังหวัดเดียวกัน หรืออาจย้ายข้ามเขตจังหวัดไปเลยก็ได้ ถ้าหากสืบทราบได้แน่ชัดว่าการลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตเดิมจะต้องแข่งกับคู่แข่งที่มีบารมีสูงกว่า หรือมีกำลังทรัพย์มากกว่า เช่น ในกรณีของนายทองหยด จิตตวีระ อดีต ส.ส.หลายสมัยของจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งหลังจากที่พ่ายแพ้ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2526 แล้ว ได้ย้ายเขตเลือกตั้งไปลงสมัครที่จังหวัดเชียงใหม่ในการเลือกตั้งปี พ.ศ.2529 แต่ก็ไม่ได้รับการเลือกตั้งอีก จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2531 ได้ย้ายไปลงสมัครที่จังหวัดระนอง และได้รับเลือกตั้งเข้ามา นอกจากนี้แล้วก็ยังมีกรณีของพลเอกหาญลีนานนท์ที่ย้ายจากเขต 8 ของ กทม. ไปลงสมัครที่เขต 2 จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ และนายสัมพันธ์ เลิศนุวัฒน์ ย้ายจากกรุงเทพฯมหานครไปลงสมัครที่จังหวัดนครราชสีมา ข้างนายพิชัย รัตตกุล หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ที่ย้ายจากเขต 4 กทม. ไปลงที่เขตยานนาวาแทน หรือนายมานะศักดิ์ อินทรโกมาลย์สุต ย้ายจากจังหวัดนครราชสีมาเข้ามาสมัครที่ กทม. เป็นต้น

แต่ถ้าเป็นไปได้แล้ว สิ่งที่นักการเมืองเหล่านั้นพยายามจะทำก็คือการร่วมมือกันระหว่างผู้สมัครที่ต่างก็มีบารมี มีอิทธิพล และทุนทรัพย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันลงสมัครในพรรคเดียวกันไปเลย ทั้งนี้เพื่อเป็นการประกันชัยชนะของ "ตัวเก็ง" ทุกฝ่ายและเพื่อประหยัดทั้งแรงกายและแรงทรัพย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าอดีต ส.ส.เดิมต่างก็เป็นผู้ที่มากด้วยบารมีและทุนทรัพย์เหมือน ๆ กัน เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.

2531 ปรากฏว่าที่จังหวัดปราจีนบุรี นายบุญส่ง สมใจ อดีต ส.ส.พรรคสหประชาธิปไตย นายสมาน กุมมะกาญจนะ อดีต ส.ส.จากพรรคชาติไทย และนายสุนทร วิลาวัลย์ จากพรรคราษฎรพร้อมใจกันลงสมัครร่วมกันในนามของพรรคชาติไทย และได้รับเลือกตั้งเข้ามาทั้งสามคนหรือที่จังหวัดจันทบุรี นายวโรทัย ภิญญสาสน์ แห่งพรรคประชากรไทย และนายธวัชชัย อนามพงษ์ และนายประวัฒน์ อุตตะโม แห่งพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเคยขับเคี่ยวกันมาอย่างรุนแรงในการเลือกตั้งครั้งก่อนได้จับมือกันลงสมัครในนามพรรคประชากรไทย และได้รับเลือกตั้งเข้ามาทั้งทีม นอกจากนั้นก็ยังมีกรณีที่นายจองชัย เที่ยงธรรม อดีต ส.ส.สุพรรณบุรี จากพรรคสหประชาธิปไตย (ก่อนหน้านั้นสังกัดพรรคกิจสังคม) ย้ายพรรคไปเข้าพรรคชาติไทยเพื่อไม่ให้ "เหนื่อย" และก็ทำให้พรรคชาติไทยยกทีมมาในการเลือกตั้งครั้งนี้ที่จังหวัดสุพรรณบุรี และที่เกรียวกราวมากที่สุดก็คือกรณีที่ นายชวน หลีกภัย ส.ส.จังหวัดตรังหลายสมัยดึงเอานายทวี สุระบาล จากพรรคชาติไทยมาลงสมัครในทีมประชาธิปัตย์ ทั้ง ๆ ที่เคยต่อสู้กันอย่างรุนแรงมาแล้วในปี พ.ศ.2529 ถึงขนาดมีการโจมตีกันว่านายทวีเป็นพวกนำโรคร้อยเอ็ดมาสู่ภาคใต้[32] และนายชวนได้ให้สัมภาษณ์ในครั้งนั้นว่ามีนายทุนต่างชาติทุ่มเงินให้กับผู้สมัครรับเลือกตั้งในภาคใต้ และจังหวัดตรังรู้สึกว่าจะทุ่มมากที่สุด[33] แต่เมื่อรวมกันได้เสียแล้วนายทวีเองก็คงจะเสียค่าใช้จ่ายน้อยลง ในขณะที่นายชวนก็จะมีเวลามากขึ้นที่จะไปช่วยหาเสียงให้แก่ลูกพรรคประชาธิปัตย์ในเขตจังหวัดอื่น ๆ[34]

อย่างไรก็ตามในกรณีที่ข้อจำกัดอื่น ๆ เช่น เรื่องพรรคการเมืองที่แต่ละฝ่ายสังกัดอยู่เป็นอุปสรรคไม่ให้มีการรวมตัวกันของผู้สมัครที่โด่งดังเช่นว่านี้ในพรรคเดียวกันและทำให้มีความจำเป็นที่บุคคลดังกล่าวจะต้องเล่นบทบาทเป็นหัวหน้าทีมผู้สมัครของพรรคของตนเข้าห่ำหั่นกัน นักการเมืองชั้นนำเหล่านี้ก็ยังอาจพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต่อสู้กันอย่างจริงจัง แต่พยายามจะหลีกทางให้เฉพาะหัวหน้าทีมของทุกพรรคเท่านั้นได้รับเลือกตั้งเข้าไป (โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าจำนวน ส.ส.ในเขตนั้นเท่ากันพอดีกับจำนวนนักการเมืองชั้นนำของเขต) ด้วยการจัดทีมสมัครที่เห็นได้ชัดว่า ไม่มีคนเด่นคนดังเข้าร่วมด้วย จะมีก็แต่ตัวประกอบซึ่งผู้สมัครที่เป็นตัวประกอบเหล่านี้จะไม่มีการรณรงค์หาเสียงที่จริงจังแต่อย่างใดทั้งสิ้น เพื่อเป็นสัญญาณว่าพรรคนี้หรือกลุ่มนี้ขอที่เดียวจริง ๆ โดยในกรณีดังกล่าวผู้สมัครเช่นว่าอาจนำคนสนิทหรือภรรยาหรือบุตรลงประกอบให้ครบทีม เพราะการใช้บุคคลดังกล่าวนอกจากจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายแล้วยังสามารถเชื่อได้อย่างสนิทใจอีกด้วยว่า จะไม่มีการตัดคะแนนเสียงกันด้วยการแอบหาเสียงโดด เช่น ที่จังหวัดแพร่ นายดุสิต รังคศิริ ส.ส.พรรคชาติไทยให้สัมภาษณ์ว่าในการลงสมัครของตนจะเอาคนงานในปั๊มที่เป็นลูกน้องสองคนลงสมัครด้วยให้ครบตามจำนวนเพื่อไม่ให้ไปตัดคะแนนเสียงของนายณรงค์ วงศ์วรรณ ซึ่งสัญญากันว่าจะเป็นพันธมิตรกัน โดยนายณรงค์จะลงสมัครในนามของพรรครวมไทยคู่กับนายชูวิทย์ จิตรสกุล และจะเอาผู้สมัครประเภท "ตัวประกอบ" หรือ "ตุ๊กตา" ลงสมัครด้วยอีกคนหนึ่งเพื่อไม่ให้ตัดคะแนนของนายดุสิต[35] ในกรณีนี้ปรากฏว่าการร่วมมือกันระหว่าง

ผู้สมัครสองพรรคนี้ไปถึงขนาดที่มีป้ายหาเสียงร่วมกันทีเดียวสองพรรค เพราะได้หมายเลขเรียงกันอีกด้วย[36] หรือที่เป็นข่าวอื้อฉาวมากก็คือกรณีของนครสวรรค์ที่มีข่าวว่านายบุญชู โรจนเสถียร หัวหน้าพรรคกิจประชาคมกับนายสวัสดิ์ คำประกอบ จากพรรคชาติไทย คู่แข่งคนสำคัญได้เจรจาว่าจะ "ฮั้ว" กันในการเลือกตั้ง นายสวัสดิ์ คำประกอบ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า "เราพยายามจะไม่สู้กันรุนแรง ผมเองกับคุณบุญชูก็ชอบกัน... อาจจะต้องคุยกับคุณบุญชูว่าควรจะแบ่งกันหรือไม่ เขตไหนใครจะเอาบ้าง เขตไหนควรจะให้คุณบุญชู เขตไหนคุณบุญชูควรจะให้เรา ถ้าสู้กันอย่างรุนแรงก็สิ้นเปลืองมาก เปลืองตัวกันเปล่า ๆ ถ้าเราหันหน้าเข้าหากันได้คงไม่มีปัญหา ถึงแม้เราจะอยู่คนละพรรคเราก็สามารถจะแบ่งโควต้ากันได้ ....[37] ต่อมามีข่าวว่านายบุญชูต้องการจะให้มีการฮั้วกันทั้ง 3 เขต ในจังหวัด โดยแบ่งโควต้า ส.ส.ไปคนละครึ่ง แต่นายสวัสดิ์ต้องการจะให้ฮั้วกันเฉพาะในเขตเลือกตั้งที่ 1 เขตเดียวดังปรากฏว่านายสวัสดิ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าของพรรครวมไทยไม่เอาเบอร์ต้น แต่เอาเบอร์สุดท้ายของทีม คือ เบอร์ 4 ส่วนนายบุญชูได้เบอร์ 5 อันเป็นหมายเลขถัดไป นอกจากนี้ก็ยังมีกรณีของอดีต ส.ส. เขต 1 ของจังหวัดราชบุรีคือ นายทวี ไกรคุปต์ แห่งพรรคกิจสังคม นายสรอรรถ กลิ่นประทุมและนายจิระ มงคลรังษี แห่งพรรคชาติไทยซึ่งพยายามจะลดความรุนแรงของการต่อสู้กันลงไปโดยการเรียกประชุมบรรดากำนัน ผู้ใหญ่บ้านมาปรึกษาหารือเกี่ยวกับการหาเสียงในครั้งนี้ โดยที่อาจจะเป็นว่าต่างฝ่ายต่างหาเสียงด้วยคะแนนของตนเองแต่จะไม่โจมตีซึ่งกันและกันพร้อมกับยินดีที่จะเปิดทางให้แก่กันด้วย[39]

ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่า นับตั้งแต่การเลือกตั้งปี พ.ศ.2529 ซึ่งเริ่มบังคับให้ผู้สมัคร ส.ส. ทุกคนต้องสังกัดพรรคเป็นต้นมา ได้มีกรณีที่ผู้สมัครต่างพรรคพยายามหาเสียงร่วมกันโดยอาศัยการกำหนดหมายเลขที่ติดกันเป็นเครื่องมือเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ กล่าวคือที่เขตเลือกตั้งที่ 1 จังหวัดพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ.2529 ได้มีกรณีที่ผู้สมัครต่างพรรคหาเสียงเลือกตั้งร่วมกัน และพร้อม ๆ กันนั้นก็วางแผนจะร่วม "หนีบ" ผู้สมัครหน้าใหม่ซึ่งเป็นผู้สมัครใหม่จากต่างถิ่นเข้าไปด้วย วิธีการก็คือ นายสุชน ชามพูนท หัวหน้าทีมพรรคชาติไทย และนายยิ่งพันธ์ มนะสิการ หัวหน้าทีมของพรรคประชากรไทยมาสมัครรับเลือกตั้งหลังกว่าพรรคอื่น ๆ และปล่อยให้ผู้สมัครจากพรรคอื่น ๆ แย่งกันเอาหมายเลขต้น ๆ ไปตามสบายโดยไม่เข้าจับฉลากด้วย จากนั้น นายสุชน ชามพูนท ซึ่งปรกติในฐานะของหัวหน้าทีมจะต้องเอาหมายเลขแรกสุดของหมายเลข 3 หมายเลขถัดไปกลับเลือกเอาหมายเลขสุดท้ายของทีมปล่อยให้ผู้สมัครประกอบได้สองหมายเลขแรกไป (คือ นายสุชนได้หมายเลข 12 ส่วนผู้สมัครประกอบในทีมได้หมายเลข 10,11) จากนั้นทีมของพรรคประชากรไทยก็ลงสมัครบ้าง โดยให้นายอุดมศักดิ์ อุชชิน ซึ่งเป็นผู้สมัครประเภทนายทุนหน้าใหม่จากต่างถิ่นได้หมายเลขแรกในทีมคือ 13 และนายยิ่งพันธ์ มนะสิการ ซึ่งเป็นหัวหน้าทีมได้หมายเลข 14 ส่วนผู้สมัครประกอบอีกคนหนึ่งได้หมายเลข 15 (หลังจากนั้นผู้สมัครตัวจริง 3 คนจาก 2 พรรค ก็หาเสียงร่วมกันมีการทำโปสเตอร์โฆษณาร่วมกัน โดยไม่มีการระบุ

พรรค แต่ใช้คำขวัญร่วมกันว่า "สุจริต จริงใจ ใกล้ชิด เป็นมิตรแท้" ชักชวนให้ประชาชนเลือกหมายเลข 12, 13, 14) ในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมาเมื่อปี พ.ศ.2531 วิธีการเช่นว่าได้มีการนำมาใช้อีกที่เขต 2 จังหวัดนครสวรรค์ และที่จังหวัดแพร่ดังได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนการส่งผู้สมัครที่มีคุณสมบัติสามารถจะชนะการเลือกตั้งลงแข่งอย่างครบทีมนั้น โดยปรกติแล้วหากไม่ใช่การรวมตัวกันเองของนักการเมืองชั้นนำของพื้นที่อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วก็มักจะเป็นเรื่องของพรรคการเมือง (หรือถ้าจะพูดให้ถูกยิ่งขึ้นก็คือเรื่องของ "กลุ่ม" ภายในพรรคอีกที) ที่ให้ความสำคัญกับโอกาสที่กลุ่มของตนหรือพรรคของตนจะได้เป็นพรรคใหญ่ และโควต้ารัฐมนตรีของกลุ่มจะได้เพิ่มขึ้นเมื่อได้เป็นพรรคร่วมรัฐบาล ซึ่งในกรณีนี้พรรคการเมืองก็มักจะดำเนินนโยบายคัดคนเข้าสมัครในนามของพรรค โดยดูจากผู้ที่มีโอกาสว่าจะได้รับเลือกตั้งเข้ามามากที่สุดอยู่แล้ว และการย้ายพรรคที่สังกัดของนักการเมืองหน้าเก่าก็คงจะมีสาเหตุมาจากข้อนี้อยู่ไม่น้อย เช่น กรณีที่นายประจวบ ไชยสาส์นจากจังหวัดอุดรธานี ย้ายจากพรรคชาติไทยมาสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ เมื่อการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2529 และกรณีที่นายประจวบดึงเอานายรักเกียรติ สุขธนะ อดีต ส.ส. ปี พ.ศ.2529 จากพรรคกิจสังคม และนายสุรชาติ ชำนาญศิลป์ อดีตผู้สมัครของพรรคกิจสังคมเมื่อปี พ.ศ.2529 มาลงสมัครในทีมพรรคประชาธิปัตย์ร่วมกับตน ในกรณีเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2531 เป็นต้น

ในกรณีการคัดคนเข้าสมัครเป็นทีมโดยหวังจะชนะแบบยกทีมนี้ ส่วนใหญ่แล้วพรรคการเมืองมักจะมอบหมายให้เป็นอำนาจหน้าที่ของนักการเมืองระดับหัวหน้าในแต่ละภาคไปจัดการกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเลือกตั้งที่ชื่อเสียงของพรรคอยู่ในเกณฑ์ดี สำหรับหลักใหญ่ๆ ในการจัดทีมสมัครในกรณีนี้นั้นมักจะใช้หลักง่าย ๆ คือ ประการแรกจะพยายามเลือกตัวผู้สมัครที่มีคะแนนเสียงดี ๆ กระจายกันอยู่คนละอำเภอภายในเขตเดียวกันเพื่อจะได้ดึงคะแนนในแต่ละอำเภอของทีมเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องคำนึงถึงความหนาแน่นของประชากรหรือฐานเสียงประชาชนของผู้สมัครแต่ละคนด้วย และถ้าหากว่าผู้สมัครทั้งทีมมีกิจการหรือมีความกว้างขวางในวงการที่แตกต่างกันออกไปก็จะยิ่งเสริมคะแนนของกันและกันได้มากขึ้นเท่านั้น เช่น ถ้าได้ตัวผู้สมัครที่มีกิจการเกี่ยวข้องกับผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของจังหวัด ลงสมัครคู่กับผู้สมัครที่มีธุรกิจด้านการเงินที่ชาวนา ชาวไร่ ต้องพึ่งพาอาศัย ก็พอจะเห็นได้ว่าผู้สมัครคู่นี้มีอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นลูกค้าของธุรกิจของตนอยู่ในระดับที่สูง นอกจากนี้ข้อพิจารณาในเรื่องคุณสมบัติส่วนตัวของผู้สมัครร่วมทีมแต่ละคนที่แตกต่างกันออกไปก็เป็นเรื่องจำเป็นอยู่เหมือนกัน เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ในเขตเลือกตั้งที่ 1 แห่งจังหวัดนครศรีธรรมราช นั้นประกอบด้วยหัวหน้าทีมที่มีความกว้างขวางในหมู่ชาวบ้านคือนายสัมพันธ์ ทองสมัคร นักวิชาการที่ทรงคุณวุฒิคือ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ และนายมาโนชณ์ วิชัยกุล

ครูในท้องที่ที่มีชื่อเสียงในแง่เป็นคนดี มีผู้คนรักใคร่ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วในบางจังหวัดหรือในบางเขตเลือกตั้งที่มีชนกลุ่มน้อยทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นชุมชนพุทธหรือชุมชนมุสลิมก็มีความจำเป็นอยู่เองที่จะต้องกระจายตัวผู้สมัครให้สอดคล้องกับพื้นฐานด้านศาสนาของประชาชน ซึ่งในกรณีนี้มักจะพบได้มากในจังหวัดภาคใต้ เช่น กรณีของเขต 1 จังหวัดนครศรีธรรมราช นั้นมีชุมชนชาวไทยมุสลิมอยู่ด้วย และหนึ่งในผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์คือ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ นั้นก็เป็นบุตรชายของประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดด้วย

แต่บางครั้งการจัดทีมผู้สมัครเพื่อเอาชนะกันอย่างราบคาบนี้ก็อาจจะเป็นความร่วมมือกันของตัวบุคคลจากหลาย ๆ พรรคก็ได้เช่น ในการเลือกตั้งของจังหวัดชลบุรี ในปี พ.ศ.2531 ปรากฏว่าผู้สมัครของพรรคกิจสังคมและพรรคก้าวหน้าเข้าแข่งขันกันอย่างเอาเป็นเอาตายยิ่งกว่าทุกคราว เพราะในการเลือกตั้งคราวนี้ การจัดทีมผู้สมัครของพรรคกิจสังคม (ซึ่งถือกันว่าเป็นทีมตัวเก็งเนื่องจากมีนายสมชาย คุณปลื้ม หรือ "กำนันเป๊าะ"เป็นผู้สนับสนุน) เห็นได้ชัดว่าเป็นการจัดเพื่อมุ่งจะปะทะกับทีมผู้สมัครของพรรคก้าวหน้าแบบไม่ยอมลดราวาศอกให้แก่กันเลย กล่าวคือ ในเขตที่ 2 ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลเดิมของพรรคกิจสังคมนั้นผู้สมัคร ได้แก่ นายจรูญ งามพิเชษฐ์ อดีต ส.ส.เก่าหลายสมัยเป็นผู้นำทีมตามด้วย นายถาวร ตรีรัตน์ณรงค์ และนายทนง ศิริปรีชาพงษ์ นักธุรกิจจากต่างถิ่น (โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทนง ศิริปรีชาพงษ์ นั้นเคยเป็นอดีต ส.ส.พรรคกิจสังคมจากการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2526 ของจังหวัดนครพนมมาก่อน ครั้นต่อมาได้ย้ายพรรคไปอยู่พรรคมวลชน แต่สอบตกในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529) ส่วนในเขตเลือกตั้งที่ 1 ซึ่งไม่ใช่เขตอิทธิพลโดยตรงของผู้สมัครจากพรรคกิจสังคมนั้นผู้สมัครของพรรคกิจสังคมได้แก่นายนิคม แสนเจริญ อดีต ส.ส.หลายสมัยจากเขต 2 ย้ายข้ามเขตมาเป็นหัวหน้าทีมส่วนผู้สมัครร่วมทีมประกอบด้วยนายเทอดธรรม อัมราลิขิต อดีตประธานสภาจังหวัดชลบุรีและนายประวิทย์ จันทร์รักษา ส.จ.จากเขตอำเภอพนัสนิคม ซึ่งน่าเชื่อว่าเป็นความพยายามของฝ่ายพรรคกิจสังคมที่จะตัดคะแนนเสียงของ พ.ต.ท.รุ่งโรจน์ เรืองฤทธิ์อดีต ส.ส.ของพรรคก้าวหน้าซึ่งมีฐานคะแนนเสียงแน่นมากในเขตอำเภอพนัสนิคมเพราะนายเทอดธรรมนั้นเคยเป็นผู้สนับสนุน พ.ต.ต.รุ่งโรจน์ มาก่อน ข้างพรรคก้าวหน้าก็ตอบโต้การบุกเข้ามาในเขต 1 ของตนด้วยการร่วมมือกับ นายดรงค์ สิงห์โตทอง อดีต ส.ส.ของเขต 1 จากพรรคกิจประชาคม ให้เป็นหัวหน้าทีมลงสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคก้าวหน้าในเขต 2 ซึ่งปรกติแล้วพรรคกิจสังคมจะไม่มีคู่แข่งเลย แต่ในการเลือกตั้งครั้งนี้เขต 2 มี ส.ส. เพิ่มขึ้นอีก 1 คน และเขตอำเภอบ้านบึงและอำเภอหนองใหญ่ ซึ่งเป็นฐานคะแนนเสียงของนายดรงค์ ได้ย้ายพื้นที่มารวมอยู่ในเขต 2 ด้วยนอกจากนี้ทางพรรคก้าวหน้ายังร่วมมือกับทางสาขาพรรคประชาธิปัตย์ของจังหวัดชลบุรีส่งน.อ.ผล คชา ที่ปรึกษาของพรรคประชาธิปัตย์ สาขาชลบุรี ซึ่งมีคะแนนหนาแน่นในเขตอำเภอสัตหีบลงสมัครในทีมของพรรคก้าวหน้าอีกด้วย โดยพรรคประชาธิปัตย์งดส่งผู้สมัครลงแข่งขันใน

เขต 2[40] หรือการจัดทีมผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคราษฎรของจังหวัดสระบุรีก็จะเห็นได้ว่า เป็นการจัดทีมผู้สมัครที่มุ่งต่อสู้กับคู่แข่งคือทีมของพรรคชาติไทยที่มีพลตรีประมาณ อดิเรกสาร ประธานที่ปรึกษาพรรคชาติไทย เป็นหัวหน้าทีมอย่างจริงจังกล่าวคือ ผู้สมัครของพรรคราษฎรประกอบด้วย ส.ส.หน้าเก่า นายเงิน บุญสุภา นายบัญญัติ วงศ์ประยูร (อดีต ส.ส.พรรคชาติไทยที่ย้ายสังกัดมาอยู่พรรคราษฎร) และนายสมชาย สุนทรวัฒน์ อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองแค ซึ่งเป็นฐานเสียงที่สำคัญอำเภอหนึ่งของพลตรีประมาณ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถ้าพรรคการเมืองเห็นว่าในเขตเลือกตั้งใด พรรคของตนไม่มีโอกาสเลยที่จะชนะเลือกตั้ง หรืออย่างดีที่สุดที่จะกระทำได้ก็คือ ได้รับเลือกตั้งมาเพียงหนึ่งที่นั่ง เพราะประชาชนยังไม่นิยมเลือกเป็นพรรคหรือเพราะเหตุผลอื่นใดก็สุดแล้วแต่ ในกรณีเช่นนั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วพรรคก็มักจะมอบสิทธิขาดให้แก่ผู้สมัครในนามพรรค ซึ่งก็มักจะเป็นสมาชิกพรรคดั้งเดิมที่เคยสมัครในนามของพรรคมาแล้วอาจเคยแพ้หรือชนะมาบ้างเป็นหัวหน้าทีมและมีสิทธิขาดในการหาตัวผู้สมัครประกอบให้ครบทีมตามที่กฎหมายต้องการสิทธิขาดที่ว่านี้มักจะเป็นการมอบให้อย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพรรคไม่สามารถที่จะ (หรือไม่เต็มใจที่จะ) ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนทางด้านการเงินแก่ผู้สมัครในเขตเลือกตั้งนั้นเลย

สำหรับตัวผู้สมัครที่เป็นนายทุนหรือผู้สมัครที่มาจากต่างถิ่นนั้นมีข้อน่าสังเกตว่าหากเป็นไปได้ก็มักจะพยายามเลือกลงในเขตเลือกตั้งที่ไม่มีอดีต ส.ส. คนใดลงสมัครเพราะถ้าเป็นการแข่งขันระหว่างผู้สมัครหน้าใหม่ด้วยกันแล้ว ตนเองก็จะอยู่ในฐานะที่ไม่เสียเปรียบผู้อื่น หรือไม่เช่นนั้นก็จะพยายามลงสมัครในเขตที่มีจำนวน ส.ส.เพิ่มขึ้นอันเนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น เพราะในกรณีเช่นนั้นอาจจะมีการแข่งขันจากอดีตส.ส. เดิมไม่มากนัก เพราะอดีต ส.ส.เดิมก็ลงสมัครในจำนวนเท่าเดิมอยู่แล้ว

กล่าวคือถ้าเป็นไปได้ก็จะเลือกลงสมัครในเขตที่เป็นเขตเลือกตั้งใหม่ที่ไม่มีคู่แข่งที่เป็น ส.ส.เดิมเป็นตัวยืนอยู่แล้วหรือเป็นเขตที่ ส.ส.เดิมย้ายออกไป หรืออย่างเลวที่สุดก็ต้องให้เป็นเขตเลือกตั้งที่ไม่มี ส.ส. คนใดผูกขาดที่นั่งเป็นการถาวร แต่คะแนนเสียงแปรเปลี่ยนไปทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งใหม่ หรือถ้าไม่อย่างนั้นก็ต้องเป็นเขตเลือกตั้งที่ตนมีกิจการธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ดำเนินการอยู่แล้ว เพราะในกรณีอย่างนั้นตนก็จะสามารถใช้คนงาน เจ้าหน้าที่ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในธุรกิจการค้าขายของตนเข้ามาช่วยในการหาเสียงเต็มที่ เช่น การที่นายอุดรพันธ์ จันทรวิโรจน์ นักธุรกิจใหญ่แห่งจังหวัดเชียงใหม่ แต่ไปมีกิจการป่าไม้เป็นหลักแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็จะข้ามไปลงสมัครรับเลือกตั้งที่นั่น[41] หรือการที่นายพงส์ สารสิน เจ้าของกิจการเครื่องดื่มจากกรุงเทพฯ เลือกไปลงสมัครในจังหวัดขอนแก่น และนายพรเทพ เตชะไพบูลย์ ไปลงสมัครรับเลือกตั้งที่จังหวัดบุรีรัมย์ที่ตน

เองมีโรงงานสาขาอยู่ หรือนางเยาวณี นิรันดร ผู้มีกิจการโรงงานยูนิเวอร์แซลเซอร์วิส ซึ่งเป็นโรงงานรับพืชไร่ประเภทข้าวโพดส่งออกนอกที่จังหวัดร้อยเอ็ด ก็ไปลงสมัคร ส.ส.ที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น หรือนายทองหยด จิตตวีระ ซึ่งหนีจากจังหวัดสุพรรณบุรีไปลงสมัครที่จังหวัดระนองในปี พ.ศ.2531 ก็ได้เปิดเผยถึงเหตุผลที่ชนะเลือกตั้งว่า "ไม่มีเคล็ดลับอะไรเลยอาศัยที่ผมไปทำมาหากินอยู่ที่ระนองมาสิบกว่าปี มีธุรกิจการค้าและโรงเลื่อยอยู่ที่นั่นก็พอจะมีพรรคพวกช่วยเหลือกันบ้าง"[42]

นอกจากนี้พวกนี้ก็มักจะพยายามประวิงเวลาการประกาศตัวเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้ง และเขตที่จะลงสมัครเอาไว้จนนาทีสุดท้าย ทั้งนี้ก็เพื่อให้แน่ใจได้ว่าจะไม่เผลอไปลงสมัครเขตเดียวกันกับผู้สมัครประเภทนายทุนอย่างตน เพราะนั่นย่อมหมายถึงการสูญเสียอย่างมากมายและก็ยังไม่อาจแน่ใจได้ด้วยว่าตนจะได้รับเลือกตั้ง เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 นายบุญชู โรจนเสถียร หัวหน้าพรรคกิจประชาคม กับนายพงส์ สารสิน แห่งพรรคกิจสังคม ซึ่งทีแรกมีข่าวว่าจะลงสมัครในเขตเดียวกันที่จังหวัดขอนแก่น แต่ในที่สุดแล้ว นายบุญชู โรจนเสถียรก็ตัดสินใจไปลงสมัครรับเลือกตั้งที่จังหวัดนครสวรรค์แทนและทั้งนายพงส์ สารสิน กับนายบุญชู โรจนเสถียร ก็ได้รับเลือกเข้ามาทั้งคู่นอกจากนี้แล้วเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่น พยายามไม่เปิดเผยตัวเองอย่างเด็ดขาดจนนาทีสุดท้ายก็เพื่อที่จะหลีกจากข้อกล่าวหา และข้อโจมตีทั้งปวงจาก ส.ส. เดิมในท้องถิ่นจนกว่าจะถึงเวลาอันจำเป็น ดังปรากฏว่ามักมีการออกใบปลิวเถื่อนโจมตีผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่นไว้ก่อน แม้จะไม่ปรากฏชัดเจนว่านายทุนผู้นั้นจะลงสมัครหรือไม่

นอกจากนี้แล้วปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นก็คือ การที่อดีต ส.ส.บางคนที่มีฐานคะแนนมวลชนดีลงสมัครคู่กับผู้สมัครประเภท "นายทุน" (โดยที่ตนก็หวังพึ่งพิงแรงสนับสนุนด้านการเงินจากคู่สมัครในขณะที่ผู้สมัครประเภทนายทุนก็หวังพึ่งคะแนนมวลชนของตน) แต่บางครั้งเหตุการณ์กลับกลายเป็นว่าเมื่อต่างคนต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยทำคะแนนดีคู่กันมาตลอดจนวินาทีสุดท้ายนายทุนคู่สมัครก็ "หักหลัง" และทุ่มเงินหาเสียงโดดจนได้รับเลือกตั้งไปคนเดียวก็มี การเลือกตั้งครั้งใหม่จึงเป็นโอกาสที่อดีต ส.ส.จะต้องหาผู้สมัครประเภทนายทุนมาเป็นคู่สมัครคนใหม่โดยถือเอาประสบการณ์ในคราวที่แล้วมาเป็นบทเรียนในมุมกลับกันสำหรับอดีตผู้สมัครประเภทนายทุน ซึ่งมีแต่เงินสำหรับการทุ่มมาก แต่เผลอมอบความไว้วางใจในการดำเนินการทั้งหมดให้กับอดีต ส.ส.คู่สมัครและไม่ได้เข้าไปควบคุมอย่างใกล้ชิด ก็อาจกลายเป็น ส.ส.สอบตกไปได้เช่นกัน การเลือกตั้งคราวใหม่จึงเป็นโอกาสที่จะหาคู่สมัครที่เป็นอดีต ส.ส.คนใหม่ หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมติดตามการดำเนินงานเสียตั้งแต่แรกเริ่ม เช่น ในการเลือกตั้งที่จังหวัดชลบุรี เมื่อปี พ.ศ.2529 นั้น วิธีการหนึ่งที่ผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่นซึ่งเป็นผู้สมัครหน้าใหม่ใช้ก็คือการให้คนขับรถคนสนิทของตนลงสมัครเป็นตัวประกอบในทีม และคอยติดตามการหา

เสียงของอดีต ส.ส. คู่สมัครของตนอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันการหาเสียงโดดของอดีต ส.ส.เจ้าถิ่น หรือในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 นายอุดมศักดิ์ อุชชิน (ซึ่งในปี พ.ศ.2529 เคยไปลงสมัครที่จังหวัดพิษณุโลกกับนายยิ่งพันธ์ มนะสิการ ในนามของพรรคประชากรไทยแต่สอบตก คือ ได้คะแนนมาเป็นลำดับที่สี่) ได้กล่าวถึงการลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคราษฎรของตนว่า "... สมัยก่อนผมไม่รู้จักใคร อายิ่ง (ยิ่งพันธ์ มนะสิการ) ยังพาผมมาสมัครได้ ขณะนี้ผมรู้จักคนครึ่งพิษณุโลกแล้ว ทุกคนอยากให้ผมลงผมไปที่ไหนใครก็ดีใจทั้งนั้นเพราะสงสารจากคราวที่แล้ว ด้วยความผิดพลาดอะไรต่าง ๆ เราไม่ว่ากัน คราวนี้เราทำของเราเอง เราหาเสียงของเราเองทุกอย่าง ... เที่ยวนี้คุณคอยดูแล้วกันว่า 3-4 คนนี่เป็นอย่างไร เพราะผมทำของผมเอง คราวที่แล้วผมไม่ได้ทำใช่ใหม่ อะไร ๆ ก็เดินตามเขาลูกเดียวก็ไม่ว่ากัน"[43]

เขตเลือกตั้งพิเศษ : บทบาทของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นหรือนายทะเบียนผู้อนุมัติใบสอบอนุญาต

ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้คือ ขั้นตอนปกติที่ผู้ประสงค์จะเป็นนักการเมืองโดยวิธีการเลือกตั้งต้องผ่าน แต่ในระยะหลัง ๆ นี้ในเขตพื้นที่บางจังหวัดได้ปรากฏว่ามีบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่กำลังกลายเป็นผู้มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในการกำหนดว่าใครจะได้เป็น ส.ส.ของเขตเลือกตั้งหนึ่ง ๆ นั่นคือ ผู้ที่เรารู้จักกันในนามของ "ผู้มีอิทธิพล" ประจำจังหวัดหรือประจำภาคนั้น ปรกติแล้ว เมื่อเอ่ยถึงผู้มีอิทธิพลกับการเลือกตั้ง เราก็มักจะนึกถึงการหาเสียงทุกรูปแบบ รวมทั้งการหาเสียงที่ไม่เปิดเผยหรือไม่ถูกต้องตามกฎหมายเลือกตั้งซึ่งก็เชื่อกันว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญเหนือกว่าการหาเสียงในรูปแบบหรือภายในกรอบของกฎหมายมากมายหลายเท่านัก

แต่สิ่งแรกที่ควรทำความเข้าใจเมื่อเอ่ยถึง "ผู้มีอิทธิพล" ในเรื่องการเลือกตั้งน่าจะอยู่ที่ว่า จริง ๆ แล้วไม่มีตัวบุคคลที่อยู่ ๆ จะกลายเป็นผู้มีอิทธิพลขึ้นมาเฉพาะในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้ง แต่ผู้มีอิทธิพลได้แก่ บุคคลที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่ก่อนแล้วว่าเป็นผู้ที่กว้างขวาง มีบุญบารมีเป็นที่นับหน้าถือตาในจังหวัดหรือในภาคนั้น ทั้งนี้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสามารถหรือคุณงามความดีหรือบารมีของบุคคลดังกล่าวในการช่วยเหลืออนุเคราะห์เป็นที่พึ่งพาแก่ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ รวมตลอดถึงการให้ความร่วมมือแก่หน่วยงานราชการต่าง ๆ ในเขตจังหวัดหรือภูมิภาคนั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีช่องว่างที่สำคัญเกิดขึ้นระหว่างบริการหรือความช่วยเหลือที่ประชาชนสามารถจะได้รับจากหน่วยงานของรัฐเมื่อเปรียบเทียบกับที่ได้รับจากผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ ในหลาย ๆ กรณีชื่อเสียงของผู้มี

อิทธิพลเหล่านี้บางคนอาจขึ้นถึงระดับเป็น "คนดัง" ของประเทศไปเลยก็ได้

อย่างไรก็ตามปัจจัยที่เอื้อให้ผู้มีอิทธิพลสามารถมีบทบาทดังกล่าวได้นั้นจะเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจมากกว่าจะเป็นแค่ตำแหน่งผู้นำท้องถิ่น ระดับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านธรรมดา ๆ คือการเป็นเจ้าของกิจการทางธุรกิจขนาดใหญ่ในจังหวัดนั้น ๆ หลาย ๆ อย่างหรือมีสาขาครอบคลุมไปหลายจังหวัด ผู้มีอิทธพลที่เป็นที่กล่าวขวัญกันอย่างกว้างขวางตามสื่อมวลชนในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่าน ๆ มามี เช่น "เสี่ยแหย" (นายสมชัย ฤกษ์วรารักษ์) แห่งจังหวัดอ่างทองซึ่งมีธุรกิจก่อสร้าง ธุรกิจค้าไม้ขนาดใหญ่คือมีโรงเลื่อย 6 โรงใน 4 จังหวัดได้แก่ จังหวัดอ่างทอง อยุธยา ชัยภูมิ และ เลย "กำนันเป๊าะ" (นายสมชาย คุณปลื้ม) แห่งจังหวัดชลบุรี เป็นเจ้าของธุรกิจโรงแรม เอเย่นต์สุรา และธุรกิจอื่น ๆ อีกมาก หรือ "เสี่ยเล้ง" (นายเจริญ พัฒนดำรงจิตร) แห่งจังหวัดขอนแก่นก็มีธุรกิจมากมายไม่ว่าจะเป็นกิจการพืชไร่ คอกม้า และรถไฟดีเซลราง กรุงเทพฯ - ขอนแก่น เอเย่นต์สุราและก็มีอยู่บางรายที่กิจการทางธุรกิจของผู้มีอิทธิพลจำเป็นต้องมีการกระทำที่ละเมิดกฎหมายแฝงอยู่และก็มีอยู่ไม่ใช่น้อยเหมือนกันที่มีกิจการนอกกฎหมายโดยตรง เช่น การเป็นเจ้ามือหวยใต้ดินนั้นเป็นแหล่งรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของผู้มีอิทธิพลในบางพื้นที่[44]

การที่มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคง คือมีอิทธิพลทางการเงิน มีบุญบารมีแจกจ่ายช่วยเหลือผู้อื่นประกอบกับมีกิจการธุรกิจทั้งที่ถูกต้องตามกฎหมายและนอกกฎหมายที่เข้าถึงมวลชนได้อย่างกว้างขวางดังกล่าวนี้เองทำให้ผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอิทธิพลในระดับภาคหรือระดับจังหวัดหากประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งเสียเองก็อยู่ในฐานะ "ตัวเต็ง" มาตั้งแต่ก่อนจะมีการเลือกตั้งเสียอีกเพราะถ้าจะว่าไปแล้วก็ได้มีบทบาทใกล้ชิดกับมวลชนมาโดยตลอด เช่น "เสี่ยแหย" ให้สัมภาษณ์ถึงบทบาทของตนที่มีต่อชาวบ้านไว้ตอนหนึ่งว่า "ผมช่วยชาวบ้าน ก็แบบที่ใครมีเรื่องเดือนร้อนก็มาหาผม เรื่องที่ใครว่าเป็นผู้มีอิทธิพลเจ้าพ่อนั้นที่จริงเป็นบารมีความดีที่เราสร้างไว้มากกว่า ใครมาหาก็ช่วยได้ อย่างชาวบ้านมาบอกขอให้ช่วย ผมจะถามก่อนว่าถูกรังแกมาหรือเปล่า แล้วส่งคนของผมไปตรวจเช่น ส.จ. ในพื้นที่นั้น ๆ คนของผมก็จะรายงานมาว่าถูกรังแกจริงหรือไม่ ถ้าถูกรังแกไม่ได้รับความเป็นธรรมผมก็ช่วย แต่ถ้ากลายเป็นว่าผู้มาขอความช่วยเหลือกลายเป็นคนไปโกงเขาหรือไปทำร้ายร่างกายหรือไปลักขโมยหรือไปฆ่าเขา แทนที่ผมจะช่วยผมจะช่วยซ้ำเลยเอาเรื่องให้ทางตำรวจจัดการเสียเลย....ปีหนึ่งผมต้องเสียเงินค่าเหล้าถึงหกแสนบาทซื้อเหล้านอกเก็บไว้ที่บ้าน เวลาใครไปใครมาหรือแขกผู้ใหญ่และพรรคพวกมาก็เอาไว้ต้อนรับ นอกจากนั้นก็มีผ้านวม ซื้อไว้ปีละเป็นพัน ๆ ผืน เอาไว้ถวายพระบ้างหรือลูกน้องที่ไปมาหาสู่ หรือพอถึงหน้าหนาวนึกถึงใครได้ก็ส่งไป อย่างเสื้อยืดยี่ห้อผมก็ซื้อไว้หลายพันตัว ปีใหม่ทีก็แจกให้พรรคพวก"[45]

ส่วน "กำนันเป๊าะ" ก็กล่าวถึงการมีสมัครพรรคพวกของตนว่าเป็นเพราะ "มีแล้วรู้จักแบ่งนั่นแหละ" ธุรกิจใหญ่ก็แบ่งคนโน้น 10 เปอร์เซ็นต์ 20 เปอร์เซ็นต์ ให้กินให้อยู่กันดีหน่อย ไม่ใช่เรารวยคนเดียวแล้วลูกน้องจนหมด ใครมันจะมาคบกับเรา ผมมีลูกนี้แหละคนถึงช่วยกันดี....ผมมีเหล้าที่จังหวัดชลบุรี ตัวอำเภอใหญ่เราจะเป็นเอเย่นต์เองเป็นตัวกลาง แล้วแต่ละตำบลเราก็แบ่งไป นาย ก นาย ข แล้วแต่ตำบลเล็ก ตำบลใหญ่แล้วแต่หมู่ แต่จ่า คนไหนผลงานดีก็เอาไปคนละ 10,000 - 20,000 บาทต่อเดือน อะไรอย่างนั้น แล้วตรงกลางผมก็ไม่ได้เอาไปไหน กำไรเท่าไหร่ก็แล้วแต่เอาไปช่วยพรรคพวกที่มันเดือดร้อน ตัวผมเองนั้นธุรกิจอื่นผมเยอะ"[46]

ผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ถ้าหากว่าไม่สามารถจะลงสมัครรับเลือกตั้งได้เพราะถูกจำกัดโดยเงื่อนไขตามกฎหมาย เช่น มีบิดาเป็นคนต่างด้าว และตนเองขาดคุณสมบัติด้านคุณวุฒิการศึกษาตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดหรือด้วยเหตุผลอื่นใด ก็ยังสามารถจะให้การสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่น เช่น ส.จ. หรือ ส.ท. และ ส.ส. ให้ได้รับเลือกตั้งได้อยู่ดี เช่น "เสี่ยแหย" ซึ่งเป็นลูกคนต่างด้าวและจบการศึกษาแค่ประถมปีที่ 4 กล่าวถึงบารมีทางการเมืองของตนว่า "สภาจังหวัดทั้ง 24 คนอยู่ในทีมงานของเรา เทศบาลเมืองป่าโมก และเทศบาลวิเศษชัยชาญและอ่างทอง สมาชิกสภาก็ประกอบด้วยทีมงานของเรา เลือกตั้งครั้งนี้ (พ.ศ. 2531) ผมสนับสนุนผู้สมัครในจังหวัดต่าง ๆ 12 จังหวัด คือ ผู้สมัครบางคนในจังหวัด สิงห์บุรี อยุธยา เพชรบุรี นครปฐม นครสวรรค์ สระบุรี น่าน ชัยภูมิ เลย หนองคาย ลพบุรี และอ่างทอง และกลุ่มของผมก็ได้รับเลือกเข้ามาในนามพรรคต่าง ๆหลายคน[47] หรือ "กำนันเป๊าะ" ก็เป็นที่รู้กันว่าเป็นผู้คัดตัวลงสมัครรับเลือกตั้งของพรรคกิจสังคม ในปี พ.ศ.2531 สำหรับเขตจังหวัดชลบุรีนั่นเอง ขนาด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรีและอดีตหัวหน้าพรรคกิจสังคมในขณะนั้นยังต้องพานายโกวิท ศรีสวัสดิ์ อดีต ส.ส.ชลบุรีไปเยี่ยมคารวะและขอให้กำนันเป๊าะสนับสนุน ส่วน "เสี่ยเล้ง" แห่งขอนแก่นก็มีนักการเมืองใหญ่จากหลายพรรคเข้าขอความสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นอดีตรองนายกรัฐมนตรี อดีตนายทหารใหญ่ ฯลฯ

สำหรับเหตุผลในการที่ผู้มีอิทธิพลดังกล่าวกลายเป็น "ตัวแปร" ที่สำคัญในการเลือกตั้งไปนั้น อาจกล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากธรรมชาติของการเลือกตั้งในปัจจุบันนี้เองที่ทำให้เป็นไปไม่ได้หรือเป็นไปได้ยากมากที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะได้รับเลือกตั้งด้วยลำพังความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจัยเรื่องอุปกรณ์กำลังคนและเงินทุนในการหาเสียง หากสามารถได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากผู้มีอิทธิพลเหล่านี้อย่างเต็มที่ ก็ย่อมเป็นของแน่ว่าโอกาสที่จะได้รับเลือกตั้งนั้นอยู่แค่เอื้อม ทางด้านผู้มีอิทธิพลเองการช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นหากไม่ใช่การช่วยเหลือผู้ที่เคยมีความสัมพันธ์สนิทชิดเชื้อเป็นส่วนตัว หรือมีบุญคุณที่ต้องตอบแทนกันมาก่อนโดยตรง ก็อาจเป็นการช่วยเหลือผู้

สมัครเพื่อตอบแทนบุญคุณหรือสนองไมตรีตอบต่อบุคคลสำคัญในระดับนำของพรรคการเมืองแห่งชาติ ที่ตนเคยคุ้นเคยหรือมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกันมาก่อน[48] ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกรณีใดตัวผู้มีอิทธิพลก็จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอยู่ดี ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงหรือโดยอ้อมเช่นกัน

และด้วยเหตุที่การที่ผู้มีอิทธิพลจะเข้ามามีบทบาทในการเลือกตั้ง มักเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัวไม่ใช่เรื่องของพรรคการเมือง[49] จึงไม่น่าแปลกใจอะไรที่จะพบว่าผู้มีอิทธิพลเหล่านี้อาจจะให้ความสนับสนุนแก่ผู้สมัครในเขตอิทธิพลของตนทีละหลายคนโดยบุคคลเหล่านี้สังกัดพรรคการเมืองต่าง ๆ กันก็ได้ หรือว่าในการเลือกตั้งครั้งหนึ่งผู้มีอิทธิพลให้การสนับสนุนผู้สมัครของพรรคหนึ่ง แต่ในการเลือกตั้งครั้งต่อไปผู้มีอิทธิพลคนเดียวกันก็อาจหันไปสนับสนุนผู้สมัครจากอีกพรรคหนึ่งก็ได้ เช่น "เสี่ยแหย" ในปี พ.ศ.2519 ได้มีส่วนสนับสนุนช่วยพรรคกิจสังคมในการส่งผู้สมัครลงรับเลือกตั้งปี พ.ศ.2522, 2526, และ พ.ศ.2529 ย้ายมาสนับสนุนพรรคชาติไทย โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการบริหารในปี พ.ศ.2526 แต่ก่อนการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 ได้ลาออกจากตำแหน่งดังกล่าวแม้ว่าจะยังคงสนับสนุนพวกพ้องของตนในพรรคชาติไทยต่อไป หรือในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 ในเขตเลือกตั้งที่ 2 ของจังหวัดชลบุรี "กำนันเป๊าะ" ให้การสนับสนุนนายนิคม แสนเจริญ และนายจรูญ งามพิเชษฐ์ ผู้สมัครจากพรรคกิจสังคม แต่ในเขตเลือกตั้งที่ 1 "กำนันเป๊าะ" ให้ความสนับสนุนนายสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ ผู้สมัครจากพรรคชาติประชาธิปไตย และก่อนหน้านั้น "กำนันเป๊าะ" ก็เคยมีบทบาทสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งสังกัดพรรคต่าง ๆ กันอีกหลายคน เช่น นายบุญชู โรจนเสถียร นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายประโยชน์ เนื่องจำนงค์ (อย่างไรก็ดีในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 "กำนันเป๊าะ" ออกมาสนับสนุนพรรคกิจสังคมอย่างเต็มตัวโดยเป็นผู้แถลงข่าวเปิดตัวผู้สมัคร ส.ส.จังหวัดชลบุรีของพรรคกิจสังคมทั้งสองเขต โดยกล่าวว่าผู้ใหญ่ของพรรคกิจสังคมได้ช่วยฝากฝังให้ดูแลผู้สมัครของพรรคกิจสังคมประกอบกับผู้สมัครเป็นเพื่อนเป็นญาติของตนอยู่ด้วย)[50] แต่กรณีที่อื้อฉาวที่สุดเห็นจะได้แก่ กรณีของนายเวียง วรเชษฐ์ นายอารมณ์ พุ่มพิริยพฤนท์ น.ส.อุ่นเรือน อารีเอื้อ นายขจรศักดิ์ ศรีสวาสดิ์ และนายสุทัศน์ ศรีรัตนะพรรณ ซึ่งพรรคกิจประชาคมพยายามขับออกจากพรรคเนื่องจากไปถอนชื่อออกจากญัตติไม่ไว้วางใจรัฐบาลของพรรคฝ่ายค้านเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2530 ตามคำขอของ "เสี่ยเล้ง" (ซึ่งว่ากันว่าถูกรุกรานจากคนในเครื่องแบบอีกทีหนึ่ง) แต่พรรคกิจประชาคมก็ขับ ส.ส.กบฏเหล่านี้ไม่สำเร็จจนกระทั่งเมื่อยุบสภาและมีการเลือกตั้งใหม่ในปี พ.ศ.2531 "เสี่ยเล้ง" ก็พาอดีต ส.ส.ทั้ง 5 เข้าไปสังกัดพรรคราษฎร โดยก่อนหน้านั้นในขณะที่ยังมีข่าวไม่แน่ชัดว่าอดีต ส.ส.เหล่านี้จะสังกัดพรรคใด นายเวียง วรเชษฐ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า "คุณเจริญ (เสี่ยเล้ง) ไปทางไหน พวกผมก็ต้องไปทางนั้น พวกผมเปรียบเสมือนนักมวยที่มีคุณเจริญเป็นผู้จัดการทีม คุณเจริญจะให้ชกกับใครที่ไหนก็ต้องชกด้วยทั้งนั้น"[51] ในการเลือกตั้งครั้งที่แล้วเมื่อปี พ.ศ.

2531 ความสำคัญของผู้มีอิทธิพลในการกำหนดว่าใครจะได้เป็นผู้แทนราษฎรในเขตที่ตนมีบารมีอยู่นั้น ทำให้ นายอุทัย พิมพ์ใจชน ผู้แทนราษฎรจังหวัดชลบุรีถึงกับกล่าวว่า "ทำไมคนอย่างบุญชู โรจนเสถียร เป็นผู้แทนฯก็มีบทบาท ทำไมถึงจะสมัครอีกไม่ได้ คนเมืองชลไม่เอาหรือว่าอะไร นี่เป็นข้อถามหรือไม่ มีผลงานจนเขารังเกียจ คุณสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ ก็ได้คะแนนที่หนึ่ง เป็นแค่สองปี ทำไมอยู่ ๆ ไม่ลง นี่เป็นเพราะอะไร เป็นเพราะคนเมืองชลไม่เอาหรือว่าเป็นเพราะอะไร นี่ก็เป็นข้อน่าคิดสำหรับคนชลบุรี เพราะฉะนั้น ผมคิดว่าน่าจะดูว่า ผู้แทนฯเมืองชลจริง ๆ นี่มันควรจะอยู่บนพื้นฐานของประชาชน หรือบนพื้นฐานของใคร ถ้าอยู่บนพื้นฐานของคน ถ้าคนนั้นไม่เอาคนดี ๆ ที่เราเคยเลือกมันก็เป็นผู้แทนฯ ไม่ได้เหมือนกัน ตกลงกลายเป็นว่าเราเลือกผู้แทนฯหรือว่าเลือกคนของใคร"[52]

สำหรับการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สมัครนั้น นอกเหนือจากการประกาศตัวสนับสนุนแล้วผู้มีอิทธิพลอาจจะให้ความสนับสนุนด้านกำลังเงิน เครือข่ายกำลังคน อุปกรณ์วัสดุ ฯลฯ ที่จำเป็น[53] หรือตัวผู้มีอิทธิพลอาจเข้ามาร่วมวางแผนยุทธศาสตร์กับผู้สมัคร จนถึงขั้นลงไปสั่งการและควบคุมการระดมคะแนนให้เป็นไปตามเป้าหมายก็ได้ ซึ่งในกรณีเช่นนั้นอาจกล่าวได้ว่า ผู้มีอิทธิพลได้ลงมาเล่นบทบาทหาเสียงและคุมการเลือกตั้งเสียเองอย่างไรก็ตามในบางกรณีที่พิเศษจริง ๆ นั้นชื่อเสียงของผู้มีอิทธิพลที่ค่อนไปในทางลบเช่นเดียวกับทางบวกก็อาจทำให้ประเด็นของการหาเสียงเลือกตั้งมาตกอยู่ที่ตัวผู้มีอิทธิพลเองแทนที่จะเป็นตัวผู้สมัครก็มีดังที่เกิดขึ้นกับ กรณีของ "กำนันเป๊าะ" ซึ่งถูกผู้สมัครรับเลือกตั้งคือนายอุทัย พิมพ์ใจชน นำเอาพฤติกรรมมาโจมตีอย่างเปิดเผยต่อหน้าสาธารณชน

อนึ่งในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 มีสัญญาณว่าผู้มีอิทธิพลหลายคนพยายามที่จะขยายฐานการเมืองของตนออกไปให้กว้างขวางขึ้น โดยการเข้าไปสนับสนุนผู้สมัครข้ามจังหวัดหรือเขตอิทธิพลเดิมของตน ซึ่งในเรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าเขตที่ผู้มีอิทธิพลดังกล่าวเลือกขยายฐานทางการเมืองออกไปนี้ก็เป็นเขตเดียวกันกับที่ผู้มีอิทธิพลนั้น ๆ ได้เริ่มเข้าไปมีผลประโยชน์หรือกิจการธุรกิจขนาดใหญ่ไว้ด้วยนั่นเอง[54] จริงอยู่ในการเลือกตั้งครั้งที่เพิ่งผ่านพ้นไปนี้ แม้จะปรากฏว่าผู้มีอิทธิพลหลายคนไม่สามารถจะนำ ส.ส. ในสังกัดของตนเข้าสภาได้มากอย่างที่คาดคิดไว้ก่อนการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นนายเจริญ พัฒนดำรงจิตร (เสี่ยเล้ง) ซึ่งมี ส.ส.ในสังกัดสอบได้เพียง 3 คน จากที่หวังไว้กว่าสิบคน หรือนายสมชัย ฤกษ์วรารักษ์ (เสี่ยแหย) ซึ่งยกเว้น ส.ส.ในสังกัดที่จังหวัดอ่างทองที่สอบได้อย่างสบายแล้ว ผู้สมัครในสังกัดของเสี่ยแหยในจังหวัดอื่น ๆ ก็ไม่ประสบผลสำเร็จนัก หรือแม้แต่นายสมชาย คุณปลื้ม (กำนันเป๊าะ) ซึ่งแม้ว่าจะสามารถพาลูกพรรคกิจสังคมเข้าสภามาได้ถึง 4 คนจากจำนวน ส.ส. 6 คนของจังหวัดชลบุรี แต่ก็ไม่สามารถโค่นล้มนายอุทัย พิมพ์ใจชนได้ และแม้ว่าในเขตเลือกตั้งที่หนึ่ง กำนันเป๊าะจะสามารถผลักดันนายนิคม แสงเจริญ และนายเทอดธรรม อัมราลิขิต เข้ามาได้โดยโค่น พ.ต.ท.รุ่งโรจน์ เรืองฤทธิ์ แห่งพรรคก้าวหน้าตกไป แต่ในเขตเลือกตั้งที่ 2 อันเป็นฐานดั้งเดิมของตนมาตลอดกลับถูกนายดรงค์

สิงห์โตทอง แห่งพรรคก้าวหน้าเบียดเข้ามาได้ (กำนันเป๊าะเคยกล่าวถึงเขต 2 ว่า "เป็นพื้นที่ของผม ไม่ต้องออกหาเสียงมาก บอกหัวคะแนนที่มีอยู่แล้วไปได้เลยว่าจะเอาใคร ที่เขตนี้เงินไม่ต้องใช้มาก")[55] สภาพเช่นว่านี้ทำให้นักสังเกตการณ์ทางการเมืองบางท่านสรุปว่า นี้คือการพังทลายของอิทธิพลของผู้ยิ่งใหญ่เหล่านี้[56] แต่ประเด็นที่ควรจะต้องคิดกันอย่างจริงจังอยู่ที่ว่า "ผู้มีอิทธิพล" พ่ายแพ้ต่อวิธีการหาเสียงที่ถูกต้องหรือการต่อต้านของกลุ่มอิสระ หรือว่าแท้จริงแล้วเป็นการพ่ายแพ้ต่ออำนาจเงิน อิทธิพลและวิธีการหาเสียงอย่างเดียวกันในเขตเลือกตั้งอื่น ๆ นอกจากเขตบารมีเดิมของตน[57] บทบาทของผู้มีอิทธิพล หรือ "เจ้าพ่อ" ในฐานะนายทะเบียนผู้อนุมัติใบสอบอนุญาตของนักการเมืองจึงเป็นสิ่งที่น่าจะได้จับตาดูกันต่อไปในการเลือกตั้งคราวหน้า

การหาเสียง : ศรัทธาหรือและการซื้อ-ขายเสียงผ่านหัวคะแนน "นายหน้าทางการเมือง"

หลังการเลือกตั้งทุกครั้งมักจะปรากฏมีเรื่องเล่าต่าง ๆ นานาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการหาเสียงที่ผิดกฎหมายหรือไม่เปิดเผยอยู่เสมอ ๆ สิ่งเหล่านี้ปรกติแล้วตัวผู้สมัครจะไม่กระทำเอง แต่เป็นการกระทำของผู้สนับสนุนหรือที่มักเรียกกันรวม ๆ ว่าหัวคะแนน แม้แต่บรรดารูปแบบของการหาเสียงชนิดที่เปิดเผยหรือเป็นกระบวนการหรือมีผลผลิตที่สร้างสาธารณชนสามารถเห็นได้สัมผัสได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ก็เกือบจะไม่มีรูปแบบใดเลยที่ไม่ต้องอาศัย บริการของบุคคลที่เรียกกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า "หัวคะแนน" ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นบุคคลที่มีส่วนเกือบจะสำคัญที่สุด (ถ้าไม่ถึงกับสำคัญที่สุด) ในความสำเร็จของการได้รับเลือกตั้งของผู้สมัคร

สำหรับหัวคะแนนนั้นอาจจะเป็นคน ๆ เดียวกันกับผู้ที่มีอิทธิพลก็ได้ คือผู้มีอิทธิพลอาจลงมาแสดงบทของหัวคะแนนได้ ถ้าต้องการ แต่ในขณะที่หัวคะแนนไม่อาจเป็นผู้มีอิทธิพลทุกคนไป เพราะฉะนั้นในขณะที่กิตติศัพท์ชื่อเสียงของผู้มีอิทธิพลบางคนอาจเป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ แต่เราจะไม่ค่อยได้รู้ว่าใครเป็นหัวคะแนนให้แก่ผู้สมัครคนไหนเท่าไรนัก นอกจากนั้นแล้วในขณะที่บทบาทของผู้มีอิทธิพลอาจไม่ปรากฏในบางพื้นที่ แต่ความสำคัญของหัวคะแนนนั้นดูจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ในทุกเขตเลือกตั้ง โดยเฉพาะในเขตเลือกตั้งที่กว้างใหญ่และประชาชนขาดความรู้ความสนใจในทางการเมืองเท่าที่ควร หรือในเขตพื้นที่ที่ทุรกันดาร การคมนาคมไม่สะดวก พื้นที่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน ประชาชนกระจายกันอยู่ห่างไกลกันซึ่งทำให้การหาเสียงเป็นไปอย่างลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การหาเสียงแบบเข้าถึงประชาชน ลักษณะภูมิประเทศเช่นว่านี้ทำให้เป็นเรื่องจำเป็นที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะต้องอาศัยหัวคะแนน

เป็นผู้จัดการดึงให้หัวคะแนนที่กระจัดกระจายมาลงคะแนนให้ตน ความสัมพันธ์ที่หัวคะแนนมีกับชาวบ้านนั้นก็หลากหลาย อาจจะเป็นเพียงความสัมพันธ์ของคนรู้จักกันธรรมดา ๆไปจนถึงความเป็นญาติพี่น้องกันหรือหัวคะแนนอาจเป็นผู้กว้างขวางหรือนักเลงโตในท้องถิ่นก็ได้ นั่นคือหัวคะแนนเป็นเสมือนตัวกลางระหว่างชาวบ้านผู้มีอิทธิพลออกเสียงเลือกตั้งกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้สมัครจะยอมรับว่าหัวคะแนนเป็นสิ่งจำเป็น ก็เพราะว่าหัวคะแนนเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิดหรือเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่นที่ชาวบ้านให้ความนิยมนับถือ ในขณะที่ชาวบ้านอาจจะไม่เคยรู้จัก ไม่เคยมีความสัมพันธ์หรือแม้แต่ไม่เคยเห็นผู้สมัครรับเลือกตั้งมาก่อนเลยก็ได้ บทบาทของหัวคะแนนจึงได้แก่การเชื่อมประสานระหว่างชาวบ้านกับผู้สมัครด้วยการพบปะชักชวนชาวบ้านให้ลงคะแนนสนับสนุนผู้สมัครคนนั้นคนนี้ นายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ เมื่อครั้งที่ยังเป็นหัวหน้าพรรคประชาชนเมื่อคราวสมัครเป็น ส.ส.เขต 3 จังหวัดนครราชสีมา ได้กล่าวถึงความสำคัญของหัวคะแนนไว้ตอนหนึ่งว่า "ผมว่าหัวคะแนนมีความสำคัญมาก ๆ เพราะว่ามันเป็นเขตที่กว้าง มีถึง 6 อำเภอ เพราะฉะนั้นเราต้องใช้หัวคะแนนเป็นสื่อในการติดต่อกับชาวบ้าน ผมว่าการเลือกตั้งที่นั่นไม่เหมือนกรุงเทพฯ เราต้องใช้แกนนำของแต่ละหมู่บ้านของแต่ละอำเภอเป็นตัวจับในการประสานงานกับชาวบ้านซึ่งต่างกับกรุงเทพฯ ถ้าลงกรุงเทพฯเดินไปก็เกือบจะครบ ไอ้นี่นั่งรถเป็นชั่วโมง ๆ มันห่างไกลกันมาก เพราะฉะนั้นหัวคะแนนจึงสำคัญมากที่จะช่วยเหลือเรา"[58] นั่นคือ ถ้ามองในแง่ดี หัวคะแนนก็คือ ผู้นำของท้องถิ่นที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานระหว่างชาวบ้านกับนักการเมือง หัวคะแนนคือผู้ที่ดูแลผลประโยชน์ให้ชาวบ้าน แต่บางครั้งนักการเมืองบางคนก็อาจจะรังเกียจคำว่า "หัวคะแนน" และพยายามเลี่ยงไปใช้คำอื่นแทน เช่น นายปรีดา กนกนาค อดีตส.ส.และผู้สมัครรับเลือกตั้งของ กทม. เขต 5 ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ได้กล่าวว่า "ผมเป็น ส.ส.ที่ไม่มีหัวคะแนนเลย แต่คนทั้งหมดผมทำงานด้วยคณะกรรมการชุมชน..."[59]

ส่วนหนึ่งของความสำเร็จของหัวคะแนนในการชักจูงให้ชาวบ้านลงคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครที่ตนสนับสนุนนี้จึงขึ้นอยู่กับว่า ความสัมพันธ์ที่ตนมีกับชาวบ้านนั้นแน่นแฟ้นลึกขนาดไหน เช่นเคยมีบุญคุณกันมาหรือไม่ หรือตนเองเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านมากแค่ไหนซึ่งถ้าหากว่าความสัมพันธ์ระหว่างหัวคะแนนกับชาวบ้านไม่ถึงกับลึกซึ้งหรือแน่นแฟ้นนัก หัวคะแนนก็อาจจะต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่น เช่น เงินเป็นเครื่องช่วยโน้มน้าวจิตใจของชาวบ้านให้สนับสนุนผู้สมัครของตนอีกแรงหนึ่ง หรือในบางกรณีหัวคะแนนก็อาจจะทำหน้าที่เป็นแค่กลไกหรือ "นายหน้า" ประสานระหว่างการ "ซื้อ - ขาย" คะแนนระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้งกับชาวบ้านผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งเท่านั้น

ในทำนองเดียวกันกับที่ความสัมพันธ์ระหว่างหัวคะแนนกับชาวบ้านอาจเป็นได้ตั้งแต่เรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือความผูกพันที่มีกันมาแต่เดิม การยอมรับนับถือซึ่งกันและกันไปจนถึง

การว่าจ้างโดยอาศัยรากฐานของความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างตัวหัวคะแนนกับผู้สมัครก็อาจเป็นเรื่องของความผูกพันสนิทสนมเป็นส่วนตัวหรือเรื่องของการว่าจ้างที่มีค่าตอบแทนเป็นลักษณะของธุรกิจแท้ ๆ ก็ได้ ซึ่งถ้าหากว่ามีข้อแตกต่างกันอยู่บ้างก็คงจะอยู่ที่ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหัวคะแนนกับชาวบ้านนั้น แม้ว่าจะเป็นกรณีของการจ้างงานหรือซื้อเสียงก็คงต้องมีความสัมพันธ์สนิทสนมไว้เนื้อเชื่อใจหรือการรู้จักกันมาก่อนบ้างเป็นฐานสำหรับการทำข้อตกลงกัน แต่ระหว่างหัวคะแนนกับตัวผู้สมัครแล้วอาจจะเป็นไปได้ที่จะเป็นเรื่องของการว่าจ้างล้วน ๆ โดยที่ทั้งสองฝ่ายไม่จำเป็นต้องรู้จักสนิทสนมกันมาก่อนเลย

อย่างไรก็ดีเพื่อความเข้าใจที่กระจ่างในเรื่องนี้จึงอาจแยกแยะหัวคะแนนอย่างคร่าว ๆ ตามลักษณะของความสัมพันธ์ที่หัวคะแนนมีกับตัวผู้สมัคร และตามบทบาทหน้าที่ของหัวคะแนนเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังต่อไปนี้คือ

(1) หัวคะแนนหลักหรือหัวคะแนนระดับหนึ่ง ได้แก่บุคคลที่มีความผูกพันสนิทสนมกับตัวผู้สมัครในทางใดทางหนึ่งมาก่อนการเลือกตั้ง เช่นอาจเป็นญาติพี่น้องกัน เคยมีบุญคุณอุปถัมภ์กันมาก่อน ฯลฯ คือเป็นบุคคลที่ผู้สมัครไว้เนื้อเชื่อใจได้ว่า ให้ความสนับสนุนแก่ตนโดยสุจริตไม่ได้หวังอามิสสินจ้างตอบแทนในรูปใดรูปหนึ่งในทันทีทันใด นอกจากนี้หัวคะแนนหลักหรือหัวคะแนนระดับนี้ยังต้องเป็นบุคคลที่กว้างขวางมีสมัครพรรคพวกหรือคนรู้จักในท้องถิ่นมาก และรู้ตื้นลึกหนาบางของการเมืองในท้องถิ่นดีพอ รู้จักคุ้นเคยกับผู้นำในท้องถิ่นเป็นอย่างดี สามารถที่จะช่วยกลั่นกรองคัดเลือกคนที่จะเข้ามาช่วยงานหาเสียงของผู้สมัครได้อย่างถูกต้องเพราะหัวคะแนนระดับหนึ่งนี้ปรกติแล้วจะไม่ลงไปสัมผัสกับชาวบ้านในระดับของการ "แปรเสียงให้เป็นคะแนน" โดยตรง แต่จะเป็นคนที่จะเป็นตัวกลางติดต่อและควบคุมหัวคะแนนในระดับล่าง ๆ ให้กับตัวผู้สมัครอีกทีหนึ่ง หัวคะแนนระดับหนึ่งนี้นอกจากจะเป็นบุคคลสำคัญอยู่ในระดับของผู้ร่วมวางแผนหรือยุทธศาสตร์การเลือกตั้งให้แก่ตัวผู้สมัครหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นฝ่ายวิจัยและวางแผนของผู้สมัครแล้ว ก็ยังอาจมีบทบาทช่วยเหลือด้านการเงินแก่ตัวผู้สมัครอีกด้วย เช่น จัดเลี้ยงให้ผู้สมัคร ลงขันช่วยเหลือผู้สมัครทางการเงินหรือให้กู้ยืมเงินไปใช้ในการรณรงค์หาเสียง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามความช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ให้แก่ตัวผู้สมัครของหัวคะแนนหลักจะจำกัดอยู่ที่ตัวผู้สมัครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น หัวคะแนนหลักของผู้สมัครนี้อาจเป็นได้ตั้งแต่ ผู้นำท้องถิ่นระดับต่าง ๆ ในจังหวัด อำเภอลงไปจนถึงตำบล และมีได้ตั้งแต่พ่อค้านักธุรกิจใหญ่ สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาจังหวัดหรือครูใหญ่ กำนันผู้ใหญ่บ้านคนสำคัญ ๆ ที่ชาวบ้านหลาย ๆ หมู่บ้านรู้จักและเคารพนับถือโดยในกรณีที่ผู้สมัครเป็น ส.ส.อยู่เดิม จะพบว่า ส.ส.และหัวคะแนนระดับหนึ่งของตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นมักจะมีความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกันมาโดยตลอด เช่น อาจผ่าน

การที่ผู้นำท้องถิ่น เสนอโครงการพัฒนาท้องถิ่นของตนไปยัง ส.ส.ซึ่งอาศัยงบพัฒนาจังหวัดเป็นเครื่องมือตอบสนองให้ เท่ากับเป็นการช่วยสร้างคะแนนนิยมให้แก่กันและกันหรือไม่เช่นนั้นก็อาจเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในรูปแบบอื่น ๆ และถ้าหากหัวคะแนนระดับนี้เกิดสนใจที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งเสียเองโอกาสที่จะได้รับเลือกตั้งก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองอย่างเต็มที่ เช่นในการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2531 หัวคะแนนหลักคนหนึ่งของ นายองอาจ เสนาธรรม ที่เคยลงสมัครในนามของพรรครวมไทยที่เขตเลือกตั้งที่ 2 จังหวัดเชียงราย จนได้รับเลือกตั้งมาแล้วเมื่อปี พ.ศ.2529 ได้ลงสมัครเองก็ปรากฏว่าได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นที่หนึ่ง ในขณะที่นายองอาจซึ่งเปลี่ยนพรรคไปสังกัดพรรคประชาชนกลายเป็น ส.ส.สอบตก

(2) หัวคะแนนระดับรองและหัวคะแนนระดับล่าง ๆ ได้แก่บุคคลที่มิได้มีความผูกพันธ์สนิทสนมกับตัวผู้สมัครในทางใดทางหนึ่งมาก่อนการเลือกตั้ง หรือถ้ามีก็เป็นเพียงความสัมพันธ์แบบผิวเผิน แต่หัวคะแนนรองอาจมีความสัมพันธ์ที่สนิทสนมหรือเคยมีการเกื้อหนุนอุปถัมภ์กันมาก่อนกับหัวคะแนนหลักของผู้สมัครรับเลือกตั้ง และการเข้ามาทำงานให้แก่ผู้สมัครก็เป็นไปโดยการร้องขอหรือสั่งงานจากหัวคะแนนหลัก โดยที่ตัวผู้สมัครและหัวคะแนนระดับล่าง ๆ (ซึ่งก็มีความสำคัญลดหลั่นลงไปได้อีกหลายระดับ) อาจจะไม่เคยพบปะเลยก็ได้ อย่างไรก็ดีในการทำงานของหัวคะแนนระดับรอง ๆ ลงไปนี้ปรกติแล้วคาดหวังว่าค่าจ้างหรือค่าตอบแทนที่ชัดเจนและเป็นคราว ๆ ไป ตามแต่จะตกลงกัน โดยหัวคะแนนหลักอาจช่วยกลั่นกรองและกำหนดอัตราค่าจ้างให้แทนผู้สมัคร และถ้าเป็นกรณีที่ผู้สมัครเป็นผู้สมัครประเภทตัวจริงคนเดียว ก็ไม่จำเป็นว่าหัวคะแนนระดับล่างจะรับทำงานให้แก่ผู้สมัครดังกล่าวเพียงผู้เดียว คือหัวคะแนนพวกนี้จะไม่รับช่วยผูกขาดเฉพาะราย ในทางตรงกันข้าม หัวคะแนนรองอาจจะรับทำงานให้กับผู้สมัครหลาย ๆ คนพร้อมกัน คือรับทำงานให้แก่ผู้สมัครเท่ากับจำนวนส.ส.ที่อาจจะมีได้ในเขตเลือกตั้งนั้น ๆ เช่น ถ้าเขตเลือกตั้งนี้มี ส.ส.ได้ 3 คน หัวคะแนนรองจะรับทำงานให้กับผู้สมัครเต็ม 3 คน เพราะนั่นย่อมหมายถึงค่าตอบแทนที่มากขึ้น

นอกจากนี้การปฏิบัติงานของหัวคะแนนในระดับนี้ จะทำได้มากน้อยแค่ไหน นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่มีกับหัวคะแนนหลักของผู้สมัครว่ามีมากน้อยแค่ไหนแล้วก็ยังขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่จะได้รับจากหัวคะแนนหลักหรือจากตัวผู้สมัครแต่ละคนอีกด้วย และก็ไม่มีข้อผูกพันอะไรระหว่างตัวผู้สมัครกับหัวคะแนนรองเกินเลยไปกว่าการเลือกตั้งเฉพาะครั้ง ในสมัยหน้าหัวคะแนนระดับรองอาจมีข้อผูกพันที่จะทำงานให้กับผู้สมัครรายอื่นแทนก็ได้ถ้าหากว่าเงื่อนไขดีกว่า ความซื่อสัตย์ของหัวคะแนนระดับนี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้สมัครและหัวคะแนนหลักไม่อาจจะวางใจได้ทีเดียวนัก อย่างไรก็ตามโดยเหตุที่การระดมคะแนนเสียงชักชวนให้ชาวบ้านลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครคนโน้นคนนี้ ในระดับชุมชนเล็ก ๆ เช่นในหมู่บ้านหรือแม้แต่

การแจกของแจกเงินซื้อเสียงจากชาวบ้านเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความใกล้ชิดสนิทสนมความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นพื้นฐาน คือเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ในวงแคบเป็นช่องทาง หัวคะแนนระดับรองจึงเป็นตัวจักรกลอันสำคัญที่สามารถแปรเสียงให้เป็นคะแนน ซึ่งถึงอย่างไรผู้สมัครและหัวคะแนนหลักก็ไม่อาจมองข้ามไปได้ โดยทั่วไปแล้วหัวคะแนนระดับล่าง ๆ นี้มักจะได้แก่พระ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือประธานคุ้มต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านอีกทีหนึ่งสุดแท้แต่ลักษณะความเชื่อถือของชุมชน เช่น ในชุมชนของชาวไทยมุสลิม หัวคะแนนที่สำคัญก็จะได้แก่ ผู้นำทางศาสนาไม่ใช่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน หรือถ้าเป็นชุมชนไทยพุทธ ก็อาจจะต้องพิจารณาดูต่อไปด้วยว่าในหมู่บ้านหรือในตำบลนั้น ๆ ใครเป็นผู้ที่มีบทบาท มีความสำคัญในการชักนำชาวบ้านได้อย่างแท้จริง

จากที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการจัดตั้งเครือข่ายของระบบหัวคะแนนที่โยงใยระหว่างผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในระดับหมู่บ้านขึ้นมาถึงตัวหัวคะแนนและระหว่างหัวคะแนนระดับรองขึ้นมาถึงตัวหัวคะแนนหลัก และต่อไปจนถึงตัวผู้สมัครนั้นเป็นขั้นตอนที่จำเป็นที่สุดของการหาเสียง แต่โดยที่ขั้นตอนนี้ก็เป็นสิ่งที่ผู้สมัครที่จริงจังทุกคนกระทำเหมือน ๆ กันหมด จึงอาจมีความจำเป็นที่จะต้องประมาณการให้แน่นอนพอสมควรต่อไปว่า ความรับผิดชอบหรือความสามารถของหัวคะแนนมีมากน้อยแค่ไหน วิธีการหนึ่งอาจเป็นว่าเมื่อเริ่มดำเนินงานมาถึงขั้นที่ได้หัวคะแนนระดับรองผ่านทางหัวคะแนนหลักมาแล้วก็จะมีการเรียกประชุมหัวคะแนนทั้งหมดเพื่อตรวจสอบว่า แต่ละคนจะสามารถระดมคนในชุมชนของตนออกมาลงคะแนนเสียงได้สักเท่าไร หัวคะแนนแต่ละคนก็จะตั้งเป้าหมายคะแนนมาให้ ซึ่งเป้าหมายคะแนนเหล่านี้จะต้องรวมกันแล้วได้สูงกว่าตัวเลขที่ผู้สมัครแต่ละคณะผู้วางแผน (หัวคะแนนหลัก) ได้กำหนดไว้เป็นเกณฑ์ จากผลการเลือกตั้งที่ผ่าน ๆ มา อย่างไรก็ดีเพื่อความแน่ใจ บางครั้งหัวคะแนนหลักอาจขอให้หัวคะแนนรอง ๆ ทั้งหลายทดลองตรวจสอบดูก่อนก็ได้ คือขอให้หัวคะแนนระดับล่าง ๆ เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านจริง ๆ คือให้ลองเข้าไปทาบทาม ลองไปคุยกับชาวบ้านดูว่าจะสามารถชักจูงให้คนมาลงคะแนนเสียงสนับสนุนผู้สมัครที่ตนทำงานได้สักกี่คน (ปรกติหัวคะแนนจะต้องมีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในหมู่บ้านของตนอยู่แล้ว) รายงานที่ได้รับจากหัวคะแนนระดับรองหลังจากปฏิบัติการอันนี้คือเป้าหมายคะแนนที่อาจจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด และตัวเลขที่ได้ออกมาครั้งนี้จะเป็นตัวเลขที่จะเป็นข้อตกลงระหว่างหัวคะแนนกับผู้สมัครหรือตัวแทน ซึ่งถ้าตัวเลขออกมาต่ำกว่าหรือใกล้เคียงกับตัวเลขประมาณการที่ได้กำหนดไว้แต่เดิม หัวคะแนนหลักหรือผู้สมัครก็จำเป็นต้องพิจารณาเพิ่มพื้นที่ (หมู่บ้าน) ที่จะเจาะเข้าไปหาคะแนนเสียงหรือเพิ่มจำนวนคะแนนให้มากขึ้นไปอีก

สำหรับจำนวนคะแนนเสียงของชาวบ้านที่หัวคะแนนระดับล่างคนหนึ่ง ๆ สามารถจะคุมได้นั้น

ย่อมแตกต่างกันออกไปสุดแล้วแต่คุณสมบัติของหัวคะแนนแต่ละคน เช่นในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจให้หัวคะแนนหนึ่งคนรับผิดชอบระดมคะแนนเสียงได้ไม่เกิน 10-20 หลังคาเรือน คือหัวคะแนนหนึ่งคนคุมเสียงของคน 30-40 คน แต่ถ้าการรวมกลุ่มของบุคคลในพื้นที่มีลักษณะที่แตกต่างออกไป เช่น มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ อย่างกลุ่มเกษตรกร กลุ่มชาวไร่ ฯลฯ จำนวนคะแนนเสียงที่หัวคะแนนคิดว่าสามารถจะระดมในกรณีที่ตนเป็นบุคคลระดับนำของกลุ่มดังกล่าว ก็อาจจะมากกว่าที่หัวคะแนนในหมู่บ้านสามารถจะให้ได้ ส่วนในแต่ละหมู่บ้านจะใช้หัวคะแนนระดับนี้กี่คนก็ต้องสุดแล้วแต่ความใหญ่เล็กของหมู่บ้าน โดยในช่วงนี้หัวคะแนนยังจะต้องรับผิดชอบเรื่องรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในหมู่บ้านว่ามีอะไรขาดตกบกพร่องต้องแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไรหรือไม่ รวมทั้งบัตรประจำตัวประชาชน ผู้ใดยังไม่มีบัตรหรือบัตรขาดอายุก็จะต้องรีบไปจัดการเสียให้ถูกต้องด้วย

ถึงแม้ว่าเป้าหมายหลักของการมีหัวคะแนน จะอยู่ที่การให้หัวคะแนนทำหน้าที่ระดมเสียงของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งให้ลงคะแนนให้แก่ผู้สมัคร ซึ่งในกระบวนการนี้อาจรวมถึงการซื้อเสียงของชาวบ้านในรูปหนึ่งรูปใดด้วยก็ตาม แต่ความสำคัญของหัวคะแนนก็มิได้จำกัดอยู่เฉพาะแค่ขั้นตอนของการซื้อเสียงอย่างเดียวเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะความสัมพันธ์ระหว่างหัวคะแนนกับชาวบ้านไม่อาจเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้จ้างกับผู้ว่าจ้างเพียงอย่างเดียว หรือแม้แต่ในกรณีที่ในท้ายที่สุดแล้วจะต้องมีการใช้เงินเพื่อซื้อเสียงในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ผู้ที่จะทำหน้าที่นี้ได้ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นใครก็ได้ มิฉะนั้นแล้วก็อาจจะพบกับกรณีของการ "แจกไม่ออก" หรือเป็นการสูญเงินไปเปล่า ๆ โดยไม่ได้คะแนนเสียงอะไรตอบแทนคืนมาเป็นชิ้นเป็นอัน แต่ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือความจริงที่ว่าคงจะมีผู้สมัครน้อยรายเต็มทีที่คิดว่าจะชนะการเลือกตั้งด้วยการซื้อคะแนนเสียงเพียงอย่างเดียว โดยไม่หาเสียงด้วยวิธีอื่นเลย เพราะฉะนั้นบทบาทของหัวคะแนนโดยปรกติแล้วจึงมีอยู่ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้รู้จักว่าผู้สมัครของฝ่ายตนคือใครไปเลย กล่าวคือหัวคะแนนปรกติแล้วจะเป็นบุคคลที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือมีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านนั้น ๆ ซึ่งทำให้มีความคุ้นเคยและคลุกคลีกับชาวบ้านมาโดยตลอด หัวคะแนนจึงอาจเริ่มขั้นตอนของการชักชวนและโน้มน้าวจิตใจชาวบ้านให้ลงคะแนนให้ผู้สมัครที่ตนสนับสนุนได้ด้วยการติดแผ่นปลิวโปสเตอร์โฆษณาตามบ้านต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ในบางพื้นที่ตัวผู้สมัครหรือหัวคะแนนหลักอาจใช้วิธีจัดงานเลี้ยง เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สมัครได้มาปรากฏตัวและกล่าวคำปราศรัยกับคนที่มาในงานพร้อม ๆ กับเป็นการจัดให้ผู้สมัครได้พบปะกับหัวคะแนนในระดับรอง ๆ ลงไป ส่วนหัวคะแนนระดับล่างเองก็อาจจัดงานเลี้ยงย่อย ๆ ที่ไม่ต้องใช้เงินมากนัก เพื่อกระชับความสัมพันธ์ของตนกับชาวบ้านเป็นการปูทางก่อนที่จะมีการขอความสนับสนุนให้กับผู้สมัครของตนต่อไปเสียขั้นหนึ่งก่อนก็ได้

นอกจากนั้นในกรณีที่ผู้สมัครเป็นผู้สมัครหน้าใหม่ หัวคะแนนก็จะต้องพยายามหาทางให้ผู้สมัครของตนได้เป็นที่รู้จักของชาวบ้านด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน เช่น ในช่วงของการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมาตรงกับฤดูการบวชนาค หัวคะแนนก็จะเป็นธุระหาบัตรเชิญไปงานบวชมาให้แก่ผู้สมัคร เพื่อว่าจะได้ปรากฏตัวและพบปะพูดคุยกับประชาชนที่มาในงาน โดยเวลาไปที่งานหัวคะแนนก็จะเป็นผู้แนะนำให้ผู้สมัครได้รู้จักกับเจ้าภาพและบุคคลสำคัญอื่น ๆ หรือถ้าบุคคลเดินหาเสียงตามบ้านในเขตเมือง หรือในเขตเทศบาลหัวคะแนนก็จะเป็นผู้เคาะประตูบ้านและแนะนำตัวผู้สมัครให้ โดยหัวคะแนนอาจมีรายชื่อไว้เรียบร้อยเลยว่าใครเป็นใครใครที่ตกปากตกคำไว้แล้วว่าจะลงคะแนนเสียงให้และก็จะมีอยู่บ่อยครั้งที่หัวคะแนนจะรวบรวมชาวบ้านมาพร้อมกันเพื่อให้ได้พบกับผู้สมัคร โดยจะทำหน้าที่เป็นคนพูดแนะนำตัวผู้สมัครหรือถ้ามีงานใดที่ผู้สมัครไม่สามารถไปร่วมงานด้วยได้ หัวคะแนนจะไปแทนและอาจขึ้นกล่าวคำปราศรัยแทนผู้สมัครไปเลยก็มี

นอกจากการทำงานด้านประชาสัมพันธ์แล้ว หัวคะแนนยังทำหน้าที่สำคัญในการสดับตรับฟังข่าวคราวความคิดเห็นของชาวบ้านหรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตนและรายงานต่อผู้สมัครเพื่อดำเนินการต่อไปอีกด้วย เช่นถ้าที่ใดรู้สึกว่าคะแนนนิยมของผู้สมัครค่อนข้างจะอ่อน หัวคะแนนอาจเสนอ "โครงการ" ต่าง ๆ ที่ผู้สมัครน่าจะเข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือแก่ชุมชนไม่ว่าจะเป็นวัด มัสยิดหรือโรงเรียน เช่นว่าควรจะเอาดินลูกรังไปถมถนนที่โน่นที่นี่ หรือว่าควรจะให้เงินอุดหนุนแก่วัด สุเหร่า การสร้างสะพาน การขุดบ่อน้ำ ฯลฯ ตามความเหมาะสมของสถานการณ์และสถานที่ เพื่อดึงคะแนนนิยมขึ้น (อย่างไรก็ดีผู้สมัครจะต้องระวังที่จะไม่ตกเป็นเหยื่อของหัวคะแนนบางคนซึ่งฉวยโอกาส สร้างคะแนนนิยมให้แก่ตนเองยิ่งกว่าที่จะให้แก่ผู้สมัครผ่านทางการสร้างสาธารณประโยชน์แก่ชุมชนก่อนที่จะรู้ผลการเลือกตั้งหรือก่อนที่จะมีการตกลงปลงใจในเรื่องจำนวนคะแนนเสียงที่แน่นอน) ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสถานการณ์การหาเสียง โดยเฉพาะกิจกรรมและแผนการของคู่แข่งที่หัวคะแนนส่งเข้ามายังศูนย์การเลือกตั้ง จะช่วยให้ฝ่ายวางแผนของผู้สมัครกำหนดได้อย่างถูกต้องว่าควรจะใช้ยุทธวิธีอย่างไรควรจะให้ผู้สมัครออกไปพบปะปราศรัย หรือแจกของแก่ชาวบ้านที่จุดใด เมื่อไร โดยทางหัวคะแนนจะทำหน้าที่ประสานงานในหมู่บ้านให้ เช่น ออกติดแผ่นปลิว แจกบัตรเล็กในหมู่บ้าน ในตำบลเป็นการปูทางไว้ก่อน หรือในบางพื้นที่หัวคะแนนอาจจัดกลุ่มของตนออกช่วยเหลือเพื่อนบ้านในกิจกรรมที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่นการลงแขก ถางป่า ไถนา ฯลฯ หรือเมื่อมีการปราศรัยหัวคะแนนก็อาจทำหน้าที่ผู้นำในการปราศรัยหรือเป็นโฆษกประจำเวทีก็ได้ ส่วนในกรณีที่มีการแจกของแก่ชาวบ้าน หัวคะแนนก็จะเป็นกลไกสำคัญในการนำสิ่งของดังกล่าวไปแจก เพราะนี่คือโอกาสที่จะกล่าวย้ำกับชาวบ้านว่าผู้สมัครที่ตนสนับสนุนคือใคร

บทบาทของหัวคะแนนทุกระดับมีสูงสุด ในวันสุดท้ายคือวันเลือกตั้งเริ่มตั้งแต่การจัดพาหนะรับส่งคนไปลงคะแนน การคุมคนไปลงคะแนนซึ่งจะต้องมีการวางแผนกันไว้ล่วงหน้าเป็นอย่างดี ถึงจำนวนรถ เรือ คนขับ เขตรับผิดชอบ จุดนัดพบเพื่อแจกเงิน ฯลฯ โดยจะต้องพยายามทำให้ครบทุกหน่วยเลือกตั้ง หากทำไม่ได้ก้ต้องเลือกเอาเฉพาะหน่วยเลือกตั้งที่มีผู้ใช้สิทธิจำนวนมาก ๆ สิ่งเหล่านี้โดยปรกติแล้วหัวคะแนนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ด้วย เพราะอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้สมัครและชาวบ้านนั้นต้องอาศัยหัวคะแนนเป็นสื่อกลาง ถ้าทำได้หัวคะแนนจะเป็นคนควบคุมชาวบ้านตามบัญชีที่ได้ตกลงกันไว้ล่วงหน้าแล้วว่า ตนรับผิดชอบกี่ครอบครัว จำนวนคนเท่าไร และจะนำจำนวนคนอย่างน้อยที่สุดเท่าไรไปลงคะแนน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันเลือกตั้งนี้หัวคะแนนที่มีความหมายมาก ๆ ก็คือหัวคะแนนในระดับหมู่บ้านซึ่งแต่ละคนจะคุมคะแนนเสียงไม่มากจนเกินไปคือยังอยู่ในวิสัยที่จะควบคุมติดตามได้ เช่น คนที่คุมรถบรรทุกคนไปลงคะแนนนั้นจะต้องแน่ใจได้ว่าเป็นของผู้สมัครจริง ๆ ไม่เช่นนั้นแล้วก็อาจมีกรณีของการคุมรถขนคนไปลงคะแนนให้กับคู่แข่งก็ได้ ส่วนในกรณีที่ชาวบ้านซึ่งอยู่ในความดูแลของตนยังไม่ออกมาใช้สิทธิ ซึ่งอาจดูได้จากรายชื่อบุคคลที่ตนถืออยู่หรือจากกรณีจำนวนผู้มาใช้สิทธิทั้งหมดในหน่วยเลือกตั้งหนึ่งที่ยังต่ำอยู่มาก หัวคะแนนก็จะต้องออกไป "แชะ" เอาคนที่มีรายชื่ออยู่แต่ยังไม่ได้ลงคะแนนให้ออกมาลงคะแนน กล่าวคือหัวคะแนนจะต้องคอยตรวจยอดผู้มาใช้สิทธิเป็นระยะ ๆ เมื่อเริ่มการนับคะแนนเสียง หัวคะแนนก็จะทำหน้าที่ตรวจสอบการขานคะแนน ต้องตรวจดูความถูกต้องเรื่องการนับบัตรดี บัตรเสีย การกรอกคะแนน การรวมคะแนน ฯลฯ อย่างละเอียดและจะค้านทันทีเมื่อข้อผิดพลาดเกิดขึ้น จากนั้นก็จะรายงานผลการลงคะแนนในหน่วยดังกล่าวต่อศูนย์อำนวยการเลือกตั้งต่อไป

อย่างไรก็ตามโดยเหตุที่ความสัมพันธ์ระหว่างหัวคะแนนระดับล่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนที่มีบทบาทสูงสุดในการ "แปรเสียงให้เป็นคะแนน" กับตัวผู้สมัครมักจะเป็นไปในลักษณะที่ไม่แน่นแฟ้นหรือลึกซึ้งมากนัก คือมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่ผ่านตัวหัวคะแนนหลักหรือหัวคะแนนรองโดยมีค่าตอบแทนแต่ละคราว ๆ ไปเป็นตัวกำหนดมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ในกรณีที่ผู้สมัครฝ่ายตรงกันข้ามใช้วิธีการตั้งเป้าคะแนนเป็นสัดส่วนกับเงินตอบแทน เช่น ถ้าหัวคะแนนทำคะแนนได้เท่านี้คะแนนจะได้ค่าตอบแทน 30,000 บาท ถ้าสูงขึ้นไปอีกจะได้ 40,000 บาท ฯลฯ เพราะจะทำให้หัวคะแนนวิ่งไปหาผู้สมัครที่ร่ำรวยกว่าเพราะฉะนั้นในขณะเดียวกันกับที่ต้องอาศัยหัวคะแนนระดับรอง ๆ ลงไปในทุกขั้นตอนของการหาเสียง ทางฝ่ายผู้สมัครก็ต้องพยายามหามาตรการทำให้แน่ใจได้ว่า หัวคะแนนในระดับล่าง ๆ ของตนจะไม่เห็นประโยชน์ของคู่แข่งดีกว่าตน โดยเฉพาะเมื่อได้รับข้อเสนอเรื่องผลประโยชน์ที่สูงกว่า เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการติดตามประเมินผลการทำงานของหัวคะแนนในระดับนี้บ้าง เช่นทางผู้สมัครอาจใช้

วิธีส่งคนของตนเข้าไปติดตามดูแลผลการทำงานของหัวคะแนนในหมู่บ้านที่สุ่มตัวอย่างมา หรือเลือกหมู่บ้านที่มีปัญหา โดยลองเข้าไปดูว่ามีการทำงานประชาสัมพันธ์ มีการชักจูงชาวบ้านอย่างไรบ้างหรือไม่ หรือไม่ก็อาจใช้วิธีการรับฟังจากชาวบ้านที่เข้ามาหาที่ศูนย์เอง เพราะถ้ามีชาวบ้านมาหาผู้สมัครที่ศูนย์พร้อมกับข้อเสนอว่าจะเป็นหัวคะแนนให้ ก็อาจแสดงว่าหัวคะแนนของตนไม่ได้ทำงานตามที่ตกลงกันไว้ หรืออาจยังไม่ได้เริ่มงาน (ซึ่งอาจเป็นกลยุทธวิธีการทำงานของหัวคะแนนนั้น ๆ เองก็ได้) นอกจากการตรวจสอบการทำงานของหัวคะแนนโดยทางอ้อมแล้ว ผู้สมัครบางคนก็อาจใช้วิธีการที่กระทำกันอย่างเปิดเผยมาก คือมีการขอให้หัวคะแนนทำสัญญาเงินกู้หรือจำนองที่ดินกันไว้ตั้งแต่ต้นพร้อม ๆ กับการชำระเงินค่าจ้างไปเลยซึ่งในกรณีเช่นนี้ ถ้าหัวคะแนนสามารถระดมคะแนนเสียงได้ตรงเป้าในหน่วยเลือกตั้งนั้น ๆ ก็เป็นอันว่ายกเลิกสัญญาไป แต่ถ้าหัวคะแนนไม่สามารถระดมคะแนนเสียงได้ตามเป้าก็แสดงว่าหัวคะแนนผิดสัญญา ผู้สมัครก็อาจฟ้องร้องเอาตามสัญญาข้อตกลงทางกฎหมายที่ได้ทำกันเอาไว้ต่อไป ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 มีรายงานข่าวว่าได้มีการนำเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้ที่สุโขทัยและศรีสะเกษ โดยผู้สมัครพรรคหนึ่งให้หัวคะแนนซึ่งมักจะได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้านมาทำสัญญาเงินกู้รายละ 100,000 - 200,000 บาท โดยจะให้รับผิดชอบคะแนนเป็นตำบล ถ้าคะแนนเข้าเป้าที่ตกลงก็รับเงินไปแต่ทำไม่เข้าเป้าก็จะมีการฟ้องร้องเรียกเงินคืนกัน[60]

จากที่กล่าวมาแล้วนี้ทั้งหมดจะเห็นได้ว่าความสำคัญของหัวคะแนนทุกระดับเป็นสิ่งที่ผู้สมัครไม่อาจปฏิเสธได้เลย แม้แต่ความสัมพันธ์ที่นักการเมืองพยายามสร้างขึ้นระหว่างตนกับประชาชนภายหลังจากที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปแล้ว ก็เป็นความสัมพันธ์ที่ยังต้องอาศัยหัวคะแนนเป็นสื่ออยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อหัวคะแนนระดับล่างที่สำคัญ ๆ มักจะได้แก่ผู้นำท้องถิ่นประเภทกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งต้องสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านอยู่แล้วและเพราะโดยสถานภาพแล้ว กำนันผู้ใหญ่บ้านหรือครูใหญ่ ก็เป็นผู้ที่ได้ชื่อว่ามีฐานเสียงสนับสนุนที่แน่นอนและชัดเจนส่วนหนึ่งอยู่บ้าง อย่างไรก็ตามนี่ไม่ได้หมายความว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านทุกคนจะเป็นหัวคะแนนได้หมด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในบางพื้นที่เช่นทางภาคใต้บางจังหวัดประชาชนไม่สู้ให้ความนับถือผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันมากนัก หรือในชุมชนมุสลิมผู้นำทางศาสนาก็จะมีบทบาทมากกว่าผู้นำของทางราชการ สำหรับค่าตอบแทนนั้นนอกจากหัวคะแนนที่รับค่าตอบแทนเป็นตัวเงินแล้วก็ยังมีหัวคะแนนอีกจำนวนหนึ่งที่เข้ามาช่วยเหลือผู้สมัครเพราะความสัมพันธ์ทางอื่น เช่นเป็นญาติพี่น้องกัน เคยรู้จักเคยช่วยเหลือกันมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องธุรกิจการค้าหรือเรื่องของการเมืองระดับท้องถิ่น และบ้างก็หวังผลตอบแทนที่ไม่ใช้รูปตัวเงินอย่างชัดเจนในภายหน้า เช่น การขอให้ฝากงานให้หรือบ้างก็เข้ามาช่วยเพราะตนเป็นปฏิปักษ์กับผู้สมัครฝ่ายตรงกันข้ามก็มี ส่วนในกรณีที่ผู้สมัครได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีอิทธิพลนั้น หัวคะแนนที่เข้ามาช่วยก็จะมาจากคนที่ทำงานให้กับผู้มีอิทธิพลดังกล่าวในส่วนที่

ใกล้ชิดกับประชาชน เช่นอาจจะเป็นคนที่รับแทงหวยเถื่อนซึ่งมีอยู่ทั่วไปในเขตชุมชนเกือบจะทุกตรอกซอกซอยของผู้มีอิทธิพลในจังหวัดหรือในภูมิภาคก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม ข้อน่าสังเกตในเรื่องบทบาทของหัวคะแนนกับการรณรงค์หาเสียงที่ควรแก่การพิจารณาอย่างยิ่งอยู่ที่ว่า นอกจากในบางพื้นที่ที่ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงและยอมรับระบบพรรคแล้ว ความรับผิดชอบในเรื่องการจัดตั้งระบบหัวคะแนนเป็นความรับผิดชอบส่วนตัวของผู้สมัครทั้งสิ้น กล่าวคือการสนับสนุนหรือความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างผู้สมัครและหัวคะแนนเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ไม่ใช่เรื่องของพรรคการเมืองดังที่นายนฤชาติ บุญสุวรรณ อดีต ส.ส.จังหวัดสงขลาแห่งกลุ่ม 10 มกรา พรรคประชาธิปัตย์เคยให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการลงสมัครรับเลือกตั้งในปี พ.ศ.2531 ไว้ว่า "การลงเลือกตั้งครั้งใหม่ ผมจะไม่ลงสมัครในนามพรรคประชาธิปัตย์อย่างแน่นอน ส่วนจะสังกัดพรรคไหนนั้นก็แล้วแต่นายวีระ มุสิกพงษ์ และเพื่อนกลุ่ม 10 มกราและหัวคะแนนของผมเขาไม่ได้ช่วยผมเพราะอยู่พรรคประชาธิปัตย์ เขาช่วยเพราะเขาเต็มใจสนับสนุนผมให้เป็นผู้แทนเท่านั้น"[61] หรือนายไกรสร นันทมานพ อดีตเลขาธิการพรรคก้าวหน้า และอดีต ส.ส.จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อตัดสินใจไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งแต่หันมาช่วยนายอาทิตย์ อุไรรัตน์แห่งพรรคกิจประชาคมก็ "ถ่ายโอน" หัวคะแนนเก่าของตนให้กับนายอาทิตย์ต่อไป[62] เพราะฉะนั้นเราจึงพบว่าผู้สมัครประเภทตัวจริงคนเดียว จะพยายามกีดกันไม่ให้มีการประสานงานใด ๆ ระหว่างหัวคะแนนของตนกับหัวคะแนนที่ผู้สมัครประเภทตัวประกอบในทีมที่เกิดอยากจะรณรงค์หาเสียงอย่างจริงจัง พยายามจัดขึ้นเป็นอันขาด นั่นคืออาจกล่าวได้ว่าตัวนักการเมืองเองแม้ว่าจะพยายามให้ระบบหัวคะแนนที่ตนเองได้จัดตั้งขึ้นนั้นเป็นระบบที่ถาวร คือเป็นการรวมกลุ่มที่มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นต่อไป แต่ก็มุ่งจะจำกัดให้ระบบนี้เป็นเพียงแค่องค์กรระดับเล็ก ๆ ที่มีตนเองเป็นศูนย์กลางเท่านั้น มิได้มีความมุ่งมั่นที่จะให้องค์กรดังกล่าวขยายไปเป็นระดับของพรรคการเมืองแต่อย่างใด

สำหรับการสร้างระบบหัวคะแนนที่ถาวรขึ้นในระดับล่างหรือการเปลี่ยนสถานะของ "หัวคะแนน" ไปเป็น "แกนนำ" ประจำตำบลหรือหมู่บ้านนี้ นอกจากจะอาศัยอิงกับระบบเครือญาติในกรณีที่หัวคะแนนและผู้สมัครมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกันอยู่แล้ว ก็คือการขยายความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เกื้อกูลกันให้คงดำเนินต่อไป แม้จะเป็นช่วงเวลาที่ไม่มีการหาเสียงเลือกตั้ง เพราะฉะนั้นข้อเสียเปรียบที่สำคัญยิ่งระหว่างผู้สมัครหน้าใหม่กับผู้สมัครที่เป็นนักการเมืองอยู่เดิมก็คือเรื่องฐานหัวคะแนนนี่เอง เพราะในขณะที่นักการเมืองเก่ามักจะมีประสบการณ์และมีระบบหัวคะแนนของตนอยู่แล้ว แต่ผู้สมัครหน้าใหม่ที่ใหม่จริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครที่ตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งที่แล้วซึ่งเป็นการเลือกตั้งอันเนื่องมาจากการยุบสภาจึงทำให้มีเวลาเตรียมตัวน้อยกว่าที่คิด และถ้าหากไม่สามารถอาศัยบารมีของนักการเมืองเก่าเป็นคู่สมัคร หรืออาศัยอิทธิพลของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นช่วยก็อาจต้องสร้างฐานเสียงและระบบหัวคะแนนของตนขึ้นมาเองตั้งแต่ต้น ซึ่งก็จะต้องใช้ระยะเวลายาวนานอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้ง : ค่าสมัครสอบใบอนุญาตของนักการเมือง

ความสำเร็จในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนั้น นอกจากปัจจัยหลักทั้งปวงที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ที่มีความสำคัญถึงขนาดไม่อาจจะขาดเสียได้ (ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ปัจจัยที่สำคัญที่สุด) ก็คือเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครรับเลือกตั้งหน้าใหม่ที่ไม่ได้มีอิทธิพลอะไรมากมายมาก่อน อาจมีความจำเป็นต้องใช้เงินมากกว่าผู้สมัครที่มาจากอดีต ส.ส.หรือเคยเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ทั้งนี้ก็เพราะผู้สมัครดังกล่าวมีความจำเป็นต้องทำให้ตนเป็นที่รู้จักของประชาชนเสียก่อน ยิ่งถ้าเป็นการตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งอย่างปัจจุบันทันด่วนคือมีเวลาหาเสียงน้อยด้วยแล้วก็ยิ่งอาจต้องใช้จ่ายเงิน "สร้างเสียง" ในช่วงแรกของการเลือกตั้งค่อนข้างจะมากอยู่ แต่สำหรับผู้สมัครที่มาจากอดีต ส.ส.หรือผู้ที่มีชื่อเสียงอยู่ก่อนนั้นไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินสร้างเสียง คงใช้เฉพาะการ "เปลี่ยนเสียงให้เป็นคะแนน" ได้เลย ในปี พ.ศ. 2529 มีผู้สมัครหน้าใหม่ที่ลงสมัครในจังหวัดทางภาคอิสานผู้หนึ่งได้ประมาณไว้ว่าจำนวนเงินที่ผู้สมัครคนหนึ่ง ๆ ต้องใช้โดยเฉลี่ยแล้วจะไม่น้อยกว่ารายละ 4,000,000 บาท ต่อการสมัครหนึ่งครั้ง[63] ซึ่งก็เป็นจำนวนเงินที่สูงกว่าที่กฎหมายกำหนดให้ใช้ได้ถึงเกือบ 12 เท่า ในขณะที่นายชวน หลีกภัย ส.ส.จังหวัดตรังหลายสมัยได้กล่าวว่าผู้สมัครที่เป็นคู่แข่งของตนผู้หนึ่งใช้เงินถึง 14 ล้านบาท ในขณะที่อีกคนหนึ่งใช้ถึง 17 ล้านบาท[64] ในเรื่องค่าใช้จ่ายนี้ ถ้าจะแบ่งประเภทอย่างคร่าว ๆ แล้ว ก็อาจแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ

ประเภทที่หนึ่งได้แก่ การใช้เงินที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้อย่างเปิดเผยหรือเป็นการใช้จ่ายที่ประชาชนโดยทั่วไปสามารถมองเห็นได้ว่าใช้จ่ายไปเพื่ออะไร ค่าใช้จ่ายประเภทนี้ส่วนใหญ่ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในส่วนที่เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีตั้งแต่ ค่าจ้างคนแต่งเพลง ร้องเพลง อัดเสียง ทำเทปเพลงโฆษณา ค่าเขียนป้าย พิมพ์ใบปลิวโปสเตอร์ ตัดเอ้าท์ขนาดใหญ่ ค่าโฆษณาหนังสือพิมพ์ ค่าอุปกรณ์ที่ใช้ในงานพวกนี้ เช่นเครื่องขยายเสียง เทป ฯลฯ ควบคู่กันไปก็คือ ค่าเช่ารถโฆษณา ค่าจ้างติดป้ายโฆษณากับรถยนต์ รถสามล้อ ค่าเช่าเครื่องขยายเสียงในกรณีที่มีการปราศรัย ค่าเบี้ยเลี้ยงคนขับรถและคณะทำงาน ค่าเบี้ยเลี้ยงอาสาสมัครออกเคาะประตูพบชาวบ้าน ฯลฯ นอกจากนั้นก็มีค่าใช้จ่ายสำหรับแผนกเสบียงหรือแผนกต้อนรับ คือค่าอาหารเครื่องดื่ม น้ำชา กาแฟ รวมไปถึงค่ารถสำหรับประชาชนที่มาติดต่อพบปะกับผู้สมัครถึงที่บ้านหรือที่ทำงาน เพราะถ้าไม่ให้อะไรบ้างเป็นค่าตอบแทนในน้ำใจไมตรี ก็จะมีข่าวออกไปในทำนองว่าผู้สมัครเป็นคนใจจืดใจดำ พึ่งไม่ได้ ทำให้เสียหายต่อความนิยมของประชาชน

อย่างไรก็ดีค่าใช้จ่ายที่เป็นส่วนที่สูงที่สุดได้แก่ ค่าใช้จ่ายประเภทที่สองคือค่าใช้จ่ายที่ไม่เปิด

เผยหรือเป็นค่าใช้จ่ายที่ประชาชนโดยทั่วไปอาจจะมองไม่เห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้ง ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ได้แก่ ค่าใช้จ่ายสำหรับคะแนนจัดตั้ง ซึ่งมีตั้งแต่ค่าตอบแทนของตัวหัวคะแนนเอง (ซึ่งก็สุดแล้วแต่ว่าจะตกลงจ่ายกันเป็นเงินก้อนใหญ่ทีเดียว หรือเป็นรายเดือน สัปดาห์ หรือตามจำนวนเสียง หรือว่าจะมีผลประโยชน์อะไรอื่นตอบแทน) ค่าซื้อของสำหรับนำไปแจกชาวบ้าน ค่าตอบแทนการลงคะแนน ค่าใช้จ่ายในการทำงานของหัวคะแนน เช่น สำหรับการเลี้ยงสังสรรค์ของหัวคะแนนกับชาวบ้าน ค่าเงินช่วยสำหรับงานต่าง ๆ ที่ผู้สมัครต้องไปร่วมงานและปรากฏตัว ค่าบัตรงานกุศลนานาชนิด ฯลฯ นอกจากนั้นในบางรายก็ยังมีกรณีของผู้สมัครจากต่างถิ่นที่ต้องจ่ายเงินให้แก่อดีต ส.ส.ในเขตเลือกตั้งเพื่อให้ย้ายพรรคมาลงสมัครคู่กับตน หรือให้เปิดทางให้โดยการถอนตัวจากการแข่งขันไปเสียเลย อย่างที่มีข่าวว่า เกิดขึ้นกับกรณีผู้สมัครระดับเลขาธิการพรรคหนึ่งซึ่งเคยเป็น ส.ส.ของจังหวัดทางภาคตะวันออกจังหวัดหนึ่ง เป็นต้น

สัดส่วนที่สำคัญของค่าใช้จ่ายอีกส่วนหนึ่งได้แก่ เงินที่ผู้สมัครใช้จ่ายผ่านหัวคะแนนสู่ท้องที่ในรูปของการอุทิศให้กับกิจการสาธารณูปโภค เช่น การถมถนน ลงดินลูกรังซ่อมสะพาน บ่อน้ำ เสาไฟฟ้า การสมทบทุนเข้ากองทุนประจำหมู่บ้าน ฯลฯ สุดแล้วแต่หัวคะแนนในหมู่บ้าน ตำบลจะคิดส่งโครงการอะไรขึ้นมา หรือไม่ก็เป็นการบำรุงศาสนาเช่น ทำบุญให้กับวัดหรือสุเหร่าในรูปต่าง ๆ สุดแท้แต่ว่าความรู้สึกโดยทั่ว ๆ ไปของประชาชน หรือในท้องที่นั้น ๆ เป็นอย่างไร

ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่างค่าใช้จ่ายประเภทแรกกับประเภทหลัง นอกจากลักษณะความปกปิดและความเปิดเผยแล้วอยู่ที่ว่า ในขณะที่ค่าใช้จ่ายประเภทแรกค่อนข้างจะมีลำดับเวลาที่แน่นอนว่า ช่วงไหนจะต้องทำอะไร จะต้องใช้จ่าย (หรือเลือกที่จะใช้จ่าย) สักประมาณเท่าไร และจะได้ผลอะไรออกมาบ้าง แต่ค่าใช้จ่ายประเภทหลังนั้นยากที่จะประมาณจำนวนหรือกำหนดเวลาตลอดจนผลลัพธ์ได้แน่นอน หากจะต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญก็คือวัตถุประสงค์ในการใช้เงินซื้อเสียงของผู้สมัครว่าเพื่อให้ชนะคู่แข่งขัน ซึ่งอาจจะไม่ชนะถ้าไม่ใช้เงิน หรือเพื่อสร้างศักดิ์ศรีให้แก่ตนเองด้วยการชนะอย่างท่วมท้นถ้าใช้เงิน นอกจากนี้ภาพพจน์โดยทั่ว ๆ ไปของตัวผู้สมัครเอง ซึ่งรวมถึงทุนทรัพย์ ความรอบรู้และประสบการณ์แผนการหาเสียงของตน วิธีการหาเสียงของคู่แข่งหรือฝ่ายตรงกันข้ามและที่สำคัญยิ่งก็คือระบบหัวคะแนนของตนเองว่ามีประสิทธิภาพมากแค่ไหน ไว้ใจได้มากแค่ไหน เพราะการสั่งจ่ายเงินเพื่อการนี้ส่วนใหญ่แล้วจะต้องจ่ายผ่านหัวคะแนนเป็นหลัก ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแต่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับความมากน้อยของจำนวนเงินที่จะต้องจ่ายออกไปอย่างคุ้มค่าทั้งสิ้น เช่น ในการว่าจ้างหัวคะแนนนั้น ถ้าผู้สมัครโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครหน้าใหม่จากต่างถิ่นพยายามสร้างภาพความพร้อมในการหาเสียงของตนไว้ตั้งแต่ตอนแรกเริ่มในลักษณะที่อึกทึกครึกโครมเกินไป เช่น การมีป้ายหรือคัทเอ้าท์หาเสียงขนาดใหญ่ ก็อาจทำให้หัวคะแนนมองว่าผู้สมัครเป็นคนมีเงินมีทุนรอนมาก

เพราะฉะนั้นก็อาจมีการตั้งแง่เรียกร้องค่าใช้จ่าย ค่าตอบแทนที่สูงกว่าปรกติก็เป็นได้ หรือบางครั้งหัวคะแนนฝ่ายตรงกันข้ามก็ปล่อยข่าวลือว่าผู้สมัครคนโน้นคนนี้มีเงินทุนสนับสนุนมากมายทำให้มีคนไปขอเงินไปขอความช่วยเหลือกันมากซึ่งถ้าไม่ได้การตอบสนอง ก็จะเป็นผลกระทบต่อคะแนนเสียงของผู้สมัครผู้นั้นไป เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 มีข่าวว่าเมื่อนายบุญชู โรจนเสถียร หัวหน้าพรรคกิจประชาคม เดินทางมาปราศรัยหาเสียงช่วยนายดรงค์ สิงห์โตทอง ที่จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม นั้น ปรากฏว่าในทันทีที่เสร็จสิ้นการปราศรัยก็มีข่าวลือไปทั่วว่านายบุญชูมาทิ้งเงินไว้ให้นายดรงค์ สำหรับทุ่มหาเสียงในวันสุดท้ายถึง 10 ล้านบาท บรรดาหัวคะแนนระดับล่าง ๆ ที่ทำงานโดยมุ่งค่าตอบแทนเป็นหลักต่างก็พากันมาขอเงินนายดรงค์เพื่อไปซื้อเสียง ครั้งเมื่อได้รับการปฏิเสธก็คิดกันไปว่านายดรงค์อมเงินหาเสียงดังกล่าวเอาไว้คนเดียว และบางครั้งพวกหัวคะแนนของผู้สมัครเอง ซึ่งหวังจะได้เงินค่าตอบแทนเพิ่มก็อาจจะปล่อยข่าวลือว่า พรรคโน้นพรรคนี้หรือผู้สมัครคนโน้นคนนี้เริ่มแจกเงินเท่านั้นเท่านี้แล้ว เพื่อให้ผู้สมัครตกใจจะได้แจกเงินเพิ่มซึ่งเป็นการแจกเงินผ่านทางพวกตนอยู่ดี เพราะฉะนั้นในการใช้เงินของผู้สมัครจึงต้องอาศัยปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกัน อำนาจการจ่ายเงินของตนจึงจะมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่า ยุทธการใต้ดินทั้งหลายนั้นส่วนใหญ่แล้วมุ่งที่จะบ่อนทำลายกัน โดยมุ่งประเด็นไปที่ความสามารถหรือความน่าเชื่อถือในเรื่องการเงินของผู้สมัครเป็นเหตุทั้งสิ้น เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 ว่ากันว่าก่อนที่พลเอกชำนาญ นิลวิเศษ จะเริ่มหาเสียงก็มีการปล่อยข่าวออกไปที่จังหวัดชุมพรล่วงหน้าแล้วว่า พลเอกชำนาญจะใช้เงินซื้อเสียงไม่ต่ำกว่าเสียงละ 200 บาท[65] นอกจากลิดรอนกำลังทรัพย์ของผู้สมัคร หรือทำให้ผู้สมัครต้องผิดใจกับหัวคะแนนของตน โดยการปล่อยข่าวว่าผู้สมัครได้รับเงินทุนมาจำนวนมากในช่วงใดช่วงหนึ่งของการหาเสียงแล้ว บางครั้งการปล่อยข่าวในทางตรงกันข้ามว่า ผู้สมัครคนใดคนหนึ่งเงินหมด ยอมแพ้กลับไปแล้วก็อาจทำให้เกิดความระส่ำระสายในหมู่หัวคะแนนของผู้สมัครคนดังกล่าวก็ได้ ว่าควรหาเสียงต่อไปหรือไม่หรือถ้าผู้สมัครคนใดเป็น "เจ้าบุญทุ่ม" ฝ่ายตรงกันข้ามก็จะต้องพยายามบ่อนทำลายอำนาจการเงินนั้น ๆ โดยทำให้มีเงื่อนไขใหม่ๆเข้ามาตลอดเวลาเช่นถ้าคู่แข่งขันสนับสนุนด้านการเงินแก่ กลุ่มแม่บ้าน หัวคะแนนของฝ่ายตนก็ต้องไปยุกลุ่มหนุ่มกลุ่มสาวให้มาขอความสนับสนุนบ้าง ถ้าคู่แข่งเข้าช่วยเหลือวัด ก็ต้องเรียกร้องให้ช่วยโรงเรียน ถัดจากโรงเรียนก็เป็นหมู่บ้านต่อไป หรือถ้าคู่แข่งขันสนับสนุนกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านนี้เป็นเงินพันต้องไปยุยงหมู่บ้านอื่นว่าเขาได้กันเป็นหมื่นอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ

ด้วยเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้เอง แม้ผู้สมัครบางคนจะพยายามยึดหลักเรื่องเป้าหมายคะแนนคือกำหนดเป้าหมายคะแนนไว้ล่วงหน้าว่าควรจะได้คะแนนที่เป็นคะแนนจัดตั้งเท่าไรในพื้นที่ใด แต่ก็คงต้องระวังวิธีการที่กล่าวมาแล้วนี้ตลอดจนกรณีที่คู่แข่งขันจะแอบทุ่มเงินซื้ออยู่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครหน้า

ใหม่ที่มีคะแนนนิยม (โดยไม่อาศัยเงิน) สูง มักจะพบกับกรณีที่ฝ่ายตรงกันข้ามแอบแจกเงินในนามของตน หมู่บ้านละไม่กี่หลังคาเรือน แต่ปล่อยข่าวว่าผู้สมัครหักหลังใช้เงินมาแจกเพียงแค่นี้ทั้ง ๆ ที่ได้มามาก เป็นต้น เช่นในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 มีรายงานข่าวว่า เมื่อนายทองหยด จิตตวีระ ประกาศตัวลงสมัครที่จังหวัดเชียงใหม่นั้น ฝ่ายตรงกันข้ามได้พิมพ์ใบปลิวทำเป็นหนังสือจากนายทองหยดถึงบรรดาหัวหน้าแม่บ้านต่าง ๆ โดยปลอมลายเซ็นต์ของนายทองหยด บอกให้แม่บ้านไปรับเงินจากนายทองหยดได้หมู่บ้านละ 10,000 บาท ปรากฏว่ามีผู้ไปขอรับเงินกันมากมาย[66] ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ก็มีรายงานข่าวว่านายพิทักษ์ รังสีธรรม ผู้สมัคร ส.ส.สังกัดพรรคประชาชน จังหวัดตรัง ถูกฝ่ายตรงกันข้ามปล่อยข่าวว่าพรรคจะรับซื้อยางพาราในราคากิโลละ 50 บาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปล่อยข่าวนี้ ไปกระทำกันในท้องที่ที่ห่างไกลจากตัวเมืองตรังและเป็นเขตที่รายได้ของประชาชนโดยเฉลี่ยแล้วค่อนข้างต่ำกว่าอำเภออื่น ๆ ทำให้มีประชาชนเข้าใจผิดและพากันไปหานายพิทักษ์เป็นจำนวนมาก[67]

นอกจากนี้แล้ว วิธีการหาเสียงที่เกี่ยวพันกับเรื่องของการเงินอย่างสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงก็คือเรื่องการพนัน ซึ่งผู้สมัครที่รู้ตัวว่าเป็นรองมักนิยมนำออกมาใช้เพื่อหักคะแนนเสียงให้ตนเองกลับเป็นฝ่ายชนะขึ้นมา ด้วยการให้หัวคะแนนของฝ่ายตนออกพนันกับเชียนพนัน หรือผู้นำระดับท้องถิ่นทั้งหลาย โดยเอาคู่แข่งของตนเป็นต่อมาก ๆ ซึ่งก็จะส่งผลให้ผู้ที่รับพนันด้วยต้องกลายเป็นหัวคะแนนให้แก่ตนไปโดยปริยาย และทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งก็มักจะมีการนำเอาวิธีนี้มาใช้เสมอ ดังมีรายงานข่าวว่าในปี พ.ศ.2529 ที่จังหวัดพิษณุโลก คู่แข่งของนายโกศล ไกรฤกษ์ ได้ใช้วิธีไปต่อตามหมู่บ้านที่เป็นฐานคะแนนเสียงของนายโกศลว่านายโกศลจะชนะ 2 : 1 และปรากฏว่ามีผู้รองไว้มากมาย[68] หรือในปี พ.ศ.2531 ก็มีข่าวว่าที่จังหวัดตรังหัวคะแนนฝ่ายตรงกันข้ามของพรรคประชาชนได้ไปทำการต่อรองกับชาวบ้านว่าผู้สมัครของพรรคนั้นจะได้รับเลือกตั้งไม่หมดทั้งทีม ในอัตราตั้งแต่ 10,000 บาทต่อ 5,000 บาท จนถึง 10,000 บาทต่อ 2,000 บาท ซึ่งชาวบ้านคนไหนไปเล่นพนันโดยเอารองไว้ก็จะเท่ากับช่วยหาเสียงให้ผู้สมัครของพรรคดังกล่าวได้รับการเลือกตั้งแบบยกทีมเข้ามานั่นเอง[69]

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าจำนวนเงินที่ผู้สมัครจำเป็นจะต้องมีไว้ใช้แก้เกมที่คู่แข่งกำหนดมาในรูปแบบต่าง ๆ นี้จึงเป็นเรื่องที่ยากจะกำหนดไว้ตายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงท้าย ๆ ของการเลือกตั้งนั้น ผู้สมัครจำเป็นจะต้องใช้เงินมากมายเป็นพิเศษเพราะในช่วงนี้มักจะปรากฏชัดว่าในบรรดาผู้สมัครทั้งหลายที่รณรงค์หาเสียงกันทั้งที่เป็นทีมและประเภทตัวจริงคนเดียวนั้นมีใครบ้างที่จะมีสิทธิจะ "ลุ้น" ใครบ้างที่ค่อนข้างจะแน่ใจได้ว่าไม่มีสิทธิเลย การซื้อคะแนนเสียงจากผู้สมัครที่มีคะแนนอยู่บ้างแต่รู้ตัวแล้วว่าถึงอย่างไรก็ไม่มีสิทธิและเลิกหาเสียง โดยฝากให้หัวคะแนนของบุคคลหรือของทีมดังกล่าวพ่วงชื่อของตน

เข้าไปแทน จึงมักจะเป็นที่นิยมกระทำกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่น เพราะมีแนวโน้มสูงว่าจะได้ผลตอบแทนเป็นกอบเป็นกำ

อย่างไรก็ดีการใช้เงินจะมีความสำคัญสูงสุดในช่วง 2-3 วันก่อนหน้าจะถึงวันเลือกตั้ง ในช่วงนี้นอกจากผู้สมัครจะไม่พยายามละทิ้งพื้นที่ เนื่องจากคู่แข่งมักจะนำเอากลวิธีบ่อนทำลายต่าง ๆ ออกมาใช้ในระยะเวลาดังกล่าวแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมเงินไว้ใช้สำหรับขนส่งชาวบ้านไปลงคะแนนเสียงอีกด้วย การจัดรถรับส่งซึ่งจะมีทั้งรถโดยสารขนาดเล็ก รถจักรยานยนตร์ให้ครบทุกจุดนัดพบตลอดจนคนคุมรถพร้อมบัญชีรายชื่อเสบียงอาหาร ค่าน้ำมันเรถ ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่ต้องเตรียมการไว้ล่วงหน้าและเสียค่าใช้จ่ายสูงทั้งสิ้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ รายการจ่ายเงินเพื่อซื้อเสียงให้แก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งโดยตรง (หรือเพื่อเป็นการช่วยเหลือที่ชาวบ้านต้องเสียเวลาทำงานมาลงคะแนนอย่างที่ผู้สมัครอาจจะใช้เรียกกัน) ในเรื่องนี้ปัญหาสำคัญของผู้สมัครอยู่ที่ว่าจะจ่ายก่อนหรือจ่ายทีหลังดี ถ้าจ่ายไปก่อนตั้งแต่ต้นก็กลัวว่าผู้รับจะลืม และอาจมีผลเสียคืออาจถูกผู้สมัครคนอื่น ๆ โจมตีหรือหาวิธีป้องกันหรือไม่ก็อาจจะทุ่มเงินซื้อเสียงในอัตราและปริมาณที่สูงกว่าที่ตนสามารถจะสู้ได้ ถ้าจ่ายทีหลังก็เกรงว่าจะไม่ทันการ คือชาวบ้านอาจจะไปตกปากตกคำรับเงินจากผู้สมัครรายอื่นไปแล้ว แต่ในกรณีที่เจ้าบุญทุ่มที่สามารถทุ่มเทได้อย่างไม่อั้น การแสดงตนและวิธีการอย่างเปิดเผยก็อาจจะทำให้ผู้สมัครรายอื่น ๆ หวั่นเกรงและถอยทัพไปเลยเสียแต่เริ่มแรกก็เป็นได้

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติช่วงเวลาของการจ่ายเงินซื้อเสียงมักจะขึ้นอยู่กับลักษณะของชาวบ้านและวิธีการหาเสียงของผู้สมัครเป็นสำคัญ เช่น ผู้สมัครอาจจะจ่ายเงินออกไปก่อนได้ถ้าลักษณะของชาวบ้านเป็นคนประเภทที่เชื่อได้ว่า เมื่อรับปากแล้วก็จะลงคะแนนให้อย่างแน่นอนและตัวผู้สมัครเองไม่ถือว่าการจ่ายเงินเป็นการจ่ายแข่งขันหรือประมูลกัน แต่ถ้าเป็นการหาเสียงที่ทั้งผู้สมัครและชาวบ้านต่างก็มุ่งที่ประเด็นเรื่องเงินในฐานะเป็นปัจจัยหลักแล้ว การจ่ายเงินซึ่งจะจ่ายผ่านทางหัวคะแนนมักจะกระทำกันในระยะสองสามวันก่อนวันเลือกตั้งหรือในตอนเช้าของวันเลือกตั้ง คือตอนขึ้นรถไปลงคะแนนกันเลย นั่นคือจากแง่ของผู้สมัครประเภทนี้แล้วการซื้อเสียงคือการเข้าถึงตัวผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยตรงและสามารถคำนวณได้ว่าแจกเงินไปเท่าไร ต่อคนกี่คน ซึ่งสามารถคิดออกมาเป็น ตัวเลขได้แน่นอนกว่าการจัดเลี้ยงหรือวิธีการหาเสียงอย่างอื่น ในกรณีเช่นนี้จำนวนเงินที่ใช้ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงสูงมาก และจะต้องมีการเตรียมตัวกันมาเป็นอย่างดี เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 มีรายงานข่าวว่าที่จังหวัดหนองคาย หัวคะแนนจะเข้าไปแจกเงินแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านในช่วงสุดท้ายก่อนการเลือกตั้งไม่กี่วัน ทั้งนี้ ชาวบ้านที่จะมาขอรับเงินต้องแสดงบัตรประจำตัวประชาชนเสียก่อน หัวคะแนนจึงจ่ายให้พร้อมกับมอบบัตรเล็กที่ระบุชื่อและหมายเลขของผู้สมัครให้ชาวบ้านเก็บไว้เพื่อที่จะได้จำหมายเลขได้[70] นอกจากนี้ผู้สมัครบางคนก็ยัง

อาจจะคอยซื้อคะแนนเสียงแบบเก็บตก คือซื้อจากประชาชนที่มีปัญหากับการรับเงินของผู้สมัครรายอื่น ๆ ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีหลังนี้ อัตราค่าตอบแทนการลงคะแนนหมายเลขเดียวต่อหัวจะต่ำกว่าปรกติ ยิ่งเวลาผ่านไปมากเท่าไร เช่นในช่วงบ่ายก็จะยิ่งต่ำลงเท่านั้น ดังที่มีข่าวว่าในปี พ.ศ.2529 อัตราค่าซื้อเสียงของผู้สมัครในเขตอำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลกตกประมาณ 50 บาทต่อหนึ่งเบอร์ แต่ในวันเลือกตั้งหลังจากเวลา 9.00 น. ไปแล้วผู้สมัครฝ่ายตรงกันข้ามจะจ่ายให้ประชาชนที่ยังไม่ได้รับเงินจากพรรคคู่แข่งในอัตรา 30 บาทต่อเบอร์เดียว ส่วนในช่วงบ่ายอัตราดังกล่าวจะลดลงเหลือ 20 บาทต่อเบอร์เดียว

อันที่จริงในวันเลือกตั้งนี้ผู้สมัครเองจะมีคณะทำงานของตนไปประจำอยู่ตามหน่วยเลือกตั้งต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตที่สำคัญ ๆ อยู่แล้ว เพื่อคอยรายงาน จำนวนผู้มาใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งว่ามีเข้ามาใช้สิทธิมากน้อยแค่ไหน ถ้าตัวเลขของผู้ออกมาใช้สิทธิทั้งหมดน้อยเกินกว่าจำนวนที่น่าจะเป็น ก็อาจแสดงว่าขั้นตอนการจ่ายเงินหรือการขนผู้ใช้สิทธิมายังหน่วยเลือกตั้งมีปัญหาเกิดขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากสาเหตุต่าง ๆได้หลายสาเหตุ ในกรณีดังกล่าวก็จะต้องมีการใช้เงินเพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อ "แซะ" ผู้ใช้สิทธิให้ออกมายังหน่วยเลือกตั้งให้ทันเวลาอีกด้วย จำนวนเงินที่ใช้ในการเลือกตั้งจึงไม่เพียงแต่ว่าจะมีจำนวนสูงเท่านั้น หากแต่ว่าผู้สมัครจะต้องมีเงินสดสำรองพอที่จะจ่ายครั้งละมาก ๆได้ตลอดเวลาตั้งแต่เริ่มต้นการหาเสียงจนกระทั่งวันสุดท้ายอีกด้วย ส่วนปริมาณจะมากน้อยเพียงใดนั้นก็สุดแล้วแต่ประเภทของผู้สมัครอีกที

อย่างไรก็ตามในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2531 นั้นสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในเรื่องนี้ได้แก่ทัศนคติของผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของการยอมรับแบบปฏิบัติดังกล่าวอย่างค่อนข้างจะมากและเปิดเผย มีนักการเมืองในระดับท้องถิ่น ผู้สมัคร ส.ส. อดีต ส.ส. และรวมถึงผู้สมัครที่ได้รับเลือกตั้งหลายคนที่ยอมรับว่ามีการใช้จ่ายเงินในลักษณะเช่นว่านั้นจริง โดยกล่าวว่าอย่างน้อยที่สุดก็เป็นการแสดงน้ำใจของผู้สมัครต่อชาวบ้านหรือให้เป็นค่ารถค่าเสียเวลาทำมาหากินของชาวบ้านในวันเลือกตั้งเช่น นายสุทิน เผือกพูนผล นายกเทศมนตรีเมืองฉะเชิงเทรากล่าวว่า "...แจกเงินเขาต้องแจกแน่ แต่ว่าจับลำบากเพราะผู้สมัครไม่ได้แจก คนอื่นเขาแจกให้ คนยากจนมาก เงินมีความหมาย แต่ก่อนแจก 20-30 บาท เดี๋ยวนี้แจกถึง 100 บาท คนไม่มีเงินเป็นผู้แทนฯได้น้อย"[71] นายสำเภา นิวาสวัฒน์ สมาชิกสภาจังหวัดสกลนครกล่าวว่า "ตราบใดที่ประชาชนยังกินปลาทู เงิน 30-50 บาทต้องมีความหมายแน่ เป็นลูกจ้างตำนาทั้งวันได้รับค่าแรงเพียง 40 บาท แต่ไปลงคะแนนเสียง นักการเมืองเขาให้ 50-100 บาทต่อหัว ก็คิดเอาเองว่าชาวบ้านเขาจะเลือกอย่างไหน...ถ้าสมัครรับเลือกตั้ง

และคิดจะเข้าไปหาชาวบ้าน อย่างน้อย ๆ คุณจะต้องมีเหล้าขาวให้ ค่อยคุยกันได้ ไม่มีเงินไม่ต้องไปหาเสียงหรอก เสียเวลา เหนื่อยเปล่า"[72] นายเสน่ห์ โสรินทร์ ส.ส.พรรคชาติไทยเขต 1 จังหวัดสกลนคร กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "...ผมบอกไว้เลยว่าเรื่องการใช้จ่ายที่จะทำให้ตนได้รับเลือกตั้งนั้น มันเป็นวิสัยของปุถุชนคนมีเงินก็ใช้เงิน มีอำนาจใช้อำนาจมีบารมีใช้บารมี มันเป็นเรื่องธรรมดา..."[73] นายอร่าม โล่ห์วีระ อดีต ส.ส. และเป็นผู้สมัครของเขต 3 จังหวัดชัยภูมิพรรคชาติไทย กล่าวว่า "สิ่งหนึ่งที่ผมเป็นห่วงมากและเคยพูดในที่ประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านคือเรื่องของการใช้จ่ายเงินในการหาเสียงเลือกตั้ง มีผู้สมัครบางคนใช้จ่ายมากมายเพื่อที่จะให้ได้รับชัยชนะ เพราะตราบใดที่ยังมีการใช้จ่ายเงินอย่างมากมายมหาศาลเพื่อซื้อเสียงเพื่อให้ตนเองได้รับการเลือกตั้ง..."[74] (หลังการเลือกตั้งนายอร่ามซึ่งกลายเป็น ส.ส.สอบตกได้กล่าวหาว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคกิจสังคมซึ่งได้รับเลือกตั้งเข้าไป โดยเฉพาะนายสันติ ชัยวิรัตนะซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทำผิดกฎหมายโดยใช้เงินสำหรับการเลือกตั้งถึง 20 ล้านบาท ทั้งนี้นายอร่ามระบุว่าตนมีหลักฐานเป็นเทปบันทึกเสียงภริยาของนายสันติที่พูดถึงเรื่องนี้ไว้)[75] นายนิพนธ์ พร้อมพันธ์ ส.ส.จังหวัดนครราชสีมา พรรคประชาธิปัตย์กล่าวว่า "ถ้าพูดอย่างไม่โกหกตัวเอง การซื้อเสียงค่อนข้างจะมีประสิทธิภาพอยู่หลายจุดซึ่งเป็นเรื่องน่าอนาถใจ แต่คงจะโทษใครโดยตรงไม่ได้"[76] ส่วนพันเอกณรงค์ กิตติขจร หัวหน้าพรรคเสรีนิยม และ ส.ส.จังหวัดพระนครศรีอยุธยากล่าวว่า "ในการเลือกตั้งปีพ.ศ. 2529 ที่ผ่านมามีการซื้อเสียงไม่แต่ส่วนบุคคลเท่านั้น ซื้อกันเป็นหน่วย ซื้อกรรมการกันเป็นหน่วยก็มี"[77] นายกวี สุภธีระ ปลัดจังหวัดสกลนครในขณะนั้นกล่าวถึงเรื่องเดียวกันนี้ว่า "กฎหมายกำหนดให้ผู้สมัครใช้เงินได้ไม่เกิน 350,000 บาท ก็เป็นที่รู้ ๆ กัน แต่จริง ๆ แล้วนักการเมืองมีวิธีการของเขาเองซึ่งเจ้าหน้าที่ตรวจสอบไม่ได้"[78] และในการประชุมชี้แจงให้ข้าราชการและกำนันผู้ใหญ่บ้านวางตัวเป็นกลางในการเลือกตั้งของนายไพรัตน์ เตชะรินทร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ที่อำเภอดอยสะเก็ด ปรากฏว่าได้มีกำนันและผู้ใหญ่บ้านมาสารภาพกับนายไพรัตน์ว่าได้มีผู้สมัครรับเลือกตั้งมาแจ้งความจำนงที่จะจ่ายเงินให้เพื่อนำมาพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งจำเป็นจะต้องรับไว้เพราะถ้าไม่รับชาวบ้านก็จะต่อว่าเอา[79] ซึ่งในเรื่องนี้นายบุญชู โรจนเสถียร หัวหน้าพรรคกิจประชาคมก็ได้กล่าวว่าคงจะต้องยอมรับความเป็นจริงว่าการหาเสียงที่ผ่านมาจะต้องมี "กระสุน" ถ้าไปชุดงอย่างเดียวก็ถูกยิงตายหมด ดังนั้นทางพรรคจึงมีกระสุนให้ เพียงแต่จะค่อย ๆ ทยอยส่งไปและขอให้ผู้สมัคร "ยิง" ให้เป็นอย่าไปยิงกราดแบบพวกเศรษฐี ถ้าคนไหนพรรคเห็นว่ากำลังจะประสบผลสำเร็จก็จะยิ่งสนับสนุนกระสุนให้มากขึ้นเรื่อย ๆ[80]

ควบคู่กันไปกับความกว้างขวางแพร่หลายในการใช้เงิน ก็คือแนวโน้มที่สูงขึ้นของราคาซื้อขายเสียงที่ว่ากันว่าผู้สมัครบางคนใช้ไปในการเลือกตั้ง เช่นจากการสำรวจของโครงการประชาธิปไตยเพื่อประชาชนของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง พบว่าในส่วนของภาคกลางมีการซื้อขายเสียงสูงมาก เฉลี่ยประมาณหัวละ 100-200 บาท[81] ทางภาคเหนือมีรายงานข่าวว่าราคาเปลี่ยนแปลงน้อยคือขยับตัวจาก 20 บาทต่อหัวเมื่อปี 2522 มาเป็น 50 บาทต่อหัวในปี พ.ศ.2531 แต่ทางภาคอีสาน ราคาซื้อขายเปลี่ยนแปลงมากเนื่องจากนายทุนต่างถิ่นเข้าไปสมัครกันมาก ราคาซื้อขายสูงขึ้นจาก 5-10 บาทในปี พ.ศ.2522 เพิ่มเป็น 100-500 บาท ขึ้นอยู่กับสภาพการแข่งขันของนายทุน[82] (หลังการเลือกตั้งนายสมบูรณ์ จีระมะกร อดีต ส.ส.จังหวัดนครราชสีมาหลายสมัยของพรรคประชาธิปัตย์กล่าวว่าที่จังหวัดนครราชสีมามีการซื้อเสียงกันถึงหัวละ 400 บาท)[83] ทางภาคตะวันออก จังหวัดชลบุรีกับฉะเชิงเทรามีรายงานข่าวว่าเป็นตลาดที่ราคาซื้อขายสูงสุดถึงหัวละ 500 บาท (ที่จังหวัดชลบุรี หนังสือพิมพ์ชาวสยามซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นถึงกับลงบทความยั่วยุให้ผู้อ่านและผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งอย่ารับเงินของผู้สมัคร ส.ส.ที่เคยให้เพียงรายละ 200 บาทเป็นอันขาด โดยบอกว่าอย่างน้อยต้อง 500 บาทขึ้นไป)[84] สำหรับภาคใต้ราคาซื้อขายเสียงต่ำสุดที่จังหวัดนครศรีธรรมราชซื้อครอบครัวละ 100 บาท สูงที่สุดจังหวัดตรังซื้อหัวละ 500 บาทขึ้นไป[85] อัตราค่าหัวของผู้ใช้สิทธินี้ ว่ากันว่าสูงขึ้นทั่วประเทศ แต่สำหรับนักการเมืองที่มีคะแนนนิยมดีอยู่แล้ว ก็อาจซื้อได้ในอัตราที่สูงขึ้นแต่ไม่สูงเท่ากับที่ผู้สมัครคนอื่น ๆ ต้องซื้อ

สำหรับค่าใช้จ่ายรวมในการเลือกตั้งของผู้สมัครแต่ละคนนั้น นายประพันธ์ สุจริตพาณิช ผู้อำนวยการสาขาจังหวัดเชียงใหม่ของธนาคารกรุงเทพ ให้ความเห็นว่าผู้ที่ลงสมัครและต้องการได้รับเลือกตั้งอย่างแท้จริงจะต้องใช้จ่ายเงินเพื่อหาเสียงอย่างต่ำคนละ 1 ล้านบาท[86] นายวรพจน์ ชันษา รองประธานหอการค้าจังหวัดร้อยเอ็ดและอดีตผู้สมัคร ส.ส.ได้กล่าวว่าในเขต 2 ของจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้สมัครคนใดใช้เงินไม่ถึง 5 ล้านบาท ไม่มีสิทธิ์จะได้เป็น ส.ส.[87] ส่วนนายชัยวัฒน์ วิบูลสวัสดิ์ ผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการธนาคารแห่งประเทศไทยได้กล่าวว่า ผู้สมัคร ส.ส.บางคนใช้เงินประมาณ 20-30 ล้านบาท แต่ในบางจุดอาจใช้ถึง 30-50 ล้านบาท[88] นายแคล้ว นรปติ อดีต ส.ส.หลายสมัยของจังหวัดขอนแก่นได้กล่าวถึงการใช้เงินของผู้สมัครคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่น ในปี พ.ศ.2529 ไว้ว่า "ชาวบ้านขออะไรคุณ พ ก็ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้าถนนหนทาง หรือบ่อน้ำ คุณ พ จะจ่ายให้ทันที คาดว่ากว่าจะถึงวันเลือกตั้งเงินคงหมุนเวียนในจังหวัดขอนแก่นเกือบ ๆ ร้อยล้าน"[89] จากที่กล่าวมาแล้วนี้จึงไม่น่าแปลกใจอะไรที่ก่อนการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 จะมีข่าวจากธนาคารแห่งประเทศไทยว่า ในการเตรียมการเลือกตั้งครั้งนี้จะมีการสะพัดของเงินในการหาเสียงไม่ต่ำกว่า 6,000 ล้านบาท เพราะที่ผ่านมา

ผู้สมัคร ส.ส.จะใช้เงินคนละประมาณ 2-3 ล้านบาท[90] และภายหลังการเลือกตั้งแล้วก็มีรายงานข่าวเพิ่มเติมจากการสำรวจของสำนักนโยบายและแผนมหาดไทยว่า แท้จริงแล้วตัวเลขเงินที่สะพัดออกไปอาจสูงถึงหนึ่งหมื่นล้านบาททั่วประเทศ[91] ในเรื่องนี้สิ่งที่น่าจับตามองเป็นอย่างยิ่งก็คือการเลือกตั้งครั้งต่อไป เพราะผลจากการที่ราคาที่ดินทั่วประเทศสูงขึ้นอย่างมากมายในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมา ได้ทำให้กำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการชี้แนะนำที่ดิน ได้ประโยชน์จากกิจการซื้อขายที่ดินมาก ซึ่งก็อาจส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะหัวคะแนนของบุคคลเหล่านี้ได้

จริงอยู่ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 มีข่าวว่าได้เกิดกลุ่มประชาชนหลายกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านการซื้อเสียง แต่โดยส่วนรวมแล้วก็คงจะกล่าวได้ว่ากลุ่มเหล่านี้มุ่งผลทางประชาสัมพันธ์มากกว่าที่จะเป็นผลในทางปฏิบัติที่จริงจังแต่อย่างใด เป็นของแน่ว่าผลกระทบของการใช้เงินในการเลือกตั้งทั้งจำนวนและประเภทของการบริการที่ผู้สมัครต้องจ่ายค่าตอบแทนด้วยเงินที่มีต่อแนวโน้มของการเมืองไทยในอนาคตนั้นจะต้องมีสูงยิ่งขึ้นไปอีก และเป็นสิ่งที่ผู้อยากเป็นนักการเมืองทั้งหลายคงจะต้องนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจด้วย

เจ้าหน้าที่ของทางราชการกับการเลือกตั้ง : กรรมการที่เป็นกลาง?

เป็นที่ทราบกันดีว่ามีปัจจัยที่สำคัญอยู่หลายประการที่สามารถจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส.ของผู้สมัคร แต่ที่ละเลยเสียไม่ได้ก็คือบทบาทของข้าราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ อีกหลายหน่วยงานที่สามารถจะใช้อำนาจหน้าที่ของตนให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้สมัครได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อระบบการเลือกตั้งของเรายังเปิดโอกาสให้ ตัวนักการเมืองเองเป็นผู้ควบคุมกลไกการเลือกตั้งที่อยู่ เช่น ความพยายามของกระทรวงมหาดไทยที่ตั้งเป้าไว้ล่วงหน้าว่าจะให้มีผู้มาใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งเท่าโน้นเท่านี้เปอร์เซ็นต์ จะให้มีบัตรเสียไม่เกินกี่เปอร์เซ็นต์ ตลอดจนการให้รางวัลแก่หมู่บ้านหรือตำบลที่ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสูงสุดซึ่งกระทำกันอย่างค่อนข้างจะกว้างขวาง สิ่งเหล่านี้ต้องถือได้ว่าเป็นเจตนาที่ดี แต่ในทางปฏิบัติก็มีผู้แสดงความวิตกกันว่าในการระดมคนมาลงคะแนนนั้นถ้าได้ผู้ที่เป็นกลางและใช้วิธีที่ถูกต้องก็ไม่มีปัญหา แต่ถ้าได้ผู้ที่ไม่มีความเป็นกลางหรือใช้วิธีที่ไม่ถูกต้องก็อาจทำให้เกิดปัญหาได้เช่นกัน หรือแม้แต่ในกรณีของข้าราชการที่ไม่ได้มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งโดยตรง ก็ยังอาจส่งผลกระทบต่อผลของการเลือกตั้งได้ เช่น

การที่พลเอกหาญ ลีนานนท์ สมัยที่เป็นแม่ทัพภาคที่ 4 ที่มีความสนิทชิดเชื้อและร่วมมือเป็นอย่างดีกับพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งก็น่าจะมีส่วนอยู่ไม่น้อยในการทำให้ภาพรวมของพรรคประชาธิปัตย์และ ส.ส.ในพื้นที่ปรากฏอย่างเด่นชัดว่าเป็นผู้ที่ทำงานอย่างจริงจังและอย่างมีประสิทธิภาพให้แก่ประชาชน และก็คงจะส่งผลกระทบตามมาถึงผลการเลือกตั้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ.2526[92] หรือในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้นก็เปิดเผยว่ามีพรรคการเมืองมาขอคะแนนเสียงสนับสนุนจากทหารไปตบเท้าลงคะแนนกันหลายพรรค[93] และก็มีรายงานข่าวว่าในการเลือกตั้งครั้งก่อน ๆ นั้นได้มีการแทรกแซงการเลือกตั้งในรูปของเงินสนับสนุนเพื่อสะกัดกั้นผู้สมัครบางคนที่ผู้มีอำนาจในขณะนั้นไม่พอใจด้วย[94]

ในระดับตัวบุคคล ส.ส.ทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส.ส.ที่มีตำแหน่งทางการเมืองอย่างอื่นพ่วงอยู่ด้วยก็พยายามที่จะแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองจากตำแหน่งหน้าที่ของตนผ่านทางตัวข้าราชการประจำอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งข้าราชการประจำที่สามารถสนองผลประโยชน์ทางการเมืองให้แก่ตนได้มากที่สุด เช่น การใช้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายโยกย้ายข้าราชการบางคนมาในเขตเลือกตั้งของตนเพื่อให้มาช่วยงานเลือกตั้งหรือ ส.ส.บางคนก็อาจใช้งบพัฒนาจังหวัดของตนสนับสนุนโครงการบางอย่างของหน่วยงานทางราชการ เช่น ของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทเพื่อที่ว่าตนจะได้ถือโอกาสไปเยี่ยมโครงการโดยสม่ำเสมอ เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องปรกติที่หากเป็นไปได้แล้ว พรรคการเมืองและตัว ส.ส.เองจะพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการตำแหน่งสำคัญ ๆ ในจังหวัดพื้นที่ของตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการตำแหน่งที่สามารถให้คุณให้โทษแก่การเลือกตั้งโดยตรง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด ที่มีบทบาทสูงในการกำหนดเขตเลือกตั้งใหม่ในจังหวัด ตำรวจระดับผู้บังคับการหรือผู้กำกับ เป็นต้น เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 มีรายงานข่าวว่า เหตุผลที่ผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่นผู้หนึ่งเลือกลงสมัครรับเลือกตั้งที่จังหวัดหนึ่ง ซึ่งเป็นจังหวัดทางภาคเหนือตอนล่างนั้น เป็นเพราะบุคคลดังกล่าวมีความสนิทสนมเป็นการส่วนตัวกับพลตำรวจตรีผู้หนึ่งซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งสำคัญอยู่ในพื้นที่และก็คงจะมีส่วนอำนวยความสะดวกแก่การรณรงค์หาเสียงของผู้สมัครดังกล่าวอยู่ไม่น้อย ดังปรากฏว่าในวันเลือกตั้งนั้นรถสองแถวที่ติดสติกเกอร์พิเศษของพรรคที่นายทุนดังกล่าวลงสมัครคู่กับ ส.ส.เจ้าถิ่นนั้นสามารถวิ่งรับคนไปลงคะแนนได้โดยไม่มีการตรวจหรือจับกุมจากเจ้าหน้าที่ตำรวจแต่อย่างใด นอกจากนี้ที่ค่อนข้างจะเด่นชัดมากอีกกรณีหนึ่งก็คือการสนับสนุนผู้สมัครสังกัดพรรคการเมืองเก่าแก่พรรคหนึ่งทางภาคใต้ต่อสู้กับผู้สมัครของอีกพรรคหนึ่งซึ่งถูกระบุว่าเป็นผู้มีอิทธิพลนอกกฎหมายอย่างออกนอกหน้าของนายตำรวจระดับผู้กำกับการตำรวจภูธรประจำจังหวัด เช่น การทำแผ่นปลิวโฆษณาชักจูงประชาชนไม่ให้

เลือก "โจร" (และเมื่อเสร็จสิ้นการเลือกตั้งก็มีประกาศขอบคุณชาวบ้านที่ไม่เลือก "โจร" อีกด้วย) ในขณะเดียวกันผู้สมัครพรรคเก่าแก่พรรคนั้นก็จะฉวยโอกาสออกหาเสียง สร้างภาพให้เห็นว่ามีการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มอิทธิพลกับฝ่ายราชการ โดยพรรคของตนซึ่งยึดมั่นในความบริสุทธิ์ความเป็นธรรมและสนับสนุนผู้กำกับคนนี้อยู่ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีลูกไม้เก่า ๆ ของส.ส.ที่อาศัยอำนาจหน้าที่ของตำรวจสร้างความนิยมให้แก่ตนเอง เช่น การให้ตำรวจซึ่งเป็นพรรคพวกของตนจับกุมราษฎรในหมู่บ้านที่ทำผิดเรื่องตัดไม้ หรือในเมืองก็เป็นการจับผู้กระทำผิดฐานเล่นการพนัน หรือกระทำผิดกฎจราจร เช่น พวกสามล้อ แล้วผู้สมัครก็จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือให้ตำรวจปล่อยตัวเป็นการสร้างบุญคุณแก่ชาวบ้าน

ควบคู่กันไปกับการให้คุณ ก็คือการให้โทษแก่ผู้สมัครที่เจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถจะกระทำได้อย่างง่าย ๆ ด้วยการปฏิบัติตามหน้าที่ของตน เช่น การจับกุมตัวผู้สมัครด้วยข้อหาความผิดทางอาญาในช่วงท้าย ๆ ของการหาเสียง ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำตามคำขอของฝ่ายคู่แข่งของผู้สมัครก็เป็นได้ ดังที่ปรากฏว่าในช่วงเจ็ดวันสุดท้ายของการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 ผู้สมัครที่เป็นอดีต ส.ส.คนหนึ่งคือ นายสยม รามสูตร แห่งจังหวัดเชียงใหม่ถูกตำรวจกองปราบจับกุมด้วยข้อหาว่าร่วมสนับสนุนให้พนักงาน อ.ต.ก.กระทำการทุจริตต่อหน้าที่ร่วมกันฉ้อโกงทรัพย์ โดยผู้สมัครคนดังกล่าว (ซึ่งก็ปรากฏว่าไม่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามา) ได้ระบุว่าตนถูกกลั่นแกล้งทางการเมืองอย่างแน่นอน เพราะเรื่องข้อหานี้ได้เสร็จสิ้นไปนานแล้ว

การที่เจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถจะให้คุณให้โทษแก่ผู้สมัครฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้โดยการปฏิบัติหรือละเว้นไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตนนี้เองที่ทำให้บางครั้งแม้แต่การปล่อยข่าวลือของฝ่ายผู้สมัครคนใดคนหนึ่งว่าทางตำรวจจะตรวจใบขับขี่ ตรวจอาวุธ หรือสภาพของรถจักรยานยนตร์ในวันเลือกตั้ง ก็เพียงพอที่จะทำให้หัวคะแนนของฝ่ายตรงกันข้าม ซึ่งต้องอาศัยรถจักรยานยนตร์และคนขับระดมผู้มาลงคะแนนเสียงต้องปั่นป่วนไปทีเดียว เพราะฉะนั้น ในบางพื้นที่หากได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ผู้สมัครบางคนก็สามารถจะป้องกันการซื้อเสียงของคู่แข่งได้บ้าง โดยการแจ้งตำรวจจับผู้กว้านซื้อบัตรประชาชน การขอให้ทางตำรวจส่งหน่วยไปประจำตามจุดที่สืบทราบมาว่ามีการนัดหมายจะแจกเงินหรือตามประกบหัวคะแนนผู้มีหน้าที่แจกเงินซื้อเสียงในวันเลือกตั้ง หรือการที่ตำรวจออกจับผู้ที่ไม่พกบัตรประชาชนในช่วงฤดูการเลือกตั้ง ที่กระทำกันที่จังหวัดมุกดาหาร ก็ยังอาจยับยั้งประชาชนและคู่แข่งที่ใช้วิธีการดังกล่าวได้บ้างเหมือนกัน แต่ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 มีข่าวว่าพรรคการเมืองบางพรรคใช้วิธีการใหม่ คือ เมื่อกว้านซื้อบัตรประจำตัวประชาชนของชาวบ้านไปแล้วก็จะนำไปคืนโดยจดหมายเลขบัตรไว้ แล้วให้คนไปแจ้งหายเพื่อนำหลักฐานไปให้ทางอำเภอออกบัตรเหลืองให้ใหม่ ซึ่งบัตรเหลืองดังกล่าวจะกลายเป็นบัตร "ผี" เพื่อไว้ใช้ลงคะแนนเสียงโดยสวมรอยบุคคลที่ไม่ได้ไปใช้สิทธิ[95] หรือนายวัชรินทร์ เกตะวันดี อดีตรัฐ

มนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข และอดีต ส.ส.จังหวัดเลย 3 สมัยของพรรคประชาธิปัตย์ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การซื้อเสียงในปัจจุบันนี้ได้พัฒนาถึงจุดที่ไม่ต้องซื้อบัตรประจำตัวประชาชนให้เสี่ยงต่อการถูกเจ้าหน้าที่จับกุมอีกต่อไปแล้ว เพราะหัวคะแนนจะออกจดบัตรตามหมู่บ้านโดยได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการที่ให้รายชื่อประชาชนไปเมื่อหัวคะแนนขอดูบัตรประจำตัวประชาชนแล้วก็จะจดเบอร์บัตรแล้วจึงค่อยให้เงิน โดยวิธีการนี้หัวคะแนนจะรู้ว่าใครมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งหรือไม่ ครั้งใกล้วันเลือกตั้งก็จะบอกให้คนที่ถูกจดเบอร์บัตรประจำตัวประชาชนไปแล้วให้อยู่กับบ้านเฉย ๆ ในขณะเดียวกันก็จะทุ่มเงินซื้อกรรมการเลือกตั้งทั้งหน่วย โดยเฉพาะหน่วยที่อยู่ไกลจากจังหวัด เมื่อการเลือกตั้งมาถึงก็จะมีการส่งคนเข้าไปเวียนเทียนลงคะแนนตามรายชื่อที่จดมาโดยรู้กันกับเจ้าหน้าที่ตรวจบัตรประชาชน[96]

โดยสรุปแล้วการที่เจ้าหน้าที่ราชการเข้าไปมีส่วนช่วยเหลือผู้สมัครคนใดคนหนึ่งหรือพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราจะได้ยินได้ฟังว่ามีเกิดขึ้นทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง และมีรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมามีข่าวว่าที่จังหวัดเลยมีข้าราชการตำรวจระดับสูงออกหนังสือเวียนถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านให้มาประชุมกันที่โรงเลี่ยยของบุคคลระดับเจ้าพ่อคนหนึ่งเพื่อขอให้สนับสนุนผู้สมัครระดับหัวหน้าพรรคคนหนึ่ง[97] ส่วนที่จังหวัดสุพรรณบุรีก็มีการกล่าวหาว่ากรมทางหลวงแผ่นดินยอมให้มีการติดป้ายหาเสียงของพรรคชาติไทยกลางถนน[98] ที่สิงห์บุรีมีผู้สมัคร ส.ส.เข้าแจ้งความกับตำรวจว่าผู้อำนวยการโรงพยาบาลแห่งหนึ่งได้แจกยาและรักษาโรคฟรีให้กับชาวบ้าน เพื่อเป็นการหาเสียงให้กับผู้สมัครของพรรคพลังธรรม[99] ที่จังหวัดตากมีผู้สมัคร ส.ส.กล่าวหาว่าข้าราชการตำแหน่งสาธารณสุขอำเภอ แสดงตนและช่วยแจกใบปลิวให้พรรคประชาธิปัตย์[100] หรือที่จังหวัดมหาสารคามก็มีการร้องเรียนว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้านบางคนไม่วางตัวเป็นกลาง เช่นนั่งรถไปกับรถหาเสียงของผู้สมัครหรือประพฤติตนเป็นหัวคะแนนให้กับผู้สมัครบางคน[101] นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีรายงานข่าวว่า กนช. (กองหนุนแห่งชาติ) ที่ก่อกำเนิดจากพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก หัวหน้าพรรคปวงชนชาวไทยนั้นได้มีส่วนในการช่วยหาเสียงลับให้กับบางพรรคอีกด้วย[102] อย่างไรก็ตามจุดที่ผู้สมัครที่จริงจังทุกคนต้องเอาใจใส่และระมัดระวังก็คือการทุจริตที่หน่วยเลือกตั้งซึ่งหากไม่มีการระมัดระวังตรวจตรากันแล้วก็อาจมีการโกงโดยความร่วมมือของเจ้าหน้าที่ของทางราชการได้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปล่อยให้คนไม่มีสิทธิเข้าไปใช้สิทธิ (ผี) การปล่อยให้คน ๆ เดียวใช้สิทธิซ้ำ (การเวียนเทียน) การลอบใส่บัตรเลือกตั้งไว้ในหีบลงบัตรตั้งแต่ก่อนมีการลงคะแนน[103] การเจตนาขานบัตรเลือกตั้งที่ดีให้เป็นบัตรเสีย ไปจนถึงการนับคะแนนล่าช้า เพื่อการตกแต่งคะแนนให้คะแนนของผู้ที่แพ้กลับเป็นชนะ ฯลฯ หรือที่นิยมกันมากก็คือการซื้อกรรมการเพื่อคอยใช้สิทธิแทนผู้เลือกตั้งที่ไม่ไปใช้สิทธิทำให้หน่วยเลือกตั้งประเภทนี้มีผู้มาใช้สิทธิสูงมาก บางหน่วยสูงถึง 100

เปอร์เซ็นต์ ก็มี ซึ่งการโกงด้วยวิธีเหล่านี้จะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้เลย ถ้าหากเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยไม่มีส่วนรู้เห็นเป็นใจด้วย[104]

จริงอยู่กฎหมายอนุญาตให้พรรคการเมืองส่งตัวแทนของตนเข้าไปประจำหน่วยเลือกตั้งได้ก็จริง (และพรรคการเมืองบางพรรคก็พยายามที่จะให้มีคนของตนเข้าไปประจำหน่วยเลือกตั้งทุกหน่วย) แต่ในบางกรณีเพื่อที่จะป้องกันไม่ให้คู่ต่อสู้โกงคะแนนโดยวิธีการซื้อกรรมการคุมหน่วยทั้งหน่วย ผู้สมัครบางคนก็ต้องช่วยตัวเองด้วยการจ้างทหาร ตำรวจตลอดจนนำนักศึกษาเข้าไปสังเกตการณ์ในบางหน่วยเป็นพิเศษ เพราะการโกงการเลือกตั้งด้วยความร่วมมือของกรรมการนั้นไม่จำเป็นต้องทำทุกหน่วย อาจจะเลือกทำเฉพาะหน่วยที่สำคัญ ๆ หรือที่มีช่องทางจะทำได้ก็พอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยเลือกตั้งใดที่สืบทราบมาว่าคู่ต่อสู้มีแผนที่จะระดมคะแนนเสียงด้วยวิธีทุจริต หรือในบางกรณีที่มีผู้มีอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยก็อาจต้องมีการสร้างข่าวทางหน้าสื่อมวลชน บีบผู้บังคับบัญชาระดับสูงของข้าราชการในจังหวัดให้จำต้องรับรู้กับความเป็นไปได้ของการทุจริตดังกล่าวเสียก่อน เช่น ในปี พ.ศ.2529 นายอุทัย พิมพ์ใจชน สั่งกัดพรรคก้าวหน้าแห่งจังหวัดชลบุรี ได้มอบหนังสือมติชนรายสัปดาห์ที่มีข่าวสัมภาษณ์ผู้มีอิทธิพลและการคดโกงการเลือกตั้งในอดีตให้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดในวันเปิดรับสมัครเลือกตั้ง นอกจากนั้นนายอุทัยซึ่งเคยดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วก็ยังได้เข้าพบกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นคือพลเอกสิทธิ จิรโรจน์ นับได้ว่าเป็นการสร้างแรงกดดันให้แก่ฝ่ายผู้มีอิทธิพลและข้าราชการระดับสูงของจังหวัดเป็นอย่างมาก ถึงกับผู้มีอิทธิพลดังกล่าวต้องลาออกจากตำแหน่งผู้นำท้องถิ่น (กำนัน)ไปชั่วคราว ต่อมาในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 นายอุทัยได้อ้างถึงการโกงการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 ขอให้กระทรวงมหาดไทยย้ายนายสืบ รอดประเสริฐ ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีออกไปจากพื้นที่ให้พ้นจากความรับผิดชอบในการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นเสีย ในขณะเดียวกันกับที่นายสืบปฏิเสธข้อกล่าวหา นายนิคม แสนเจริญ ผู้สมัคร ส.ส.ชลบุรีเขต 1 พรรคกิจสังคม ก็ออกมาปกป้องนายสืบ และในที่สุดแล้วก็ไม่ปรากฏว่าได้มีการย้ายผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีออกจากพื้นที่แต่อย่างใด กระนั้นก็ดีการทำเรื่องดังกล่าวให้เป็นข่าวขึ้นจนเจ้าหน้าที่ของทางราชการต้องออกมาปฏิเสธก็ดูจะเป็นวิธีการเดียวหรือเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่จะทำให้ทางราชการต้องออกมาปฏิเสธอย่างเป็นทางการ และการร้องเรียนเรื่องความไม่เป็นกลางของเจ้าหน้าที่ในส่วนที่เป็น "เทคนิควิธี" เพื่อให้ทางราชการต้องออกมากล่าวย้ำถึงจุดยืนที่ถูกต้องของตนนี้ดูจะเป็นเทคนิควิธีที่พรรคเก่าแก่พรรคหนึ่งนิยมใช้กันมากกับบทบาทของกองทัพ

บกทางภาคใต้

กระนั้นก็ดีตราบเท่าที่บทบาทในการนับคะแนนในขั้นสุดท้ายยังคงเป็นของทางราชการอยู่ และข้อครหาเรื่องบทบาทของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการโกงการเลือกตั้งก็ยังคงเป็นที่หวั่นเกรงของบรรดาผู้สมัครอยู่ทุกครั้งที่มีการนับคะแนนล่าช้าผิดปรกติ เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 ที่ค่อนข้างจะอื้อฉาวมากก็ที่จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งครั้งแรกที่มีการประกาศผลการเลือกตั้งนายมหาหิงค์ ไพรสิน สังกัดพรรคราษฎรมีชื่อประกาศว่าได้รับเลือกตั้ง แต่ต่อมาภายหลังก็มีการประกาศใหม่กลับเป็นอันว่านายมหาหิงค์ตกไปเป็นลำดับที่ 4 (ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 นายมหาหิงค์ซึ่งชนะการเลือกตั้งได้กล่าวว่า ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 มีการแก้คะแนนที่หน่วยอำเภอเมืองเป็นร้อย ๆ แผ่น โดยเหตุที่มีการแก้เฉพาะที่อำเภอเมืองก็เนื่องจากอำเภอเมืองอยู่ใกล้ สามารถเรียกกรรมการซึ่งส่วนใหญ่เป็นครูมาลงนามเปลี่ยนแปลงหลักฐานได้ง่าย ซึ่งตนได้ถ่ายรูปไว้แล้ว)[105] หรือที่จังหวัดสุรินทร์ซึ่งมีการนับคะแนนล่าช้ามากในเขตอำเภอเมืองคือนับคะแนนกันเสร็จเวลาประมาณยี่สิบสองนาฬิกา แต่ไปประกาศผลเอาในตอนห้านาฬิกาจนทำให้แม้เมื่อมีการประกาศผลเลือกตั้งออกมาแล้ว ก็ยังมีการชุมนุมประท้วงโดยประชาชนต่อมาอีก หรือที่จังหวัดชลบุรีก็มีข่าวว่ามีอยู่หลายหน่วยเลือกตั้งที่ผลการนับคะแนนทำให้มีการสงสัยกันมากว่า ผู้สมัครบางคนได้คะแนนสูงจนเกินไป และมีการจับการโกงกันได้แม้แต่ในหน่วยเลือกตั้งในเขตอำเภอเมือง[106] แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ทางผู้ที่เกี่ยวข้องใช้เวลาดำเนินการอยู่ร่วมสองปีกว่าจะสรุปผลออกมาว่ายกฟ้องผู้กระทำการดังกล่าว สำหรับการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ก็มีข้อกังขากันว่าข้าราชการระดับสูงมีส่วนเกี่ยวข้องหรือพฤติกรรมที่ไม่เป็นกลางอย่างใดหรือไม่ต่อผลการเลือกตั้งของเขต 1 จังหวัดนครราชสีมา เพราะเกิดไฟฟ้าดับในระหว่างนับคะแนน และหลังจากที่ไฟฟ้าติดเป็นปรกติแล้วผู้สมัครคนหนึ่งที่มีคะแนนนำมาในตอนแรกก็ตกจากอันดับไป[107] นอกจากนี้แล้วก็ยังมีกรณีการเลือกตั้งที่จังหวัดภูเก็ตซึ่งพบว่ามีบัตรลงคะแนนเสียงของปี พ.ศ. 2529 ปรากฏออกมาให้เห็นสร้างความกังขาให้แก่ผู้ที่ได้พบเห็นอีกเช่นเดียวกัน108

หน้าที่ บทบาท และภาระกิจของนักการเมือง

จากที่กล่าวมาแล้วนี้ทั้งหมดจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สำหรับนักการเมืองผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่แล้ว ขั้นตอนที่ยากลำบากที่สุดในการประกอบอาชีพนักการเมืองก็คือ การหาเสียงแต่ละครั้งหรือการขอใบอนุญาตประกอบอาชีพนักการเมืองนี่เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการ และกลยุทธ์หรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่ผู้สมัครแต่ละคนจะต้องใช้หรือต้องเผชิญในลักษณะที่เรียกได้ว่า เกือบจะโดยลำพังตนเอง และเกือบจะโดยปราศจากแรงสนับสนุนที่มีความหมายอะไรจากพรรคการเมืองที่ตนสังกัดอยู่นั้น ทำให้ผู้ได้รับเลือกตั้งเข้ามามักจะมีความรู้สึกเป็นอิสระหรือไม่เป็นหนี้บุญคุณของพรรคการเมืองที่ตนสังกัดอยู่เท่าใดนัก ความสมัครสมานสามัคคีในฐานะที่เป็นนักการเมือง สังกัดพรรคเดียวกันจึงไม่จำเป็นว่าจะต้องเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เพราะแม้แต่ผู้ที่ลงสมัครรับเลือกตั้งในทีมเดียวกัน พรรคเดียวกัน ก็อาจเริ่มไม่ลงรอยกันตั้งแต่วันที่เริ่ม (ต่างคนต่าง) หาเสียงเสียแล้วก็ได้กระนั้นก็ดีนี่มิได้หมายความว่านักการเมืองไม่มีการรวมกลุ่มกันในหมู่ของตนภายในพรรคการเมืองเสียเลย เพียงแต่ว่าการรวมกลุ่มดังกล่าวเป็นลักษณะการมี "มุ้งเล็ก" ใน "มุ้งใหญ่" คือการมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ แยกย่อยออกไปภายในแต่พรรค ซึ่งถูกมองว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ระบบการเมืองของไทยปัจจุบันมีปัญหาเรื่องเสถียรภาพอยู่มาก

สำหรับสาเหตุของการที่นักการเมืองมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มย่อย ๆ ภายในพรรคการเมืองนั้นอาจจะมีที่มาจากหลายสาเหตุด้วยกันตั้งแต่เกิดจากความใกล้ชิดสนิทสนมชอบพอกันเป็นการส่วนตัวตามธรรมดาของผู้คนที่รู้จักกัน คนที่ต้องทำงานร่วมกัน หรือเกิดจากการที่นักการเมืองเหล่านั้นมีที่มาหรือพื้นเพจากภูมิภาคเดียวกัน ซึ่งส่งผลให้มีแนวทางการมองปัญหาของท้องถิ่นในลักษณะใกล้เคียงกัน เป็นต้น แต่สาเหตุสำคัญของการเกิดกลุ่มย่อยภายในพรรคน่าจะมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้คือ

(1) เป็นสาเหตุที่สืบเนื่องมาจากการรณงค์หาเสียงเอง เพราะในการเลือกตั้ง ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ สูงยิ่งขึ้นทุกทีนั้น นักการเมืองบางคน ซึ่งแม้ว่าจะประสบผลสำเร็จในทางการเมือง แต่ก็มีปัญหาเรื่องการเงิน คืออาจต้องเป็นหนี้เป็นสิน หรือมีความขาดแคลนด้านการเงินเมื่อได้รับเลือกตั้งเข้ามาแล้ว สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้นักการเมืองในพรรคบางคนซึ่งมีฐานะทางการเงินดีมีโอกาสเข้ามาอุปถัมภ์นักการเมืองดังกล่าวทำให้เกิดการเกาะกลุ่มกันขึ้นในพรรคเพื่อการต่อรองผลประโยชน์ทางการเมืองต่อไป ในเรื่องนี้เราต้องทำความเข้าใจว่าจุดอ่อนที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของระบบพรรคการเมืองไทยก็คือการที่พรรคการเมืองส่วนใหญ่ขาดความเป็นอิสระในทางการเงินเพราะพรรคการเมืองไทยไม่สามารถพึ่งค่าบำรุงของสมาชิกพรรคมาบริหารงาน แม้แต่ประจำวันของพรรคได้ และแม้ว่าหลายพรรคจะใช้วิธีการหักเงินส่วนหนึ่งจากเงินเดือนค่าตอบแทนของ ส.ส. หรือรัฐมนตรีในพรรครวมเข้ากองกลางสำหรับค่าใช้

จ่ายของพรรคก็ไม่พอเพียง อาจกล่าวได้ว่าทุกพรรคต้องอาศัยเงินสนับสนุนจาก "ผู้ใหญ่" ในพรรคจึงจะอยู่ได้ (นายประจวบ ไชยสาส์น ส.ส.จากอุดรธานี พรรคประชาธิปไตย กล่าวว่า"พรรคประชาธิปัตย์ทุกวันนี้เป็นผู้แทนราษฎร สิ้นเดือนถูกหักเงินเดือน ๆ ละ 2,000 บาทและรัฐมนตรีถูกหักเดือนละ 3,000 บาททุกเดือน ได้เงินเดือนละ 80,000-90,000 บาทเป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารพรรค")[109] สถานการณ์เช่นว่านี้ทำให้เป็นธรรมดาอยู่เองที่นักการเมืองซึ่งสามารถหาเงินเข้าพรรคได้ทีละมาก ๆ ไม่อยากเอาเงินดังกล่าวเข้าสมทบทุนกองกลางของพรรรค แต่นิยมที่จะใช้เงินจำนวนนั้นสร้างบารมีให้แก่ตนเองในพรรคด้วยการจัดสรรเงินช่วยเหลือ อุปถัมภ์นักการเมืองที่ตนสนับสนุนโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านกลไกของพรรค "ผู้ใหญ่" ภายในพรรคจึงไม่จำเป็นต้องเป็นตัวหัวหน้าพรรคการเมือง และก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องมีเพียงคนเดียว

(2) พรรคการเมืองบางพรรคอาจใช้วิธีการที่ส่งเสริมให้เกิดสถานการณ์ใน (1) ขึ้น โดยการวางแนวให้มีการอุปถัมภ์ดูแลในเรื่องค่าใช้จ่ายของ ส.ส.ในพรรคแบ่งไปตามภูมิภาคของ ส.ส. เหล่านั้นไปเสียเลย โดยให้มี "ผู้ใหญ่" แต่ละคนคอยดูแลสวัสดิการของลูกพรรคเป็นภาค ๆ ไป นักการเมืองคนใดสามารถนำทีมนักการเมืองเข้าสภามาได้คราวละมาก ๆ ในภูมิภาคหนึ่ง ๆ นักการเมืองคนนั้นก็คือ "ผู้ใหญ่" ในพรรคไป ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่า นักการเมืองที่เป็น "ผู้ใหญ่" บางคนอาจลงทุนสนับสนุนนักการเมืองต่างพรรคก็ได้ เพราะนั่นเป็นการหวังผลทางการเมืองระยะยาว เมื่ออาจมีการย้ายพรรคมาเข้าสังกัดเดียวกันในโอกาสที่ทำได้

(3) ถึงแม้ว่าตำแหน่งผู้บริหารในพรรคการเมืองจำนวนมากจะเป็นตำแหน่งที่ไม่มีความหมาย คือเป็นตำแหน่งที่มีขึ้นเพื่อเป็นเกียรติ เช่น นักการเมืองอาวุโสคงได้รับตำแหน่ง ประธานคณะที่ปรึกษาของพรรค หรือตำแหน่งรองหัวหน้าพรรค แต่ตำแหน่งบริหารในพรรคบางตำแหน่ง เช่น หัวหน้าพรรค เลขาธิการพรรค เป็นตำแหน่งที่สำคัญจริง ๆ การแข่งขันกันภายในพรรคเพื่อแย่งชิงตำแหน่งดังกล่าวซึ่งมีผู้แพ้ผู้ชนะอาจนำไปสู่การแบ่งแยกเป็นกลุ่มเป็นพวกต่อไปก็ได้

การเกิดกลุ่มต่าง ๆ ภายในพรรคการเมืองตามสาเหตุหลักที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ในแง่หนึ่งนั้นมีผลกระทบต่อความเป็นไปทางการเมืองของประเทศไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราพิจารณาจากความจริงที่ว่า กระบวนการทั้งหมดในการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นส่วนของผู้สมัครรับเลือกตั้ง การกลั่นกรองของพรรคการเมือง กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ควบคุมการเลือกตั้ง การหาเสียง ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เกื้อหนุนให้เป็นการยากยิ่งหรือเกือบเป็นไปไม่ได้เลยที่จะมีพรรคการเมืองพรรคใดพรรคเดียวมีเสียงข้างมากอย่างเด็ดขาดในสภาผู้แทนราษฎรและสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ด้วยตนเองได้ การจัดตั้งรัฐบาลจึงเป็นเรื่องของรัฐบาลผสมซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมืองต่าง ๆ หลายพรรคอย่างเลี่ยงไม่ได้ และโดยเหตุที่

พรรคการเมืองทั้งหลาย (และกลุ่มต่าง ๆ ภายในพรรค)เป็นเรื่องของตัวบุคคลที่ไม่มีข้อแตกต่างกันในเรื่องพื้นฐานนโยบายที่ประชาชนสามารถสังเกตได้ พรรคการเมืองต่าง ๆ จึงมิอาจมุ่งหวังได้เลยว่า การวางตนเป็นฝ่ายค้านในแง่นโยบายจะส่งผลให้ตนเองได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาลบ้างในการเลือกตั้งคราวต่อไป เกมการเล่นหรือวิธีการเล่นการเมืองที่ถูกหลักตรรกวิทยาจึงมีอยู่หนทางเดียว นั่นคือ การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมจัดตั้งรัฐบาลให้ได้ เพื่อผลประโยชน์และอำนาจ อย่างที่เคยปรากฏว่า เลขาธิการพรรคการเมืองใหญ่พรรคหนึ่งเคยออกปากว่าพรรคของตนต้องอดอยากปากแห้งอยู่ในขณะที่ถูกบีบให้ต้องกลายเป็นพรรคฝ่ายค้าน และโดยเหตุที่ทุกพรรคการเมืองคิดเหมือนกันหมด การรวมตัวกันของพรรคต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งรัฐบาล ซึ่งจะยังผลให้พรรคการเมืองบางพรรคต้องกลายเป็นฝ่ายค้านไป จึงอาจใช้สูตรผสมอะไรก็ได้ สุดแล้วแต่จังหวะและความบังเอิญ นี่หมายความว่าในทางปฏิบัติแล้วในการจัดตั้งรัฐบาล ทุกพรรคจะพยายามเข้าพรรคร่วมรัฐบาลให้ได้เสียก่อน โดยในขั้นต้นนี้บุคคลชั้นนำของพรรคจะพิจารณาถึงโควต้าหรือตำแหน่งรัฐมนตรีต่าง ๆ ที่พรรคแต่ละพรรคจะได้ ซึ่งดูจากจำนวน ส.ส. ในแต่ละพรรคเป็นเกณฑ์ การพิจารณาว่าพรรคใดจะได้ตำแหน่งนี้คือ เป้าหมายแรกสุดในการต่อรองจัดตั้งรัฐบาล โดยที่แต่ละพรรคก็พยายามจะต่อรองให้ได้โอกาสที่ควบคุมกระทรวง ทบวง กรม ที่ตนสามารถจะแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์เข้าตนเองหรือเข้าพรรคให้ได้มากที่สุด มากกว่าที่จะดูเป้าหมายอย่างอื่น เพราะไม่มีพรรคการเมืองใดอาจแน่ใจได้ถึงเสถียรภาพของคณะรัฐบาลผสมว่าจะอยู่ได้นานเพียงใด กระทรวงที่เป็นที่หมายปองกันมากของพรรคการเมืองเพราะเป็นกระทรวงที่มีอำนาจหรือผลประโยชน์มาก ก็มีเช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงคมนาคม เป็นต้นโดยจะไม่มีการพิจารณาเรื่องนโยบายร่วมกันของพรรคต่าง ๆ หรือการพิจารณาแบ่งกระทรวงให้พรรคต่าง ๆ รับผิดชอบตามความถนัดหรือประสบการณ์ของบุคคลชั้นนำภายในพรรคแต่อย่างใด ต่อเมื่อได้ข้อตกลงเรื่องการจัดตั้งรัฐบาลร่วมกันว่าจะประกอบด้วยพรรคใดบ้าง และแต่ละพรรคได้รับการจัดสรรเป็นส่วนตำแหน่งรัฐมนตรีควบคุมกระทรวงทบวงกรมอะไรบ้างแล้ว จึงมีการพิจารณาแบ่งสรรเป็นส่วนตำแหน่งรัฐมนตรีต่าง ๆ กันภายในแต่ละพรรคอีกที และการที่นักการเมืองผู้ใดจะได้รับการพิจารณาจากพรรคของตนให้ขึ้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ หรือรัฐมนตรีช่วยว่าการของกระทรวงทบวงใด ก็ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลดังกล่าวมีฐานะชื่อเสียงทางการเมืองภายในพรรคของตนเองมากน้อยเพียงใด มีส.ส.อยู่ในควบคุมหรือในสังกัดมากน้อยเพียงใด อย่างที่นายชวน หลีกภัย ส.ส.จังหวัดตรัง พรรคประชาธิปัตย์ได้กล่าวไว้ว่า "อันแรกที่จะมองเห็นได้ชัดก็คือ กลุ่มที่มาเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ก็ประกอบไปด้วยพรรคการเมืองที่สามารถตกลงกันได้นะครับ ไม่จำเป็นว่านโยบายจะเหมือนกันเสมอไป แต่สามารถตกลงกันได้ เพราะจริง ๆ แล้ว การเมืองเหล่านั้นอาจยึดแนวนโยบายของพรรคไม่มากนัก อาจจะไปยึดเรื่องตัวบุคคล ยึดเป้าหมายหลักของการที่จะต้อง

เป็นผู้บริหารให้ได้เป็นตัวหลัก...เช่นเดียวกับพรรคฝ่ายค้าน บางทีก็ไม่ใช่พรรคฝ่ายค้านกับพรรครัฐบาลมีนโยบายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงก็หามิได้ แต่บังเอิญว่าเข้ากลุ่มกันไม่ได้..."[110]

เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลแล้ว นักการเมืองก็จะถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มนักการเมืองฝ่ายรัฐบาล และกลุ่มนักการเมืองฝ่ายค้าน โดยภายในกลุ่มนักการเมืองฝ่ายรัฐบาลจะถูกแบ่งย่อยออกไปเป็นคณะรัฐมนตรี และกลุ่มนักการเมืองฝ่ายสนับสนุนรัฐบาล ซึ่งภายในกลุ่มหลังนี้ก็อาจแบ่งย่อยออกไปได้อีกเป็นกลุ่มนักการเมืองฝ่ายรัฐบาลที่มีตำแหน่งประจำในทำเนียบรัฐบาลอีกด้วย หน้าที่ บทบาท และภาระกิจของนักการเมืองหลังจากที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาแล้วจะมีความแตกต่างกันไปสุดแล้วแต่ว่า นักการเมืองนั้น ๆ เป็นนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรี ส.ส. ฝ่ายรัฐบาล (ที่มีตำแหน่งบริหารประจำอยู่ในทำเนียบนายกรัฐมนตรี) ส.ส.ฝ่ายรัฐบาล หรือเป็นผู้นำฝ่ายค้านหรือเป็นแค่ ส.ส.ฝ่ายค้านธรรมดา ๆ

อันที่จริงแล้วในทางทฤษฎี นักการเมืองหรือ ส.ส.ทุกคนมีหน้าที่ร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งนั่นคือการเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจนิติบัญญัติ นักการเมืองทุกคนต้องทำหน้าที่เป็นผู้ออกกฎหมายในระดับหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่หลักที่แท้จริงของนักการเมืองทุกคน ไม่ว่าจะแยกออกเป็นฝ่ายบริหาร (คณะรัฐมนตรี) หรือฝ่ายนิติบัญญัติก็คือการเป็นตัวแทนของประชาชนในแง่ของการให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ นักการเมืองหลายคนยอมรับว่าหน้าที่บริการชาวบ้าน (Constituency service) นี้โดยหลักการแล้วไม่น่าที่จะต้องเป็นความรับผิดชอบหลักของตนเลยแต่การให้บริการแก่ประชาชนในทุก ๆ *เรื่องแบบครอบจักรวาลตลอด 24 ชั่วโมง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องของชุมชน ตั้งแต่การ* มีส่วนร่วมในงานกฐินทอดผ้าป่า การโยกย้ายตำแหน่งงานการ การฝากงาน ฝากเด็กเข้าโรงเรียน ไปจนถึงการดึงงบประมาณและโครงการเข้ามาในท้องถิ่นของตน ฯลฯ กลับเป็นหน้าที่ที่นักการเมืองต้องใช้เวลามากที่สุดคือมากกว่างานในหน้าที่อย่างอื่นทั้งหมดของนักการเมืองเลยทีเดียว นักการเมืองหลายคนยอมรับว่าภาระเช่นว่านี้มีผลกระทบอย่างมากต่อชีวิตครอบครัวของตน ทำให้มีเวลากับครอบครัวน้อยมากและขาดความเป็นส่วนตัว และทั้ง ๆ ที่หน้าที่บางอย่างที่ประชาชนเรียกร้องให้นักการเมืองระดับ ส.ส. จัดการให้นี้ แท้แจริงแล้วควรเป็นความรับผิดชอบของนักการเมืองในระดับอื่น เช่นสมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล แต่ประชาชนส่วนใหญ่ก็มักจะเรียกร้องให้เป็นหน้าที่ของนักการเมืองระดับชาติอยู่ดี การปฏิเสธไม่ทำหน้าที่บริการดังกล่าว หรือการไม่ประสบผลสำเร็จในการให้บริการดังกล่าวแก่ชาวบ้าน แม้เพียงครั้งเดียวในขณะที่ทำได้สำเร็จมาแล้วหลายครั้ง ก็อาจส่งผลกระทบต่อคะแนนนิยมของนักการเมืองผู้นั้นได้ อย่างไรก็ดี การที่นักการเมืองจะสามารถจัดการกับประชาชนเหล่านี้ได้อย่างค่อนข้างจะมีประสิทธิภาพ ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับว่านักการเมืองนั้น ๆ มีตำแหน่ง มีหน้าที่ มีทุนทรัพย์หรือมีนายทุนหรือผู้มีอิทธิพลคอยสนับสนุนอยู่หรือไม่ ในเรื่องนี้นักการเมืองบางคนที่มีทุนรอน

สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ทันทีโดยไม่ต้องรองบประมาณจากรัฐจะได้เปรียบมาก

จริงอยู่ ทุกวันนี้ ส.ส.แต่ละคนสามารถจะว่าจ้างผู้ช่วยดำเนินงาน ส.ส.มาช่วยงานของตนได้ถึง 3 คน ในอัตราค่าจ้างคนละ 4,000 บาทต่อเดือน แต่งบประมาณจำนวนนี้ถ้าจะปฏิบัติงานกันจริง ๆ แล้วก็คงไม่เพียงพอ จึงมีนักการเมืองจำนวนไม่มากนักที่ใช้ประโยชน์อย่างจริงจังจากสิทธิพิเศษข้อนี้ และมีจำนวนยิ่งน้อยไปกว่าอีกที่ว่าจ้างผู้ช่วยดำเนินงานเพิ่มเติมด้วยทุนทรัพย์ของตนเองให้มาทำงานบริการหรือทำงานการเมืองให้แก่ตน ส.ส.จำนวนไม่น้อยจะว่าจ้างญาติพี่น้องหรือสมัครพรรคพวกของตนเองเข้ามาดำรงตำแหน่งดังกล่าว โดยอ้างว่าด้วยค่าตอบแทนต่อคนต่อเดือนที่ต่ำเช่นนี้ (4,000 บาทต่อเดือน) พวกตนย่อมไม่สามารถจะว่าจ้างบุคคลากรที่มีคุณภาพอย่างเหมาะสมที่แท้จริงมาดำเนินงานได้ จึงต้องว่าจ้างญาติพี่น้องของตนเองมาทำหน้าที่ดังกล่าวให้ อย่างไรก็ตามสถานการณ์เช่นว่านี้ชี้ให้เห็นถึงข้อได้เปรียบของนักการเมืองที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหารด้วยพร้อม ๆ กันว่า อยู่ในฐานะที่จะให้บริการหรือสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นได้มากกว่านักการเมืองที่เป็นแค่ ส.ส.ธรรมดาอยู่มาก และเพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าประหลาดใจอะไรที่นักการเมืองบางคนจะหาเสียงกับประชาชนว่าควรเลือกตนเข้าสภาเพราะตนจะได้เป็นรัฐมนตรีและสามารถทำประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านได้มากกว่าการเลือก ส.ส.ธรรมดา ๆ

สำหรับเหตุผลอื่นที่ทำให้หน้าที่ของ ส.ส. ในสภาผู้แทนราษฎรในฐานะผู้ออกกฎหมายไม่ปรากฏออกมาเด่นชัดเท่าที่ควร อาจสืบเนื่องมาจากการที่สภาผู้แทนราษฎรมีการประชุมสมัยสามัญเพียงปีละสมัยประชุมเดียว ระยะเวลาการประชุมที่สั้น (ปีละประมาณ 3 เดือน) แม้ว่าในช่วงหลัง ๆ มักจะมีการถ่ายทอดโทรทัศน์หรือการถ่ายทอดเสียงทางวิทยุทุกครั้งที่มีการประชุมสภา ซึ่งทำให้บรรยากาศการประชุมของสภาคึกคักขึ้น ก็ไม่ได้ช่วยให้หน้าที่ด้านนิติบัญญัติของ ส.ส.เองเด่นขึ้นแต่อย่างใด

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าระบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ในสภาผู้แทนราษฎรไม่เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบประวัติการทำหน้าที่ของนักการเมืองในสภาไว้แต่อย่างใด เพราะจะไม่มีการเก็บรายละเอียดในเรื่องการลงคะแนนสนับสนุนหรือคัดค้านร่าง พ.ร.บ.ใด ๆ ของนักการเมืองไว้เลย นั่นหมายความว่า นอกจากในกรณีพิเศษจริง ๆ แล้ว สาธารณชนจะไม่มีทางล่วงรู้ได้เลยว่านักการเมืองแต่ละคนลงคะแนนให้กับร่าง พ.ร.บ. ที่สำคัญ ๆ อย่างไร ในแง่นี้นักการเมืองของไทยจึงไม่มีปัญหาเรื่องข้อขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ของชาติกับผลประโยชน์ของท้องถิ่นเท่าใดนัก อันที่จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าแม้แต่หลักฐานการเข้าประชุมสภา หรือการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะคณะกรรมาธิการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสภาก็ไม่อาจนำมาเป็นหลักฐานบ่งชี้การทำงานของนักการเมืองได้ในแง่นี้จึงเท่ากับว่า การปฏิบัติหน้าที่ของนักการเมืองในสภานั้นเป็นเรื่องที่จริง ๆ แล้วตรวจสอบไม่ได้ และจะไม่มีการลงโทษทางการเมืองแก่

ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวไม่ครบถ้วน ด้วยเหตุนี้เอง หน้าที่และบทบาทของนักการเมืองนอกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมีสื่อมวลชนเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญระหว่างนักการเมืองและประชาชน จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุดสำหรับความสำเร็จหรือล้มเหลวของนักการเมือง หน้าที่หรือประสบการณ์การทำงานพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในสภากลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญน้อยหรือไม่มีผลทางการเมืองเท่ากับงานบริการ แต่การที่จะทำหน้าที่บริการประชาชนให้ได้ผลดี นักการเมืองจำเป็นที่จะต้องมีแรงสนับสนุนทางด้านการเงินนอกเหนือจากค่าตอบแทนที่ได้รับในฐานะข้าราชการการเมือง นี่หมายความว่า นักการเมืองจำนวนมากจำเป็นที่จะต้องมีแหล่งรายได้หลายทาง หรือมีอาชีพเสริมอย่างอื่น แต่ถ้ามิได้ประกอบอาชีพอิสระ เช่น แพทย์ ทนายความ ฯลฯ มาก่อนลงสมัครรับเลือกตั้งแล้ว นักการเมืองก็ไม่ค่อยจะเปิดเผยรายละเอียดเกี่ยวกับอาชีพอื่น ๆ ของตนนอกเหนือจากการเป็นนักการเมืองนัก อย่างไรก็ตามเป็นที่เข้าใจได้ว่าในหลาย ๆ กรณีการมีตำแหน่งทางการเมืองกลายเป็นเครื่องสนับสนุนความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพแขนงอื่นของนักการเมืองได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้านักการเมืองผู้นั้นสังกัดพรรคร่วมรัฐบาลหรือมีตำแหน่งบริหารอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย แนวโน้มเช่นว่านี้ยิ่งทำให้การปฏิบัติหน้าที่โดยปกติในสภาของนักการเมืองลดความสำคัญลงไปอีก

ในขณะที่นักการเมืองทุกคนต้องทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของอำนาจนิติบัญญัติ และมีบทบาทสูงในการเป็นตัวแทนคอยดูแลความทุกข์ร้อนของประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนก็จะมีนักการเมืองอีกจำนวนหนึ่ง (ประมาณ 45 คน) ที่ทำหน้าที่คณะรัฐมนตรีบริหารประเทศไปด้วย ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีนั้นถือได้ว่าเป็นตำแหน่งสูงสุดในทางการเมือง และเป็นที่หมายปองของสมาชิกพรรคร่วมรัฐบาลทุกคน แต่ละพรรคจึงต้องมีการกลั่นกรองภายในพรรคเพื่อจัดสรรตัวบุคคลเข้าไปรับหน้าที่ดังกล่าว แต่ก็อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่า กระบวนการกลั่นกรองบุคคลเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีพรรคต่าง ๆ มักจะเพ่งเล็งไปที่ฐานอำนาจทางการเมืองที่บุคคลดังกล่าวมีอยู่ภายในพรรคเป็นสำคัญ เช่นเป็นหัวหน้ากลุ่มอะไร มี ส.ส. อยู่ในสังกัดกี่คน ฯลฯ แทนที่จะมองที่ความรู้ความชำนาญที่ตัวบุคคลในแต่ละพรรคอาจจะมี เพราะฉะนั้น จึงมักปรากฏบ่อย ๆ ว่าการจัดตั้งรัฐบาลได้คณะรัฐมนตรีหรือผู้คุมนโยบายที่ขาดประสบการณ์หรือความรู้ความชำนาญในเรื่องที่ตนต้องรับผิดชอบอย่างสิ้นเชิง ทำให้เกิดปัญหาทั้งในแง่ที่รัฐมนตรีอาจกลายเป็นตรายางประทับให้แก่ข้าราชการประจำชั้นสูง ซึ่งอ้างว่ารู้เรื่องราวต่าง ๆ ภายในกรมในกระทรวงมากกว่ารัฐมนตรี ซึ่งก็พยายามสร้างคะแนนนิยมในหมู่ข้าราชการด้วยการดึงงบประมาณเข้ากรมต่าง ๆ ที่ตนดูแลอยู่ให้มากขึ้น หรือกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างนักการเมืองกับข้าราชการประจำไป ในกรณีที่ข้าราชการประจำระดับสูงไม่ยอมลงให้กับรัฐมนตรี ซึ่งไม่มีความรู้ทางเทคนิคและเข้ามามีอำนาจเหนือข้าราชการประจำโดยวิถีทางการเมือง ที่เชื่อกันว่าไม่สุจริต แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณี

ใด นี่ย่อมเป็นจุดอ่อนที่สำคัญอย่างหนึ่งของระบบการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาความจริงอื่น ๆ ประกอบเข้าไปด้วย เช่นการที่คณะรัฐมนตรีของไทยซึ่งเป็นผลจากรัฐบาลผสมมีการแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบออกไปอย่างแน่ชัดเลยว่า รัฐมนตรีใดรับผิดชอบกรณีใดในกระทรวงใด ราวกับว่าไม่มีแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบร่วมกัน (Collective responsibility) อยู่เลย แม้แต่ในกระทรวงเดียวกัน ที่บังเอิญมีรัฐมนตรีมาจากต่างพรรคกัน หรือแม้แต่ในพรรคเดียวกันก็เคยมีกรณีที่หัวหน้าพรรคการเมืองเก่าแก่พรรคหนึ่งลาออกจากการร่วมรัฐบาล แต่รัฐมนตรีคนอื่น ๆ ที่สังกัดพรรคเดียวกันก็ยังคงมีมติที่จะอยู่ในตำแหน่งต่อไปอีก เป็นต้น ผลลัพธ์ก็คือ ไม่อาจมีการบอกได้แน่ชัดว่าใครรับผิดชอบในนโยบายสำคัญ ๆ ของประเทศที่เกิดผลเสียหายขึ้น เช่น นโยบายเรื่องสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

นอกจากนั้นการที่รัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นเป็นรัฐบาลผสมจากหลายพรรค และการแบ่งสรรปันส่วนตำแหน่งรัฐมนตรีในแต่ละพรรคย่อมนำมาซึ่งความไม่พอใจแก่บุคคลบางกลุ่มบางพวกภายในพรรค ทำให้โอกาสที่รัฐบาลผสมดังกล่าวจะถึงแก่การล่มสลายอันเนื่องมาจากปัญหาภายในของแต่ละพรรคมีอยู่สูง เพราะฉะนั้น รัฐมนตรีที่รับผิดชอบกรมต่าง ๆ ในความดูแลจึงไม่มีแรงจูงใจทางการเมืองระยะยาวที่จะริเริ่มโครงงานอะไรที่ต้องหวังผลในระยะยาว แต่จะให้ความสนใจแก่โครงการระยะสั้นซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นการมุ่งหวังผลต่อการเลือกตั้งคราวต่อไป ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้มากกว่า อย่างที่นายชวน หลีกภัยส.ส. จังหวัดตรัง พรรคประชาธิปัตย์ ได้เคยกล่าวไว้ว่า "ที่นี้ผลพลอยที่เกิดขึ้นจากการที่มีหลายพวก ก็ต่อเมื่อสมมุติว่ามองทางฝ่ายบริหารของพรรคการเมืองเหล่านั้น ในแง่ของผู้ทำหน้าที่ของผู้บริหารก็จะมีลักษณะของการพยายามที่จะทำงานเพื่อเป้าหมายการที่จะมีเสียงมากกว่าในครั้งต่อไป หลายครั้งเราจึงเห็นได้ชัดว่าออกจะไม่ค่อยยึดหลักการ เช่นการทำงานในลักษณะก้าวก่าย การทำงานในลักษณะมุ่งหาเสียงเป็นหลัก จนบางครั้งกฎเกณฑ์หลักเกณฑ์สูญเสียไปเพียงเพื่อเอาใจชาวบ้าน ไม่ใช่เป็นผู้นำแต่เป็นผู้ตามใจ ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียเหมือนกัน... ที่นี้ในจุดที่เป็นผลพลอยต่อมาก็คือว่า ในสถานการณ์ของพรรคหลายพรรคที่มาผสมกันเป็นรัฐบาลหรือเป็นฝ่ายค้านก็ตาม บางครั้งเป้าหมายที่อยากจะมีเสียงมากที่สุด เช่น เป้าหมายที่จะเป็นเสียงพรรคเดียวที่มีเสียงมาจากรัฐบาล ก็ประพฤติปฏิบัติในตรรลองที่ไม่ถูกต้อง เช่นการมุ่งหาผลประโยชน์ที่เห็นได้ชัดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง..."[111] ด้วยเหตุนี้ ถ้าไม่ใช่ลักษณะของต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างไม่ยุ่งเรื่องของคนอื่นแล้ว การทำงานของคณะรัฐมนตรีก็จะเป็นไปในลักษณะที่นายมนตรี พงษ์พาณิชเลขาธิการพรรคกิจสังคม ได้กล่าวอภิปรายในสภาผู้แทนราษฎรไว้ตอนหนึ่งว่า "คณะรัฐมนตรีมีแต่ความอิจฉาริษยา ขัดแย้งขัดขาเพื่อมิให้คนอื่นมีผลงานในประเทศ"[112] ในบรรยากาศเช่นนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่จะมีข้อกล่าวหาที่ว่ารัฐมนตรีมีหน้าที่หาเงินจากอำนาจหน้าที่ในตำแหน่งและโครงการต่าง ๆ เข้าพรรค อย่างที่เกิดขึ้นกับกรณีนายสันติ ชัยวิรัตนะ กับพรรคกิจสังคม

เป็นต้น

แต่โดยเหตุที่ตำแหน่งรัฐมนตรีมีจำกัดจำนวนไว้แน่นอนตามรัฐธรรมนูญ ในขณะที่ยังมีนักการเมืองเข้าร่วมรัฐบาลอีกมากที่อยากจะได้ตำแหน่งในทำเนียบนายกรัฐมนตรีจึงต้องมีการจัดสรรปันส่วนตำแหน่งประเภทเลขานุการหรือผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรี โฆษกรองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ตำแหน่งประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ให้แก่นักการเมืองในแต่ละพรรคที่เข้าร่วมรัฐบาลอีก นอกจากนี้ในกรณีของนักการเมืองที่มิได้รับเลือกตั้งเข้ามา หรือที่เรียกกันว่า ส.ส.สอบตก ก็ยังอาจได้รับมอบหมายให้ไปดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในรัฐวิสาหกิจที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลจากกระทรวงต่าง ๆ ที่รัฐมนตรีรับผิดชอบดูแลอยู่ก็เป็นได้ อนึ่ง ในการคัดเลือกนักการเมืองเข้าไปดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ ยิ่งเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นกว่าการคัดเลือกตัวรัฐมนตรีเสียอีกว่าเป็นการให้ตำแหน่งทางการเมืองแก่บุคคลด้วยเหตุผลทางการเมืองเพราะตำแหน่งเหล่านี้บางตำแหน่งก็มีภาระกิจหน้าที่ที่จะต้องทำ แต่หลายต่อหลายตำแหน่งไม่มีหน้าที่การงานอะไร เป็นตำแหน่งที่สื่อมวลชนเรียกกันสนุก ๆ ว่าเป็นตำแหน่งเทกระโถน แต่ทุกตำแหน่งเป็นตำแหน่งที่มีค่าตอบแทนประจำตำแหน่งทั้งสิ้น

สำหรับนักการเมืองฝ่ายค้านนั้นโดยเหตุที่พรรคการเมืองต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องนโยบาย จึงมองไม่เห็นเช่นกันว่าจะมีโอกาสเป็นเสียงข้างมากได้จัดตั้งรัฐบาล เพราะประชาชนนิยมชมชอบการเสนอแนะแนวนโยบายที่ผิดแผกแตกต่างไปอย่างไร นักการเมืองฝ่ายค้านจึงมุ่งประเด็นทำหน้าที่ฝ่ายค้านเพื่อให้เกิดความระส่ำระสายในคณะรัฐบาล โดยทำหน้าที่ "ขุดคุ้ย" และโจมตีรัฐมนตรีหรือผู้ร่วมรัฐบาลคนใดคนหนึ่งหรือพรรคใดพรรคหนึ่งโดยเฉพาะผ่านทางสื่อมวลชนมากกว่า โดยหวังว่าเมื่อมีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีเสียใหม่ พรรคการเมืองของตนก็จะมีโอกาสกลับเข้าไปเป็นฝ่ายรัฐบาลบ้าง นักการเมืองหลายคนมีความเห็นว่าการทำหน้าที่ของฝ่ายค้านเป็นการทำมิใช่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน แต่เป็นการค้านเพื่อขอเป็นรัฐบาลบ้างมากกว่า หรืออย่างที่บางคนสรุปว่าทุกวันนี้ไม่มีฝ่ายค้านใดในระบบการเมืองไทย จะมีก็แต่ฝ่ายที่เป็นรัฐบาลและฝ่ายที่อยากเป็นรัฐบาล แต่ไม่ได้เป็นเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การแบ่งนักการเมืองออกเป็นฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน หมายความต่อไปด้วยว่านักการเมืองจะต้องเล่น "บทบาท" ของตนให้ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการเล่นบทบาทที่ต้องกระทำภายในสภาผู้แทนราษฎร เช่น สมัยหนึ่ง เมื่อประธานสภาผู้แทนราษฎรมาจากพรรคที่ตนสังกัดอยู่นักการเมืองก็อาจลงมติว่าสมัยการประชุมสภาควรจะมี 2 สมัยต่อปี แต่เมื่อเปลี่ยนตัวประธานสภาผู้แทนราษฎร ก็อาจต้องลงมติใหม่ทันทีทันใดว่า ปีหนึ่งควรจะมีการประชุมสภาสมัยเดียว หรือเมื่อมีการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล หรือเมื่อมีการพิจารณางบประมาณประจำปี ฝ่ายค้านก็ต้องเล่นบทบาทของฝ่ายค้านอย่างเต็มที่เช่นเดียวกับรัฐบาล เป็นต้น นักการเมืองใหม่ ๆ มักมีความรู้สึกว่า นี่เป็น

ส่วนที่รับได้ยากที่สุดส่วนหนึ่งในการประกอบอาชีพนักการเมือง เมื่อได้เห็นนักการเมืองเก่า ๆ ที่อยู่ฝ่ายตรงกันข้ามกับรัฐบาลอภิปรายกันอย่างเผ็ดร้อนเพื่อโค่นล้มรัฐบาล ราวกับว่าโกรธแค้นกันมานาน แต่เมื่อเสร็จสิ้นการอภิปรายแล้ว กลับกระทำเหมือนกับว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น หรือเมื่อได้เห็นพรรคการเมืองที่โจมตีกันอย่างรุนแรงกลับมารวมกันเป็นพรรคร่วมรัฐบาลทันทีที่มีโอกาสเปิดให้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่นักการเมืองหน้าใหม่จะมีความรู้สึกว่านักการเมืองรุ่นเก่ากำลังเล่น "ละคร" ตบตาชาวบ้านนักการเมืองหน้าเก่าจะยอมรับอย่างง่ายดายว่านั่นเป็นเพียง "บทบาท" ที่ตนต้องเล่นไปตามบทเท่านั้น แม้ว่าการเล่นตามบทบาทดังกล่าวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองในที่สุด เพราะ "ในวงการเมืองนั้นไม่มีมิตรแท้ หรือศัตรูถาวร" ดังนั้นแม้แต่ในการโจมตีกัน นักการเมืองด้วยกันก็จะพยายามยามไม่กระทำอย่างเต็มที่ หรือในแบบที่ว่าจะไม่สามารถสมัครสมานสามัคคีกันได้อีกเลย เพราะไม่สามารถจะมีใครบอกได้ว่าเมื่อไรจะมีความจำเป็นต้องกลับมาร่วมมือกันในทางการเมืองอีก นั่นคือนักการเมืองจะต้องพยายามวางบุคลิกให้ดูเข้มแข็งมั่นคง แต่มีความยืดหยุ่นสูงในการทำงานสูง

ในการปฏิบัติหน้าที่หรือเล่นบทบาทของตนในสภาผู้แทนราษฎรให้ถูกต้อง ก็เช่นเดียวกับการวางรากฐานทางการเมืองก่อนการเลือกตั้ง ตรงที่ว่านักการเมืองไม่อาจจะอาศัยพื้นฐานความรู้ทางวิชาชีพเดิมของตนแต่เพียงอย่างเดียว เป็นฐานในการประกอบหน้าที่หรือแสดงบทบาทของนักการเมืองได้ หากจะต้องสามารถแสดงความเห็นหรือวิพากษ์-วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ประเด็นนี้มีข้อควรพิจารณาอยู่ที่ว่า นักการเมืองส่วนใหญ่จะต้องแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าและต้องกระทำได้อย่างทันเหตุการณ์อย่างน้อยที่สุดก็ในแง่ของการเข้าใจปัญหา ในเรื่องนี้นักการเมืองบางคนอาศัยนักวิชาการเป็นที่ปรึกษา บางคนใช้วิธีการศึกษาด้วยตนเอง คืออ่านหนังสือหาข้อมูลอย่างกว้างขวาง เพื่อว่าจะสามารถมีความเห็นที่มีน้ำหนักได้ในทุก ๆ เรื่องที่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือเมื่อถูกสอบถามจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาว่านักการเมืองทุกคนย่อมมีฐานะเป็น "บุคคลสาธารณ" (public figure) ซึ่งสามารถจะให้ข่าวและสร้างข่าวและผ่านทางสื่อมวลชนได้ตลอดเวลา การสร้างคะแนนนิยมในหมู่ประชาชน โดยการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ในเรื่องประเด็นทางการเมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นประจำวันจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักการเมืองพยายามแสวงหาโอกาส อย่างไรก็ตามนอกจากจะต้องวางตนเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องราวหรือเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไปแล้ว นักการเมืองบางคนก็อาจสร้างบทบาทให้แก่ตนเองได้ด้วยการพัฒนาลักษณะเฉพาะตัวหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะตัวขึ้น เช่น การเป็นตัวแทนของชาวบ้านเดินขบวนเข้าพบนายกรัฐมนตรี หรือนักการเมืองบางคนวางตัวเป็นนักขุดคุ้ยเรื่องราวฉาวโฉ่ต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการหรือของนักการเมืองด้วยกัน บางคนวางตัวเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือผู้สนใจในปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แต่โดยภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่านักการเมือง

ไทยก็คล้าย ๆ กับนักการเมืองของประเทศอื่น ๆ ตรงที่จะทำตนเป็นนักการเมืองสมัครเล่นหรือเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านไม่ได้ หากจะต้องเป็นผู้ที่รอบรู้และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างกว้างขวางทุกบทบาท

ในขณะเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองฝ่ายค้านหรือฝ่ายรัฐบาลก็ตามทีนักการเมืองทุกคนจะต้องยอมรับความจริงที่ว่า ในฐานะที่เป็น "บุคคลสาธารณ" ดังได้กล่าวมาแล้ว ตนอาจถูกนักการเมืองด้วยกันหรือสื่อมวลชนวิพากษ์วิจารณ์ บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ตลอดเวลา และใช่ว่าการถูกโจมตีและวิพากษ์วิจารณ์จะจำกัดอยู่เฉพาะสื่อมวลชนหรือนักการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามเท่านั้น หากแต่ว่าในบางครั้งนักการเมืองก็อาจถูกโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์โดยนักการเมืองร่วมรัฐบาล หรือแม้แต่ผู้ที่สังกัดพรรคเดียวกันก็ได้ นักการเมืองจะรู้สึกว่าคำพูดของตนอาจถูกตัดต่อ ดัดแปลง ขยายความ ได้ตามความประสงค์ของผู้ที่จะหยิบยกขึ้นมาใช้ประโยชน์ในการโจมตีตน และสิ่งที่ใช้โจมตีกันก็คงเป็นได้ทุกเรื่องทั้งเรื่องนโยบายรวมทั้งเรื่องราวส่วนตัว นักการเมืองจำนวนไม่น้อยจึงพยายามญาติดีกับสื่อมวลชนไว้เสมอ เช่น พยายามผูกไมตรีกับคอลัมน์นิสต์ของหนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่บางฉบับเอาไว้ หรือบางคนก็เขียนคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์เสียเอง หรือบางคนก็มีส่วนในกิจการหนังสือพิมพ์เอง หรือไม่ก็ตั้งตัวเป็นหัวหน้าในการต่อสู้กับอิทธิพลของสื่อมวลชนผ่านทางสื่อมวลชนด้วยกันไปเสียเลย

ความสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่าตนเป็น "บุคคลสาธารณ" นี้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมากสำหรับนักการเมืองที่ปรารถนาจะ "ก้าวหน้า" ต่อไปบนเส้นทางการเมืองเพราะอาชีพนักการเมืองในสังคมไทยอย่างน้อยที่สุดระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็เป็นอาชีพที่มีความมั่นคงค่อนข้างจะน้อยมาก นักการเมืองทุกคนต้องเผชิญกับโอกาสที่ใบอนุญาตประกอบอาชีพของตนจะหมดลงอย่างปัจจุบันทันด่วนได้ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นในทุก ๆ อย่างที่นักการเมืองทำก็จะต้องพยายามทำเผื่อว่าจะมีความจำเป็นต้องมีการเลือกตั้งใหม่ต้องขอต่อใบอนุญาตประกอบอาชีพกันอยู่ทุกขณะ ในการขอต่อใบอนุญาต ประกอบอาชีพนักการเมือง นักการเมืองใหม่มีความเห็นว่าการชนะเลือกตั้งเป็นครั้งที่สองทำได้ยากกว่าการได้รับเลือกตั้งเป็นครั้งแรก เพราะในการลงสมัครรับเลือกตั้งครั้งแรก และได้รับเลือกตั้งเข้ามานั้นอาจเป็นผลมาจากการที่ประชาชนอยากลองของใหม่ หรืออาจเป็นเพราะผู้สมัครใหม่อยู่ในฐานะที่สามารถโจมตีนักการเมืองเก่าได้ข้างเดียว แต่ในการเลือกตั้งครั้งที่สองตนจะอยู่ในฐานะเสียเปรียบ เพราะมีประวัติการทำงานให้คู่ต่อสู้โจมตี ซึ่งในการทำงานก็ย่อมจะต้องมีข้อบกพร่องให้โจมตีได้บ้างอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้านักการเมืองนั้นเป็นนักการเมืองประเภทอุดมการณ์ ก็จะพบว่าตนเองเป็นคนหัวเดียวกระเทียมลีบไม่มีตำแหน่งอะไรช่วย แม้แต่ในพรรคของตนเอง แต่ในแง่ของความได้เปรียบ นักการเมืองเก่าก็มีข้อได้เปรียบอยู่เหมือนกันอย่างน้อยที่สุดก็พอรู้ทางหนีที่ไล่หรือจะมีเครือข่ายงานเล็ก ๆ ของตน สำหรับงานหา

เสียงที่ต้องเตรียมพร้อมอยู่ทุกเวลา นักการเมืองส่วนมากจึงพยายามมีความเคลื่อนไหวหรือทำตัวเป็นข่าวให้ประชาชนได้คุ้นชื่ออยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าได้โอกาส ส.ส.เหล่านี้จะพยายามทำตนให้เป็นข่าวเพื่อประชาสัมพันธ์ตนเองให้ปรากฏในสื่อมวลชนระดับชาติทันที ไม่ว่าจะเป็นหน้าหนังสือพิมพ์ระดับชาติ ข่าววิทยุประเทศไทยหรือข่าวโทรทัศน์ หรือแม้แต่การได้ขึ้นไปบนเวทีมวยก่อนการชกมวยคู่สำคัญ ๆ เพราะผู้เลือกตั้งส่วนหนึ่งถือว่าการได้เห็นได้ฟัง และได้อ่านข่าวของ ส.ส.เหล่านี้ในสื่อมวลชนระดับชาติแขนงต่าง ๆ เป็นเครื่องวัดความสามารถอย่างหนึ่งของผู้แทนของตน

นั่นคือสำหรับนักการเมืองที่เจนเวทีแล้ว การวางแผนหาเสียงจะไม่จำกัดอยู่เฉพาะช่วงเวลาที่มีการประกาศยุบสภาและมีกำหนดการว่าจะมีการเลือกตั้งใหม่ เพราะพวกเขาจะมองว่าแท้จริงแล้วการหาเสียงในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นเพียงแค่การหาเสียงอย่างเป็นทางการหรือเป็นแค่การหาเสียงพิเศษเพิ่มเติมจากที่ตนเองได้กระทำเป็นประจำอยู่แล้วเท่านั้น พูดง่าย ๆ ก็ว่านักการเมืองจะต้องหาเสียงอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่านักการเมืองส่วนใหญ่แล้วจะไม่ทิ้งพื้นที่ หากแต่พยายามออกพื้นที่อยู่อย่างสม่ำเสมอ และถ้าเป็นไปได้สิ่งที่นักการเมืองทุกคนปรารถนาก็คือโอกาสที่จะได้ชื่อว่าเป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ที่มีความสำคัญอย่างมหาศาลต่อชุมชนและผู้คนส่วนใหญ่ของชุมชนนั้น เช่น โครงการสร้างแหล่งน้ำที่ครอบคลุมพื้นที่หลาย ๆ อำเภอสามารถส่งผลดีอย่างเห็นได้ชัดแก่เกษตรกรในเขตเลือกตั้งของตน เพราะถ้าสามารถจะกระทำได้ดังกล่าวนักการเมืองคนนั้นก็จะตักตวงคะแนนนิยมจากชาวบ้านไปได้อย่างเหลือเฟือ

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว เครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการหาเสียงของนักการเมืองทุกคนก็คือ ตำแหน่งและสิ่งที่มากับตำแหน่ง เช่น งบพัฒนาจังหวัดจำนวนหลายล้านบาทต่อปีซึ่งนักการเมืองสามารถใช้ตอบแทนความช่วยเหลือที่ได้รับจากหัวคะแนนด้วยการจัดสรรงบพัฒนาจังหวัดดังกล่าว ให้ไปทำโครงการต่าง ๆ ที่หัวคะแนนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกันเสนอขึ้นมาได้ และนักการเมืองจะสามารถใช้งบนี้อย่างมีประสิทธิภาพได้ ถ้าได้ข่าวกรองที่ถูกต้องและปัญหาของชาวบ้าน แต่ถ้าเปรียบเทียบระหว่าง ส.ส. ธรรมดา ๆ กับ ส.ส. ที่มีตำแหน่งทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นระดับรัฐมนตรี รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เลขานุการหรือผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีด้วยแล้วจะพบว่า ส.ส.ธรรมดา ทั้งที่เป็น ส.ส.ฝ่ายรัฐบาลและ ส.ส.ฝ่ายค้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส.ส.ที่ค่อนข้างยากจนเสียเปรียบส.ส.ที่มีตำแหน่งสำคัญ ๆ ในคณะรัฐบาลอยู่มาก เพราะ ส.ส.ที่มีตำแหน่งทางการเมืองอื่น ๆ ย่อมจะสามารถใช้ตำแหน่งทางการเมืองของตน เป็นเครื่องมือดลบันดาลให้เกิดประโยชน์ทางการเมืองแก่ตนเองและผู้สนับสนุนตนได้เป็นอย่างมาก อย่างน้อยที่สุดการที่ส.ส. ซึ่งมีตำแหน่งทางการเมืองอย่างอื่นพ่วงมาด้วยจะสามารถเจรจาวิ่งเต้นติดต่อหน่วยราชการให้เร่งดำเนินการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องหรือแก้ไขปัญหาของประชาชนในท้องถิ่นได้ดีกว่า ส.ส. ธรรมดา ๆ

เช่นในเอกสารประชาสัมพันธ์ผลงานของ ส.ส.ของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรคร่วมรัฐบาลแห่งจังหวัดนครศรีธรรมราช และมีคนระดับรัฐมนตรีอยู่ในทีมด้วยนั้น ได้มีการแถลงผลงานของตนไว้มากมาย และอย่างน่าประทับใจมาก เช่นการผลักดันนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังในเขตจังหวัดเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 6 การผลักดันการจัดตั้งมหาวิทยาลัยภูมิภาคแห่งใหม่ (มหาวิทยาลัยศรีธรรมโศกราช) ขึ้นที่จังหวัด การผลักดันการสร้างสนามบินพาณิชย์ การผลักดันให้จังหวัดของตนเป็นเมืองหลักในการพัฒนาภาคใต้ตอนกลาง ท่าเทียบเรือ สถานีโทรทัศน์ ฯลฯ เอกสารดังกล่าวนี้ในปี พ.ศ. 2531 มีความยาวถึง 32 หน้า

นอกจากการใช้ตำแหน่งทางการเมืองผลักดันโครงการที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองหรือเพื่อการหาเสียงแล้ว ส.ส.ที่มีตำแหน่งสำคัญ ๆบางคนยังอาจใช้ตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าวสร้างโครงการที่เป็นทั้งสาธารณประโยชน์ และมีผลในการกระจายผลประโยชน์ทางการเงินแก่พรรคพวกและผู้สนับสนุนของตนเองได้อีกด้วย ดังที่มักปรากฏข่าวว่า ส.ส.ที่เป็นเลขานุการรัฐมนตรีกระทรวงสำคัญ ๆ ได้นำเอางบประมาณการก่อสร้างไปลงที่จังหวัดของตนเองเป็นเงินจำนวนมากโดยโครงการนี้อาจเป็นการสร้างถนนผ่านที่ดินที่พรรคพวกของตนเป็นเจ้าของ พร้อม ๆ กันนั้นในการก่อสร้างถนนนี้ก็ยังมีพรรคพวกของตนซึ่งเป็นเจ้าของกิจการรถบรรทุก หิน ดิน ทราย และเป็นเจ้าของกิจการจำหน่ายอุปกรณ์การก่อสร้าง ที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการดังกล่าวอีกด้วย ดังนั้น การที่พรรคการเมืองซึ่งตนสังกัดอยู่ได้คุมกระทรวงสำคัญ ๆ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงคมนาคม ซึ่งมีเครือข่ายที่สามารถทำงานก่อบารมีในพื้นที่ได้อย่างสะดวกสบาย จึงเป็นสิ่งที่ทำให้พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลและตัว ส.ส. ดังกล่าวอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบผู้สมัครอื่น ๆ อยู่มาก

ใช่แต่เท่านั้นการมีตำแหน่งทางการเมืองนอกเหนือไปจากการเป็นแค่ ส.ส.ธรรมดา ๆ ยังเปิดโอกาสให้มีการวางแผนหาเสียงระยะยาวในส่วนที่เกี่ยวกับการโยกย้ายข้าราชการที่สนับสนุนหรือเป็นสมัครพรรคพวกของตนไปประจำอยู่ในพื้นที่อันเป็นเขตเลือกตั้งของตนอีกด้วย เช่นก่อนการเลือกตั้งปี 2529 มีกรณีที่นักการเมืองระดับรัฐมนตรีของพรรคการเมืองใหญ่พรรคหนึ่งทางใต้วิ่งเต้นย้ายนายตำรวจระดับผู้กำกับจังหวัดให้ไปอยู่ในจังหวัดของตน เพื่อหวังผลการปราบปรามและทำลายอิทธิพลของคู่แข่งทางการเมืองซึ่งเป็นกลุ่มผลประโยชน์และนักการเมืองระดับท้องถิ่น หรือในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ก็มีข่าวอื้อฉาวกรณีรัฐมนตรีช่วยว่าการเกษตรผู้หนึ่งผลักดันให้คนของตนในกรมป่าไม้ขึ้นมารับตำแหน่งรองอธิบดีกรมป่าไม้ โดยที่เจ้าหน้าที่นั้น ๆ เคยเป็นป่าไม้เขตบ้านโป่งซึ่งดูแลพื้นที่แถบกาญจนบุรี และปราจีนบุรีอันเป็นเขตของพรรคที่ตนสังกัดอยู่เก่า[113] เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม ก็คือกรณีที่ ส.ส.พยายามจะวิ่งเต้นเพื่อโยกย้ายข้าราชการบางตำแหน่งออกไปจากพื้นที่ของตน ด้วยเหตุผลว่าบุคคลดังกล่าวไม่ได้วางตัวเป็นกลางในการเลือกตั้ง ซึ่งหากปล่อยให้อยู่ในพื้นที่ต่อไปก็อาจเป็นผลเสียแก่ตนได้ในการเลือกตั้งคราวหน้า ดังที่มีข่าวว่าการกระทบกระทั่งกันระหว่าง รมช.กระทรวงมหาดไทยกับนายตำรวจระดับผู้บังคับการทางภาคใต้ภายหลังจากการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 นั้นเป็นผลมาจากการที่นายตำรวจคนที่ว่ามีความสนิทสนมกันเป็นการส่วนตัวกับผู้สมัครที่เป็นคู่แข่งคนสำคัญของรมช.คนดังกล่าว[114] เป็นต้น ในแง่นี้การดำเนินการทั้งปวงของ ส.ส.ก็คือการเตรียมพร้อมสำหรับคราวที่จะต้องหาเสียงพิเศษเพิ่มเติม สำหรับการเลือกตั้งคราวต่อไปนั่นเอง

จากที่ได้กล่าวมาแล้วนี้จะเห็นได้ว่า ในแง่ของโอกาสของการหาเสียงแบบสร้างสมบารมีนี้ ส.ส.พรรคฝ่ายค้านหรือ ส.ส.ธรรมดา ๆ ย่อมจะเสียเปรียบ ส.ส.ที่มีตำแหน่งทางการเมืองอื่นเพิ่มขึ้นมาอีก แต่ในส่วนอื่น ๆ แล้ว การหาเสียงของ ส.ส.ทั้งหลายก็ไม่แตกต่างกันนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการออกพบปะเยี่ยมเยียนประชาชนอย่างสม่ำเสมอ ในโอกาสงานแต่งงาน บวชนาคขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ การออกไปปราศรัยปรากฏตัวตามงานกุศลต่าง ๆ หรือการส่งพวงหรีดไปตามงานศพ ส.ส.บางคนนั้นถึงกับมีระบบสร้าง "แกนนำ" ไว้ในหมู่บ้านหรือตำบลแหล่งละ 2 - 3 คน คอยทำหน้าที่ด้านนี้แทนตนเองไปเลย[115] ซึ่งในความพยายามที่จะใกล้ชิดกับประชาชนและไม่ห่างจากหัวคะแนนคนสำคัญนี้ แม้แต่ ส.ส.สอบตกหากประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งในคราวต่อไปก็ต้องกระทำเหมือน ๆ กัน เช่น นายปิยะ อังกินันท์ ซึ่งเป็น ส.ส.สอบตกของจังหวัดเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ.2529 ได้กล่าวถึงความพร้อมในการลงสมัครรับเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 ว่า "ผมพร้อมทุกอย่าง ทุกเวลาที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งครั้งใหม่เมื่อมีการเลือกตั้งมีความมั่นใจ 100% ว่าจะได้รับเลือกตั้ง เพราะระยะที่ผมไม่ได้เป็น ส.ส.ช่วง 1 ปีกับ 8 เดือน ได้ออกเยี่ยมประชาชนและร่วมกิจกรรมกับภาครัฐบาล-เอกชนมาโดยตลอด[116]

อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่เด่นที่สุดของนักการเมืองผู้นิยมการหาเสียงระยะยาวก็คือความพร้อมที่จะทำการรณรงค์หาเสียงอย่างเป็นทางการ นักการเมืองเหล่านี้จะมีการเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการเลือกตั้งเป็นสิ่งที่พวกเขาจะมีอยู่อย่างพร้อมมูล และสามารถนำมาใช้ได้ทันทีไม่ว่าจะเป็นรายชื่อบุคคลผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งของตน ผลการลงคะแนนในแต่ละหน่วยเลือกตั้งของการเลือกตั้งครั้งที่แล้วหรือข้อมูลอื่นใดที่เกี่ยวข้อง โดยปกติแล้วสิ่งที่พวกเขาเหล่านี้จะกระทำทันทีหลังรู้ผลการเลือกตั้งแต่ละคราวก็คือการประเมินผลว่าคะแนนเสียงของตน "บอด" ที่ไหนหัวคะแนนของตนที่จุดใดที่ไม่มีประสิทธิภาพ จุดบกพร่องอะไรคือสิ่งที่ตนต้องแก้ไขในคราวต่อไป และถ้าเป็นไปได้ก็จะต้องหาทางดำเนินการเสียตั้งแต่ขณะนี้ นั่นคือถ้าเป็นไปได้ นักการเมืองบางคนจะพยายามทุกวิถีทางที่จะแบ่งฐานคะแนนหลัก ๆ ของคู่แข่งคนสำคัญในเขตของตนมาให้ได้ เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่า

เงินจะเป็นปัจจัยที่ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในการเลือกตั้ง ผู้สมัครหน้าใหม่ที่มีเงินสำหรับทุ่มอย่างเดียวก็ไม่อาจที่จะช่วงชิงชัยชนะไปจากนักการเมืองเก่า ๆ เหล่านี้ได้โดยง่าย สำหรับนักการเมืองเหล่านี้แล้ว การประกาศยุบสภา หมายความเพียงแต่ว่าการหาเสียงเลือกตั้งอย่างเป็นทางการได้ถูกกำหนดขึ้นแล้วเท่านั้น โดยเฉพาะอดีต ส.ส.ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองระดับรัฐมนตรีอยู่ด้วย นี่ก็คือช่วงเวลาที่จะใช้ตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าวให้เป็นประโยชน์แก่คะแนนเสียงของตนให้มากที่สุดเช่นในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้มีข้อกังขากันว่า การที่พลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคมและรักษาการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศมีสารไปแสดงความยินดีทันทีที่นางสาวภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก ได้รับตำแหน่งนางงามจักรวาลหรือได้ส่งคำประทังวไปที่สภามายโลกกรณีที่ นภา เกียรติวันชัย นักมวยไทยที่ถูกกรรมการโกงในการชกชิงตำแหน่งแชมเปี้ยนโลกที่ญี่ปุ่นเป็นการฉวยโอกาสหาเสียงหรือไม่[117] โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่สถานเอกอัครราชฑูตจีนประจำประเทศไทยจัดงานเลี้ยงฉลองครบรอบ 13 ปี ความสัมพันธ์ไทย - จีน โดยเชิญบรรดาพ่อค้าชาวจีนย่านเยาวราช ฯลฯ ไปร่วมงาน และเชิญ พล.อ.อ. สิทธิ เศวตศิลา เป็นตัวแทนเจ้าหน้าที่ไทยเพียงคนเดียวไปร่วมงานด้วย ก็มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าแต่ไหนแต่ไรไม่เคยมีการจัดงานประเภทนี้ทำให้น่าสงสัยว่ามีการขอให้จัดหรือไม่[118] นอกจากนั้นก็มีกรณีกล่าวหาว่าที่จังหวัดนครพนมมีการใช้รถของทางราชการกระทรวงศึกษาธิการสำหรับหาเสียงให้พรรคราษฎรที่มี พลเอกมานะ รัตโกเศศ เป็นหัวหน้าพรรคและรักษาการในตำแหน่ง รมช.กระทรวงศึกษาธิการอยู่[119] หรือที่จังหวัดอุบลราชธานีก็มีการกล่าวหาว่านายบรรหาร ศิลปอาชา เลขาธิการพรรคชาติไทย และรักษาการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมได้เรียกประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หัวคะแนนโดยรับปากว่าจะช่วยทำถนนโครงการ รมช.ระยะทาง 15 กิโลเมตรผ่าน 3 ตำบล คือโพธิ์ใหญ่ คูเมือง โนนผึ้ง และได้มีการสั่งให้รถและเจ้าหน้าที่ของกรมทางหลวงไปเกรดทางไว้แล้วด้วย[120] ส่วนที่จังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งเป็นเขตเลือกตั้งของนายบรรหารเองนั้น ก็ปรากฏว่าถนนยาว 12 กิโลเมตรจากทางแยกอำเภอศรีประจันต์ถึงโรงเรียนบ้านดอน-กระเบื้องก็มีการก่อสร้างกันอย่างเร่งรีบ โดยที่รถซึ่งกำลังก่อสร้างนั้นมีโปสเตอร์หาเสียงของนายบรรหารและทีมติดไว้ด้วย[121] เป็นต้น

นักธุรกิจการเมือง : นักการเมืองรุ่นใหม่

ในเมื่อตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ทางการเมืองกลายเป็นหนทางกลับไปสู่อำนาจหน้าที่ทางการเมืองและผลประโยชน์อื่น ๆ ที่จะติดตามมาโดยชอบด้วยกฎหมายอย่างไม่รู้จบ จึงไม่ใช่เรื่องน่า

ประหลาดใจ แต่อย่างใดที่เราจะพบว่านับตั้งแต่ได้มีการเลือกตั้งทั่วไป ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันติดต่อกันมา 4 ครั้งแล้วคือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522, 2526, 2529 และ พ.ศ.2531 ได้เกิดปรากฏการณ์ที่ท้าทายข้อสมมุติฐานของผู้สังเกตการณ์ทางการเมืองจำนวนมากที่เชื่อว่า ถ้ามีการเลือกตั้งติดต่อกันไปสักระยะหนึ่งจะทำให้ระบบรัฐสภาและกระบวนการเลือกตั้งเองมีลักษณะเป็น "สถาบัน" (institutionalize) มากขึ้น กล่าวคือกระบวนการเลือกตั้งจะค่อย ๆ ขจัดนักการเมืองที่ไร้คุณภาพออกไป พรรคการเมืองจะเพิ่มความเข้มข้นขึ้นและสถาบันรัฐสภาโดยส่วนรวมจะเป็นที่ยอมรับของประชาชนมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติการเลือกตั้งที่ผ่าน ๆ มากลับทำให้ดูเหมือนว่าสิ่งที่จะกลายเป็น "สถาบัน" ไม่ใช่ระบบรัฐสภาหรือบทบาทของนักการเมืองอย่างที่ควรจะเป็น แต่กลับเป็นว่าวิธีการหาเสียงที่กดให้ศักดิ์ศรีของนักการเมืองและประชาชนผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งตกต่ำลงต่างหากที่มีลักษณะเป็น "สถาบัน" มากขึ้น ดังปรากฏว่าการใช้เงินซื้อเสียงอย่างโจ่งแจ้งในบางจังหวัดซึ่งเริ่มปรากฏมาตั้งแต่การเลือกตั้งปี พ.ศ.2518 (และอื้อฉาวมากที่สุด เมื่อมีการเลือกตั้งซ่อมเมื่อปี พ.ศ.2524 ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งว่ากันว่าผู้สมัครคนหนึ่งต้องใช้เงินเป็นจำนวนถึง 27 - 30 ล้านบาทเพื่อซื้อเสียง จนมีคำว่า "โรคร้อยเอ็ด" ระบาดไปทั่วนั้น) บัดนี้ได้ระบาดไปทั่วประเทศแล้วแม้แต่ในกรุงเทพมหานครเอง นอกจากนั้นผู้สมัครที่ใช้วิธีการดังกล่าวก็ดูจะนิยมการซื้อคะแนนเสียงตรง ๆ ยิ่งกว่าที่จะซื้อบัตรประจำตัวประชาชนไปยึดไว้ชั่วคราวเพื่อตัดกำลังฝ่ายตรงกันข้ามอีกด้วย[122]

การที่ผู้สมัครนิยมจ่ายเงินให้ได้มาซึ่งคะแนน (และว่ากันว่าได้พัฒนาจากการซื้อกันเป็นรายหัวไปเป็นการซื้อทั้งครอบครัว) นี้ สะท้อนว่าวิธีการดังกล่าวนี้ถึงจะยังไม่ถึงกับเป็นวิธีการอย่างเดียวที่เพียงพอที่จะชนะการเลือกตั้ง แต่ก็เป็นวิธีที่จำเป็นวิธีหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ นอกเหนือจากปัจจัยอื่น ๆ เช่น ชื่อเสียงบุคลิกส่วนตัวของผู้สมัคร ระบบหัวคะแนนหรือการจัดองค์กรการหาเสียงที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องที่หรือในยามที่ภาวะของเศรษฐกิจของชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นมวลชนของประเทศไม่สู้จะดีนัก ถ้าพิจารณาในแง่นี้ก็อาจจะไม่เป็นเรื่องบังเอิญก็ได้ที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งระดับมหาเศรษฐีส่วนใหญ่ และเป็นระดับนายทุนซึ่งเป็นผู้บริหารของพรรคการเมืองจะนิยมไปลงสมัครรับเลือกตั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกันมากอย่างในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 เครือญาติในตระกูลเตชะไพบูลย์ แยกย้ายกันลงสมัครรับเลือกตั้งมากมาย เช่น ในพรรคประชาธิปัตย์ นายชวลิต เตชะไพบูลย์ ลงสมัครรับเลือกตั้งในเขต กทม. ส่วนนายพรเทพ เตชะไพบูลย์ ลงที่บุรีรัมย์นายไชยยศ สะสมทรัพย์ บุตรเขยของตระกูลนี้ลงสมัครที่จังหวัดนครปฐม โดยสังกัดพรรคก้าวหน้า ที่จังหวัดนครราชสีมา นางศรีสกุล เตชะไพบูลย์ (ภรรยานายพรเพท) ลงสมัครพรรคประชาธิปัตย์ และที่จังหวัดเชียงใหม่ นายสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ เขยของตระกูล ลงสมัครในนามของพรรครวมไทย เป็นต้น

แต่ในขณะที่นายทุนจากต่างถิ่นมุ่งไปลงสมัครรับเลือกตั้งในต่างจังหวัด โดยใช้อำนาจเงินเป็นเครื่องมือบุกเบิกที่สำคัญ ภายในพื้นที่ที่มีการครอบครองฐานทางเศรษฐกิจโดยนายทุนในท้องถิ่นอยู่แล้ว ความผูกพันระหว่างฐานเศรษฐกิจของผู้สมัครกับฐานคะแนนเสียงของตนก็ปรากฏเด่นชัดขึ้นเช่นกัน กล่าวคือสภาพเศรษฐกิจภายในจังหวัดจะมีส่วนอย่างมากในการกำหนดประเภทของคนที่จะเข้ามาสมัครรับเลือกตั้งได้ เช่น ในพื้นที่ใดถ้ารายได้สำคัญของจังหวัดได้แก่ การทำป่าไม้ เหมืองแร่ หรือยาสูบ ก็เป็นไปได้มากว่านายทุนป่าไม้ เหมืองแร่ หรือยาสูบจะมีโอกาสเป็น ส.ส.มากกว่าผู้สมัครประเภทอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ากิจการธุรกิจสำคัญ ๆ ในจังหวัดเป็นไปในลักษณะที่ความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของประชาชนจะต้องพึ่งพาหรือขึ้นอยู่กับความร่วมมือของนายทุน เช่น กรณีของชาวไร่อ้อย จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งต้องอาศัยสมาคมชาวไร่อ้อยเขต 7 ซึ่งเป็นผู้กำหนดผลประโยชน์สัดส่วนตลอดจนโควต้าการตัดอ้อยให้กับชาวไร่ ทำให้บุคคลสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมาคมนี้มีโอกาสได้รับเลือกตั้งมาก หรือในบางพื้นที่ที่มีการปลูกยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก เจ้าของโรงบ่มยาโดยลักษณะของธุรกิจแล้ว สามารถควบคุมขั้นตอนการทำงานของเกษตรกรตั้งแต่เริ่มปลูกยาสูบไปจนถึงการรับซื้อใบยาย่อมอยู่ในฐานะที่ดีกว่าบุคคลอื่นใดทั้งสิ้นที่จะประสบผลสำเร็จในการเลือกตั้งในเขตพื้นที่ของตน เพราะสามารถให้คุณให้โทษทางเศรษฐกิจแก่เกษตรกรซึ่งเป็นคนหมู่มากได้ และในบางกรณีที่ไม่มีนายทุนเจ้าของกิจการในพื้นที่แม้แต่นายทุนที่เข้ามาประกอบกิจการจากจังหวัดอื่นก็สามารถใช้ฐานเศรษฐกิจของตนเพิ่มโอกาสในการเลือกตั้งได้เหมือนกัน

ลักษณะข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า เหตุผลในการที่ผู้สมัครลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส.นั้นมีเรื่องของผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นของนายทุนระดับชาติหรือของนักธุรกิจระดับจังหวัด กล่าวคือแทนที่จะอิงแอบอยู่กับนักการเมืองอาชีพ เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าอย่างแต่ก่อน ปัจจุบันนี้นักธุรกิจต้องสมัครลงรับเลือกตั้งเอง หรือไม่ก็ส่งญาติพี่น้องของตนลงสมัคร เพื่อพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ทางการค้าของตนจากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่าจำนวนนักธุรกิจในสภาผู้แทนราษฎรมีสัดส่วนที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ และสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ ทั้งหมด เช่น ในปี พ.ศ. 2519 มี ส.ส.ที่มาจากนักธุรกิจเพียง 19.4% แต่ในปี พ.ศ. 2522 เพิ่มขึ้นเป็น 37% ในปี พ.ศ. 2526 เป็น 38.72% ในปี พ.ศ. 2529 เป็น 38.6% แม้ว่าในปี พ.ศ. 2531 จะเหลือ 36.97% แต่นั่นก็ยังเป็นสัดส่วนที่ใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของประเภทของกลุ่มอาชีพของ ส.ส. ก่อนได้รับเลือกตั้งอยู่ดีในทำนองเดียวกัน ตารางที่ 3 ก็แสดงว่าสัดส่วนของนักธุรกิจที่ได้ครอบครองตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลก็มีสัดส่วนที่ใหญ่ เมื่อเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่น ๆ เช่นเดียวกันแน่นอนว่าปรากฏการณ์อย่างนี้ส่วนหนึ่งคงจะเป็นเพราะการต่อสู้ในเชิงธุรกิจทุกวันนี้มีการแข่งขันกันสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน และมีการขยายตัวออกไปมากโดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศสภาพ

ตารางที่ 2

ตารางแสดงอายุ, อาชีพ, และการศึกษาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
เปรียบเทียบระหว่างปี 2522, 2526, 2529, 2531

	ปี	ปี 2522 (จำนวน ส.ส.ทั้งสิ้น 301 คน)		ปี 2526 (จำนวน ส.ส. ทั้งสิ้น 324 คน)		ปี 2529 (จำนวน ส.ส. ทั้งสิ้น 347 คน)		ปี 2531 จำนวน ส.ส. ทั้งสิ้น (357 คน)	
	เรื่อง	จำนวน(คน)	คิดเป็น %	จำนวน(คน)	คิดเป็น %	จำนวน(คน)	คิดเป็น %	จำนวน(คน)	คิดเป็น %
อายุ	25-29 ปี	7	2 33	12	3.70	16	4.61	11	3.08
	30-39 ปี	62	20.59	74	22.85	74	21.32	88	24.64
	40-49 ปี	120	39.86	114	35.18	126	36.31	120	33.61
	50-59 ปี	76	25.24	82	23.32	90	25.92	98	27.45
	60 ปีขึ้นไป	36	11.96	42	12.92	41	11.81	40	11.20
อาชีพ	นักธุรกิจ	112	37.21	124	38.27	134	38.62	132	36.97
	นักกฎหมาย	41	13.62	33	10.18	45	12.97	43	12.04
	แพทย์	5	1.66	6	1.85	7	2.02	5	1.40
	นักการเมือง	13	4.32	77	23.76	43	12.39	72	20.17
	เกษตรกรรม	26	8.64	14	4.22	15	4.33	23	6.44
	รับจ้าง	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	18	5.55	3	0.86	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ
	ข้าราชการ บำนาญหรือ เคยรับราชการ	77	25.88	33	10.18	76	21.91	54	15.12
	อื่น ๆ	19	6.31	19	5.86	21	6.73	22	6.17
	ไม่ระบุ	8	2.66	-	-	3	.86	6	1.69
ระดับการศึกษา	ต่ำกว่าปริญญาตรี	146	49.58	132	40.74	123	35.44	139	38.93
	ปริญญาตรี	117	38.87	125	38.58	159	45.82	157	43.79
	อุดมศึกษา	37	12.29	45	13.88	52	17.98	45	12.60
	อื่น ๆ	-	-	22	6.79	9	2.59	16	4.48
	ไม่ระบุ	1	0.33	-	-	4	1.15	-	-

ที่มา : 1. เทศาภิบาล ฉบับพิเศษ "เลือกตั้ง 31"
2. รัฐสภาสาร ปีที่ 27 ฉบับที่ 6 พฤษภาคม 2522 หน้า 144-146
3. รัฐสภาสาร ปีที่ 21 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2526 หน้า 244-246

ตารางที่ 3

จำนวนรัฐมนตรีในรัฐบาล พ.ศ. 2523-2531

จำแนกตามภูมิหลังอาชีพ

ภูมิหลังทางอาชีพ	รัฐบาลชุดที่ 43 12 มี.ค. 2523- 22 ม.ค. 2524		รัฐบาลชุดที่ 44 22 ม.ค. 2524- 19 ธ.ค. 2524		รัฐบาลชุดที่ 45 19 ธ.ค. 2524- 30 เม.ย. 2526		รัฐบาลชุดที่ 46 30 เม.ย. 2526- 5 ส.ค. 2529		รัฐบาลชุดที่ 47 5 ส.ค. 2529- 8 ส.ค. 2531		รัฐบาลชุดที่ 48 9 สิงหาคม 2531- ปัจจุบัน	
	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%
1. ข้าราชการทหารและตำรวจ	7	19.4	11	28.2	10	24.4	6	13.9	9	20.0	5	11.1
1.1 ทหารบก	3	8.3	6	15.4	6	14.6	3	7.0	6	13.3	3	6.7
1.2 ทหารเรือ	2	5.5	3	7.7	2	4.9	1	2.3	1	2.2	–	–
1.3 ทหารอากาศ	2	5.5	2	5.1	2	4.9	2	4.6	2	4.5	1	2.2
1.4 ตำรวจ	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2.2
2. ข้าราชการพลเรือน	6	16.7	10	25.6	7	17.0	6	13.9	5	11.1	1	2.2
3. นักธุรกิจ	18	50.0	11	28.2	16	39.0	18	41.8	23	51.1	27	60.0
4. พลเรือนอื่น ๆ	5	13.9	7	18.0	8	19.6	13	30.2	8	17.8	12	26.7
5. รวมทั้งสิ้น	36	100.0	39	100.0	41	100.0	43	100.0	45	100.0	45	100.0
6. ข้าราชการรวม (1+2)	13	36.1	21	53.8	17	41.4	12	27.9	11	24.4	6	13.3
7. พลเรือนรวม (2+3+4)	29	80.1	28	71.8	31	75.6	37	86.1	36	80.0	40	88.9
8. นายกรัฐมนตรี	พลเอกเปรม ติณสูลานนท์		พลเอกเปรม ติณสูลานนท์		พลเอกเปรม ติณสูลานนท์		พลเอกเปรม ติณสูลานนท์		พลเอกเปรม ติณสูลานนท์		พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ	

ที่มา : รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530 หน้า 169-70

เช่นนี้ผลักดันให้นายทุนและนักธุรกิจต้องแสวงหาอำนาจทางการเมือง เพื่อทำให้ตนเองได้เปรียบ อย่างที่นักธุรกิจระดับชาติผู้หนึ่งเปิดเผยว่า "...ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งใหม่...เงินที่จะต้องถูกเรี่ยไรไปช่วยเหลือนักการเมืองเป็นการส่วนตัวไปจนถึงระดับพรรคไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าในกรุงเทพฯ หรือในต่างจังหวัดต่างโดนกันหมด จะว่าไปแล้วก็เหมือนกับการเสี่ยงลงทุน ใครไม่มีก็ต้องพยายามไปหามาให้เขาให้ได้ เพราะถ้านักการเมืองหรือพรรคที่เราให้ความช่วยเหลือเขาไปได้รับการเลือกตั้งเข้าสภา เราก็จะได้พึ่งพาเขาได้บ้าง หรือไม่ก็จะได้ไม่ผิดใจกัน"[123] แต่อีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะว่านักการเมืองก็หวังพึ่งทุนของนักธุรกิจด้วย กล่าวคือ พรรคการเมืองทั้งหลายต่างก็มีความจำเป็นต้องหานายทุนสนับสนุนทั้งที่เปิดเผยได้และที่ไม่ประสงค์จะเปิดเผยตัวเพื่อสนับสนุนด้านการเงินของพรรคดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของนายบุญถึง ผลพาณิช เกี่ยวกับการตั้งพรรคพลังท้องถิ่นตอนหนึ่งว่า "ที่ประชุมวันนั้นก็บอกว่าอยากให้จัดพรรคการเมือง โอ.เค.ก็เป็นเรื่องที่เราดำเนินกันอยู่แล้ว กำลังหาช่องทางอยู่ แต่ผมก็บอกที่ประชุมเป็นการย้ำในเรื่องเดิมคือคุณสมบัติของพวกเราในการที่จะเป็นหัวหน้าพรรค ถึงเรื่องความชำนาญในเกมการเมืองผมก็บอกว่าน่าจะได้มีการเชิญบรรดานักวิชาการมาช่วยด้วย อีกอย่างที่สำคัญก็คือนักธุรกิจที่จะเข้ามาเป็นผู้ซัพพอร์ทในเรื่องเงินทองให้พรรค ไอ้นี่ขาดไม่ได้ แต่ผมก็บอกว่านักธุรกิจนั้นวอรี่เหลือเกินถึงเรื่องธุรกิจ ก็เป็นอันว่าโอเคล่ะ ในส่วนของเราเป็นอันว่าทำให้เราแข็งแกร่งเสียก่อนนะฮะ คนที่จะเข้ามาหาเราคบกับเรานี้ปัญหามีเยอะ ผมก็บอกที่ประชุมตรง ๆ ให้รู้อีกอย่างว่า สำหรับนักธุรกิจที่จะเข้ามาร่วมกับเรานี้ การที่เขาจะใช้บทบาทของพวกเราเพื่อไปเกื้อกูลธุรกิจของเขานี่ต้องเป็นไปในทางที่มีคุณธรรม ไม่ใช่ไปทำธุรกิจที่ผิดกฎหมายหรือเลวร้ายแล้วจะให้เราไปช่วย แลกกับความเป็นแบ็คของเขา อันนี้เราไม่เอาไม่ทำ แต่ถ้าแค่รู้ว่าช่วยปกป้องธุรกิจของคุณไม่ให้ถูกรังแกนี่โอเค" หรืออย่างพลเอกมานะ รัตโกเศศ ก็เคยกล่าวว่าเมื่อแรกเกษียณอายุราชการก็คิดจะเล่นการเมืองโดยจะไปอยู่พรรคชาติไทย "แต่ผมไม่มีวาสนาที่จะอยู่ในพรรคท่าน (พลตำรวจเอกประมาณอดิเรกสาร) เพราะมีสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป อยู่มาวันหนึ่งมีบุคคลหนึ่งมาบอกผมว่ามีผู้จะให้ทุนถึง 50 ล้านบาทตั้งพรรคการเมือง..."125

ผลลัพธ์ก็คือองค์กรหลักของพรรคการเมืองใหญ่ ๆ ทุกพรรคมีอิทธิพลของกลุ่มนายทุนและนักธุรกิจทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่นเข้าไปแทรกอยู่ทั้งนั้น ในการสนับสนุนทางการเงินแก่พรรคการเมืองนั้น นักธุรกิจหรือนายทุนขนาดใหญ่จริง ๆ จะให้ความช่วยเหลือกระจายไปทุกพรรคเลยทีเดียว ดังที่ได้มีการกล่าวถึงนายชิน โสภณพาณิช อดีตเจ้าของธนาคารกรุงเทพฯผู้ล่วงลับไปแล้วว่า "น่าเสียดายที่คุณชิน .... มาถึงแก่กรรมเมื่อต้นปีใหม่ที่ผ่านมา ทำให้นักการเมืองและพรรคการเมืองขาดแหล่งเงินไปอีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งเงินที่ดี เป็นที่พึ่งของพรรคการเมืองทุกพรรค"[126] แต่ที่จะมีมากกว่าก็คือการสนับสนุนของนายทุนเฉพาะกลุ่มเฉพาะพรรคการเมืองบางพรรคซึ่งมีความสัมพันธ์เกื้อกูลทางผลประโยชน์สืบต่อกันมายาวนาน127

ผลกระทบจากการที่นักธุรกิจเข้ามามีส่วนเป็นผู้บริหารของพรรคการเมืองและรวมทั้งการเป็นผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งเสียเองนี้ ไม่ใช่จะส่งผลกระทบในแง่ความสำคัญหรือปริมาณของการใช้เงินเป็นเครื่องมือในการหาเสียงอย่างเดียวเท่านั้น แม้แต่การที่มีผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งคิดเป็นตัวเลขที่สูงมากนั้น ก็อาจจะไม่ใช่ข้อสรุปว่าประชาชนตื่นตัวมากขึ้น แต่อาจจะเป็นผลมาจากการใช้เงินของผู้สมัครมากขึ้นก็เป็นได้ นอกจากนั้นในระยะยาวน่าจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในโครงสร้างของสัมพันธภาพระหว่างผู้นำชาวบ้านกับผู้นำท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการครอบงำวิธีการหาเสียงแบบเดิม โดยวิธีการของการบริหารธุรกิจแบบใหม่ด้วย เพราะการเข้ามาสู่วงการเมืองของนักธุรกิจไม่ได้หมายความเฉพาะว่าจะมีการทุ่มเงินซื้อเสียง ซื้อหัวคะแนนแข่งกันอย่างเดียว บทเรียนของการเลือกตั้งครั้งที่ผ่าน ๆ มาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า วิธีการทุ่มเงินซื้อเสียงในลักษณะดังกล่าวไม่สามารถให้หลักประกันเรื่องคะแนนเสียงที่แน่นอนได้ ตราบเท่าที่นักการเมือง นักธุรกิจยังต้องอาศัยบุคคลในท้องที่หรือหัวคะแนนเป็นผู้ควบคุมการแจกเงินอยู่ เพราะถ้าถูกแย่งซื้อหัวคะแนนไปได้ ก็จะเกิดจุดบอดเนื่องจากการไม่รู้จักบุคคลในท้องที่โดยตรงขึ้นทันที หรือที่อาจจะร้ายแรงยิ่งกว่านี้ก็คือกรณีที่หัวคะแนนรับเงินจากทุกฝ่ายแต่ทำงานให้คน ๆ เดียว เพื่อที่จะแก้จุดอ่อนนี้ นักธุรกิจ-การเมืองจึงอาจมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปวางรากฐานหรือควบคุมฐานคะแนนเสียงของตนจนถึงระดับล่างสุด โดยพยายามพึ่งพาคนกลางประเภทที่ไม่ได้มีผลประโยชน์ระยะยาวร่วมกันให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

เพราะฉะนั้นนอกจากกรณีที่นักการเมืองประเภทนายทุนได้รับความสนับสนุนจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น คือ สามารถอาศัยกลไกและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบเดิม เพื่อประโยชน์ของตนได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็เป็นไปได้อย่างมากกว่าการเข้าไปมีบทบาทในระดับล่างสุดของนักการเมือง/ธุรกิจไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพากันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือโดยการใช้กลไกบริหารงานธุรกิจในสาขาในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ทางการเมืองก็ดี น่าจะมีผลกระทบอย่างมากต่อสัมพันธภาพเชิงอำนาจที่มีอยู่เดิม เช่น การที่ผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่นจากพรรคใหญ่พรรคหนึ่งใช้สายงานทางธุรกิจของบริษัทขายน้ำอัดลมที่ตั้งอยู่ในท้องที่ซึ่งมีเครือข่ายโยงใย ตั้งแต่ระดับภาค ระดับจังหวัดไปจนถึงร้านค้าปลีกย่อยในหมู่บ้านเพื่อการหาเสียงของตนนั้นก็น่าจะมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อวิธีการหาเสียงที่อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับชาวบ้านแบบเดิมอยู่

ถ้าจะพยายามมองในแง่ดี บทบาทของนักการเมือง/ธุรกิจแบบนี้ก็เป็นเพียงภาพสะท้อนของความเจริญเติบโตทางอำนาจทางเศรษฐกิจในสังคมไทยอย่างหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือ ในเมื่อสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการที่พ่อค้าและนักธุรกิจต้องอิงแอบกับอิทธิพลของกลุ่มนักการเมืองข้าราชการมากลายเป็นการที่พ่อค้านักธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง ในการตัดสินนโยบายทางเศรษฐกิจเสียเอง

ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของพรรคการเมืองและกระบวนการรณรงค์หาเสียงตามไปด้วยนั่นคือ นับแต่นี้ต่อไปโอกาสของนักการเมืองประเภทเดินทางหาเสียงแบบตัวคนเดียวไปตามหมู่บ้าน ค่ำไหนนอนนั่นหรือที่เคยเรียกกันว่า "ผู้แทนคนยาก" จะได้รับเลือกตั้งก็มีแต่จะลดน้อยลงไปทุกที ความรู้สึกเดิม ๆ ที่ว่านักการเมืองต้องเป็นคนใกล้ชิดกับชาวบ้าน พูดเก่ง วาจาโวหารคมคาย ฯลฯ นับวันมีแต่จะหมดไป เพราะไม่เพียงแต่ว่าประชาชนจะคุ้นเคยกับการเลือกตั้งแบบที่จะต้องมีค่าตอบแทนให้ไม่มากก็น้อยเท่านั้น หากแต่ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับชาวบ้านแบบเดิม ๆ ก็อาจจะต้องเปลี่ยนไปด้วยผู้นำท้องถิ่นระดับกำนันผู้ใหญ่บ้านเองถ้าไม่ใช่หัวคะแนนที่รับเงินจากผู้สมัครมาแจกจ่ายต่อให้ชาวบ้านอีกต่อหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดก็ต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเจรจาขอความสนับสนุนประเภทโครงการเพื่อการสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ จากผู้สมัครลงในพื้นที่เป็นของแลกเปลี่ยนกับการลงคะแนนให้ และแม้แต่ในกรณีนี้ก็ยังอาจจะต้องแข่งขันกับกลุ่มต่าง ๆ ที่ชาวบ้านหรือผู้นำในระดับรอง ๆ ลงไปสร้างขึ้น เพื่อต่อรองแลกเปลี่ยนกับผู้สมัครอีก หรือไม่ก็อาจจะต้องมีการแข่งบารมีกับหัวคะแนนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเองที่กลไกทางธุรกิจผลักดันให้ต้องเข้ามาทำหน้าที่ดังกล่าว แต่ไม่ว่าจะในกรณีใดลักษณะการเป็นผู้นำท้องถิ่นที่อาศัยบารมีทางศีลธรรมเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพอสำหรับการปฏิบัติหน้าที่อีกต่อไปแล้ว อย่างน้อยที่สุดก็ในช่วงที่มีการหาเสียงเลือกตั้ง[128]

ในสภาพการณ์เช่นนี้ในที่สุดแล้วนักการเมืองที่อาจเรียกอย่างหลวม ๆ ว่าเป็นนักการเมืองประเภท "อุดมการณ์" ก็จะกลายเป็นเพียงตัวประกอบย่อย ๆ ที่ไม่มีบทบาทอะไรในแต่ละพรรคการเมืองซึ่งถูกครอบงำโดยนักการเมือง/นักธุรกิจที่มีฐานทางเศรษฐกิจและมีผลประโยชน์ที่ตนจะต้องปกป้องอย่างแจ้งชัดเป็นหลัก ยิ่งสังคมไทยยังมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายบังคับให้พรรคการเมืองเปิดเผยแหล่งที่มาของรายได้อันเกิดจากการบริจาคของตัวบุคคลด้วยแล้ว โอกาสที่คนเพียงไม่กี่คนจะเข้าไปมีบทบาทสำคัญในพรรคการเมืองต่าง ๆ ก็ยิ่งมีมากขึ้น การรวมกลุ่มหรือตัวบุคคลที่ประกอบกันเข้าเป็นพรรคการเมืองในลักษณะเช่นว่านี้ ทำให้พรรคการเมืองไม่อาจมีอะไรเป็นจุดร่วมกันได้มากกว่าการเป็นแค่กลุ่ม ซึ่งยิ่ง "พรรค" ใดชนะเลือกตั้งมากก็จะยิ่งมีปัญหาในการนำเอาวินัยของพรรคมาบังคับใช้ได้มากยิ่งขึ้น การเกิดใหม่ของพรรคการเมืองหรือการย้ายพรรคอันเนื่องจากข้อขัดแย้งภายในพรรคและจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างที่ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน กรรมการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ได้กล่าวถึงความขัดแย้งภายในพรรคของตนก่อนการเลือกตั้ง เมื่อปี พ.ศ.2531 ว่าเนื่องมาจาก ".....คนกลุ่มหนึ่งลงทุนไปมากแล้วไม่ได้เป็นรัฐมนตรี ที่น่าห่วงที่สุดคือบรรยากาศการเมืองหลังจากการเลือกตั้งเพราะพรรคการเมืองขณะนี้เป็นธุรกิจการเมือง เมื่อพรรคการเมืองเริ่มต้นด้วยการลงทุนคนละล้านสองล้าน ก็ต้องคิดการเมืองด้วยปรัชญาของการลงทุนคือการหากำไรสูงสุด"[129]

กระบวนการทั้งหมดยังอาจจะมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อประเภทของบุคคล ที่จะมีบทบาทสำคัญ ๆ ในพรรคการเมืองอีกด้วย เพราะหน้าที่ความรับผิดชอบที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของ ส.ส.ที่มีอาวุโสสูงและมีตำแหน่งบริหารในพรรคก็คือ เรื่องของการรณรงค์หาเสียงให้กับพรรคหรือให้กับผู้สมัครในบางภูมิภาค แต่ปรากฏว่า ส.ส. ที่ไม่ใช่นายทุนนักธุรกิจด้วย ไม่สามารถจะกระทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะในสภาพการณ์ปัจจุบันหากมัวทำหน้าที่ผู้บริหารระดับสูงของพรรคอย่างเต็มที่ ตนเองก็อาจกลายเป็น ส.ส.สอบตกไปเสียเองก็ได้ เว้นเสียแต่ว่าจะเป็นผู้ที่มีกำลังทุนมากพอ มีการจัดตั้งระบบการบริหารการเลือกตั้งดีพอที่จะทำให้สามารถทิ้งพื้นที่ในช่วงการหาเสียงได้

ลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ น่าจะชี้ต่อไปว่าในขณะที่นายทุนนักธุรกิจระดับชาติมีโอกาสสูงที่จะเข้าครอบงำการบริหารพรรคการเมืองแทนที่นักการเมืองที่มีแต่ความอาวุโสโดยไม่ได้มีมาตรฐานทางเศรษฐกิจแข็งพอ ในระดับจังหวัดโอกาสที่ตำแหน่งทางการเมืองจะถูกผูกขาดโดยตระกูลสำคัญ ๆ ของพื้นที่ที่มีฐานทางเศรษฐกิจมั่นคง ก็ดูจะมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้นด้วย เช่น จังหวัดเพชรบุรีนั้นอาจกล่าวได้ว่าตระกูล อังกินันท์ ซึ่งก็มีกิจการค้าที่สำคัญ ๆ ในจังหวัดมากพอสมควร เป็นผู้ผูกขาดทั้งสนามการเมืองของท้องถิ่นระดับสภาเทศบาลและสภาจังหวัดเพชรบุรีไปจนถึงระดับ ส.ส.เลยทีเดียว ถึงขนาดที่ว่าเมื่อนายยุทธ อังกินันท์ ซึ่งเป็นนายกเทศมนตรีเมืองเพชรบุรีมานานถึง 15 ปี หันมาลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส.และได้รับเลือกตั้งเข้าสภาไปนั้น คนที่ได้เป็นนายกเทศมนตรีสืบต่อจากนายยุทธก็คือ นางบุปผา อังกินันท์ ภรรยาของนายยุทธนั่นเอง ในเรื่องนี้คำให้สัมภาษณ์ของนายปิยะ อังกินันท์ ซึ่งเป็น ส.ส.ติดต่อกันมาหลายสมัยของจังหวัดเพชรบุรีเกี่ยวกับอนาคตทางการเมืองของตนเอง เป็นตัวอย่างที่ดีมากเพราะนายปิยะกล่าวว่าผมจะเล่นการเมืองจนกว่าผมจะเดินขึ้นสภาไม่ไหว แต่ถ้าผมจะเลิกผมจะส่งตัวแทนของผมมาแทน นั่นหมายถึง ลูกชายคนโตของผม .... มันมีแววพอจะเล่นการเมืองได้ ขณะนี้ได้วางแผนให้ลงสนามการเมืองระดับท้องถิ่น ลงสมัครสมาชิกสภาเทศบาลเมือง ...[130] ลักษณะตัวตายตัวแทนประเภทผูกขาดตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นที่โยงใยมาจนถึงระดับ ส.ส. อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ ที่มีปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนก็มีกรณีของตระกูล โฆษิตานนท์แห่งจังหวัดเพชรบูรณ์และตระกูล ลิมปะพันธุ์ แห่งจังหวัดสุโขทัย เป็นต้นหรือถ้าจะพิจารณาจากเฉพาะตำแหน่ง ส.ส.ในจังหวัดว่ามีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากตระกูลเดียวกันมากกว่าหนึ่งคนขึ้นไปก็จะพบว่ามีอยู่ในสัดส่วนที่สูงมาก เช่น ตระกูลบุญชิตแห่งจังหวัดอุบลราชธานี ตระกูลเอียสกุล แห่งจังหวัดหนองคาย ตระกูลศิลปอาชา แห่งจังหวัดสุพรรณบุรี ตระกูลสุวรรณคีรี แห่งจังหวัดสงขลา ตระกูลวัชราภรณ์ แห่งจังหวัดศรีสะเกษ ตระกูลกลิ่นประทุม แห่งจังหวัดราชบุรี ตระกูลโอสถานุเคราะห์ แห่งจังหวัดขอนแก่น ตระกูลชัยวิรัตนะ แห่งจังหวัดชัยภูมิ ตระกูลหาญสวัสดิ์ แห่งจังหวัดปทุมธานีตระกูลเทียนทอง แห่งจังหวัดปราจีนบุรี ตระกูลอังกินันท์ แห่งจังหวัดเพชรบุรี และตระกูลรัตตกุล จาก กทม.

ในระดับของประชาชนผู้เลือกตั้งนั้น ถ้าเริ่มพิจารณาจากจุดที่ว่าประชาชนคนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่อยู่ในชนบทที่ห่างไกลนั้นยังไม่เป็นตัวของตัวเอง หากยังคงอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้ที่เหนือกว่าทางด้านความคิด ด้านสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจและเป็นผู้ที่ตนสามารถพึ่งพิงได้เมื่อมีปัญหา และด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงนิยมที่จะลงคะแนนเสียงเลือกตั้งตามแต่ที่ผู้นำในระดับใกล้ตัวจะสั่งการแล้ว การเลือกตั้งครั้งที่ผ่านๆ มาถ้าจะว่าไปแล้วก็คือ ภาพสะท้อนของความเป็นจริงในสังคมไทยอย่างหนึ่งนั่นเองว่าการเลือกตั้งเป็นการเลือกตัวบุคคล หรือเลือกพวกไม่ใช่พรรคการเมือง และการเลือกตั้งในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอันเป็นแบบแผนนี้ยิ่งวันก็มีแต่จะเป็นการกดฐานะของชาวบ้านให้ตกต่ำลงไปกว่าเดิมเสียอีก ทั้งนี้ก็เพราะว่าถึงแม้ว่าโดยทางทฤษฎีแล้ว หัวคะแนนระดับล่างคือระดับกำนันผู้ใหญ่บ้าน จะทำหน้าที่เป็นเสมือนตัวกลางที่แจกจ่ายเงินและสิ่งของต่อไปยังชาวบ้านอีกทีหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติแล้วย่อมเป็นเรื่องปรกติที่หัวคะแนนจะได้รับค่าจ้างหรือค่าตอบแทนสูงกว่าที่ชาวบ้านแต่ละคนจะได้รับมาก ทั้งนี้โดยไม่ต้องกล่าวถึงกรณีของการที่หัวคะแนนจะเบียดบัง หรือ "อม" อัตราค่าจ้าง ค่าซื้อเสียงที่ได้มีการสัญญากันระหว่างผู้สมัครกับหัวคะแนนไว้เสียชั้นหนึ่งก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นแม้ว่าประชาชนจะได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง แต่โดยเฉลี่ยแล้วหัวคะแนนที่เป็นผู้นำท้องถิ่นด้วยจะได้รับสูงมาก ซึ่งก็เท่ากับเป็นการสร้างฐานะของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้ให้สูงเหนือกว่าชาวบ้านธรรมดายิ่งขึ้นไปอีกนั่นเอง จริงอยู่ได้เกิดกรณีที่ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ ในระดับล่าง เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ เพื่อเรียกร้องขอโครงการสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ จากผู้สมัครมากขึ้น จนดูคล้ายกับว่าการเลือกตั้งได้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในระดับล่างสุด แต่แท้ที่จริงแล้วบุคคลที่จัดตั้งกลุ่มเหล่านี้ขึ้นมาบังหน้าเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในระยะสั้น ก็ยังไม่ใช่คนในระดับเดียวกันกับชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่นั่นเอง นอกจากนั้นแล้วก็ยังปรากฏว่ากลุ่ม "หัวคะแนน" ทั้งหลายเองก็มีการรวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ได้มีรายงานว่า ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ได้มีการประชุมกันพิจารณาเรื่องการหาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครตัวเก็งของจังหวัดเพื่อไม่ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านต้องแตกความสามัคคีในการหาเสียงเพื่อที่ว่าเมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นเรียบร้อยไปแล้ว กำนันผู้ใหญ่บ้านจะได้มองหน้ากันอย่างสนิท[131] หรือที่จังหวัดกาญจนบุรีชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านของอำเภอเมือง ก็มีข่าวว่าได้มีการประชุมหารือเพื่อ "กำหนดจุดยืนและบทบาทเกี่ยวกับการพิจารณาให้การสนับสนุน" ผู้ที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรของจังหวัดกาญจนบุรีด้วย เป็นต้น[132]

อย่างไรก็ดีข้อที่อาจจะน่าเป็นห่วงยิ่งกว่าเรื่องนี้ก็คือ การที่มีการแจกเงิน การซื้อเสียงได้กลายเป็นที่นิยมขึ้นมา ทำให้ผู้สมัคร ส.ส ที่ไม่มีเงินให้กลายเป็นคนที่แล้งน้ำใจไป หรือการที่อดีตนักการเมืองที่

มีฐานมวลชนดีอยู่แล้วหันไปใช้วิธีเอาผู้สมัครประเภทนายทุนจากต่างถิ่นมาลงสมัครด้วย ก็ทำให้กลายเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบวิธีหาเสียงของคนไป ประชาชนก็อาจเปลี่ยนแปลงค่านิยมของตนตามไปด้วย ในขณะเดียวกันประสิทธิภาพอันสูงยิ่งของระบบหัวคะแนนทั้งระดับหัวคะแนนหลักและระดับรอง ๆ ลงไป ก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้สมัครหรือตัว ส.ส. เองกับประชาชนขาดไป เพราะเมื่อประชาชนลงคะแนนเลือกตั้งให้ใครสักคนหนึ่งนั้น ไม่ใช่เพราะรู้จักหรือเคยอาศัยพึ่งพาบุคคลดังกล่าวมาก่อน แต่เป็นเพราะบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและมีบุญคุณกันอยู่กับตน คือผู้นำท้องถิ่นที่ใกล้ตัวบอกมา[133] (รวมทั้งยังได้รับค่าตอบแทนอีกจำนวนหนึ่งด้วย) ส่วนผู้นำท้องถิ่นเองก็อาจจะมิได้มีความสัมพันธ์หรือรู้จักกันเป็นการส่วนตัวกับผู้สมัคร แต่เป็นเพราะผู้ที่มีบุญคุณมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ซึ่งอยู่เหนือระดับของตนขึ้นไปอีกทีหนึ่ง เช่น ในระดับอำเภอหรือจังหวัด ก็ยิ่งมีแนวโน้มว่าการเลือกตั้งครั้งต่อไปจะเป็นการเลือกตั้งที่ฝ่ายผู้สมัครรับเลือกตั้งพยายามจะกำหนดหรือยักย้ายถ่ายเทพฤติกรรมของผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งมากขึ้นเรื่อย ๆ นี่หมายความว่าจากแง่ของผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแล้ว การตัดสินใจว่าจะเลือกใคร กลายเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลน้อยลงไปทุกที ในขณะที่การลงคะแนนเสียงในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือการลงคะแนนเสียงตามข้อตกลงที่ผู้นำของกลุ่มได้ทำความตกลงไว้ก่อนแล้วมีเพิ่มขึ้น สังเกตได้จากวิธีการหาเสียงที่แม้ว่าจะทำเป็นระบบและมีการจัดการที่ดีกว่าเดิม แต่ก็เป็นการหาเสียงที่เน้นความสำคัญของเงิน บทบาทของผู้มีอิทธิพลและหัวคะแนนเพิ่มมากขึ้นด้วย นายชวน หลีกภัย ส.ส.จากจังหวัดตรัง พรรคประชาธิปัตย์ ได้กล่าวถึงผลกระทบนี้ไว้ว่า "เมื่อเกิดระบบซื้อเสียงขึ้น แน่นอนที่สุดความผูกพันระหว่างผู้เลือกตั้งกับผู้รับเลือกตั้งขาดลง ในแง่ของความรู้สึกผูกพันกันทางใจ ความห่วงใยทางจิตใจจะขาดลง แต่เป็นเรื่องของการตอบแทน เป็นเรื่องผลประโยชน์ ข้าจ่ายแล้วนะ หมดความเรียกร้องแล้ว ถ้าจะเรียกร้องอะไรเที่ยวหน้ามาจะจ่ายอีก ความผูกพันในเรื่องของความเป็นผู้แทนกับชาวบ้านนั้นขาดไป ผลที่ตามมาต่อไปก็คือว่า ... แน่นอนที่สุดชาวบ้านเองจะขาดความสำนึก ความรับผิดชอบทางการเมือง มองเรื่องผลประโยชน์ที่ได้กับผู้สมัครเป็นเรื่องสำคัญที่สุด"[134]

สรุป

ถ้าพิจารณาจากรูปแบบภายนอกแล้ว สังคมไทยดูเสมือนว่าจะมีความเป็น "ประชาธิปไตย" มากยิ่งขึ้น เพราะมีการเลือกตั้งติดต่อกันมาถึง 4 ครั้งแล้ว แต่ตามความเป็นจริงแล้วดูเหมือนว่ารูปแบบการปกครองของไทยจะหวนกลับไปมีสภาพละม้ายคล้ายกับรูปแบบการปกครองแบบผสม (Mixed Monarchy) ที่แต่ละชนชั้นสำคัญ ๆ ในสังคมจะมีสถาบันอันเป็นตัวแทนของตนเข้ามาใช้อำนาจรัฐเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชนชั้นตนมากกว่า กล่าวคือ ในขณะที่วุฒิสภาเป็นสถาบันตัวแทนของทหาร

และข้าราชการซึ่งยึดกุมตำแหน่งและกลไกของฝ่ายบริหารอยู่แล้ว สภาผู้แทนราษฎรก็เป็นตัวแทนของกลุ่มธุรกิจพ่อค้า เข้ามาดูแลผลประโยชน์ของตน โดยมีนักการเมืองอุดมการณ์หรือตัวแทนของประชาชนเป็นเพียงตัวประกอบ แต่ในขณะที่รูปแบบการปกครองแบบผสมมีการคานอำนาจกับของชนชั้นต่าง ๆ จนบังเกิดเสรีภาพแก่คนทุกชั้น พัฒนาการทางการเมืองของไทยโดยเนื้อหาแล้วก็ยังคงเป็นเรื่องของอภิสิทธิชนอยู่มาก เวทีประชาธิปไตยที่มีรูปลักษณ์ภายนอกคือการเลือกตั้งเป็นองค์ประกอบสำคัญก็เป็นเพียงเวทีของกลุ่มธุรกิจการเงินเท่านั้น ประชาชนทั่วไปแม้จะมีบทบาทเป็นทางการในการเลือกตั้งแต่ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากตารางที่ 4 ถ้าจะถือเอาว่านักการเมืองที่ลงสมัครรับเลือกตั้งและได้รับเลือกตั้งครั้งใดครั้งหนึ่ง หรือได้รับเลือกตั้งติดต่อกันมาตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ.2522 ถึงปัจจุบันว่า เป็นนักการเมือง หรือผู้ยึดถืออาชีพนักการเมืองที่แข็งขัน (active) แล้ว ก็จะพบว่าเรามีนักการเมืองดังกล่าวอยู่ประมาณ 650 คนเท่านั้นนักการเมืองประมาณ 650 คนนี้เองคือผู้ที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเวทีการเมือง และทำหน้าที่เป็นตัวแทนตามกฎหมายให้แก่ประชาชนชาวไทยจริงอยู่ในการเลือกตั้งทุกครั้งที่ผ่านมาจะมีนักการเมืองจำนวนหนึ่งที่สอบตกในการขอต่อใบอนุญาตประกอบอาชีพนักการเมือง (ประมาณ 30%) และจะมีนักการเมืองหน้าใหม่จำนวนหนึ่งก้าวเข้าสู่วงการเป็นครั้งแรกแต่สัญญาณอันตรายที่เกิดขึ้นก็คือ ความไม่ได้สัดส่วนกันของนักธุรกิจที่เข้ามาสู่วงการเมืองในกลุ่มนักการเมืองหน้าใหม่แต่ละรุ่นนี้เอง ดังจะเห็นได้ว่าในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อปี พ.ศ.2529 จากจำนวน ส.ส. 347 คน ที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาทั้งหมดมือดีต ส.ส. เมื่อปี พ.ศ.2526 ได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามา 189 คน มี ส.ส.ใหม่ 158 คน แต่ในจำนวนส.ส. ใหม่นี้ก็มือดีต ส.ส. ของการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2518 2519 และ 2522 เสีย 23 คน เพราะฉะนั้นก็จะมี ส.ส.เก่ารวมทั้งสิ้นคิดเป็นร้อยละ 61.10 และมี ส.ส.ใหม่จริง ๆ เข้ามาร้อยละ 38.90 แต่ในบรรดา ส.ส.หน้าใหม่เหล่านี้เป็นนักธุรกิจอยู่ถึงร้อยละ 43 สำหรับการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2531 ก็เช่นเดียวกัน จากจำนวน ส.ส.ทั้งหมด 357 คน มี ส.ส.เดิมจากการเลือกตั้งปี พ.ศ.2529 กลับเข้ามาถึง 206 คน (ร้อยละ 57.7) และ ส.ส.เก่าจากสมัยอื่น ๆ อีก 58 คน (ร้อยละ 16.25) คงเหลือ ส.ส.หน้าใหม่จริง ๆ เพียง 93 คน (ร้อยละ 26.23) เท่านั้น และในจำนวนนี้มีผู้ที่มีอาชีพเป็นนักธุรกิจไม่น้อยกว่า 41 คน (ร้อยละ 44.05) นี่หมายความว่า ไม่เพียงแต่สัดส่วนของนักธุรกิจในวงการเมืองโดยส่วนรวมจะมีจำนวนมากเพิ่มขึ้นเท่านั้น หากจะหมายความด้วยอีกว่าจำนวนนักธุรกิจที่ก้าวเข้าสู่วงการเมืองในหมู่นักการเมืองหน้าใหม่ก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน

ตารางที่ 4
จำนวนผู้สมัครลงรับเลือกตั้งในการเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2522-2531

	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2522	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2526	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2529	การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2531
จำนวน สส.ที่มีได้ในสภา	301	324	347	357
จำนวนผู้สมัครทั้งหมด	1606	1880	3811	3612
จำนวน สส.ใหม่ใน ปีการเลือกตั้ง	196	162	158	151
จำนวนผู้ได้รับเลือกตั้งเข้าสภาทั้งหมดตั้งแต่การเลือกตั้งปี พ.ศ 2522-2531		650 คน		

อันที่จริงแล้วการที่นักธุรกิจจะสนใจเข้ามาสู่วงการเมืองนั้นย่อมเป็นเรื่องปรกติธรรมดา และเป็นสิทธิทางการเมืองที่สามารถจะกระทำได้อยู่แล้วตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมิได้หวงห้าม (คงห้ามเฉพาะแต่ข้าราชการประจำ และพนักงานรัฐวิสาหกิจเท่านั้น) แต่ปัญหาอยู่ที่ว่านักธุรกิจเหล่านี้ส่วนมากเข้ามาสู่วงการเมืองเพื่อประกอบอาชีพนักการเมืองอย่างนักการเมืองอาชีพ หรือเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางธุรกิจของตน หรือเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในทางธุรกิจกันแน่ ปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งเพราะไม่มีข้อกำหนดว่าบุคคลเหล่านี้จะต้องลาออกจากการเป็นนักธุรกิจเสียก่อน ในทางตรงกันข้ามเราได้เห็นมาแล้วว่านักการเมืองหลายท่านมีความเห็นว่าผู้ที่จะมาประกอบอาชีพนักการเมืองนั้น ควรจะเป็นผู้ที่มีฐานทางเศรษฐกิจดีอยู่ก่อน สามารถเลี้ยงตัวเองได้ หรือมีอาชีพอื่นที่เป็นอิสระเป็นหลักยึดอยู่แล้ว เพราะอาชีพนักการเมืองนั้นไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพเลย การขาดหลักประกันหรือความมั่นคงในการประกอบอาชีพ

(Job security) นี้ นอกจากจะทำให้"คนดี ๆ " จำนวนมากไม่อยากจะเสี่ยงเข้ามาสอบใบอนุญาตเป็นนักการเมืองแล้วยังทำให้เฉพาะแต่นักธุรกิจเท่านั้นที่มีความพร้อมมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจในการเข้ามาเป็นนักการเมือง และยิ่งกระบวนการทางการเมืองมีความต่อเนื่องกันมากยิ่งขึ้นเท่าไร นักธุรกิจจะยิ่งเห็นประโยชน์เชิงเศรษฐกิจคือ ความคุ้มค่าจากการเข้ามาสู่วงการเมืองมากยิ่งขึ้นเท่านั้น (ในเรื่องนี้นักการเมืองบางคนได้ตั้งข้อสังเกตที่น่ารับฟังว่า ในการประกอบอาชีพนักการเมืองในสมัยก่อน กว่าจะได้ใบอนุญาตประกอบอาชีพคือได้รับเลือกตั้งเข้ามาก็ใช่ว่าจะไม่มีการลงทุนลงแรงกันเสียเลยก็หาไม่เพียงแต่ว่าในสมัยก่อน ความต่อเนื่องของกระบวนการทางการเมืองมีน้อย คนที่กล้าลงทุนเล่นการเมืองจึงมักจะเป็นผู้มีใจรัก กล้าเสี่ยงเพราะแม้จะลงทุนไม่มากอย่างในสมัยปัจจุบัน แต่การไม่มีความต่อเนื่องของระบบก็ทำให้ดูเป็นการลงทุนที่สูง ผิดกับในขณะนี้ที่ซึ่งแม้จะลงทุนสูงแต่ความต่อเนื่องและผลประโยชน์ที่ได้รับตอบแทนทันตาทำให้ดูกลายเป็นการลงทุนต่ำไป)

สถาพการณ์ที่นักการเมืองในสภาจำนวนหนึ่งเป็นนักธุรกิจเสียก่อนแล้วค่อยเป็นนักการเมือง คือการที่นักธุรกิจในสภามองเห็นว่าอาชีพนักการเมืองเป็นเพียงเครื่องมือแสวงหาตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ทางการเมืองมาเสริมการรักษาปกป้องหรือแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หมายความว่า บุคคลเหล่านี้ย่อมไม่มีแรงจูงใจที่จะเป็น"นักการเมืองอาชีพ" ในความหมายของการเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถสร้างสมประสบการณ์ และอุทิศตนให้กับงานทางการเมืองได้อย่างเต็มที่และอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันผู้ที่เป็นนักการเมืองโดยความตั้งใจอีกจำนวนหนึ่งที่ขาดปัจจัยเกื้อหนุนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจก็ไม่สามารถที่จะเป็น "นักการเมืองอาชีพ" ได้อย่างสมบูรณ์เช่นกัน หากกลายเป็นนักการเมืองที่ต้องพยายามทำธุรกิจอื่น ๆ เลี้ยงชีพหรืออาศัยตำแหน่งอำนาจหน้าที่ประกอบธุรกิจอื่น ๆ

ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าในการประกอบอาชีพอย่างอื่น ผู้ที่ไม่ได้เป็นมืออาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งในธุรกิจที่มีการแข่งขันสูงย่อมจะต้องประสบกับความล้มเหลวและขาดทุนไปในที่สุด เมื่อผู้ซื้อตระหนักด้วยวิธีการเปรียบเทียบถึงคุณภาพของบริการที่ได้รับว่าไม่คุ้มกับราคาที่ต้องจ่ายให้ แต่อาชีพนักการเมืองผิดแปลกจากอาชีพอื่น ๆ ในประการสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ถ้าจะเปรียบเทียบว่าอาชีพของนักการเมืองว่าคือการขาย "บริการ" แล้ว บริการที่นักการเมืองทุกคนพยายาม "ขาย" ให้แก่ประชาชนผู้ซื้อนั้นนอกจากจะเป็นบริการที่มุ่งเสนอสนองต่อความต้องการในระยะสั้นของประชาชนเหมือนกันหมดแล้ว ก็ยังเป็นบริการที่ให้ความสำคัญแก่ "คุณภาพ" ของตัวนักการเมืองเองน้อยมาก เพราะมิได้เน้นบทบาทของการออกกฎหมายหรือการกำหนดนโยบายหลัก แต่เป็นบริการที่นักการเมืองเสนอให้ต่อประชาชนในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานเป็นปากเป็นเสียงเสนอสนองต่อความทุกข์ยากของประชาชนเป็นรายบุคคล หรืออย่างมากที่สุดก็เฉพาะชุมชนเล็ก ๆ เท่านั้น การที่นักการเมืองแต่ละคนมีสิทธิใช้งบพัฒนาจังหวัดเพื่อ

ประโยชน์ในการก่อสร้างสาธารณวัตถุต่าง ๆ เป็นตัวอย่างอันดีที่ชี้ว่าแท้จริงแล้วนักการเมืองเลือกทางลัดที่จะเข้าไปก้าวก่ายงานที่ควรจะเป็นหน้าที่กลไกของทางราชการเพื่อประโยชน์เฉพาะหน้ามากกว่าที่จะต้องตอบปัญหาหลักว่าด้วยการทำอย่างไรให้กลไกของราชการเสนอสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพและอย่างเสมอภาคทั้งระบบตลาดบริการของนักการเมืองจึงกลายเป็นตลาดของ "ผู้ขาย" มากกว่าตลาดของ "ผู้ซื้อ" เพราะไม่มีทางเลือกที่แท้จริงให้แก่ผู้ซื้อ ยิ่งคุณภาพและความก้าวหน้าของนักการเมืองจากทัศนะของพรรคหรือกลุ่มการเมือง อยู่ที่ความสามารถในการได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาบ่อยครั้งแล้วก็ยิ่งทำให้ นักการเมืองให้ความสำคัญแก่การแตกแต่งรูปลักษณ์ภายนอกของ "คุณภาพ" หรือเน้นความชำนาญในกลวิธีการหาเสียง (ที่ต่างคนต่างทำตามวิธีการและความถนัดของแต่ละคน) มากยิ่งขึ้นทุกที ของแจก ของแถม ในรูปของสิ่งตอบแทนต่าง ๆ จึงกลายเป็นสิ่งที่มีความหมายสำหรับผู้ซื้อในภาวะที่ตลาดมีแต่ผู้ขายสินค้าอย่างเดียวกันเกือบหมด

อย่างไรก็ดีในท้ายที่สุดแล้ว ปัญหาเรื่องคุณภาพของนักการเมืองคงมิได้อยู่ที่ว่าเราจะมีแต่นักการเมืองที่เก่งในการหาเสียงเข้าสภา แต่ขาดความรู้ความสามารถ ขาดประสบการณ์ที่จะเป็น **"มืออาชีพ"** ในด้านของการนิติบัญญัติและการบริหารราชการแผ่นดินเท่านั้น หากปัญหาที่อาจจะลึกล้ำไปยิ่งกว่านี้ดูจะอยู่ที่ศรัทธาในทางจริยธรรมที่ประชาชนมีต่อนักการเมือง[135] ว่าด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ของนักการเมืองเองตั้งแต่ความประพฤติส่วนตัวไปจนถึงการทำหน้าที่ในสภาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งศรัทธาที่ให้ต่อการมีช่องทางให้เกิด **"อาชีพนักการเมือง"** ตามช่องทางและระบบที่เป็นมาแล้วกว่าสิบปีนี้ อย่างที่นายชวน หลีกภัย ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

"การที่เรามีกลุ่มคนมากมายมาสู่วงการเมืองนั้นเป็นประโยชน์กับวงการเมืองมาก แต่เขาจะเอาเรื่องของการเมืองมาเป็นธุรกิจไม่ได้ ไม่ใช่ว่าเขาเข้ามาปกป้องธุรกิจของเขาเพื่อไม่ให้ภาษีสินค้าชนิดนั้นขึ้น เพราะกระทบต่อสินค้าในหมวดของเขา หรือไม่ใช่ว่าเข้ามาแล้วเขาจะต้องผูกขาดการประมูลซื้อขายสินค้าของเขาอย่างเดียว หรือไม่ใช่ว่าเขาเข้ามาแล้วเขาอาเรื่องของตำแหน่งมาเป็นธุรกิจการค้า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่อันตรายอย่างยิ่งต่อความศรัทธาของประชาชน ต่อระบบการเมืองในประเทศเรา ถ้าเราป้องกันการซื้อเสียงได้เราสามารถลดปัญหาที่ 2 คือ การทุจริตคอร์รัปชั่นได้"[136]

ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่า นอกจากจะต้องแข่งขันกันเองแล้ว จริง ๆ แล้วนักการเมืองทั้งหลายในปัจจุบันยังอาจต้องแข่งขันกับภาพการเปรียบเทียบนักการเมืองโดยการเลือกตั้งทั้งหมดกับภาพของผู้ที่อาจต้องมาทำหน้าที่นักการเมือง เมื่อ "เหตุการณ์และความจำเป็น" เรียกร้องในอดีตอีกด้วย ในระยะสั้นทางออกสำหรับปัญหาทางหนึ่งจึงอาจอยู่ที่การแก้ไขกติกาอะไรบางอย่างที่เกี่ยวกับกระบวนการเลือกตั้งและพรรคการเมืองเพื่อผ่อนคลายปัญหาข้างต้น ซึ่งย่อมแน่นอนว่าจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วย

งานราชการที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งอย่างจริงจังด้วย แต่ข้อพิสูจน์ความจริงใจของนักการเมืองซึ่งมีอำนาจแก้ไขกฎกติกาทั้งหลายเป็นสิ่งที่จะต้องมาก่อน บทพิสูจน์ที่ว่านักการเมืองในแวดวงไม่กี่ร้อยคนประสงค์จะเป็นผู้ขายบริการที่เปิดโอกาสให้ผู้ซื้อเลือกซื้อสินค้าหรือบริการที่มีคุณภาพอย่างแท้จริงหรือไม่ หรือว่าพอใจจะให้บริการทางการเมืองเป็นสินค้าที่ทั้งผู้ขายและผู้ซื้อต่างก็ไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควรอีกต่อไป เป็นสิ่งที่ยังรอคอยการพิสูจน์อยู่

เชิงอรรถ

1. รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2521 มาตรา 84 กล่าว ถึงคุณสมบัติข้อหนึ่งของวุฒิสมาชิกว่าจะต้องไม่เป็นสมาชิกพรรคการเมือง ส่วนมาตราที่ 87 กล่าวว่า วุฒิสมาชิกได้รับข้อยกเว้นจากบทบัญญัติมาตรา 97 ข้อ (1) ซึ่งห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรดำรงตำแหน่งในทางราชการหรือหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ

2. ในสมัยรัฐบาลชาติชาย 1 มีตำแหน่งที่ปรึกษารัฐมนตรี (อัตราเงินเดือน 26,200 บาท) อยู่ 28 ตำแหน่ง ตำแหน่งเลขานุการประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (อัตราเงินเดือน 20,000 บาท) อยู่ 8 ตำแหน่ง ตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (อัตราเงินเดือน 18,100 บาท) อยู่ 5 ตำแหน่ง ตำแหน่งประจำสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (อัตราเงินเดือน 16,300-20,000 บาท) อยู่อีก 85 ตำแหน่ง

3. ตำแหน่งทางการเมืองในรัฐสภามี ตำแหน่งที่ปรึกษาประจำรัฐสภา (อัตราเงินเดือน 24,000-26,000 บาท) อยู่ 20 ตำแหน่ง และตำแหน่งเลขานุการประธานรัฐสภา รองประธานรัฐสภา และประจำรัฐสภา (อัตราเงินเดือน 18,100-20,000 บาท) อยู่อีก 6 ตำแหน่ง

4. อัตราเงินเดือนของ สส.ปัจจุบันคือ 38,000 บาทต่อเดือน โดยมีเอกสิทธิเดินทางได้ฟรีทั่วประเทศ

5. ในบรรดา ส.ส.ทั้งหมด 357 คน ในปัจจุบันมี ส.ส.เดิมจากการเลือกตั้งปี พ.ศ.2529 กลับเข้ามาถึง 209 คน และ ส.ส.เก่าจากสมัยอื่นอีก 58 คน แต่มีส.ส.ที่แจ้งว่าตนมีอาชีพเป็นนักการเมืองเพียง 72 เท่านั้น

6. นักการเมืองผู้หนึ่งอธิบายว่าการเป็นนักการเมืองช่วยให้ได้อภิสิทธิ์ต่าง ๆมากมายในการประกอบธุรกิจ เช่น สามารถเขียนเช็คล่วงหน้าในการทำธุรกิจได้ แทนที่จะต้องใช้เงินสดเป็นค่ามัดจำ สามารถกู้ยืมเงินจากธนาคารได้สะดวก ฯลฯ หรือที่เป็นกรณีฉาวโฉ่ก็คือ การที่นักการเมืองระดับหัวหน้าพรรคคนหนึ่งเป็นหนี้ธนาคารของรัฐอยู่ทั้งต้นและดอกร่วม 4000 ล้านบาท แต่ธนาคารดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลเพียงแค่ 500 ล้านบาท และได้รับชำระหนี้เพียง 5 ล้านบาทในหนึ่งปี

7. สยามรัฐ, 4 มิ.ย.31

8. มติชน, 21 ก.ค.31

9. เด่นพงษ์ พลละคร "ผู้แทนราษฎรหรือผู้ซื้อราษฎร" ปาฐกถาแสดงที่หอประชุมโรงพยาบาล

สงฆ์ต่อสมาชิกสมาคมสันติสุข เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2529

10. มติชน 6 มิ.ย.31 และบ้านเมือง 28 พ.ค.31

11. คำอภิปรายของ นายสมรรค ศิริจันทร์ ส.ส.จากจังหวัดสมุทรปราการพรรคประชากรไทย ในรายงานผลการสัมมนากรรมการบริหาร-สมาชิกพรรคการเมืองและผู้ทรงคุณวุฒิ ตามโครงการขยายฐานประชาธิปไตยสู่ปวงชน วันที่ 15-16 พฤษภาคม2532 ณ โรงแรมอิมพีเรียล กรุงเทพมหานคร จัดโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย หน้า 108.

12. สยามรัฐ, 17 พ.ค.31

13. มติชน, 1 ก.ค.31

14. มติชน, 20 พ.ค.31

15. มติชน, 22 มิ.ย.31

16. คำอภิปรายของ นายชวน หลีกภัย (ร.ม.ต.ว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) เรื่อง "พรรคการเมืองไทยควรได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลหรือไม่" จัดโดย กลุ่มผู้สื่อข่าวประจำรัฐสภา ร่วมกับมูลนิธิฮันส์ไซเดล เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2533

17. มติชนสุดสัปดาห์, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3046 (6/305) 6 ก.ค.29

18. สมรรค ศิริจันทร์. อ้างแล้ว หน้า 108

19. นิยม คำแหง. เพิ่งอ้าง, หน้า 122.

20. มติชน 10 พ.ค.31

21. แนวหน้า, 29 พ.ค.31

22. กรุงเทพธุรกิจ, 25 พ.ค.31

23. ไทยรัฐ, 7 พ.ค.31

24. สยามใหม่ ปีที่ 4 ฉบับที่ 132 (16) มิ.ย.31

25. บ้านเมือง, 7 พ.ค.31

26. บ้านเมือง, 13 พ.ค.31

27. แนวหน้า, 7 พ.ค.31

28. ไทยรัฐ, 25 พ.ค.31

29. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 3053 (13 ก.ค.31)

30. มติชน, 21 ก.ค.31

31. สยามรัฐ, 20 มิ.ย.31

32. สยามรัฐ, 3 มิ.ย.31

33. มติชน, 28 พ.ค.31

34. มติชน, 5 มิ.ย.31

35. ไทยรัฐ, 15 พ.ค.31

36. สยามรัฐ, 11 ก.ค.31

37. มติชน, 7 พ.ค.31

38. มติชน, 16 มิ.ย.31

39. เดลินิวส์, 4 มิ.ย.31

40. เดลินิวส์, 7,14 มิ.ย.31

41. มติชน, 30 มิ.ย.31

42. สู่อนาคต, ฉบับที่ 387, 2-3 ก.ค.31 หน้า 43

43. มติชน, 7 ก.ค.31

44. กำนันเป๊าะ เองยอมรับว่าตนเคยเป็นเจ้ามือหวยใต้ดินมาก่อน และกล่าวถึงเสี่ยเล้งว่า "เสี่ยเล้งเคยคุยกัน รู้ว่าเขาทำบ่อนแล้วก็การพนัน...." มติชน 7 ก.ค.31

45. ไทยรัฐ, 26 ก.ค.31

46. มติชน, 7 ก.ค.31

47. ไทยรัฐ, 26 ก.ค.31

48. ในการสัมภาษณ์กำนันเป๊าะ (นายสมชาย คุณเปลื้ม) เมื่อปี พ.ศ2529 ว่าทำไมต้องช่วยนายสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ ผู้สมัครสังกัดพรรคชาติประชาธิปไตย กำนันเป๊าะตอบว่า "ช่วยเพราะต้องการทดแทนบุญคุณ เขาเป็นระดับผู้อำนวยการฝ่ายของธนาคารศรีนครอยู่ จะกู้เงิน จะลงทุนอะไรนี่ไม่มีเงินก็ไปเอาที่เขาได้เขาก็ช่วยเรา ด้านส่วนตัวผมก็ช่วยเขาเยอะ ครั้งนี้ก็ถือว่าจำเป็น" มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่3004 (6/299) 25 พ.ค.29

49. ในการสัมภาษณ์ครั้งเดียวกันกับที่ได้อ้างไว้ข้างต้นนี้ กำนันเป๊าะได้กล่าวถึงการช่วยเหลือตัวบุคคล ไม่ใช่พรรคการเมืองว่า "เรามันเอาพวกไม่ได้เอาพรรคบ้านนอกต้องอย่างนี้ ... ผมมันยึดตัวบุคคลไม่ยึดพรรค...." มติชนสุดสัปดาห์, ปีที่ 9ฉบับที่ 3004(6/299) 25 พ.ค.29

50. มติชน, 8 มิ.ย.31

51. สยามรัฐ, 24 พ.ค.31

52. มติชน, 16 มิ.ย.31

53. ต่อคำถามที่ว่า "ผู้สมัครที่มาขอให้กำนันช่วยนี่เขาจ่ายเงินให้ช่วยหาเสียงหรือเปล่า?" คำตอบของกำนันเป๊าะ (นายสมชาย คุณปลื้ม) แห่งจังหวัดชลบุรีคือ"เราจ่ายเองทั้งนั้น เพราะมันพวกเราก็ต้องสนับสนุนกันอยู่แล้ว ไม่เคยไปเอาใครสักบาทหนึ่ง เอาเขาไม่ลง ขอเขาไม่เป็น เรามันคนโตกว่าเขานี่" มติชนสุดสัปดาห์, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3004(6/229) 25 พ.ค.29

54. เดลินิวส์, 30 มิ.ย.31

55. มติชน, 8 พ.ค.31

56. โปรดดูรายละเอียดใน ประชาชาติธุรกิจ 30 ก.ค.31

57. เพิ่งอ้าง

58. มติชน, 10 มิ.ย.31

59. ไทยรัฐ, 5 ก.ค.31

60. มติชน, 2,15 ก.ค.31

61. มติชน, 10 พ.ค.31

62. มติชน, 29 มิ.ย.31

63. เด่นพงษ์ พลละคร, อ้างแล้ว

64. สยามรัฐ 20 เม.ย.31

65. ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 473 (14-20 ก.ค.29) หน้า27-8 อนึ่ง ในเอกสารของกองเผยแพร่ศูนย์ยุทธศาสตร์เลือกตั้งของพรรคการเมืองเก่าแก่พรรคหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ.2529 ได้แนะนำผู้สมัครของพรรคของตนในส่วนที่เกี่ยวกับพรรคสหประชาธิปไตยไว้ว่า

"3. ในเขตที่ผู้สมัครพรรคสหประชาธิปไตยเป็นคู่แข่งสำคัญ เราอาจใช้ประเด็นเรื่องเงินสร้างความขัดแย้งแตกแยกในหมู่ผู้สมัครของพรรคนี้ได้ เช่น สร้างข่าวว่าผู้สมัครคนนั้นใกล้ชิดกับพันเอกพลเริง ประเสริฐวิทย์ และนายตามใจ ขำภโต ได้เงินช่วยมา 1 ล้านแต่ไม่ยอมเปิดเผยเอาเงินให้หัวคะแนนลับ ๆ ผู้สมัครอีกคนได้เงินจากนายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ และนายมงคล สิมะโรจน์ เป็นต้น

4. ใกล้ ๆ วันลงคะแนนอาจใช้กลยุทธสร้างข่าวพันเอกพล และนายตามใจ ถูกจับเข้าคุกฐานฉ้อโกงหรือหลบหนีออกต่างประเทศแล้ว สร้างความปั่นป่วนให้แก่ผู้สมัครพรรคนี้และทำให้ประชาชนลังเลที่จะลงคะแนนให้"

66. นำทาง ปีที่ 1 ฉบับที่ 32 ประจำวันที่ 4-10 ส.ค.29 หน้า 26
67. สยามรัฐ 30 มิ.ย.31 และ 4 ก.ค.31
68. นำทาง, อ้างแล้ว หน้า 27
69. สยามรัฐ, 4 ก.ค.31
70. มติชน, 19 ก.ค.31
71. มติชน, 4 มิ.ย.31
72. มติชน, 23 มิ.ย.31
73. มติชน, 7 ก.ค.31
74. มติชน, 5 มิ.ย.31
75. มติชน, 13 ส.ค.31
76. มติชน, 27 มิ.ย.31
77. มติชน, 27 มิ.ย.31
78. มติชน, 4 มิ.ย.31
79. แนวหน้า, 11 ก.ค.31
80. เดลินิวส์, 18 มิ.ย.31
81. สยามรัฐ, 28 มิ.ย.31
82. สยามรัฐ, 11 ก.ค.31
83. ไทยรัฐ, 3 ส.ค.31
84. มติชน, 28 พ.ค.31
85. สยามรัฐ, 11 ก.ค.31
86. สยามรัฐ, 12 มิ.ย.31
87. มติชน, 25 พ.ค.31
88. มติชน, 12 ก.ค.31
89. บ้านเมือง, 26 มิ.ย.31
90. ไทยรัฐ, 4 พ.ค.31
91. เดลินิวส์, 30 ส.ค.31

92. ในปี พ.ศ.2531 พลเอกหาญ ลีนานนท์ ซึ่งกลายมาเป็นผู้สมัคร ส.สสังกัดพรรคประชาชน และเป็นคู่แข่งของพรรคประชาธิปัตย์ ได้กล่าวตอบโต้ การให้ข่าวของนางสุพัตรา มาศดิตถ์ ที่อ้างว่า นโยบายใต้ร่มเย็นของพลเอกหาญประสบผลสำเร็จเพราะได้รับความร่วมมือจากพรรคประชาธิปัตย์ว่า "ผมไม่เห็นมีใครไปช่วยอะไร มีแต่พรรคประชาธิปัตย์เอานโยบายใต้ร่มเย็นไปหาเสียง ที่จริงผมเป็นคนช่วยปราบอำนาจมืดอิทธิพลมืดให้พรรคประชาธิปัตย์ ผมเองเป็นคนไปพูดกลางตลาดนครฯ ต่อต้านอำนาจเหล่านี้ และทำทุกอย่างไม่ให้มีการหมุนเวียนกันลงคะแนน หรือข่มขู่ผู้ใช้สิทธิ หัวคะแนนเพราะอย่างนี้พรรคประชาธิปัตย์ถึงได้เข้ามาเป็นแผง...." (มติชน 13 มิ.ย.31)

93. มติชน, 11 พ.ค.31

94. ดาวสยาม, 10 พ.ค.31

95. ไทยรัฐ, 19 ก.ค.31

96. เดลินิวส์, 26 เม.ย.31

97. ไทยรัฐ, 17 มิ.ย.31

98. มติชน, 17 ก.ค.31

99. มติชน, 1 ก.ค.31

100. มติชน, 5 ก.ค.31

101. มติชน, 17 ก.ค.31

102. เดลินิวส์, 1 ส.ค.31

103. กรณีฉาวโฉ่ที่สุดในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 เกิดที่หน่วยเลือกตั้ง ตำบลหลุมรัง เขต อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี เพราะปรากฏว่ามีผู้แอบนำบัตรเลือกตั้งที่กาหมายเลขของผู้สมัครคนหนึ่งเป็นเลขโดด ๆ ใส่ไว้ในหีบเลือกตั้ง ก่อนหน้าที่จะเปิดการหย่อนบัตรลงคะแนนเสียงถึง 101 ใบ มติชน, 28 ก.ค.31

104. ในการสัมภาษณ์มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 3004 (6/299) กำนันเป๊าะได้กล่าวถึงการโกงการเลือกตั้งไว้ว่า "ตำบลแสนสุขมีผู้มาใช้สิทธิมากแค่ไหนที่ผ่านมาพูดกันจริง ๆ แล้วลงกันราว ๆ 60% เท่านั้น แต่คะแนนที่ออกมา 80% พูดกันตรง ๆ คือเราใส่ให้เองบ้าง มันลงคะแนนวันอาทิตย์นี่แม่ค้ามันเยอะไม่ค่อยจะว่างมาลงกันไม่ค่อยเท่าไร บางทีมีจังหวะเราจะลงได้ก็ลง อย่าง มศว.บางแสนพันกว่าคนมาลงไม่ถึง 2.76 แล้วก็มีผีไปลงด้วยนะ เราไม่ค่อยอยากไปยุ่ง พวกอาจารย์ทั้งนั้น เดี๋ยวแม่งโวยวาย ที่ว่าใส่คะแนนเองนี่ทำอย่างไร บอกให้ก็ได้คือ เรามีบัตรประชาชน กรรมการที่เราชี้กันอยู่ มันก็เห็นนะว่าคนนี้ไม่ใช่ มันก็ทำไม่รู้ซะ ถือบัตรประชาชนเข้าไปชื่อใครก็ใส่ได้ ใช้บัตรเราเองนี่แหละคนอื่น

จะรู้ได้ยังไงว่าบัตรใคร นี่เป็นวิธีง่าย ๆ ไอ้อย่างมาลงมาขีดมาเติมอะไรนี่ไม่มีใครเขาทำหรอก เดี๋ยวติดคุก แต่อย่างนี้มันไม่รู้หรอก ตามอำเภอเขาก็อยากได้เปอร์เซ็นต์สูง คนลงเยอะเขาชอบเขาได้ชื่อเสียง เผลอ ๆ ล่อรางวัลอีกแต่ไม่ค่อยมีหลายที่หรอก เอาไว้ที่ไม่มีเวลามาลงจริง ๆ เราก็ช่วยลงให้ไอ้โกงกันจริง ๆไม่มีหรอก"

105. มติชน, 21 มิ.ย.31

106. นำทาง, ปีที่ 1 ฉบับที่ 32 ประจำวันที่ 4-10 ส.ค. 29 หน้า 29

107. ไทยรัฐ, 27 ก.ค.31

108. สยามรัฐ, 8 ส.ค.31

109. คำอภิปรายของ ประจวบ ไชยสาส์น ใน กรมการปกครอง อ้างแล้ว หน้า 102.

110. คำอภิปรายของ ชวน หลีกภัย อ้างแล้ว

111. เพิ่งอ้าง

112. มติชน, 10 ม.ค.34

113. สู่อนาคต ฉ.384 13-19 ก.ค.31 หน้า 33

114. มติชน, 3 ก.ย.31 และ สยามรัฐ, 5 ก.ย.31

115. นายเรวุฒิ จินดาพล ส.ส.2 สมัยของจังหวัดภูเก็ตกล่าวว่าในช่วงระยะเวลา 1 ปี 9 เดือน ของการเป็น ส.ส.สมัยแรกของตนนั้น ตนได้ไปช่วยงานศพถึง 819 ศพ และในการไปร่วมงานดังกล่าวก็ได้ช่วยงานทุกอย่างแม้กระทั่งการแบกโลงศพ (บ้านเมือง, 26 ส.ค.31)

116. มติชน, 11 พ.ค.31

117. มติชน, 11 มิ.ย.31

118. สยามรัฐ, 11 มิ.ย., 16 มิ.ย.31

119. มติชน, 28 มิ.ย.31

120. ไทยรัฐ, 8 มิ.ย.31

121. มติชน, 11 ก.ค.31

122. พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์ หัวหน้าพรรคราษฎรให้สัมภาษณ์แก่ มติชนสุดสัปดาห์ (ปีที่ 9 ฉบับที่ 3053 วันที่ 13 ก.ค.29) ตอนหนึ่งว่า ".....เอาง่าย ๆ ที่จังหวัดลพบุรี เขาใช้วิธีการซื้อเสียงมาไม่รู้กี่ยุคกี่สมัยแล้ว จนเคยชิน เราไปบอกนโยบายกับประชาชน ประชาชนบอกว่าไม่ใช่ นโยบายคือจะจ่ายเท่าไร"

123. ไทยรัฐ, 30 เม.ย.31

124. ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 15(453) ก.พ.-มี.ค.2530หน้า 11-12

125. คำอภิปรายของพลเอกมานะ รัตนโกเศศ ใน กรมการปกครอง อ้างแล้ว หน้า 54

126. ไทยรัฐ, 30 เม.ย.31

127. โปรดดู รายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ กับพรรคการเมืองได้ใน ประชาชาติธุรกิจ ฉบับวันเสาร์ที่ 30 ก.ค.31 และฉบับวันพุธที่ 3 สิงหาคม 31

128. ผลกระทบของการที่ตำแหน่งผู้นำท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอาจพิจารณาได้จากข่าวที่ว่า ในการเลือกตั้งกำนันตำบลป่าพุทรา อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร ที่ผ่านมาระหว่างผู้สมัครซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน 2 คน ได้ใช้เงินไปฝ่ายละไม่ต่ำกว่า 2 ล้านบาท มติชน วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2530

129. มติชน, 17 มิ.ย.31

130. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 314 (9 ก.ย.29) หน้า 13

131. เดลินิวส์ 4 มิ.ย.31

132. มติชน, 25 พ.ค.31

133. เมื่อถามกำนันเป๊าะแห่งจังหวัดชลบุรีว่า "กำนันเคยหนุน ส.ส.คนไหนบ้างที่ชาวบ้านไม่ชอบหน้า" คำตอบก็คือ "เคย นาย บ นี่ไง แหมชาวบ้านพ่อค้าด่าฉิบหายเลย ผมบอกชาวบ้านไปว่าอย่านึกว่าช่วย บ นึกว่าช่วยผมก็แล้วกัน ดีไม่ดีไม่รู้เพราะเราไม่เคยรู้จักเขามาก่อน" มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 3604 (6/299) วันที่ 25พ.ค.29

134. คำอภิปรายของ ชวน หลีกภัย อ้างแล้ว

135. เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมากที่ผู้รู้ในวงการต่าง ๆ ได้แสดงความห่วงใยในเรื่องนี้ออกมาตรงกัน โดยมิได้นัดหมายกัน โปรดดู อมร รักษาสัตย์ ประชาธิปไตย หลายรส (มูลนิธิคอนราด อะเดเนาวร์, กทม.2532) บทที่ 15 เรื่อง "จริยธรรมของนักการเมือง" และ ดร.บุญเสริม บุญเจริญผล "สมบัติผู้ดีสำหรับรัฐมนตรี" ใน นิเทศสาร ของสมาคมสันติสุข พ.ย.2533

ตลาดแรงงานหญิงโสเภณี

โดย

ผศ.บัญญัติ สุรการวิทย์

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ 2534

เรื่อง

ตลาดคน : คนไม่ใช่แรงงาน

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12-13 กุมภาพันธ์ 2534

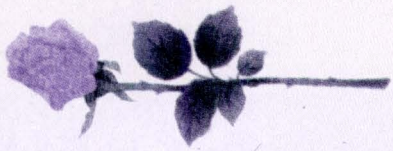

ด้วยอภินันทนาการจาก

รศ.ดร.จีระ หงส์ลดารมภ์

ผู้อำนวยการสถาบันทรัพยากรมนุษย์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200

โทร. 223-8286,

221-6111-20 ต่อ 3301

ตลาดแรงงานหญิงโสเภณี

โดย ผศ.บัญญัติ สุรการวิทย์
และผู้ช่วย คุณวนิดา วรรณภีระ

ตอนที่ 1
กรณีศึกษาเส้นทางชีวิตของ แก้ว กานดา

จากกลิ่นดินกลิ่นหญ้า มาสู่กลิ่นอบไอของน้ำอบน้ำหอมเมืองกรุง จากการนุ่งผ้าชิ่น มาเป็นกางเกง กระโปรง จากน้ำพริก มาเป็นสเต็กเนื้อสัน

ทั้งหมดนี้หาได้เทียบเท่ากับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตจริงของผู้หญิงจากบ้านนอกหลาย ๆ คนที่เข้ามาในเมือง และเช่นกัน บางคนพร้อมที่จะเป็นไปตามสังคมเมืองหลวง พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองไปตามกระแสของคนรอบข้าง แต่ก็มีไม่น้อยที่ต้องทนทุกข์ ทรมานกับความศิวิไลซ์ของเมืองหลวง หากเมืองหลวงไม่มีสิ่งที่น่ารื่นรมย์ ไม่มีความสุขที่จะอยู่ แต่ทำไมคนส่วนใหญ่ถึงได้อยากเข้ามาเมืองหลวง อยากมาใช้ชีวิตอยู่ในเมืองหลวง ก็เพราะว่า เมืองหลวงนั้นนอกจากจะมีความไม่ดีอยู่ในตัวของมันแล้ว มันยังมีเสน่ห์ที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้

อยู่บ้านนอก เห็นในหนัง เห็นในหนังสือ หรืออาจจะเห็นจากโทรทัศน์ของเพื่อนบ้านที่มีสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่ง เดินทางมาเมืองหลวงก่อนแล้ว ทุกคนแต่งตัวสวยงาม คนทำมาหากินและทุกคนมีเงินจับจ่ายใช้สอย เมื่อมีคนแต่งตัวสวยงามกันเยอะ มีร้านอาหาร ภัตตาคาร โรงหนัง โรงละคร โรงงานก็น่าจะเยอะเพราะไม่อย่างนั้น ยาหรือน้ำปลาที่กินทุกวันคงไม่มาจากเมืองใหญ่ ๆ เมื่อมีทุกอย่างเยอะอย่างนี้แล้ว คนเมืองหลวงคงจะยินดีไม่น้อย ถ้าพวกเราจะเข้าไปหางานทำในเมืองหลวง มารับใช้คนเมือง

แก้ว เป็นคนทางเหนือ มาทำงานกับญาติห่าง ๆ รับจ้างเย็บเสื้อโหล ในโรงงานแถวพระประแดง ได้ค่าจ้างเดือนละ 900 บาท มีอาหารกลางวันให้ ทำงานตั้งแต่ 7 โมงเช้าจนถึง 7 โมงกลางคืน แก้วเข้ามากรุงเทพฯเพราะที่บ้านมีน้อง ๆ อีก 3 คน ที่จะต้องรับผิดชอบ แก้วเป็นลูกคนโตที่ไม่อาจปฏิเสธหน้าที่อันนี้ได้ ครอบครัวไม่ขัดสนมากแต่ไม่มีอนาคต แก้วไม่อยากจะให้น้องจบแค่ ป.4 ออกมาทำนาทำไร่ ซึ่งไม่ใช่ของตัวเอง มีเงินบาทต่อบาท วันต่อวัน ได้มา 10 บาท ต้องแบ่งค่ายาให้แม่ซึ่งเจ็บป่วยมานานตั้งแต่หลังคลอดเจ้าแดงน้องคนสุดท้อง

ดูแล้วเหมือนไม่ใช่ปัญหาที่จะต้องให้แก้วมาแก้ไข แต่แก้วไม่ได้คิดอย่างนั้น หมู่บ้านแก้วที่เคยสงบเงียบ ทางเดินเกวียน ไม่มีไฟฟ้า แต่มันเร็วแค่แก้วหลับตาเท่านั้น หมู่บ้านที่ดูเหมือนจะออกแบบบ้านมาเหมือนกันหมด หลังคามุงจาก มีหม้อน้ำหน้าบ้าน มีสวนครัวหลังบ้าน ดูจะหายไปหมด เมื่อถนนเปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง หลังคาบ้านมุงด้วยกระเบื้อง นัยว่ามาจากในเมืองเชียว สวนครัวหลังบ้านก็กลายเป็นหมู่ดอกไม้นานาพันธ์ ผักสวนครัวย้ายไปตลาดหมด ทุกอย่างเริ่มเคยชินกับการซื้อและการขาย การซื้อขายมาจากในเมือง เหมือนกระเบื้องมุงหลังคาบ้าน หรือเปล่านะ

แก้ว ทำงานอยู่โรงงานเย็บผ้าได้ประมาณ 4 เดือน ก็ออกมาทำงานกับเพื่อนเป็นพนักงานเสริฟร้านอาหาร น้าก็เห็นดีเห็นงามด้วยเพราะนอกจากจะได้ค่าแรงเพิ่มแล้ว ยังเอากับข้าวที่ร้านมาบ้านได้ด้วย แก้วทำงานอยู่ที่ร้านอาหารนานพอดู แก้วได้เงินเดือน 1,000 บาท และส่งเงินกลับบ้านเดือนละไม่ต่ำกว่า 500 บาท เดือนแรก ๆ ก็ดูจะไม่มีปัญหาเพราะค่ารถก็ 4 บาท เท่านั้น จากบ้านมาที่ทำงาน

แม่เขียนจดหมายมาบอกว่าอยากจะได้ พัดลม ซักตัวเพราะเดี๋ยวนี้ที่หมู่บ้านร้อนมากไม่รู้เป็นอย่างไร แก้วพยายามเก็บเงินอยู่ แม่อยากได้ น้องอยากได้ แก้วก็อยากได้เหมือนกัน

เด็กสาวอายุ 15 เช่นแก้ว ก็อยากที่จะมีอะไร ๆ เป็นของตัวเอง อยากจะมีชุดสวย อยากจะใส่ชุดสวย การที่อยากจะมีชุดสวย ๆ ใส่ เป็นความอยาก ที่มากเกินไปหรือเปล่านะ?

แก้วเริ่มมีเพื่อนมากขึ้น ได้ฟังเรื่องราวจากเพื่อน ๆ มากขึ้น แก้วมองดูคนรอบข้างอีกครั้ง มองดูตัวเองอีกครั้ง แก้วรู้สึกว่า การที่จะเก็บกับข้าวกลับบ้านทุกวันนั้น มันน่าอาย เงิน 400 บาท หรือ 100 บาทต่อ 1 อาทิตย์ ต่ออะไรต่อมิอะไรรอบข้างที่แก้วอยากจะได้ อยากจะมี มันไม่พอเสียแล้ว

แก้วเปลี่ยนงานใหม่อีกครั้ง แก้วไปทำงานร้านเสริมสวย เป็นลูกมือและคอยดูเขาทำผม แก้วก็ได้เรียนด้วย แก้วยังได้ค่าแรงเพิ่มเป็น 1,200 บาทต่อเดือน แก้วออกมาเช่าบ้านอยู่กับเพื่อนที่ทำงานด้วยกัน เพราะน้าจะต้องย้ายเข้าไปพักอยู่ห้องพักคนงานที่โรงงาน แก้วไม่รู้สึกแปลกมากนักกับการที่จะต้องไปเช่าบ้านอยู่ที่เมืองหลวง เมืองใหญ่อย่างนี้ ใคร ๆ ก็เช่า ใคร ๆ ก็ซื้อทั้งนั้น

แก้ว มีความรัก ความเหงา ความต้องการใครสักคนที่จะคุ้มครอง ที่จะปกป้องคุ้มกัน แก้วท้อง เมื่อท้องแก่มากขึ้น นอกจากแก้วจะทำงานไม่ได้แล้ว แก้วยังทำในสิ่งที่พ่อของลูกในท้องต้องการไม่ได้ ทำในสิ่งที่ผู้ชายต้องการไม่ได้ในขณะที่แก้วท้องแก่...เขาเปลี่ยนไป...

แก้วคลอดลูก พ่อของลูกจากแก้วไป แก้วไม่เสียใจมากนัก เขาไม่ได้ให้สิ่งที่แก้วอยากได้ ไม่ได้ให้ความรัก ไม่ได้ให้การคุ้มครอง ไม่ได้ให้การปกป้อง แต่ที่แก้วเรียนรู้จากเขาคือ แก้วต้องปกป้องคุ้มครองตัวเอง เมื่อเขาเมากลับบ้าน แก้วพาลูกสาวกลับบ้าน กลับบ้านทีไรแก้วยิ่งปวดใจ รอบ ๆ บ้านแก้ว ไม่มีแล้ว บ้านหลังคามุงจาก มีแต่บ้านหลังคามุงกระเบื้องซึ่งมีขายจากในหมู่บ้านเอง ไม่ได้จากในเมืองอีกแล้ว เดี๋ยวนี้ไม่มีคำว่า บ้านนอก, หมู่บ้าน อีกแล้ว มีทุกอย่างมีเหมือนที่ในเมืองมี?

แก้วกลับมากรุงเทพฯอีกครั้ง พร้อมกับความรับผิดชอบที่มีมากขึ้นไม่แค่น้องเท่านั้น แต่เป็นลูกที่แก้วให้กำเนิดมาเอง

แก้วกลับมากรุงเทพฯอย่างคนที่รู้จักกรุงเทพฯ ไปสมัครทำงานโรงงานผลิตชิ้นส่วน V.D.O แห่งหนึ่งได้เงินเดือนไม่ถึง 2 พันบาท งานเลิก 6 โมงเย็น แต่แก้วต้องเช่าบ้านด้วย ค่าอาหาร ค่ารถ สารพัดที่ต้องใช้จ่าย แก้วจึงตัดสินใจไปทำงานพนักงานเสริฟที่บาร์แห่งหนึ่ง แถว ๆ พัฒน์พงศ์ ที่นั่นแก้วรู้จักกับคนเยอะแยะ ทั้งคนไทย ชาวต่างชาติ

แก้วเสริฟ แต่ถ้ามีแขกและแขกเลี้ยงดื่มแก้วก็จะได้อีกแก้วละ 15 บาท ผู้หญิงส่วนใหญ่จะมาจากหลายที่หลายแห่งด้วยกัน แต่ทุกคนก็มีจุดประสงค์อันเดียวกันก็คือ หาเงิน?

แก้วได้พูดคุยกับเพื่อนต่างวัยมากมาย มันทำให้แก้วได้เรียนรู้ชีวิตมากขึ้น บาร์ที่แก้วทำงานเป็นบาร์อะโกโก้ มีผู้หญิงขึ้นไปเต้นโชว์ตามเพลงตามคิวของตัวเอง แรก ๆ แก้วก็รู้สึกตื่นเต้นไปด้วย ถึงแก้วจะมีลูกแล้วแต่แค่วัย 18 ของแก้วความรู้สึกก็ไม่ได้แตกต่างจากเด็กอายุ 18 ที่เป็นลูกของนายร้อยนายพันหรอก นานเข้าแก้วก็เลือกที่จะทำงานบาร์อย่างเดียว แก้วคิดหนักเมื่อได้รับจดหมายจากบ้านที่รอคอย เงิน เงิน และเงิน จากแก้ว แก้วไม่เคยโทษทางบ้านที่อยากได้อยากมีเหมือนคนบ้านอื่น ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะต้องการทั้งนั้น อันนี้แก้วไม่ได้ติดใจสงสัยอะไร แต่ที่แก้วคิดอยู่ก็คือว่า ความเจริญที่เข้ามานั้นมันเป็นความเจริญเพื่อใครกันแน่นะ เป็นความเจริญทางด้านไหนของชีวิต

แก้วอยากได้เงิน อยากได้เงินให้ครอบครัว อยากได้เงินเพื่อซื้อ ถ้าไม่มีของมากมายเหมือนตอนนี้ แก้วก็คงไม่อยากได้อยากมีมากนัก แต่คงจะดีกว่า ถ้าไม่มีคนซื้อ เมื่อมีคนต้องการซื้อมากของก็มากตามคนซื้อ เป็นหลักการง่าย ๆ ที่แก้วคิดได้ตอนนี้ ชีวิตผกผัน ทำให้แก้วจากคนเดินเสริฟกลายเป็นคนเต้นบนฟลอร์ไป เป็นข้อง่าย ๆ ที่ยากจะอธิบาย มีคำจำกัดความของ "อาหารด่วน" ที่มีทั่วไปในเมืองหลวง แต่จะมีใครให้คำจำกัดความของ "ชีวิตด่วน" มั่ง

แก้วไม่คิดว่าตัวเองจะชอบที่จะใช้ชีวิตแบบนี้ มีใครจะชอบ...ที่จะนอนกับผู้ชาย ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน! มีใครจะชอบที่จะนอนกับผู้ชายวันละหลายคน!

แก้วเริ่มงานในบาร์ ตั้งแต่ 6 โมง แต่ 5 โมงครึ่ง แก้วต้องรีบไปให้ถึงที่บาร์ กินข้าว แต่งตัว แต่งหน้า 6 โมงทุกคนต้องอยู่ในสภาพที่พร้อม คือ ใส่ชุดอาบน้ำ รองเท้าส้นสูง ถ้าไม่เคยก็ต้องหัด ถ้าไม่ใส่ก็หมายถึงว่าต้องถูกหักเงินเดือนไปอีก ใครนะบอก อาชีพนี้สบาย มีเงินใช้ กะอีแค่เงินเดือน 2,500 บาท มาสายหลัง 6 โมง หักนาทีละ 1 บาท ขึ้นฟอร์เต้นช้า ถึงคิวแล้วไม่ขึ้นหัก 50 บาท เล่นกับเพื่อนอยู่บนฟอร์หัก 50 บาท ไม่ใส่รองเท้าส้นสูงหัก 50 บาท ไม่แต่งหน้าหัก 100 บาท เวลาทำงานคุยกันมากกว่า 5 คน หักคนละ 50 บาท 1 เดือนหยุด 2 วัน ใครหยุดมากกว่านั้นจ่าย 300 บาทต่อวัน จะเอาอะไรเหลือ 1 เดือนใครหาแขกได้ไม่ถึง 4 คน จ่ายให้กับเจ้าของบาร์ 1,200 บาท ได้ 2

คนต่อเดือน จ่าย 600 บาท ชีวิตไม่ได้สนุกสนานเลย แขกบางคนเหมือนไม่ใช่คนมาเกิด คิดว่าเมื่อจ่ายเงินแล้วเขาก็จะเป็นเจ้าชีวิตได้ แก้วต้องพยายามฝึกภาษาอังกฤษให้มากเพราะที่ทำงานแขกส่วนใหญ่ไม่ใช่คนไทย มันไม่ใช่ภาษาที่แก้วอยากจะพูดมากนักแต่แก้วต้องพูดให้ได้ เพื่อว่าจะได้สื่ออะไรได้รู้เรื่องบ้างอย่างน้อยก็ไม่ต้องถูกคนต่างชาติโกง น้อยเป็นเด็กอีกคนที่เพิ่งมาใหม่ น้อยพูดภาษาไม่ได้เลย วันนั้นน้อยได้แขก พอไปกับแขกเมื่อเสร็จกิจแล้ว แทนที่จะให้เงินตามที่ตกลงกับมาม่าซังที่บาร์แล้ว แขกกลับไม่เป็นอย่างนั้น มันพูดภาษาที่น้อยไม่เข้าใจ น้อยเองก็ไม่รู้จะอธิบายอย่างไร กลับมาที่บาร์ก็ต้องถูกเจ้าของบาร์ มาม่าซังด่าว่าอีก อย่างนี้ความเจ็บปวดอยู่ที่ใคร!

จากห้องนาเป็นบาร์ที่อีกทีก จากบ้านเป็นห้องเช่าที่คับแคบ จากภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาคนในเมือง ภาษาต่างประเทศ จากงานในไร่นามาอยู่ใต้กฎเกณฑ์ของบาร์ ชีวิตต้องสู้ ชีวิตที่ต้องดิ้นรน ดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่า เป็นความผิดอย่างที่ไม่ควรให้อภัย อย่างนั้นหรือ!

ที่บ้านเช่าของแก้ว มีร้านเสริมสวยเล็ก ๆ อยู่ แก้วมักจะไปที่นั่นประจำ ไปพูดคุย ที่นั่นทุกคนเข้าใจกัน ไม่เคยคิดว่าเธอทำอาชีพนี้ ฉันทำอาชีพนั้น หรือ เธอต่ำกว่าฉัน มันทำให้แก้วสบายใจ ที่พูดกับใครสักคนโดยไม่มีสายตาดูถูกเหยียดหยามให้เห็น มันเป็นปมด้อยที่แก้วสะสมไว้จากการกระทำของคนในสังคม.... วันหนึ่งแก้วไปเดินห้างสรรพสินค้ากับแขกฝรั่งคนหนึ่ง แก้วเข้าห้องน้ำก่อน ออกจากห้องน้ำแก้วได้ยินผู้หญิงแต่งตัวดี พูดกับเพื่อนว่า "อย่าเข้าห้องน้ำ เดี๋ยวติดโรค" แก้วจำ เวลาเดินกับแขก ทุกคนมอง แต่เป็นการมองอย่างที่จะให้แก้วละลายหายไปในอากาศ เหมือนแก้วไม่ใช่คน แจ๋วเล่าว่า เธอไปกินข้าวกับแขกที่ร้านอาหาร โต๊ะข้าง ๆ มองแล้วซุบซิบ แจ๋วเลยเข้าไปถามว่า "มีอะไรเหรอ" "มีอะไรอยากถามก็ถามได้ จะบอกให้หมด" แต่ผู้หญิงคนนั้นมองหน้าแจ๋วแล้วหันไปบอกเพื่อนร่วมโต๊ะว่า "อย่าไปยุ่งนะ อีพวกนี้ปากร้ายจะตาย" แจ๋วมาเล่าพร้อมทั้งน้ำตาว่า "แล้วอีพวกอย่างมันที่ซุบซิบนินทานะมันดีกว่ากันแค่ไหนวะ"

ในขณะที่ผู้หญิงมีการศึกษาดี เรียกร้องสิทธิ์ให้ได้เท่าเทียมกับผู้ชาย เขาเคยคิดจะทำอะไรให้คนต่างอาชีพกันมีสิทธิ์เท่าเทียมกันได้บ้างหรือเปล่านะ

วันหนึ่งที่ร้านเสริมสวย มีผู้ชายแต่งตัวดี แต่คงจะเป็นครึ่งคนจีน มาที่ร้าน พี่แสงเจ้าของร้านแนะนำให้รู้จักกับพวกเราทุกคน เขาเรียกกันว่า เฮีย เฮียบอกถึงประเทศญี่ปุ่นให้ทุกคนรู้ เล่าถึงประเทศญี่ปุ่น เปรียบเทียบค่าเงินระหว่างไทยกับญี่ปุ่นให้เรารู้ สุดท้ายก็บอกว่า ถ้าใครสนใจจะไปทำงานญี่ปุ่นก็ให้ติดต่อนะ ไปทำงานบาร์เหมือนกันแต่จะไปกับแขกหรือเปล่านั้นแล้วแต่เรา เดือนหนึ่งอย่างต่ำก็ 30,000 บาท บ้านเรา อาหาร ที่พัก ทางบาร์จะออกให้หมด แล้วยังจะออกเงินค่าทำพาสปอร์ตให้ด้วย ขั้นตอนการไปก็ไม่ต้องเป็นห่วง ทางร้านเขาจะทำให้หมด พอไปถึงเขาก็จะให้เราใช้หนี้ค่าตั๋วเครื่องบิน ค่าเดินทางต่าง ๆ ก็ประมาณ 250 ใบ แก้วกับเพื่อนคิดว่า เงิน 30,000 บาทต่อเดือน จะหาได้ในเมือง

ไทยหรือ แล้วใช้หนี้ก็แค่ 250 เอง ฟังเฮียพูดอะไร อะไร มันก็ดูง่าย ดูดีไปหมด ทำให้แก้วคิดหนัก

เฮียมาที่ร้านเกือบทุกวัน ซื้อขนมมาบ้าง เอาของมาฝาก พาทุกคนออกไปทานข้าว และทุกวันเฮียก็จะพูดเรื่องญี่ปุ่น เอารูปมาให้ดู อะไรต่อมิอะไรที่เฮียมาพูดนั้น มันชวนให้ไปญี่ปุ่นจริงจริง

จนที่สุดแก้วกับพัชตกลงใจที่จะไปญี่ปุ่น ดูเฮียดีใจมาก พาแก้วและพัชไปเลี้ยงให้เงินไว้ใช้ และบอกว่าให้ออกจากงานได้

แก้วและพัชไปทำพาสปอร์ต โดยเฮียเป็นคนพาไป เป็นคนออกเงิน แก้วกับพัชต้องย้ายจากบ้านเช่าไปอยู่แฟลต ที่นั่นแก้วพบกับผู้หญิงอีก 3 คน มีเด็กอายุ 14-15 จนถึงคุณน้า ที่อยู่ 37 ปีแล้ว แก้วอยู่ประมาณ 1 อาทิตย์ เฮียก็บอกว่าให้ทุกคนเตรียมตัวจะเดินทางพรุ่งนี้ แต่ต้องไปหาดใหญ่ก่อน พอไปถึงหาดใหญ่ แก้วกับเพื่อน ๆ ก็นั่งเครื่องบินไปลง สิงคโปร์ แก้วค้างที่นั่น 1 คืน โดยมีชาวจีนฮ่องกงพูดไทยได้นิดหน่อยคอยดูแลพวกแก้ว ที่นั่น แก้วและทุกคนให้พาสปอร์ตไว้กับชาวจีนคนนั้น และต้องจำชื่อของคนอื่นแทน ซึ่งดูเหมือนจะเป็นชื่อของคนมาเลย์หรือสิงคโปร์ แก้วไม่รู้ แต่ที่รู้มันไม่ใช่ชื่อแก้ว ถึงตอนนั้นแก้วและทุกคนรู้สึกไม่ดีแล้ว ยิ่งน้ามนเอาแต่ร้องไห้ บอกว่ารู้อย่างนี้ไม่มาดีกว่า และชวนพวกเราทุกคนกลับ แก้วจึงไปพูดกับคนจีนคนนั้นเมื่อตอนก่อนขึ้นเครื่องบิน แต่ผู้ชายคนนั้นพูดแต่เพียงว่า "ไม่ได้" "ไม่ได้" เท่านั้น แก้วกับพวกก็ไม่รู้จะทำอย่างไร อีกทั้งเวลายังกระชั้นชิด ปัญหาข้างหน้าต้องมีอย่างแน่นอน... แต่เป็นอะไรนะ....

มาถึงญี่ปุ่น แต่แก้วไม่รู้หรอกว่าเป็นญี่ปุ่น ทุกคนที่มาด้วยกันก็ไม่มีใครรู้ อะไรคือญี่ปุ่น แต่พอคนจีนที่มาด้วยบอกให้เดิน พวกแก้วก็เดิน บอกให้ทำอะไรก็ต้องทำ แม้นแต่จะเข้าห้องน้ำก็ต้องบอกเขา ทำอย่างกับพวกแก้วจะมาเป็นทาส อย่างนั้นหละ

ที่นาริตะ มีคนญี่ปุ่นเอารถตู้คันใหญ่มารับ จากนั้นแก้วก็ไม่เห็นคนจีนคนนั้นเลย คนญี่ปุ่นพาพวกแก้วมาถึงบ้านหลังหนึ่ง ที่นั่นแก้วและเพื่อนต้องคอยอยู่เป็นเวลา 2 คืน มีคนญี่ปุ่นมาและพาน้องสีไป และผู้ชายญี่ปุ่นมาแล้วชี้ไปทางแก้ว คนญี่ปุ่นที่คุมอยู่ก็กวักมือเรียกแก้วและบอกให้เก็บของ แก้วเห็นผู้ชายญี่ปุ่นที่มาใหม่นับเงินและส่งให้คนญี่ปุ่นที่คุมแก้วอยู่ ตอนนั้นแก้วรู้สึกว่า การซื้อขาย เริ่มต้นอีกแล้ว แทนที่จะเป็นการรับจ้าง ค่าแรงงานอย่างที่แก้วคิด และครั้งนี้แก้วเองที่เป็นตัวสินค้าให้คนญี่ปุ่นคนนี้มาเลือกซื้อ ถ้าคนญี่ปุ่นซื้อ-ขายคนได้ เขาจะต้องทำทุกอย่างได้เหมือนกัน

ผู้ชายญี่ปุ่นคนใหม่ให้แก้วเรียกเขาว่า "โต้ซัง" (ป๋า) แก้วมารู้เมื่อถึงร้าน เป็นบาร์เล็ก ๆ อยู่นอกเมือง แก้วหลับ ๆ ตื่น ๆ มาตลอดทาง แต่ในความรู้สึก หนทางมันไกล ไกลเหมือนจะไปนรก ที่บาร์ โต้ซังพาแก้วขึ้นไปชั้น 2 ของร้าน ที่นั่นมีผู้หญิงไทยอยู่ก่อนแล้ว 5 คน ทุกคนไม่ได้ยินดี ยินร้ายอะไร ที่เห็นแก้วมาอีกคน ไม่มีใครทักใคร ทั้ง ๆ ที่เป็นคนไทยด้วยกัน ที่นั่นแก้วพบกับพี่เปิ้ล ซึ่งเป็นเมียของโต้ซัง เป็นมาม่าซังด้วย พี่เปิ้ลดูอายุมากกว่าแก้วไม่กี่ปี แต่ทุกคนที่อยู่ที่นั้นกลัวพี่เปิ้ลมาก

เย็นนั้นพี่เปิ้ลเรียกแก้วไปคุย และอธิบายทุกอย่าง

- ห้ามออกไปข้างนอกคนเดียว เดี๋ยวตำรวจจับ ถ้ามันจับได้ละก็ติดคุกหัวโตเลย 5-10 ปี ต้องติดคุกอยู่ที่ญี่ปุ่น
- กับข้าวจะซื้อมาให้อาทิตย์ละครั้ง ถ้าไม่พอก็ต้องหากินเอง
- เสื้อผ้าถ้าไม่มีเงินก็จะให้ยืมเงินก่อน แต่ต้องใช้เร็ว ๆ
- จะต้องใช้หนี้ทั้งหมด 350 ใบ
- ไปกับแขกค้างคืน 3 ใบ ชั่วคราว 2 ใบ ตอนแรกพูดไม่ได้ไม่เป็นไร จะบอกแขกให้เอง
- ได้แขกห้ามเก็บเงินเอง ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ได้มาจากทิปเท่านั้น
- ห้ามขอทิปจากแขก นอกจากแขกจะให้เอง
- ถ้าไม่ได้ทิป แต่จะใช้เงินต้องหาแขกให้ได้ 10 คน แล้วให้ยืมเงิน 5 ใบ แต่ต้องเข้าไปบวกกับหนี้ที่มีอยู่ก่อนแล้ว
- ยาคุม ยารักษาโรคต่าง ๆ ต้องซื้อเอง
- ถ้าเกิดติดโรคจากแขก ต้องรักษาเอง
- แขกจะให้ทำอะไร ต้องตามใจแขกทุกอย่าง

มีข้อห้าม มีกฎเกณฑ์ มากเหลือเกิน และแก้วเองเพิ่งรู้อัตราของเงินเยนของญี่ปุ่นว่ามีหลายราคาด้วยกัน เริ่มตั้งแต่ มังเยน หรือที่พวกเราเรียกว่า ใบ ก็ใบละหมื่นนั่นเอง นอกจากนั้นยังมี เซ็งเยน ใบละ 1,000 เยน, เหรียญ 500 เยน, 100 เยน และ 1 เยน สำหรับไว้เสียภาษี

แก้วมาคิดดูว่า 100 เยน เท่ากับ 19 บาท และหนี้ที่แก้วจะต้องใช้คือ 35,000,000 เยน คิดเป็นเงินไทยตั้งมากมาย และไอ้การจะหาแขกได้สักคนนั้นมันช่างยากเย็นแสนเค็ญเหลือเกิน ไหนจะภาษาพูดไม่รู้เรื่องแล้ว เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวก็ไม่ทันสมัยไม่สวย ไปใหม่ ๆ ไม่รู้เหนือรู้ใต้ บางครั้งต้องไปกับแขกที่เมาจนเดินไม่ได้ หรือไปกับแขกคนแก่ที่น่านอนอยู่ในหลุม มากกว่านอนอยู่บนเตียง แก้วเริ่มทำงานตั้งแต่ 6 โมง ทุกคนต้องมาทำความสะอาดร้านก่อน เรียกได้ว่าเจ้าของร้านไม่ต้องเสียเวลาจ้างคนมาทำความสะอาดเลย

พี่นงค์ มาอยู่ที่ญี่ปุ่น 2 ปีแล้ว บอกว่าอยากจะกลับบ้านใจจะขาด แต่ก็กลัว ไม่กล้าทำอะไร จะไปสถานทูตก็กลัวเขาจับ จะไปกองตรวจคนเข้าเมืองก็กลัวเขาจับอีก ตัดสินใจว่าจะไปมอบตัวที่สถานทูตแต่ก็ไม่กล้าไปสักที พี่นงค์เล่าว่ามาญี่ปุ่นเพราะมากับแฟนซึ่งเป็นชาวสวิสเซอแลนด์ อยู่ด้วยกันที่เมืองไทยเป็นปี แต่งงานกันแล้ว แฟนชวนมาเที่ยวญี่ปุ่น และจากนั้นก็ว่าจะไปประเทศเขาอาจจะไปอยู่ด้วยกันที่นู่นเลย แต่พอมาญี่ปุ่นแฟนพี่นงค์กลับมาขายและหายตัวไปเลยตั้งแต่บัดนั้น พี่นงค์ก็มาทำ

งานบาร์ ถูกบังคับให้ขายตัว แถมต้องมาเป็นหนี้เป็นสินที่จะต้องใช้คืนมามาซังด้วย มามาซังหรือ "เจ้าของแทค" เป็นศัพท์เรียกคนที่เราจะต้องใช้เงินคืนเขา เจ้าของแทคของพี่นงค์ไม่ใช่พี่เปิ้ล แต่เป็นเพื่อนของพี่เปิ้ลอีกที เพื่อนพี่เปิ้ลไม่มีร้าน ดังนั้นเมื่อซื้อใครมาแล้วก็เอามาฝากร้านของคนรู้จัก โดยเจ้าของร้านจะช่วยดูแลเด็กในปกครองได้ค่าตอบแทนก็คือ 5,000 เยนต่อวัน ที่เจ้าของร้านหักจากรายได้ของเด็กในปกครองคนอื่น เจ้าของร้านยังได้ประโยชน์อีกก็คือ มีเด็กในร้านมากโดยที่ตัวเองไม่ต้องลงทุนซื้อ และยังเรียกแขกได้อีกด้วย

ทุกวันพุธ จะมีคนไทยเอาของ อาหารแห้ง ผัก ปลาร้า เสื้อผ้า ทอง หนังสือบันเทิง มาขายที่ร้าน ถ้าคนไหนได้ทิปมากพอที่จะแบ่งซื้อได้ก็จะซื้อหากินอย่างไม่เสียดายเงินทอง ปลาร้ากระปุกเล็ก ๆ ขาย 1 เซ็ง ก็ตกราว ๆ 200 บาทของไทย เสื้อผ้าถ้าเราซื้อที่เมืองไทยคงจะไม่เกิน 500 บาท แต่ที่ญี่ปุ่นเกือบจะ 2,000 บาทของไทย แก้วเองบางครั้งก็เจียดเงินที่ได้จากแขกนิดหน่อยซื้อหนังสือไทย แล้วเริ่มอ่านตั้งแต่หน้าปกหน้าแรก จนหน้าสุดท้ายไม่มีเว้น โฆษณาหรือแม้นแต่พิมพ์ที่สำนักพิมพ์อะไร แก้วอ่านหมด เป็นการทดแทนทางใจอย่างหนึ่งที่ไม่อาจจะหาได้รอบข้างแก้ว เดินออกไปร้านข้าง ๆ ที่พักก็มีแต่ภาษาญี่ปุ่น คนก็พูดกันเป็นภาษาญี่ปุ่น ทุกอย่างเหมือนโลกอีกโลกหนึ่งที่แก้วไม่เคยคิดว่าจะได้มาจะได้อยู่

คิดถึงลูก คิดถึงแม่ คิดถึงเมืองไทย ใจจะขาด ต้องมาอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ที่อยู่ก็อยู่อย่างแออัด เหมือนติดคุก แต่อาจจะแตกต่างกันตรงที่ติดคุกที่เมืองไทย อาจจะมีญาติมาเยี่ยมบ้าง ได้พูดคุยกับคนอื่น...ที่เป็นภาษาเดียวกัน...

แก้วทนทำงานอยู่จน 3 เดือน ไม่มีวี่แววว่าจะมีทางใช้หนี้หมด ไม่มีวี่แววว่าจะมีความสุขเลยสักนิด ตลอดระยะเวลา 3 เดือนแก้วไม่ได้ส่งเงินไปให้บ้านเลย สักบาท...สักเยน...

แก้วทนไม่ได้กับการที่จะต้องมาเป็นทาสให้กับแขกทุกคน แขกที่มาไม่เคยเข้าใจไอ้คำว่า คน นั้นคืออะไร นอกจากจะมีหู ตา จมูก ปาก มีร่างกายที่เขาใช้ได้แล้ว คน มีความรู้สึก มีความคิด มีสิทธิ...

น้อยไปกับแขกคนหนึ่ง เขาเป็นผู้ชายที่จัดว่าหน้าตาดีคนหนึ่ง มีเงิน มีความรู้เพราะว่าเขาเป็นหมอที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง ที่ร้านเขาพูดน้อย สุภาพ... น้อยไปกับเขาที่โรงแรม เขาสั่งเบียร์มา 6 ขวด และจัดการกับเบียร์ทั้งหมดโดยราดลงในตัวน้อย ตั้งแต่หัว...ทั่วตัว... ให้น้อยคลานไปรอบ ๆ ห้อง และทำกับน้อยเหมือนสัตว์เดรัจฉานทำกัน น้อยเจ็บปวดขมขื่น เขามีความสุข น้อยคิดไม่ออกว่าเขารู้สึกอย่างไร แต่น้อยเป็นคนไม่สามารถจะทนได้กับการทำอย่างสัตว์ หรือว่าเขา คือสัตว์เดรัจฉาน...

มีหลายคนที่อดทนอยู่ 2-3 ปี และสามารถจ่ายหนี้สินทั้งหมดคืนให้กับมามาซัง และตั้งหน้าตั้งตาทำแต่เงินอย่างที่ตนตั้งใจไว้เมื่อ 3 ปีที่แล้ว แต่ระยะเวลาที่ผ่านมามันนานเหลือเกิน เหนื่อยที่ร่างกาย

และจิตใจ คิดอยู่อย่างเดียวคือ กลับบ้าน บางคนกลับเมืองไทยอย่างไม่มีอะไรเลย และไม่อยากได้อะไรอีกแล้ว

สำหรับคนที่ได้เงินกลับเมืองไทยนั้นจะมีใครเข้าใจว่า กว่าจะได้เงินกลับมามันลำบาก มีเจ็บปวด มันไม่ง่ายอย่างที่ใคร ๆ คิด ไม่ง่ายอย่างที่ใคร ๆ พูด "คนนี้เพิ่งมาจากญี่ปุ่น รวยเชียว" บ้านหลังใหม่ เสื้อผ้าดีกว่าเดิมที่ได้ใส่ ไม่ง่ายเลยกว่าจะได้มา ทั้งหมดจะต้องแลกกับคำว่า มนุษย์ ต้องสูญเสียทุกอย่าง

บางคนใกล้จะหมดหนี้ แต่มาม่าซังที่ไม่ใช่แต่คนไทยเท่านั้นยังมี ไต้หวัน เกาหลี ที่ร้ายที่สุดคือเพื่อนบ้านของเรา ฟิลิปปินส์ จัดการติดต่อกับ แก๊งค์ และส่งผู้หญิงไปขายต่อ ส่งไปอยู่ ซ่อง... ที่ซ่องผู้หญิงจะต้องรับแขกวันละ 20-30 คน เป็นอย่างต่ำ เพราะราคาถูก เวลาก็จะต้องเร่งรัด ผู้หญิงก็ต้องใช้หนี้อีกเช่นกัน

ยากที่จะช่วยตัวเอง ไม่ว่าประการใด ๆ หากหนีจากที่ร้านหรือซ่องได้ ไปหาตำรวจ เพื่อที่จะให้ตำรวจจับติดคุกก็คงจะดีกว่า หากเป็นตำรวจแถวนั้น ส่วนใหญ่ตำรวจก็จะพามาส่งที่ร้านหรือซ่องเหมือนเดิม หากอยากหนีไปไกล ๆ ไปหาตำรวจอีกทีหนึ่ง เรียกแท็กซี่ เช่นกัน แท็กซี่ก็แสนจะฉลาดจะดูออกว่า ผู้หญิงกำลังอยู่ในสภาพแบบไหน ไปซื้อของ หนี แท็กซี่ผู้ฉลาดจะดูออกและสำหรับคนหนีแท็กซี่ก็จะมีหน้าที่พามาส่งที่เดิมเช่นกัน

มีไม่มากที่จะกล้าหนี วิธีที่ดีที่สุดคือ หนีทางรถไฟ แก้วเป็นคนหนึ่งที่ทำอย่างนี้ หลังจากคิดว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่จะอยู่ต่อ ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องมาใช้หนี้ที่ไม่ได้ก่อ ต้องมารู้จักกับความรู้สึกของทาส ที่เมืองไทยแม้นเป็นประเทศจน ๆ ประเทศหนึ่ง ยังเลิกระบบนี้เป็นร้อยปีมาแล้ว

แก้วเดินมาสถานีรถไฟหลังจากที่สอบถามผู้หญิงที่พักอยู่ด้วยกันในทำนองอยากรู้เท่านั้น แก้วไม่รู้จะไปไหน ภาษาก็ไม่ได้ มาถึงตอนนี้ถ้าใครคิดว่าไปต่างประเทศ ไปทำงาน ไปเที่ยว แล้วภาษาไม่สำคัญนั้น เลิกคิดได้แล้ว ไม่ว่าในยามคับขันอย่างนี้หรือยามหัวเราะ ภาษามีความสำคัญทั้งนั้น

แก้วเดินจากร้าน ตี 3 โดยออกหลังร้าน เดินไปป่าละเมาะใกล้ ๆ กับร้าน นั่งซุ่มอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ มันทั้งมืด ทั้งหนาว ที่สำคัญคือ แก้วกลัว...

แก้วเริ่มเดินอีกครั้งเมื่อแสงตะวันมาเยือน เดินไปตามทางที่ไปสถานีรถไฟ แก้วเดินขาสั่น ทั้งหนาว ทั้งกลัว แต่แก้วรู้ว่า ตัวเองทำอะไร

พอไปถึงสถานีรถไฟมีผู้คนมากมาย แก้วต่อแถวผู้ชายญี่ปุ่นคนหนึ่งและคิดว่าจะตามผู้ชายคนนี้ไป ผู้ชายคนนี้ใส่สูท คงจะทำงานที่โตเกียวแน่ ๆ ที่เมืองไทยใครใส่สูทก็ต้องทำงานที่ดี ๆ ใหญ่ ๆ นั้นหมายถึงในเมืองนั่นเอง แก้วตามผู้ชายคนนั้นไปจนกระทั่งเขาลง แก้วก็ลง แก้วตรงไปหาตำรวจ แล้วพูดภาษาญี่ปุ่นโดยเปิดจากหนังสือว่า "อยากกลับเมืองไทย" ตำรวจถามเรื่องพาสปอร์ต แก้วไม่มี ตำรวจ

บอกให้แก้วไปสถานทูตไทย ตำรวจเรียกแท็กซี่ เงินแก้วไม่มี ทั้งหิว ทั้งเหนื่อย ทุกอย่างมันมืด ดูสับสนไปหมด แต่แก้วต้องทำ

แก้วไปถึงสถานทูต แต่โชคไม่เข้าข้างแก้วเลย วันนั้นเป็นวันอาทิตย์ สถานราชการเงียบเชียบ มีแต่ผู้ชายวัยกลางคนกวาดใบไม้อยู่ใต้เสาธงเท่านั้น เมื่อแก้วเห็นธงไทยแก้วยกมือไหว้นึกไปถึงเมืองไทย บ้านเกิดเมืองนอน ขอให้พระคุ้มครองขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงดลบันดาลให้แก้วรอดกลับเมืองไทยด้วยเถิด พอลุงคนนั้นเห็นแก้วยืนนอกรั้วยกมือไหว้เสาธงไทยพึมพำอยู่ ลุงก็เดินมาหาและบอกว่า "วันนี้สถานทูตปิด มาใหม่วันจันทร์" แก้วได้ฟังแค่นั้นหัวใจมันเหมือนจะหยุดเต้น ตอนหนีก็ไม่ได้คิดว่า วันอะไรเป็นวันอะไร แก้วก็พูดกับลุงคนนั้นอีกว่า "ช่วยหนูด้วย หนูหนีเขามาก หนูอยากกลับบ้าน" ลุงได้แต่มองหน้าอย่างไม่ยินดียินร้าย ทำให้แก้วเบาใจว่าแก้วไม่ใช่คนแรกที่หนีและมาขอความช่วยเหลือ ลุงได้แต่บอกว่า "มาใหม่วันจันทร์" จากนั้นก็เดินจากไป แก้วหัวหมุนคิดอะไรไม่ออก... ตั้งแต่เช้า กลางวัน กลางคืน แก้วนั่งนิ่งอยู่ที่เดิมไม่รู้ว่าวันเวลาผ่านไปยาวนานแค่ไหน หิว หนาว จนขยับตัวไม่ได้ กลัวพวกที่ร้านตามเจอ แก้วไม่อยากจะคิดว่าจะเกิดอะไรขึ้น พอค่ำแก้วขยับตัวไปนั่งซอกรั้ว ที่จอดรถข้างนอกสถานทูต แก้วนอนที่นั่นจนเช้า ประตูสถานทูตเปิดแก้วก็เข้าไปบอกคนที่นั้น "หนูหนีมาช่วยหนูด้วย" แต่ดูทุกคนจะชินชากับคำนี้เสียแล้ว ไม่มีใครตื่นเต้น ไม่มีใครสนใจ มีแต่เพียงบอกให้คอย แก้วคอย และคอยจนเที่ยง จนจะเป็นลมเพราะความหิว เหนื่อย แก้วเดินเข้าห้องน้ำกินน้ำ เพื่อประทังความหิว จนเวลาที่แก้วรอก็มาถึงเมื่อผู้ชายวัยประมาณ 33 ปีเดินเข้ามา แก้วยกมือไหว้ ยังคงพนมมือไหว้อย่างนั้นจนกระทั่งบอกชื่อตัวเองไปแล้ว เจ้าหน้าที่ถามคำแรกคือ "มีเงินมาหรือเปล่า" แก้วก็ตอบว่าไม่มี เขาถอนหายใจเฮือกใหญ่อย่างเบื่อหน่ายก่อนจะถาม ชื่อแก้ว พ่อ-แม่ ที่อยู่ จนกระทั่งได้มาอยู่ที่ญี่ปุ่น แก้วก็เล่าให้ฟังจนหมด เขาบอกว่า อายุป่านนี้แล้วไม่น่า...ให้เขาหลอกเลย ทำไมไม่คิดอะไรให้รอบคอบเสียก่อน....อะไร ๆ อีกยืดยาว ...แก้วรู้สึกตัวเองเป็น "ตัวโง่" เป็นอะไรไม่รู้ สุดท้ายแก้วก็ร้องไห้อีก เขาบอกว่า เงินไม่มีแล้วจะกลับอย่างไรละ เงินค่าตั๋ว เครื่องบินที่ไหน คำถามอะไรอีกสารพัดที่ทำให้แก้วเงียบ และคิดว่าถ้ามีมีดหรือปืนอยู่ใกล้ แก้วคงจะตายไปแล้ว มันก็ยังคงดีกว่ามานั่งปั้นหน้าอย่างงี้

แก้วนั่งรออีกไม่รู้รออะไร เพราะเขาก็สอบประวัติ สอบทุกอย่าง ใครที่กรุงเทพฯ พอจะติดต่อได้แก้วก็ให้ชื่อน้าไป แต่ที่แก้วยังนั่งอยู่ก็เพราะว่า แก้วไม่รู้จะไปไหน อย่างไรเสียอยู่ที่สถานทูตไทยก็ยังดีกว่าที่อื่น และแก้วคงต้องนอนที่หน้าสถานทูตอีก แก้วเดินไปเดินมาเจอคนไทยอีกคนหนึ่งเป็นผู้ชายแต่งตัวดูดี เขาคุยกับแก้วก่อน จนเขาชวนแก้วไปทำงานกับเขา แต่ไม่ใช่งานที่จะต้องทำตลอด ทำแค่ชั่วคราว ทุกอย่างขึ้นอยู่กับแก้ว งานนั้นก็คือ เขาจะทำทีพาแก้วไปขายให้มามาซัง เป็นเงิน 18,000,000 เยน จากนั้นแก้วต้องหาทางหนีเอง มาเจอกันที่อพาทเม้นท์ของเขาที่เขาจะพาแก้วไป แก้วหนีได้ก็หมายความว่าแก้วจะได้เงินครึ่งหนึ่งที่ได้มาจากมามาซัง แก้วจะได้เงินค่าตั๋วเครื่องบิน และยังมีพอที่จะไว้ใช้จ่าย

เมื่อกลับถึงเมืองไทยแล้วอีกด้วย แก้วคิดอีกครั้งและคิดว่าตัวเองจะทำได้หรือเปล่านะ แต่ก็เป็นทางเดียวที่แก้วจะมีเงินเพื่อซื้อตั๋วเครื่องบินได้ แก้วกำลังจะพยักหน้า แต่ผู้ชายเจ้าหน้าที่สถานฑูตเรียกแก้วก่อน "คนนั้นนะ มานี่สิ" แก้วต้องรีบผละจากผู้ชายไทยคนนั้นไป "ไม่มีที่นอนใช่ไหม จะพาไป" แก้วยิ้ม ยกมือไหว้อีกครั้ง ไม่คิดว่าเขาจะใจดีกับแก้วอย่างนี้" พี่จะให้ทำอะไรแก้วจะทำหมด ซักผ้า ถูบ้าน ทำกับข้าว" แก้วเสนออย่างจริงใจ เจ้าหน้าที่สถานฑูตพาแก้วไปที่หนึ่ง ที่นั่นมีเจ้าหน้าที่คนไทยอธิบายให้แก้วฟังว่า ที่นี่เป็นบ้านพักสำหรับผู้หญิงที่มีปัญหาในประเทศญี่ปุ่น เรียกว่าองค์กร "เฮลป์" บ้านพักสำหรับผู้หญิงเอเชีย มีที่พักให้ มีทุกอย่าง และแก้วไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรเลย ทุกอย่างฟรี เพราะเงินค่าใช้จ่ายเป็นเงินที่ได้มาจากการบริจาค แก้วรู้สึกสบายใจอย่างที่ไม่เคยมาก่อน และเจ้าหน้าที่ยังบอกอีกว่า เรื่องเงินค่าตั๋วเครื่องบิน ทางสถานฑูตเขาจะออกให้ก่อน เมื่อแก้วกลับเมืองไทย ทางกรมประชาสงเคราะห์เขาจะติดต่อมาให้มาใช้เงินคืนอย่างไร และสามารถผ่อนเป็นรายเดือนได้ ไม่มีอะไรต้องกังวล ระหว่างที่รอให้ทางสถานฑูตทำใบแทนพาสปอร์ตอยู่ แก้วก็พักอยู่ที่บ้านพัก อยู่เหมือนบ้าน มีอะไรก็ช่วยกันทำ ทำกับข้าว ทำความสะอาด แก้วรู้สึกว่าชีวิตมันไม่ได้เลวร้ายอย่างที่คิดมากนัก วันหนึ่ง เจ้าหน้าที่ของเฮลป์บอกว่าให้แก้วไปนิวกังหรือกองตรวจคนเข้าเมือง เพราะแก้วเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย อีกครั้งที่แก้วรู้สึกเหมือนกับว่าคนทุบหัว กลัวอีกแล้ว ไม่รู้ว่าจะมีอะไรอีก ทำไมมันยากมันเย็นอย่างนี้นะ แต่แก้วค่อยเบาใจไปนิดหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ที่เฮลป์ไปด้วย ส่งแก้วถึงนิวกังที่โอเตมาจิ ที่นั่นเราต้องเข้าคิวรอรับเบอร์ มีหลายชาติ หลายภาษา ที่ไปที่นิวกังไปมอบตัวเพื่อที่จะได้กลับบ้าน เพราะทุกคนที่เข้ามาผิดกฎหมายทั้งนั้น ทั้งมาทำงานโรงงาน, รับจ้างเก็บขยะ, ก่อสร้าง และมาทำงานอย่างแก้ว ผู้ชายดูจะเป็นพวกแขกมาก ถ้าผู้หญิงก็เป็นฟิลิปปินส์มากกว่า พี่ที่เฮลป์กลับไปแล้ว แก้วนั่งรอเบอร์ของตัวเองจนเขาเรียก แก้วก็เข้าไปในห้อง เป็นห้องกว้าง แต่มีโต๊ะชิดกัน ทั้งห้องเต็มไปด้วยควันบุหรี่ เจ้าหน้าที่เกือบทุกคนเป็นผู้ชาย แก้วเห็นผู้หญิง 2 คนเท่านั้น และทุกคนก็พร้อมใจกันสูบบุหรี่ แก้วนั่งลงเห็นเขาเปิดดูรูปแก้วที่ใบแทนพาสปอร์ต ใบแทนพาสปอร์ตเป็นใบสีขาวเหมือนใบที่เราซีล็อกซ์ทั่วไป มีรูปแก้วที่แก้วกับพี่ที่เฮลป์ไปถ่ายแบบ 3 นาทีได้ ขนาดก็เท่ากับพาสปอร์ตนั้นหล่ะ เขาถามภาษาญี่ปุ่นที่แก้วไม่เข้าใจ แก้วก็ส่ายหัวเขาถามอีกครั้งเป็นภาษาไทย "ซูฮัะไร้" แก้วก็ตอบไป จากนั้นเขาก็พยายามถามว่าแก้วมาเมื่อไร สายการบินอะไร มากับใคร ชื่อที่ใช้ตอนมาญี่ปุ่นชื่ออะไร แต่แก้วจำอะไรไม่ได้เลย เขาก็พยายามช่วยได้แต่บอกว่า "ใจเย็น ๆ" เขาก็ลุ้นให้แก้วจำได้ แก้วก็คิดจนหัวจะระเบิด จนสุดท้ายแก้วจำได้ว่ามาถึงญี่ปุ่นกี่โมง แอร์โฮสเตส ใส่เสื้อสีอะไร แต่งตัวอย่างไร เจ้าหน้าที่เขาก็ดีใจด้วย รีบไปเช็คที่คอมพิวเตอร์ จนหาเจอว่าแก้วมาวันที่เท่าไร สายการบินอะไร จากนั้น เขาก็โทรศัพท์ไปบอกที่เฮลป์ พี่ที่เฮลป์ก็มารับแก้วกลับ รออีก 2-3 วัน ทางนิวกัง (กองตรวจคนเข้าเมือง) ก็โทรศัพท์มาบอกให้แก้วไปอีกครั้ง พร้อมทั้งให้เอาตั๋วเครื่องบินไปด้วย ทางเฮลป์จัดการซื้อตั๋วเครื่องบิน โดยเงินของสถานฑูตไทย และแก้วไปนิวกัง

อีกครั้ง ครั้งนี้แก้วไม่ต้องโดนถามมาก แต่ต้องพิมพ์นิ้วมือทั้ง 10 นิ้ว ถ่ายรูปด้านหน้า จากนั้นเขาก็อธิบายว่าแก้วกลับเมืองไทยได้วันไหน คนญี่ปุ่นที่ทำงานดูจะใจดีทุกคน เวลาพูดกันไม่รู้เรื่อง ก็จะหัวเราะหรืออย่างดีก็นั่งนิ่งสูบบุหรี่ เดินไปที่อื่นแล้วกลับมาถามต่ออีกครั้ง แต่ก็มีบางคนเสียงดัง ตะคอก ส่วนใหญ่ผู้ชายจะโดน ผู้หญิงจะไม่ค่อยโดนเท่าไร และแก้วยังโชคดีกว่านั้นคือ แก้วไม่ต้องไปนอนที่นิวกัง ปกติหากมาญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมายแล้ว หลังจากได้รับการสอบสวนเสร็จแล้วต้องถูกจับพักอยู่ที่นิวกัง เวลาก็ 2-3 คืน แล้วแต่เจ้าหน้าที่จะบอก ไม่เหมือนติดคุก เพราะจะเป็นแค่ห้องไม่มีลูกกรง เวลากินข้าวก็กินพร้อมกัน อาบน้ำก็อาบพร้อมกัน พอถึงเวลากลับประเทศตน ทางนิวกังเขาก็จะพาไปส่งที่สนามบิน กองตรวจคนเข้าเมืองที่โอเตมาจิ และที่โยโกฮาม่า มีห้องสำหรับพัก ไม่เหมือนที่นาริตะที่นั่นไม่มี มีแต่ที่ทำงานเฉย ๆ

ทุกอย่างเสร็จสิ้น แก้วเตรียมตัวกลับ รู้สึกใจหาย เพราะต้องจากทุกคนที่เฮลป์ แก้วมีเพื่อนหลายคนที่นั่น คนไทยมี เหมียว, มด, จ๋า, คนฟิลิปปินส์ชื่อ ลิน่า และ คนญี่ปุ่นที่พักที่นั้นอีก ทุกคนเป็นเพื่อนกัน ทุกคนอยากกลับบ้าน มีปัญหาเหมือนกันทำให้ทุกคนรัก เข้าใจกันมาก ลาทุกคน แก้วจะกลับเมืองไทย...

พอแก้วมาถึงสนามบิน มีตำรวจกองปราบมารับตั้งแต่แก้วยังไม่ได้ลงบันไดเครื่องบิน คนหนึ่งถามว่า "ไม่มีอะไรมาเลยเหรอ" พร้อมทั้งกวาดสายตาไปที่ทั่วตัวแก้วเหมือนจะให้เจออะไรสักอย่างที่เขาจะขอได้ "มีเงินไหม ซื้อเหล้าให้พี่ขวดสิ" แก้วบอกว่า "โธ่พี่ เงินมานี่ยังยืมเขาเลย" ตำรวจคนนั้นทำหน้าไม่พอใจ บอกให้แก้วนั่งคอยเพราะเดี๋ยวจะมีผู้หญิงจากสายการบินอื่นมาอีก ทุกคนจะต้องไปกองปราบเหมือนกันหมด

แก้วรอจนหลับไป มารู้ตัวอีกครั้งเมื่อมีคนมาสะกิด แล้วบอกให้แก้วเดินตามมา แก้วเห็นผู้หญิงคนไทยอีก 3 คน ท่าทางเก่งพอตัว แก้วและทุกคนไปถึงกองปราบ เขาก็พาไปนั่งที่ห้องสอบสวน บอกให้รอจนเช้าเจ้าหน้าที่ถึงเริ่มทำงาน ทุกคนหิว สุนีหนึ่งใน 3 คนนั้นบอกตำรวจว่าหิว ตำรวจบอกว่าเอาเงินมาจะไปซื้อให้ สุนียื่นเงินให้ 100 บาท ตำรวจบอกไม่พอ ขอ 500 บาท สุนีไม่รู้จะทำอย่างไรเลยให้ไป 500 บาท พอให้เสร็จ วิไลก็บอกว่า "ไม่รู้มันจะแดกกันไปถึงไหน ตะกี้ก็ขอแหวนทองสลึงหนึ่งที่เราใส่ เลยต้องให้ทานมันไป"

ตำรวจคนนั้นกลับมาอีกครั้งพร้อมข้าวผัด 4 ห่อ สุนียื่นให้แก้ว 1 ห่อ พร้อมกับบ่นว่า ข้าวผัดเมืองไทยแพงเท่ากับที่ญี่ปุ่นเชียว แล้วทุกคนก็หัวเราะ ดูเหมือนทุกคนจะไม่มีปัญหาอะไร ยกเว้นแก้วที่ไม่ค่อยพูด ซึมเศร้าตลอด จนสุนีถาม แก้วก็เล่าให้ฟัง เพราะกว่าจะออกจากกองปราบได้นั้น จะต้องมีผู้ปกครองมารับมาเซ็นต์ชื่อเสียก่อน แก้วจะมีใคร แม่ก็อยู่บ้านนอก น้าก็ไม่อยากมาเพราะอายคนอื่นเขา

สุนีบอกว่าไม่ต้องกลัว เดี๋ยวแม่เธอจะมา และจะให้แม่เซ็นต์รับรองให้แก้วด้วย พร้อมทั้งให้เงินแก้วไว้กลับบ้านนอกอีก 200 บาท สุนีบอกว่าไปอยู่ญี่ปุ่นได้ 3 ปีแล้ว ทนทุกอย่าง ทำงานอย่างคนไม่รู้สึกอะไร เก็บเงินได้แล้วส่งกลับเมืองไทยก่อน หลังจากนั้นถึงไปมอบตัวที่นิวกัง

ตอนเช้าตำรวจก็มาสอบสวนเหมือนที่สถานฑูต พอสายหน่อยแม่ของสุนีมาเซ็นต์รับรอง และเซ็นต์ให้แก้วด้วย ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจนัดทุกคนมาอีกครั้งอีก 2 อาทิตย์ แก้วต้องมาพบกับนักสังคมสงเคราะห์ เพื่อที่จะได้ทราบว่าทั้งหมดเป็นเงินเท่าไรที่แก้วต้องใช้หนี้คืน สถานฑูต จะใช้คืนอย่างไร แก้วกลุ้มใจ ?

เงินที่แก้วต้องใช้คืนทั้งหมดเป็นเงิน 17,000 บาท อาจจะมากกว่าหรือน้อยกว่า ต้องดูที่อัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทและเงินเยนด้วย

พอออกจากกองปราบ แก้วก็ขึ้นรถที่ตลาดหมอชิตกลับบ้านทันที เพราะว่าใจแก้วอยู่ที่บ้าน อยู่ที่ลูกมานานแล้ว ชีวิตต่อไปข้างหน้าแก้วจะคิดอีกที เพราะตอนนี้แก้วอยากเห็นหน้าตาลูกมากที่สุด แต่พอแก้วกลับบ้านมีแต่ลูกที่ไร้เดียงสาเท่านั้นที่ดีใจมากกว่าเพื่อน พี่น้องคนอื่นเฉย ๆ เพราะแก้วไม่มีเงินกลับบ้านเลย

แก้วเป็นเพียงคนหนึ่งในหลาย ๆ คนที่ยอมทำทุกอย่างเพื่อครอบครัว เพื่อพ่อ-แม่ พี่น้อง การตัดสินใจทุกครั้งที่จะทำอะไรไม่ว่าจะดีหรือจะเลว ทำทุกอย่างได้เพียงเพื่อทดแทนบุญคุณของพ่อ-แม่ ประเพณีแต่โบราณสอนให้ชาวไทยมีความกตัญญูต่อพ่อ-แม่ แต่เหตุที่ทางภาคเหนือดูจะมีมากกว่าภาคอื่นนั้นอาจจะเป็นเพราะทางภาคเหนือ นับถือผี มีวัฒนธรรม เป็นของตัวเองที่สืบทอดมานาน และการที่มีผู้หญิงทางเหนือตัดสินใจทำอาชีพบริการ ก็อาจจะเป็นเพราะว่าทางภาคเหนือมีแรงต้านทางสังคมต่ำ สังคมภาคเหนือก็ไม่ปฏิเสธหรือเหยียดหยามลูกสาวหรือญาติพี่น้องที่ทำอาชีพขายบริการทางเพศ เมื่อกลับบ้านหากมีเงิน มีทอง ก็จะได้รับการต้อนรับจากพ่อ-แม่ญาติพี่น้อง ผู้ชายก็ยินดีจะแต่งงานด้วย โดยมิได้รังเกียจแต่ประการใด

ย้อนกลับมาถึงชีวิตเล็ก ๆ อย่างชีวิตของแก้ว ใครจะบอกเธอได้ว่า เธอควรจะเลือกทางเดินของชีวิตใหม่อย่างไร? เธอจะไปถึงอนาคตของเธอด้วยวิธีใด? และ... หากเธอจะตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตด้วยตัวของเธอเอง เธอผิดหรือไม่?

ปัจจุบัน แก้วได้ออกจากหมู่บ้าน และมาทำงานที่บาร์ญี่ปุ่นแห่งหนึ่งในตัวเมืองเชียงใหม่ และกำลังจะเดินทางไปญี่ปุ่น....

ตอนที่ 2
วิเคราะห์ตลาดแรงงานหญิงโสเภณี

เรื่องหญิงโสเภณีเป็นเรื่องที่พูดกันมานานแล้วและเป็นสิ่งที่มีคู่กับสังคมมานานแล้วเช่นกัน เป็นที่กล่าวว่า ชายส่วนมากสำคัญตนว่าเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะกำหนดพฤติกรรมทั้งหลายทั้งสิ้นเกี่ยวกับกิจกรรมเพศรส และไม่พอใจจะประกอบกิจกรรมเพศรสแต่เฉพาะกับภรรยาตน ดังนั้นจึงทำให้เกิดอุปสงค์ขึ้น และอุปทานก็เกิดขึ้นเป็นการสนองตอบต่ออุปสงค์ ดังกล่าว และอุปสงค์กับอุปทานในเรื่องนี้ได้ฝังรากลึกอยู่ในสภาพเชิงชีววิทยาของคนและวัฒนธรรมที่พัฒนาขึ้นมา ทั้งยังเสริมรากแห่งระบบอุปสงค์-อุปทานให้มั่นคงยิ่งขึ้นด้วย[1] ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความต้องการของผู้ชายซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดเป็นตัวสร้างตลาดโสเภณีขึ้นมานั่นเอง และในขณะเดียวกัน ผู้ชายก็ใช้ผู้หญิงเป็นมาตรวัดความยิ่งใหญ่และความสำเร็จของตน ดังนั้นจึงมีหญิงบริการหลายประเภทบังเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชาย โดยมีคนกลางหรือเอเย่นต์หรือนายทุนเป็นผู้สนับสนุนและเชื่อมโยงให้อุปสงค์และอุปทานพบกันในจุดที่ก่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่เป็นปัญหาก็คือว่า อรรถประโยชน์สูงสุดที่เกิดขึ้นนั้นควรจะมีการแบ่งปันกันอย่างยุติธรรมและช่วยเสริมสร้างผลประโยชน์ทางสังคมให้มีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งก็จะเป็นการแก้ไขปัญหาในระยะสั้นได้ ส่วนในระยะยาวนั้น คงจะต้องมีการรณรงค์เพื่อควบคุมความต้องการของผู้ชายหรือเปลี่ยนพลังความต้องการดังกล่าวมาใช้กับงานที่สร้างสรรค์ต่อสังคม ตลอดจนทั้งจะต้องมีการแก้ไขและปรับปรุงค่านิยมพื้นฐานในเรื่องเพศของคนในสังคมโดยส่วนรวม และมีการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยเฉพาะของผู้หญิงอย่างจริงจัง

สำหรับในบทความนี้ ผู้เขียนจะวิเคราะห์ตลาดโสเภณี โดยจะพยายามพิจารณาอย่างรอบด้าน และในการที่จะวิเคราะห์ตลาดโสเภณีที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้น ผู้เขียนใคร่ขอย้อนไปดูวิวัฒนาการของตลาดโสเภณีในอดีตก่อน เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงสถานะภาพและกลไกของตลาดในปัจจุบัน

1. วิวัฒนาการของตลาดโสเภณี

อาจกล่าวได้ว่าโสเภณีมีคู่กับสังคมมานานแล้ว แต่สังคมในอดีตอาจจะมีหญิงโสเภณีจำนวนน้อยเพราะเจ้าขุนมูลนายและนายทาส สามารถเอาทาสหญิงมาปรนเปรอเพื่อความสุขของพวกตนได้ทุกโอกาสที่ต้องการ ส่วนสามัญชนนั้นก็ใช้บริการจากสำนักนางโรมหรือใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการทางเพศของตน ต่อมาระบบทุนนิยมได้พัฒนาและแพร่หลายมากขึ้น การซื้อขายแลกเปลี่ยนโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลางได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง หญิงโสเภณีจึงกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง

และมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

สำหรับในกรณีของประเทศไทยนั้น ในสมัยก่อนตลาดโสเภณีเป็นตลาดที่ถูกต้องตามกฎหมายและมีการจดทะเบียนหญิงค้าประเวณีอย่างเป็นทางการ และต่อมาเมื่อไทยมีความสัมพันธ์กับต่างประเทศอย่างเปิดกว้าง ตลาดโสเภณีก็ได้พัฒนามามีลักษณะเป็นธุรกิจแบบใหม่และมีการค้าโสเภณีข้ามชาติเกิดขึ้น กล่าวคือ ตลาดโสเภณีได้ขยายตัวจากกรุงเทพฯ ไปตามหัวเมืองในต่างจังหวัด และมีการนำเข้าหญิงจีนมาค้าประเวณีในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น[2] หลังจากนั้น ไทยจึงได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการค้าหญิงและเด็กขึ้นใน พ.ศ. 2471 และต่อมาก็มีพระราชบัญญัติปรามการค้าประเวณี พ.ศ. 2503 ขึ้นใช้บังคับ เพื่อให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ขององค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งประสงค์ที่จะให้มีการรักษาไว้ซึ่งสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์

แหล่งโสเภณีที่มีชื่อในกรุงเทพฯในสมัยก่อนก็คือ บริเวณท้องที่รอบ ๆ จุดศูนย์กลางการปกครอง และในย่านชุมชนชาวต่างชาติ เช่น ในท้องที่บางขุนพรหมและสำราญราษฎร์ (หลังมหาดไทย) ซึ่งเป็นใจกลางของกรุงเทพฯในสมัยก่อน และในบริเวณแถวเยาวราชซึ่งเป็นย่านคนจีนและศูนย์กลางของธุรกิจการค้าขาย ทั้งนี้มีจุดที่น่าสังเกตก็คือ แหล่งโสเภณีมักจะกระจุกตัวในย่านศูนย์กลางการปกครองและย่านธุรกิจเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อความเจริญของบ้านเมืองได้ขยายพื้นที่ออกไปกว้างขวางมากขึ้น แหล่งโสเภณีก็จะมีลักษณะกระจายกว้างออกไปมากขึ้นเช่นกัน สาเหตุทั้งนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากการใช้อำนาจทั้งในตำแหน่งหรือเงินตราเพื่อแสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในสังคมก็ได้

ในขณะเดียวกันรูปแบบของธุรกิจบริการทางเพศในตลาดโสเภณี ก็มีการเปลี่ยนแปลงจากสำนักหรือซ่อง มาเป็นโรงแรมม่านรูด โรงน้ำชา และร้านขายเครื่องดื่ม เพื่อปกปิดข้อเท็จจริงและสร้างความมีเหตุมีผลของพฤติกรรมทางเพศนิยม ตลอดจนทั้งเพื่อเป็นการแบ่งแยกตลาดตามระดับของผู้ใช้บริการอีกด้วย

ปัจจุบันตลาดโสเภณีได้แปรเปลี่ยนจากซ่องโสเภณีตามกฎหมาย มาเป็นนอกกฎหมาย และมีการพัฒนาทั้งในรูปแบบและเนื้อหาของการบริการที่ทันสมัยมากขึ้น จนทำให้มีสถานบริการทางเพศรูปแบบต่าง ๆ อยู่ทั่วไป และกลายเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายโดยพฤตินัยด้วย อาทิเช่น

(1) ซ่อง หรือสำนักบริการ

(2) โรงแรมม่านรูดหรือไม่มีม่าน

(3) โรงน้ำชา

(4) สถานอาบ อบ นวด

(5) บาร์ ไนท์คลับ คอกเทลเลาจ์ และดิสโก้เทค

(6) ห้องอาหารและคาเฟ่

(7) สถานร้านเสริมสวยหรือแต่งผม

(8) สำนักนางโทรศัพท์

(9) ศูนย์บริการเพื่อนเที่ยวหรือเอสคอร์ต

(10) สถานเริงรมย์ต่าง ๆ

(11) ที่สาธารณะต่างๆ

(12) และอื่น ๆ

สถานบริการทางเพศต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่ทุกมุมเมืองทั่วประเทศ เมื่อรวมกันแล้วก็เป็นที่กล่าวว่ามีจำนวนมากกว่าวัดเสียอีก และทั้ง ๆ ที่รัฐบาลประกาศถือนโยบายว่าห้ามเปิดสถานการค้าประเวณี แต่ในความเป็นจริงแล้วมีการสร้างขยายต่อเติมสถานการค้าประเวณีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งยังผลทำให้มี ผู้หญิงและเด็กหญิงเข้ามาเป็นสินค้าในตลาดนี้เพิ่มมากขึ้นทุกวัน[3] ในขณะเดียวกันตลาดโสเภณีที่มีอยู่นี้มีทั้งที่เป็นตลาดทั่วไป ตลาดเฉพาะสมาชิก และตลาดสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศโดยเฉพาะ

2. ประเภทของหญิงบริการ

คาดว่า จำนวนของหญิงบริการทางเพศในประเทศไทยคงมีประมาณ 800,000 คน และถ้ารวมหญิงบริการไทยที่ไปขายบริการทางเพศในต่างประเทศ อีกประมาณ 200,000 คน แล้วยอดรวมทั้งหมดก็คงจะประมาณ 1 ล้านคน

ประเภทของหญิงขายบริการทางเพศ พอจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

(1) ประเภทถูกล่อลวง บังคับ กักขังให้ขายตัว หญิงบริการที่อยู่ในประเภทนี้จะถูกควบคุมและถูกบังคับให้ขายตัวตามคำสั่งของพ่อเล้าแม่เล้าหรือพวกแมงดา ส่วนใหญ่ หญิงบริการประเภทนี้จะมาจากชนบทและมีอายุน้อยมาก ซึ่งโสเภณีเด็กก็รวมอยู่ในประเภทนี้ด้วย ธุรกิจบริการทางเพศในส่วนนี้จะมีทั้งหญิงไทยและหญิงชนกลุ่มน้อยตลอดจนทั้งหญิงชาวเขาจากทางภาคเหนือ และสถานบริการของหญิงโสเภณีประเภทนี้จะอยู่ตามซ่อง โรงแรม และโรงน้ำชา เป็นส่วนใหญ่ เงื่อนไขการทำงานจะหนักและมีปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย

(2) ประเภทจำใจ หญิงบริการประเภทนี้ส่วนใหญ่จะมาจากครอบครัวยากจน ที่ถูกสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจบีบคั้น หรือถูกพ่อแม่ขายตัวให้กับเอเย่นต์ จนต้องจำใจยอมขายบริการทางเพศทั้ง ๆ ที่ไม่อยากทำหรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนเลย หญิงบริการประเภทนี้ ส่วนใหญ่จะอยู่ตามโรงแรม สถานอาบ อบ นวด บาร์ ไนท์คลับ และสถานเริมรมณ์ต่างๆ

(3) ประเภทสมัครใจ หญิงบริการประเภทนี้จะสมัครใจขายบริการทางเพศเพื่อหวังผลตอบแทนในรูปของเงินทอง โดยไม่มีความรู้สึกฝืนใจแต่อย่างใด บางคนอาจจะทำแบบชั่วครั้งชั่วคราวหรือหารายได้พิเศษ แต่หลายคนก็ยึดเป็นอาชีพหลักเพราะคิดว่าเป็นงานที่สบาย ๆ และมีรายได้ดีเมื่อเปรียบเทียบกับการประกอบอาชีพอื่น ๆ หญิงที่ทำธุรกิจบริการทางเพศประเภทนี้จะอยู่ตามสถานบริการต่าง ๆ เช่น โรงแรม สถานอาบ อบ นวด บาร์ ไนท์คลับ คอกเทลเลาจ์ และธุรกิจบริการทางเพศทางโทรศัพท์

นอกเหนือไปจากการแบ่งประเภทดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็ยังมีการแบ่งประเภทของหญิงบริการตามระดับอัตราค่าบริการและรายได้ที่ได้มาจากการขายธุรกิจบริการทางเพศอีกเป็น 4 ระดับคือ[4]

(ก) โสเภณีระดับล่าง ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ตามซ่อง โรงน้ำชา และโรงแรม มีการควบคุมโดยพวกแมงดาอย่างใกล้ชิด อัตราค่าบริการค่อนข้างต่ำ จากราคาถูกสุดชั่วคราว 50 บาท ถึงไม่เกิน 500 บาทต่อครั้ง ดังนั้น หญิงบริการจะได้รับส่วนแบ่งน้อยมาก หรืออาจจะได้เพียงค่าขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ 5-10 บาทต่อครั้งก็ได้ ถ้าหากว่าได้มีการให้เงินล่วงหน้าจำนวนหนึ่งหรือซื้อตัวมาแล้ว

(ข) โสเภณีระดับกลาง ส่วนใหญ่จะพัฒนาขึ้นมาจากระดับล่าง และเป็นหญิงบริการประเภทจำใจกับสมัครใจ ซึ่งค่อนข้างมีอิสระอยู่บ้าง แต่ก็ต้องถูกชักส่วนแบ่งสำหรับเจ้าของสถานบริการ เอเย่นต์ หรือนายหน้า อัตราค่าบริการของระดับกลางนี้อยู่ในระหว่าง 500-2,000 บาทต่อครั้ง และถ้าเป็นโสเภณีอิสระก็จะได้รับรายได้พิเศษจากการขายบริการนั้นทั้งหมด หญิงบริการประเภทนี้จะอยู่ตามสถานอาบ อบ นวด โรงแรม บาร์ ไนท์คลัง คอกเทลเลาจ์ และสำนักนางโทรศัพท์ ซึ่งจะมีรายได้ประมาณ 8,000 ถึง 20,000 บาทต่อเดือน

(ค) โสเภณีระดับสูง ส่วนใหญ่ประเภทนี้จะไม่ประจำตามสถานบริการ แต่จะมีการติดต่อกันเองหรือติดต่อผ่านนายหน้า หญิงบริการเหล่านี้ค่อนข้างมีการศึกษาสูง หรือไม่ก็เป็นนางแบบหรือดารา และจะรู้จักเฉพาะในวงการเท่านั้น ส่วนหญิงบริการทางเพศชั้นสูงที่อยู่ประจำสถานบริการก็มีเพิ่มมากขึ้นในระยะหลัง โดยจะอยู่ตามสถานเริงรมณ์ แมม-เบอร์คลับ และศูนย์บริการเพื่อนเที่ยว เป็นต้น อัตราค่าบริการในระดับชั้นสูงจะเริ่มจากประมาณ 2,000 บาท ถึง 6,000 บาทขึ้นไป ดังนั้นรายได้ของหญิงบริการประเภทนี้จึงค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพประเภทอื่น โดยจะมีรายได้ประมาณเดือนละ 30,000 บาทขึ้นไป

(ง) โสเภณีระดับอินเตอร์หรือข้ามชาติ โสเภณีระดับนี้อาจจะไปขายบริการทางเพศในต่างประเทศโดยตรงด้วยตัวเอง หรือถูกส่งไปโดยขบวนการค้าผู้หญิงข้ามชาติ โดยบางคนอาจจะถูกหลอกลวง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะไปกันโดยสมัครใจ เพราะคิดว่ามีรายได้งดงาม และยังมีโอกาสได้ไปท่องเที่ยวในต่างแดนอีกด้วย ดังนั้น จึงมีหญิงไทยจำนวนมากไปขายบริการทางเพศในต่างประเทศ ทั้ง

ในเอเชีย ยุโรป และตะวันออกกลาง โดยเฉพาะญี่ปุ่น ซึ่งหลายคนเข้าใจผิดคิดว่าสามารถจะหาเงินก้อนโตกลับมาได้ง่ายและรวดเร็วจนถึงกับยอมลงทุนล่วงหน้า ยอมจ่ายเงินประมาณ 50,000-150,000 บาทให้แก่เอเย่นต์หรือนายหน้าสำหรับเป็นค่านำทางไปญี่ปุ่น หรือดิ้นรนหาทางว่าจ้างผู้ชายมาแต่งงาน ด้วยเพื่อให้ช่วยพาไปทำงานที่ญี่ปุ่น หรือยอมเป็นเด็กแทค (แทค หรือ Tag หมายถึงป้ายที่ติดกับกระเป๋าเดินทางที่ส่งขึ้นไปกับเครื่องบิน ในกรณีนี้หมายถึงผู้หญิงที่เดินทางไปญี่ปุ่นเปรียบเหมือนกับสินค้าอย่างหนึ่ง) ซึ่งจะต้องอยู่ในอาณัติของเจ้าของแทคที่ญี่ปุ่น และต้องขายตัวบริการทางเพศให้กับแขกเพื่อชดใช้หนี้สินตามสัญญาในราคาปัจจุบันซึ่งสูงมากกว่า 3 ล้านเยน หรือประมาณ 6 แสนบาทขึ้นไป ซึ่งหมายความว่าจะต้องทำงานฟรีเป็นเวลา ประมาณ 3 เดือนถึงจะสามารถหลุดพ้นจากแทคได้ หลังจากนั้นก็จะเป็นไทแก่ตัวเองกลายเป็นโสเภณีอิสระ ทำงานหาเงินได้เป็นของตนเองทั้งหมด ถ้าหากว่าไม่ถูกเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองหรือตำรวจญี่ปุ่นจับกุมตัวเสียก่อน โสเภณีอิสระจะได้รับค่าตอบแทนจากการบริการทางเพศครั้งละ 2 หมื่นถึง 5 หมื่นเยน (หรือประมาณ 4 พันบาทถึง 1 หมื่นบาท) และอาจจะได้ค่ารถและทิปอีกเป็นพิเศษด้วย

3. กลไกการทำงานของตลาด

บทบาทของบุคคลที่มีส่วนร่วมในกลไกการทำงานของตลาดนอกเหนือไปจากเจ้าของ ตัวหญิงขายบริการทางเพศเองและผู้ชายที่มาซื้อบริการแล้วยังมีอีกหลายฝ่ายที่เป็นตัวจักรสำคัญในการชักนำผลักดัน และสนับสนุนกิจกรรมเพศพาณิชย์ให้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

(1) ขบวนการเอเย่นต์จัดหาผู้หญิง ในการที่ผู้หญิงจะเข้าสู่ตลาดโสเภณีนั้นมักจะมีเอเย่นต์เป็นผู้ชี้แนะและให้ความช่วยเหลือ โดยมีการเชื่อมโยงและประสานงานกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับในเมือง และถึงระดับระหว่างประเทศ เอเย่นต์อาจจะเป็นมืออาชีพ หรือสมัครเล่น อาจจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ได้ หรืออาจจะเป็นเจ้าของกิจการธุรกิจบริการทางเพศด้วยก็ได้ พวกเอเย่นต์จะพยายามใช้กลวิธีต่าง ๆ เพื่อล่อลวงหรือชักนำผู้หญิงที่รู้เท่าไม่ถึงการ หรือที่มีปัญหาให้เข้ามาเป็นสินค้าในตลาดโสเภณี[5] พวกเอเย่นต์ที่เป็นผู้หญิงนั้นมักจะผ่านการเป็นโสเภณีมาก่อนในอดีต และรู้ว่าการเป็นพ่อค้าคนกลางจะได้รับผลกำไร ตอบแทนค่อนข้างสูงและรวดเร็ว

(2) ผู้ประกอบการธุรกิจบริการทางเพศ ในวงการธุรกิจบริการทางเพศนี้ มีการแข่งขันกันอย่างค่อนข้างสูง ดังนั้น ผู้ประกอบการจะต้องพัฒนาสถานที่และเนื้อหาของการบริการให้มีคุณภาพดีสอดคล้องกับความต้องการของลูกค้าอยู่เสมอ และต้องจัดระบบในการทำงานให้มีประสิทธิภาพตลอดจนทั้งต้องมีนายทุนสนับสนุนอย่างเต็มที่เพราะใช้เงินลงทุนมาก นอกจากนี้ก็ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มผู้มีอิทธิพลคอยให้ความคุ้มครองอยู่ตลอดเวลาเพราะเป็นธุรกิจที่หลีกเลี่ยงกฎหมาย ดังนั้น ผู้ประกอบ

ธุรกิจบริการทางเพศจะต้องเป็นคนที่มีความสามารถทั้งในด้านการบริหาร การระดมทุน และการสร้างสายใยสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้มีอิทธิพลในเกือบทุกวงการ ถึงจะดำเนินธุรกิจไปรอดและมีผลกำไรอย่างมากมาย และในกรณีที่มีนโยบายการตลาดที่มุ่งเป้าหมายที่ลูกค้านักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ก็จะต้องมีเครือข่ายสัมพันธ์กับคนขับรถแท็กซี่ ไกด์ และบริษัททัวร์ ซึ่งจะมีระบบการแบ่งเงินผลประโยชน์กันอย่างเป็นสัดส่วนเป็นพิเศษอีกด้วย

(3) ผู้ปฏิบัติงานที่สนับสนุนธุรกิจบริการทางเพศ กลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติงานในธุรกิจประเภทนี้มีหลายสายงาน ตั้งแต่ผู้จัดการลงมาจนถึงพนักงานทำความสะอาดและพนักงานรับจอดรถ ซึ่งต้องมีทักษะความชำนาญเฉพาะอย่างโดยผ่านการฝึกอบรมและเรียนรู้จากประสบการณ์จริง บทบาทของแต่ละคนมีความสำคัญในการช่วยยกระดับของสถานบริการอยู่มาก ถ้าจะเปรียบเทียบว่าสถานบริการเป็นโรงละครผู้หญิงบริการจะเป็นดาราในบทบาทนางเอก แขกผู้ใช้บริการเป็นพระเอก พนักงานเชียร์แขกก็จะเป็นผู้ช่วยพระเอก พนักงานแม่บ้านทำความสะอาดและเด็กเสิร์ฟก็จะเป็นผู้ช่วยนางเอก พนักงานรับจอดรถก็จะเป็นตัวประกอบช่วยพระเอก โดยมีนายแพทย์เป็นตัวประกอบช่วยดูแลในด้านการตรวจสอบสุขภาพของนางเอกเพื่อป้องกันโรคติดต่อด้วย ส่วนผู้ร้ายนั้นโดยทั่วไปแล้วเรามักจะให้พ่อเล้า แม่เล้า แมงดา หรือแม้กระทั่งผู้จัดการเป็นผู้สวมบทบาทนี้ นอกจากนั้นแล้วก็อาจจะมีคนอีกหลายคนแสดงเป็นดาราตัวประกอบก็ได้ เช่น ทนายความที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับช่องโหว่ของกฎหมาย และไกด์ทัวร์ต่างประเทศที่นำพาโชคลาภก้อนโตมาให้แก่นางเอก หรือโจรภัยอีกกลุ่มหนึ่งที่จ้องจะปลอกลอกทรัพย์สินเงินทองของนางเอกในรูปแบบต่างๆ นานา ผู้กำกับละครในเรื่องนี้อาจจะเป็นนายทุนเจ้าสำนักบริการหรือเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ได้ ดังนั้นทุกคนที่ร่วมแสดงก็จะมีค่าตอบแทนกันทุกคน แต่จะแตกต่างกันตามบทบาทและหน้าที่และอำนาจต่อรอง ยกเว้นพระเอกซึ่งจะต้องเสียเงินค่าแสดง

(4) กลไกราคาตลาด โดยปกติแล้ว สินค้าและบริการทุกประเภทที่มีอยู่ในตลาดจะมีราคาและปริมาณการซื้อขายเป็นเท่าใด ย่อมขึ้นกับความต้องการซื้อและความต้องการเสนอขายและนโยบายของรัฐในการควบคุมกลไกของตลาด สำหรับความต้องการซื้อบริการก็ยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญคืออัตราค่าบริการ รายได้หรือกำลังซื้อของผู้ใช้บริการ และปัจจัยอื่น ๆ นอกเหนือไปจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น อายุของผู้ซื้อบริการ สถานะภาพสมรส ความกลัวติดโรค ตลอดจนทัศนคติของครอบครัวและของสังคมที่มีต่อการเที่ยวโสเภณี ส่วนความต้องการเสนอขายนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ อัตราค่าบริการ อัตราผลตอบแทนจากการประกอบอาชีพอื่น ๆ และปัจจัยอื่น ๆ นอกเหนือไปจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น ความยากลำบากในการทำงาน ความเสี่ยงต่อการติดโรคร้ายแรง ความเสี่ยงต่อการถูกจับกุม ความมั่นคงของงาน และทัศนคติของครอบครัวและสังคมที่มีต่ออาชีพนี้[6] และในด้านนโยบายของ

รัฐซึ่งจะมีผลกระทบต่อกลไกราคาตลาดและปริมาณการซื้อขายบริการทางเพศในตลาดนั้นก็ขึ้นอยู่กับการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังมากน้อยเพียงใดและอย่างต่อเนื่องหรือไม่ ตามสภาพของตลาดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีการแข่งขันกันอย่างเสรี มีความต้องการซื้อจากทั้งคนภายในประเทศและจากต่างประเทศ และมีสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยังคงมีปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ไม่ยุติธรรมและประชากรมีรายได้โดยเฉลี่ยยังคงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ตลอดจนทั้งความแตกต่างอย่างมากมายระหว่างอาชีพที่แตกต่างกัน ปริมาณการเสนอขายก็จะมีจำนวนมากและราคาซื้อขายก็จะอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำด้วยเหตุนี้ จึงมีราคาซื้อขายบริการทางเพศกันตั้งแต่ครั้งละ 50 บาทขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่และคุณภาพของหญิงบริการตลอดจนทั้งรูปแบบของบริการ อย่างไรก็ตาม การตกลงราคาซื้อขายบริการนี้อาจจะเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายก็ได้ถ้าขาดข้อมูลข่าวสารหรือซื้อขายผ่านนายหน้าหรือคนกลางที่ค้ากำไรเกินควร อนึ่ง ข้อที่ควรสังเกตคือว่า การกำหนดราคาตลาดโสเภณีระดับล่างนั้น เป็นการกำหนดราคาโดยผู้ประกอบการแต่เพียงฝ่ายเดียวและเป็นการกดขี่ขูดรีดแรงงานโสเภณีเยี่ยงทาส ส่วนในระดับกลางและชั้นสูงนั้น อายุ รูปร่าง หน้าตา และความรู้ความชำนาญพิเศษของหญิงบริการ จะช่วยเสริมสร้างฐานะและอำนาจต่อรองในการกำหนดอัตราค่าบริการให้เพิ่มสูงขึ้นได้ โดยผู้หญิงบริการเองก็มีส่วนรับรู้และมีความพึงพอใจอยู่บ้างพอสมควร

(5) การแบ่งปันผลประโยชน์กันในตลาดโสเภณี ตามหลักเศรษฐศาสตร์แล้ว เจ้าของปัจจัยการผลิตย่อมจะมีผลตอบแทนจากปัจจัยการผลิต สำหรับในกรณีของตลาดโสเภณีแล้ว เจ้าของสถานบริการและนายทุนผู้ประกอบกิจการก็ต้องใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงได้รับผลประโยชน์ในรูปของกำไรจากกิจการ พวกพนักงานซึ่งรวมทั้งพวกแมงดาก็เป็นคนใช้แรงงานซึ่งก็ได้รับผลตอบแทนเช่นเดียวกัน สำหรับหญิงบริการทางเพศซึ่งขายบริการ โดยเอาร่างกายของตนเองมาลงทุน ก็จะได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงซึ่งเป็นแรงงานที่สำคัญที่สุดของการบริการนี้ จะได้รับส่วนแบ่งมากหรือน้อยนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าเจ้าตัวมีเสรีภาพหรือมีความเป็นอิสระมากน้อยเพียงใด ในกรณีของซ่องและสำนักในโรงแรมแล้ว หญิงผู้ขายบริการจะได้รับส่วนแบ่งปันค่อนข้างน้อยมาก แต่ถ้าทำงานในสถาน อาบ อาบ นวด บาร์ ไนท์คลับ คอกเทลเลาจ์ และสำนักบริการหรือสถานเริงรมณ์อื่น ๆ แล้วการแบ่งปันผลประโยชน์จะค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาน อาบ อบ นวด ส่วนใหญ่แล้วรายได้จากการร่วมประเวณีด้วยจะเป็นของผู้หญิงทั้งหมด สำหรับ บาร์ ไนท์คลับ และคอกเทลเลาจ์นั้น ทางร้านจะเก็บค่าออฟจากแขกผู้ใช้บริการก่อนออกจากร้านในราคาประมาณ 300-1,000 บาท แล้วแต่ระดับความหรูหราของสถานที่ ส่วนค่าบริการทางเพศนั้นผู้หญิงจะได้รับทั้งหมดตามอัตราที่ตกลงกัน ในกรณีของสำนักบริการทางโทรศัพท์ และเพื่อนเที่ยวนั้น ทางนายหน้าจะหักไป 40% ส่วนผู้หญิง

จะได้รับ 60% ของอัตราค่าบริการ แต่ถ้าผู้หญิงฉลาดหน่อยและมีที่ติดต่อโดยตรงได้ก็จะบอกแขกให้ติดต่อโดยตรงในครั้งต่อไป ซึ่งไม่ต้องผ่านนายหน้า ผู้หญิงคนนั้นก็จะได้รับเงินค่าบริการ 100% เต็ม การที่ผู้หญิงบริการทางเพศต้องถูกหักเปอร์เซ็นต์จากอัตราค่าบริการไปบ้างนี้เป็นเรื่องที่มีเหตุผลในตัวของมัน เพราะทางสำนักหรือสถานบริการทั้งหลายต้องมีค่าใช้จ่ายประจำหลายอย่าง ซึ่งส่วนหนึ่งของเงินจำนวนนี้ ก็คือค่าคุ้มครองสำหรับเจ้าหน้าที่ในเครื่องแบบที่ทำหน้าที่เอาหูไปนาเอาตาไปไร่ และอีกส่วนหนึ่งอาจจะเก็บไว้เป็นเงินค่าลงขันสำหรับทุ่มเงินเพื่อโยกย้ายเจ้าหน้าที่ในเครื่องแบบที่ขัดขวางผลประโยชน์ของสถานบริการ หรือไม่ก็ทุ่มเงินให้เจ้าหน้าที่ที่มีผลประโยชน์ร่วมกันได้ดำรงตำแหน่งต่อไป

ในกรณีของทัวร์ต่างชาตินั้น ทางบริษัทหรือไกด์อาจจะเรียกเก็บจากแขกต่างชาติ สำหรับค่าบริการไนท์ทัวร์พิเศษ จาก 100 ดอลล่าร์ ถึง 300 ดอลล่าร์ แล้วแต่ระดับของการบริการ โดยบริษัทจะได้รับส่วนแบ่ง 20% และไกด์จะได้ 50% ส่วนที่เหลืออีก 30% จะเป็นของหญิงขายบริการ ซึ่งจะต้องถูกหักส่วนแบ่งให้กับเจ้าของสำนักอีกครึ่งหนึ่งด้วย ดังนั้นผลประโยชน์ที่จะได้รับจริง ๆ จึงไม่มากนัก แต่โดยส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงบริการเหล่านี้จะดีใจเมื่อได้มีโอกาสต้อนรับกรุ๊ปทัวร์ชาวต่างชาติ โดยเฉพาะจากญี่ปุ่น เพราะแขกญี่ปุ่นค่อนข้างใจดี มักจะให้ทิปเป็นพิเศษอีกเป็นพัน ๆ บาทก็มี ถ้าหากว่าเธอสามารถพูดและเล่าให้เข้าใจถึงความยากลำบากของครอบครัว ยากจนไม่มีโอกาสได้เรียนต่อ ต้องมาทำงานประเภทนี้ เพื่อหารายได้ส่งเสียเลี้ยงดูพ่อแม่ที่เจ็บป่วยและแก่ชราที่ต่างจังหวัด และต้องส่งน้อง ๆ เรียนต่ออีกหลายคน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แขกต่างชาติที่เลวกว่าแขกคนไทยก็มีเหมือนกัน ดังนั้น ในบางครั้งเธออาจจะโชคร้ายได้ไม่คุ้มกับที่ลงทุนทั้งทางกายและใจไปก็ได้

4. สาเหตุของการเกิดปัญหาหญิงโสเภณี

ปัญหาหญิงโสเภณีเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และค่านิยมต่าง ๆ ประกอบกัน เราจะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า โสเภณีไม่ใช่ตัวปัญหาแต่เป็นผลผลิตของปัญหา[7] กล่าวคือ ความต้องการของผู้ชายเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดตลาดหญิงโสเภณีขึ้นมา ทำให้เกิดเอเย่นต์ เกิดสำนักบริการทางเพศขึ้นมาในรูปแบบต่าง ๆ และส่งผลทำให้ปัญหาโสเภณีแพร่หลายมากขึ้น และเมื่อธุรกิจบริการทางเพศมีผลตอบแทนสูง พวกเอเย่นต์และนายหน้าก็พยายามใช้กลยุทธ์ที่จะหลอกลวงหรือเกลี้ยกล่อมผู้หญิงให้มาขายบริการ และเจ้าของกิจการสถานบริการก็พยายามปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหาของการบริการให้ดึงดูดใจลูกค้าผู้ชายที่มาใช้บริการอยู่เสมอ และแม้กระทั่งตัวผู้หญิงบริการเองก็จะต้องฝึกฝนเทคนิคต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดด้วยเช่นกัน

ส่วนสาเหตุอื่น ๆ ซึ่งเป็นสาเหตุรองและเอื้ออำนวยทำให้เกิดหญิงโสเภณีขึ้นนั้นก็คือ

(1) ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ อันได้แก่ ปัญหาความยากจน และปัญหาการกระจายรายได้ไม่ยุติธรรม ปัญหาความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองและความแตกต่างทางด้านรายได้

(2) ปัญหาทางด้านสังคม ซึ่งได้แก่ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ปัญหาการศึกษาที่มีระดับต่ำจนไม่มีความรู้พอที่จะช่วยตนเองหรือประกอบอาชีพที่พอเลี้ยงตนเองได้ และปัญหาที่สภาพแวดล้อมทางสังคมไม่มีแรงต้านทานอย่างพอเพียง

(3) ปัญหาทางด้านวัฒนธรรมและค่านิยม ซึ่งได้แก่ ปัญหาความต้องการอยากได้ทางวัตถุเพิ่มมากขึ้นอย่างง่าย ๆ ปัญหาค่านิยมที่มีการกดขี่ทางเพศและการประกวดนางงามที่ทำให้สาวชนบทฝันเฟื่อง และปัญหาที่ค่านิยมของชุมชนเปลี่ยนไป

(4) ปัญหาทางด้านบทบาทของรัฐ ซึ่งรัฐไม่ได้ให้ความคุ้มครองในเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยเฉพาะผู้หญิงอย่างจริงจัง และในบางครั้งนโยบายของรัฐก็มีผลช่วยส่งเสริมให้ตลาดโสเภณีขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกด้วย และที่เป็นปัญหาใหญ่ก็คือปัญหาพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ในเครื่องแบบที่เอาหูไปนาเอาตาไปไร่

(5) ปัญหาทางด้านความแตกต่างระหว่างประเทศ เมื่อประเทศเจริญก้าวหน้าขึ้นและประชาชนมีรายได้สูงขึ้น ความต้องการเที่ยวหาความสนุกก็จะมีเพิ่มมากขึ้นในประเทศนั้น และเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ยังคงยากจนอยู่ อัตราค่าบริการทางเพศจึงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ยังผลทำให้มีชาวต่างชาติมาเที่ยวใช้บริการกันอย่างมากมาย และเนื่องจากหญิงไทยมีความน่ารัก อ่อนหวาน เป็นที่พอใจของคนต่างประเทศมาก ความต้องการของตลาดในต่างประเทศก็กระตุ้นทำให้เกิดขบวนการค้าผู้หญิงข้ามชาติ หรือมีการพยายามไปขายบริการทางเพศในต่างประเทศที่มีผลตอบแทนสูงกันโดยสมัครใจเพิ่มมากขึ้น

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า การจะชี้แนะไม่ให้ผู้หญิงไทยเป็นโสเภณีขายบริการทางเพศคงจะเป็นปัญหาค่อนข้างยากพอสมควร เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ เกี่ยวพันกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันค่านิยมสมัยใหม่ที่นำเข้ามาจากตะวันตก ก็ได้มีอิทธิพลกระตุ้นให้ผู้หญิงไทยบางคนที่อยากเด่นอยากงามอยากทันสมัยตามแฟชั่น อยากสนุกแบบไม่จำเจและแถมยังได้เงินอีกด้วยนั้น ตัดสินใจเข้ามาประกอบอาชีพขายบริการทางเพศมากขึ้น และที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งก็คือว่า เด็กนักเรียน นักศึกษาบางคน และผู้หญิงบางคนที่มีการศึกษาดีมีงานทำที่มั่นคงแล้ว อยากได้เงินใช้ง่าย ๆ ก็ตัดสินใจเข้ามาลองขายตัวเพิ่มมากขึ้น และเมื่อนานเข้าก็เกิดความเคยชินกับการได้เงินมาอย่างง่าย ๆ จนในที่สุดก็ยึดถือเป็นอาชีพหลัก

ค่านิยมในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภาวะจิตใจ ที่ต้องการความสุข ความสบาย และความต้องการที่จะได้สิ่งใดมาง่าย ๆ เกิดขึ้นในหมู่บ้านชนบทแล้วด้วย และนั่นก็เป็นแรงผลักดันอย่างหนึ่งที่ทำให้พ่อแม่บางคนขายลูกสาวไป ซึ่งก็เสมือนกับเป็นพ่อค้าค้าทาสในยุคสมัยก่อนนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ เราอาจจะกล่าวได้ว่า ความยากจนทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หาใช่เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้มีผู้หญิงขายบริการทางเพศมีจำนวนเพิ่มขึ้น ค่านิยมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปก็เป็นแรงผลักดันที่สำคัญด้วยเช่นกัน[8] ในขณะเดียวกัน นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่เอาเปรียบภาคเกษตรกรรมและการพึ่งพิงต่างประเทศอย่างมากมายของไทยก็มีส่วนทำให้ผู้หญิงไทย มีทางเลือกค่อนข้างแคบในการที่จะช่วยตนเองและครอบครัว[9] นอกจากนี้แล้ว ความผิดหวังในชีวิตสมรส เนื่องจากผู้ชายไทยขาดความรับผิดชอบ และความต้องการที่จะสร้างความหวังใหม่สำหรับชีวิตในอนาคต ตลอดจนทั้งทัศนคติที่คิดว่าตนเองหมดคุณค่าและไม่มีอะไรจะเสียอีกแล้ว เลยทำให้ผู้หญิงไทยจำนวนหนึ่งไปใช้ชีวิตในต่างประเทศโดยสมัครใจก็มีไม่น้อย[10]

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า กระบวนการมาเป็นหญิงบริการทางเพศเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน บุคคลภายนอกที่มีจุดยืนและฐานะที่แตกต่างกันอาจจะมองปัญหาในแง่มุมที่แตกต่างกัน และอาจจะใช้มาตรวัดของตนเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาโสเภณี โดยไม่คำนึงถึงสภาวะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและจิตใจของหญิงโสเภณีเลยก็ได้[11]

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะในการผ่อนคลายปัญหา

ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ ผู้เขียนก็อยากที่จะเป็นมนุษย์เศรษฐกิจ (Economic Man) ที่มีเหตุมีผล (Rationality) ไม่ใช่สัตว์เศรษฐกิจ (Economic Animal) และภายใต้ระบบระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบไทย ๆ ผู้เขียนก็อยากที่จะมีเสรีภาพในการเลือกที่จะประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง เพราะมีต้นทุนค่าเสียโอกาส อันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางด้านอายุ ผู้เขียนก็คงจะพยายามแสวงหาความสุขความพอใจในชีวิตให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ด้วยเหตุนี้ การที่ผู้หญิง ซึ่งมีการศึกษาต่ำและไม่มีทักษะชำนาญการอะไรเป็นพิเศษได้อพยพออกจากชนบทมากรุงเทพฯแล้วตัดสินใจเลือกประกอบอาชีพบริการทางเพศ เพราะคิดว่ามีรายได้ผลตอบแทนมากกว่าการเป็นคนใช้ คนเสิร์ฟอาหาร หรือคนงานในโรงงานเสื้อผ้าหลายเท่าตัว การตัดสินใจของหญิงดังกล่าวก็ย่อมสมเหตุสมผลแบบมนุษย์เศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม การขายบริการทางเพศเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมาย และเป็นอาชีพที่ถูกดูถูกเหยียดหยามของสังคมโดยทั่วไป ตลอดจนทั้งมีความ

เสี่ยงต่อการติดโรคร้ายแรงที่ค่อนข้างสูง และความมั่นคงในการทำงานค่อนข้างต่ำแล้ว การด่วนตัดสินใจและคิดว่าสมเหตุสมผลนั้น ก็อาจจะเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดก็ได้

ถ้าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทย สามารถช่วยสร้างเสริมโอกาสในการศึกษาของคนส่วนใหญ่ในชนบทและในเมืองให้มีระดับสูงขึ้นทั้งในด้านความรู้ ความสามารถหรือทักษะและทัศนคติ ซึ่งเน้นการหล่อหลอมให้คน คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวมด้วย และสามารถสร้างโอกาสของการทำงานในอาชีพประเภทอื่น ๆ ซึ่งมีผลตอบแทนทั้งในรูปตัวเงินและที่ไม่ใช่ตัวเงินในระดับที่สูงขึ้นพอสมควรหรือมีความแตกต่างกันไม่มากนักแล้ว ผู้เขียนคาดว่า คงจะช่วยทำให้สตรีบางคนตัดสินใจไม่เข้ามาอยู่ในตลาดแรงงานหญิงโสเภณีนี้ก็ได้

โดยสรุปแล้วก็คือ ทำอย่างไรถึงจะให้มีการเผยแพร่ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีทางออกที่ดีที่สุดและเลือกทางเดินของชีวิตที่มั่นคงและเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขทั้งทางกายและใจ ตลอดจนทั้งหามาตรการที่มีประสิทธิผลในการที่จะป้องกันและปราบปรามผู้ที่แสวงหาผลประโยชน์จากการขายบริการทางเพศ โดยการล่อลวง กักขัง และบังคับขู่เข็ญให้ผู้หญิงขายบริการทางเพศโดยฝืนใจ และไม่สมัครใจอย่างจริงจังเสียที

และถ้าหากว่า จะมีผู้หญิงบางคนที่ตัดสินใจเลือกอาชีพนี้เป็นหลักในการหารายได้เลี้ยงดูตนเองและครอบครัว เพราะความอยากรวยเร็วและรวยง่าย ทั้ง ๆ ที่สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเหล่านั้นประกอบอาชีพอย่างอื่นที่มีผลตอบแทนสูงพอสมควรสำหรับการดำรงชีพอย่างพอเหมาะพอสมในปัจจุบัน และมีเส้นทางชีวิตที่สดใสพอสมควรในอนาคตได้ เราก็คงจะต้องทำใจว่าเป็นสิทธิส่วนตัวของเขาโดยชอบธรรม

เชิงอรรถ

1. จากผลของการศึกษาโดยคณะแพทย์และนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งอ้างอิงใน ศ.ดร.มล. ตุ้ย ชุมสาย "กิจกรรมโสเภณี" สำนักพิมพ์บรรณกิจ, กรุงเทพฯ พ.ศ.2525 หน้า 70
2. โปรดดูรายละเอียดใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ "โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2526
3. ประพจน์ ศรีเทศ "ขบวนการค้าหญิงไทย" เอกสารการสัมมนาเรื่อง "ปัญหาการ ค้าหญิงและเด็กในเชิงปฏิบัติการ" ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ วันที่ 8-9 มิถุนายน พ.ศ.2528 หน้า 11-12
4. เรื่องเดียวกัน หน้า 4
5. โปรดดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน หน้า 5-7
6. โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาทางเศรษฐกิจใน รศ.ดร.ภาวดี ทองอุไทย "เพศพาณิชย์ในยุค NIC" เอกสารประกอบการอภิปรายทางวิชาการเรื่อง "NIC- เขตปลอดโสเภณี" 9 มกราคม 2534, จัดโดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
7. โปรดดูการวิเคราะห์อย่างละเอียดทางเศรษฐกิจใน ณรงค์ เพชรประเสริฐ "แรงงานเด็กและโสเภณีในระบบเศรษฐกิจการเมืองไทย" บทความประกอบการ สัมมนาเรื่อง "ปัญหาการค้าหญิงและเด็กในเชิงปฏิบัติการ" ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ วันที่ 8-9 มิถุนายน พ.ศ.2528
8. โปรดดูรายละเอียดใน สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ "ปัญหาโสเภณี : การแสวงหามาตรการทางกฎหมายและมาตรการอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับประเทศไทย" โครงการ เผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2526
9. โปรดดูใน Pasuk Phongpaichit "From Peasant Girls to Bangkok Masseuses" International Labour Organization, ค.ศ.1982
10. โปรดดูใน อ.ยุพา วงศ์ไชย และคณะ "ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการไปประกอบอาชีพค้าประเวณีของสตรีไทยในต่างประเทศ" รายงานวิจัย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ.2531
11. ในแง่นี้ผลงานวิจัยของ ศุลีมาน นฤมล "กระบวนการกลายเป็นหมอนวด : กรณีศึกษาหญิงบริการในสถานบริการอาบอบนวด" วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ.2530, เป็นการมองแบบภายในที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ที่วินาทีนี้
คุณหรือคู่แข่ง
กำลังนำอยู่กันแน่?

เมื่อลงสนามธุรกิจ ทุกวินาทีมีความหมายต่อการตัดสินใจของคุณ ยิ่งข้อมูลมาถึงมือเร็วเท่าไหร่ คุณยิ่งได้เปรียบในการตัดสินใจมากเท่านั้น เดี๋ยวนี้ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการมีฉบับรายวัน ให้ข้อมูลข่าวสารทางธุรกิจ ฉับไว ทันเหตุการณ์วันต่อวัน และยังมีภาคหุ้นไทยที่คุณเคยรู้จักในนามหนังสือพิมพ์ "หุ้นไทย" รายงานและวิเคราะห์สภาพหุ้นอย่างละเอียดทุกวัน ด้วยทีมงานเดิม ถ้าคู่แข่งของคุณกำลังนำหน้าอยู่ในวินาทีนี้ กวดไล่หลังพวกเขาขึ้นมาด้วยข้อมูลที่ลึกกว่า จากผู้จัดการรายวัน และด้วยวิธีนี้อีกเช่นกันที่จะทำให้คุณทิ้งห่างคู่แข่งไปไกลลิบ

ผู้จัดการ

ให้ข้อมูลลึกกว่า วันต่อวัน

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ บางกอกอินเวสท์เมนท์ จำกัด

ดำเนินงานมากว่า 30 ปี

ผู้ถือหุ้นรายใหญ่ ธนาคาร กสิกรไทย จำกัด และ ธนาคาร บาร์คเลย์ จำกัด

- บริการรับฝากเงินในรูปตั๋วสัญญาใช้เงิน
  ท่านสามารถลงทุนซื้อตั๋วสัญญาใช้เงินของบริษัทฯ ที่ให้อัตราดอกเบี้ยคุ้มค่าน่าพอใจตามระยะเวลาที่ท่านเลือกได้
- บริการด้านให้คำปรึกษาการลงทุนฯ
  ให้คำปรึกษาการลงทุนซื้อหลักทรัพย์จัดหาแหล่งเงินกู้ทั้งภายในและภายนอกประเทศ
- บริการด้านสินเชื่อ
  เช่าซื้อรถยนต์ สินเชื่อเพื่อการพัฒนาและจัดหาที่อยู่อาศัย สินเชื่อสำหรับโครงการร่วมขนาดใหญ่ สินเชื่อเพื่อการพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม
- บริการจัดการกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ
  บริษัทเป็น 1 ใน 10 บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ที่ได้รับอนุญาตให้จัดการกองทุนสำรองเลี้ยงชีพได้ถูกต้องตามกฎหมาย

รายนามคณะกรรมการ

นายประสงค์ สุขุม	ประธานกรรมการ		
นายศรเทพ โกมุทบุตร	กรรมการผู้จัดการ		
นางอรพิน อาชีพสมุทร	กรรมการบริหาร	ดร.ปีเตอร์ เควิน ฟอร์มฮัลส์	กรรมการบริหาร
นายปีเตอร์ ซี เกียร์	กรรมการบริหาร	นายสุรินทร์ โอสถานุเคราะห์	กรรมการ
นายสมภพ ไกรฤกษ์	กรรมการ	นายวิรัช ณ สงขลา	กรรมการ
น.ต.ประกายเพชร อินทุโศภน	กรรมการ	นายปิยะ เลิศวนางกูร	กรรมการ
นายเสรี เสรีวัฒโนภาส	กรรมการ		

กรุณาติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่

102 ถนนสุขุมวิท ซอยอารี (26) โทร. 2590063-72, 2589812-6

บริการด้านสินเชื่อ

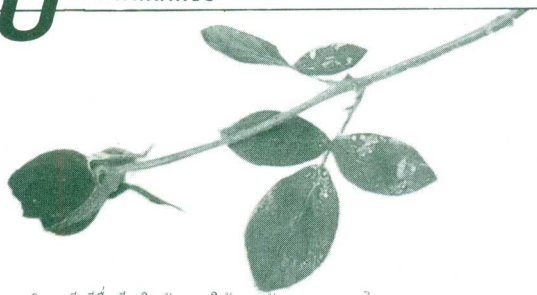

สินเอเซียมีชื่อเสียงในด้านการให้การสนับสนุนทางการเงิน
แก่ธุรกิจประเภทต่าง ๆ โดยการให้สินเชื่อระยะสั้น
ระยะปานกลาง ระยะยาว ทั้งในรูปเงินบาทและเงินตราต่างประเทศ
เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียน เพื่อขยายกิจการหรือลงทุนในโครงการใหม่ ๆ
รวมทั้งให้บริการทางด้านการรับซื้อลดเช็ค ตั๋วเงินและตราสารการเงินชนิดอื่น ๆ
ให้บริการสินเชื่อเพื่อโครงการ และสินเชื่อระยะยาวเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย
และให้บริการทางด้านสินเชื่อเพื่อธุรกิจด้านเช่าซื้อรถยนต์

บริการด้านธุรกิจหลักทรัพย์

สินเอเซียเป็นสมาชิกหมายเลข 15 ของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย
ประกอบธุรกิจด้านหลักทรัพย์มานานกว่า 10 ปี มีความชำนาญในด้านการศึกษา
และวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของธุรกิจหลักทรัพย์เป็นอย่างดี บริษัทฯ บริการ
ให้คำปรึกษาเพื่อการลงทุนในหลักทรัพย์ เป็นตัวแทน ซื้อ ขาย หลักทรัพย์ ทั้งที่เป็นหลักทรัพย์
จดทะเบียนและรับอนุญาตในตลาดหลักทรัพย์ฯ และหลักทรัพย์อื่น ๆ
ทั้งนี้โดยตระหนักอยู่เสมอว่า ความสำเร็จของธุรกิจหลักทรัพย์ของสินเอเซียนั้น
ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการลงทุนของลูกค้าเป็นสำคัญ

บริการด้านธุรกิจการเงิน

สินเอเซียเป็นผู้มีประสบการณ์ในด้านการจัดการและ
ประกันการจำหน่ายหลักทรัพย์ โดยมีบริการจัดการและประกันการจำหน่ายหุ้นทุน
หุ้นกู้ และพันธบัตรของบริษัทเอกชน องค์กร และรัฐวิสาหกิจ ตลอดจนการจัดการ
เสนอขายต่อสาธารณชน และผู้ที่สนใจทั่วไป นอกจากนี้ยังมีบริการทางด้านอื่น ๆ เช่น

- การจัดการกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ
- การศึกษาโครงการ และวิเคราะห์ภาวะอุตสาหกรรม
- รับปรึกษาทางธุรกิจและโครงการลงทุน
- การจัดเตรียมข้อมูลให้กับบริษัทหั่วไป ซึ่งประสงค์จะจดทะเบียนเป็น
  หลักทรัพย์จดทะเบียนหรือหลักทรัพย์รับอนุญาตในตลาดหลักทรัพย์ฯ
- การเตรียมข้อมูลและคำแนะนำเรื่องให้กับกิจการต่าง ๆ ที่ประสงค์จะขอรับ
  การส่งเสริมการลงทุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน

บริการด้านพาณิชย์ธนกิจ

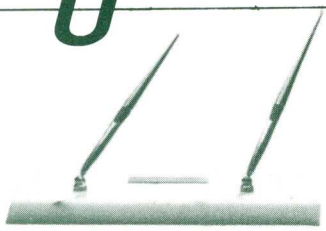

ด้วยความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของสินเอเซียกับสถาบันการเงินทั้งภายในและนอกประเทศ
ประกอบกับเมื่อ SOCIÉTÉ GÉNÉRALE
ซึ่งเป็นธนาคารพาณิชย์ชั้นนำที่มีเครือข่ายครอบคลุมในทุกภูมิภาค
ของโลก เข้ามาร่วมถือหุ้นและบริการร่วมกับสินเอเซีย
จึงได้จัดตั้งฝ่ายพาณิชย์ธนกิจเพื่อบริการที่สำคัญ คือ

- จัดหาเงินกู้ขนาดใหญ่จากต่างประเทศ
- ให้บริการร่วมกับสถาบันการเงินอื่น ในการจัดหาเงินทุนระยะปานปลาง
  และระยะยาว เพื่อสนับสนุนโครงการ
- สินเชื่อระยะยาวเพื่อโครงการขยายงานและโครงการลงทุนใหม่ ๆ ของโลก
  เข้ามาถือหุ้นและบริหาร
- จัดหาผู้ร่วมลงทุนจากต่างประเทศ

ขณะที่ประเทศไทยกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วนเช่นนี้ การลงทุนจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ สินเอเซีย จำกัด ร่วมสนับสนุนการลงทุนด้วยการจัดหาแหล่งเงินทุนในรูปเงินกู้ รับประกันการจำหน่ายหุ้นและหลักทรัพย์ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาทางธุรกิจและโครงการลงทุน

สินเอเซีย...เพิ่มพูนมูลค่าให้ทรัพย์สิน

บริษัทเงินทุน
หลักทรัพย์ **สินเอเซีย** จำกัด

320 ถนนพระราม 4 กรุงเทพมหานคร
โทร. 235-1477

สังคมสุขสันต์

ยิ้มแย้มแจ่มใส เข้าใจกัน
โลกนี้สุขสันต์ สดใส
ยิ้มให้กันนั้นแสนง่ายดาย
บอกความนัยลึกซึ้งถึงความผูกพันธ์
มองดูโลกใบสวย
จะสวยงามสักเพียงใด...
รอยยิ้มแห่งไมตรี มีน้ำใจ
...สังคมสุขสันต์ ทุกวันคืน

โรบินสัน
ให้ทุกสิ่งที่สุขสันต์
อนุสาวรีย์ • ราชดำริ • สีลม
รัชดา • ดอนเมือง • สุขุมวิท

"หลักประกันอันมั่นใจ ร่มเย็นในไทยพาณิชย์ประกันชีวิต"

เพิ่มความผูกพัน...เพิ่มขวัญกำลังใจ...
ลดปัญหาค่าใช้จ่าย...และลดปัญหาการเข้าออกของพนักงาน
ด้วยบริการประกันหมู่สวัสดิการในรูปแบบของ

- การประกันชีวิตหมู่
- การประกันอุบัติเหตุหมู่
- การประกันทุพพลภาพสิ้นเชิงถาวรหมู่
- การประกันสุขภาพหมู่

เพิ่มสวัสดิการ เสริมฐานชีวิตมั่นคง...
ให้กับข้าราชการและพนักงานองค์กรรัฐวิสาหกิจ
ด้วยบริการการประกันชีวิตแบบข้าราชการ

บริษัท ไทยพาณิชย์ประกันชีวิต จำกัด
SIAM COMMERCIAL LIFE ASSURANCE CO.,LTD.
บริษัทในเครือธนาคารไทยพาณิชย์

455 ถนนพระราม 6 เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทร. 215-0630-3, 215-9541-5 FAX. 215-8832

บริษัท กรุงไทยแทรคเตอร์ จำกัด

ผู้แทนจำหน่ายแต่ผู้เดียวในประเทศไทย

ซูมิโตโม	รถขุดไฮดรอลิค
คาวาซากิ	รถตักล้อยาง
ยันมาร์	เครื่องจักรกลเล็ก
แอร์แมน	เครื่องอัดลม

3675 ถนนพระราม 4 ปากซอยแสงจันทร์ กรุงเทพฯ 10110
โทรเลขย่อ "ไทยอิมปอร์ต" เทเล็กซ์ 72052 KTIE TH แฟ็กซ์ (02) 258-8103
โทร. (02) 258-0245-52, 260-1843-7

ASEPTIC Prepac IS1 1000 L/H

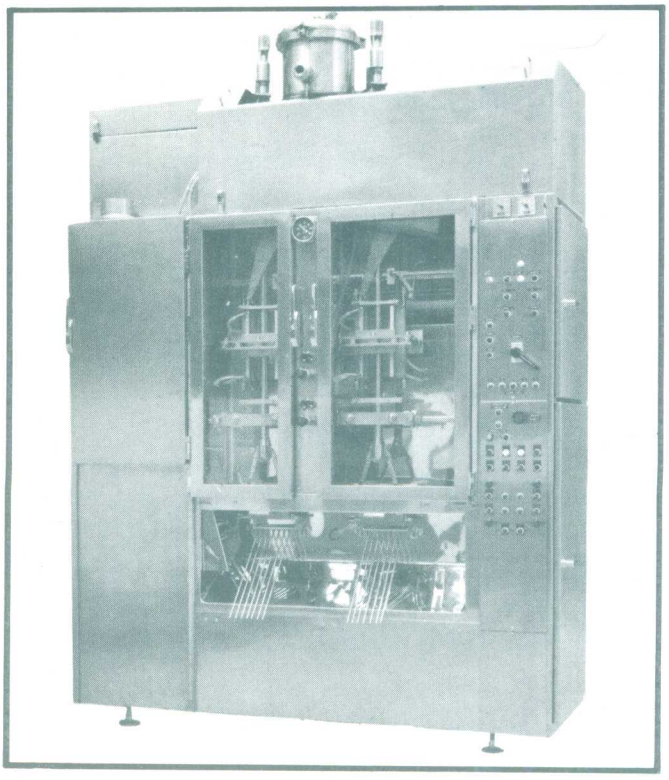

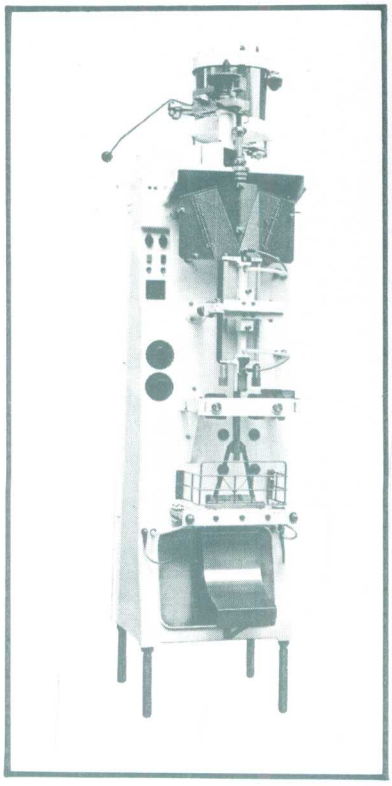

เครื่องบรรจุ "PREPAC ASEPTIC" **เป็นเครื่องอัตโนมัติสำหรับบรรจุนม** UHT **ในถุงพลาสติกด้วยระบบปลอดเชื้อ จะสามารถเก็บนมไว้ได้นาน 2 สัปดาห์ถึง 3 เดือน ในอุณหภูมิปรกติในระยะเวลาการเก็บขึ้นกับประเภทและชนิดของฟิล์มพลาสติกที่ใช้บรรจุ ประหยัดต้นทุนการผลิต**

เครื่องบรรจุ "PREPAC ISI" (1S-1)**เป็นเครื่องอัตโนมัติสำหรับบรรจุนมพลาสเจอร์ไรส์ในถุงพลาสติก** LDPE **สามารถบรรจุนมได้ 1,000-5,000 ถุงต่อชม. ตามขนาดของเครื่องเป็นเครื่องที่ใช้ง่าย ไม่ยุ่งยากค่าบำรุงรักษาต่ำ**

1700/6 ถนนเจริญนคร บางลำภูล่าง คลองสาน กรุงเทพฯ 10600 โทร. 437024

เพราะเรารักแผ่นดินไทย

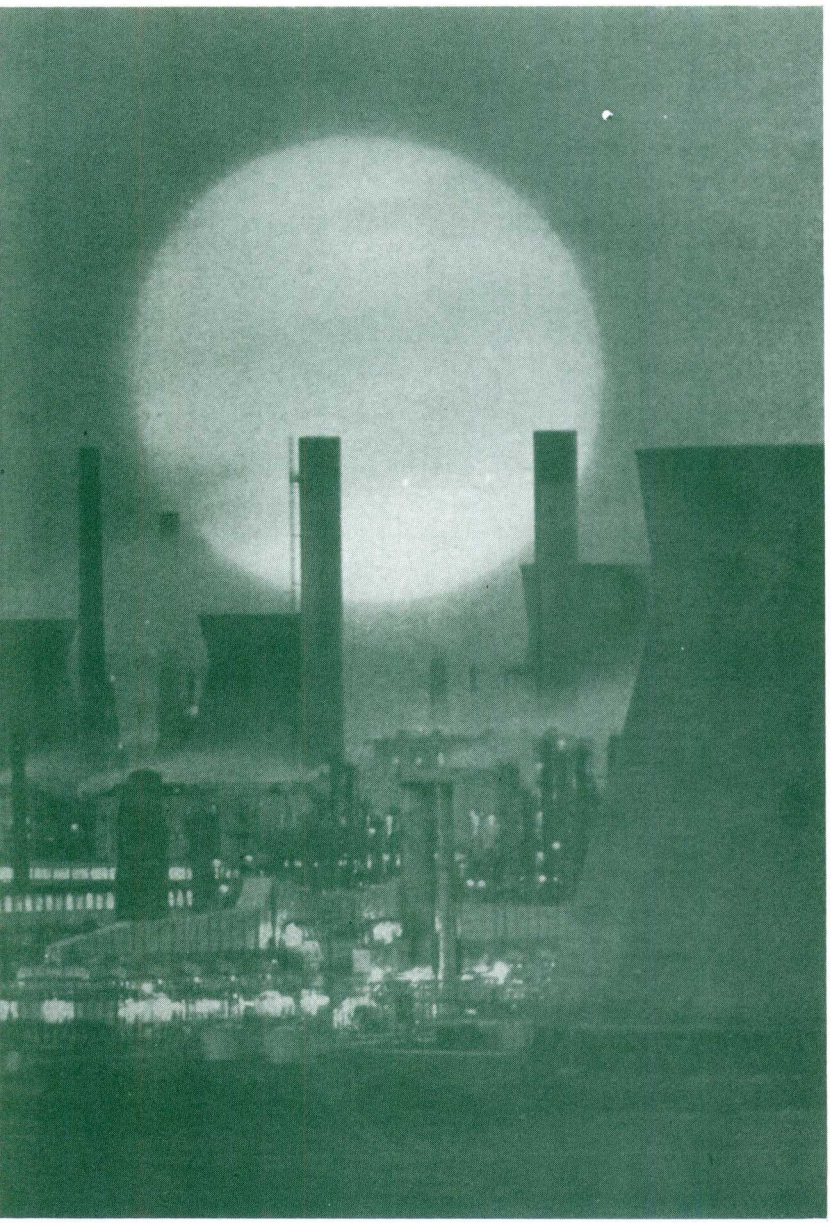

ถึงบัดนี้ ความฝันที่จะเห็นประเทศไทย เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่และคนไทยอยู่ดีกินดี จักมิใช่เป็นเพียงความฝันลม ๆ แล้ง ๆ

บรรษัท ซึ่งเป็นกลไกของรัฐบาล ได้ร่วมช่วยเหลือสนับสนุนให้อุตสาหกรรมมากมายเกิดขึ้นและเติบโต บรรษัทจะยังคงอยู่เคียงข้างอุตสาหกรรมไทยทั่วประเทศเพื่อรอยยิ้มและความสุขใจของคนไทยวันนี้ และตลอดไป

นี่คือ...ความภูมิใจ

บรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

พลิกแผ่นดินเป็นถิ่นอุตสาหกรรม

ติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่ 1770 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ กรุงเทพฯ 10310
โทร. 253-7111, 253-9666 โทรสาร 253-9677 เทเล็กซ์ : 82163 IFCTHAI-TH

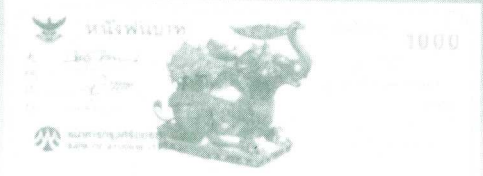

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด
ได้เลือกสรรชุดเครื่องทองในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมอันงดงามลงปรากฏบนเช็ค เพื่อให้คุณสามารถเลือกใช้
ในโอกาสต่าง ๆ ตามความปรารถนาและตามประเพณีนิยม
จึงอำนวยความสะดวกกำหนดมูลค่าเช็คไว้พร้อม
ด้วยราคา ใบละ 1,000 บาท และ ใบละ 500 บาท
นอกจากนี้ยังมีเช็ค รูปปลาตะเพียนทอง ไม่กำหนดมูลค่า
เพื่อให้คุณได้เลือกสรรตามต้องการ

โปรดติดต่อได้ที่

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด

ปักหมุดเป็นแกนสาร บริการเป็นกันเอง

อภินันทนาการจาก

บริษัท มหาจักรอุตสาหกรรม จำกัด

210 หมู่ 16 ถนนปู่เจ้าสมิงพราย

ซ.สุขาภิบาล 19 อ.พระประแดง

จ.สมุทรปราการ

โทร. 394-1584-5, 394-6782-3

โทรสาร 384-2105

สัญลักษณ์แห่งเอกสิทธิ์
พระอาทิตย์ทร

พระอาทิตย์ ราชาแห่งท้องฟ้า
ผู้เป็นหนึ่งในสุริยจักรวาล
แสดงถึงความเป็นผู้นำทางสังคม
อันจะนำมาซึ่งความรุ่งโรจน์ในชีวิต

รุ่งโรจน์ดั่งพระอาทิตย์ ด้วยบัตรเครดิตกรุงไทย
บัตรเอกสิทธิ์ของผู้ทรงเกียรติ

บัตรเครดิตกรุงไทย
บัตรเอกสิทธิ์แห่งความภูมิใจ

ธนาคารกรุงไทย จำกัด

BIG KTB 006/1

ด้วยอภินันทนาการจาก

นายธรรมนูญ ดวงมณี

ศิษย์เก่าเศรษฐศาสตร์ ปี 2502

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ด้วยอภินันทนาการจาก

โรงเรียนพาณิชยการราชดำเนิน ธนบุรี

เลขที่ 378 ซอยทวีธาภิเศก ถนนอิสรภาพ ต.วัดอรุณฯ

เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร โทร. 466-6152-3

รับนักเรียน ชาย-หญิง ที่จบม. 3 หรือเทียบเท่า เข้าเรียนต่อ

ระดับ ปวช. 1 - ปวช. 3 และรับนักเรียนที่จบ ปวช. 3 เข้าเรียนต่อ

ระดับ ปวส. เก็บค่าเล่าเรียนเป็น 2 ภาคเรียน

โรงเรียนชาตศึกษา

ต.วัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร โทร. 466-2029

เปิดรับนักเรียนชั้นอนุบาล จนถึง ระดับประถมปีที่ 6 ทั้งชายและหญิง

เปิดทำการสอนตั้งแต่เวลา 7.50 ถึง 14.45 น. มีรถรับ-ส่ง

EVERLASTING
PARTNERSHIP TO PROSPERITY

Worldwide Banking Service

THE BANK OF TOKYO, LTD. BANGKOK OFFICE

1 st, 2 nd & 4 th Floor of Thaniya Building

No. 62, Silom Rd., Bangkok, Thailand.

Tel. 236-0119, 236-9103-9, 236-9238-41

เราเล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรมนุษย์
นำเศรษฐกิจพัฒนา

ด้วยความปรารถนาดี.. จาก..

บริษัท สยามน้ำมันละหุ่ง จำกัด

26/42 ชั้น 12 อาคารอรกานต์ ซอยชิดลม ถนนเพลินจิต ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทรศัพท์ 254-1490-7 โทรสาร 254-1499

มั่นคง ปลอดภัย ให้ดอกเบี้ยคุ้มค่า
เพียง 10,000 บาท ก็ออมทรัพย์กับเราได้

บริษัทเงินทุน เอราวัณทรัสต์ จำกัด

บริษัทในเครือ ธนาคารกรุงไทย จำกัด

ชั้น 4 ศูนย์การค้าสยาม ถนนพระราม 1
แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
โทร. 251-3191-5, 252-1747, 251-1927

ห้องอาหารยกยอ

ท่าน้ำบางขุนพรหม บริการท่านด้วยอาหารทะเลสด ๆ
พร้อมอาหารไทย จีน ฝรั่ง เวียดนาม
บริการเรือล่องแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเรือปุณฑริกาขนาดใหญ่ 300 ที่นั่ง
บริการจัดเลี้ยงทั้งในและนอกสถานที่ สำรองที่นั่งได้ที่
โทรศัพท์ 282-7385, 280-1418

ห้องอาหารวิจิตร

มุมอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย บริการท่านด้วยอาหารไทย จีน ฝรั่ง ญี่ปุ่น
และอาหารเวียดนาม เสาร์ อาทิตย์ บริการอาหารอีสานนานาชนิด รสแซบ
พร้อมบริการจัดเลี้ยงนอกสถานที่ในราคากันเอง สำรองที่นั่งได้ที่
โทรศัพท์ 282-0958, 281-6433 และ 281-4795

คุณมนูญ พุฒทอง

ด้วยอภินันทนาการจาก

บริษัท นครหลวงค้าข้าว จำกัด

1400-1404 ถนนทรงวาด เขตสัมพันธวงศ์

กรุงเทพฯ 10100 โทร. 223-2412-9

นายแสวง โตวิกกัย

MINI MBA รุ่นที่ 17

บริษัท ต.สยามแอร์ ไฮ-เทค จำกัด

...ผู้จำหน่ายเครื่องปรับอากาศ

และจัดหาติดตั้งระบบเครื่องทำความเย็น.....

853-853/1-2 ปากซอยสุขุมวิท 47 ถนนสุขุมวิท กทม. 10110

โทรศัพท์ 258-7264-5, 258-9508

นางสาว สมจิตร โตวิกกัย

X-MBA รุ่น 3

ต. ไทยเจริญ ซุปเปอร์มาร์เก็ต

921-5 ปากซอยสุขุมวิท 51 ถนนสุขุมวิท กทม. 10110

โทรศัพท์ 258-7820-1, 258-7968-9

With Compliments of

Rissho Kosei-kai

Japanese Buddhist Organization

Head Office 2-11-1, Wada
Suginami-ku, Tokyo

Tel. 81-3-3383-1111 Fax. 81-3-3382-8455

ด้วยอภินันทนาการจาก

MR. STRPHEN V. ARBORGAST

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ นครหลวง จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ธนานันต์ จำกัด

อภินันทนาการจาก

นายบุญทิน บุญลักขะ

บริษัท ยูไนเต็ด แมชชีนเนอรี่ จำกัด

20 ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ 10100

โทร. 282-7141-9 โทรสาร 280-0433

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

บริษัท อินเตอร์เนชั่นแนล บิสสิเนส พับลิเคชั่น จำกัด

ชั้น 12 อาคารธนาคารกรุงเทพ สำนักงานใหญ่ ถนนสีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

โทรศัพท์ 233-3398, 234-0618, 235-1967, 235-1991, 235-2191 โทรสาร 237-1220

RISO

* This copy was printed on a Risograph

หมือนเคว้งคว้างล่องลอยอยู่บนฟ้ากว้างหาจุดเริ่มต้นไม่ได้
ตรงมาจี เอฟ "จี เอฟ คือจุดแรกของการเริ่มต้นที่ถูกทาง"
บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์ จี เอฟ จำกัด โบรกเกอร์หมายเลข **20**
เป็นสถาบันการเงินที่ประกอบธุรกิจเงินทุนและธุรกิจหลักทรัพย์
มาเป็นเวลาช้านาน เรามีผู้เชี่ยวชาญที่มากด้วยความรู้และประสบการณ์
คอยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการซื้อ-ขายหุ้น ให้คุณได้รับผลประโยชน์อย่าง
สูงสุด แวะมาคุยกับเราได้ทุกเมื่อเราพร้อมจะให้คำแนะนำทั้งการซื้อ-ขายหุ้น
และด้านการลงทุน ตลอดจนรับเป็นที่ปรึกษาทางการเงินของคุณ

บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์ จี เอฟ จำกัด

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ในเครือบริษัท จี เอฟ โฮลดิ้งส์ จำกัด
และธนาคารออสเตรเลีย แอนด์ นิวซีแลนด์ แบงกกิ้ง กรุ๊ป จำกัด
62 ซอยหลังสวน ถนนเพลินจิต ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โบรกเกอร์หมายเลข 20

โทร. 251-3141, 254-7420 Fax : 254-7434

ถ้านี่คือจินตนาการของคำว่า "บ้าน" ของคุณ

บางคนเดินเข้ามาพร้อมกับแนวความคิดของคำว่า "บ้าน" แบบแหวกแนว
ไร้ขอบเขตจำกัด บอกเล่าเรื่องราวประทับใจที่อยากประทับไว้ในบ้าน โลกเล็กๆ ของตัวเอง
สำหรับที่นี่ สตาร์บล็อค บริษัทรับสร้างบ้านระดับคุณภาพ เราพร้อมบริการคุณ
ด้วยความเข้าใจ เพราะฉะนั้นในทุกๆ ความต้องการของคุณ จึงไม่มีคำว่า "ไม่ได้"
เพียงแวะมาคุยกับเรา คุณจะรู้ว่าความหมายของคำว่า "รับสร้างบ้าน" ของ
สตาร์บล็อค นั้นกว้างไกลขนาดไหน

สตาร์บล็อคมีสำนักงานบริการคุณถึง 13 แห่ง
ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

สตาร์บล็อค ปลูกบ้านที่คุณพอใจ

บริษัท สตาร์บล็อค จำกัด

สำนักงานใหญ่ 1100/15-16 ถ.พระราม 4 ต.พุ่งมหาเมฆ เขตยานนาวา กทม. 10120 โทร. 249-0306, 249-1506, 249-6571, 249-6498, 249-1462 FAX: 249-7296

สาขาปิ่นเกล้า	โทร. 424-6537	สาขาเยาวราช	โทร. 225-8551	สาขานครปฐม	โทร. (034) 256-985	สาขาโคราช	โทร. (044) 246-744, 255-271
สาขามาบุญครอง	โทร. 217-9300	สาขาลาดพร้าว	โทร. 513-1166	สาขาเชียงใหม่	โทร. (053) 272-696, 275-942	สาขาจันทบุรี	โทร. (039) 311-479
สาขารามคำแหง	โทร. 314-7086	สาขาลาดหญ้า	โทร. 437-3415, 437-7973	สาขาชลบุรี	โทร. (038) 286-057, 287-595	สาขาบ้านฉาง	โทร. (038) 601-942